

Llengües mitjanes i llengües internacionals en contacte a Catalunya i Estònia en l'era *glocal*. Una anàlisi sociolingüística comparada.

Josep Soler Carbonell

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Departament de Lingüística General
Universitat de Barcelona

Llengües mitjanes i llengües internacionals en contacte
a Catalunya i Estònia en l'era *glocal*

Una anàlisi sociolingüística comparada

Tesi que presenta Josep Soler Carbonell per optar al títol de
doctor en Lingüística

Director de la tesi: Albert Bastardas i Boada

Programa de doctorat: Lingüística i

Comunicació, bienni 2006-2008

Barcelona, setembre de 2010

CONTINGUTS

CONTINGUTS.....	iii
AGRAÏMENTS.....	vii
I. INTRODUCCIÓ.....	1
I.1. Presentació de l'estudi.....	5
I.2. Justificació de la comparació.....	10
I.3. Continguts de la tesi.....	15
I.4. Metodologia.....	18
I.4.1. Una recerca etnogràfica en el marc dels paradigmes interpretatiu i ecològic.....	18
I.4.2. Tècniques de mesura.....	21
I.4.3. Els llocs i les mostres d'estudi.....	22
I.4.4. Els instruments de mesura.....	24
II. MARC TEÒRIC.....	37
II.1. El punt de partida: ideologies, representacions lingüístiques i identitats.....	38
II.1.1. El concepte d'ideologia.....	38
II.1.1.1. Ideologia, representacions socials i actituds.....	43
II.1.1.2. Ideologies, representacions, actituds i comportament.....	49
II.1.2. Ideologies lingüístiques.....	56
II.1.2.1. Definició i utilitat de l'estudi de les ideologies lingüístiques.....	56
II.1.2.2. L'accés a les ideologies lingüístiques.....	61
II.1.2.3. Tipus d'ideologies lingüístiques.....	62
II.1.3. Llengua i poder.....	70
II.1.4. Llengua i identitat.....	72
II.2. Complexitat, globalització i els seus efectes en la gestió del multilingüisme.....	79
II.2.1. El paradigma de la complexitat.....	80
II.2.2. La globalització i els seus efectes lingüístics.....	85
II.2.2.1. Què és la globalització?.....	85
II.2.2.2. Les llengües són un capital.....	90
II.2.2.3. L'ordre lingüístic actual.....	95
II.2.2.4. L'extensió de les grans llengües com a interllengua.....	98
II.2.2.5. El paper de l'anglès.....	103
II.2.3. El contacte lingüístic i la renovació/reinterpretació de les llengües com a capital.....	111
II.2.3.1. El contacte per migració.....	111
II.2.3.2. El contacte per unió geopolítica.....	114
II.3. Relacions intergrupals i multilingüisme a l'era global.....	120
II.3.1. El concepte de "minoría". Assaig de caracterització.....	121
II.3.1.1. Minories nacionals.....	122
II.3.1.2. Immigrants.....	123
II.3.1.3. Mètics.....	126
II.3.1.4. Altres grups minoritaris.....	127
II.3.2. Majories i minories en interacció.....	129
II.3.2.1. Possibles sortides en les dinàmiques de les societats dividides.....	130
II.3.2.2. Altres alternatives als conflictes intergrupals des del punt de vista de les minories.....	132
II.3.2.2.1. Democràcia ètnica.....	133
II.3.2.2.2. L'etnonacionalisme interactiu.....	135
II.3.3. Els drets de les minories.....	139
II.3.3.1. Minories i drets lingüístics.....	141
II.3.3.2. El debat sobre els drets lingüístics entre els experts.....	145

II.4. La política i la planificació lingüístiques a debat.....	154
II.4.1. Les polítiques lingüístiques	154
II.4.1.1. Les bases de la política lingüística	154
II.4.1.2. La perspectiva ecològica.....	156
II.4.2. Alguns reptes de cara al futur.....	160
III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA	171
III.1. El context històric	172
III.1.1. Els primers pobladors.....	172
III.1.2. L'edat mitjana.....	172
III.1.3. Sota dominis imperials: Suècia i Rússia	174
III.1.4. El romanticisme i el renaixement nacional	177
III.2. El context polític	181
III.2.1. La Primera República (1918-1940) i les minories del país.....	181
III.2.2. L'etapa soviètica	185
III.2.2.1. Mesures de russificació i de pressió sobre les repúbliques no russes.....	186
III.2.2.2. Aspectes lingüísticoculturals de la russificació.....	188
III.2.2.3. El camí cap a la independència.....	191
III.2.3. La recuperació de la independència (1991). Objectiu: la reconstrucció d'Estònia com a estat-nació	194
III.2.3.1. El debat sobre la ciutadania.....	196
III.2.3.2. El paper de Rússia	203
III.2.4. El canvi d'enfocament de final de la dècada. Nou objectiu: integració.....	205
III.2.4.1. El marcatge d'òrgans internacionals	212
III.2.4.2. El Programa per a la integració estatal 2000-2007	216
III.2.4.3. Avaluació dels resultats obtinguts del Programa per a la integració 2000-2007.....	218
III.2.4.4. El Programa per a la integració estatal 2008-2013. Similituds i diferències amb el Programa 2000-2007.....	221
III.2.5. L'entrada a la Unió Europea i a l'OTAN (2004)	224
III.2.6. Els fets d'abril de 2007: la possibilitat de brots de violència	226
III.3. El context legal	233
III.3.1. L'Acta de la ciutadania (1995).....	233
III.3.1.1. Diferències legals entre els habitants d'Estònia.....	246
III.3.2. La legislació lingüística.....	248
III.3.2.1. L'Estratègia per al Desenvolupament de la Llengua Estoniana 2004-2010.....	258
III.3.2.2. La legislació lingüística en l'educació	260
III.3.2.2.1. La demanda de més estonià per part de la minoria russòfona.....	266
III.3.2.2.2. L'ensenyament de llengües estrangeres.....	270
III.3.3. L'Acta per a l'autonomia de les minories culturals (1993).....	273
III.3.4. L'Acta per al tractament igualitari (2009).....	278
III.4. El context socioeconòmic	281
III.4.1. Dades demogràfiques	281
III.4.2. Dades del món laboral	285
III.5. El context sociolingüístic.....	293
III.5.1. Coneixements, usos i actituds lingüístiques de la comunitat estoniana	294
III.5.2. Coneixements, usos i actituds lingüístiques de la comunitat russòfona.....	300
III.5.3. Diferències i semblances entre estonians i russòfons	303
III.5.4. El pragmatisme de la comunitat russòfona	307
III.5.5. La ideologia de l'autenticitat, la nació estoniana i la influència de l'anglès	313
III.6. Recapitulació.....	320

IV. RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP A ESTÒNIA	323
IV.1. Dades quantitatives (els qüestionaris).....	324
IV.1.1. Descripció de la mostra.....	324
IV.1.2. Les llengües a Tallin: usos, valors i representacions respecte de l'estonià i el rus	325
IV.1.3. Les llengües estrangeres en la nostra mostra: coneixements i representacions.....	335
IV.1.4. Algunes conclusions dels resultats dels qüestionaris.....	342
IV.2. Dades qualitatives (grups de discussió, entrevistes i observació participativa).....	344
IV.2.1. L'estonià, llengua més usada a Tallin.....	345
IV.2.2. Una percepció visual de la divisió ètnica	347
IV.2.3. El valor pràctic de l'estonià i del rus.....	349
IV.2.4. Els altres valors de l'estonià i del rus.....	354
IV.2.5. Tensions o fricció per motius lingüístics.....	360
IV.2.6. Baixa o nul·la mescla intergrup al en la societat i el rol de l'anglès.....	364
IV.2.7. L'escola i l'ensenyament de llengües.....	370
IV.2.8. Els canvis amb la independència: hi ha un "abans" i un "després".....	377
IV.2.9. El tractament dels russòfons i la seva capacitat/voluntat d'aprendre estonià.....	380
IV.2.10. L'oficialitat del rus, possible solució?.....	383
IV.3. Recapitulació dels resultats	386
IV.4. Evolució i síntesi del cas estonià	389
V. PANORÀMICA DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA A CATALUNYA AL FINAL DE LA PRIMERA DÈCADA DEL SEGLE XXI.....	397
V.1. Dades demolingüístiques: coneixements i usos lingüístics a Catalunya	398
V.1.1. El context demogràfic	398
V.1.2. Els coneixements	399
V.1.3. Els usos	402
V.1.4. El paper de l'escola	413
V.2. Actituds i ideologies lingüístiques a Catalunya	422
V.2.1. Llengües i significacions socials a Catalunya.....	422
V.2.2. Sobre la "flexibilitat" del català.....	428
V.2.3. Cap a una <i>desautenticació</i> del català?	434
V.2.4. Els valors comunicatiu i integratiu del català	438
V.4. Política i planificació lingüístiques a Catalunya i a l'Estat espanyol.....	441
V.4.1. El reconeixement (o la manca de).....	441
V.4.2. Les alternatives al model actual	445
V.4. Recapitulació	449
VI. RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP A CATALUNYA.....	451
VI.1. Dades quantitatives (els qüestionaris).....	452
VI.1.1. Descripció de la mostra.....	452
VI.1.2. Les llengües a Barcelona: usos, valors i representacions respecte del català i del castellà	452
VI.1.4. Les llengües estrangeres en la nostra mostra: coneixements i representacions.....	465
VI.1.4. Recopilació dels resultats dels qüestionaris.....	471
VI.2. Dades qualitatives (grups de discussió, entrevistes i observació participativa).....	474
VI.2.1. El català, llengua de treball	475
VI.2.2. El català i els catalans.....	477
VI.2.3. La percepció del català com a imposició.....	480
VI.2.4. El castellà, "una lengua más flexible"	482
VI.2.5. La vergonya com a barrera important.....	485

CONTINGUTS

VI.2.6. Sobre la convergència lingüística cap al castellà.....	488
VI.2.7. Conflictes per motius (extra)lingüístics.....	491
VI.2.8. Sobre la configuració sociolingüística present a Catalunya.....	494
VI.2.9. Identitats i llengua.....	497
VI.2.10. L'opinió dels experts.....	498
VI.2.10.1. El present.....	499
VI.2.10.2. Els reptes.....	500
VI.2.10.3. El futur.....	502
VI.2.10.4. El català i les altres llengües.....	504
VI.2.11. Addenda: els resultats de l'observació participativa.....	505
VI.3. Recapitulació dels resultats.....	509
VI.4. Evolució i síntesi del cas català.....	512
VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS.....	517
VII.1. Discussió-comparació.....	518
VII.1.1. Ressituant les preguntes de la recerca.....	518
VII.1.2. Valors, usos i competències de les llengües mitjanes en els contextos estudiats.....	520
VII.1.2.1. Pel que fa als parlants de llengües internacionals.....	520
VII.1.2.2. Pel que fa als parlants de llengües mitjanes.....	527
VII.1.3. Valors, usos i competències de les llengües internacionals en els contextos estudiats.....	531
VII.1.3.1. Pel que fa als parlants de llengües internacionals.....	531
VII.1.3.2. Pel que fa als parlants de llengües mitjanes.....	534
VII.1.4. Evolució i reptes per als casos estudiats.....	538
VII.1.4.1. Els reptes de les comunitats lingüístiques mitjanes analitzades.....	544
VII.1.4.2.1. Reptes i recomanacions per a Estònia.....	548
VII.1.4.2.2. Reptes i recomanacions per a Catalunya.....	565
VII.2. Conclusions.....	575
Bibliografia.....	589

AGRAÏMENTS

Encara que l'autor d'una tesi doctoral sigui oficialment una persona, qui la firma, tots sabem que rarament són producte de només una persona en exclusiva. Aquesta tesi* no n'és cap excepció, i com se sol fer d'inici, és de justícia començar agraint a tothom qui hi ha posat el seu gra de sorra. En primer lloc, l'elaboració d'aquesta recerca ha estat possible gràcies a diversos ajuts econòmics de part de diferents institucions: la beca Segimon Serrallonga (convocatòria 2008) de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Torelló, la beca Estophilus (2009), de l'Estonian Insitute, la beca de la Fundació "la Caixa", programa EUA (convocatòria 2008) i la beca predoctoral per a estades de recerca fora de Catalunya (BE-DGR 2009) de l'AGAUR, Generalitat de Catalunya. Com se sol dir, però, les visions que aquí s'hi expressen no reflecteixen pas les de cap d'aquestes institucions, sinó només les de l'autor.

Bona part de les idees i els pensaments que van generar aquest estudi van ser motivats pel seu director, l'Albert Bastardas, qui de fet, m'ha encomanat la seva passió per a la sociolingüística i l'estudi de la llengua en societat des de la perspectiva de la complexitat. A banda de les llargues hores de converses i intercanvi d'opinions que m'han servit de guia, seguiment i estímulo constants, a l'Albert li he d'agrair, doncs, la capacitat que ha tingut per desvetllar-me la meva vocació. En aquest sentit, també mereix una menció d'agraïment especial la professora Kathryn A. Woolard, de la Universitat de Califòrnia a San Diego, no només pel paper extraoficial que ha exercit de tutora de la tesi, sinó per la seva generositat i bondat infinites, i pel seu mestratge.

Elaborar una tesi és un procés llarg, a vegades pot resultar tediós. Certament, en algunes etapes ha estat també el meu cas, però afortunadament, he tingut la sort de dedicar-me a temes que sempre m'han despertat un interès cultural i personal profund, i és per això que és digne de mencionar la influència d'alguns dels meus professors de facultat, i en nom de tothom qui ha contribuït a la meva formació acadèmica, m'agradaria destacar la Maria

---

* La tesi s'adscriu als projectes d'investigació del Departament de Lingüística General de la Universitat de Barcelona: *Grup de complexitat, comunicació i sociolingüística* (ref. 2009SGR844) reconegut per la Generalitat de Catalunya, i *Globalización, intercomunicación y lenguas propias en las comunidades lingüísticas medianas (MLC, medium-sized language communities)* (ref. FFI2009-10424) finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

AGRAÏMENTS

Carme Junyent, en Jesús Tusón, en Xavier Vila, en Marc Ruiz-Zorrilla i en Joan Castellví. Gràcies a ells, aquesta tesi va començar a gestar-se fins i tot abans que em plantejés entrar a cap programa de doctorat.

El meu més sincer agraïment a totes les persones que van accedir a ser entrevistades per mi, a participar als grups de discussió o a completar les enquestes, tant a Catalunya com a Estònia, les quals no podria enumerar sense risc d'oblidar-me'n cap, a banda del fet que n'he de preservar el seu anonimat. Sense elles, aquest treball estaria mancat d'una part fonamental, les dades. Les dues escoles d'idiomes, a Tallin i a Barcelona respectivament, on vaig dur a terme l'observació participativa i vaig repartir els qüestionaris també han de ser justament destacades per això, per les facilitats que em van donar en tot moment. Gràcies a tot el professorat i als equips de direcció pel seu suport, i en nom seu, en Christian Krombacher, Isabel López, Paul Ambrose, Philip Banks, Triin i Jana Randrüüt. Especialment gràcies a en Jordi Balada, per l'ajuda que em va brindar amb temes logístics pel que fa a les enquestes de Barcelona.

Gràcies també a tothom qui m'ha acollit, tant a Estònia com a Catalunya. Sempre que he de córrer per Barcelona tinc un lloc on anar a parar: a casa del meu bon amic Ferran Prat i el seu germà Arnau. Moltes gràcies! L'Arnau, a més a més, m'ha ajudat en el treball d'edició final amb el processador de text, cosa que també li he d'agrair sincerament. Gràcies a tothom d'Estònia que m'ha fet sentir sempre com a casa, especialment als amics Aina i Ahti Saares, per l'ajuda amb les transcripcions dels enregistraments en estonià, a la Merilin Kotta i a la Maria Kall, per la revisió de les traduccions de l'estonià al català, i a la Mall Orlova, l'Anna Samokhvalova i a la Mona Lellsaar per la col·laboració amb les transcripcions al rus i les traduccions del rus al català. Gràcies a tothom al Departament de Filologia Romànica de la Universitat de Tartu pel suport constant, i en nom d'ells, al professor i amic Jüri Talvet.

En Miguel Portillo i la Clotilde Beckand mereixen també un punt i a part, no només per la guia introductòria bàsica i essencial al tractament estadístic de les dades dels qüestionaris que em va brindar en Miguel, sinó pel suport i l'hospitalitat a Tartu. Gràcies a en Sigürd Kristianslund, qui també em va acollir sempre molt amablement, en aquest mateix sentit. Amb les dades estadístiques i els testos, en concret, m'hi ha ajudat la Vanessa Bretxa, la qual cosa li agraeixo també molt sincerament. Gràcies a la Núria Busquet, qui m'ha donat un cop de mà amb la correcció gramatical i ortogràfica de bona part del text.

Aquesta tesi i el que en ella s'hi diu han tingut la sort de viatjar pel món i de ser exposats en diverses conferències i tallers. He d'expressar el meu profund agraïment a tothom qui m'ha donat l'oportunitat de parlar-ne en aquests marcs, d'on he extret opinions i punts de vista sempre enriquidors. Gràcies especialment a David Laitin, Shlomy Katan, Delaney Skerrett, Mart Rannut, Pere Comellas, Joan Pujolar, Albert Branchadell i John Haviland per haver compartit més que uns quants comentaris sobre la qüestió que tracta aquesta tesi i haver motivat d'alguna manera certs punts destacats en ella. I gràcies a tots els companys del Laboratori d'Antropologia Lingüística de la Universitat de Califòrnia a San Diego, i en nom d'ells a Melanie McComsey, Jessica Novak, Haleema Welji i Candler Hallman, per la companyia al laboratori, i a Elizabeth Peacock i Melanie McComsey, pel suport durant les setmanes d'estiu en què hem dut a terme el nostre grup de treball i de discussió.

I evidentment, gràcies als amics i a tota la meva família pel suport constant i per la paciència en anar veient que “no acabava mai” d'estudiar. M'agradaria fer una menció especial al meu pare, el qual no haurà pogut veure acabat aquest treball. A la seva manera, estic segur que s'hauria sentit content de veure'l culminat. Per altra banda, no tinc prou paraules d'agraïment per expressar-li a la meva dona, l'Ana Yansi, fins a quin punt m'ha ajudat a concloure aquest projecte. Moltes gràcies per haver hagut de renunciar a tants caps de setmana, vespres o moments per estar junts, mentre jo restava “tancat en el meu món.” Gràcies per haver-me seguit al llarg de tot aquest camí i per estar al meu costat.

Finalment, i com s'acostuma a fer constar, tots els punts forts que tingui aquesta tesi hauran estat per força influenciats directament per tothom qui m'hi ha ajudat, però les febleses i mancances seran només imputables a l'autor.

*El hombre vive sólo para aprender.
Y si aprende, es porque ésa es la naturaleza de su suerte,
para bien o para mal.*

Carlos Castaneda

XXV

A la vora del mar. Tenia
una casa, el meu somni,
a la vora del mar.
Alta proa. Per lliures
camins d'aigua, l'esvelta
barca que jo manava.
Els ulls sabien
tot el repòs i l'ordre
d'una petita pàtria.
Com necessito
contar-te la basarda
que fa la pluja als vidres!
Avui cau nit de fosca
damunt la meva casa.
Les roques negres
m'atrauen a naufragi.
Captiu del càntic,
el meu esforç inútil,
qui pot guiar-me a l'alba?
Ran de la mar tenia
una casa, un lent somni.

Cementiri de Sinera, 1946
Salvador Espriu

Mere kaldal. Kord oli minul
kodu, üks unenägu
mere kaldal.
Kõrge tääv. Oli vete
vabadel teele sale
laev kord roolida minul.
Seletas silm
üha rahu ja korda
isamaa ahtal pinnal.
Sulle ma pean
rääkima vihmahirmust,
mida tunnevad aknad!
Pilkane öö on täna
tulnud mu kodu peale.
Tumedad kajud
kisuvad laeva põhja.
Lauludevangis
tühja pingutan ennast –
kes näitaks koiduteed?
Mere ääres mul oli
kodu, vaid unenägu.

Sinera kalmistu, 1946
Versiõ estonianana d'Ain Kaalep

I. INTRODUCCIÓ

Catalunya i Estònia, dos pobles situats gairebé als extrems d'una diagonal virtual que uniria el sud-oest i el nord-est d'Europa, han hagut de lluitar durant segles perquè les seves cultures sobrevisquessin, desafiant el silenci al qual molt sovint han estat sotmeses per uns règims polítics que posaven entrebancs a la difusió de les seves veus. Tots dos pobles s'apropen ara al llindar del segle XXI curulls de renovades esperances.

Lennart Meri

President de la República d'Estònia

Palau de Kadriorg, 28 de maig de 1994

Aquesta és una tesi de sociolingüística comparada. Hem volgut començar amb el poema d'Espriu traduït per Ain Kaalep i la cita que acabem de llegir del President Meri perquè reflecteixen una visió de les realitats estudiades que ens interessarà d'observar aquí. És la visió de bona part dels autòctons, dels que “han hagut de lluitar durant segles perquè les seves cultures sobrevisquessin.” A més a més, hem volgut començar amb aquests dos textos per la importància que creiem que té el volum del qual els hem extret: una de les poquíssimes obres en què es combina el treball de dos artistes, un estonià (Lembit Karu, pintor, dibuixant i gravador) i un català (Salvador Espriu, els poemes del qual són traduïts a l'estonià per Ain Kaalep i Jüri Talvet). L'edició és a cura de Joan-Francesc Ainaud i Escudero i d'Albert Lázaro Tínaut, en col·laboració amb Jüri Talvet. És un llibret publicat per la Generalitat de Catalunya, i com diem, és un dels escassos exemples en què les cultures catalana i estoniana han interactuat més estretament. Meri tancava la seva presentació d'aquesta obra amb les següents paraules: “Tant de bo que aquest llibret, on es combina la creativitat d'un poeta català i d'un artista estonià, apropi Estònia i Catalunya, aprofundeixi en els nostres sentiments comuns i contribueixi al coneixement mutu. I que escampi arreu un missatge optimista de llibertat i fraternitat.” La nostra tesi vol ser, humilment, una aportació més en aquest mateix sentit, sobretot pel que fa a l'aprofundiment en els nostres sentiments comuns i la contribució al coneixement mutu.

“Ran de la mar hi ha la casa tant dels catalans com dels estonians; de fet, ran de la mar hi ha la fràgil casa de tots els pobles”, escrivia el professor i poeta Talvet en el prefaci

I. INTRODUCCIÓ

d'aquest mateix volum. Simplement des del punt de vista geogràfic, doncs, tenim moltes coses en comú, catalans i estonians. Culturalment, però, compartim segurament encara més coses, tal com veurem. Com ja sabem, Espriu escrivia els seus poemes en temps molt difícils per a la cultura i la llengua catalanes. Les coses, en aquest sentit, han canviat molt i afortunadament podem dir, amb tots els matisos que calgui, que s'ha millorat. Per la seva banda, el President Meri redactava les paraules que hem llegit en la cita introductòria en un moment també molt important per al seu país, poc després de la recuperació de la independència i la restauració de l'Estat estonià.

En aquesta tesi, volem indagar sobre l'evolució de les situacions sociolingüístiques en cada cas partint de la centralitat del parlant, el seu aspecte cognitiu i emotiu, les seves ideologies, auto-co-representacions i marcs de referència. Voldrem observar com tots aquests aspectes influeixen i són influenciats alhora pels contextos on viuen i interactuen. Ens hem volgut fixar, doncs, com els parlants a cada lloc valoren les seves llengües, com perceben la situació en què s'engloben les seves pràctiques, en definitiva, com és la convivència diària entre comunitats amb "llengües mitjanes" i "llengües internacionals", tal com les hem anomenat en el títol¹. Per fer-ho, hem conduït una recerca de caràcter etnogràfic, és a dir que les nostres dades provenen sobretot de l'observació del dia a dia en aquests llocs (principalment per a Estònia) i de les opinions de parlants de cada lloc extretes de les entrevistes en profunditat i dels grups de discussió que vam dur a terme a Tallin i Barcelona. Per situar de manera més concreta la recerca i què és exactament allò que hem volgut

---

¹ Som conscients que a l'hora de trobar determinades etiquetes per a les llengües estudiades en aquests contextos estem duent a terme un exercici arriscat, però d'una manera o altra hem de buscar-los un nom per referir-nos-hi, i certament, en la literatura sociolingüística no hi ha pas alternatives abundants per tal com aquests casos de "minorized majorities" o "majorized minorities" (com diria Skutnabb-Kangas, 1994) o de "regional majority languages" (segons Maurais, 1997), o bé de "llengües supercentrals" i "llengües centrals" en contacte (com segurament les classificarien de Swaan, 2001 i Calvet, 2002), no han estat a bastament tractats, o si més no, etiquetats. Ens hem decantat per l'opció que hem presentat al títol de "llengües mitjanes" i "llengües internacionals" perquè ens sembla que captura prou fidelment la tipologia de llengües amb què treballem i per això ens hi podem sentir relativament més còmodes, o com a mínim una mica més que no amb les que sovint solen ser més usades (i per tant, més gratuïtament utilitzades) de "llengües locals" i "llengües globals." Més endavant, en el marc teòric, tornarem a fer-hi referència, a aquesta qüestió de la tipologia de les llengües tractades. Serà quan parlem de l'ordre lingüístic mundial actual, en l'apartat de les característiques de la globalització i l'impacte que té en els ecosistemes lingüístics.

observar de més a prop presentem dos episodis breus d'aquestes entrevistes que il·lustraran els pilars al voltant dels quals hem bastit aquesta investigació.

La primera d'aquestes vinyetes està relacionada amb una experiència viscuda per una amiga meua de Tallin (alhora informant d'aquest treball), la Mele, un pseudònim que farem servir per preservar la seva identitat. La Mele necessitava fer obres a casa seva: havien de canviar-li les finestres. Va contactar amb una empresa perquè li fessin el servei i quan el tècnic que havia d'anar a casa seva per dur a terme les obres la va trucar, va resultar que qui la trucava era un russòfon que no parlava gaire estonià (per no dir gens). La Mele és una noia jove, d'uns trenta i escaig anys. Com la gran majoria de joves de la seva generació, la Mele ja no va aprendre prou rus com per parlar-lo (tot i que sí per entendre'l més o menys), amb la qual cosa la conversa telefònica entre ella i el tècnic russòfon que la contactava es va desenvolupar amb força dificultats. Per sort, va poder captar intuïtivament el dia de la setmana que el tècnic russòfon li repetia, va poder lligar caps i va sobreentendre que era el dia que aniria a casa seva per fer la feina, així que va preveure de ser a casa aquell dia, i tot va anar bé. No sense, evidentment, haver-hi certa tensió també el dia que el tècnic va anar a fer la seva feina a casa de la Mele. Quan diem tensió, aquí, no ens referim pas a una tensió conflictiva, però sí que hi havia un grau d'incomoditat, com ens comentava la mateixa Mele, i ja s'entén que no ha de ser gaire plaent tenir un operari a casa teua que et ve a fer un servei i amb el qual no et pots entendre perquè ni parles prou bé la seva llengua, ni ell la teua. El tècnic, però, sabia què havia de fer, va acabar la seva feina i la Mele va tenir el servei que necessitava. Així, doncs, en el fons, cap problema, però la manera com es va desenvolupar la situació diu força del context sociolingüístic que es viu a Estònia. I és que casos com el de la meua amiga, com ella mateixa afirmava, n'hi ha cada dia, especialment al barri on ella viu, Lasnamäe, un barri construït durant l'època soviètica i on viuen sobretot famílies russòfones, persones arribades aleshores per treballar en el creixent sector industrial a Estònia, llavors la República Socialista Soviètica d'Estònia.

Mentre això passava a Estònia, aproximadament, a Catalunya en Pau, també pseudònim d'un dels nostres joves informants, pujava a un bus de Barcelona i li preguntava al conductor si aquell bus anava al Clot. Adreçant-se-li en català, li va preguntar "que va al Clot, aquest bus?", pregunta a la qual el conductor no va voler respondre. Segons el relat d'en Pau, no el va ni mirar. Ell va insistir-hi, fins i tot desesperant-se: "Clot? Clot? Clot!",

I. INTRODUCCIÓ

però no se'n va sortir, al contrari, va augmentar la seva frustració i el seu enfadament, i va entrar sense marcar el bitllet de viatge, cosa que va fer posar nerviós al conductor, tal com ens explicava el noi. En contar-nos-ho, reconeixia que no havia actuat bé i que de qualsevol manera, hauria d'haver marcat el seu bitllet, però l'enfadament del moment va poder més que la seva prudència. Com en el cas de la Mele, el factor llengua va ser molt important aquí també, però el que es destaca en aquest altre cas és que més que la incapacitat d'entendre's per no parlar la mateixa llengua, s'observa més aviat una mala predisposició per part d'un dels participants i la creació d'un ambient hostil per part de tots dos. Per tant, aquest segon exemple posa més de manifest la rellevància que poden tenir les ideologies lingüístiques (o com veurem, podríem anomenar també representacions o actituds lingüístiques).

Hem volgut presentar aquestes dues breus vinyetes justament per això, per subratllar el paper fonamental que a parer nostre tenen les idees que els parlants mantenen sobre el seu entorn sociolingüístic més immediat, és a dir, destacar la centralitat del parlant i els aspectes cognitius i emocionals, tal com dèiem més amunt. Amb aquest treball volem posar èmfasi en com les ideologies lingüístiques dels parlants són un reflex del context en el qual es troben inserits. Però volem analitzar els aspectes ideològics sobre les llengües dels parlants en els contextos estudiats no només com un pont que ens permet accedir a aquesta macroestructura i, per tant, analitzar-la, sinó també com un poderós element que configura aquest nivell macrosocial, el construeix i el modifica. Dit altrament, amb les seves pràctiques i interaccions diàries, els parlants contínuament (re)construeixen l'entramat social en el qual se situen d'una manera concreta (mitjançant els seus marcs cognitius), dotant-lo de significat fent ús de tots els recursos que tenen al seu abast, i les seves llengües i les idees que sostenen en relació amb elles en són un de ben important, com veurem, tal com els dos exemples que acabem de presentar semblarien indicar de manera succinta i introductòria.

I.1. Presentació de l'estudi

Amb aquesta tesi empenem un estudi comparatiu d'un tipus específic de contacte lingüístic: el contacte que es dona en contextos concrets (com els que representen Estònia i Catalunya) entre el que anomenarem comunitats amb llengües mitjanes i comunitats amb llengües internacionals. Per què aquests casos que volem analitzar són exemples d'un contacte lingüístic específic? Perquè, per una banda, tenim una comunitat lingüística amb una llengua mitjana que ha patit històricament una subordinació política i ha estat, sobretot des del punt de vista cultural i polític, dominada per un estat hegemònic més gran, poderós i influent. Per una altra banda, aquesta comunitat de llengua mitjana conviu estretament en el seu territori d'origen amb una altra que té una llengua internacional, amb un pes demolingüístic important. A més a més, tot i que el contacte entre aquests tipus de llengües als dos llocs ve històricament des de ja fa segles, el punt crucial en aquest sentit es dona quan la comunitat de llengua internacional va desplaçar-se al territori de la llengua mitjana a partir de corrents migratoris de treballadors que van tenir lloc el segle passat, majoritàriament durant el període de més subordinació política de la comunitat amb llengua mitjana. Actualment, però, la història ha evolucionat de tal manera que, tant a Estònia com a Catalunya, els equilibris polítics i de poder han variat. Els règims autoritaris que van subjugar les comunitats amb llengua mitjana s'han extingit i han donat pas a sistemes més democràtics. Aquest ha estat justament un dels altres punts crucials en la història de la convivència entre grups lingüístics com els que estem estudiant aquí. Quines característiques ha tingut el canvi d'un règim autoritari a un de més democràtic i el reequilibri en el repartiment de poder que aquest fet ha implicat per a cada comunitat lingüística? I quines conseqüències ha comportat pel que fa a la creació de discursos i d'elements socio-significatius a partir dels quals els parlants de cada grup s'auto-co-construeixen la realitat (sociolingüística)?

Per tant, hem cregut interessant adoptar un punt de vista analític micro-sociolingüístic que parteixi de la centralitat del parlant. La sociolingüística feta a casa nostra ja fa temps que reivindica la centralitat dels nivells ideològics, representacionals i emocionals a l'hora de donar compte de l'estabilitat o de les mutacions en els ecosistemes sociolingüístics. La nostra investigació vol afegir-se a aquesta línia, intentant, a partir de l'observació d'altres casos (aquí, l'estonià), aportar una lectura externa de la nostra situació concreta. En un sentit bàsic i

I. INTRODUCCIÓ

principal, doncs, volem fixar-nos en Estònia i utilitzar l'examen de la situació sociolingüística allà com a mètode d'anàlisi del nostre propi context. Alhora, però, també volem aportar a Estònia allò que de la nostra experiència pugui ser útil i aplicable per a la resolució dels seus conflictes sociolingüístics. No plantejem una relació de benefici unidireccional, per a només una de les parts comparades. Però atès que és una tesi redactada des de Catalunya i per ser llegida a Barcelona, l'anàlisi del cas estonià (sobretot l'exposició del seu context) serà força més detallada que la del català.

Més enllà d'aquest punt d'un nivell més bàsic o inicial, volem comparar Estònia i Catalunya des del punt de vista de les ideologies dels seus parlants per tal d'observar, en aquests contextos, com s'adapten (o no) els parlants de diferents llengües ("mitjanes" i "internacionals") als seus entorns sociolingüístics més propers, i per tant, com conviuen. D'alguna manera, doncs, la nostra tesi vol ser també una aportació a l'estudi del manteniment i el canvi dels ecosistemes lingüístics, com deïem suara. En aquest sentit, una de les preguntes que ens hem volgut plantejar té a veure amb els efectes de les polítiques lingüístiques que s'han aplicat a cada lloc. Com han aconseguit aquestes polítiques dotar de renovat vigor a les llengües mitjanes "locals" o "autòctones" a Catalunya i Estònia respectivament? Quina és la percepció que en tenen d'aquestes llengües els parlants que no la tenen com a L1 i com l'evolució política dels dos casos ha afectat aquest aspecte? Quin valor segueixen tenint les llengües "internacionals" en aquests territoris on han de compartir àmbits d'ús amb la seva respectiva llengua mitjana "local"? Quin valor els atorguen els parlants que no la tenen com a L1? En definitiva, quin paper han jugat les representacions dels individus a cada lloc, i en especial les elits polítiques, en la (re)configuració dels espais sociolingüístics analitzats?

Per tant, amb l'objectiu de destacar els elements comuns de cada cas i així generalitzar les característiques del contacte lingüístic analitzat, estudiarem en paral·lel la convivència sociolingüística de dos grups humans similars en dos contextos diferents però comparables. Per un cantó, tindrem els parlants d'una llengua mitjana i per l'altre, els d'una llengua internacional. A partir de l'anàlisi comparada de l'evolució a cada lloc (les transformacions històriques a nivell polític i sociodemogràfic més importants) observarem quins efectes s'han produït en les competències, els comportaments i les ideologies

lingüístiques de cada grup, primer en relació amb la seva pròpia llengua i després, amb la llengua de l'altre grup.

A més a més, volem emmarcar la nostra tesi en el moment actual de la globalització. Avui en dia, la intensificació dels contactes a tots els nivells entre més grups de persones de diferents orígens, les facilitats dels mitjans de comunicació i de transport i l'accessibilitat immediata a tot tipus d'informació han modificat la nostra esfera comunicativa de forma notòria. La globalització se'ns presenta principalment amb dues tendències bàsiques aparentment contraposades, pel que fa al multilingüisme: l'homogeneïtzació i l'eliminació de les diferències i els trets distintius de cada grup humà (la gestió del multilingüisme com a problemàtica), per una banda, però per l'altra també apareixen corrents que intenten justament subratllar aquestes diferències per tal que no ens acabem convertint en una espècie monològica, sobretot culturalment i lingüística (el fet del multilingüisme com a eina enriquidora, que aporta capital simbòlic i cultural a les persones). Aquest dilema conflictiu es viu molt intensament tant a Estònia com a Catalunya², cosa que no fa més que destacar la complexitat dels casos estudiats, en aquest sentit.

Tant en un lloc com en l'altre, les dites llengües "locals", en el seu intent de guanyar àmbits d'ús sobretot a nivell públic, més enllà dels usos institucionals, volen presentar-se com a quelcom a tenir en compte justament per contrarestar l'efecte homogeneïtzador de la globalització, normalment vinculada a la llengua "global" per excel·lència, l'anglès, o també les llengües "internacionals." De fet, opinarem que és justament la globalització allò que està dotant d'un nou valor al rus a Estònia entre els parlants de llengua primera estoniana. Però en aquest procés endegat per les llengües mitjanes "locals" d'ocupar espais d'ús públics, aquestes llengües fan un exercici arriscat per continuar mantenint la legitimitat i l'autoritat de tots els membres de la societat, tant per part dels qui les tenen com a L1 com pels qui no. Els qui les tenen com a L1, implícitament o explícita poden veure el perill que tenen de deixar de

---

² Tot i que segurament més a Estònia que no pas a Catalunya, sobretot si tenim en compte la percepció i els significats socials generats per la llengua internacional de cada lloc. Així, com anirem veient, des de la perspectiva dels estonians, el rus pot ser vist com una llengua útil, justament pel fet de tenir una destacada presència internacionalment, útil per fer negocis, atraure turisme de Rússia, etc. Però és alhora la llengua que simbolitza un passat històric relativament recent (tot i que cada vegada menys) d'una subordinació política important i de la repressió vers els trets distintius i identitaris dels estonians.

I. INTRODUCCIÓ

ser “autèntics” i perdre una part important de la seva identitat (com veurem que és el cas, sobretot, a Estònia). Això, que els comportarà certa tensió, tampoc vol dir que preferirien que la seva llengua romangués només en els espais d’usos més íntims, no serà pas això en cap dels dos casos analitzats, però sí que certament part de la tensió que noten els parlants d’aquestes llengües mitjanes aniria per aquí. Per la seva banda, els qui no tenen aquestes llengües “locals” com a L1 en aquests contextos concrets que hem estudiat podran observar com el progressiu increment de l’ús d’aquestes llengües en àmbits públics i institucionals, sobretot per exemple en el món educatiu, com a quelcom que va “en contra” de la seva llengua, la seva cultura i la seva identitat, com a una imposició. En definitiva, veurem, doncs, com hi ha un cert nivell de confrontació entre els dos constructes ideològics mitjançant els quals tradicionalment s’ha donat valor i legitimitat a les llengües com són el de “l’anonimat” i el de “l’autenticitat” tal com proposa Kathryn Woolard (2008a i 2008b). Creiem que aquesta confrontació captura la tensió que pot donar-se en aquest tipus de contacte lingüístic especialment pel que fa als àmbits d’ús públics, en els quals més es destacarà l’elevat grau de complexitat d’aquest tipus de contacte que volem estudiar, per la qual cosa ens servirem del paradigma plantejat per Edgar Morin (1994). Veurem, doncs, com les esferes “local” i “global”, distingibles però no separables, com diria el mateix Morin, estan intensament relacionades i s’interinfluencien mútuament en gran mesura. És per això que en el títol hem volgut utilitzar el terme “glocal”, manllevant-lo de Robertson via Bastardas, i és que sovint, com diu el mateix Robertson, parlem de “globalització” quan en realitat hauríem d’estar referint-nos a “glocalització”, si volguéssim dir-ho amb més propietat. Al llarg del treball, però, potser no sempre estarem utilitzant els termes “glocal” o “glocalització”, però seran uns conceptes que sempre tindrem com a teló de fons.

En resum, què en traurem de comparar Catalunya i Estònia a partir de les línies que acabem d’exposar? En darrer terme, la nostra intenció és que, a partir dels elements discursius comuns i de les diferències que observem a cada lloc, puguem arribar a una caracterització prototípica d’aquests casos de contacte lingüístic, la qual serveixi a la teoria sociolingüística de tal manera que ens ajudi, observant l’especificitat d’aquests casos, a comprendre’ls millor i a esbrinar com podem intervenir-hi de manera més efectiva per poder arribar a solucions que condueixin a la pau lingüística en benefici de totes i cadascuna de les comunitats més estretament implicades. Com ja hem dit i anirem repetint al llarg del treball,

els dos casos estudiats subratllen la importància d'analitzar i treballar a fons els aspectes ideològics, representacionals i emocionals, ja que és segurament en aquest nivell on els parlants, amb les seves interaccions i pràctiques diàries, es fan significativa la realitat del seu voltant. Si el nostre objectiu és entendre com evolucionen aquests ecosistemes sociolingüístics per interpretar-ne l'evolució, destacar-ne els reptes i proposar recomanacions, és probable que aquest sigui un element central amb què ens hàgim de fixar.

1.2. Justificació de la comparació

Els punts forts que explicarien per què hem triat una perspectiva comparada per analitzar Catalunya i Estònia en aquest estudi ja els hem esmentat en l'apartat anterior. Aquí, però, volem anar una mica més al fons de la qüestió, oferint una necessàriament breu revisió bibliogràfica d'altres estudis que hagin tractat aquesta qüestió específica abans, i observar, sobretot, quines són les diferències i les similituds entre tots dos llocs. Certament, val la pena començar dient que els estudis comparatius no són pas gaire comuns, ni en sociolingüística ni en ciències socials en general, perquè ja és sabut que en aquests nostres àmbits no existeixen dues realitats perfectament comparables, per molts ingredients en comú que puguin arribar a compartir. Per què, doncs, hem cregut bo, correcte i/o adequat comparar Estònia i Catalunya des del punt de vista que acabem de proposar? I és que, a més a més, no és pas una de les comparacions “estrella” per a cap dels dos elements comparats, tal com es demostra amb la poca bibliografia existent que tracti específicament aquests dos casos comparativament des del punt de vista sociològic o sociolingüístic. Podem citar ben pocs treballs que, d'alguna manera o altra, investiguin en conjunt Estònia i Catalunya comparativament: Laitin, 1992; Shafir, 1995 (l'autor compara Catalunya i el País Basc amb Estònia i Letònia), Skerrett (2007 i 2010) i Branchadell (2009 i 2010). I és que és més habitual per Catalunya ser comparada amb altres comunitats polítiques “sense estat.” Per això, sovint se l'ha comparat amb el Quebec o Flandes (vegeu Branchadell, 2005:29-32 per a un llistat precís d'estudis en els quals la situació sociolingüística catalana s'ha pres com a un ingredient per a anàlisis comparatives). Estònia, per la seva banda, ha estat normalment emplaçada en estudis comparatius amb altres repúbliques exsoviètiques, sobretot amb Letònia, amb la qual comparteix bona part de trets distintius comuns, des de la situació geogràfica fins a la composició sociodemogràfica del país, però també s'ha arribat a comparar amb el Kazakhstan i Ucraïna (Laitin, 1998), o bé des d'una perspectiva més genèrica: Moldàvia, Kazakhstan i altres repúbliques centreasiàtiques (Kolstoe, 1995; Chinn & Kaiser, 1996).

De tota manera, tampoc és impossible intentar traçar alguns elements comuns entre Estònia i Catalunya per tal de posar una base mínimament ferma per a la seva comparació, tal com hem vist a partir del que ja hem dit més amunt. A fi de buscar elements més concrets, podem començar citant la composició social i demogràfica dels dos territoris. En aquest

sentit, llegim les paraules de David Laitin en una entrevista arran de la seva visita a la UOC el juny de 2009:

Feia recerca a Catalunya, estudiant el moviment de la normalització quan la Unió Soviètica es va començar a enderrocar. Se'm va acudir que, en molts aspectes, Estònia tenia una situació similar a Catalunya. D'un 35% a un 40% de la població d'Estònia podia remuntar el seu origen als immigrants d'altres països de l'antiga Unió Soviètica, a causa de les migracions en massa de parlants de rus induïdes per la dictadura. Quan Estònia va esdevenir independent, es va haver d'enfrontar al fet que el 40% de la seva població no parlava estonià. Hi havia una situació semblant al que va passar aquí als anys vuitanta, quan els catalans van haver d'assimilar la immigració andalusa i els preocupava el fet de si els immigrants es convertirien en catalans. Em vaig començar a interessar en els incentius dels grups d'immigrants i dels grups minoritaris per acceptar els moviments nacionalistes al país on resideixen.

Laitin, 2009

Per tant, tant a Estònia com a Catalunya podem dir que hi havia una doble pressió, “des de dalt” (a Estònia, si més no, fins a la fi de la Unió Soviètica) i “des de baix”, amb la incorporació d'un bon nombre de membres a cada societat, respectivament representants a més a més del “centre polític” del qual aquestes perifèries es volien apartar. És clar que dit així, ja es veu que és una simplificació molt dràstica de les dues realitats estudiades, una nota de reserva que ja feia notar Christine Bierbach (1983:93) concretament per al cas català. Tal com afirmava l'autora, veient-ho d'aquesta manera es podria donar una imatge del grup d'immigrants com un conjunt compacte de persones, un “tot” homogeni, i no era pas ben bé així: hi havia gallecs i part de bascos que arribaven amb una altra llengua, a banda del castellà, i els castellanoparlants tampoc eren tots ells parlants de la mateixa varietat, i molt menys la varietat central estàndard, que seria d'alguna manera la que en teoria “parlava” el centre polític en qüestió. El mateix podríem dir pel que fa a Estònia: no tots els russòfons eren realment “russos.” D'aquí que al llarg del treball anirem utilitzant també l'etiqueta “russòfons” per referir-nos a aquest col·lectiu de persones, la majoria de les quals d'arrels esclaves, però procedents de pobles distints, com poden ser sobretot ucraïnesos i bielorrussos, però també tàtars, polonesos, moldaus, etc. El que sí és força cert, d'altra banda, és que la majoria d'ells, tant a Catalunya com a Estònia, es resocialitzarien a partir d'un marc de referència més aviat hispanocèntric o russòfon (soviètic), si més no durant els primers anys, i és per això que la simplificació apuntada més amunt té, segons com, la seva raó de ser.

I. INTRODUCCIÓ

Un altre punt fort per a la comparació seria la similitud dels dos contextos històrics (tal com es destaca més emfàticament en els escrits de Delaney Skerrett, 2007 i 2010), i és que en el seu passat més o menys recent, tant a Estònia com a Catalunya s'hi han viscut uns règims totalitaris que tenien la voluntat d'imposar la llengua i la cultura dominants sobre la dominada. Segurament, però, podríem afegir que aquesta voluntat era més ferma i decidida a Catalunya que no pas a Estònia, i és que la prohibició explícita i la persecució oberta de la llengua i la cultura catalanes sota el Franquisme van ser molt probablement més destacades que en el cas de l'estonià durant la Unió Soviètica. Això no vol pas dir que el període soviètic fos un camp de roses per a l'estonià, ni molt menys, però val la pena recordar que fins i tot durant la Unió Soviètica, amb la *perestroika*, es va aprovar la primera llei que declarava l'estonià com a única llengua oficial d'Estònia, encara que fos una llei més de cara a la galeria que no pas res més, i que per tant les seves conseqüències pràctiques fossin mínimes, tal com veurem àmpliament més endavant.

Per tant, partim d'aquests aspectes principals com la base que ens ha d'ajudar a construir la comparació entre Estònia i Catalunya, a banda dels aspectes que comentàvem més amunt en relació amb l'anàlisi de la convivència de grups de parlants de "llengües mitjanes" i "llengües internacionals" des del punt de vista de les seves ideologies lingüístiques, un aspecte que, recordem-ho, és el central en aquest treball. Però al mateix temps que mencionem les similituds, també hem de fer referència evidentment a les diferències, ja que ens poden ajudar al seu torn a observar el per què de les diferents evolucions en la situació sociolingüística de cada cas. Per tant, podem també explotar les diferències entre els dos llocs a favor de la perspectiva comparada. Per començar, com ja hem fet notar més amunt, una de les més importants és la diferent situació política a cada lloc: Estònia és un país independent el qual es declara obertament com un estat monolingüe, atès que només l'estonià és considerat única llengua oficial de tot el país; Catalunya, per la seva banda, és una comunitat autònoma amb un cert grau d'estatus federal en el marc d'una altra entitat estatal, amb tres llengües oficials: el català, el castellà i l'aranès. Aquests elements, però, poden ser especialment interessants per a Catalunya, de manera que voldrem veure què ha aconseguit Estònia essent un estat independent, fixant-nos de prop amb quins èxits i quins fracassos més destacats de les seves polítiques lingüístiques i d'integració podem observar, i és que com ja sabem, a Catalunya hi ha una creença força estesa que el

català no podrà sobreviure si no té un estat al darrere que li doni suport efectivament, creença que a vegades (no sempre) va acompanyada de la idea que el català hauria d'esdevenir l'única llengua oficial en el marc d'una Catalunya independent. L'experiència d'Estònia ens podrà servir, doncs, en aquest sentit, per veure què pot passar i quins resultats es poden aconseguir amb un estat sobirà.

Una altra diferència bàsica, segurament una de les més importants per explicar les distintes evolucions de cada cas, és la distància entre els codis en contacte³: el català i el castellà són totes dues llengües romàniques, per tant tipològicament molt properes i amb un alt grau d'intercomprensió mútua. L'estonià i el rus, en canvi, són llengües molt més distants, des d'aquest punt de vista. L'estonià, de fet, és una de les poques llengües a Europa que no és indoeuropea; és finoúgrica, de la família de llengües uràliques, emparentada molt de prop amb el finès i, a més distància, amb l'hongarès i altres llengües parlades als Urals i a Sibèria. Com veurem, aquesta condició de “llengua exòtica” és un element significativament important per als estonians a l'hora de definir el sentit “únic” de la seva llengua, cultura i identitat, cosa que reforça la seva prevalent ideologia de l'autenticitat. Sobre el fet que cal tenir en compte la importància de la distància dels codis a l'hora d'avaluar la situació sociolingüística en casos de contacte de llengües, ja en parlava Bastardas (1987) quan ell mateix comparava els casos flamenc, basc i català. Nosaltres hi afegiríem, però, tal com fèiem notar suara, que –sense negar la rellevància del simple fet que costi més entendre's per la distància interlingüística que pugui haver-hi entre dos codis– més que la importància d'aquesta distància, és la interpretació significativa que pren aquesta distància entre els parlants, tant d'una llengua com de l'altra, amb la qual cosa es crea un marc interpretatiu a través del qual les llengües es valoren com a més o menys “difícils”, cosa que alhora repercuteix en la percepció de dificultat aguda de codis tipològicament distants.

Altres diferències que cal fer notar són, des del punt de vista demogràfic, l'asimètric nombre d'habitants a cada lloc i el diferent grau de mescla entre ells, com veurem. A Catalunya hi ha actualment al voltant de 7,5 milions d'habitants (segons dades de l'Idescat, a partir del padró continu), mentre que a Estònia, el darrer cens (de l'any 2000) indicava que

---

³ Mackey (1986:21) comenta també com a diferència important entre els casos català i quebequès la distància entre els codis lingüístics. Al Quebec, in encara més a Estònia, les dues principals llengües en contacte no són codis propers, mentre que a Catalunya, el català i el castellà sí.

I. INTRODUCCIÓ

vivien al país 1.340.000 persones (dades més recents, amb informació del Ministeri d'Afers Exteriors estonià, indiquen que no ha variat significativament, aquesta xifra), les quals es troben dividides ètnicament segons si són estonians o russòfons (russos, ucraïnesos i bielorrussos, principalment), cosa que no passa tant a Catalunya: tot i que popularment es pugui dir que uns són catalans i els altres castellans, no són categories oficials com a Estònia i ni molt menys tan fermes. Aquesta diferència en el nombre d'habitants, però, també la podem explotar en clau positiva, ja que ens pot ajudar a relativitzar la importància del nombre de parlants que sovint tendim a atorgar a les llengües.

En definitiva, però, salvant les distàncies que hi pugui haver i fent tots els matisos que convingui, creiem que podem dur a terme la comparació tal com ho hem plantejat més amunt. Per tancar aquesta secció, volem destacar que l'estudi comparatiu que ens proposem té també la seva rellevància des del punt de vista dels reptes que encaren sobretot les comunitats amb llengües mitjanes, perquè tal com hem dit, amb la globalització és possible que s'enfrontin a tensions noves, o encara que conegudes, pot ser que siguin més intenses. És amb benefici d'alleugerir aquest estrès cultural mútuament compartit per catalans i estonians que encetem l'estudi i bastim la comparació.

Com a afegitó darrer, direm que la comparació en si és una eina heurística important, la qual ens pot desvetllar determinats aspectes teòrics que, vistos des d'aquesta perspectiva, poden enriquir els conceptes amb què ens mirem i analitzem la realitat, i per tant, tenir també efectes pràctics, d'aquesta manera. Parafraçant Bastardas (2002b:154), podem dir que la comparació de les situacions que pretenem entendre entre si és sempre una eina heurística útil i productiva, teòricament i pràcticament, tal com també ja hem plantejat en l'apartat anterior.

1.3. Continguts de la tesi

La resta del capítol introductorí està dedicada a presentar la metodologia que hem implementat per dur a terme el treball. Hi expliquem, doncs, el paradigma en el qual s'engloba el treball (a grans trets), les tècniques de mesura utilitzades, les característiques dels llocs i les mostres d'estudi, i els instruments de mesura que vam aplicar.

El segon capítol abraça el marc teòric del treball. És un marc teòric transversal, en el qual toquem diversos temes, perquè tal com hem indicat més amunt, voldrem llegir les nostres dades des de diferents punts de vista. La primera secció està dedicada a plantejar el punt de partida de l'estudi: hi presentem, doncs, el concepte d'ideologia, el qual vinculem estretament amb el de representacions socials i actituds, i fem referència a com aquests termes han estat a vegades usats com a sinònims. De tota manera, constatarem les diferents accepcions que pot també prendre el concepte d'ideologia i especificarem com l'usarem nosaltres. Però si ens centrem en el terme d'ideologia és perquè també volem encabir la nostra recerca en la línia d'investigació que, sobretot des de l'antropologia lingüística, el fa servir com a concepte principal d'estudi: les ideologies lingüístiques. En aquest sentit, comentarem la utilitat d'aquest concepte i, dintre d'aquest paradigma, exposarem la proposta que fa Kathryn Woolard, i ella mateixa en col·laboració amb Susan Gal, en relació amb la forma com les llengües adquireixen autoritat als ulls dels seus parlants: a través de la ideologia de l'autenticitat o de l'anonimat. Tancarem aquest apartat exposant algunes de les contribucions teòriques que tracten de la relació entre llengua(ües) i identitat(s), sense abans deixar de comentar breument els estudis que s'han fet relacionant llengua i poder, sobretot des de l'Anàlisi Crítica del Discurs.

Seguidament, passarem a parlar dels efectes de la globalització en els ecosistemes sociolingüístics actualment, sobretot els que tenen unes característiques com les dels casos analitzats, tal com hem exposat ja més amunt. Serà aquí quan presentarem les aportacions que creiem més interessants d'adoptar del paradigma de la complexitat, ja que pensem que pot ajudar-nos a captar la tensió entre allò local i allò global, que són ambdues coses alhora. Analitzarem com les minories lingüístiques tradicionals poden veure revaloritzat el seu capital lingüístic i observarem dos dels ingredients de la globalització que més influència tenen en la revalorització d'aquest capital: el contacte per migració i per unió geopolítica.

I. INTRODUCCIÓ

Encara en el marc teòric, passarem després a fer una síntesi de com, des de la literatura en ciències polítiques sobretot, s'han tractat els casos en què hi ha en joc la relació entre grups majoritaris i minoritaris. Mirarem de trobar com aquests enfocaments ens poden ajudar a donar compte de les realitats estudiades, les quals no podem dir que siguin una relació majories-minories tradicional, si és que per "tradicional" s'entén les minories nacionals o els immigrants, dos dels grups minoritaris sobre els quals sovint s'ha teoritzat. Això ens portarà a fer un esbós de la literatura que hem trobat més rellevant sobre els drets lingüístics de les minories, moment en què donarem compte d'una possible tensió teòrica entre diferents experts, centrats al voltant de dues figures principals: Tove Skutnabb-Kangas i Jan Blommaert.

Per tancar el marc teòric, finalment exposarem alguns dels elements que s'han de tenir en compte, a partir de tot l'exposat, a l'hora d'idear polítiques lingüístiques efectives. Sobretot direm que els principis que tradicionalment s'han usat per a aquest objectiu, el de la territorialitat i el de la personalitat, poden no ser suficients actualment en segons quins casos, i donarem a entendre que Catalunya i Estònia en seran un exemple, d'això. Repensant aquests dos conceptes, caldrà idear-ne de nous, com ara els proposats per Bastardas de la subsidiarietat o la funcionalitat (distribució de funcions complementària).

Exposat el marc teòric, passarem a presentar detalladament el context històric, polític, legal, socioeconòmic i sociolingüístic a Estònia. Des del punt de vista històric, veurem els elements més destacats des de les primeres traces d'humans a la zona fins a l'inici del segle XX. A partir d'aleshores entrarem ja en el context polític, i és que és des d'aquest punt de vista que creiem que els esdeveniments de bona part del segle passat hauran marcat més l'esdevenidor d'Estònia. Ens fixarem, doncs, en la consecució de la primera independència (1918-1940), el període soviètic i la recuperació de la sobirania (1991). Donarem compte sobretot del succeït després d'aquell moment des del punt de vista de les relacions interètniques i com ha evolucionat el tractament dels russòfons per part de l'elit política local. En el context legal farem referència als instruments d'aquest caire que més han marcat justament l'evolució de les relacions intergrupals a Estònia; passarem a veure tot seguit els indicadors més rellevants a nivell macroeconòmic i demogràfic, fixant-nos en què ens poden dir de les diferències entre els dos grups en aquest aspecte. I finalment, parlarem del context

sociolingüístic: els coneixements, usos i actituds lingüístics de russòfons i estonians, i les seves posicions des d'un punt de vista sociològic.

En el capítol següent, exposarem els resultats del nostre treball de camp a Estònia. Presentarem, en primer lloc, els resultats dels qüestionaris, per tenir una visió panoràmica de la realitat estudiada, i posteriorment desgranarem els temes més destacats de les entrevistes en profunditat, els grups de discussió i l'observació participativa. Aquesta mateixa estructura serà la que utilitzarem per exposar els resultats del treball de camp que vam dur a terme a Catalunya, en el capítol sisè, amb el qual vam obtenir dades a partir de les mateixes eines. L'exposició dels resultats del treball a Catalunya, però, arribarà després que haguem donat compte primer del context sociolingüístic català, cosa que farem en el capítol cinquè.

Finalment, serà l'hora de discutir els resultats obtinguts i posar-los en relació amb el marc teòric per assajar de trobar respostes a les preguntes que ens hem plantejat en aquest estudi. El capítol setè, doncs, serà el que culminarà la tesi amb la discussió dels resultats obtinguts a Estònia i a Catalunya, els compararem per veure'n els punts en comú, les diferències i, en definitiva, els elements emergents que observem a cada lloc i que ens poden ajudar a caracteritzar aquesta tipologia de contacte de llengües que haurem estudiat. Analitzarem comparativament, doncs, els efectes dels canvis històrics i sociodemogràfics més recents i l'impacte que aquestes transformacions hauran tingut per a cada tipus de comunitat lingüística estudiada pel que fa a les competències, comportaments i ideologies lingüístiques, en relació tant amb la seva pròpia llengua com amb la de l'altre grup, a la llum també dels efectes que la globalització pot tenir en la co-modificació d'aquests elements concrets. A continuació, plantejarem quins són els reptes més importants que, a parer nostre, encara cadascun dels dos casos estudiats, al mateix temps que oferirem algunes possibles recomanacions, també de part nostra, per afrontar amb més èxit aquests reptes. Finalment, clourem l'estudi amb les conclusions generals del treball, destacant-ne allò més important que haurem trobat, com queden els marcs teòrics utilitzats i quins suggeriments proposem de cara a continuar amb futures recerques sobre el tema aquí tractat.

I.4. Metodologia

I.4.1. Una recerca etnogràfica en el marc dels paradigmes interpretatiu i ecològic

La recerca que ens proposem dur a terme s'emmarca eminentment entre dos paradigmes d'investigació principals: l'interpretatiu (també dit fenomenològic o constructivista) i l'ecològic (LeCompte & Schensul, 1999a). En primer lloc, l'interpretatiu perquè busquem sobretot això, interpretar, entendre els pensaments, les idees i les representacions sobre les llengües de les persones que viuen en els casos analitzats, més que no pas oferir un inventari de prediccions sobre possibles escenaris futurs (tot i que també, en part d'això es tracta, però diríem que aquest és un objectiu que se segueix del primer).

És crucial per a nosaltres de copsar el millor possible la construcció social de les realitats estudiades. Assumim, doncs, que en el marc constructivista, aquesta realitat és construïda per mitjà de la interacció dels membres de cada societat justament en el medi social. És en el marc interpretatiu que inserim aquesta recerca perquè és en aquest marc on els significats es troben "situats", en termes de LeCompte & Schensul (1999a), que vol dir que estan localitzats i afectats per les característiques socials, polítiques, culturals, econòmiques, ètniques, d'edat, de gènere o de qualsevol altra qüestió contextual que pugui exercir-hi algun tipus d'influència.

Tal com ampliarem més endavant en exposar més a fons el marc teòric, seguirem la proposta de Blommaert (2003, 2005a) de prendre una "perspectiva situada", cosa que fent "sociolingüística de la globalització", com el mateix autor diu, anirà essent cada vegada un element més important. D'aquesta manera, Blommaert afirma que cada cop més, haurem de fer front a una tendència paradoxal, a simple vista, i és que progressivament necessitarem més treballs etnogràfics per tal de desvetllar com les llengües o les diverses varietats funcionen per a les persones, què hi fan (o deixen de fer-hi) amb aquests recursos lingüístics seus i com incardinen les seves pràctiques en les economies locals (Blommaert, 2003:615). D'aquesta manera, compaginant estudis a diferents escales, tots necessaris al seu nivell, ens anirem confegint una visió general, però acurada alhora, de com es tradueixen a escala local

les tendències més globals. Per això, “it would be a fallacy to regard ethnography merely as ‘the study of small things’. It is an indispensable ingredient of a toolkit for the study of big things” (*ibídem*). I encara en un article posterior, Blommaert mateix afegeix un punt de vista a favor dels estudis etnogràfics el qual també adoptarem aquí:

One rather uncontroversial feature of ethnography is that it addresses complexity. It does not, unlike many other approaches, try to reduce the complexity of social events by focusing a priori on a selected range of relevant features, but it tries to describe and analyze the complexity of social events *comprehensively*. That is: good ethnography is *iconic* of the object it has set out to examine, it describes the sometimes chaotic, contradictory, polymorph character of human behaviour in concrete settings, and it does so in a way that seeks to do justice of two things: (a) the perspectives of participants [...] and (b) the ways in which micro-events need to be understood as both unique and structured, as combinations of variation and stability –the tension between phenomenology and structuralism in ethnography.

Blommaert, 2007:682 (èmfasi en l’original)

A mes d’aquests dos objectius principals de l’etnografia, unes tendències característiques d’aquest tipus de treball al llarg del segle XX, com comenta el mateix Blommaert, en les dècades dels seixanta i setanta del segle passat s’hi afegeix una tercera línia destacada a partir dels treballs de Bourdieu, Fabian, Clifford, i d’altres, una preocupació per prendre una perspectiva situada del coneixement etnogràfic en si, la reflexivitat (*ibídem*).

Per la seva banda, les següents paraules de Thomas Ricento prenen un sentit complet per a l’enfocament que volem adoptar en la nostra recerca:

It seems that the key variable which separates the older positivistic/technicist approaches from the newer critical/postmodern ones is agency, i.e. the role(s) of individuals and collectivities in the processes of language use, attitudes, and ultimately policies. The most important, and yet unanswered, question to be addressed by researchers is ‘Why do individuals opt to use (or cease to use) particular languages and varieties for specific functions in different domains and how do those choices influence –and how are they influenced by– institutional language policy decision-making (local to national and supra-national)? The implications of this question are that micro-level research (the sociolinguistics of language) will need to be integrated with macro-level investigations (the sociolinguistics of society) to provide a more complete explanation for language behavior –including language change– that is currently available.

Ricento, 2000b:23

I. INTRODUCCIÓ

L'essència del paradigma interpretatiu és, doncs, el parlant i el seu aspecte cognitiu, juntament amb la participació, ja que, com s'observa, el significat només pot construir-se a través de la interacció. Per tant, una de les fases principals de la investigació fou l'observació participativa, que com veurem de seguida, va ser una de les tècniques que vam utilitzar des de bon principi per tal de construir-nos una imatge el més fidel possible de les realitats estudiades, especialment a Estònia. Val la pena aquí fer un incís: hem de ser conscients que la frontera entre investigador i realitat investigada pot no aparèixer del tot clara o ben definida, especialment per al cas de Catalunya, en tant que nadius d'aquest mateix territori, que és un dels components principals de l'estudi, però també en el cas d'Estònia, país on vam residir durant una llarga temporada. Per una banda, aquest fet ens pot facilitar la comprensió d'aquesta realitat, però per l'altra, la profunda immersió ens obliga també a fer un esforç extra de distanciament per tal de donar una mirada el més objectiva possible del cas estudiat. Per tant, ens caldrà treballar en el sentit del que Bourdieu anomena *epistemic vigilance*, és a dir, ser conscients que, malgrat no poder aconseguir un grau d'objectivitat del 100%, almenys hem d'intentar mantenir una aproximació objectiva en la nostra metodologia.

De tota manera, i a tall de parèntesi, ens sembla útil, bo i necessari afegir l'anàlisi de la situació sociolingüística catalana en el nostre estudi, de manera que aquí podem trobar un nou punt a favor de la perspectiva comparada. En tant que nadius de Catalunya, una anàlisi *només* d'Estònia s'hauria pogut interpretar com una visió "massa catalana" de la realitat estoniana. Aportant dades del nostre treball de camp a Barcelona podem bastir la comparació d'alguna manera un punt més objectiva, si es vol⁴.

Per un altre cantó, el paradigma ecològic és ineludible, atès que la influència del context a l'hora d'analitzar i interpretar les dades que nodriran el nostre estudi serà fonamental per entendre-les. Amb aquest paradigma, els individus són interpretats com a membres d'un context social que s'auto-co-construeixen i auto-co-modifiquen al mateix temps, és a dir, són part d'un context que els forma com a individus alhora que com a tals, són un element d'aquest context que ells mateixos basteixen. Per context s'entén no només l'espai físic on interactuen aquests individus, sinó també el social (amics, famílies, etc.), l'institucional (institucions polítiques, escoles, associacions culturals, etc.) i el tecnològic

---

⁴ He d'agrair a Joan Pujolar l'aportació d'aquest punt concret.

(mitjans de comunicació), és a dir, qualsevol característica del medi on es troben inserits. A la base del treball, i com a objectiu transversal, hi ha el fet d'intentar escatir de tots els elements que configuren el context analitzat, quin és el que juga un paper més important a l'hora de dotar de forma i significat el comportament i les representacions lingüístiques dels individus en els casos analitzats, veure per què aquest element en qüestió és el que té més preeminència sobre els altres i com pot ser susceptible de ser modificat, si és que es pot i si és que convé que ho sigui.

I.4.2. Tècniques de mesura

Així, doncs, ens vam equipar amb tècniques relacionades amb l'etnografia: va ser així com vam intentar entendre millor el problema i il·lustrar l'evolució dels casos analitzats. Concretament, la metodologia que vam utilitzar parteix del marc qualitatiu. La raó principal d'haver escollit aquest enfocament va ser perquè només així podíem arribar a percebre quin comportament lingüístic tenen els informants que participen en l'estudi, amb quins paràmetres defineixen el seu món, què és important o rellevant per a ells en aquest sentit, per què diuen el que diuen i fan el que fan, i quines característiques estructurals o del context influeixen els seus pensaments, comportament i relacions (LeCompte & Schensul, 1999a).

En el nostre estudi vam dur a terme el que es coneix com un “disseny d'investigació etnogràfica comprimida” (*ibídem*). Vam escollir aquesta opció per una simple qüestió de limitació temporal i econòmica: no disposàvem dels suficients recursos en aquest sentit per desenvolupar una etnografia o un estudi de cas complet. En canvi, sí que disposàvem de les característiques bàsiques per elaborar el disseny d'investigació etnogràfica comprimida, que són: estar familiaritzat amb el camp d'estudi i parlar la/les llengua/ües; concentrar-se en un aspecte cultural concret; i treballar amb experts en temes culturals dels casos estudiats.

En primer lloc, estàvem familiaritzats amb el camp d'estudi ja que disposàvem d'una bona base de coneixement dels dos casos que volíem comparar, Catalunya i Estònia, essent nadiu del primer i havent passat una temporada relativament llarga (aproximadament quatre anys) al segon –tot i també ser conscients dels handicaps que aquestes característiques ens podien dur, tal com ja hem expressat més amunt. A més a més, disposàvem d'un coneixement suficientment bo de totes les quatre llengües en qüestió: català i castellà, per

I. INTRODUCCIÓ

una banda, i estonià i rus, per l'altra. Segonament, ens vam concentrar en un aspecte cultural concret: les ideologies lingüístiques dels parlants en tots dos llocs i com aquestes reflecteixen i (re)creen l'evolució de la situació lingüística analitzada, al mateix temps que són influenciades per altres elements externs, contextuals. I finalment, vam treballar amb experts culturals dels camps estudiats, és a dir, i tal com especificarem més endavant, vam conduir una sèrie d'entrevistes amb persones qualificades del món acadèmic, cultural i sociopolític dels dos casos analitzats els quals ens van fer saber la seva percepció de l'evolució de cada cas en tant que experts en el nostre objecte d'estudi.

Quant als instruments de mesura per a aquest disseny comprimit, LeCompte & Schensul (1999a) proposen els següents: entrevistes en grup (grups de discussió) amb individus representatius, entrevistes amb experts i unes breus enquestes repartides a una mostra significativa. A aquests instruments, vam creure interessant afegir-n'hi d'altres per tal d'obtenir dades complementàries que ens poguessin ajudar a comprendre millor els casos estudiats. Principalment, doncs, vam dur a terme una fase d'observació participativa per tal d'escatir millor quin és el seu comportament en situacions reals de multilingüisme i, en concret, amb parlants de l'*altra* llengua.

I.4.3. Els llocs i les mostres d'estudi

Abans de passar a definir cadascuna de les tècniques exposades anteriorment i explicar en què consisteixen, quina és la seva finalitat i per què vam decidir incorporar-la al nostre estudi, creiem necessari delimitar primer quin fou el lloc en què vam dur a terme el nostre treball de camp i quina la nostra mostra d'estudi. Per això, vam tenir en compte els següents criteris: l'accessibilitat al lloc en termes de temps, espai i diners (termes logístics), així com el permís de romandre entre el grup estudiat.

Estònia i Catalunya són dos territoris relativament amplis i amb configuracions contextuals respectivament distintes. Per al nostre estudi, però, vam creure interessant centrar-nos en la capital de cada lloc: Tallin i Barcelona⁵, ja que és on es troba localitzat un

---

⁵ En el cas de Tallin, tal com indiquen algunes investigacions (Ülle Rannut, 2002 i 2003), és on realment hi ha major heterogeneïtat grupal. Fixant-nos en les estadístiques, veiem com clarament és així: a dia

més alt grau de diversitat etnolingüística i és on els individus tenen a hores d'ara majors possibilitats de trobar-se amb parlants d'altres llengües en el seu dia a dia. Però una ciutat mitjana o gran, com són aquestes dues capitals, seguia sent encara un context massa ampli i difús que calia delimitar més. Per tal d'obtenir un espai més controlable on parlants de les dues llengües principals en contacte per a cada cas interactuessin cara a cara, vam pensar que un context que podria ser de fàcil accés i d'interessant observació fóra el de les escoles d'idiomes. Ens semblava un escenari idoni ja que és un lloc on els individus van per pur interès justament a aprendre un nou idioma, per tant, hi van per voluntat pròpia, finançant-s'ho en la gran majoria de casos de la seva butxaca. Allí van a parar a grups que, sovint sense planificació, són un lloc d'encontre entre persones de grups etnolingüístics diferents, i en moments donats, s'han de confrontar amb la qüestió de quina llengua utilitzar: sobretot quan parlen amb els seus companys, però també quan s'adrecen als professors o al personal d'administració i serveis.

Tenint en compte l'escenari triat com a lloc principal on desenvolupar el nostre treball de camp, una escola d'idiomes, podem afegir-hi encara un valor afegit més, si es vol. Tal com dèiem, podem pensar que, essent estudiants de llengües estrangeres, les quals trien estudiar per voluntat pròpia, podem hipotetitzar que estarem treballant amb individus relativament proclius a conferir valor a les altres llengües, o com a mínim, no tenir-ne opinions excessivament negatives. Observar els resultats obtinguts a partir d'aquesta darrera puntualització pot fer-los un punt més interessants.

Pel que fa als criteris d'accessibilitat assenyalats més amunt, quant a l'acadèmia de Tallin, aquest aspecte no va representar cap inconvenient. Essent professor d'aquesta acadèmia durant la fase d'investigació, vaig tenir accés a la mostra d'estudi gairebé cada setmana des de setembre de 2008 fins a maig de 2009. Durant tot aquest temps, hom va poder realitzar còmodament l'observació participativa de diverses classes, així com les

---

01.01.2009, hi vivien a la ciutat 398.594 persones, de les quals 219.900 eren estonians i 144.937 eren russòfons (font: Oficina d'Estadística d'Estònia www.stat.ee, consultat el dia 21.10.2009).

Pel que fa a Barcelona, el grau de diversitat és encara major. Segons el Padró Municipal d'Habitants, el dia 30.06.2007, la ciutat tenia 1.603.178 habitants, els quals formaven part de 160 nacionalitats distintes de tot el món. (font: portal web de l'Ajuntament de Barcelona:

<http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/tpob/pad/pad07/nacio/nacio01.htm>, consultat el dia 21.10.2009)

I. INTRODUCCIÓ

sessions amb els grups de discussió, i van repartir-se les enquestes a una mostra d'estudiants de l'escola, per la qual cosa hom va comptar amb la complicitat i ajuda de la resta de professors de l'acadèmia. Només hi va haver una eina que no es va aplicar estrictament en aquesta mostra: les entrevistes en profunditat. Tractant-se d'unes entrevistes que requerien més temps, va utilitzar-se aquí la tècnica anomenada en anglès *snow-ball*, és a dir, hom va contactar primerament amb amics i coneguts nostres, els quals ens van ajudar a contactar d'altres amics i coneguts seus. En qualsevol cas, el que sí que es va intentar mantenir va ser un criteri de procedència: que les persones entrevistades fossin de Tallin o que hi haguessin viscut durant un temps relativament llarg.

El treball de camp a Barcelona, en canvi, va ser força diferent, principalment perquè durant l'etapa d'investigació hom no vivia allí, sinó que com s'entén, vivíem i treballàvem a Estònia. Per tant, l'accessibilitat a la mostra d'estudi va ser força més reduïda en termes temporals i econòmics. En quinze dies durant el mes de febrer de 2009 es van dur a terme tres sessions d'observació participativa amb un grup d'estudiants a l'escola d'idiomes, un grup de discussió i totes les entrevistes en profunditat: quinze informants en total. En aquest temps, també, hom va preparar l'enquesta per ser repartida a una mostra d'estudiants de l'escola. En no ser-hi personalment presents, vam haver de comptar amb l'ajuda indispensable d'un dels professors ajudants de l'escola, el qual va vetllar per recollir les enquestes i enviar-nos-les a Estònia acabat el procés.

Més endavant, es va completar aquest treball de camp a Catalunya en una estada posterior, el juny de 2009, quan vam dur a terme un nou grup de discussió amb persones castellanoparlants d'origen per tal d'equilibrar el nombre de sessions amb grups de discussió als dos llocs (dos a cadascun, respectivament).

I.4.4. Els instruments de mesura

Per tal d'obtenir dades per al nostre estudi, vam utilitzar les següents tècniques de mesura: observació participativa; grups de discussió; entrevistes etnogràfiques (amb informants clau i amb experts); i una breu enquesta repartida a una mostra significativa.

D'entre aquestes eines, n'hi ha dues de fonamentals: l'observació i les entrevistes. Sense elles, una recerca etnogràfica no pot ser digne de ser anomenada com a tal, segons

LeCompte & Schensul (1999a). L'opció d'utilitzar-ne d'altres i d'aquesta manera comptar amb diverses fonts per a l'obtenció de dades no és ser redundants ni repetitius, sinó més aviat reforçar les pròpies dades de l'anàlisi i de retruc també els resultats de l'estudi. Es tracta de confirmar la veracitat de les dades obtingudes per mitjà d'una eina amb les obtingudes per mitjà d'una altra, i així successivament. És un procés que s'anomena "triangulació" (*ibídem*).

L'observació participativa

L'observació participativa és una tècnica de recollida de dades que requereix de la presència de l'investigador i que aquest s'involucra en el procés d'obtenció/creació de dades a través de l'enregistrament de les activitats diàries del grup observat en el camp d'estudi (*ibídem*). La participació té a veure més aviat amb la interacció amb els individus de l'estudi en el lloc quan una activitat està en procés, mentre que l'observació està més aviat relacionada amb allò que l'investigador percep, per tant, val la pena ser conscients del nostre propi filtre, de les "ulleres conceptuals" amb les quals observem. Per això, una atenció al detall i un bon marc teòric són fonamentals per tal d'elaborar una recerca acurada.

En primer lloc, vam observar el '*setting*', que és el lloc on els comportaments i les activitats rellevants per a l'estudi es desenvolupen. A continuació, vam observar també els '*events*', és a dir, la descripció de les preguntes: qui, què, on, quan, per què, per a qui. Finalment, vam dur a terme també una caracterització de la localització dels participants en el '*setting*', que és el '*mapping*' (*ibídem*). De totes aquestes observacions en vam prendre nota en el *quadern de camp*, uns apunts que vam expandir just després o al cap de poc temps després de transcorregut l'esdeveniment.

Quan transcrivíem i ampliàvem les nostres observacions per transformar-les en notes, vam tenir en compte els següents punts importants: intentar transcriure tan literalment com es pogués per tal de donar la sensació a qui llegís les notes d'estar present en l'esdeveniment; utilitzar pseudònims dels participants o evitar dir-ne els seus noms literalment (a no ser que s'acordés el contrari amb ells prèviament); seguir una seqüència amb les notes tan estricta i lògica com fos possible; datar les anotacions.

El *setting*, en el nostre cas, va ser una classe de llengua estrangera poc coneguda pels individus de l'estudi i amb poca presència en els seus contextos més immediats. Així, a

I. INTRODUCCIÓ

l'escola d'idiomes de Tallin, vam observar principalment un grup d'estudiants de castellà com a llengua estrangera de nivell bàsic. L'elecció d'observar aquest grup va respondre a dos motius fonamentals: la seva marcada composició mixta, des del punt de vista etnolingüístic (hi havia quatre estudiants estonians i quatre russòfons), i el fet que jo era el professor d'aquest grup, la qual cosa em permetia tenir un accés com a mínim setmanal al grup, o fins i tot guiar les dinàmiques per tal de “forçar” o induir les interaccions interètniques. A més a més, atès que tots eren estudiants de nivell bàsic, es veien obligats a negociar la llengua amb què havien d'interactuar entre ells i en quina llengua adreçar-se a mi, d'alguna manera o altra, ja que el seu baix nivell de la llengua que volien aprendre (en aquest cas, el castellà), no els permetia fer-la servir com si es tractés d'una mena de codi neutre.

Pel que fa a Barcelona, vam dur a terme l'observació participativa en una classe també de nivell bàsic d'alemany com a llengua estrangera. Vam escollir una classe d'alemany per una raó simple: en aquesta escola d'idiomes de Barcelona, podria comparar-se amb la posició del castellà a l'escola de Tallin, és a dir, com a segona llengua estrangera amb més demanda després de l'anglès. Com ja dèiem més amunt, l'accés al grup observat a Barcelona va ser temporalment molt restringit: vam poder dur a terme només tres sessions d'observació amb el grup, de les quals vam intentar extreure el màxim profit, però que evidentment, no poden donar mai el mateix de si com diverses setmanes o mesos d'observació, com fou el cas de Tallin. En cada sessió, el nombre d'alumnes del grup de Barcelona era d'entre deu i dotze, tot i que fluctuava molt més que no pas el grup de Tallin.

Pel que fa als *events*, que com dèiem, segons LeCompte & Schensul, és la descripció de les preguntes “qui”, “què”, “on”, “quan”, “per què” i “per a qui”, vam observar en tots dos casos qui eren els participants (característiques dels individus que conformaven el grup) i com interactuaven entre ells. En el cas de Tallin, com que en les activitats habituals de la classe hi havia un grau baixíssim de comunicació intergrupal, en determinats casos vam haver de modificar expressament el *setting* per tal de poder obtenir un mínim volum de les dades que buscàvem. Quant a Barcelona, en canvi, el nivell d'interacció entre tots els estudiants del grup era relativament més alt, i ens vam concentrar en veure què succeïa simplement durant la classe.

I finalment, quant al *mapping*, la localització dels participants en el *setting* (*ibídem*), vam observar amb detall on se situaven a l'aula els individus del grup, observant, per

exemple, si seguien algun tipus de patró, com ara si s'agrupaven, posem per cas, per afinitat lingüística més que no pas per edats, per sexe, etc.

En definitiva, i per resumir, ens vam fixar en qui hi havia a les aules, què feien i com s'agrupaven. A partir de l'observació participativa, doncs, vam poder identificar força detalladament els següents punts importants per a la nostra recerca: la llengua inicial dels individus de la mostra i el nombre d'individus de cada llengua que la configuren (sobretot en el cas de Tallin, de manera no tan clara a Barcelona), el comportament lingüístic espontani dels individus de la mostra quan interactuen amb els seus companys d'L1 igual a la seva i d'L1 diferent de la seva, i les afinitats amb què s'agrupen els membres del grup.

En tot aquest procés, vam intentar seguir les recomanacions de Dewalt, Dewalt i Wayland (1998): aproximar-se a la realitat observada amb una mentalitat oberta i una actitud no prejudicial; demostrar un interès genuí per a la realitat estudiada, fet que sol obrir les portes dels individus observats; sobreposar-se al sentiment de “xoc cultural”, el qual pot patir-se durant les primeres fases de la investigació; tenir paciència, si es cometen errors; ser un observador cautelós, habilitat que pot ser millorada amb el temps; ser un bon oient, qualitat molt important; estar obert a ser sorpresos i aprendre del més inesperat.

Els grups de discussió

L'objectiu dels grups de discussió és obtenir informació sobre les normes, els comportaments, les actituds i els dominis culturals de les persones que participen en aquesta dinàmica de grup. Un dels avantatges principals que ens oferia el disseny dels grups de discussió és que podíem obtenir una relativament alta quantitat d'informació en un espai breu de temps. Vam creure que estàvem en disposició de conduir uns bons grups de discussió i obtenir dades vàlides i rellevants sobre el tema estudiat ja que disposàvem del que Schensul *et al.* (1999) indiquen com a necessari en aquests casos: posseir un coneixement prou bo de les llengües dels grups objecte d'anàlisi; tenir una bona capacitat de treball en grup; ser capaços de reservar-nos les nostres pròpies opinions sobre el tema discutit; no voler utilitzar el grup com a plataforma per fer públic el nostre pensament; saber escoltar; saber sintetitzar suggeriments i idees expressades individualment perquè siguin rellevants per a la discussió

I. INTRODUCCIÓ

grupals; ser membres de la població estudiada (en un cas –Catalunya) o conèixer força bé la realitat d'aquesta població (en l'altre –Estònia).

Un altre dels avantatges que ens va portar a inclinar-nos per aquesta tècnica d'obtenció de dades és que d'aquesta manera vam poder observar les reaccions a les opinions dels membres del grup de discussió i la seva interacció amb iguals. A més a més, les dades dels grups de discussió ens van ajudar posteriorment a construir una més adequada enquesta etnogràfica, en el sentit que vam poder identificar millor quines preguntes podien ser més adients.

Quant al disseny en si, val a dir que d'entre els dos extrems de grau de formalitat que hi ha en el contínuum entre el màxim informal i el màxim formal, la nostra aproximació fou intermèdia, ja que en determinats aspectes va tenir més a veure amb un disseny informal per fer fluir la interacció, mentre que en d'altres va ser més aviat formal, utilitzant l'esquema “pregunta-resposta”. Pel que fa a la mesura del temps, per exemple, no vam ser estrictes en mesurar les respostes de cadascú. Vam intentar que tothom pogués participar i escoltar els altres, i deixar prou espai per debatre cada qüestió fins que el grup considerés que aquesta s'havia esgotat.

En relació amb el lloc on es va desenvolupar la discussió, va ser predeterminat per l'investigador. En el nostre cas, va ser sobretot a les escoles d'idiomes, aprofitant que allà és on duiem a terme l'observació participativa i que és també on podíem trobar als membres de cada grup d'estudi. Així fou, sobretot, a Tallin, però no tant a Barcelona. Per dur a terme el grup de discussió, vam demanar als estudiants del grup observat i als d'un altre grup (també de castellà) si es podien quedar un dia després de classe una estona més per parlar del tema de la nostra investigació. Ens vam reunir per separat, un dia amb els parlants d'estonià com a llengua primera, un altre, amb els de rus, per tal que poguessin expressar-se amb comoditat i sense haver de sentir la necessitat de mesurar les seves paraules.

A Barcelona, per contra, només vam poder reunir els grups de discussió amb la tècnica *snow-ball*, gràcies a l'ajuda d'amics o coneguts nostres. Val a dir que el grup de discussió amb informants castellanoparlants d'origen, no el vam conduir a Barcelona, sinó a Sant Pere de Torelló. Com hem dit més amunt, va ser en una segona estada a Catalunya que vam poder completar el treball de camp en aquest sentit, i vam aprofitar que aleshores, a la casa de colònies del poble hi havia un grup d'esplai de Barcelona (del barri d'Horta-

Guinardó), els monitors del qual eren castellanoparlants d'origen, nascuts i socialitzats a l'àrea metropolitana de Barcelona. Per a aquest altre grup de discussió, però, es va comptar amb la participació d'una col·laboradora també de llengua primera castellana, la qual va encarregar-se de conduir-lo, havent rebut prèviament de part nostra la guia i instruccions necessàries per a l'activitat. Es va prendre aquesta decisió preveient que si el conduïem nosaltres, podríem obtenir un altre tipus d'opinions, potser més benèvols o que conformessin més allò que els parlants creurien que volíem sentir.

Vam utilitzar l'esquema “pregunta-resposta” per tal d'iniciar la discussió, però hom va deixar que la conversa fluís de manera natural entre els participants al grup. Al principi de l'activitat, vam repartir un full amb una sèrie de preguntes, les quals vam deixar que llegissin i que contestessin o que fessin algunes notes amb un parell de minuts. Això ens va servir per centrar el tema del nostre interès, així com de guió per establir una mena de fil conductor durant la discussió. Això no obstant, no necessàriament vam haver de seguir l'ordre proposat per fer les preguntes, ni acabar-les de discutir de la primera a l'última, sinó que com diem, el que més ens interessava era generar un sentiment de fluïdesa.

Es va predeterminar el nombre de membres de cada grup, amb un mínim de quatre per grup. En cas que hi haguessin menys de quatre persones, vam considerar que estàvem duent a terme entrevistes en profunditat en paral·lel. Així, a Tallin, els dos grups de discussió que vam dur a terme van estar formats per 6 persones (el grup amb parlants L1 rus) i 7 persones (el grup amb parlants L1 estonià). A Barcelona, per altra banda, els dos grups de discussió que vam conduir van estar compostos per quatre persones cadascun d'ells. Hem d'afegir que aquí, a Catalunya, el criteri de divisió dels participants segons la seva llengua primera no va ser aplicat de manera tant estricta; atès que la mescla social és més gran, podem hipotetitzar que les opinions podien ser expressades força més còmodament que a Tallin, encara que el grup fos lingüísticament heterogeni. Tot i així, un dels dos grups de discussió (el segon) va estar format per parlants de castellà com a primera llengua de manera exclusiva.

Finalment, per tancar aquesta descripció de la tècnica de grups de discussió, un dels aspectes en què més vam centrar la nostra atenció va ser la interacció entre els participants, un aspecte que Jenny Kitzinger (1994) considera d'allò més rellevant, sinó el principal, en aquesta eina. Posant especial èmfasi en la interacció entre els diferents membres del grup,

I. INTRODUCCIÓ

l'investigador pot explorar les diferències entre els participants *in situ* amb ells; utilitzar els conflictes que puguin aparèixer entre ells per tal d'escatir per què és que les persones creuen el que creuen, examinant les preguntes que es fan entre ells per tal de veure-hi les assumpcions generals o els seus marcs de referència; analitzar com determinades formes de discurs poden facilitar o inhibir la comunicació entre iguals. A més a més, és a partir d'aquesta interacció que es poden superar certes barreres i així parlar de temes tabú o que són sovint incòmodes de verbalitzar.

Entrevistes etnogràfiques (amb informants clau i experts)

L'entrevista etnogràfica (o en profunditat) és una tècnica d'exploració de qualsevol faceta d'un tema d'estudi en detall (Schensul *et al.*, 1999:121). Normalment, se sol utilitzar el que s'anomena *pregunta oberta* per deixar que l'entrevistat tingui llibertat d'expressió i no se senti limitat a una sèrie de possibilitats per contestar la pregunta. També és bo de recordar que cal anar preparat amb un guió per a l'entrevista el més ben treballat possible, cosa que implica una profunda revisió bibliogràfica del tema analitzat per tal d'identificar les qüestions en les quals es vol aprofundir detalladament.

La distinció entre els informants clau i els experts rau en el fet que els primers són detectats per l'investigador com a membres representatius del col·lectiu estudiat, mentre que els segons són persones l'activitat professional de les quals té una relació directa amb l'objecte d'estudi. En el nostre cas, els experts poden ser: polítics i planificadors lingüístics, professors universitaris, politòlegs, sociòlegs, psicòlegs, membres d'organitzacions que treballin en pro a l'extensió de l'ús de determinades llengües, etc. Per contra, els informants clau serien persones que tot i no estar professionalment involucrades amb el tema d'anàlisi, la seva opinió o les seves actituds poden ser d'especial interès. Per això, l'observació i la documentació prèvia tornen a prendre una rellevància preeminent, ja que són els principals mitjans de què disposa l'investigador per tal de refinar el seu criteri a l'hora d'escollir un o un altre informant clau, i és que en darrera instància, és el criteri de l'investigador el que determinarà qui és i qui no és un informant clau per a l'estudi.

Així, doncs, tant per a les entrevistes realitzades a Estònia com a Catalunya vam utilitzar l'esquema "pregunta-resposta", amb preguntes del tipus de resposta oberta, per tal de

deixar als entrevistats tot el marge d'espai i de temps necessari perquè poguessin explicar tot el que creguessin convenient. Abans de dur a terme les entrevistes, ens preparàvem un guió amb les preguntes més destacades que volíem tractar, però val a dir que no totes les entrevistes segueixen el mateix guió, ja que sovint ens trobàvem amb la necessitat de modificar-lo, perquè després d'una entrevista, detectàvem nous temes interessants d'indagar, o eliminàvem redundàncies i aspectes dels quals podíem prescindir.

L'objectiu de les entrevistes en profunditat és doble: primerament, es tractava de detectar les ideologies i representacions mentals dels entrevistats en relació amb les seves llengües i les del seu entorn, tot intentant veure quin valor atorguen a aquestes llengües (o no els l'atorguen) i quina evolució perceben de la situació en què viuen en termes lingüístics (entrevistes amb els informants clau). A més a més, també volíem aprofundir en qüestions candents de l'agenda politicolingüística actual de cada lloc. Per això, tant a Barcelona com a Tallin vam dur a terme una sèrie d'entrevistes amb informants experts (principalment sociolingüistes o professors universitaris), els quals vam interrogar justament sobre aquests temes.

Tal com hem dit més amunt, la tècnica que vam utilitzar per reunir la nostra mostra va ser l'anomenada *snow-ball*, és a dir, principalment hi van participar amics o coneguts nostres, els quals alhora van proporcionar-nos d'altres contactes. El que sí vam intentar seguir, però, va ser respectar el criteri de procedència: havien de ser persones de les dues principals ciutats que ja hem citat, Tallin i Barcelona, o almenys, si no eren originàries d'allí, haurien d'haver-hi viscut un temps relativament llarg. Un altre criteri evidentment important per al nostre treball era el de la llengua primera dels entrevistats: vam tractar que hi fossin representats per igual parlants dels dos grups lingüístics majoritaris a cada lloc. Apartant-nos una mica d'aquest criteri, i encara que potser de manera no central per a aquest estudi, també vam entrevistar a persones alienes als dos grups principals, amb l'objectiu d'obtenir, ni que fos mínimament, un contrapunt de la visió de la situació estudiada per part d'algú que s'ho mira des de fora. Repetim: encara que aquest grup no fos l'objectiu del nostre estudi, ens va semblar adient introduir-los, ni que fos a títol il·lustratiu. Per això, en la presentació dels resultats, les seves opinions hi seran poc representades, cosa que no significa que aquestes entrevistes no hagin estat importants per a nosaltres, ja que en determinats aspectes ens han

I. INTRODUCCIÓ

pogut ajudar a detectar els ítems destacats de cada cas, i ja només per això va valdre la pena dur a terme aquestes altres entrevistes.

Així, doncs, en el treball de camp d'Estònia, la mostra va quedar composta de la següent manera: vam entrevistar a cinc parlants d'estonià com a llengua primera, sis de rus com a L1, una parlant bilingüe familiar, dos parlants d'una altra llengua i tres experts culturals. Les entrevistes van ser dutes a terme en les seves llengües respectives, algunes també en anglès o a vegades en català (va ser el cas només d'una amiga meva estoniana que parla català i de dues alumnes de nivell avançat d'un dels cursos de català que impartia aleshores a la Universitat de Tartu). En el cas d'un dels experts culturals, no vam poder implementar el nostre guió, ja que va prendre ell tota la iniciativa de la conversa, i més aviat ens vam haver de limitar a escoltar la seva narració. Pel que fa als grups de discussió, vam dur-ne a terme dos, un amb informants estonians (amb set participants) i l'altre, amb russòfons (amb sis participants). La llengua amb què vam conduir els dos grups va ser en estonià i rus respectivament. Així, en total, la mostra d'informants entrevistats a Estònia és de N=26.

Per altra banda, quant a Catalunya, les característiques de la mostra són les següents: cinc parlants de català com a llengua primera, tres de castellà, tres bilingües familiars, tres parlants d'altres llengües i cinc experts culturals. Les entrevistes van ser dutes a terme majoritàriament en català, amb poques excepcions en castellà o en algun moment en anglès. Vam dur a terme també dos grups de discussió, l'un amb una mescla d'informants, segons la seva L1, i l'altre, amb castellanoparlants d'origen. Cada grup estava format per quatre participants. En total, doncs, la mostra d'informants entrevistats a Catalunya és de N=27.

Enquesta repartida a una mostra de l'escola d'idiomes

Finalment, la darrera eina metodològica que vam implementar va ser una enquesta repartida a una mostra dels estudiants de les escoles d'idiomes. En aquest cas, l'objectiu va ser determinar la variació en les actituds i les representacions lingüístiques, així com la percepció de la situació actual en cada territori. L'objectiu de l'enquesta era el d'intentar verificar les qüestions principals del nostre estudi d'una manera més quantificable i d'aquesta manera, reforçar les hipòtesis i les variables d'estudi. És, per tant, una forma de combinar un

enfocament eminentment qualitatiu amb una eina quantitativa per tal d'observar els resultats obtinguts des d'un altre prisma i donar-los una nova lectura. Així, doncs, encara que la major part de les dades que hem obtingut procedeixen d'eines basades en tècniques qualitatives, el que proposem és un estudi mixt, en què combinem una aproximació qualitativa amb una eina quantitativa, intentant compenetrar els dos enfocaments, tot i la poca representativitat de la mostra enquestada, val a dir-ho.

Caldrà, doncs, entendre les enquestes com a una crossa, més aviat, com a eina complementària, no pas com la nostra principal font de dades. Per això, en presentar els resultats del treball de camp a cada lloc, primer exposarem els obtinguts a partir d'aquests qüestionaris a tall de visió general i panoràmica de les realitats estudiades. Després, amb les dades qualitatives, aprofundirem en els temes que ja haurem vist d'alguna manera més destacats a partir justament dels resultats de les enquestes.

Per tal de dissenyar el nostre qüestionari, l'objectiu del qual era captar els usos, les actituds i les representacions lingüístiques dels enquestats, ens vam basar en el proposat per Baker (1992), el qual va utilitzar-lo per mesurar aquests mateixos camps amb parlants d'anglès i de gal·lès al País de Gal·les. Vam intentar adaptar el qüestionari a les realitats estudiades per nosaltres, introduint preguntes que creïem que podrien aportar dades interessants, basant-nos en les opinions detectades en les entrevistes o grups de discussió.

El qüestionari⁶ constava de cinc parts principals. En la primera, es demanava als enquestats sobre els seus usos lingüístics en diferents contextos. En la segona part, es demanava que declaressin la importància que tenia per a ells l'estonià o el català, respectivament, en una sèrie d'àmbits. Els informants havien de marcar una creu en una de les quatre respostes possibles: molt important, més aviat important, poc important, gens important. Pel que fa a la tercera i quarta part, es presentaven unes quantes afirmacions sobre l'estonià o el català (tercera part) i sobre l'estonià i el rus o el català i el castellà (quarta part), a partir de les quals els enquestats havien de demostrar el seu grau d'acord o desacord. A diferència de la part anterior, aquí tenien cinc variants possibles: totalment d'acord, d'acord, ni d'acord ni en desacord, en desacord i totalment en desacord.

---

⁶ Podeu consultar-lo als annexos, tant la versió que vam utilitzar per a Tallin (annex 3) com per a Barcelona (annex 5).

I. INTRODUCCIÓ

Vam creure adient introduir aquesta columna intermèdia, que demostra una posició teòricament neutre respecte de l'afirmació presentada, per tal de captar els casos en què les persones creguessin necessari no haver-se de decantar ni per una opció ni per l'altra. Havent observat la complexitat de la realitat, creiem justificable la introducció d'aquesta columna, perquè moltes vegades les coses no són blanc o negre, cara o creu, sinó que hi poden haver matisos. L'objectiu d'aquesta columna és intentar captar justament aquests matisos, encara que a vegades pogués representar una vàlvula d'escapament per a no "mullar-se". Pot semblar incongruent, però, que en la segona part no incloguéssim aquesta columna intermèdia, i en canvi en aquestes altres parts sí. La idea, però, era que parlant del valor de la llengua, sí que s'haguessin de decantar per un costat més aviat positiu o negatiu, per tal d'observar si trobàvem diferències significatives segons l'opinió de cada grup.

L'última part, la cinquena, constava de preguntes descriptives, com ara l'edat, el gènere, la llengua inicial, la llengua que estudiaven a l'escola, quines altres llengües estrangeres podien parlar, quines altres llengües estudiarien, si tinguessin l'oportunitat, i per què. En l'enquesta repartida entre els alumnes de l'escola d'idiomes a Barcelona, també se'ls demanava que ordenessin segons el nombre de parlants una sèrie de llengües, entre les quals hi havia el català. L'objectiu d'aquesta pregunta era determinar fins a quin punt la població estudiada té clar el nombre de parlants de català i, per tant, quina posició ocuparia en comparació amb altres llengües de dimensions demolingüístiques similars. També en aquesta part, en l'enquesta de Barcelona, es preguntava si creien que les llengües petites i mitjanes sobreviurien en la globalització i per què, per tal d'obtenir un complement qualitatiu d'aquesta qüestió.

Al final de cada enquesta, hi havia un espai reservat perquè els informants, de manera opcional, afegissin algun comentari de tipus conclusiu sobre el qüestionari que acabaven de contestar. La llengua amb què vam redactar les preguntes va ser en estonià i en català, respectivament. Vam rebre 143 enquestes contestades de l'escola d'idiomes de Tallin, de les quals tres van ser nul·les, el que significa un 22,58% dels 620 alumnes que tenia l'escola; de

Barcelona, en vam rebre 232, que d'un total de 3730 alumnes, representa un 6,21% de la mostra. 26 d'aquestes enquestes van resultar ser nul·les⁷.

Les enquestes a l'escola d'idiomes de Tallin les vam gestionar de la següent manera: vam repartir-ne suficients exemplars entre tots els professors de l'escola i els vam demanar que les fessin contestar als seus alumnes o bé durant la classe, o bé que se les enduguessin a casa i les tornessin contestades. Un cop omplertes, ens les podien deixar a la nostra bústia. En poc més d'una setmana ja ens havien retornat la majoria de les enquestes que vam rebre. A Barcelona, per contra, el procediment va haver de ser obligatòriament diferent. Vam haver de comptar amb l'ajuda indispensable d'un dels professors-ajudants de l'escola perquè ens fes de pont entre nosaltres i els professors. Primer de tot, vam repartir una còpia de l'enquesta a cada un dels professors, adjuntant-los una carta en què els demanavem amablement que col·laboressin en la nostra recerca. Al cap d'un mes, el nostre col·laborador va començar a recollir els exemplars que ja estaven llestos i quan els va tenir tots reunits, ens els va enviar a Estònia.

Anàlisi i tractament de dades

Pel que fa a l'anàlisi i tractament de dades, en primer lloc, comptem amb la descripció de les notes de camp obtingudes a partir de l'observació participativa i de les interaccions en les discussions en grup. Val a dir que en el moment d'escriure les notes de camp, i sobretot en el procés d'expandir-les, ja vam intentar anar una mica més enllà de les pures observacions. Això vol dir que ja vam intentar produir alguna cosa més que informació "crua", en termes de LeCompte & Schensul (1999b), és a dir, que més aviat són ja dades, almenys parcialment, "cuinades" (*ibídem*: 33).

Pel que fa a les dades dels grups de discussió i de les entrevistes, les quals són el gruix de dades del treball, comptem amb les transcripcions de les converses, que vam enregistrar en el decurs de les pròpies entrevistes cara a cara amb els entrevistats. Després,

---

⁷ Tant a Tallin com a Barcelona, vam considerar nul·les les enquestes que no estaven adequadament completades: faltaven parts per contestar o les respostes en forma de creu estaven escrites de tal manera que no era possible interpretar en quina columna s'havien de comptabilitzar.

I. INTRODUCCIÓ

vam dur a terme una “endreça general” (en anglès *tydying up*) de tota la documentació, informació, dades observades, transcripcions, resultats dels qüestionaris, etc. (*ibídem*).

Les transcripcions de les entrevistes i dels grups de discussió, tractades primer amb un programa d'edició de text (Word), van ser després anotades i treballades amb el programa Atlas.ti (versió 5.6.2), el qual ens va ajudar a visualitzar els ítems de debat més importants i a aclarir el panorama general del tema investigat: vam intentar identificar les unitats bàsiques de l'anàlisi, és a dir, els *ítems*.

Quant al tractament de les dades dels qüestionaris, és a dir, les dades quantitatives vam utilitzar primer un programa de tractament numèric (Excel) el qual ens va ajudar a ordenar les respostes, obtenir-ne els valors, i començar a tenir també una perspectiva general de les qüestions més destacades. Vam disposar directament dels valors per a les preguntes de caràcter descriptiu i vam establir la base per a l'anàlisi de les qüestions que volíem testar per tal de comprovar si hi havia diferències estadísticament significatives entre els diferents grups lingüístics estudiats. Aquest test el vam dur a terme amb el programa SPSS, versió 17.

II. MARC TEÒRIC

En aquest capítol exposarem la perspectiva teòrica a partir de la qual hem volgut mirar les realitats estudiades, quines ulleres conceptuals ens hem volgut construir per tal d'observar i analitzar les qüestions que ens hem plantejat en aquest treball. Com dèiem en la introducció, és un marc teòric transversal (i, val a dir-ho, també relativament extens) perquè amb el nostre treball, toquem diferents temes, des de l'estudi de les ideologies, representacions i actituds, concretant-ho en les lingüístiques, fins a les relacions intergrupals entre grups de distintes mides i posicions sociopolítiques, passant per la visió de la globalització i els efectes que té aquesta etapa històrica en què vivim en la gestió de la diversitat cultural i del multilingüisme. Per tant, cada subapartat d'aquest marc teòric podria ben ser un capítol en si, però ho hem volgut englobar sota un mateix epígraf per donar una sensació de major coherència i completesa.

II.1. El punt de partida: ideologies, representacions lingüístiques i identitats

Ideologies do not win the day just like that, they are not simply picked up by popular wisdom and public opinion. They are being reproduced by means of a variety of institutional, semi-institutional and everyday practices: campaigns, regimentation in social reproduction systems such as schools, administration, army, advertisement, publications (the media, literature, art, music) and so on.

Jan Blommaert

Aquest capítol amb el qual encetem el marc teòric representa una explicitació dels conceptes que volem utilitzar i els punts de vista teòrics i analítics amb els quals ens volem alinear. En primer lloc, oferirem una caracterització del concepte d'ideologia i d'altres que hi estan relacionats, com ara les representacions socials o les actituds, i n'explorarem la seva utilitat per a la nostra anàlisi. Passarem tot seguit a centrar-nos en un aspecte concret de l'anàlisi de les ideologies, les ideologies lingüístiques, les quals representen un eix central en aquest treball: les definirem, en veurem alguns tipus que ens interessin en concret i comentarem també la seva utilitat d'anàlisi. Comentarem breument el paradigma que relaciona llengua i poder en les seves investigacions i finalment comentarem un darrer aspecte important per a la nostra recerca, com és la connexió entre llengua i identitat(s).

II.1.1. El concepte d'ideologia

Tal com diu Van Dijk (1999:13), s'ha convertit en gairebé una rutina per a tots els estudis que tracten del concepte d'ideologia que comencin explicitant la vaguetat del concepte, amb la consegüent confusió teòrica que això pot ocasionar en la seva anàlisi. Això és així perquè

Efectivamente, de todos los conceptos esencialmente debatibles y controvertidos de las ciencias sociales y las humanidades, el de "ideología" bien puede ubicarse entre los primeros de la lista. Una razón histórica y política –y sí, ideológica– por la que se da esta condición especial puede ser que

“ideología” es una de esas nociones que han dividido a marxistas y no marxistas, al igual que a estudiosos “críticos” y “no críticos”, divisiones que, obviamente, son ideológicas en sí mismas.

Van Dijk: 1999:13

Per tant, tal com diu John B. Thompson:

The concept of ideology cannot be considered in isolation, but must be situated within the framework of a general social theory. That particular conceptions of ideology are affected by general theoretical assumptions is evident from the contributions discussed in the first part of the essay.

Thompson, 1984:127

Les contribucions que discuteix Thompson en el debat sobre el concepte d'ideologia són les aportacions de Seliger i Althusser (explicat a través de Hirst), que bàsicament es debaten entre dos pols, segons si l'èmfasi és orientat a l'acció dels individus guiada pels seus pensaments (*action-oriented*) o bé determinada per l'estructura institucional i les condicions polítiques (*deterministic*).

Per la seva banda, Terry Eagleton (1991), un altre dels estudiosos més destacats del concepte d'ideologia dels darrers anys, proposa que són tres doctrines del pensament postmodern les que han contribuït essencialment a desacreditar l'ús analític d'aquest concepte: el rebuig de la noció de representació, l'escepticisme epistemològic que veu amb mals ulls el fet d'identificar una forma de consciència com a ideològica (perquè comporta l'existència d'un marc corresponent a la veritat absoluta), i una reformulació de les relacions entre racionalitat, interès i poder, amb la qual cosa el concepte d'ideologia quedaria obsolet (Eagleton, 1991: xi-xii). Seguint aquest mateix autor, ens proposa que l'ús d'aquest concepte és defensable en termes analítics precisament perquè pot abraçar diversos sentits o àmbits d'aplicació. Per tant, és per això que és molt difícil trobar-li una definició concisa:

Nobody has yet come up with a single adequate definition of ideology, and this book will be no exception. This is not because workers in the field are remarkable for their low intelligence, but because the term 'ideology' has a whole range of useful meanings, not all of which are compatible with each other. To try to compress this wealth of meaning into a single comprehensive definition would thus be unhelpful even if it were possible. The word 'ideology', one might say, is a *text*, woven of a whole tissue of different conceptual strands; it is traced through by divergent histories, and it is

II. MARC TEÒRIC

probably more important to assess what is valuable or can be discarded in each of these lineages than to merge them forcibly into some Grand Global Theory.

Eagleton, 1991:1 (èmfasi en l'original)

Tot seguit, el mateix Eagleton enumera una sèrie de definicions “a l'atzar” (“more or less at random”) que freqüentment circulen per definir què entenem per *ideologia*. Són setze, en total, entre les quals destaquen les que podríem considerar més “prototípiques”: per una banda, les que conceben la ideologia com un sistema de creences i valors, una visió de l'estat de les coses (*worldview*), i per l'altra, les que podrien ser atribuïbles a una “falsa consciència” o les idees per legitimar el poder polític d'un grup dominant. Més endavant (*ibídem*:28-30), el mateix autor refina aquests usos proposats a l'atzar del terme *ideologia* i planteja sis possibles definicions, novament des de la més neutra de creació d'idees, creences i valors en la vida social, fins a la més connotada de “distorsió” o “falsa consciència”.

Seguint Woolard (1998a:5-9), però, serien quatre els “filaments” (*strands*) principals que podem traçar com a enfocaments del concepte d'ideologia, fragmentant un xic més aquestes dues nocions més prototípiques que comentem. En primer lloc, tenim la concepció d'ideologia com a “ideacional” o conceptual, referida als fenòmens mentals: “ideology has to do with consciousness, subjective representations, beliefs, ideas” (*ibídem*: 5). Seria el sentit atorgat a aquest concepte teòricament en la seva gènesi per part de l'il·lustrat francès Destutt de Tracy, tal com comenten la mateixa Woolard i Michael Silverstein (1998:123-139), el qual es proposava bastir una “ciència de les idees”, que amb la influència del fet científic d'aleshores, equivaldria a la resta de camps del saber, com ara la zoologia o la biologia. Com ja es veu, no comportava cap càrrega o lectura social ni crítica. En aquest sentit, aquesta visió àmplia d'ideologia serà molt compatible, per no dir igual, que les “representacions socials”, com veurem tot seguit, perquè

In the broader instance, ideology is taken to be the more intellectual constituent of culture, “the basic notions that the members of a society hold about a fairly definite . . . area such as honor, . . . the division of labor” (Friedrich, 1989:301)-, or we could propose, language.

Woolard, 1998a:5

Com la mateixa autora comenta, no és pas que aquesta sigui la visió més universalment acceptada del terme *ideologia*, ben al contrari. Recentment, el debat s'ha centrat més aviat en el fet que una ideologia no té per què ser un pensament conscient i sistemàticament organitzat, ni tan sols té per què ser pensament, sinó que pot ser pràctica comportamental, prereflectiva i estructural (*ibídem*: 6). El cor de la ideologia passa a ser la significació “and even the most material aspects of life are invested with meaning, rife with signification when they are encompassed within the field of human action” (*ibídem*).

En segon lloc, una altra concepció d'*ideologia* (la que és més acceptada, segons Woolard) seria com a derivada de l'experiència vital, en la qual hi està arrelada, s'hi reflecteix i en constitueix una resposta. És una resposta o un reflex d'uns interessos o una posició social concreta, encara que es presenti a si mateixa com a universalment vàlida. Per tant, aquesta concepció situa la ideologia com a íntimament dependent d'una realitat material o de determinades pràctiques de la vida humana.

En tercer lloc, trobaríem la concepció d'*ideologia* com a vinculada a posicions de poder (social, polític o econòmic). En aquest sentit, serien idees, discursos o pràctiques significants al servei de la lluita per aconseguir o mantenir un determinat poder. Woolard destaca a J.B. Thompson com a un dels intel·lectuals que s'adheriria a aquesta línia de pensament, la qual veu la ideologia com el mitjà pel qual es mantenen les relacions de dominació asimètriques en la societat. Per a ells, doncs, si bé el concepte hauria pogut néixer com un intent de caracteritzar el món de les idees humanes, és a dir, amb l'enfocament neutre que comentàvem en la primera de les concepcions, és amb aquest vincle de desxifrar la dominació que pren més embranzida:

The concept of ideology may have emerged in conjunction with the idea of a science of society, as Gouldner seeks to show; but ideology cannot be viewed as failed science, as the hapless half of an inseparable pair. For the concept of ideology also emerged in conjunction with the critique of domination, and it is this link –as I have argued throughout this essay– which must be taken as basic.

Thompson, 1984:140

I en quart i darrer lloc, molt relacionada amb la tercera, encara que lleugerament diferent, tindríem la concepció d'*ideologia* tal com precisament subratlla Thompson: “com una distorsió, il·lusió, error, mistificació o racionalització”. En la tercera concepció,

ideologia pot ser tant la “nostra” com la “dels altres”, tant pot ser “dominant” com “alternativa”; en canvi, segons aquest quart sentit, és una distorsió en benefici de l’interès dels que sustenten el poder, encara que la distorsió pugui també venir donada per una limitació de la percepció i la cognició humana (quan l’èmfasi rau en el caràcter intel·lectual, més que no pas el social, d’ideologia). Aquesta quarta concepció és amb la qual s’ha basat la tradició marxista i és la que els intel·lectuals postmoderns, inspirats principalment en Foucault, han criticat majoritàriament. I és per això que, tal com exposava Eagleton (com hem vist més amunt), han proposat una anàlisi discursiva de la realitat social, la qual esquivava la noció d’una “falsa consciència” perquè en pressuposa una de “veritable”.

Segons la mateixa Woolard (*ibídem*: 7), la divisió fonamental entre els estudiosos del concepte d’*ideologia* rau entre les nocions segona i tercera, entre una visió “neutra” i una de “dominació” atribuïble al terme, cosa que fins i tot, en anglès, pot observar-se en la simple pronunciació de la paraula *ideology* ([idea-ology], si l’èmfasi és en la idea, és a dir, adscriuint-se a la lectura neutral, o [i-deology], si per contra l’accent vol posar-se en l’interès o poder –noteu la *id* com a identificació en anglès). Però en realitat, com l’autora comenta, fins i tot els estudis més obstinats a adoptar una visió social i científica neutra denoten algun grau de crítica, amb la qual cosa els punts de vista neutres solen quedar reservats a la tria d’altres termes, com ara *cultura*, *worldview*, *creença*, *mentalitat*, etc. (*ibídem*: 8). També serà el nostre cas i, per tant, sabent que voldrem aportar una lectura crítica de les realitats estudiades, serà principalment per això que voldrem adoptar el terme d’*ideologia lingüística*, més que no pas el de *representació* o *actitud*. No volem pas circumscriure’ns en un marc que vulgui destapar relacions de dominació i poder, sinó simplement volem que aquest concepte ens ajudi a veure possibles desequilibris o asimetries que poden donar-se en els casos estudiats, termes que creiem que s’adeqüen més a la nostra perspectiva, ja que són menys connotats semànticament.

També és cert, però, que seguint Mercado (2008:10), podem preguntar-nos si no hauríem d’abraçar algun altre concepte i descartar directament el d’ideologia, atesa aquesta vaguetat o multiplicitat d’usos i significats. La veritat és que, com ell mateix diu, no hi ha cap paradigma teòric que sigui propietari d’un nínxol problemàtic, i igual que ell, nosaltres adoptarem *ideologia*, i concretament *ideologia lingüística* (tal com argumentarem més avall) perquè les preguntes, les dades i les anàlisis que ens proposem dur a terme en aquesta tesi

poden ser fàcilment construïdes partint de la perspectiva del camp de les ideologies lingüístiques. Concretament, tal com exposarem en les properes pàgines, és la feina més recent dels antropòlegs lingüistes i sociolingüistes nord-americans (Woolard, Gal, Irvine, Jaffe, Schieffelin, Kroskrity, Heller, Hill, Silverstein, Hall, Bucholtz, entre d'altres), tot i que no d'ells exclusivament (J. Blommaert i J. Pujolar en són, segurament, unes de les excepcions principals), la que més influència tindrà en el nostre punt de vista.

És probable, doncs, que a allò que nosaltres anomenarem *ideologia*, en d'altres camps i tradicions acadèmiques, sobretot des d'Europa, s'hi hagi fet referència amb d'altres etiquetes, com ara *representacions socials* o *actituds*. Per tant, segons com, a vegades podríem fins i tot intercanviar els conceptes o, millor dit, les etiquetes, però tal com hem justificat més amunt, nosaltres ens inclinarem per emprar més el d'*ideologia*. El següent punt tracta justament de la polisèmia d'aquests termes i dels usos que se'ls ha donat.

II.1.1.1. Ideologia, representacions socials i actituds

Si el treball sobre el concepte d'ideologia ha estat dut a terme principalment des del camp de la filosofia, hi ha una altra àrea del coneixement de les ciències socials que trobem que s'ha volgut concentrar en qüestions semblants, i per tant, trobem bo de fer-hi referència. És el camp de la psicologia social i els seus estudis de les representacions socials.

Sobretot si prenem la definició d'ideologia més genèrica i neutra, tal com l'exposàvem més amunt, trobarem que el concepte de representacions socials s'hi assembla bastant, encara que en aquest marc teòric, com ja hem vist que passava amb el d'ideologia, la definició concreta o el sentit concret que se li pot donar al terme pot variar en funció de com es vulgui llegir.

Querol (1998:116) explica que l'autor que dóna una embranzida renovada al concepte de representació social és el psicòleg social francès Serge Moscovici, als anys 70. Justament citant-lo a ell, Jaspars i Fraser (1984:102) expliquen quina és la noció que en subratlla Moscovici:

Elsewhere, Moscovici (1973) has stated that social representations are not simply 'opinions about', 'images of' or 'attitudes towards' the social world, but 'theories' or 'branches of knowledge' in their

II. MARC TEÒRIC

own right which are used for the discovery and organization of reality. According to Moscovici, social representations are systems of values, ideas and practices with a two-fold function. First of all they have the function to establish *an order* which enables individuals to orientate themselves in their material and social world and to master it, and secondly, they enable communication to take place among members of a community by providing them with *a code* for social exchange and a code for naming and classifying unambiguously the various aspects of their world and their individual group history (see Farr 1978b).

Jaspars i Fraser, 1984:102 (èmfasi en l'original)

Per tant, es destaca com la més important de les característiques de les representacions socials el fet que constitueixen un corpus de valors, idees i pràctiques compartides per molts individus les quals poden influenciar el comportament individual de cadascun d'ells (*ibídem*: 123). Moscovici, doncs, i els seus seguidors intenten posar èmfasi en el pol social del comportament humà, distanciant-se dels estudis individualístics i aïllats de context, predominants en el fet científic del segle XIX, del qual la lingüística també ha estat influenciada, com ja sabem de sobra.

By restricting itself to an individual and an inductive frame of reference attribution theory has proved less fruitful than it might otherwise have been. This state of affairs could be remedied by: (a) switching from the individual to the collective sphere; (b) abandoning the idea of man as statistician and of a mechanistic relation between man and the world; (c) re-insating social representations as necessary mediators.

Moscovici, 1984:51

Per Moscovici, l'estudi de les representacions socials té diverses implicacions teòriques importants, d'entre les quals destaquem la següent: el fet de considerar-les com a mitjà de recreació de la realitat. Ben interessantment, l'autor té una idea força bakhtiniana de com funciona aquesta recreació de la realitat, la considera dialògicament com la recreació d'una conversa mai inacabada i inacabable:

Most of the problems we face in the course of our social and intellectual pursuits are not derived from the difficulty of representing things or people, but from the fact that they are representations, that is substitutes for other things or other people. Thus, before embarking on a specific study, we must enquire into the origins of the object, and consider it as a work of art and not as raw material. Though,

to be precise, it is something re-made, re-constructed rather than something constructed anew since, on the one hand the only reality available is that which has been structured by past generations or by another group, and on the other, we re-produce it in the outside world and thus cannot avoid distorting our inner images and models.

Moscovici, 1984:53

Així, doncs, d'aquest autor ens volem quedar amb la idea que la *cognició*, la *motivació* i el *comportament* són creats i recreats socialment perquè només tenen repercussions significatives quan el seu significat és sentit per dues persones com a mínim, les quals comparteixen uns valors i unes memòries comunes: això és el que distingeix el pol social de l'individual (*ibídem*: 66).

Com dèiem, però, hi ha qui ha volgut matisar el concepte per tal de fer-lo més operatiu i d'aquesta manera dotar-lo de major capacitat analítica. És el cas de Denise Jodelet, que com diu Comellas (2005:69), és una de les especialistes més reconegudes del camp. Segons l'autora (1989 i 2002), una representació social és una forma de coneixement concreta: “espontània, ingènua, no subjecta a una formalització com ho està el coneixement acceptat com a científic” (Comellas, 2005:70). Amb Comellas, però, “considerem més clarificador acceptar un marc tan general com possible, que podem anomenar representacions socials, i entendre que podem subdividir-lo en diferents parcel·les a fi que aquesta classificació ens ajudi a entendre les variades dinàmiques humanes” (*ibídem*).

Comellas esbossa justament aquesta classificació de diferents tipus de representacions socials amb diferents conceptes afins com a subconjunts: representacions socials i cultura, i ideologia, i coneixement, i actituds, i estereotips, dels quals ens interessa sobretot el segon i el quart. Prenent, doncs, representacions socials i ideologies, observem que, segons com es miri, les unes poden ser part constitutiva de les altres, o al revés, o poden estar en relació de causa-efecte. Segons alguns (Moscovici de nou) “la ideologia estaria formada per representacions socials, és a dir, seria un entramat coherent de representacions socials. Per tant, la ideologia seria una determinada forma d'organització de representacions socials, i doncs una macrorepresentació social, la qual cosa la situaria alhora com a un tipus de representació, un subconjunt de representacions socials” (Comellas, 2005:72, via Querol: 1998). Segons d'altres, seria al revés: més aviat es tractaria de les representacions socials les

II. MARC TEÒRIC

que estarien formades per ideologies, amb la qual cosa l'estructura, l'entramat, serien les primeres i les segones, les eines que ens permetrien moure'ns-hi:

Intento desarrollar una nueva noción de ideología que sirva de interfase entre la estructura social y la cognición social. En este marco, las ideologías se pueden definir sucintamente como la *base de las representaciones sociales compartidas por los miembros de un grupo*. Esto significa que las ideologías les permiten a las personas, como miembros de un grupo, organizar la multitud de creencias sociales acerca de lo que sucede, bueno o malo, correcto o incorrecto, *según ellos*, y actuar en consecuencia.

Van Dijk, 1999:21 (èmfasi en l'original)

Similarment, Tomás Ibáñez proposa una circularitat interessant de tenir en compte, de relació causa-efecte entre les ideologies i representacions socials, la qual podríem postular que parteix d'aquesta concepció de Van Dijk que acabem de veure:

Imaginem-nos que les representacions socials són com ara textos, sempre particularitzats i "concrets", i que la ideologia és com el codi que permet engendrar-los. La ideologia constituïria aleshores una condició de codeterminació que articularia l'ideològic i el sociorepresentacional, i el primer estaria en la gènesi del segon com un element, entre d'altres, de causalitat. Aquesta relació de causalitat seria de tipus circular, ja que sabem prou bé que les representacions socials poden repercutir al seu torn en la modificació dels elements ideològics que les determinen.

Ibáñez, 1992:178 (citat a Comellas, 2005:72)

Sigui el que sigui el que es trobi a la base, aquesta lectura d'Ibáñez ens permet destacar un fet que trobem important: la interinfluència de les unes amb les altres, i aquestes amb les actituds i el comportament, tal com postularem tot seguit. Però també, abans de prosseguir, creiem que val la pena citar de nou Van Dijk per centrar la qüestió i sobretot l'objecte del nostre estudi:

Sin embargo, esto nos lleva a un nivel de abstracciones mentales o sociales sin sustento empírico alguno, necesitamos "ver" cómo las ideologías son expresadas o vividas por sus actores y cómo "funcionan" en situaciones sociales completas, es decir, en prácticas sociales cotidianas.

Van Dijk, 1999:19

I és que és justament aquest exercici de veure com funcionen les ideologies lingüístiques en els contextos estudiats el que pretenem fer aquí. En altres paraules, tal com dèiem en la presentació metodològica, englobarem el nostre treball en la línia de recerques contextualitzades i situades concretament en un espai determinat (és a dir, posant l'enfocament micrològic bastant al centre de l'estudi), tot partint de l'anàlisi de l'ordre macrosociològic i de la interrelació entre aquests dos pols.

No hem parlat encara, però, del concepte d'actitud, ja que és un concepte que a vegades trobem més associat al comportament que no pas a les predisposicions que actuen de filtratge. En sociolingüística, però, l'estudi de les actituds ha donat molt de si des de ja fa dècades, novament des de la influència de la psicologia social, començant pels estudis clàssics de Gardner i Lambert als anys 60 al Canadà francòfon fins al País de Gal·les de Baker, als 80, passant per la teoria de l'acomodació de Giles, la qual beu dels escrits de Tajfel. Les aportacions d'aquestes investigacions per al nostre camp són d'allò més rellevants, ja sigui per a aplicacions més directes d'ensenyament de llengües estrangeres, ja sigui per a la comprensió dels fenòmens de substitució lingüística (per exemple, entendre per què determinades varietats, malgrat ser estigmatitzades, perviuen, mentre que d'altres no).

No obstant aquestes aportacions tan valuoses, els estudis centrats en les actituds com a explicacions del comportament poden fàcilment passar per alt un fet important: dit planament, una cosa és dir i l'altra és fer (Comellas, 2005:81-82). Per influència del que sigui “políticament correcte” o per un interès determinat en un moment concret, podem verbalitzar uns pensaments que no es corresponguin amb allò que en aquell moment creiem.

Així, per la mateixa regla de tres, tampoc és gens fàcil establir una relació directa entre ideologies o representacions socials amb comportament. Tot i la lògica imperant que sembla haver-hi en l'explicació de la influència de les “externalitats de xarxa” en el manteniment o no de determinades varietats lingüístiques, tal com exposa Calvet (2002:171): “igual que l'interès d'estar abonat al telèfon o al correu electrònic augmenta amb el nombre d'usuaris d'aquestes xarxes, el fet de parlar una llengua vehicular important és un avantatge estimable per a qui l'aprèn i que, en aprendre-la, aporta valor afegit als altres parlants d'aquella llengua”, aquesta explicació peca de massa racionalista, a parer nostre, i el problema estaria en què entenem per “llengua vehicular important”, com de significativa és per a cada comunitat en concret, què s'hi fa o deixa de fer-s'hi, en quina varietat d'aquesta

“llengua” es fa, etc. I és que hi ha molts contraexemples que contradirien aquesta màxima teòrica, com ara el que comentàvem suara de la raó per la qual determinades varietats, tot i estigmatitzades, perviuen, mentre que d’altres no, cosa que, de fet, tracten els estudis de les actituds lingüístiques, les quals distingeixen entre actituds “integradores” o “instrumentals”, motivades per l’estatus o per la solidaritat (Comellas, 2005:86). En tot cas, la influència de les “externalitats de xarxa” només explica una part de la realitat, no pas el tot.

El que és normal, i s’entén perfectament, és que cada autor defensi el seu mètode i la seva manera d’aproximar-se a la qüestió com la més adient. Per a aquell qui vegi les representacions socials o les ideologies com a bàsiques en l’organització del comportament humà, seran aquestes les que ocuparan un lloc central en els seus estudis, i qui observi, en canvi, les actituds com a determinants, seran aquestes el seu objecte d’estudi, malgrat que, en el fons, acabin fixant-se en el mateix, al cap i a la fi. Per tant, tot i que utilitzarem una etiqueta més que les altres (ideologia), som conscients que totes (ideologies, representacions socials i actituds) podrien ser preses com a sinònims, tal com ja s’ha proposat directament o indirecta per part d’alguns autors, com de seguida veurem (per exemple, Boix, 2004). Considerarem, doncs, necessària una aproximació més holística per tal de comprendre què és allò significatiu, sobretot sociolingüísticament, en cadascun dels contextos analitzats⁸. Perquè en el fons, el que es posa de manifest emfàticament és que els humans tenim algun sistema mitjançant el qual ens fem representativa la realitat, cosa que condiciona la nostra conducta, tal com destaca Bastardas en el fragment següent, amb referència justament al comportament lingüístic:

Des del punt de vista de la comprensió del comportament lingüístic dues grans funcions interrelacionades del complex cervell/ment semblen especialment rellevants: la representació significativa de la realitat i el control de la conducta. És en el complex cervell/ment on elaborem i sostenim les idees sobre la realitat que vivim i des d’on activem els nostres òrgans motors per tal d’executar les accions específiques –decidides d’acord amb les representacions de la realitat que sostenim.

---

⁸ Per això hem proposat una combinació d’eines metodològiques diversa, tal com hem plantejat en el capítol anterior, tot i les limitacions que evidentment afecten també aquest estudi nostre. No pretenem pas arribar a cap centre de saber absolut, ni molt menys, però sí que amb aquesta triangulació d’eines intentarem presentar de manera més rica les realitats estudiades.

II.1.1.2. Ideologies, representacions, actituds i comportament

El que es destaca de tot el que hem exposat fins ara és que tant si són ideologies, com representacions socials, com actituds, els humans estem dotats d'una mena de filtres, d'interfícies, que ens permeten adaptar-nos i sobreviure en els nostres medis socials. Podem entendre aquests filtres com el marc cognitiu, el qual seria una traducció del que s'ha anomenat en la literatura especialitzada en anglès *framing* o *frame*, tal com comenten Fernández & López (2009:23)

Hi ha moltes teories i visions lligades a aquest terme que, essencialment, podem definir com el conjunt de mecanismes que, estructurant la informació d'una o altra forma, condicionen la manera de veure les coses i, per tant, les decisions individuals. Dit d'una altra forma, la decisió és fruit d'un raonament conscient, però aquest es produeix d'acord i en el marc d'un sistema d'interpretació de les informacions, de prioritització de valors i dimensions que va més enllà de la consciència, i al que fem referència quan parlem de l'efecte *framing*.

Fernández & López, 2009:24

Així, en el moment de prendre la decisió sobre com actuar, és a dir, en la definició del comportament, tenim unes disposicions prèvies subconscients, per dir-ho *à la* Bourdieu, que determinen aquest acte. Per destacar la rellevància del marc *framing* en aquest sentit, afegeixen els dos autors que estem citant que entre el pol individual i el pol social

Se'ns apareix fonamental el concepte de marc cognitiu, com apunt de síntesi de les seves diverses aportacions. [...] els individus filtren les informacions d'una o altra manera i és aquesta rellevància subjectiva, i en part generada per mecanismes avaluadors inconscients, la que entrarà en joc quan, ja des de la plena consciència, es tinguin en compte les diverses alternatives i es prengui una decisió.

Fernández & López, 2009:26

En el seu article, breu però concloent, aquests autors posen de manifest la rellevància del marc cognitiu a l'hora d'explicar el comportament abstencionista de la població de Catalunya. Aquells qui, amb el seu *framing*, tinguin un marc de referència hispanocèntric,

II. MARC TEÒRIC

“tenen un 70% menys de probabilitats de votar que la mitjana en unes eleccions catalanes i els més catalanocèntrics tres vegades més probabilitats de fer-ho” (*ibídem*: 31).

Com ja es veu, doncs, podem prendre bàsicament dos enfocaments a partir dels quals podem estudiar la rellevància, la (re)creació i (re)estructuració del marc cognitiu: l'objectivista (posant èmfasi en el pol social) i el subjectivista (posant-la en l'individual), o el que seria el mateix, una possibilitat de llegir la realitat com si fos a través d'unes ulleres bifocals, tal com proposen Boix & Vila (1998:138). Els sociòlegs que més han interactuat amb els sociolingüistes i els han aportat molt material teòric interessant, tal com destaquen els mateixos Boix & Vila, han estat Pierre Bourdieu i Erving Goffman, els quals han subratllat cadascun un dels dos pols que comentem respectivament, el social el primer i l'individual el segon.

Bourdieu posa l'èmfasi en l'entramat canviant i fluid de relacions: com en els mercats econòmics, en la societat els individus i els grups tenen un accés desigual als recursos i en treuen uns rendiments també desiguals, en funció de les condicions socials prèvies i dels llocs o camps en què s'aboquin aquests recursos. Val a dir, però, que, en darrer terme, per a Bourdieu els factors objectius de l'estructura social són els més decisius, i que Bourdieu de cap manera no redueix la societat a principis econòmics com l'interès material o la maximització dels beneficis.

Boix & Vila, 1998:139

Els conceptes bàsics al voltant dels quals gira tot l'entramat teòric de Bourdieu són els capitals, els camps (o mercats) i els *habitus*. Entre els diferents tipus de capitals, hi trobaríem els econòmics, els culturals, els socials i els simbòlics, els quals s'interrelacionen mútuament (*ibídem*). Entès genèricament, el capital és l'acumulació de recursos socials simbòlics, o les propietats que són significatives en un univers determinat, les quals poden atorgar força o poder al qui les posseeixi. Un tipus de capital cultural important, almenys per al nostre estudi, seria el capital lingüístic, “tots els coneixements i habilitats que constitueixen la *competència comunicativa*” (Boix & Vila, 1998:140, èmfasi en l'original). Així, “el domini de capitals lingüístics més valorats dóna accés a un lloc de treball o a un esglaió més alt en una empresa, a una major mobilitat geogràfica i social, en definitiva” (*ibídem*: 141).

Com ja hem dit, i com ja es veu, Bourdieu posa molta èmfasi en el fet d'analitzar el llenguatge a partir del seu ús i els seus significats socials, més que no pas la seva forma o estructura, tal com havia prioritzat la ciència de la lingüística des del segle XIX i gran part del XX, com ja sabem. Així, aquest autor s'ha convertit en un dels defensors més destacats de la idea que les llengües no són únicament instruments de comunicació, sinó molt més que això, i que la funció comunicativa de la llengua és sovint secundària a la funció simbòlica:

Desde el momento en que se trate al lenguaje como un objeto autónomo, aceptando la radical separación de Saussure entre la lingüística interna y la lingüística externa, entre la ciencia de la lengua y la ciencia de los usos sociales de la lengua, nos vemos abocados a buscar el poder de las palabras en las propias palabras, es decir, allí donde este poder no está: en efecto, la capacidad de ilocución de las expresiones (*illocutionary force*) no puede encontrarse nunca en las palabras mismas, ni en los “performativos”, en los cuales aparece indicada, o mejor dicho, *representada* –representada en un doble sentido. Sólo excepcionalmente –es decir, en las situaciones abstractas y artificiales de la experimentación– los intercambios simbólicos se reducen a relaciones de pura comunicación y el contenido informativo del mensaje agota el contenido de la comunicación. El poder de las palabras sólo es el *poder delegado* del portavoz, y sus palabras –es decir, indisociablemente la materia de su discurso y su manera de hablar– sólo pueden ser como máximo un testimonio, y un testimonio entre otros, de la *garantía de delegación* del que es portavoz está investido.

Bourdieu, 1985:67

En l'esquema de Bourdieu, la llengua és un element simbòlic cabdal constituïdor i constituent alhora dels camps, que són “espais de conflicte i competició [...] en què els participants competeixen per establir una mena de monopoli sobre els capitals que hi són efectius” (Wacquant, 1992:17, a Pujolar, 2001:251). La participació dels individus al llarg de la seva trajectòria vital en diversos camps, és a dir, en el procés de la seva socialització, confegeix els diferents capitals simbòlics de què es troba dotat cadascú, alhora que la seva participació en ells depèn també d'aquests capitals:

Al llarg de la seva vida cada individu participa en molts camps d'una estructura social –de manera diferent segons els capitals de què disposa. La socialització deixa una empremta en els individus, de tal manera que aquests tendeixen a actuar d'una forma en bona part regular, d'acord amb expectatives o amb sancions normatives. És sobretot a través dels grups i xarxes socials de referència que els individus han construït i construeixen la seva identitat social i que l'individu aprèn i rep senyals sobre

II. MARC TEÒRIC

aquestes normes. Tot comportament social és, doncs, un teixit de deures, en què s'entrelliguen factors individuals i col·lectius.

Boix & Vila, 1998:144

A l'hora de definir aquest “comportament social” com a “teixit de deures en què s'entrelliguen factors individuals i col·lectius”, tal com diuen Boix & Vila, dues nocions es revelen significatives: les normes socials i els *habitus*, la primera desenvolupada per Goffman i la segona, per Bourdieu. Bàsicament intenten explicar el mateix: la influència del nivell infraconscient en el comportament social humà. I si bé, com diuen Boix & Vila novament, “cap dels dos ignora que les normes són alhora exteriors i interiors a l'individu, simultàniament producte de factors contemporanis i producte de factors anteriors en el temps [...] en la seva anàlisi de les normes socials, cada un d'aquests autors se centra en factors diferents. Goffman estudia la lògica dels comportaments més íntims de la vida social, i analitza interaccions de tot tipus. [...] Bourdieu, en canvi, es fixa molt més en els determinants macrosocials de caràcter històric –el conjunt de capitals econòmics, culturals, socials i simbòlics–, que expliquen el poder amb què compten els participants en qualsevol interacció” (*ibídem*: 146-147).

El tercer pilar de la teoria de Bourdieu, l'*habitus*, entès com a “conjunts de disposicions estructurades i estructuradores que han estat apreses en la pràctica i que tenen finalitats pràctiques”, està justament pensat per explicar el comportament individual en societat i, d'aquesta manera, trencar teòricament el dualisme entre els enfocaments objectivista i subjectivista (*ibídem*: 147).

Certament, els escrits de Bourdieu han estat considerats com a molt atractius, sobretot a l'hora d'explicar el que ell anomena la “violència simbòlica”, en què a través dels *habitus*, els grups dominants col·laboren i cooperen, sense ser-ne necessàriament conscients, a reproduir les condicions per mitjà de les quals es troben sota aquesta dominació. Tal com diu Pujolar:

Bourdieu's ideas have aroused a considerable interest because they constitute an interesting way to rethink the old problematic dichotomies between structure and action, determination and creativity, the subjective and objective, and so on. The notion of *habitus*, for instance, challenges the traditional and still largely commonsensical view that actors apply the principles of rational calculation to every one

of their decisions. His view is that action is “reasonable without being the product of rational design” (Bourdieu, 1980:50).

Pujolar, 2001:254

En canvi, per la seva banda, “en mostrar-nos els procediments locals d’interpretació i classificació del que es veu, es fa i es parla, Goffman descriu com s’apliquen les normes socials, fent abstracció de les estructures històriques concretes en què se situen” (Boix & Vila:146-147). Som conscients, doncs, de poder ser *interpretats* i socialment *avaluats* en qualsevol moment respecte del que sabem de l’adequació de la nostra conducta segons les circumstàncies determinades del context (Bastardas, 1996:60). Però trencant una llança a favor del nivell de la interacció individual (i de retruc, de Goffman, per dir-ho així), Bastardas comenta que

Tot i, doncs, l’existència de la pressió social a favor del seguiment de les normes establertes, finalment, la decisió d’actuar d’una manera o una altra és irreductiblement personal.

Bastardas, 1996:60

El que és cert, sigui com sigui, és que “en siguem o no conscients, les interaccions dels humans no són en absolut caòtiques, desestructurades i sense sentit sinó, ben al contrari, organitzades, força sovint previsibles i dins de determinats límits i amb significació” (*ibídem*: 61). Semblaria, però, que hi ha una divisió perpètua entre els diferents punts de vista des dels quals analitzar la qüestió: en funció de si posem l’èmfasi en el nivell macro o en el micro, i és segurament en la interacció dels dos nivells on haurem de buscar en darrera instància el nucli de la creació i reproducció dels significats socials.

Per fer-ho, amb Pujolar (2001:294), trobarem necessari fixar-nos en les “pràctiques situades”, en com, en camps socials concrets, es construeixen els significats i les identitats. L’aplicació del model de Bourdieu, segons Pujolar, té una mancança important, a part de ser excessivament determinístic i posar massa èmfasi en el pol estructural (per la qual cosa ja ha estat criticat per part d’altres autors).

In my view, the limitations that many authors find in his work are due to one basic problem, that is, that his analyses are founded upon an inadequate theory of meaning. In his interpretations, he always assumes that the values of practices and discourses are totally arbitrary rather than produced in

II. MARC TEÒRIC

(situated) social practice. His belief in the absolute arbitrariness of meaning has already been criticized by Lipuma (1993) and Hasan (1998).

Pujolar, 2001:294

La “violència simbòlica”, continua Pujolar, és a dir, el fet que els actors dominats reproduïxin l’estructura que els domina inconscientment, són descripcions de situacions en abstracte, a-contextuals i despersonalitzades.

This is, I would argue, because a model where meanings are totally arbitrary and pre-given by some external social structure precludes the possibility of exploring how interpretations and ideologies are imposed, fought upon or changed. In short, Bourdieu’s implicit theory of meaning needs to be unpacked. If we wish to pay attention to the processes of meaning creation and negotiation, it is necessary to focus upon situated practice, that is, on the actual social loci where such processes take place, an analytical dimension that Bourdieu has so far avoided (if not strongly criticized).

Pujolar, 2001:295

Trobem aquesta relectura de l’esquema de Bourdieu per part de Pujolar molt atractiva i convenient per a la nostra anàlisi, a la qual hi afegirem la següent proposta que fa Blommaert (2005a). Subratllant també la importància de prendre una perspectiva localment situada i adequadament contextualitzada, aquest autor escriu el següent:

We have to conceive of discourse as subject to *layered simultaneity*. It occurs in a real-time, synchronic event, but it is simultaneously encapsulated in several layers of historicity, some of which are within the grasp of the participants while others remain invisible, but are nevertheless present. It is overdetermined, so to speak, by sometimes conflicting influences from different levels of historical context. The different layers are important: not everything in this form of overdetermination is of the same order; there are important differences between the different levels and degrees of historicity. As we have seen and shall see in more detail further on, people can speak from various positions on these scales. The synchronicity of discourse is an illusion that masks the densely layered historicity of discourse.

Blommaert, 2005a:130-131 (èmfasi en l’original)

Trobem que aquesta és una perspectiva suggerent a partir de la qual podem intentar fusionar aquests dos enfocaments teòricament oposats, l’objectivista i el subjectivista, els

nivells macro i el micro. En un comportament determinat, en una “posició” concreta (individual), hi intervenen diferents capes d’ordre distint, però superior (estructural), alhora que aquest comportament o aquesta posició determinada confegeix al seu torn l’estructura present. Com dirà Morin, “la part és en el tot, que és en la part.” D’aquesta manera, una “perspectiva situada” ens ajuda, tal com deia Pujolar, a entendre com es construeixen els significats socials en contextos determinats.

El que resulta més interessant per a nosaltres del que explica Blommaert és com aquesta “perspectiva situada” configura la posició des de la qual parla i actua cadascú (la *simultaneïtat estratificada*), cosa que es produeix a partir d’una *sincronització* de les diferents capes d’historicitat.

Synchronization creates a particular point from which one speaks, a point in history often crystallized in particular epistemic stances or ways of speaking. Every instance of synchronization will be particular and specific to local conditions: the synchrony of an upper middle-class American or European is arguably different from that of his or her equivalent in Togo, Tanzania, of Bangladesh – the point from which they speak is the product of different conditions of emergence, of different histories. And people would have different capabilities to incorporate chunks of history in their discourses. Depending on one’s place in the world, history has a different meaning; the world is a different place depending on the point from which you look at it. In discourse analysis all of this is usually gathered under the label ‘context’ – *the* context, a singular point but a nexus of layered simultaneity, for in every context we shall find features of different orders operating at different speeds and scales. [...] such differences have been often uneasily debated in terms of ‘micro’ and ‘macro’ contexts; I would suggest that we see such perceptions of context in themselves as (professional) acts of synchronization.

Blommaert, 2005a:134

Aquesta “simultaneïtat estratificada” de què parla Blommaert, la qual confereix una perspectiva concreta de l’estat de les coses al món, ens sembla una aportació molt interessant per a la nostra anàlisi, ja que com veurem, el món, o posem-hi Catalunya i Estònia són un lloc diferent segons qui sigui el que hi dirigeix la mirada, una mirada sincrònica (present) però determinada per aquestes diferents capes de simultaneïtat estratificada. I amb aquesta idea enllacem amb el que encetava aquest subapartat, la importància del marc cognitiu o de referència a l’hora de llegir, interpretar i recrear el medi social en què vivim. Blommaert,

doncs, ens aporta un apunt interessant a l'hora d'intentar entendre com funciona aquest marc cognitiu com a interfície entre la nostra (sub)consciència i el nostre comportament, completant d'aquesta manera (a parer nostre) els enfocaments subjectivistes i objectivistes tal com els hem exposat aquí.

II.1.2. Ideologies lingüístiques

II.1.2.1. Definició i utilitat de l'estudi de les ideologies lingüístiques

Com ja hem dit, en aquest treball ens volem fixar en concret en les ideologies lingüístiques dels parlants de llengües demogràficament i territorialment distintes en contextos determinats. Ens fixarem, doncs, en com les ideologies, representacions o actituds lingüístiques modelen el marc cognitiu de les persones en els contextos estudiats i com, de retruc, poden afectar-ne el seu comportament, encara que aquest salt, com hem vist, pot ser més arriscat de fer, sobretot per la naturalesa de les nostres dades: tot i que comptarem amb un bon bagatge de dades extretes a partir de l'observació participativa (especialment per a Estònia), la majoria provindran de les entrevistes i els grups de discussió, així com també del qüestionari repartit a una mostra concreta. D'aquesta teòrica influència de la naturalesa de les nostres dades sobre la nostra anàlisi en parlarem de seguida.

Alhora que definim què són les ideologies lingüístiques i com són, serà bo també aclarir una altra qüestió: per què ens interessin. Per començar, com ja esmentàvem abans, val a dir que el terme *ideologia*, en sociolingüística, és més aviat poc usat i predominen segurament altres etiquetes, com ara *actitud* o *representacions*, o quan s'usa, *ideologia lingüística* sol anar vinculada amb l'accepció de *distorsió* o *emascarament* (Boix & Vila, 1998:157), tal com hem presentat més amunt. Boix (2004b) destaca, però, la intercanviabilitat i el grau de sinonímia de tots aquests conceptes de què hem estat parlant (representacions, ideologies i actituds) i els subsumeix en una sola frase, afegint-hi també el de "mentalitat":

II.1. El punt de partida: ideologies, representacions lingüístiques i identitats

Les representacions lingüístiques –també anomenades ideologies, mentalitats o actituds– s’entenen com totes aquelles concepcions o racionalitzacions que tenen els parlants sobre l’ús i l’estructura de les llengües.

Boix, 2004b:1

Woolard, per la seva banda, posant més èmfasi en la intersecció entre llengua-i-societat, defineix les ideologies lingüístiques de la següent manera:

Representations, whether explicit or implicit, that construe the intersection of language and human beings in a social world are what we mean by “language ideology.” [...] ideologies of language are not about language alone. Rather, they envision and enact ties of language to identity, to aesthetics, to morality and to epistemology.

Woolard, 1998a:3

Altres definicions, també d’antropòlegs lingüistes, inclouen les de Michael Silverstein o Judith Irvine. Com diu Paul Kroskrity (que cita aquestes definicions) se segueix posant èmfasi en la influència de les ideologies lingüístiques sobre els fenòmens socials:

Michael Silverstein (1979: 93) defined linguistic ideologies as “sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use.” In a similar way, but with a more sociocultural emphasis, Judith Irvine (1989: 255) defined language ideology as “the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests.” Both definitions place a focal emphasis on speakers’ ideas about language and discourse and about how these articulate with various social phenomena.

Kroskrity, 2000:5

I per què ens interessen les ideologies lingüístiques? De nou Boix (2004b) dóna una resposta ben directa a aquesta pregunta:

Ens interessen sobretot aquelles representacions o ideologies que promouen les necessitats i interessos d’un grup o classe dominats a les expenses de grups marginats, per mitjà de la desinformació esbiaixada o la manca de reconeixement. Conèixer els mecanismes que creen i reproduïxen aquestes representacions lingüístiques

- (a) és crucial per identificar de quina manera es fonamenten i racionalitzen desigualtats socials

II. MARC TEÒRIC

- (b) és imprescindible per mantenir la diversitat tant a l'interior de les llengües com entre llengües diferents, i
- (c) és necessari per entendre els processos de canvi lingüístic, en el cas de societats monolingües, i els processos de conflicte i contacte de llengües en el cas de societats plurilingües.

Boix, 2004b:1

Ens interessa l'estudi de les ideologies lingüístiques, doncs, per tal d'observar-ne els seus efectes, perquè “siguin quines siguin” (relacionades amb la puresa, l'ortografia i l'estandardització o la diversitat lingüística –interna o externa) “poden tenir efectes importants en qualsevol aspecte de l'estructura i ús lingüístics” (Boix & Vila, 1998:158). En el marc del contacte i el conflicte lingüístics, ens interessa observar els efectes que puguin tenir les ideologies lingüístiques en relació amb els usos i/o valors associats amb determinats codis més que no pas pel que fa a l'estructura o a la diversitat interna.

Dimensions of language ideology that have been treated in such work include: ideas of what counts as a language and, underlying these, the very notion that there *are* distinctly identifiable languages, objects that can be “had” –isolated, named, counted, and fetishized; values associated with particular language varieties by community members; assumptions that identity and allegiance are indexed by language use.

Woolard, 1998a:16 (èmfasi en l'original)

Del que comenta Woolard en la cita anterior, en subratllaríem l'aspecte dels valors associats a determinades varietats per part dels membres d'una comunitat com un dels punts importants de l'estudi de les ideologies lingüístiques per a la nostra investigació. Que una llengua o una varietat sigui positivament valorada pels seus parlants semblaria que haurà de tenir repercussions positives en el seu ús. Serà important observar, doncs, aquest aspecte en els contextos analitzats, perquè haurà de tenir també efectes en un possible manteniment de la diversitat lingüística (en aquests contextos pròpiament dits i en el conjunt mundial, de retruc). Perquè tal com diu Boix:

Pel que fa a la varietat entre les llengües del món, pel que fa a la variació interlingüística, hi ha la representació molt estesa que a un estat correspon o ha de correspondre una sola llengua, malgrat que hi ha uns 200 estats al món i, pel cap baix, quatre mil llengües.

Boix, 2004b:5

Així, doncs, segons aquest autor, és l'antropologia lingüística la branca de les ciències socials que més responsabilitat tindrà a l'hora d'estudiar com funcionen aquests mecanismes ideològics per tal de poder-ne preveure les conseqüències i proposar les actuacions necessàries:

L'antropologia lingüística pot, per tant, (a) mostrar els mecanismes concrets mitjançant els quals les representacions lingüístiques dominants discriminen i (b) ajudar a construir representacions radicalment defensores de la diversitat lingüística.

Boix, 2004b:8

Però com també sabem, el contacte lingüístic *per se* no és problemàtic ni provocador de tensions automàticament, per tant, com ens diuen Boix & Vila (1998:162) novament, “la pregunta sociolingüística clau és, doncs: per què una qüestió lingüística esdevé problema social en un camp i moment determinats? Per què una sèrie de gent passa a ser-ne conscient?” Aquest serà un altre dels aspectes que podria il·luminar un estudi sobre les ideologies lingüístiques en situacions de llengües en contacte.

Des d'un punt de vista potser una mica més abstracte, fixant-nos en les ideologies lingüístiques estem intentant fer també un exercici, tal com vèiem més amunt, d'establir un pont fructífer de diàleg entre els dos nivells d'anàlisi tradicionals: el macro i el micro. Tal com diuen Woolard i Schieffelin, advocant en aquest sentit, com a antropòlogues de la llengua, per als estudis centrats en les ideologies lingüístiques:

It is paradoxical that at the same time that language and discourse have become central topics across the social sciences and humanities, linguistic anthropologists have bemoaned the marginalization of the subdiscipline from the larger field of anthropology. The topic of language ideology is a much-needed bridge between linguistic and social theory, because it relates the microculture of communicative action to political economic considerations of power and social inequality, confronting macrosocial constraints on language behavior (P Kroskrity, personal communication). It is also a potential means of deepening a sometimes superficial understanding of linguistic form and its cultural variability in political economic studies of discourse.

Woolard i Schieffelin, 1994:71-72

II. MARC TEÒRIC

Kroskrity mateix concreta aquesta seva percepció com una de les funcions de les ideologies lingüístiques de la manera següent:

Members' language ideologies mediate between social structures and forms of talk. [...] Language users' ideologies bridge their sociocultural experience and their linguistic and discursive resources by constituting those linguistic and discursive forms as indexically tied to features of their sociocultural experience. These users, in constructing language ideologies, are selective both in the features of linguistic and social systems that they do distinguish and in the linkages between systems that they construct.

Kroskrity, 2000:21

Qui també dóna fe d'aquesta funció de les ideologies lingüístiques és Jan Blommaert (1999b) quan escriu el següent en la introducció del recull d'articles que presenta:

Language ideological debates are part of more general sociopolitical processes, and one of the contributions of the studies collected here may consist of a clearer understanding of the precise role played by language ideologies in more general sociopolitical developments, conflicts and struggles. Thus our effort can be inserted in an emerging tradition of work in which the relationships between discourse on the one hand and social conflict, struggle and inequality on the other hand are central concerns (see e.g. Briggs (ed.) 1996, 1997; Hymes 1996; Heller 1994).

Blommaert, 1999b:2

Com ja enuncïàvem més amunt, doncs, nosaltres adoptarem també aquesta perspectiva, i per això volem emmarcar la nostra anàlisi en el paradigma de les ideologies lingüístiques, com a mitjà a través del qual poder observar les asimetries i desigualtats socials de base lingüística, de manera que són una via d'accés i anàlisi d'aquesta estructura contextual i alhora, en són un component (re)creador bàsic i essencial, tal com nosaltres ho entenem.

II.1.2.2. L'accés a les ideologies lingüístiques

És evident que és molt difícil accedir a les ideologies lingüístiques d'una comunitat de parlants de manera directa, i per tant, la metodologia utilitzada per part de cada estudi concret tindrà necessàriament uns efectes més o menys inevitables en el tipus de dades recollides i en com aquestes reflectiran les ideologies lingüístiques que busquem analitzar. En el nostre cas, com ja hem dit més amunt, hem dut a terme una triangulació de diferents eines justament per assajar de pal·liar aquestes possibles mancances que *a priori* podrien sorgir amb les nostres dades. En qualsevol cas, avui en dia les restriccions que podrien tenir els estudis que partissin amb dades procedents només d'explicacions secundàries dels parlants estudiats (com en el cas d'estudis basats eminentment en entrevistes en profunditat), ja no són tan importants com les percebien, per exemple, Boas o Bloomfield. Segons explica Kroskrity (2000), per Boas, les explicacions dels parlants nadius de les comunitats que estudiava no eren de cap utilitat explicativa, sinó més aviat factors secundaris i distorsionadors.

A “direct” method that privileged the linguist’s expertise bypassed the linguistic “false consciousness” of native speakers, who could not have accurate knowledge at the metalinguistic and historical comparative levels, knowledge only available to expert linguists. Instead, members typically explained linguistic forms by relating them often, in what Boas might have regarded as ad hoc explanations, to their own cultural worlds.

Kroskrity, 2000:6

Deixant de banda la crítica que ja s’ha fet d’aquesta “posició privilegiada” del científic, analista o observador (com ara per part de Bourdieu i la seva noció de *epistemic vigilance*), es pot defensar una anàlisi basada en explicacions verbalitzades per part dels membres d’una comunitat a partir del que tot seguit explica de nou Kroskrity, tot relacionant-ho amb la funció de les ideologies lingüístiques que hem vist que proposava aquest mateix autor suara:

Today, although students of language ideology recognize the limitations of members’ explicitly verbalized models (Silverstein 1981, 1985), they do not view these knowledge systems as competing with expert or scientific models in the way that Boas or Bloomfield did. Rather, these local models are valued as constructs that emerge as part of the sociocultural experience of cultural actors. By definition

II. MARC TEÒRIC

“real” to members of the groups in question, they can provide resources for members to deliberately change their linguistic and discourse forms (Silverstein 1985; Rumsey 1990:357).

Kroskirty, 2000:7

Per tant, tot i comptar eminentment amb dades declarades, és a dir, amb opinions dels entrevistats o dels participants en grups de discussió, aquestes dades són prou bones, tal com afirma Kroskirty, en tant que reflecteixen i emanen d'un determinat ordre sociocultural i de l'experiència que els subjectes (enquestats, entrevistats o observats) tenen d'aquest ordre. Seguint Edwards (1985:150), hem dut a terme justament aquesta triangulació, la qual sembla ser una pràctica força acceptada en ciències socials:

There is obviously a need for a combination of approaches to language-attitude assessment; in particular, given the decontextualized nature of much social psychological work, both direct and indirect methods should be supplemented with real-life observation. This is a theme I have considered important throughout this book, and I have argued elsewhere for an eclectic, 'triangulation' approach (see Edwards, 1978, 1982a)

Edwards, 1985:150

II.1.2.3. Tipus d'ideologies lingüístiques

A l'hora d'oferir una tipologia de les diferents ideologies lingüístiques que podem observar, podríem certament fer-ho des de diversos angles. Ens centrarem, però, tal com ho fa Woolard (2008a i 2008b) a observar i descriure les que “sostenen l'autoritat lingüística al món modern de l'Oest” (Woolard, 2008a:180). Des d'aquesta perspectiva, Gal i Woolard (2001) distingeixen dos tipus genèrics d'ideologies lingüístiques principals, els quals anomenen la ideologia de l'*anonimat* i la de l'*autenticitat*. Per començar, la ideologia de l'*anonimat* és definida de la següent manera:

Comencem amb l'*anonimat*, que és un fonament ideològic de l'autoritat política del públic modern (Habermas, 1989). En les societats modernes occidentals, el “públic” suposadament inclou tothom, però no com a individus, sinó més aviat com una abstracció. El públic és concebut com una veu general o comuna, que deixa a part les característiques interessades i privades de cada persona (Gal i Woolard, 2001: 6). D'aquesta manera, les arrels socials del públic es representen ideològicament com

a absents o bé transcendides. Aquest públic incorpori i desinteressat assoleix, suposadament, una superior “objectivitat lliure de perspectiva” que s’ha anomenat “una visió des d’enlloc” (Nagel, 1986). La visió que domina en l’esfera pública es representa com a socialment neutra, universalment disponible, com una veritat natural i objectiva, no dependent de persones particulars. Anònima, doncs.

Woolard, 2008a:180

En el seu text base, elaborant més sobre la construcció d’aquesta suposada objectivitat, Gal i Woolard afegeixen que

The public opinion produced by such critical talk has authority by virtue of being construed as ruled by reason, openness, and political equality. It was conceived to be as free from the private status-given interests of the participants as from the coercive powers of the state and the economy. [...] One theme that has been developed in Habermasian studies is that publics derive their authority from being in a sense anonymous (most notably Warner, 1990). They supposedly or potentially include everyone but abstract from each person’s interest-bearing and privately defined characteristics because they are no-one-in-particular. This disinterested, disembodied public, a form of aperspectival objectivity, was constructed against the personified and embodied legitimacy of the absolutist monarch, whose authority was often enacted exactly through spectacle and self-display.

Gal i Woolard, 2001:5

Des del punt de vista de les ideologies lingüístiques, les llengües hegemòniques dominants sovint solen treure profit d’aquest *constructe ideològic*:

Les llengües hegemòniques en l’esfera pública moderna sovint basen la seva autoritat lingüística en aquesta mateixa concepció d’*anonimat*. Idealment, el ciutadà desinteressat que participa en el discurs públic parla amb una “veu des d’enlloc”. Aquest parlant com a ciutadà no solament se suposa que és l’home comú (*an Everyman*); ell (o més difícilment, ella) també se suposa que *sona* com l’home comú, usant una llengua pública estàndard i comuna. En aquest estàndard públic, no hi sentim els interessos d’un grup social històricament específic. Més aviat, la llengua estàndard es considera una finestra transparent a una ment racional desinteressada (Silverstein, 1987; Woolard, 1989). Dins una ideologia de l’anonimat, l’autoritat lingüística d’una llengua estàndard comuna no és localitzada, sinó desarrelada i universalista.

Woolard, 2008a:180

I afegeix la mateixa autora que els estudis de sociolingüística han demostrat com a vegades “la ideologia de l’anonimat ha permès consolidar l’hegemonia d’algunes llengües dominants” a partir de la “saturació de la consciència” de què parla Williams (1977) o el “mal reconeixement” de Bourdieu (1982, 1991), és a dir, de “l’acceptació acrítica d’una visió del món concreta que afavoreix i coincideix amb la del grup dominant i en consolida el seu estatus” (*ibídem*: 181).

En paral·lel o simultàniament amb aquest constructe ideològic, coexisteix una altra forma mitjançant la qual s’atorgaria autoritat a una varietat lingüística determinada: l’autenticitat.

Autenticitat s’entén com l’expressió genuïna i essencial d’una entitat o d’un “jo” (*self*). És ben sabut que l’autenticitat com a base ideològica sorgeix amb el romanticisme dels segles XVIII i XIX, i la seva visió de poble, llengua i nació. La veu “autèntica” se sent com a icònica de “l’esperit” d’una comunitat particular. L’etiqueta de “llengua pròpia” que es dóna a les llengües minoritàries a Espanya expressa en si mateixa aquesta visió del valor de la llengua com a privada i particular, en lloc de pública i genèrica. Quan l’autenticitat és la ideologia que legitima una llengua, la qualitat de marcat és valorada. L’accent importa sempre dins de la ideologia de l’autenticitat, perquè es considera la projecció de la persona mateixa. Per treure’n profit, un ha de sonar com aquest tipus de persona que es valora com a natural i autèntica, n’ha de captar els tons i els matisos.

Woolard, 2008a:183

Per tant, una noció important en aquest constructe ideològic de l’autenticitat és la “indexicalitat” (en anglès, *indexicality*), que vol dir la capacitat de connotar determinats significats a partir de la parla. Per exemple, un accent o l’ús d’un lèxic molt concret (autèntic) serà fàcilment relacionable amb un caràcter o una personalitat, i quan una varietat és valorada a partir del constructe de l’autenticitat, aquesta funció serà bàsica. I si en el cas de la ideologia de l’anonimat vèiem com era sovint associada a les llengües hegemòniques, en aquest cas seran les llengües minoritàries o minoritzades les que tendiran a ser valorades mitjançant aquest altre constructe. De fet, les lleialtats lingüístiques a què sovint apel·len aquest tipus de comunitats, o dit d’una altra manera, l’equació “una llengua, un estat” o “una cultura, una comunitat”, subratllat tant per part de grups dominants com per dominats, són normalment vehiculades a través de la ideologia de l’autenticitat, tal com interpretem del següent extracte de Boix & Vila:

Tant fa que aquesta autenticitat pugui ésser (re)construïda. Les comunitats ètniques i nacionals són en bona part imaginades, perquè cada grup selecciona alguns trets d'entre tots els del seu passat o fins i tot se'ls inventa (Anderson 1983). Ara i adés, en tots els nacionalismes –tant els d'estat com els sense estat– les tradicions es reelaboren, com si es triessin i es manipuleessin les fotografies dels baguls familiars. Que una tradició no sigui fidel al passat o que sigui imaginada totalment no és fonamental en la mesura que l'arribin a sentir com a pròpia els membres d'un determinat grup sociocultural i els proporcioni la il·lusió de comptar amb quelcom propi i permanent. Així, encara que l'“esperit dels pobles” (el *Volkgeist*) en què creien els romàntics no tingui sempre un fonament empíric clar, molts intel·lectuals i gran part de la població creuran en la correspondència entre l'“ànima” nacional i la llengua, creuran en la tradició.

Boix & Vila, 1998:161

Aquesta darrera cita ens obre dos punts importants: per una banda, el fet que és la percepció, és a dir, la representació d'autèntic allò que és important, més que la base empírica que aquesta pugui tenir, i per l'altra, que són tant les comunitats “amb Estat” com les “sense Estat” les que poden fer servir aquest constructe. En relació amb el primer d'aquests dos punts, Seargeant comenta el següent:

Leaving aside for the time being the philosophical use of the term as it relates to subjectivity and self-realisation, what 'authenticity' usually denotes is a sense of an object or experience being genuine or original. However, in common usage it is also often employed to mean the *appearance* of genuineness or originality. One can speak of experiencing an authentic home-cooked taste from a processed meal purchased at the supermarket, or of authentic battle scenes in a film rife with special effects. In neither case is there the suggestion that one is experiencing the genuine article –what you buy in the supermarket is obviously not really home-cooked, and what you see on the screen is obviously not a real battle– rather, they contain some quality that allows one to believe in them as true and convincing representations.

Seargeant, 2005:330 (èmfasi en l'original)

Per tant, l'autenticitat, com deien Boix & Vila, més que dependre d'una realitat objectiva, dependrà de la percepció de determinats *inputs* que tingui un col·lectiu concret (Seargeant, 2005:331), cosa que ens retorna novament a la influència de les representacions o ideologies i el marc cognitiu.

II. MARC TEÒRIC

Sobre el segon aspecte que extraïem de la cita de Boix & Vila, que puguin ser tant els grups “amb Estat” o “sense”, dominants o dominats, els que vehiculin el valor de la seva llengua a través de la ideologia de l'autenticitat (quan normalment s'esperaria que fossin sobretot els dominats, minoritaris o minoritzats els que ho fessin), la mateixa Woolard comenta el següent, matisant l'oposició binària entre els constructes de l'anonimat i l'autenticitat:

Ara bé, no hauríem d'acceptar com un fet indiscutible aquest absolut contrast entre les ideologies de l'anonimat i l'autenticitat. Per exemple, dins el marc tant de l'anonimat com de l'autenticitat, l'accent pot importar. Així com un vel es pot veure com un fet particular inadequat a l'esfera pública a França, un accent pot ser sentit com un fet particular desqualificador en la llengua francesa suposadament universal. L'accent pot espatllar la identitat anònima del ciutadà. L'estàndard rarament és la llengua de tothom. Pertany sovint més a “alguns” en particular que no pas a d'altres.

Woolard, 2008a:184

Cosa que haurem de tenir força en ment per als nostres casos analitzats en què, com veurem, el fet de parlar castellà o rus amb accent (català o estonià, respectivament) també podrà ser vist com a connotat. El que també és cert, però, i a favor del manteniment de la dicotomia entre aquests dos constructes ideològics (tal com ens comentava Woolard en una comunicació personal), és que el fet de “parlar amb accent” una o una altra llengua no té les mateixes conseqüències. Dit altrament, parlar amb accent estranger una llengua minoritària o minoritzada equival a no ser membre d'aquella comunitat, almenys originàriament, mentre que parlar amb accent una llengua dominant no equivaldria (com a mínim d'una forma tan directa o clara) a no ser membre d'aquella comunitat.

Parlant de matisos, convé també afegir que el constructe de l'anonimat no és sempre dominant. Altrament, no s'explicarien els casos de resistència a una aplicació estricta d'aquesta ideologia que observem al llarg de la història:

No totes les llengües dominants aconsegueixen esdevenir hegemòniques com ho han fet l'anglès i el francès. Una explicació d'aquest fracàs pot ser el fet de no haver assolit l'anonimat. Quan les arrels en el capital cultural d'un grup social són massa transparents, es pot donar la resistència d'altres grups. Podríem argumentar que la llengua espanyola no va desplaçar la llengua catalana durant el període franquista perquè, lluny de ser una anònima “veu d'enlloc”, l'espanyol era percebut a Catalunya com

una veu molt d'un lloc específic, més que mai. També podríem argumentar que el català, al seu torn, no ha pogut desplaçar l'espanyol en el període autònom perquè la llengua catalana encara es percep com una veu local i privada, pròpia d'un tipus particular de persona.

Woolard, 2008a:182

I per la mateixa regla de tres, la cultura soviètica tampoc va desplaçar l'estoniana, ni tampoc l'estoniana ha desplaçat la russòfona en el període postcomunista, amb la recuperació de la independència. Una altra cosa és què és el desitjable, és a dir, quins models alternatius tenim a aquesta dicotomia, i és evident que en tenim força i variats. Però el comentari d'aquestes variants alternatives el deixarem per a més endavant en el treball, en el moment de la discussió i la comparació dels dos casos estudiats.

El que no volem deixar d'afegir en aquest punt, però, i per tal d'anar tancant aquest apartat, són les possibles conseqüències d'una valoració de determinades varietats lingüístiques a partir d'aquests dos constructes ideològics. Per una banda, com acabem de veure, el fet de valorar una llengua dominant a través de la ideologia de l'anonimat pot reforçar la resistència i l'animadversió dels parlants als quals se'ls vulgui imposar aquesta llengua. Però la ideologia de l'autenticitat pot igualment ser potencialment inhibidora de l'atracció de nous parlants a una llengua, com ja s'encarregava d'advertir Fishman (1993:38) en relació amb el cas català. Si constantment són recordats que "parlen amb accent" i per tant, no són ni seran part de la comunitat a la qual potser voldrien pertànyer, acabaran per abandonar el seu intent i concloure que efectivament, allò no és cosa seva. Segurament a tots ens vénen al cap els parlants de llengües minoritàries o minoritzades com a llengua estrangera o com a segona llengua. Curiosament, però, això li pot acabar passant a una llengua tan hegemònica i dominant com l'anglès, tal com testimonia Seargeant (2005) amb la seva anàlisi de l'adopció que fan d'aquesta llengua els estudiants japonesos al Japó. Explicant com hi ha parcs temàtics (British Hills) que són pensats per recrear un ambient "autènticament britànic" (no només anglès) per tal que els estudiants puguin practicar la llengua en un ambient autèntic, l'autor dóna fe del fet que l'efecte és exactament al contrari del que s'esperaria:

By stressing that the authentic nature of English requires this culturally exotic environment and that "real" language practice can only be achieved in encounters with native speakers, English is firmly

II. MARC TEÒRIC

positioned here as being separate from the mainstream of Japanese society. [...] Kramersch (1998: 28) writes of the way that “[t]raditional methodologies based on the native speaker usually define language learners in terms of what they are *not*”, and this sentiment would seem to be monumentalised by elaborate simulations such as British Hills. Furthermore, by embedding such segregation within the environment of the theme park, the language is presented as one component of a fantasy world and is, in effect, stripped of its real-life utility value.

Sergeant, 2005:341-342

O des d’un punt de vista potser una mica més abstracte, el debat sobre els valors de les llengües dominants i les minoritàries o minoritzades sovint posa de relleu dos aspectes que resumeix de manera excel·lent Alexandra Jaffe (2001) amb la seva anàlisi del cas cors: en primer lloc, que el fet de ser parlant d’una llengua minoritària és quelcom complex, imbricat en diverses capes de significat, les quals sovint generen múltiples sensibilitats, a vegades contradictòries. I en segon lloc i de manera destacada (per a nosaltres):

The debate shows that there is a significant difference between minority and dominant language markets. Dominant language markets are embedded in much larger and pervasive structures of domination; minority language markets not. The masking of ideological contradictions in the dominant market is accomplished through the extensive reach and coercive power of a host of social, political, and economic structures. In the absence of such widespread pragmatic clout, bids for power by proponents of minority languages like Corsican are not accepted as authoritative, but rather as authoritarian.

Jaffe, 2001:295

Perquè tal com molt bé diu Bourdieu:

Por eso, quienes quieran defender un capital lingüístico amenazado, como ocurre hoy en Francia con el conocimiento de las lenguas antiguas, están condenados a una lucha total; sólo se puede salvar el valor de la competencia a condición de salvar el mercado, es decir, el conjunto de las condiciones políticas y sociales de producción de los productores y consumidores.

Bourdieu, 1985:31

L’estudi de Jaffe, com també el de Larreula (2002) per al cas català, demostren com de complex i fins i tot dolorós pot arribar a ser aquesta “lluïta total” tal com la descriu

Bourdieu. Segurament, però, una mena de desarrelament o desautenticació en les llengües minoritàries o minoritzades és necessària per tal que puguin “salvar el mercat”, justament com proposa Woolard (2008a). Segur que no hi ha cap recepta màgica ni cap conjunt de polítiques automàticament aplicable de manera universal. El que sí podem fer, però, és observar l’evolució d’aquest tipus de casos, fer-ne l’anàlisi i extreure’n les conclusions apropiades, cosa que ens hem plantejat com a un dels objectius principals per a aquest treball.

En definitiva, utilitzarem aquest marc de l’estudi de les ideologies lingüístiques com a eina per captar les tensions que experimenten els parlants dels tipus de llengües que hem estudiat en els contextos analitzats a l’hora d’atorgar un sentit d’autoritat a aquestes seves llengües. Sobretot veurem què passa quan llengües mitjanes d’aquests contextos, les quals tradicionalment i històrica han ocupat posicions dominades, passen a guanyar espais d’àmbits d’ús públics, com es construeix i es vehicula el discurs que les afirma en aquests espais i com els parlants en aquests contextos (tant si les tenen com a L1 com si no) les valoren i legitimen aquí. I d’altra banda, veurem també què passa amb una llengua internacional (però segons com, ara mateix minoritzada en aquest territori que analitzem –segurament més el rus a Estònia que el castellà a Catalunya) que tradicionalment i històrica ha ocupat posicions hegemòniques i ara ha de compartir aquests espais, i com se segueixen valorant en aquests contextos concrets, especialment a la llum dels efectes de la globalització.

Aquesta tesi, doncs, amb Bastardas (2007:19), partirà d’una concepció concreta de les llengües: no “com a codis de comunicació vistos internament –és a dir, no posa èmfasi sobre la seva organització gramatical o lèxica, per exemple–, sinó com a elements de la realitat percebuts com a elements conceptuals unitaris per part dels individus.” Per tant, tal com estem dient al llarg de tot aquest capítol, volem fixar-nos en les ideologies i representacions lingüístiques en els casos estudiats. I és que si bé és un truisme, en lingüística, dir que totes les llengües són iguals en el sentit que totes són “igualment humanes”, com diria el professor Moreno Cabrera, tot i que segurament encara trobaríem lingüistes que afirmarien el contrari, el cert és que quant a funcions, quant a usos, la jerarquització social en què estan organitzats els nostres móns socials, les fa desiguals.

Anant al gra, i per resumir-ho ràpidament, totes les llengües són iguals, però els seus parlants no. Com a codis lingüístics, totes les trobarem ben construïdes, adequadament funcionals per a la seva comunitat i, des d’un punt de vista ètic, amb la mateixa igualtat i dignitat. Alhora, els parlants de les

II. MARC TEÒRIC

llengües poden ser més aviat dominants o dominats, amb més poder polític o menys, amb més potència econòmica o menys, més nombrosos o menys, amb més control dels mitjans o menys, més compactes residencialment o menys, etc. Conservant, certament, la consideració de dignitat i d'igualtat que ens mereixen totes les persones, no per això hem de deixar de veure les distintes posicions que ocupen en la jerarquia social i les asimetries de poder relatiu entre uns col·lectius i uns altres. [...] I dic això d'entrada per alertar sobre un cert discurs mel·líflu i naïf sobre la “diversitat”, probablement benintencionat, però que té el perill d'amagar-nos les diferències conflictives de la realitat, per la qual cosa pot ser fins i tot contraproduent per als bons objectius dels seus propagadors, ja que pot sostreure del debat públic les arrels del problema i, en conseqüència, la seva resolució o el seu millorament.

Bastardas, 2004b:175

En aquest sentit, Bastardas s'alinea amb Bourdieu i Hymes, tal com explica Blommaert:

Bourdieu meets Hymes at this point: there is a difference between potential and actual fact, says Hymes, and whereas potentially anything can happen in language, and potentially all languages and their speakers are equal “[t]o a great extent, languages ... are what has been made of them”. And the fact is that “languages are not found unmolested, as it were, one to a community, each working out its destiny autonomously” (Hymes 1996: 57). Behind every instance of violence, conflict, oppression or injustice, there is a history of violence, conflict, oppression or injustice. A study of language which aims at dealing adequately with power has to rely on the precise identification of conditions, actors, structures and patterns, over time and resulting in intertextualities for power and power effects.

Blommaert, 1999b:8

Observant les representacions o ideologies lingüístiques dels parlants en els contextos estudiats, intentarem aportar una visió crítica que justament s'adreça a això que comenta Bastardas, la resolució o millorament de situacions potencialment conflictives per motius lingüístics.

II.1.3. Llengua i poder

Els aspectes que plantejaven les dues darreres cites presentades en el punt anterior revelen un aspecte sovint molt relacionat amb els estudis de les ideologies i, evidentment, de les ideologies lingüístiques. Com hem vist en presentar les possibles concepcions de la noció

d'ideologia, molts autors adopten la perspectiva que la seva funció és legitimar el poder i la desigualtat. Des d'un punt de vista més proper a la lingüística, la branca que en les darreres dècades s'ha dedicat més a aquest tipus d'estudis ha estat segurament l'Anàlisi Crítica del Discurs, empesa principalment pels estudis de Norman Fairclough i amb una influència notable dels escrits de Foucault. Tot i que segurament no sigui central en el nostre estudi, trobem convenient mencionar aquest aspecte, ni que sigui breuement o de passada.

Una de les línies bàsiques d'aquest paradigma és el *desemmascarament de la legitimitat* del discurs, el qual justament (re)crea constantment les relacions de poder i desigualtat. Com escriuria el mateix Foucault:

El discurso verdadero por el cual se tenía respeto y terror, aquél al que era necesario someterse porque reinaba, era el discurso pronunciado por quien tenía el derecho y según el ritual requerido; era el discurso que decidía la justicia y atribuía a cada uno su parte; era el discurso que, profetizando el porvenir, no sólo anunciaba lo que iba a pasar, sino que contribuía a su realización, arrastraba consigo la adhesión de los hombres y se engarzaba así con el destino.

Foucault, 1983:16

Aquí hi hauria un debat més o menys important, el qual, per tant, no podem reproduir amb tot el seu abast en aquest treball, que reflectiria novament unes posicions teòriques diferenciades: per una banda, entre aquells que veurien el nucli d'aquestes desigualtats en el discurs mateix (les paraules en si), els quals podríem englobar al voltant de la figura del filòsof de la llengua J.L. Austin, i per l'altra, els que destacarien per sobre de tot l'estructura social com a originadora d'aquestes desigualtats, sobretot Bourdieu i la seva teorització de la "violència simbòlica", com hem vist. Foucault i els seguidors del paradigma de l'ACD se situarien, a parer nostre, en un punt intermedi. Per exemple, observem el que comenta Gunther Kress concretament definint el concepte d'ideologia:

And here it is essential to accept the category 'ideology' as the term that covers concerns with forms of knowledge and their relation to class structure, to class conflict, and class interest, to modes of production and of economic structure, and with forms of knowledge in specific social practices. Ideology is concerned equally with dominant and with oppositional forms of knowledge in a society, with accommodative strategies, and with knowledge deriving from the historical and social positions of its users (Mannheim, 1955; Parkin, 1971; Sumner, 1975, pp. 4-6).

O més particularment parlant sobre l'ús de la llengua i de com la variació denota diferències socials i les reproduceix, Roger Fowler escriuria el següent:

These expressive practices relate to power because (1) solidarity entails exclusivity, reluctance to admit to a subcommunity whose values are prized; (2) variety-differentiated groups are not simply horizontally distinct, but also vertically stratified: They are tied to economic and constitutional circumstances that confer power and opportunity differentially. A lawyer earns more money than a laborer, is authorized to intervene in the latter's affairs, has greater skill and opportunity to promote his own interests in public, and so on. Language –the mysterious jargon of the law, the elaborate syntax– is an important instrument in maintaining power differential between the two classes, the authority of the one and the powerlessness of the other. [...] Lawyers and laborers speak differently because they occupy different worlds, and in order that they should continue to occupy different worlds.

Fowler, 1985:67

Malgrat aquests postulats teòrics, però, com hem vist més amunt quan citàvem Blommaert (2005a), l'Anàlisi Crítica del Discurs ha estat sovint criticada pel fet de posar massa rellevància en el text en si i en el context com un punt sincrònic, cosa que enfosquiria el procés mitjançant el qual es creen i reproduïxen els significats socials i, per tant, les desigualtats en les relacions de poder.

II.1.4. Llengua i identitat

En darrer terme, un dels aspectes també importants que ens interessa de l'estudi de les ideologies lingüístiques és el que es fixa en la relació entre llengua i identitat(s). Com vàiem més amunt, Boix (2004b) proposava que fóra l'antropologia lingüística la branca de l'estudi de la llengua-en-societat la que justament ajudés a desemascarar les ideologies o representacions que tendeixen a mantenir relacions de desigualtat lingüística i social. Però com ja dèiem al principi del capítol, no hi ha cap disciplina que posseeixi un nínxol teòric individualment, i aquest és efectivament el cas aquí. Com diuen Gumperz i Gumperz (2008:532), de fet, la sociolingüística i l'antropologia lingüística són dos terrenys d'estudi

històricament relacionats. El que passa és que actualment, aquesta relació és potser més fefaent o perceptible, justament perquè els estudis dels darrers anys o dècades (i, de nou, no només en aquestes dues disciplines, podríem citar també l'anàlisi crítica del discurs, per exemple, entre d'altres) destaquen dos temes molts importants: d'una banda, l'*èmfasi en la identitat*, més que no en el grup o en la comunitat, com el centre de l'anàlisi, i de l'altra en la dimensió política de la llengua en la vida social (*ibídem*: 539). Aquests nous estudis, amb aquests nous mètodes (afirmen Gumperz i Gumperz), combinant l'anàlisi macrosociològica del llenguatge amb les eines de la dialectologia d'anàlisi del discurs a escala interaccional, permeten destapar els mecanismes mitjançant els quals els parlants s'adapten i sobreviuen en els camps socials en canvi constant.

Contemporary societies are increasingly shaped by the mediation of bureaucratic institutions, which affect many areas of daily life and create their own communicative requirements. The increased mobility and diversity of urban life requires more interpersonal negotiation and verbal persuasion; however, the primary issue is not intercultural communication between groups but the identities and style shifting of individuals. In contemporary societies, individuals are not seen as separate entities, responsible for their own demeanor, and are no longer protected (or limited) by ascription to a single community-defined category. Given this situation, we now recognize that identity involves the need for continuous validation of the self as a bureaucratically sanctioned entity as well as the ongoing reinvention of the self as a person.

Gumperz i Gumperz, 2008:539

De fet, és quelcom que els mateixos autors ja havien postulat un parell de dècades enrere:

We customarily take gender, ethnicity, and class as given parameters and boundaries within which we create our own social identities. The study of language as interactional discourse demonstrates that these parameters are not constants that can be taken for granted but are communicatively produced. [...] We must focus on what communication does: how it constraints evaluation and decision making, not merely how it is structured.

Gumperz i Gumperz, 1982:1

Així, doncs, l'estudi de les ideologies lingüístiques pot ajudar en aquest sentit, i de fet s'ha revelat com una eina útil justament per això, per ajudar a subratllar el caràcter

II. MARC TEÒRIC

constructiu i no prefixat de les identitats, i com aquest és (re)creat. I si avui encara té sentit continuar investigant en aquesta direcció, no és perquè els investigadors d'aquesta àrea acadèmica estiguin especialment poc dotats d'intel·ligència (com deia Eagleton amb referència a la manca d'una definició concreta del concepte d'ideologia), sinó perquè, com afirma Heller, possiblement estiguem trobant les limitacions intrínseques de les eines que hem heretat:

Indeed, if we are asking questions about what it means these days to try to understand what language and social process have to do with each other, it is not because the goal now seems meaningless, but rather because the tools we have inherited are encountering some of their built-in limitations in current confrontations with the way things are unfolding in the world around us, confounding our attempts to understand them.

Heller, 2008:505

O més endavant en l'article, rebla el clau de la següent manera:

We need to work towards an approach that is more helpful in understanding the phenomena we see unfolding, such as a new GeneralMotors car called the 'Acadia,' the name of the francophone space of the Canadian Maritime provinces; grand historical pageants sprouting up all over the country; changed regulations in the dairy industry to allow for the production of French-style artisanal cheeses with names tied to local Quebec and New Brunswick history; a new French-language school in the heart of Alberta cowboy country to accommodate the Congolese teenagers who came to work in a local meat-packing plant; to name but a few examples. To understand these events, we need to rethink where our tools came from and how the political-economic conditions that produced them are also being altered by the conditions of today. Using tools focusing on how resources are produced and mobilized in social practice and how their trajectories and those of social actors have consequences for the construction of social difference and social inequality, we may be better able to capture both new conditions and the new subjectivities they generate.

Heller, 2008:509

De l'èmfasi en la (re)creació de les identitats se n'extreu una conclusió important que volem destacar: el fet que no hi ha una relació unívoca entre una llengua i una identitat, sinó que aquesta és més aviat complexa i la hibridació i el *crossing*, com diria Rampton, tal com

les anàlisis postmodernes han posat de manifest, són molt esteses, podríem dir que són més aviat la norma que no pas l'excepció.

Un altre cop des de l'estudi de la psicologia social, John Edwards ha estat un dels autors que més han subratllat aquesta idea:

The simple conclusion is that, while language is commonly held to be a highly important or, indeed, essential component of group identity, it is not *necessary* to retain an original language variety in order to maintain the continuity of a sense of groupness. While various agencies have concerned themselves with supporting language so as to prop up threatened identities, language *per se* has typically not been of the greatest concern to people possessing these identities. I have been particularly interested here in presenting historical documentation which shows that identities can and do survive the loss of the original group language.

Edwards, 1985:159 (èmfasi en l'original)

Per evitar de ser llegit com a ultraliberal, però, afegeix tot seguit que

I do not suggest, of course, that the idea itself of intervening in the social fabric is inevitably useless. Far from it: the development of cultures is the result of constant and cumulative alteration. My point here is one of degree and complexity.

Edwards: 1985:160

I en un article més recent, afegiria el següent, tot donant importància a la centralitat en l'àmbit social de les identitats grupals i a la dimensió interpretativa de la llengua (tal com ja la vèiem subratllada més amunt per part de Bastardas, 2007):

It is also vital to remember that what is really under discussion here is not so much language *per se*; it is, rather a question of group identity. If language were purely an instrumental medium, then many elements of its social existence would resolve themselves and many of the most heated controversies and debates would vanish. Language planning, as a formal exercise, would become a very delimited undertaking. As we all know, however, language has a deep psychological importance; of particular note is the association with group identity and its continuity. This is why the struggle between large and small varieties is so vehement, why the apparently logical steps that improved communication would benefit from are resisted –why, in a word, we need always remind ourselves that our work takes us into heavily mined territories of emotion. Whatever future developments may unfold, this at least will be constant.

O encara més emfàticament destacant la centralitat de la llengua molt més enllà de la seva funció comunicativa, Joseph afegiria el següent:

Languages and texts are so fundamental to our day-to-day interactions with others that it is easy to take them for granted, and to imagine that they are simply tools for conveying ideas. In reality, our very sense of who we are, where we belong and why, and how we related to those around us, all have language at their centre.

Joseph, 2010:9

Aspectes, doncs, històricament molt lligats tant a l'antropologia lingüística (des dels estudis de Sapir i Whorf) com a la sociolingüística (des de Labov). Intentant combinar aquests dos enfocaments, Bucholtz i Hall (2010: 18-28) proposen una mirada interdisciplinària per tal de destacar les eines que ja estan a la nostra disposició a l'hora d'analitzar la identitat com un fenomen fortament relacionat amb la llengua.

En primer lloc, segons aquestes autores, convé observar la identitat com un principi emergent, més que no quelcom ja preexistent i, per tant, com a una pràctica fonamentalment social i cultural (*ibídem*: 19). En segon lloc, les identitats engloben (a) categories demogràfiques de nivell macrosocial; (b) posicions específicament culturals situades en l'àmbit etnogràfic i local; i (c) perspectives temporals i interaccionals concretes, i rols participatius. En altres paraules, són un fenomen emergent, la (re)creació del qual l'hem de buscar en la interacció dels nivells macro i micro. En tercer lloc, les relacions identitàries (o identitats) sorgeixen a través de la interacció de diferents processos indexicals (mencionar obertament les categories identitàries, suposar-les a través d'implicacions, un desplegament avaluatiu d'orientacions epistèmiques en la parla o en la posició dels participants, i l'ús de diverses estructures lingüístiques ideològicament associades a distints 'caràcters' –*personas*, en anglès) (*ibídem*: 21).

De tots els tres punts anotats fins ara se'n segueix el quart, que diu que les identitats són intersubjectivament construïdes a través de relacions complementàries (sovint coincidents) les quals inclouen la similitud/diferència, genuïnitat/artificialitat i l'autoritat/legitimitat (*ibídem*: 23). Finalment, les autores apunten que tota construcció

identitària pot ser en part deliberada i intencional, en part rutinària i per tant menys conscient, en part resultat d'una negociació i replicació, en part resultat de les percepcions o representacions dels altres, i en part l'efecte d'uns processos ideològics de major abast i d'estructures materials que poden esdevenir rellevants en la interacció. Per tant, està constantment en moviment entre el desenvolupament de la interacció i el context discursiu (*ibídem*: 25). Novament, doncs, es destaca el punt d'intersecció entre els nivells macro i micro que representa la (re)creació de les identitats.

Juntament amb Pujolar (2008), citant Androutsopoulos i Georgakopoulou (2003), aquesta perspectiva ens sembla atractiva i molt interessant concretament per la següent raó:

Aquesta deconstrucció de les identitats, realitzada des de la perspectiva d'analistes del discurs, pragmàtics, analistes de la conversa i antropòlegs de la llengua s'ha mostrat intel·lectualment molt productiva [...]. En la meua opinió, una de les idees més importants desenvolupades en aquest camp és la de la "co-construcció" o la "co-articulació" d'identitats, això és, el fet que els diversos aspectes de la identitat social (de classe, gènere, etnicitat, d'edat, etc.) es projecten en la vida social de forma combinada, recíprocament mediatitzada o interrelacionada (Ibid; Eckert i McConnell-Ginet 1999:185-201; Lury 1995).

Pujolar, 2008:3

Però tal com comenta aquest mateix autor, no acaba de quedar del tot clara com ha de fer-se aquesta relació clau entre els dos nivells, el macro i el micro:

Malgrat l'indubtable interès d'aquests avenços conceptuals, hi ha una qüestió important no resolta: la dimensió política i econòmica - o de l'economia política- de les pràctiques socials i les identitats. És a dir: de quina manera les identitats van lligades a la producció, circulació i distribució de recursos i poder en l'àmbit econòmic i simbòlic? La pregunta és una nova manera d'expressar el que la sociologia tradicional ha anomenat el "problema de l'estructuració," o la necessitat de desenvolupar models "dialèctics" per a relacionar els nivells "micro" (de l'experiència subjectiva) i el "macro" (dels grans factors i processos que determinen la vida social).

Pujolar, 2008:5

Segons Pujolar, aquesta és la pregunta clau que hauria de preocupar la sociolingüística catalana, i nosaltres hi afegiríem l'estoniana o, per extensió, qualsevol que busqui aportar arguments interessants i atractius a favor del manteniment de les ecologies

lingüístiques i, per tant, de les llengües minoritàries, minoritzades, dominades, o com se les vulgui anomenar.

Així, la pregunta important que falta respondre (i que sovint ni es formula) és la següent: per què les persones opten per fer ús d'uns discursos/recursos i no d'uns altres? Què els porta a optar per construir o combinar determinats models indentitaris i no altres?

Pujolar, 2008:5

El mateix Pujolar sembla tenir en ment com tractar aquesta qüestió tan complexa:

My own position is that we should go a bit further, that is, towards acknowledging that linguistic varieties are not only used to “signal” particular identities and allegiances, but that they are essential components of the meaning resources that constitute these identities and ideologies. [...] I found that the Ramblers men tended to use a form of Spanish that recalled the Andalusian accent, whereas the Ramblers women tended to speak in a rather standard style. On the other hand, most Trepas, both men and women, tended to incorporate many expressions of inner-city argot in their youth slang. I could not find any explanation for these linguistic differences in terms of the regional origin of people’s families. On the other hand, I observed that the use of these styles correlated thoroughly with the diverging patterns of gender identity I had found. This means, for instance, that stylized Spanish (i.e. Spanish with Andalusian features) was being used along with the Ramblers men’s endeavors to produce and sustain situations where their own ideas on masculinity were asserted and treated as valid.

Pujolar, 2001:301-302

En poques paraules, l'ús de determinats trets i d'un estil marcat defineix la identitat, alhora que aquesta comporta o confereix també uns usos i uns estils específics. Són nivells d'anàlisi molt concrets i particulars, però abstractes al mateix temps, i per tant, complexos. Amb Pujolar, tanmateix, trobem que hem d'avançar cap a una millor comprensió de la interconnexió entre l'ús de determinades varietats i les pràctiques culturals que hi estan associades, i en definitiva, és en aquest sentit cap on volem adreçar la nostra mirada amb aquest treball.

II.2. Complexitat, globalització i els seus efectes en la gestió del multilingüisme

Ara que ens comencem a conèixer més també genèticament i que sabem del tot cert –si encara no n'estàvem convençuts– que els humans som una única espècie i que el genoma de les altres espècies no ens és gaire llunyà, potser podrem entrar en una altra època planetària més solidària entre els distints grups culturals i amb les altres espècies amb qui compartim la biosfera. Biològicament i lingüísticament, com diu Edward O. Wilson, “ben aviat hem de mirar ben endins nostre i decidir què desitgem esdevenir”.

Albert Bastardas

Actualment, sembla gairebé una obligació en tots els estudis de sociolingüística parlar dels efectes de la globalització en les nostres llengües i entorns lingüístics, de com aquest fenomen ens afecta, d'alguna o altra manera, en el nostre dia a dia i pel que fa als usos, coneixements, actituds, ideologies, etc. lingüístics en cadascú de nosaltres. No en serem pas nosaltres una excepció, d'aquesta tendència, ans al contrari, perquè en el nostre estudi de la situació concreta en dos contextos locals tenim també la mirada posada en l'horitzó més global. Per tant, haurem de fixar-nos en la manera com les tendències de la nostra era poden afectar les ecologies lingüístiques estudiades, i per això, haurem d'incorporar aquest component d'anàlisi en el nostre treball. És amb aquesta intenció que encetem aquest apartat.

Començarem amb una nota preliminar, la qual ens ajudarà a centrar un dels conceptes pilars del qual volem partir per llegir i interpretar l'era en què ens trobem: el paradigma de la complexitat, per a la qual cosa ens basarem en les exposicions que n'ha fet un dels seus màxims proponents, Edgar Morin. Trobem que aquest paradigma tindrà força coses a aportar-nos, sobretot per entendre la centralitat de la relació entre allò local i allò global com a esferes interrelacionades, distingibles però alhora intrínsecament inseparables. Tot seguit passarem a la part central del capítol, en què explorarem els estudis i les aportacions d'altres autors i professors que han teoritzat sobre el fenomen de la globalització i de la seva relació o influència en les llengües en tant que codis de comunicació i alhora d'identificació. Presentarem quin és el panorama que es planteja globalment a partir de l'exposició de l'ordre lingüístic planetari actual, veurem com té lloc la renovació o reinterpretació del capital

lingüístic que representen les llengües en la nostra era i acabarem amb alguns plantejaments que s'han fet també des de cercles acadèmics posant damunt la taula algunes propostes d'actuació de cara al futur del manteniment lingüístic.

II.2.1. El paradigma de la complexitat

Com diu Paul Cilliers, no podem esperar una definició simple de *complexitat* (Cilliers, 1998:2), cosa que no ens hauria de sorprendre. Com un component més de la postmodernitat, sigui el que sigui el que s'entengui per *postmodernisme*, el *paradigma de la complexitat*, en els cercles científics, es desenvolupa arran del reconeixement que cal abandonar la simplicitat com a horitzó desitjable. S'observa, doncs, la necessitat de fer un pas més endavant i ja no només pensar en la ciència com la que es dedica a concebre teories que generen models els quals es poden testar i corroborar o refutar a partir de dades empíriques. Tal com comenta Cilliers, una de les conseqüències principals del mètode analític cartesià va ser la de bandejar bona part del coneixement humà pel fet de contenir massa incerteses o components impredecibles:

Everything too complex or containing uncertainties or unpredictability is, for the time being at least, left aside. Consequently, large parts of the totality of human knowledge are disregarded as unscientific –most of the arts, most of psychology (for many scientists, Freud remains the paradigm of a scientific charlatan), and often, human sciences in general. Working with a narrow understanding of what science should be, even the life sciences (biology) and the empirical sciences (engineering) become suspect. Pushed to its limits, the theory of falsification implies that only abstract *a priori* truths are really scientific.

Cilliers, 1998:118

La crisi del mètode analític cartesià porta als científics a avaluar noves possibilitats de pensar la seva feina. Així, el científic topava amb la paradoxa següent: “the obsession with simplicity has led to the scientific adventure of discoveries impossible to conceive of in terms of simplicity” (Morin, 2008a:40). Com dèiem més amunt, un dels pensadors que més ha aportat en la teorització del paradigma de la complexitat és Edgar Morin. En paraules seves, la complexitat és la “unió de la simplicitat i de la complexitat; és la unió dels processos de

simplificació que són selecció, jerarquització, separació, reducció, amb els altres contraprocessos que són la comunicació, que són l'articulació d'allò que és dissociat i distingit; i és fugir de l'alternativa entre el pensament reduccionista que només veu els elements i el pensament globalista que només veu el tot" (a Bastardas, 2002a:5).

La complexitat, doncs, representa un intent d'unir dicotomies, extrems aparentment oposats i contraris, però que poden anar alhora en el mateix sentit. Per tant, és acceptar una paradoxa. És "distingir sense separar", pensar en termes de *i*, no en termes de *o*. És veure que en l'aparent desordre hi ha un ordre organitzatiu, o que en segons quines condicions, és comprovable que un punt de desordre és necessari.

We could take Heraclitus's famous words, which, seven centuries before Christ, pronounced in a lapidary way: "living from death, dying from life." Today, we know that this is not a futile paradox. Our organisms live only from the incessant work during which the molecules of our cells degrade. Not only do the molecules of our cells degrade, but the cells themselves die. Endlessly, throughout our lives, many times over, our cells are renewed, with the apparent exception of our brain cells and probably certain hepatic cells.

In a way, to live is to endlessly die and to rejuvenate. In other words, we live from the death of our cells, as society lives from the death of individuals, which allows it to rejuvenate. But by dint of rejuvenation, we get old, and the process of rejuvenation falls apart, derails, and in actuality, we live from death and we die from life.

Morin, 2008a:42

Aproximar-se a la realitat des de la perspectiva de la complexitat és acceptar una contradicció, i Morin ja ens adverteix que no hauríem d'escapar-nos d'aquest fet prenent, per exemple, punts de vista com els d'alguns metafísics els quals han cercat en les filosofies orientals, especialment la budista, la manera de reconciliar aquestes contradiccions i paradoxes que ens planteja l'estudi de la realitat. D'aquesta manera, Morin considera que s'adopta una visió eufòrica del món, i no es poden emmascarar aquestes contradiccions amb l'eufòria. També Ramon Folch ho constata en les paraules següents:

We are living in an age of trivialisation of complex things. Complex issues do not become simple through banal explanations. Simplicity in the face of complexity leads straight to confusion. Banalised complexity becomes mere impoverishing complication. In this way, a way of thinking is installed,

II. MARC TEÒRIC

schematic and at the same time confused, that does not allow us to understand anything. In fact, this way we do not install a way of thinking, but a way of not thinking.

Folch, 2009:72

Un dels conceptes clau del paradigma de la complexitat és el de l'autoorganització, o l'auto-des-re-organització, com ho diria Bastardas, cosa que ja vàiem enunciada quan Morin ens exposava l'exemple dels éssers vius: en regenerar-se (morir) les cèl·lules, poden seguir vivint.

The key concept here is the notion of self-organisation. This does not imply that a complex system contains some form of internal 'subject' that controls the behaviours of the system: as a matter of fact, the whole notion of central control becomes suspect. What will be described in the section of self-organisation (Chapter 6) is a process whereby a system can develop a complex structure from fairly unstructured beginnings. This process changes the relationships between the distributed elements of the system under influence of both the external environment and the history of the system. Since the system has to cope with unpredictable changes in the environment, the development of the structure cannot be contained in a rigid programme that controls the behaviour of the system. The system must be 'plastic'. It will also be shown that the process of self-organisation can be modeled mathematically. The notion of 'autopoiesis', like the notion of 'emergence', does not involve anything mystical.

Cilliers, 1998:12

És per això que

This is the sort of the problem the sociologist has when reflecting on his own status. He must abandon the divine point of view, the point of view from some sort of raised throne from which to contemplate society. The sociologist is a part of the society. The fact that he is the possessor of a sociological culture does not put him at the center of society. On the contrary, he is a member of a peripheral culture in the university and in the sciences. The sociologist is dependent on a particular culture. Not only is she a part of the society, but on top of it, without knowing it, she is possessed by all of society that tends to deform her vision.

Morin, 2008a:50

La centralitat del que Bourdieu en diria *epistemic vigilance*, com hem vist, en el paradigma de la complexitat és, doncs, innegable.

Finalment, és també cabdal reconèixer que, atès que es proposa un canvi de paradigma, hem de ser conscients que ha de ser un canvi, en tot cas, conjunt, global, de tota la societat. Com diu Morin (*ibídem*: 51), el paradigma de la simplicitat (desunir i reduir) domina encara la cultura actual avui en dia, però no el podem extirpar, ell no el pot extirpar; no podem pretendre treure'ns el paradigma de la complexitat de la butxaca.

A paradigm, although it must be formulated by someone –by Descartes, for example– is, fundamentally, the product of an entire culture, historical, civilizational development. The paradigm of complexity will come from the collection of new conceptions, new visions, new discoveries, and new reflections that will align and come together. We are in an uncertain battle, and we don't know who will win. However, we can say that if simplifying thought is founded on the domination of two types of logical operations –disjunction and reduction– which are both brutal and mutilating, then the principles of complex thought will necessarily be principles of distinction, conjunction and implication.

Morin, 2008a:51

De què ens serveix a nosaltres, els (socio)lingüistes, antropòlegs de la llengua o als polítics i planificadors lingüístics? Com podem adaptar aquest paradigma a les nostres disciplines? La resposta a aquestes preguntes s'assaja amb claredat a Bastardas (2002a), en què l'autor fa una anàlisi succinta de les dinàmiques sociolingüístiques presents actualment. Davant el dilema o les tendències aparentment contradictòries de mantenir la diversitat lingüística que els humans hem anat bastint al llarg de la nostra història i la necessitat cada vegada més imperiosa d'intercomunicar-nos els uns amb els altres, què podem fer?

Sembla clar que hauríem de fugir d'una visió dicotòmica que ens obligués a resoldre l'antinòmia decantant-nos cap a un o altre costat de la balança. La humanitat és lingüísticament diversa, i els grups humans aprecien i volen donar continuïtat a aquesta diversitat, i alhora, els mateixos grups humans s'adonen que estan destinats a viure junts i en solidaritat en aquesta gran nau de l'espai anomenada 'Terra'. El problema rau, potser, més en la nostra configuració de la realitat que no pas en la realitat mateixa. La dificultat és de pensament i de canvi conceptual més que no pas d'impossibilitat de realització.

Bastardas, 2002a:4

El paradigma de la complexitat, doncs, ens ajuda a pensar en alternatives que conciliïn aquestes tendències aparentment oposades, sobretot pensant des del punt de vista de

II. MARC TEÒRIC

les polítiques lingüístiques tradicionalment adoptades pels Estats, les quals sovint s'han basat en aquesta “visió dicotòmica” de què parla Bastardas: reconeixent un únic codi com a oficial, per tal de solucionar la qüestió de la intercomunicació entre els diferents grups que formen part de l'estat, o es dóna continuïtat a la diversitat interna, reconeixent oficialment les diferents llengües de l'estat, però sense resoldre efectivament la qüestió de la intercomunicació. I és en aquest punt on el paradigma de la complexitat ens pot ser útil, justament fent èmfasi en “la nostra configuració de la realitat” i la seva influència.

Des d'aquest paradigma aprenem a reconèixer les limitacions de les nostres representacions de la realitat i a ser conscients de la revisió de les categories a través de les quals pensem el món i la nostra existència. Les conceptualitzacions que dominen les nostres representacions tendeixen a procedir fonamentalment del món material i no pas del món pròpiament mental. Les representacions resideixen i són produïdes en el cervell/ment, però no per això són aquestes representacions conscients i coneixedores automàticament d'*on* es produeixen i de *com* es produeixen. [...] La lògica de la complexitat, per tant, “se sostreu, en els seus moments més essencials, de la lògica binària del ‘tot o res’”. Aquesta visió de les coses, a partir de categories menys rígides i més ‘aquàtiques’, més flexibles i menys pètries, poden encoratjar, doncs, una reformulació de les situacions, amb noves possibilitats que –certament amb les dificultats que puguin comportar- cal explorar amb imaginació, creativitat i rigor.

Bastardas, 2002a:4

Serà, doncs, important tenir present aquest paradigma i els seus postulats al llarg no només de tot aquest capítol (hi pensarem, per exemple, quan farem referència a la intersecció de les esferes local i global, tan central en la nostra era, o quan observem la necessitat de combinar enfocaments macrològics amb estudis a nivell més micro), però també al llarg de tota la tesi, i és que com dèiem a l'inici d'aquest apartat, el nostre és un estudi que vol ser local (fixant-nos en dues realitats molt concretes) i global al mateix temps (intentant trobar implicacions i paral·lelismes generals a partir de la comparació d'aquestes realitats estudiades).

II.2.2. La globalització i els seus efectes lingüístics

II.2.2.1. Què és la globalització?

En tant que absolutament estès i a bastament usat avui en dia, el terme *globalització* és un d'aquests conceptes que de tan difosos, generen alhora un elevat grau de confusió i de possibilitats interpretatives. Això s'entén si mirem simplement la definició que en fa la Viquipèdia en anglès, la qual citem tot seguit:

Globalization (or globalisation) describes a process by which regional economies, societies, and cultures have become integrated through a global network of communication, transportation, and trade. The term is sometimes used to refer specifically to economic globalization: the integration of national economies into the international economy through trade, foreign direct investment, capital flows, migration, and the spread of technology. However, globalization is usually recognized as being driven by a combination of economic, technological, sociocultural, political, and biological factors. The term can also refer to the transnational circulation of ideas, languages, or popular culture through acculturation.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization> [Consulta: 22.07.2010]

Per tant, segons quin aspecte es vulgui subratllar, voldrà dir més aviat una cosa o una altra. Però el que sí semblen tenir en comú moltes de les definicions d'aquest terme són la interconnexió, cada vegada a més gran escala, de tots els punts del planeta i a tots els nivells, la qual produeix un major grau d'interdependència entre ells, i una interconnexió que ve facilitada pels importants avenços tecnològics i mediàtics dels darrers anys, els quals permeten la comunicació gairebé instantània des de punts geogràficament molt distants, cosa que redueix la influència de les dimensions espacio-temporals en les relacions entre persones, empreses, institucions, etc. Uns avenços que també tenen a veure amb les innovacions en els mitjans de transport i la facilitació del flux d'un lloc a un altre de persones i de béns materials i culturals. En certa mesura, doncs, hi ha qui diu que el món s'està globalitzant des de fa milers d'anys (per exemple, en el mateix article citat de la Viquipèdia es fa referència a l'anàlisi que fa en aquest sentit Andre Gunder Frank, historiador i sociòleg, el qual proposaria l'inici de la globalització en el tercer mil·lenni a.C., concretament amb

II. MARC TEÒRIC

l'existència de rutes comercials entre els sumeris i els hindús). Hi ha qui diu també, com ara Mufwene (2005:20), que el món s'està globalitzant d'ençà dels primers pobles agrícoles i l'impacte que la seva activitat va tenir en les societats humanes. Potser, però, la diferència cabdal és en el grau en què avui en dia es dona aquest flux de què parlàvem. Ara bé, com diu Zygmunt Bauman:

It is this novel and uncomfortable perception of 'things getting out of hand' which has been articulated (with little benefit to intellectual clarity) in the currently fashionable concept of *globalization*. The deepest meaning conveyed by the idea of globalization is that of the intermediate, unruly and self propelled character of world affairs; the absence of a centre, of a controlling desk, of a board of directors, of a managerial office. Globalization is Jowitt's 'new world order' under another name.

Bauman, 1998:59

Per tant, ens costa saber què és la globalització exactament, però no per això el que hauríem de fer és deixar d'estudiar què observem que passa, quins efectes notem i com ho podem entendre. I per fer-ho, segurament ens serà útil l'enfocament plantejat en el punt anterior: el paradigma de la complexitat, del qual ja en veiem un indici en aquesta definició de Bauman: l'absència d'un centre controlador, cosa que indica la idea d'un sistema que s'autoorganitza, que ja hem vist que era a la base del paradigma de la complexitat. En la seva anàlisi de la globalització i els seus efectes en els centres urbans, Borja & Castells conclouen el següent:

The world is moving towards generalized urbanization. This forms part of the same process as economic globalization and the information revolution. This urbanization is at once creative and destructive for the city. The population is concentrated and new centralities are generated. But the space is fragmented, territories vanish and places are weakened.

Borja & Castells, 1997:233

Però on esdevé més clara l'aplicació del paradigma de la complexitat en l'anàlisi de la globalització és en el que s'ha anomenat la *glocalització* (Robertson, 1995), terme amb el qual es vol destacar aquesta interdependència de dues esferes, la global i la local, les quals són distingibles però no separables, i poden actuar en direccions aparentment oposades, però complementàries alhora. Com diu Bastardas:

Per tant, “glocal” ens permet captar aquest fet –el de la localitat fonamental, amb el que això comporta– i alhora posar-lo en relació mútua amb els esdeveniments que es donen en les altres dimensions fins a arribar a la globalitat del planeta.

Bastardas, 2007:29

Robertson ho il·lustra a partir d'un exemple de l'economia: el que en termes econòmics es coneix com el *micromarketing*, l'adaptació i propaganda de mercaderies i serveis amb base global o quasi-global a mercats locals i diferenciats seria un clar indicatiu de *glocalització*:

Damos casi por supuesta la afirmación de que en el mundo la producción capitalista destinada a mercados crecientemente globales, la adaptación a las condiciones locales y particulares no es simplemente un caso más de respuesta comercial a la variedad global existente –a consumidores diferentes en virtud a cuestiones civilizatorias, regionales, sociales, étnicas, de género, o, incluso, por cualesquiera otras razones-, como si esa variedad o heterogeneidad existiera simplemente “por sí misma”. Por el contrario, en una medida considerable, el micromarketing –o en su acepción más comprensiva, la glocalización- lleva consigo la *construcción* de consumidores crecientemente diferenciados, la *invención* de “tradiciones de consumidores” (de las cuales, el turismo, posiblemente la mayor “industria” del mundo actual, es el ejemplo más claramente delineable). Por decirlo de la manera más simple “la diversidad vende”. Desde el punto de vista del consumidor esta diversidad puede ser un basamento significativo sobre la que se forma su capital cultural (Bourdieu 1984). Hemos de poner el énfasis en que todo esto no es su única función. La proliferación, de por ejemplo, supermercados “étnicos” en California y en otros lugares, no significa que abastezcan la diferencia por el simple hecho de la diferencia, sino, por así decirlo, por el propio anhelo de lo familiar y/o por deseos nostálgicos. Por otra parte, todo ellos puede además constituir una base para la formación de capital cultural.

Robertson, 2000:6

Castells (2003) també posa un exemple concret, indicador de l'acció glocalitzadora, en aquest cas en l'àmbit dels mitjans de comunicació:

Per posar-ne un exemple, Murdoch produeix telenovel·les americanes segons els models clàssics americans; en canvi, Sky Channel s'adapta a la tradició anglesa a Anglaterra, a l'Índia produeix en hindi al nord del país i en tàmil a Madràs i amb personatges locals, al sud de la Xina produeix en

II. MARC TEÒRIC

cantonès i amb històries locals, mentre que a Pequín i al nord del país ho fa en mandarí i amb històries diferents. És a dir, la fórmula, el negoci, l'estratègia, és de comunicació global, mentre que la relació és òbviament amb les cultures específiques, amb les identitats, perquè si no ningú no vendria, ningú no difondria la seva informació.

Castells, 2003:8

Per tant, com diu Robertson, en una lectura clarament aplicable al paradigma de la complexitat, des del seu punt de vista analític i interpretatiu, la *globalització* ha assumit la simultaneïtat i la interpenetració del que convencionalment s'ha denominat global i local, o – més en abstracte– universal i particular (2000:8), contradiccions que es poden superar des de la visió de la complexitat, com diem. A favor del terme de *glocalització*, el mateix Robertson conclou el següent:

Y aunque, por varias razones, sigamos usando el concepto de globalización, sería preferible reemplazarlo para determinados fines por el de glocalización. Este último concepto tiene la ventaja de tomar en cuenta tanto las cuestiones espaciales como las temporales. Y al mismo tiempo, el énfasis sobre la condición global –esto es, en la globalidad– nos empuja a que nuestro análisis e interpretación del mundo contemporáneo sean a la vez espacial y temporal, geográfico e histórico (Soja 1989).

Robertson, 2000:21

Algunes de les conseqüències més destacables d'aquesta nostra era es poden observar en l'àmbit lingüístic i identitari. Pel que fa al primer, hi anirem fent referència al llarg de tot el capítol, especialment en els propers dos punts. Però és prou evident que, tal com diu Coupland (2003:467, èmfasi en l'original) “under globalization, communities interface with, and impact upon one another, and [...] language is both a medium and a marker of new forms of *interdependence*”, aquest nou alt grau d'interdependència posa més pressió lingüística en la majoria de les comunitats lingüístiques del món.

A globalising world poses a challenge of rising interdependence for all languages, since no linguistic sphere is protected or assured and a more tightly integrated world generally favours the spread of English. Language shift is not new, but the contemporary global scope of linguistic competition is.

Maurais & Morris, 2003:9

En el pla identitari, però, i encara que sigui només de passada, convindria destacar el que ja vèiem una mica més amunt, citant Bastardas (2002a:4): la importància i centralitat d'una "visió de les coses a partir de categories menys rígides i més 'aquàtiques', més flexibles i menys pètries", cosa que ressona de manera ben directa al concepte de les "identitats líquides" o la "societat líquida" de què parla Zygmunt Bauman.

La "identitat", tot i que ha continuat sent un aspecte important i una tasca absorbent des de la moderna transició d'una societat de "l'adscripció" a una societat de la "construcció" (és a dir, d'una societat en la qual la construcció d'una identitat és tasca i responsabilitat de cadascú), comparteix ara el destí d'altres guarnicions de la vida: desproveïda d'una direcció determinada des del començament i per sempre, i sense haver de deixar enrere unes traces sòlides i indestructibles, s'espera, i es prefereix, que la identitat pugui fondre's fàcilment i adaptar-se a motlles de formes diferents. El que abans era un projecte per a "tota la vida", avui s'ha convertit en un atribut del moment. Un cop dissenyat, el futur ja no és "per sempre", sinó que s'ha de muntar i desmuntar contínuament. Cadascuna d'aquestes dues operacions en principi contradictòries té una importància equiparable i tendeix a ser igualment absorbent.

Bauman, 2008:23

Ja no és tan clar què és allò "normal", ni quins són els traços que cal seguir veritablement. És per això que, com diu el mateix Bauman "ser lleial només parcialment, o per dir-ho d'una manera, ser lleial "a la carta", ja no es considera necessàriament equivalent a deslleialtat i, menys encara, a traïció" (*ibídem*: 97). Per això es parla de conceptes com la "hibridació" o les identitats "híbrides", cosa que sona també al que comenta Castells com a una de les seves tipologies identitàries generades a partir de la globalització: la "identitat projecte", cosa que lligaria força bé amb el que parlàvem en el punt II.1.4 del capítol anterior, quan vèiem el paper de la llengua en la construcció de les identitats.

La identitat projecte s'articula a partir d'una autoidentificació, sempre amb materials culturals, històrics, territorials. I encara que sempre sigui amb aquests materials, hi ha un projecte de construcció d'una col·lectivitat, i en aquest moment pot ser un projecte de caire nacional, genèric; per exemple, el moviment feminista, o l'ecologista com a projecte de construcció d'una ciutadania dels drets de la natura.

Castells, 2003:13

Juntament amb aquest tipus identitari, l'autor en menciona dos més com a producte de la globalització, o que aquesta època posa més de relleu: la “identitat legitimadora” i la “identitat de resistència”. La primera vindria a ser la proposada per part d'instàncies oficials, normalment aparells estatals, per construir una base àmplia de persones (ciutadans) identificades amb el projecte d'estat (normalment lligat amb la construcció dels estats-nació). La segona, per contra, seria l'observada allà on “col·lectius humans, en sentir-se rebutjats culturalment o marginats socialment o políticament, reaccionen construint amb els materials de la seva història formes d'autoidentificació a un sistema en què la seva situació seria estructuralment subordinada” (*ibídem*: 13). Com es veu, normalment s'observarà una “identitat legitimadora” en els grups humans que siguin majoritaris en un territori, mentre que els minoritaris tendiran a adscriure's a una “identitat de resistència”.

II.2.2.2. Les llengües són un capital

Sembla evident, doncs, que aquesta interconnexió més gran i interdependència entre els diferents territoris del planeta comporta unes conseqüències lingüístiques importants, una de les quals és l'extensió d'un o diversos codis que serveixin per a la intercomunicació efectiva entre tots els diferents grups humans. Pel que sembla, cada vegada més un d'aquests codis, o *el* codi, podríem dir, va essent l'anglès, amb la qual cosa les persones que no el tenen com a llengua inicial, busquen adquirir-hi algun grau de competència, en funció de les seves necessitats o aspiracions personals. De l'extensió de les grans llengües com a interllengua en parlarem més endavant en aquest mateix capítol. El que volem introduir aquí, però, és la influència d'aquesta nostra era a l'hora d'atorgar valor a determinades varietats lingüístiques, i com les comunitats lingüístiques, especialment les minoritàries, hi reaccionen i s'hi adapten. Una característica important de la qual hem de partir és de les noves condicions que marquen profundament el joc econòmic d'aquests nous temps. En aquest sentit, Monica Heller (1999, 2000, 2003, 2005, 2008) ha dedicat bona part de la seva recerca a intentar entendre justament aquestes condicions i ho ha fet en el marc dels seus estudis en la comunitat francòfona fora del Quebec (a Ontario) al Canadà. Heller, partint de Giddens, parla de la “hipermodernitat” i de la “nova economia”, de les seves característiques i de com les

minories, enteses en el sentit tradicional de la paraula, poden adaptar-s'hi i aprofitar el que aquesta era té per oferir.

In many ways, hyper-modernity is about the voyage. It is about the transformation of material resources, under the aegis of the nation-state, to an economy of service and information which is under the control of corporations, and unfolds beyond the confines of what states can impose. It is about the movements of people as they carry out the activities of the new economy, and as they position themselves socially to take advantage of what the new economy has to offer (or to resist what is doing to them). This is particularly important for linguistic minorities, whose linguistic repertoires have value that is radically different from the value they had when a centralizing nation-state and a primary resource extraction based economy defined it. Linguistic minorities used the logic of ethnic state nationalism to resist that older form of power in order to enter the modern world. That modern world uses a different logic, and so linguistic minorities now have to redefine themselves in order to retain their economic and political gains, but without losing their legitimacy.

Heller, 1999:4

Efectivament, en aquest nou context “glocal” i d’hibridització identitària, les minories poden arribar a explotar un capital cultural renovat: el multilingüisme, perquè com ja sabem, sovint han estat els grups lingüísticament minoritaris els que han tendit a desenvolupar habilitats en més d’un codi, exceptuant potser les elits dels grups dominants. Segons Heller, les polítiques de la identitat que situaven a les minories en la seva posició per lluitar per allò que desitjaven estan essent desafiades des de dins (de la unitat es passa a la diversitat), des de fora (les velles estructures de les polítiques de la identitat han deixat pas a noves formes de valors i d’organitzacions basades en el capitalisme corporativista) i pel seu propi èxit (l’autenticitat del seu passat els dona accés al nou món). El més interessant d’observar és que

What happens to these voyagers, that is, the path they choose to (and are able to) navigate into opportunities and around obstacles, the goals they set for themselves and their ability to achieve them, is part of the story of what is happening to minorities around the world, as the world changes its shape.

Heller, 1999:5

En altres contextos, les minories, tot i no ser potser tan conscients com a grup dels seus avantatges pel seu fet bilingüe, poden igualment influenciar les polítiques i prioritats de determinats governs o òrgans internacionals directament o indirecta. Seria el cas, per

exemple, de la minoria hispànica i castellanoparlant als EUA, una minoria que va augmentant en pes demogràfic gradualment, cosa que també es reflecteix en els seus comportaments culturals i lingüístics, i és quelcom que no passa per alt a altres centres hispanistes del món, especialment d'Espanya, que observen la importància d'aquesta minoria en un país tan influent econòmicament i política com els Estats Units com a un avantatge que es pot aprofitar per estendre més l'ús del castellà arreu del món. Així ho explica Claire Mar-Molinero:

The growing importance of Spanish in a country as influential economically and politically as the USA has not been lost on business and commercial interests in Spain (and, to a lesser extent, other major Spanish-speaking countries) who, as we have seen, realize the potential of their language as a marketable and economically-rewarding commodity. This is a further example of a form of linguistic globalization whereby a poor, underprivileged Spanish-speaking community may ultimately affect economic and cultural policies and priorities across the Spanish-speaking world.

Mar-Molinero, 2006:24

Tornant a Heller i a les minories que estudia, per aquesta autora hi ha dos elements destacats en aquesta història d'èxit de les minories: per una banda, el seu abandonament d'un discurs basat en l'autenticitat, en els antics valors de la política de la identitat i per tant, adoptant una posició pragmàtica la qual els permet efectivament treure profit del seu multilingüisme i dels seus recursos culturals a l'hora de participar en l'economia globalitzada. Per tant, la nova legitimitat estarà basada en el pluralisme, no en l'autenticitat ni en la tradició, sinó en la qualitat dels seus repertoris lingüístics i en l'extensió de les xarxes socials que posseeix la minoria. Ara bé, com ella mateixa apunta tot seguit, no és un sistema híbrid el que es valora *per se*, sinó un "multilingualism as a set of parallel monolingualisms" (*ibídem*: 5), és a dir, una juxtaposició de competències lingüístiques en diferents codis i, hi afegiríem, diverses varietats de cada codi.

L'altre element cabdal en aquest nou discurs que embolcalla la situació de les minories en la globalització és que, partint de l'anterior, aquest canvi té conseqüències imprevistes, quelcom que ens sonarà força quan analitzem la posició de la minoria russòfona a Estònia:

The major consequence is that it depends on the existence somewhere of monolingual zones with respect to whom minorities can act as brokers. It foreshadows the emergence of a new bilingual, even multilingual élite. This élite builds a position which marginalizes both those bilinguals whose linguistic resources do not conform to the new norms, and those who are, simply, monolingual.

Heller, 1999: 5

És a dir, en el si de la minoria, no tothom adquirirà el mateix nivell multilingüe en els seus repertoris lingüístics. Hi haurà els que tindran més èxit, els quals seran capaços d'arribar a aquest "set of parallel monolingualisms", hi haurà els que es quedaran a mig camí i hi haurà els que simplement mantindran el seu monolingüisme en la seva llengua (minoritària en el seu context). Per tant, no és estrany que en aquest nou entorn, el domini de determinades varietats lingüístiques pugui ser valorat com un important recurs (econòmic) més, un producte o una mercaderia (*commodity*), com així ho fa notar en un estudi posterior la mateixa Heller:

In general, the people we interviewed in this town were thrilled at the importance suddenly given to their linguistic resources. When we asked about our perception that French-English bilingualism, in fact, at most only gave people privileged access to poorly paid, non-unionized and mainly dead-end jobs (upward mobility in call centres is limited and middle management tends to be unilingual in English), this was generally acknowledged to be true, but relatively unimportant given current alternatives. That is, it was held to be better than unemployment, better than having to leave the community, and in many ways, was providing better working conditions than labour in heavy industry (which in any case presented far fewer opportunities for employment than it had in the past). [...]

In this town, it is not so much authenticity that is at issue, as it is the value of linguistic skills for specific service-related jobs. It is also understood by many as being a means of preserving the French language and identity, possibly a more efficient and meaningful one than the political work done in the past.

Heller, 2003:482-483

Com dèiem, els estudis d'aquesta autora apunten a la idea que el bilingüisme entre les minories lingüístiques seria valorat com una eina més, més enllà dels valors d'autenticitat (que també) que puguin estar vinculats amb la varietat local de la llengua de la minoria, és quelcom que, per dir-ho *à la Bourdieu*, té valor simbòlic:

II. MARC TEÒRIC

French is not about identity, or even about a politics of identity; French is about the accumulation of the symbolic capital that will allow them to enjoy the fruits of what the French-Canadian politics of identity has won. [...] This also helps to explain why language remains a potent tool for them. It is not inherently exclusionary, insofar as it can be learned, and many of the students at Champlain know this from profound personal experience. At the same time, it opens doors; speaking French allows students to reposition themselves within the dominant market, to bring to that market linguistic resources that have value there, and that therefore increase their chances of achieving their goals.

Heller, 1999:271

Serà interessant quedar-nos amb la expressió “it opens doors” pel moment en què analitzem tant els casos del català com de l'estonià, on els catalonparlants i estonioparlants no d'origen, juntament amb molts dels que desitgen aprendre aquestes llengües, semblarien conformar-se a aquesta idea. Fins i tot, en aquest sentit i gairebé a tall de curiositat, un dels manuals per aprendre estonià (un dels pocs d'un nivell avançat) es titula *Avatud Uksed*, que literalment en estonià vol dir ‘Portes Obertes’.

També altres autors que han estudiat la mateixa àrea que Heller (ella mateixa cita Sylvie Roy, 2003) aportarien dades que apunten en la mateixa direcció, és a dir, corroborarien la seva tesi.

This entails treating competencies as objectifiable, unified, measurable and standardized “skills”. Communicative competencies can be treated much the same way: in her work on an Ontario call centre, Roy (2003) showed how several language related competencies were treated in ways similar to other forms of work-related competence.

Heller, 2005:3

En altres paraules, dominar o no determinades varietats lingüístiques vindria a ser com tenir coneixements d'informàtica o de qualsevol àrea tècnica que es requereixi per dur a terme la feina. Per tant, com ja s'intueix en aquesta mateixa darrera cita, no és qualsevol tipus de bilingüisme el que es valora, sinó que hi ha una idea concreta i determinada del fet bilingüe, que sembla que no té gaire a veure amb la fusió ni amb la hibridització, com ja s'apuntava més amunt. Novament Heller ho constata, cosa que ja comentava en el seu estudi de 1999 a partir d'una cançó del grup Pet Shop Boys que repetia diversos cops “I'm single bilingual” i en la lletra de la cançó mesclava alhora l'anglès i el castellà.

In our supposedly pluralistic post-modern world, bilingualism is indeed increasingly valued. However, it seems to me that it is not just any way of being bilingual that is suddenly hip and cool. While the voices of the marginalized are indeed appropriated by the newly powerful, they are incorporated (as “fusion” or “crossover” phenomena) into dominant languages and discourses. True fusion, all the time, is not what is valued; what is valued is the careful separation of linguistic practices, being monolingual several times over (and proving it by making a slip or two every now and then).

Heller, 2000:10

Per tant, els estudis de Heller i d'altres (Blommaert, 2003 i 2005a; Woolard, 2003, 2009 i 2010; Pujolar, 1997, 2001 i Pujolar *et al.* 2010a i 2010b) demostren que, sense perdre de vista l'horitzó global (el context i la perspectiva situada de tots els agents), ens cal furgar ben endins en els entorns locals, en el que seria una combinació ideal dels enfocaments macrològics i micro. I és justament en aquest sentit que volem alinear la nostra recerca, com ja apuntàvem en l'apartat metodològic, explicant que segurament ens faran falta més investigacions a nivell “micro” per entendre el “macro”, no només com l'estudi de “les petites coses”, tal com deia Blommaert (2003:615).

Així, doncs, la nostra intenció és la següent: fixant-nos en dues realitats molt concretes i les dinàmiques en aquestes ecologies lingüístiques, analitzarem quins efectes pot tenir-hi la “nova economia” i les seves condicions. Per tant, i repetint el que proposava Heller (1999:6-7), tot i que la presentació en aquest marc teòric és de “dalt a baix” (*top-down*), la part central del treball seran les dades recollides sobre el terreny i la lectura que en puguem fer en l'apartat de la discussió, és a dir, prendrem principalment un enfocament “de baix a dalt” (*bottom-up*). De tota manera, i per tal d'acabar de confegir-nos una idea del context glocal present, haurem de seguir en aquest capítol i encara en el següent amb la presentació d'uns quants aspectes teòrics importants per al nostre treball.

II.2.2.3. L'ordre lingüístic actual

Per parlar de la situació de la qual partim des del punt de vista de l'ordre lingüístic actual en el nostre món utilitzarem el model gravitacional o galàctic que han proposat principalment

dos autors: Abram de Swaan (2001) i Louis-Jean Calvet (1999 i 2006). Abans, però, convé fer la següent prevenció, tal com encertadament indica Calvet:

By dint of using images, we risk forgetting their metaphorical nature, and it is important, right from the start, to underline this fact: languages are not alive, are not part of a family, and are neither instruments nor organisms external to those who use them; languages exist only in and through their speakers, and they are reinvented, renewed and transformed in every interaction, each time we speak.

Calvet, 2006:7

Aquest model galàctic, doncs, ens servirà per fer-nos una idea de la situació lingüística mundial des del punt de vista macrolingüístic i de les relacions entre les diferents llengües en aquest pla. Tot i que també val la pena avisar des d'ara que parlar de *les* llengües, en un sentit genèric com aquest, és a dir, parlar de l'anglès com un tot homogeni, o del castellà o del rus, ja sabem que pot tenir un cert punt fal·laç. Tanmateix, en algun moment o altre sempre hem d'acabar recorrent a aquesta objectivació de les llengües, malgrat haver de recordar que hem de tenir sempre present, com un teló de fons, que estem parlant més aviat de varietats lingüístiques (Blommaert, 2005a) o de pràctiques lingüístiques (Calvet, 1999 i 2006).

We consider languages as practices that are inscribed within a worldwide *gravitational system*, itself organized into *constellations* [...], within which every language has its *niche*, defined by its relations with other languages and by its functions in the *milieu*. Every language (i.e. every set of practices, in a given social and historical context) possesses a *valency*, a capacity to populate a larger or smaller number of milieux and to transport itself into a given milieu [...], a dominant *limiting factor* (the number of speakers) and secondary factors among which representations play a central role [...]. In its turn, the milieu acts on languages by stimuli to which languages respond in the mode of *regulation* [...].

Calvet, 2006:57 (èmfasi en l'original)

Si ens fixem en aquest model gravitacional o galàctic, tal com proposa De Swaan (2001), es planteja metafòricament la situació lingüística mundial actual com una successió de cercles concèntrics que representen galàxies. En cadascuna d'elles hi ha llengües que ocupen posicions supercentrals (estel·lars), centrals (planetàries) i perifèriques (satèl·lits). El

centre galàctic l'ocupa una llengua en posició hipercentral, al voltant de la qual giren la resta de galàxies, que en aquests moments seria l'anglès. Així, doncs, segons aquest model, els parlants de llengües perifèriques, com que són una minoria (pel que fa a nombre de parlants), tendiran a aprendre les llengües que per a ells són 'centrals' en les seves galàxies per parlar entre ells. És a dir, que la intercomunicació entre parlants de llengües perifèriques segueix una línia vertical, passant per un nexa hiperònim, més que no pas horitzontal (directament entre elles a partir de parlants bilingües). De Swaan considera que, com que són menys els parlants bilingües entre llengües perifèriques, és per això que adquireixen un 'codi comú', la que per a ells és una llengua 'central' (De Swaan, 2001:4).

També Kymlicka & Patten (2003) comenten aquesta mateixa dinàmica posant èmfasi en com la situació actual podrà afectar comunitats d'un mateix país que abans solien aprendre la llengua dels altres i ara, en aquest context i per qüestions bàsicament d'interessos politicoeconòmics o socioculturals, potser preferiran aprendre primer bé l'anglès, abans que aquesta altra llengua. Aquests autors estan pensant en, per exemple, casos com Bèlgica o Suïssa:

Second-language instruction has also become a major political issue in some jurisdictions, especially in multilingual countries such as Switzerland and Belgium. In the past, these countries privileged their national languages to teach as second-language subjects –that is, the Flemish in Belgium would learn French as a second language and the French would learn Dutch. Today, however, members of each language group would often prefer to learn English rather than the language of their co-citizens. As a result, Belgians now have greater access to the global economic and cultural resources made available by fluency in English, but have reduced access to the cultural and political life of their co-citizens. A similar situation has arisen in Switzerland, where German-speakers would prefer to learn English rather than the French or Italian of their co-citizens, and vice versa. How should the goals of maximizing individual opportunity in a globalized economy be weighed against the goal of promoting mutual understanding within a particular community?

Kymlicka & Patten, 2003:22

Una pregunta, aquesta darrera que formulen aquests dos autors, que serà totalment rellevant i destacable sobretot a l'hora d'analitzar la situació present a Estònia, on, com veurem, salvant les distàncies i tenint molt en compte les especificitats de cada cas segons el context de cada comunitat lingüística, pot estar-se efectivament produint quelcom similar als

escenaris plantejats per Bèlgica o Suïssa. Així, serien sobretot els parlants d'estonià com a llengua inicial els que majoritàriament cada cop més desitjarien en primer lloc adquirir un bon coneixement de l'anglès més que no pas del rus, cosa que com més joves són les generacions, més sembla que sigui una tendència a l'alça. I també els russòfons, parlants de rus com a L1, tot i que excepcionalment, podran –segons quin sigui el seu context lingüístic més immediat– poliglottitzar-se millor en anglès que no pas en estonià.

Però deixant de banda fins a quin punt la influència de l'anglès generi dinàmiques com les que acabem de comentar en diversos punts del planeta⁹, el que sí suggereix el model de De Swaan és que hi ha determinades llengües, o “pràctiques lingüístiques”, per situar correctament la qüestió, tal com ens ajudava a fer Calvet, que tindran tendència a atraure més parlants, aquests voldran adquirir-hi més competències i per tant, com un peix que es mossega la cua, aniran augmentant el seu poder d'atracció, la seva ‘valència’, novament en termes de Calvet.

II.2.2.4. L'extensió de les grans llengües com a interllengua

Producte d'aquest model gravitacional, novament Calvet (2002) planteja una caracterització de les llengües del món definida en dos grups: “el club de les grans llengües” i “la multitud de les petites”. Citant dades de diferents fonts (Ethnologue, Quid o Linguasphere), Calvet constata que hi ha enormes diferències entre el nombre de llengües del món i el nombre de parlants que té cadascuna. Observant una actualització d'aquestes dades en una d'aquestes mateixes fonts (Ethnologue), podem veure que la situació no ha canviat gens: el 95% de la població parla un 5% de les llengües del món (unes 347), mentre que el 5% restant de persones parlen l'altre 95% de llengües (unes 6.000 aproximadament).

---

⁹ Kymlicka & Patten (*ibidem*: 23) mencionen que no només són els països amb diverses comunitats lingüístiques més o menys nombroses i ben assentades els que poden plantejar aquestes situacions, sinó que també pensen en casos com per exemple Suècia, en què el suec, com a llengua majoritària, es troba en una posició relativament segura, però això no obstant, les elits i també l'opinió pública es pregunten sobre quant de temps i èmfasi s'hauria de dedicar a l'ensenyament de l'anglès, quanta atenció hauria de rebre l'ensenyament bilingüe anglès-suec, perquè se suggereix que això pot dificultar l'aprenentatge del suec pròpiament dit, sobretot entre les famílies que no el parlen a casa.

Les representants del “club de les grans llengües” serien, doncs, totes les llengües que tenen entre un milió i més de cent milions de parlants, entre les quals trobaríem el xinès, l’anglès, l’hindi, el castellà, el rus, l’àrab, el bengalí, el portuguès, el malai, el francès, l’alemany i el japonès (Calvet, 2002: 139). Són llengües en expansió (amb previsió de créixer encara més en els propers anys pel que fa a nombre de parlants), llengües de països del Nord (del moltes vegades mal anomenat Primer Món), i no hi ha cap llengua africana, per exemple, entre aquestes dotze primeres llengües més parlades. Són llengües de les quals es tradueix molt a altres llengües i cap a les quals es tradueix més aviat poc (Calvet, 2002:135-138).

Per contra, “la multitud de les petites llengües”, el 95% restant, són parlades, com diem, per una proporció molt petita del total de la població mundial (el 5%). Són llengües que no arriben al milió de parlants. De fet, la majoria d’elles en tenen només entre 1.000 i 10.000. Són llengües amb més aviat poques perspectives de creixement, quant a nombre de parlants, en els propers anys, si no és que directament estan ja entrant en recessió, parlant en termes mercantils. Són llengües poc divulgades i concentrades en funcions molt específiques, sovint a escala molt local o familiar. Automàticament, això ens fa pensar que estan amenaçades, o si més no, no gaudeixen de tant bona salut com les del reduït primer grup, les llengües “globals.”

El que acabem de dir, però, convé ser matisat, perquè... és realment així? Ja sabem que el nombre de parlants d’una llengua té una importància relativa a l’hora de preveure’n el seu futur, i convé aquí fer-hi novament referència. Calvet, citant David Crystal, explica que segurament una comunitat de cinc-cents parlants té una major possibilitat de mantenir el seu codi sempre i quan restin aïllats d’influències externes que puguin exercir altres llengües (Calvet, 2002:144). Per tant, es dóna preeminència a la combinació d’uns altres dos factors: la demografia i la urbanització. Més en concret, la clau de la supervivència d’aquestes llengües locals està en què passa quan s’entra en contacte amb una llengua que ocupa una posició més central en el model gravitacional de les llengües.

Hi ha indicadors que assenyalarien que el resultat per a aquestes llengües locals seria el perill d’extinció. Ho demostren dades com les següents: Europa, un dels continents més poblats i urbanitzats del món –en el sentit que queden poques comunitats rurals *strictu sensu*–, és alhora clarament el que té un menor grau de diversitat lingüística (només el 3%), mentre que Àsia i Àfrica, dos continents encara eminentment rurals, en el sentit de que encara hi ha

pocs grans centres urbans, contenen elles soles el 62% de les llengües del món. Si, tal com preveu Calvet, la globalització comporta un creixement de les àrees urbanes, les perspectives de futur per a les llengües locals no semblen massa bones.

Aquest enfocament, però, és potser massa reduccionista, com reconeix el mateix autor, perquè ens portaria a pensar en una situació bipolar de les llengües del món: les “grans” o més parlades i les “petites” o menys parlades. De tota manera, sí que ens permet començar a observar que alguna cosa hi haurem de fer per tal d’assegurar unes garanties mínimes de futur per a la immensa majoria de les llengües locals del món. Per anar-hi pensant, Calvet ens suggereix reprendre la metàfora del “*village planétaire*” (Calvet, 2002:146). En una mateixa ciutat, és difícil conviure sense elements comuns: una cultura, una manera d’organitzar-se, una manera de mirar cap al futur i pensar cap on volem anar, i evidentment, una llengua. Tal com deia la cita amb què encetàvem aquest capítol, de Bastardas, ara que la humanitat sembla haver emprès un camí cap al retrobament global d’ella mateixa com a una sola espècie, fóra bo d’intentar trobar aquests elements compartits en tant que denominadors comuns de l’espècie, tot respectant les característiques de cadascuna de les individualitats que formen part d’aquesta ciutat planetària. De fet, tard o d’hora ens haurem d’adonar tots plegats que és justament la diversitat el denominador comú de la humanitat, però com diu Morin, allò més evident és sempre el que més costa de veure. De moment, tenir clara aquesta desigualtat fonamental en el pla lingüístic pot ser ja un primer pas important en aquest camí.

Així, doncs, un dels possibles punts febles dels models de Calvet i De Swaan és que no acaben de donar compte en particular dels nivells intermedis de les constel·lacions lingüístiques que plantegen. Cadascuna d’aquestes agrupacions circumcèntriques és tot un món, tal com ja suggereix l’exposició del mateix De Swaan (2001), amb una presentació dividida segons continents o subcontinents. Cada regió té les seves pròpies característiques i dinàmiques. Així, ens convé anar més enllà de presentacions dicotòmiques o partides, com ja vèiem que ens recomana el pensament complex, segons proposa Morin. Com bé s’indica en l’exposició del projecte per a l’estudi de les comunitats amb llengües mitjanes endegat pel CUSC-UB¹⁰, la variabilitat en la tipologia de contacte de llengües és actualment molt gran, i poc tenen a veure els casos de minorització lingüística que poden presentar els grups de

---

¹⁰ Pot consultar-se el text del projecte a http://www.ub.edu/cusc/llenguesmitjanes/?page_id=12

caçadors-recol·lectors de Papua Nova Guinea i l'Amazònia amb les situacions que poden presentar les comunitats demogràficament mitjanes de les societats postindustrials europees, com poden ser els casos català i estonià, justament els dos casos que ens proposem comparar en aquest treball.

Com ja dèiem a la introducció del treball, és probable que fins ara s'hagi teoritzat relativament poc, pel que fa a aquesta tipologia de llengües concretes com són les llengües mitjanes. Normalment, la distinció ha estat fonamentalment entre comunitats "majoritàries" i "minoritàries" o "minoritzades" (Bastardas & Boix, 2009). Aquest és un esquema novament massa dicotòmic i poc adequat per tal de captar les tensions o problemàtiques que pot plantejar la situació d'aquestes llengües, especialment quan estan en contacte amb altres llengües de major abast geogràfic i nombre de parlants, per tant, amb un pes demolingüístic, com també presenten els casos català i estonià.

Seguint amb el projecte del CUSC-UB, podem partir de dos criteris a l'hora de definir esquemàticament la tipologia del contacte de llengües present actualment al món: "les dimensions demogràfiques de la comunitat lingüística", per una banda, "i el paradigma sociotecnològic en què es troba instal·lada la comunitat que la parla", per l'altra. Així, les llengües que ens ocupen principalment, les comunitats lingüístiques mitjanes, serien les que tenen entre mig milió i 25 milions de parlants i que es troben en un marc estatal postindustrial. Aquesta classificació creiem que ajuda més a observar que el contacte lingüístic mundial és més un contínuum de situacions diverses visualitzables en aquest espai bidimensional que suggereixen aquests dos criteris bàsics proposats pel projecte del CUSC-UB, més que no pas una sèrie de galàxies de llengües.

Així, doncs, aquest tipus de llengües han de ser estudiades i contemplades de manera diferent de les minoritàries o subordinades, perquè presenten unes problemàtiques específiques de més grau d'interdependència tecnoeconòmica, per una banda, però alhora, per l'altra, tenen una capacitat més elevada de protegir-se o defensar-se de les conseqüències teòricament negatives que puguin derivar-se dels efectes de la globalització, tal com hem descrit més amunt, a partir de l'establiment de polítiques lingüístiques que les puguin afavorir, ja que aquestes comunitats solen tenir un cert grau de poder polític, si no és que directament formen part d'un estat independent (*ibídem*).

Tal com ja es veu, la diversitat de situacions és gran i les respostes aportades des de diversos punts de vista teòrics també són igualment variades. Però en el fons, la pregunta fonamental que es plantegen la majoria de recerques fetes al voltant de l'anàlisi sociolingüística de les situacions emergents a partir del nou ordre lingüístic mundial és la següent: s'estan modificant les dinàmiques de minorització lingüística tradicional, basades en el domini de les llengües dels estats-nació, cosa que pot afavorir els grups també tradicionalment minoritaris? Fins a quin punt les tendències que planteja la globalització provoquen realment l'aparició d'un nou ordre lingüístic mundial? (*ibídem*).

En els casos concrets de les comunitats lingüístiques que estudiarem amb detall aquí, la catalana i l'estoniana, un altre element que pren molta importància és el fet que es troben en contacte intens amb una llengua internacional, el castellà i el rus respectivament. Què volem dir quan parlem de "llengua internacional"? Usarem aquest terme per distingir aquestes llengües de la "llengua global" per excel·lència, la qual actualment és sens dubte l'anglès. Com ja hem dit a la introducció, no podríem parlar de "llengües globals" quan parlem del rus o del castellà, però sí que hem d'observar la seva qualitat pel que fa sobretot al seu pes demolingüístic important. En ser parlades per un grup humà de milions de persones, geogràficament proper, amb vincles històrics destacats i amb una extensió territorial també molt gran, això els conferirà un poder d'atracció o manteniment de l'interès per a elles, cosa que no farà més que afegir un grau més de complexitat a les situacions estudiades.

Per això, Skutnabb-Kangas (1994) parla de "minories majoritzades" (*majorized minorities*) per referir-se a aquests tipus de llengües, com ara el rus a Estònia, concretament, o a Letònia i Lituània. L'autora usa aquest terme perquè troba que captura la idea que, en termes numèrics, els russòfons d'Estònia són una minoria, però és una minoria molt concreta, i no una minoria com s'entén "tradicionalment". Com a contrapunt, ella mateixa considera les majories de les repúbliques bàltiques "majories minoritzades" (*minorized majorities*) (*ibídem*), amb la qual cosa se subratlla la noció del fet que tot i ser demogràficament grups majoritaris en els seus països, poden necessitar un reforçament institucional explícit a l'hora, per exemple, d'assegurar el manteniment de les seves llengües. Com ja es veu, aquests eren conceptes que Skutnabb-Kangas escrivia en el període dels primers anys de la recuperació de la independència d'aquests països, i aquest fet val la pena tenir-lo molt en compte, com veurem més endavant en la contextualització històrica d'Estònia. I encara un altre autor que

ha dedicat alguna reflexió sobre el tipus de llengües que ens ocupa és Jacques Maurais, que parla, en aquest cas, de *majority regional languages* (1997), concepte que equivaldria al de *minorized majority languages* d'Sktunabb-Kangas que vèiem suara.

II.2.2.5. El paper de l'anglès

Dèiem més amunt que les minories lingüístiques, amb les seves llengües “locals”, poden haver guanyat un *capital simbòlic* important, en aquesta nova era, i això, de retruc, pot afavorir-ne el seu manteniment, la seva transmissió intergeneracional i en definitiva, el seu ús més o menys habitual. Això, però, no ens ha de fer perdre de vista el fet que, atès el plantejament que acabem de fer de la situació sociolingüística mundial, són les llengües amb un pes demolingüístic més o menys gran les que tendeixen a ser vistes com un valor afegit més atractiu, ni que sigui intuïtivament, com diu Calvet (1999), és a dir, més implícitament, o bé també explícitament, com en el cas del castellà i la seva promoció efectiva per part del govern d'Espanya amb l'Institut Cervantes, tal com comenta Mar-Molinero (2006:18-22).

Però com dèiem, si hi ha alguna llengua “global” per excel·lència, actualment aquesta és sense cap mena de dubte, l'anglès. Certament, ja s'ha escrit força sobre el paper d'aquesta llengua com a tal, i és tan ampli el debat que s'ha generat que el resultat és un ventall força divers de perspectives i punts de vista tan diferents que a vegades poden arribar a ser antagònics. Per començar, hi ha qui ho veu com una forma d'imperialisme lingüístic (Phillipson, 1992, entre d'altres), una renovació de passades formes de colonialisme i dominació econòmica i política de les metròpolis cap a les colònies. Tal com exposa Williams:

Critics of English, as an instrument of imperialism and modernisation, claim that the spread of English perpetuates an unequal relationship between “developed” and “developing” societies because access to information and power does not depend solely upon language fluency. It depends upon institutional structures, economic resources and relationships. Tollefson reminds us “in order to gain access to English-language resources, nations must develop the necessary institutions, such as research and development offices, “think tanks” research universities, and corporations, as well as ties to institutions that control scientific and technological information. From the perspective of “modernising” countries, the process of modernisation entails opening their institutions to direct influence and control by

II. MARC TEÒRIC

countries that dominate scientific and technical information, the result is unequal relationship” (Tollefson, 2001, p.84).

Williams, 2008:107

Phillipson demostraria que l’anglès pot actuar com una llengua imperialista a partir de tres punts concrets: les seves capacitats (“what English *is*”), els seus recursos (“what English *has*”) i els seus usos (“what English *does*”) (Phillipson, 1992:270), uns aspectes que vincularien la promoció de l’anglès en aquest sentit (com ara la tasca que fa el British Council, un dels principals objectius de Phillipson) a la ideologia del nacionalisme lingüístic tal com l’exposa Juan Carlos Moreno Cabrera (2008:144-172) aportant exemples principalment de la llengua castellana i de l’homònim del British Council espanyol: l’Instituto Cervantes. Per tot plegat, segons aquests arguments, les llengües “globals” no poden ser vistes com a simples instruments de comunicació ‘neutrals’.

Any claim, that English is now a neutral, pragmatic tool for global development is disingenuous, because it involves a disconnection between what English is (“culture”) from its structural basis (from what it has and does). It disconnects the means from ends or purpose, from what English is being used for. This type of reasoning “is part of the rationalization process whereby the unequal power relations between English and other languages are explained and legitimated. It fits into the familiar linguistic pattern of the dominant language creating an external image of itself, other languages being devalued and the relationship between the two rationalised in favour of the dominant language. This applies to each type of argument, whether persuasion, bargaining, or threats are used, all of which serve to reproduce English linguistic hegemony” (Phillipson, 1992, p.288).

Williams, 2008:108-109

Hi ha qui ho analitza des d’un punt de vista potser més pragmàtic, donant compte de quina és la situació actual en relació amb l’anglès com a llengua global i quines conseqüències pot tenir. En aquest sentit, és interessant l’aportació del professor David Crystal (2003), el qual exposa que no és pas per cap qualitat intrínseca de la llengua anglesa que altres comunitats l’han volgut anar incorporant entre els seus repertoris lingüístics, sinó que és més aviat el fet que aquesta llengua ha estat històricament “in the right place at the right time” (Crystal, 2003:10). Hi ha hagut una successió d’esdeveniments al llarg de la història de la humanitat que han anat situant l’anglès en la posició hipercentral que ocupa

actualment, en termes de De Swaan i Calvet. Però en darrera instància, és pel *poder* de les persones que parlen aquesta llengua, o més aviat, d'alguns dels països on aquesta llengua es parla a bastament i hi té una posició hegemònica, que l'anglès s'ha anat estenent.

Without a strong power-base, of whatever kind, no language can make progress as an international medium of communication. Language has no independent existence, living in some sort of mystical space apart from the people who speak it. Language exists only in the brains and mouths and ears and hands and eyes of its users. When they succeed, on the international stage, their language succeeds. When they fail, their language fails.

Crystal, 2003:7

Imperialisme, poder, hegemonia, dominació, desigualtat. Tots aquests i altres termes semànticament relacionats amb ells es vinculen d'alguna manera amb l'extensió de l'anglès en l'era actual de la globalització. Per això, com diu Mar-Molinero, Hamel suggereix un canvi reinterpretatiu del canvi lingüístic des del punt de vista de l'imperialisme lingüístic per tal d'identificar quins són els actors i els agents de l'extensió de les llengües per tal d'entendre el poder i les relacions de dominació que s'hi estableixen (Mar-Molinero, 2006:14). L'autora, però, exposa la seva pròpia visió de la qüestió:

I believe that in fact a linguistic imperialism framework or the more currently prominent one of globalization are not opposing theoretical perspectives, but complementary ones. One plausible interpretation of globalization and all its effects is indeed that it is a form of dominance brought about by a kind of imperialism – albeit a different kind of post-modern imperialism, no longer characterized only by military victory or nation-state political power. The agents of imperialism, and therefore many globalization processes, are no longer only armies and national governments, but multinational companies, transnational cultural and leisure organisations, global media corporations, or international political elites. This may entail a different, more subtle form of imposition and dominance, but nonetheless seems to me to be a kind of imperialism in a postcolonial world, a twenty-first century form of hegemony.

Mar-Molinero, 2006:14

D'altra banda, hi ha qui s'ha volgut questionar més críticament aquesta aproximació a l'anglès com a llengua global i la seva extensió. Philip Seargeant (2008), per exemple, es pregunta si realment sempre és a través d'un prisma polític que hem de mirar-nos els

aspectes relacionats amb aquest tema i es demana, doncs, sobre el paper de la lingüística en aquest sentit:

The question that thus arises is whether politics has necessarily become the means by which *all* issues concerning English within the world should be approached. That is to say, now that applied linguistics has tentatively appended to itself the ‘critical’ suffix (Pennycook, 2001), does this relegate the ‘linguistic’ aspect of the formula to a subsidiary position? When an assertion is made about English in the world, or a policy advocated, is it necessary always to consider this as primarily a political move, motivated by ideological beliefs about the role that the language *should* play in the world? If, for example, we wish to adjudicate between two contrasting approaches to the teaching of the language, do we have to involve ourselves wholly in ideological issues, or are there still linguistic concerns that we can turn to when formulating a theory of practice? Pennycook (1994: 9) famously takes aim at the ‘natural, neutral, and beneficial’ attitude towards the spread of English across the globe as at best disingenuous, at worst propagandist. Yet in the aftermath of this critique we are left with the question of what part linguistics *as a science* should play in the contestation over the virtues of competing social structures.

Sergeant, 2008:218 (èmfasi en l’original)

L’autor té una proposta interessant, la qual formula de la següent manera:

When considering the issue of English’s role within the world, therefore, one has to be sensitive both to the specific circumstances in which the language operates and to the character of the research process. These are both constrained (to some extent) by the nature of (the) language itself. We have, then, a tripartite system [...], consisting of the code (the linguistic system), the context (the historico-cultural situation), and the rationale (the purpose of the investigation/intervention). Any act of language regulation will involve all three of these in concert, though not necessarily in equal measure.

Investigation and regulation of English within the world will therefore need to accommodate an awareness of all three aspects of this formula to ensure good practice. To focus too narrowly on just one pole at the expense of the others, and thus fail to view language practice within a holistic context – i.e. as total social practice – may well result not only in partialism but in incompatibility between those premises of the argument which are overt (the stated aims of the research) and those which are implicit. To promote linguistic recommendations without consideration of the social context in which they are to be enacted, for example, or to make ethically motivated recommendations without consideration of the linguistic constraints upon which they are founded, will not encourage sustainable results.

Sergeant, 2008:219

Aquesta “perspectiva situada”, contextualitzada en cada recerca concreta, tot tenint en compte la imatge global, és la que proposaria també Blommaert (2005a), com ja vèiem, o la que ha anat reivindicant Pennycook al llarg de diversos assajos, en què ha ressituat la visió de l’anglès com un tot homogeni, cosa que ha demostrat que té un component certament mític i ideològic.

Thus, rather than according some a priori ontological status to English in the world, English as an International Language can be understood as a discursive construct; rather than being some objective descriptive category, it is a whole system of power/knowledge relationships which produce very particular understandings of English and English language teaching [...]. This helps us to make sense of Ndebele’s (1987) comment that ‘the very concept of an international, or world, language was an invention of Western imperialism’ (pp. 3-4).

Pennycook, 1994:36

Pennycook suggereix que l’anglès com a llengua global és una llengua que s’està “desinventant i reconstruint” a cada moment, i reforça el seu rerefons mitològic i ideològic:

The effect of the ongoing myth-making around English is not only to produce particular images about English, but also through their constant reiteration to incessantly invoke a thing called English. Myths about English put English into discourse. [...] Figures based on language policies, educational programs and estimates of use are added together to produce a figure of more than one billion users of English. But what sense does this make? Does this not have more to do with English myth-making than any useful description of global language use?

Pennycook, 2007:100

O com dèiem, juntament amb Blommaert (2005a) i proposant, doncs, la necessitat de situar les recerques en contextos empírics concrets:

At the very least, we need to understand how English is involved in global flows of culture and knowledge, how English is used and appropriated by users of English around the world, how English colludes with multiple domains of globalisation, from popular culture to unpopular politics, from international capital to local transaction, from ostensible diplomacy to purported peace-keeping, from religious proselytising to secular resistance. The incessant invocation of ‘English as an international

II. MARC TEÒRIC

language' avoids the obligation to deal with the complexity of English in relation to globalisation while simultaneously reiterating the existence of English as being in the world.

Pennycook, 2007:101-102

I encara un altre autor que també ha destacat per la seva percepció crítica de l'anglès com a llengua global i els efectes de la globalització és Salikoko Mufwene (2005). L'autor suggereix que una de les conseqüències que més s'ha comentat sobre la globalització en relació amb les llengües menys demogràficament i territorial esteses és el perill que aquest fenomen comporta justament per a aquestes llengües. Segons Mufwene, aquest discurs té un cert punt de mitologia. Així, el debat que envolta les "killer languages", entre les quals l'anglès destacaria, és discursivament i ideològica construït sobretot pels experts en la matèria. Mufwene enceta el seu article dient que refereix les seves crítiques a Crystal (2000 i 2004), Dalby (2002), Nettle i Romaine (2000), Maffi (2001), Phillipson (2003) i Skutnabb-Kangas (2000).

Oversimplifying reality, they have generally reduced globalization to a process that makes the world more and more uniform by the world-wide diffusion of intellectual, linguistic, military, technological, and other cultural products associated with hegemonic regimes such as the USA, the United Kingdom, and Australia. In other words, they equate globalization with what would be the westernization of the world and talk about indigenous languages as if indigeneity were no longer a relative notion and such languages were to be found only in the Americas, Asia, and Australia (Mufwene 2002). Capitalizing on the increasing attestations of Hollywood movies and McDonald restaurants around the world, they speak of *McDonaldization* and *Americanization* as if these phenomena either instantiated or produced globalization, whereas they should instead be treated as its (by-)products.

Mufwene, 2005:19

Com diu Bastardas, les tesi principal de Mufwene és que

Si de cas, les llengües desplaçades per l'anglès poden ser les altres que fins ara feien una funció de comunicació supragrupal o supraestatal, però no pas les locals. [...] Les evolucions, doncs, dependran de cada cas i de cada dinàmica particular, i sobretot, de si l'anglès arribés a entrar en les funcions interpersonals quotidianes de les comunitats, cosa que fins ara sembla molt llunyana en la immensa majoria dels casos [nota de peu 29: Cal no confondre les situacions en què l'anglès fa de llengua global

amb aquelles en què l'anglès penetra en el teixit social quotidià pel fet de ser llengua oficial o excolonial "local". Les dinàmiques d'uns i altres casos són distintes].

Bastardas, 2007:50-51

Però com veurem en el cas d'Estònia en aquest sentit, és justament pel fet de ser una llengua "global" que l'anglès podrà penetrar en el "teixit social quotidià", a pesar de no ser-hi "llengua oficial o excolonial 'local'". En qualsevol cas, el que es destaca força és, de nou, la necessitat de recerques empíriques que ens ajudin a entendre què succeeix exactament en cada lloc, de manera contextualitzada. Perquè, tornant a Mufwene, una cosa és que s'estenguin els restaurants de la cadena McDonald's per tot el món, però l'altra és que fan en cada territori (a escala local) on s'implanten: segurament funcionen en la llengua local o vernacular d'aquell lloc, adapten els seus menús als costums i tradicions del lloc, etc. Així, doncs,

We should normally examine things beyond the epiphenomena that strike our initial perceptions and, as observed by Tomlinson (1999), resist overgeneralizing from the illusion of uniformity given by the "globalized [business] spaces" of air terminals and five-star international hotels to the larger cultural spaces from which these economic islands stand out. We should determine the extent to which these manifestations of globalization qua *mondialisation* are integrated in the local cultural ecologies, instead of assuming *a priori* that only the local cultural system is affected by the imported culture. And we should think beyond usage of English at a Hilton in Tokyo or in Paris to ask ourselves why this foreign language is being used in such a setting and whether the setting is representative of other domains of language use in the larger society (in this case Japan or France), such as in domestic communication, in the same cities. It is also informative to determine whether the lingua franca used by airline employees and by customs and immigration officers at airports also functions as a vernacular among themselves. As becomes obvious below, multilingualism does not automatically endanger those languages that are not associated with economic or political power.

Mufwene, 2005:21-22

I finalment, hi ha qui veu en l'extensió de l'anglès arreu del món com un problema justament per als qui el tenen com a llengua inicial, encara que soni paradoxal. Per exemple, atès el creixement d'aquest idioma com a segona llengua o llengua estrangera, David Graddol (1997) assenyala que l'anglès pot estar escapant-se del control dels seus parlants (s'entén, dels qui el parlen com a llengua inicial). O Humphrey Tonkin (2001:5-9) es

II. MARC TEÒRIC

pregunta quin paper han de tenir les llengües estrangeres i el seu ensenyament avui en dia en la societat nord-americana:

Talking too much English may be the single biggest problem facing the American foreign language educator today: it seems that too many people in the world speak our language, and so it is difficult to convince Americans that foreign languages matter. Aren't more and more people speaking English? Perhaps so, but more and more people are speaking other languages as well, and Americans are being left behind. What is the role of foreign languages in what appears to be increasingly an English-speaking world? It is a question often asked, if only to themselves, by our colleagues. How do we respond?

Tonkin, 2001:5

Tonkin deixa sobre la taula una proposta perquè la societat nord-americana (i per extensió, la resta de comunitats que tenen l'anglès com a llengua inicial) pugui encarar aquestes preguntes amb èxit: apostar per un ensenyament eficient de llengües estrangeres sobretot per tal de reconèixer l'esforç que fan la resta de comunitats lingüístiques per aprendre l'anglès i per tant, d'aquesta manera que tothom pugui comunicar-se en un esperit de reciprocitat i obertura:

We need languages to reach outside the envelope of wealth and privilege in which we find ourselves. We also need new thinking on the whole subject of global education, along with a new rhetoric to explain and justify the use of foreign languages and the importance of teaching them in our colleges and universities. While acknowledging that English "is increasingly becoming the language of higher education and science around the world" (Bollag, A73), we should recognize, as English speakers, that consequently those who speak our language have the means to understand us but that we who are locked in our own linguistic house, no matter how commodious its rooms or how broad the surrounding parkland, do not have the means to understand them. Furthermore, having a single language for global communication may have its advantages, but it comes at considerable cost to the diversity of cultures. Indeed it makes it doubly imperative that we learn how to communicate effectively with the rest of the world in a spirit of reciprocity and openness.

Tonkin, 2001:8

Encara que és possible que sigui titllada de ser un punt ingènua o utòpica, crec que l'opinió d'aquest autor podria també representar la complexitat de la situació actual,

complexitat entesa com dèiem a l'inici d'aquest capítol, com l'acceptació d'aparents contradiccions, i per tant, podria ben ser una perspectiva il·luminadora de la situació actual, que aporta idees i conceptes necessaris per tal de trobar una via de sortida adequada per a aquestes aparents contradiccions.

II.2.3. El contacte lingüístic i la renovació/reinterpretació de les llengües com a capital

Com a fenomen alhora produït per i productori de moviments migratoris importants i unions politicoeconòmiques supraestatals, la globalització comporta una modificació destacada dels ecosistemes lingüístics presents en cada context concret. Sobre les relacions entre els grups majoritaris i minoritaris (dominants i dominats) en els estats i sobre l'adaptació dels migrants als seus nous llocs de residència en parlarem més endavant amb més profunditat (vg. L'apartat següent, II.3). Aquí, però, volem fixar-nos més detalladament les conseqüències en el pla lingüístico-identitari d'aquests dos fenòmens que acabem d'assenyalar en tant que components bàsics de la globalització, i en els efectes que poden estar produït en la renovació i/o reinterpretació de les llengües com a capital simbòlic, cosa que ens haurà de servir també per, més endavant, il·luminar els nostres casos d'estudi concrets.

II.2.3.1. El contacte per migració

Com diem, una de les característiques que més defineixen "l'era global" són els grans i continus moviments de persones de cada vegada llocs més allunyats del planeta cap a zones econòmicament més desenvolupades. Aquest primer apunt ja ens pot fer pensar que actualment, els efectes provocats per contacte migratori en el pla lingüístic i identitari són d'unes característiques especials. Una de les proves dels efectes que provoquen aquest tipus de desplaçaments pot observar-se en les reaccions que sorgeixen per part de les poblacions receptores. Sembla haver-hi actualment una percepció que cal "defensar" la pròpia cultura, la pròpia identitat, enfront dels "atacs hostils" produïts per l'arribada massiva d'immigrants que "voluntàriament" no demostren cap ganes d'adaptar-se al país receptor, a la seva llengua i a

la seva cultura. Per altra banda, entre la població migrada també hi ha una creixent consciència del fet que, com a persones, tenen uns drets inherents, els Drets Humans, que s'han de respectar i s'ha de vetllar per ells siguin allà on siguin. Per tant, estarem analitzant el 'pla horitzontal' del contacte lingüístic.

Aquesta por identitària, però, sembla moltes vegades injustificada o almenys no fonamentada, ja que sovint no és cert que les poblacions nouvingudes no vulguin adaptar-se a la llengua i a la cultura d'acollida. Per posar un exemple concret, la població hispanòfona als Estats Units demostra un alt grau d'aprenentatge de l'anglès en espais de temps relativament breus (Bastardas, 2007:91-100). El que intensifica el sentiment per part dels locals és, potser, la massivitat del col·lectiu d'immigrants que arriben a les seves noves destinacions. En qualsevol cas, l'exemple dels Estats Units és bo de veure, perquè a partir de la seva observació, notem que fins i tot el país amb la societat potser més culturalment hegemònica del món en aquests moments pot trontollar en el pla linguoidentitari.

Per tant, aquesta preocupació per tal que els nouvinguts aprenguin l'idioma del país d'acollida i l'emprin en, com a mínim, les seves interaccions intergrupals és una preocupació estesa arreu, i els aspectes identitaris semblen jugar un paper primordial. Una qüestió fonamental, doncs, és veure quins factors marquen les possibilitats de bilingüïtzació de la població immigrant, i en aquest sentit, hem de tenir en compte diverses consideracions. Seguint Bastardas (1996), la primera d'aquestes consideracions té a veure amb els aspectes biològics. Sembla ser un fet que no és el mateix exposar-se a una nova llengua en edats primerenques que fer-ho de manera més avançada. Així, les primeres generacions d'immigrants sovint tenen una menor competència lingüística que els seus successors, de manera que normalment, les segones i terceres generacions es bilingüïtzen de forma més natural, adquirint la llengua de la població receptora en el seu procés de socialització. Moltes vegades succeeix que la tercera generació d'immigrants és ja eminentment monolingüe en el codi d'acollida, tot i que pot entendre la llengua d'origen dels seus avis, però pot tenir dificultats per expressar-s'hi.

Un altre factor a tenir molt en compte és el grau d'interrelació amb el grup autòcton. Si les persones arribades de nou tendeixen a tenir contacte només amb elles mateixes, formant xarxes socials pràcticament endogàmiques, aleshores el seu procés d'integració es podrà veure influenciat per aquesta pràctica, de manera que si en el seu dia a dia tenen

poques o pràcticament nul·les possibilitats d'emprar el codi autòcton, la seva competència en aquesta llengua tindrà una més difícil evolució.

Per un altre costat, deixant de banda el fet que cada cas és un món i que les generalitzacions que a vegades tenim tendència a fer poden ser perilloses o arriscades, de totes maneres sembla cert que aquesta fluïdesa en l'adaptació de les poblacions migrades aplica només en els casos generals de contacte per migració. Observem, però, que hi ha uns casos que podríem anomenar "especials" d'aquest tipus de contacte, casos en què la població desplaçada es mou amb uns objectius clarament hostils i de dominació cap a la població local. O bé casos en què la població local parla una llengua perifèrica, segons el model gravitacional proposat per Calvet, o si més no, més perifèrica que la que parla la població desplaçada. En aquests casos, haurem de tenir en compte, doncs, tant els objectius (polítics, econòmics, culturals, etc.) dels migrants, com la llengua amb què aquests vénen "equipats" i la de la població autòctona. A més a més, també s'haurà de considerar el moment d'arribada dels nousvinguts: si resulta que és un moment històric en què la població local es troba políticament subordinada a una major entitat, aleshores això podrà afectar el procés integratiu dels immigrants.

Amb tot, però, sembla que el més convenient en aquests moments és una adaptació identitària mútua, és a dir, tant per part dels desplaçats, com per part dels receptors. Els primers haurien de veure com a altament positiu el fet d'integrar el codi de les poblacions autòctones almenys en les seves interaccions intergrupals per les portes que aquest fet els podria obrir i sobretot, per com els receptors avaluarien potser més positivament la seva presència entre ells. Els segons, per la seva banda, haurien també de canviar la seva imatge de grup "per passar de concebre's com un país de cultura uniforme a un de culturalment divers, format per persones de distintes procedències, plenament acceptades i integrades socioeconòmicament" (Bastardas, 2007:98-99).

El fonament, doncs, d'aquesta interadaptació sembla ser *el reconeixement*, com veurem en la següent secció més a fons. Novament Bastardas (2007) ho exemplifica citant el procés que ha seguit el Canadà, una societat que s'autoconcep sense pors ni prejudicis com a diversa i multicultural.

II. MARC TEÒRIC

Aquesta aproximació més respectuosa amb la diferència lingüística, però alhora promotora de l'adopció de les llengües de les societats receptores com a vehicle comú de relació, i d'una entitat civicipolítica compartida, és, probablement, la més adequada per a l'època glocal [...], uns principis clars i flexibles d'adaptació i alhora de respecte mutu semblen ser els més encertats.

Bastardas, 2007:99

Per tant, allà on no hi hagi reconeixement, on no hi hagi aquest respecte mutu, on es fomenti un esperit lluitador o de resistència en contra de, presumiblement el terreny per al conflicte de caràcter lingüístic i identitari estarà més que adobat. La clau, doncs, sembla ser en com trobar la via adequada per a aquest reconeixement i respecte mutu, cosa que, repetim, veurem més endavant.

II.2.3.2. El contacte per unió geopolítica

Una altra de les característiques de "l'era glocal" és la creació de grans àrees geo-polític-estratègiques, tal com comentàvem més amunt, cosa que correspondria al 'pla vertical' del contacte lingüístic. La unió de països o territoris distints sota una mateixa empara administrativa pot tenir, com veurem, uns efectes en l'organització lingüística mundial força importants. Analitzar les relacions entre llengua i geografia pot ser d'allò més significatiu, perquè tal com diuen Maurais & Morris,

While geography may suggest a static relationship with language, in fact ongoing competition between languages within and across regions is by its essence dynamic in nature. At the same time, competition between languages in a globalising world is considerably more fluid and susceptible to change than in a less technologically advanced world

Maurais & Morris, 2003:5

Podríem, doncs, fer una revisió a escala mundial de totes les diferents unions supraestats que estan tenint lloc i de com en cada cas s'està gestionant el multilingüisme intern en el si de cadascuna d'aquestes unions, des d'Amèrica (NAFTA i Mercosur), fins a Àsia (ASEAN), passant per Europa (UE) i Àfrica (OAU). Però com que no és pas l'objectiu del nostre treball fer aquesta revisió, atès que ocuparia un espai que aquí no li podem dedicar,

ens centrarem en la presentació d'un d'aquests casos concrets, el de la Unió Europea, ja que els nostres dos casos d'estudi són dos territoris que en formen part.

La Unió Europea posa de manifest la dificultat d'organitzar lingüísticament una entitat amb una relativa alta diversitat de llengües presents en el seu si. Actualment, la UE reconeix 23 llengües oficials, 3 de les quals són també considerades “de treball”. Hi ha una sèrie de “recomanacions” sorgides de l'Any Europeu de les Llengües (2001), que proposen fomentar un nivell òptim de dues altres llengües europees diferents de les de l'estat propi. Les recomanacions, però, són poc clares a l'hora de definir quines haurien de ser aquestes altres llengües apreses¹¹. Això no resol cap problema, i a més a més, a la pràctica, la llengua estrangera més apresada acaba sempre sent l'anglès. Succeeix aquí clarament el que comentava Calvet: el que cal és modificar la demanda, no l'oferta, perquè si variem aquesta, no fem pas canviar les ganes dels “consumidors” d'adquirir un determinat producte, encara que sigui a un preu més car.

Hi ha, sembla ser, un cert temor per part dels europeus a declarar una llengua comuna, perquè es podria percebre que la llengua escollida és com la titular de la Unió, la “bona”, mentre que les altres passarien a ser percebudes com a menys importants. Per tant, segurament faria falta aquesta acceptació d'una llengua comuna compartida per tots els europeus. Per ara, la multioficialitat igualitària té dues lectures, una de més positiva que l'altra: en certa manera, el fet de posar en pla d'igualtat totes les llengües dels Estats de la

---

¹¹ Aquestes recomanacions van desembocar en un Pla d'Acció, amb una sèrie de mesures proposades per part de la Comissió Europea amb l'objectiu d'assolir els resultats plantejats per les recomanacions. Es van distingir tres línies de treball bàsiques: l'aprenentatge permanent de llengües (en anglès, *lifelong learning*), millorar l'aprenentatge de llengües i construir un context favorable a les llengües. El 2007 se'n va fer un informe, d'aquest Pla d'Acció. Tot i que el to general del document és força positiu, malgrat a vegades doni la sensació de cert desordre en l'avaluació dels resultats, a les conclusions llegim el següent paràgraf: “Aunque muchas de las recomendaciones del Plan de Acción se han puesto en práctica a escala nacional, en el futuro será necesario realizar esfuerzos adicionales para lograr la repercusión prevista —en particular, para extender la enseñanza de lenguas a todas las vías educativas, incluida la formación profesional—, aumentar la variedad de lenguas enseñadas, promover escuelas propicias a la enseñanza de lenguas, explotar el potencial de la educación de los adultos y el aprendizaje informal y aumentar la motivación para aprender otros idiomas.” És a dir, tot i que es va pel bon camí, no es concreta gaire com seguir-lo (quins serien aquests “esfuerzos adicionales”) i per tant, s'intueix que cal continuar com fins ara. L'informe es pot consultar en diferents llengües a http://ec.europa.eu/education/policies/lang/policy/report_en.html

Unió soluciona, si més no, la qüestió del reconeixement; tots els països s'hi poden sentir representats¹². Però en canvi, no resol el problema de la comunicabilitat.

Segurament, doncs, hi ha un temor implícit en el fet d'acceptar una llengua comuna dels europeus, com dèiem, que a hores d'ara hauria de ser l'anglès, i és que es poden trobar arguments tant a favor com en contra de l'adopció d'aquesta llengua com a tal (Bastardas, 2007). Els punts favorables serien que es disposaria d'una llengua franca de nivell internacional, així com la bona posició en què es troben els europeus per desenvolupar-ne un bon ús (no és el mateix adquirir una llengua indoeuropea partint d'una altra que hi estigui emparentada –com és el cas de la majoria de llengües europees– que no pas fer-ho des d'una llengua d'una altra família). Pel que fa als arguments en contra, cal pensar que molta gent veuria en aquesta “imposició” de l'anglès com una “colonització” cultural per part dels Estats Units, un exemple més de la seva hegemonia. Caldria, doncs, ser molt curosos gestionant l'adopció d'aquesta llengua comuna. Sobretot faria falta evitar una distribució de funcions que pogués portar a poder llegir “llengües de primera” i “llengües de segona” (*ibídem*).

Novament, doncs, ens trobaríem en una aparent contradicció, la qual també assenyalen el grup d'experts en multilingüisme de la UE¹³ en un informe publicat el 2007¹⁴: la preferència de l'anglès com a llengua franca vs. el renovat interès per a les llengües regionals o minoritàries, o l'èmfasi en el valor específic de ‘llengües de comunicació mundial’, com ara el bengalí, l'anglès, l'hindi, el japonès, el xinès mandarí, el portuguès, el rus o l'espanyol, vs. l'èmfasi en el valor comunitari de les ‘llengües més petites’ (*ibídem*: 8). En realitat, però, segons una crítica presentada per Robert Moore (2009), aquestes són només contradiccions aparents, i en el que seria una aplicació nítida del paradigma de la complexitat, tal com el presentàvem a l'inici del capítol, l'autor comenta el següent:

---

¹² Si ens hi parem a pensar de prop, potser la qüestió del reconeixement tampoc queda tan ben resolta amb aquest sistema de tantes llengües oficials. Pot passar que llengües mitjanes com ara el català també desitgin trobar el seu espai en aquest conjunt de llengües oficials, ja que en perspectiva, n'hi ha que tenen molts menys parlants que no pas aquesta llengua, i posats a sumar identitats que són a la base del sentiment europeista, potser fóra bo també ser més oberts de mides i tenir en compte les llengües més petites d'Europa.

¹³ Integrat per Barbara Cassin, Abram De Swaan, Rita Franceschini, Braño Hochel, Hanna Komorowska, Wolfgang Mackiewicz, Isabella Moore, Barbara Moser-Mercer, Josep M. Palomero Almela, Ineta Savickienė, i Jaana Sormunen.

¹⁴ http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf

I will argue here that these contradictions are only apparent—that a preference for English as a *lingua franca* in fact goes together with an interest in the revival of regional or minority languages, that awareness of the world-wide value of languages like Bengali, English, Hindi, Japanese, etc., in fact goes together with an appreciation of the “community value of ‘small’ languages.” How the High Level Group on Multilingualism could fail to grasp something so blindingly obvious now becomes the interesting fact in need of an explanation.

Moore, 2009

Segons Moore, una possible explicació a la qüestió del perquè aquest grup d'experts va ometre “something so blindingly obvious” seria la següent:

But in their effort to render the sociolinguistic diversity of contemporary Europe amenable to managerial expertise, policymakers in the European Commission continue to view sociolinguistic diversity through the lens provided by an inherited dichotomy between two forms of value associated with—and generated by the use of—languages: the *emblematic* value of mother-tongues as symbols of identity, and the *utilitarian* value of English and other “vehicular languages” as mere “tools” of (international) commerce, the knowledge of which is sometimes likened to “digital literacy,” the use(s) of which can only be understood as *ad hoc* applications of instrumental rationality and means-ends thinking.

Moore, 2009

Segons aquest autor, la clau restaria en ser conscients del fet que allà on es vol veure sobretot o només “valor instrumental”, hi ha també “valor simbòlic” i viceversa. I pel que sembla, la versió oficial de la UE no va en el sentit de veure aquests valors com a dues cares de la mateixa moneda, sinó més aviat serien vistos com a monedes diferents, i així ho indica novament Moore, explicant com hauria de funcionar el sistema 2+1 proposat per la UE, en què de les dues llengües estrangeres a triar, una hauria de ser escollida “for business” i l'altra “for pleasure”:

Indeed, the European Parliament on 24 March 2009, while sharply split over how and to what extent to support the teaching of regional or minority languages, reaffirmed the goal articulated here and in other documents, that “Europeans should speak their mother tongue plus two other languages, one for business and one for pleasure” (EurActiv 25 March 2009). Here is the fundamental dichotomy that organizes the language consciousness of EU officials and intellectuals: the dichotomy between

II. MARC TEÒRIC

symbolic and instrumental value: “By drawing a clear distinction, when the choice is made, between a language of international communication and a personal adoptive language, we would encourage Europeans to take two separate decisions when it comes to language learning, one dictated by the needs of the broadest possible communication, and the other guided by a whole host of personal reasons stemming from individual or family background, emotional ties, professional interest, cultural preferences, intellectual curiosity, to name but a few. For each of these decisions the choice would be as open as possible. As regards language of international communication, we are well aware that most people today would opt for English. However, some could well choose French, Spanish, Portuguese, Mandarin, or any other language”.

Moore, 2009

Per la seva banda, Claude Truchot (2003) ens explica com funciona la UE en termes de llengües de treball, el que ell en diu diferents *linguas francas*. Mitjançant una taula amb dades que cita de Labrie (1993), Brend-Peter (1999) i DGLF (2000), observem com l’anglès, el francès i l’alemany han tingut unes evolucions espectacularment diferents en l’interval que va de 1986 a 1999. En percentatge de textos escrits en cadascuna d’aquestes llengües, l’anglès ha augmentat del 26 al 52 per cent (el doble), mentre que el francès i l’alemany han caigut dràsticament: han passat del 58 al 35% i de l’11 al 5% respectivament. Les causes principals d’aquest canvi, assenyala Truchot, són: (1) Els resultats de la globalització, que ajuden a la perpetuació de l’anglès com a llengua de comunicació internacional; (2) La generalització de l’ensenyament – aprenentatge de l’anglès com a segona llengua o llengua estrangera; (3) El fet que molts diplomàtics o tècnics rebin formació específica a universitats dels Estats Units o de la Gran Bretanya; (4) La incorporació de nous Estats membres, que tenen l’anglès com a segona llengua. (Truchot, 2003:104). Tot plegat fa pensar a Truchot que

We can wonder how long the EU will ignore the problems raised by the use of lingua francas. It will sooner or later have to take measures to regulate their use, and to state clear what their role should be, which languages would be concerned and how the functions of all the official languages should be distributed.

Truchot, 2003:109

A parer nostre, estariem d’acord tant amb Moore com amb Truchot. Implícitament ja hi ha una situació *de facto*, amb l’anglès funcionant com a *lingua franca* ja gairebé en exclusiva. Per tant, per què no oferir algun tipus de regulació, en aquest sentit? Repetint el

que ja citàvem de part de Bastardas (2007:49) en relació amb l'extensió de l'anglès a nivell mundial, pot estar-se produint aquí també una confusió per no distingir adequadament els distints nivells en què vivim simultàniament els humans i les distintes funcions de les llengües. Subratllant el nivell simbòlic *també* en el pla comunicatiu, tal com sembla suggerir Moore, podríem mobilitzar les representacions i les ideologies lingüístiques a nivell individual per caminar a favor d'una major acceptació positiva *també* de les llengües amb un teòric menor potencial comunicatiu.

II.3. Relacions intergrupals i multilingüisme a l'era global

Els estats han d'assegurar a les minories lingüístiques existents en el seu territori no sols el dret a utilitzar la seva llengua sinó el dret a mantenir la seva existència. I això significa, en primer lloc, la seva presència en el sistema educatiu i en els mitjans de comunicació escrits i audiovisuals, reivindicacions a les quals avui hem d'afegir encara la presència en els sistemes informàtics.

Miquel Siguan

La construcció dels estats-nació moderns ha comportat tradicionalment una sèrie de tensions de major o menor grau (des de demandes purament políticoeconòmiques fins a guerres civils) entre els diversos grups que configuren les poblacions d'aquests estats. Actualment, per sort, les solucions bèl·liques a aquest tipus de tensions ja no es conceben com a plausibles en el món occidental industrialitzat, però no per això, deixen d'aplicar-se determinades polítiques oficials amb la finalitat d'establir societats compactes, no per això es deixen de banda les *comunitats imaginades*, com ens diria Anderson (1991). Les polítiques lingüístiques solen ser un prou bon exemple, en aquest sentit. La gran majoria dels estats actuals solen triar un nombre baix o relativament baix de llengües oficials de l'estat (normalment, només una), mentre que el nombre de comunitats lingüístiques que habiten en el seu interior poden arribar a ser fins a centenars, en els casos més extrems. Per això, el simple fet de triar una o algunes d'aquestes llengües ja beneficia automàticament els conjunts de parlants que la tenen com a L1 (Taylor, 1992). Amb això, no suggerim pas que totes les llengües d'un país haurien de passar a ser igualment oficials, cosa que més que impossible, és utòpica; per això serà molt important el grau de reconeixement de què gaudeixi cada comunitat de parlants. Però d'aquest tema, de l'acomodació dels diversos grups lingüístics dins de cada estat, en parlarem amb més profunditat més endavant en el capítol. Aquesta primera pinzellada serveix només per introduir la rellevància de la qüestió.

Atès, doncs, que tractarem de la relació entre grups majoritaris i grups minoritaris en dos territoris distints però comparables al mateix temps, com hem vist, ens interessarà fer un repàs, encara que no sigui exhaustiu, de la naturalesa d'aquest tipus de relacions des d'un punt de vista teòric, per tal de veure com aquests enfocaments ens poden ajudar a donar

compte de les situacions a Estònia i a Catalunya. Serà aquest, doncs, l'objectiu principal del capítol que ara encetem. Començarem proposant una caracterització del concepte de “minoria”, delineant els tipus de “minories” que s'han distingit a nivell teòric. A continuació, exposarem alguns models que s'han proposat a l'hora d'entendre com poden arribar a desenvolupar-se les relacions entre grups majoritaris i minoritaris en societats més o menys dividides en aquests termes, des de l'assimilació fins a la integració passant per la separació i la marginació. Ens fixarem en concret en dos plantejaments relacionats que s'han proposat com a estratègies en aquest tipus de relacions, els quals, segons ens diuen els experts en la matèria, tendrien a succeir quan un grup minoritari esdevé majoritari: la democràcia ètnica i l'etnonacionalisme interactiu.

En la segona meitat del capítol, ens centrarem en els drets de les minories, posant èmfasi en els aspectes lingüístics d'aquests drets, cosa que ens conduirà a exposar quins han estat els plantejaments que històricament s'han assajat per tal d'acomodar aquests drets i fer-los efectius, quines són les propostes actuals i quines perspectives o línies d'actuació s'albiren de cara al futur en pro del manteniment de la diversitat lingüística.

II.3.1. El concepte de “minoria”. Assaig de caracterització

Com ja sabem, no totes les “minories” són iguals i per tant, sota aquest terme s'hi agrupa una variada diversitat de grups els quals, a l'hora de reclamar drets i de gestionar-ne el seu acomodatament en el conjunt de la societat, cal tenir en compte des del seu punt de vista més adequat. Repassant la bibliografia, observem que no és fins la dècada dels noranta i principis de la dels dos mil que els experts en la matèria entomen la tasca de definir més decididament aquest concepte, cosa que fins llavors s'havia evadit, d'una manera o d'una altra, perquè o bé era un tema massa complex, o bé es justificava l'absència d'una definició més acurada perquè les prioritats dels grups minoritaris passaven per davant. Per tant, disposar d'una definició esdevé més necessari.

This question arises, somewhat surprisingly, not because there is an absence of serious issues relating to minorities, but because the problem of definition has troubled scholars so long that many have preferred simply to ignore it, by-pass it or boldly argue it is unnecessary to define the term.

II. MARC TEÒRIC

Remarkably, many scholars have addressed issues relating to minorities at considerable length without ever establishing, even in the simplest terms, the nature of the subject; in these cases, subsequent confusion should not be surprising. The most common explanation for the absence of a definition to date is the combination of the subject's complexity [...] with the pressing need to take action. Somewhat epitomizing this view is the position of Sigler (1983, p.3) who, while acknowledging that an adequate understanding of minority problems hinges on a definition, concludes that "the real needs of minority groups cannot wait".

Packer, 1993:24-25

Com veurem, tres quarts del mateix passaria amb el debat dels drets lingüístics de les minories. D'això, però, en parlarem més endavant. Centrant-nos en la caracterització dels grups minoritaris, utilitzarem la classificació que en fa Will Kymlicka (2000:32-44), on distingeix principalment entre tres categories de "minoria" bàsiques: les minories nacionals (*National/Homeland Minorities*), immigrants i mètics.

II.3.1.1. Minories nacionals

Segons Kymlicka (*ibídem*: 32), una *minoria nacional* és aquella que està formada per grups els quals configuraven una societat en ple funcionament en el seu territori històric abans de ser incorporades a un estat més gran. La seva incorporació a aquests estats ha estat típicament involuntària, a causa de la colonització, conquesta o cessió de territori d'una potència imperial a una altra, però també podria haver estat provocada voluntàriament, com a resultat d'una federació. Com a exemples d'aquests grups, Kymlicka proposa els indis d'Amèrica del Nord, els *chicanos* i els porto-riquenys als EUA, els quebequesos al Canadà o les federacions de Bèlgica i Suïssa.

La resposta tradicional a aquesta incorporació, per part de les minories nacionals, ha estat intentar dur a terme el seu propi procés de creació d'estat-nació. A vegades, les seves demandes d'autogovern han anat incrementant fins a tal punt que reclamen obertament una secessió del conjunt majoritari, tot i que l'autor proposa que aquest és un punt de vista que pot esdevenir caduc en el món globalitzat i transnacional en què vivim actualment i per tant, es tendiran a buscar solucions més aviat de caràcter federalitzant. Per contra, els grups majoritaris han tendit a intentar suprimir aquestes visions nacionalistes de les minories

nacionals, sovint implacablement (*ibídem*: 35). Però pel que s'observa empíricament, molt sovint succeeix que aquest tipus de polítiques no han dut els resultats que els que les aplicaven haurien esperat, sinó que sovint han tendit a generar l'efecte contrari. Per això:

In the experience of Western democracies, the best way to ensure the loyalty of national minorities has been to accept, not to attack, their sense of distinct nationality.

Kymlicka, 2000:36

Com ja sabem, aquest autor és un dels màxims exponents del que es coneix com a “liberalisme cultural”, el qual entén la tradició liberal en el marc d'una sèrie de límits respecte de com els grups nacionals (les majories) tiren endavant els seus projectes de construcció nacional (*nation-building*). En aquest sentit, és ben important un dels principis clau d'aquesta tradició, i és que les minories nacionals haurien de gaudir de les mateixes eines de construcció nacional igual com les té la majoria nacional, alhora que estarien subjectes a les mateixes limitacions. Aquesta seria la base de la prosperitat, reconeixement i llibertat de tots els ciutadans d'un estat multinacional, és a dir, format per diverses nacions, de les quals una serà demogràficament majoritària i les altres, per definició, minoritàries. Des de la nostra perspectiva, no podem deixar de veure-hi un punt d'idealisme en aquest fonament principal, però sens dubte, no és un impossible.

II.3.1.2. Immigrants

En contrast amb les minories nacionals, els immigrants no han vist com el seu territori històric, on funcionaven com una societat completa, era incorporat a un estat més gran, sinó que han estat les persones que, a títol individual i amb les seves famílies, les que han abandonat els seus llocs d'origen per anar a viure a un altre territori, deixant enrere els seus familiars i amics. Sovint, és una decisió presa per motius econòmics, però també pot fer-se per qüestions polítiques i de seguretat. Per Kymlicka, però, és important distingir dos grups principals d'immigrants: els que tenen dret a esdevenir ciutadans del seu país d'acollida i els que no (als quals anomenarà *mètics*, com de seguida comentem).

II. MARC TEÒRIC

El tipus de resposta dels grups d'immigrants a les polítiques de la majoria han estat força variades, però en general diferents de les observades per part de les minories nacionals. Els immigrants solen conformar un nombre demogràficament menor, més dispers territorialment i en general acceptaran l'expectativa d'haver-se d'integrar a la societat d'acollida, sovint esforçant-se per aprendre la seva llengua (cosa que sol ser un requisit per accedir a la ciutadania del país) i sobretot intentant dotar del màxim d'oportunitats als seus fills.

Això no obstant, Kymlicka nota que tot i que els immigrants no es resisteixin a integrar-se a el corrent cultural principal del seu nou lloc de residència, sí que hi ha un intent de renegociar els termes d'aquesta integració per part seva, intent basat en aproximacions que s'han definit com a "multiculturals". Aquest enfocament renovat vindria a dir que no per resistir-se a abandonar els seus vells costums, tradicions, la seva religió o fins i tot la seva llengua, han de passar a ser automàticament vistos com a poc patriòtics, o fins i tot com una amenaça a la pròpia cultura de la majoria. Majoria que, novament, tendirà a reaccionar poc positivament a aquestes demandes.

Històricament, fins els anys 60, els tres països principals de migració (Canadà, els Estats Units i Austràlia) havien adoptat una política de "conformitat anglo", cosa que es veia necessària per fomentar el progrés del conjunt de la societat i de tots els individus en particular. Però als anys 70 es va començar a veure que aquesta política era irreal, innecessària i injusta:

It was unrealistic because no matter how much pressure to assimilate is applied, immigrants never fully lose their distinctive identities and practices. The "melting pot" image was never accurate. Immigrants do indeed integrate into common institutions and learn the dominant language, but they remain visibly, and proudly, distinctive in their ethnic identities and attachments. Pressuring immigrants to assimilate is unnecessary, since the evidence shows that immigrants who maintain a strong sense of ethnic identity and pride can nonetheless be loyal and productive citizens. And, finally, pressuring assimilation is unfair, since it denies equal respect to immigrants, and turns integration into an oppressive process.

Kymlicka, 2000:38

Per l'autor, si les democràcies liberals volen dur a terme una integració justa dels seus immigrants, hi ha dos elements bàsics a tenir en compte: en primer lloc, que la integració és

un procés lent i que no ocorre “overnight”, d'un dia per l'altre. Per això, s'ha de preveure una transició paulatina en aquest procés, tot facilitant-lo amb ajudes i incentius. En segon lloc, les institucions on teòricament s'han d'integrar aquests col·lectius han de demostrar un grau de respecte, reconeixement i acomodació de les identitats i pràctiques etnoculturals de les minories tal com les demostrava tradicionalment per al grup dominant (*ibídem*: 39). Kymlicka mateix ja adverteix les crítiques de part d'alguns a aquesta aproximació multicultural, les quals subratllen que no és pas exactament una renegociació dels termes pel que fa a la integració a les noves societats allò que busquen els immigrants, sinó netament rebutjar la pròpia integració, no incorporar-se a la societat d'acollida i no funcionar en la llengua dominant.

But this is incorrect. It would be self-defeating for immigrants to seek multiculturalism policies which would impede their integration. After all, the overwhelming reason why people migrate is for economic reasons –to get a better life for themselves and their children. They have decided to leave their original society and culture, and emigrate to another, more prosperous society, with the hope of taking advantage of the greater educational and employment opportunities it provides. They make this decision knowing full well that they can only take advantage of these opportunities if they are willing to adapt to the new society, to learn its language and customs, and integrate into its academic, economic and political institutions. If they valued cultural maintenance over economic gain, they would not have come in the first place.

Kymlicka, 2000:39

I segons aquest mateix autor, l'evidència suggereix que és més aviat així: no estem davant de cap negativa d'integrar-se per part del immigrants, sinó d'una demanda de renegociar els termes d'integració. A més, on s'han aplicat aquest tipus de polítiques s'observa que més que impedir la seva integració, l'afavoreix. En poques paraules, Kymlicka resumeix aquest debat de la següent manera:

Just as immigrant citizens are expected to make a new home in the receiving country, so the receiving country must make them feel at home.

Kymlicka, 2000:40

II.3.1.3. Mètics

Manlevant aquest terme de Michael Walzer, el qual l'havia pres al seu torn de l'antiga Grècia, Kymlicka l'utilitza també com Walzer per referir-se als grups d'immigrants que, com dèiem abans, són concebuts com a no futurs ciutadans del seu nou país ni futurs residents permanents. Són el cas, com posa d'exemple aquest autor, dels turcs a Alemanya, els mexicans a Califòrnia o els nord-africans a l'Estat espanyol o Itàlia. Tant és així que, si haguessin estat vistos com a possibles futurs ciutadans o residents permanents, se'ls hauria negat l'entrada al país en primer terme. Aquest conjunt de ciutadans, en canvi, reclamen que se'ls regularitzi la seva situació i se'ls atorgui accés a la ciutadania del país.

Per la seva banda, els països d'acollida van trobar adequat aquest enfocament perquè d'aquesta manera, repetint-los constantment que el seu lloc real era el seu país d'origen, finalment a la llarga acabarien marxant. Però novament, Kymlicka suggereix que empíricament, aquesta aproximació condueix a solucions errònies, en primer lloc perquè els mètics que hagin viscut durant anys en un altre país que no sigui el seu d'origen ja no sentiran que el seu "lloc real" o "casa seva" sigui el país que els va veure néixer. Per no dir que, en el cas que ja hi hagin arribat a tenir fills, aquest seu nou país serà definitivament més casa seva per a ells que no pas el país d'origen dels seus pares. Per tant, de nou, una política basada en un hipotètic retorn dels mètics és senzillament irrealista.

Així, les democràcies occidentals han tendit a regular la situació d'aquests immigrants, cosa que com diu Kymlicka, no només és "prudent" sinó que és un "requeriment moral" perquè "to have permanent residents who are subject to the state, but unable to vote, is to create a kind of caste-system which undermines the democratic credentials of the state." (*ibídem*: 43). I un altre cop, l'evidència ens diu, segons aquest mateix autor, que allà on els immigrants han estat acceptats com a futurs ciutadans, les diferències culturals no han esdevingut cap barrera per a la seva integració, tot i que ens pugui semblar naïf que el simple fet de donar el dret a les persones d'origen immigrant de poder demanar la ciutadania tingui cap efecte sobre possibles brots de racisme o marginació:

Various studies have shown that the key factor in determining the integration of immigrant groups in different countries is not the differences in culture between the country of origin and the receiving country, but rather the policy of the receiving country.

En resum, aquestes tres tipologies de grups minoritaris que trobem en les democràcies occidentals demostren que hi ha hagut un cert canvi en la línia d'afavorir-ne la inclusió, combinant alhora estratègies per seguir fomentant la creació d'un estat-nació més plural, és a dir, que la construcció d'aquest estat-nació no vagi en detriment de les minories ni signifiqui una càrrega injusta, estigmatitzadora i exclouent per a ells.

II.3.1.4. Altres grups minoritaris

Però aquesta caracterització que fa Kymlicka dels grups minoritaris que típicament trobem en les democràcies occidentals, especialment pel que fa als països anomenats d'immigració, no exhaureixen tot el ventall de possibilitats que hi podem observar, especialment quan ampliem l'horitzó i ens fixem en què passa en altres contextos, com ara als països de l'Europa de l'est, com serà el cas d'Estònia. El cas dels russòfons allí és especialment complex, perquè no són ni una minoria nacional (amb l'excepció de la minoria formada pels "Antic creients", vg. III.2.2), ni un col·lectiu que es percebi com a immigrants, especialment les generacions joves, perquè ja han nascut a Estònia, i en sentit estricte tampoc les generacions més grans, perquè en el moment en què van decidir anar a viure a Estònia no van creuar cap frontera de cap país, és a dir, es tractaria més d'una migració interna (Shafir, 1995:2) com la que va acollir Catalunya durant els anys 50 i 60 del segle passat, és a dir, de persones del mateix país, des del punt de vista jurídic. Per això, Laitin (1998) defineix a les comunitats russòfones no només d'Estònia, sinó també de la resta de països successors a la Unió Soviètica com a una "comunitat embarrancada" (*beached community*), perquè en qüestió de dies van passar de viure en un país diferent, on per cert, ja no serien membres de la majoria, sinó ben al contrari, formarien bombolles minoritàries més o menys destacades, segons cada nou Estat i segons cada territori dins de cada Estat.

Això no obstant, els russòfons d'Estònia, igual que les minories nacionals, s'havien establert i havien començat a funcionar com una societat plena, com diu Kymlicka. Això, per tant, hauria significat que en el moment de la independència, seguint l'observat en les democràcies occidentals, s'hauria d'haver adoptat un enfocament més federalitzant, amb

II. MARC TEÒRIC

dues llengües oficials i amb una autonomia territorial allà on els russòfons fossin clarament una majoria (com ara al comtat d'Ida-Viru). Però s'entén que per al nou Estat independent estonià, aquestes fossin demandes del tot inacceptables, perquè

After all, in most respects, the Russians in Estonia are quite unlike national minorities in the West. National minorities in the West are groups whose historic homeland has been involuntarily incorporated into a larger state. The Russians in Estonia, by contrast, are recent settlers into the homeland of the Estonian people, and they were able to settle there only because Estonia had been involuntarily incorporated into the Soviet Union.

Kymlicka, 2000:47

El fet d'atorgar estatus de llengua oficial, en les democràcies occidentals, es concep més aviat com una forma de posar remei als greuges que els grups minoritaris del país havien patit tradicionalment per les forces homogeneïtzadores (de la majoria); com es veu, aquest no fóra el cas en el moment en què Estònia es redefinís com un Estat binacional, ans al contrari, semblaria que es consolidarien les injustícies perpetrades en temps passats.

D'altra banda, la minoria russòfona d'Estònia tampoc són *mètics*, tal com els hem descrit més amunt, però com sí (val a dir-ho) van ser concebuts per part de la majoria estoniana durant els primers anys posteriors a la recuperació de la independència (vg. III.2.3, més endavant), quan hi havia una forta percepció que, extingida la Unió Soviètica, els russòfons se'n tornarien als seus "llocs d'origen", a "casa seva", perquè amb la fi d'aquest país s'havien acabat els seus teòrics privilegis en relació amb la resta de la societat.

El cas català, com també bé sabem, és un exemple igualment molt complex. Com ja s'ha dit, durant les dècades de majors moviments migratoris del segle passat, van arribar a Catalunya un bon nombre de persones procedents d'altres territoris de l'Estat les quals, en no haver creuat cap frontera política, tampoc sentirien una sensació d'haver emigrat, com sí havien fet, per exemple, altres paisans seus que se n'haurien anat a Alemanya o França. A més a més, en notar certament poca diferència entre el seu territori d'origen i la seva nova residència, atesa la forta política assimilista i homogeneïtzadora del moment, tendrien a tenir un contacte més aviat esporàdic amb la cultura i la llengua locals.

Però Catalunya, per la seva banda, forma part d'un Estat més gran on es troba incardinada amb altres pobles i nacions, i en forma part en tant que grup minoritari, ni que

sigui el més nombrós, d'aquest Estat. Aquest és un element de rellevància clau, a parer nostre, que exerceix una gran influència en el cas català, perquè malgrat el procés de transició cap a la democràcia iniciat amb la finalització de la dictadura franquista, les demandes d'un reconeixement just per part de la minoria catalana cap a la majoria castellana semblen no del tot solucionades, malgrat que l'Estat espanyol segurament compti com una de les democràcies occidentals que han sabut acomodar les seves minories nacionals, segons el marc de Kymlicka, com a mínim a ulls de la comunitat internacional.

En resum, tant Catalunya com Estònia presenten les seves particularitats pròpies sobre les quals descansen algunes de les idees clau que sovint s'esmenten per tal d'interpretar correctament cada cas i a l'hora de fer propostes per avançar cap a mesures que afavoreixin la justícia social. Si bé el model de caracterització dels grups minoritaris delineat per Kymlicka, tal com l'hem exposat, pugui ser d'aplicació restringida en aquests dos casos, ens ha semblat una bona manera d'intentar organitzar un mapa conceptual per tal de començar a visualitzar la situació sobre el terreny d'aquests dos llocs concrets, que són el centre del nostre treball, i per donar també un enfocament genèric a la qüestió de les relacions majories-minories, de les quals tracta el present capítol. Tot seguit aprofundirem en les formes que poden prendre aquest tipus de relacions des d'un punt de vista també eminentment teòric.

II.3.2. Majories i minories en interacció

Quan en una societat conviuen grups majoritaris i minoritaris (la immensa majoria de les societats, occidentals o no, en el present), necessàriament trobarem que les persones que les habiten tenen un tipus o altre d'actituds i ideologies sobre aquest contacte. John Berry (2003:3-11) considera dos tipus de conceptes essencials sobre els processos d'aculturació: fins a quin punt les poblacions en contacte volen efectivament tenir aquest contacte amb altres grups, per un cantó, i fins a quin punt cada conjunt vol seguir mantenint els seus propis atributs identitaris i culturals, per l'altre. La pregunta (o les preguntes) clau que detecta Berry són les següents (èmfasi en l'original):

For non-dominant groups, the main question is 'How shall *we* deal with these two issues?', while for dominant groups it is 'How should *they* deal with them?' In practice, however, both groups must also

II. MARC TEÒRIC

concern themselves with the views and practices of the others. For the former, their choices may be constrained by the orientations of the dominant group, while for the latter, the dominant group needs to consider how to change themselves in order to accommodate non-dominant peoples. Thus, for both groups in contact, there is necessarily a mutual process, involving one's own attitudes and behaviors, and a perception of those of the other groups.

Berry, 2003:5-6

Per tant, és un procés de doble via, de doble direccionalitat, en què cada grup pot adoptar diferents estratègies. El mateix Berry presenta les següents: assimilació, separació, integració o marginalització (per part dels grups no dominants) i multiculturalisme, “melting pot”, segregació o exclusió (per part dels dominants). A continuació els exposem breument, en tant que els entenem com a possibles sortides en les dinàmiques de societats dividides.

II.3.2.1. Possibles sortides en les dinàmiques de les societats dividides

Com diu el mateix Berry, tots aquests conceptes tenen una llarga tradició d'ús acadèmic en els estudis d'aculturació. Per tant, sense entrar-hi en detall i succintament, seguirem el plantejament que en fa aquest mateix autor.

Des de la perspectiva dels grups no dominants, com diem, podrem trobar que segueixen estratègies d'assimilació quan explícitament no desitgen mantenir la seva tradició cultural (*cultural heritage*) i alhora intenten entrar en contacte amb altres cultures. Per contra, quan l'èmfasi recau en la cultura pròpia i es busca evitar el contacte amb els altres, aleshores estarem parlant d'una alternativa de separació. En tercer lloc, quan s'intenta mantenir els propis trets culturals alhora que s'entra en contacte amb altres grups, aquesta és una opció d'integració: un vol ser part de la societat en què viu a nivell global tot mantenint la seva integritat cultural. Finalment, quan no s'observa ni desig de mantenir els propis trets culturals (sovint a causa d'una pèrdua cultural forçada –per *restriccions internes*, com diria Kymlicka) ni tampoc es busca entrar en contacte amb altres grups (resultat d'un sentiment de discriminació o exclusió –producte de les *pressions externes*, novament fent servir la terminologia de Kymlicka) aleshores s'observaria una marginalització.

Berry ja ens avisa que tot l'anterior es basa en el fet que els grups en contacte tinguin una llibertat d'elecció efectiva de com dur a terme les seves relacions amb la resta de grups,

cosa que no sempre passa (més aviat és l'excepció). Sovint serà el grup majoritari (dominant) el que proposarà (imposarà) les pautes de relació intergrupals, i això serà molt important sobretot per a l'enfocament integrador: si el grup dominant no mostra un grau d'obertura ampli cap a la diversitat cultural, aquest enfocament entrarà en dificultats. Per Berry, doncs, la integració implica una "acomodació mútua" (*ibídem*: 6) que vol dir que tots dos grups, el majoritari i el minoritari, accepten el seu dret respectiu de viure com a pobles culturalment diferenciats en una mateixa societat, compartint les mateixes institucions.

Vist, doncs, des de la perspectiva del grup dominant, la tercera dimensió que ens queda per completar el quadre que plantegen les relacions intergrupals, trobarem els mateixos enfocaments paral·lels als que veïem de part del grup no dominant, però en ser promoguts o motivats pel grup dominant, seran vistos des d'un altre prisma. Així, podem parlar que es busca l'assimilació quan es reivindica el "melting pot"; separació (evitar el contacte amb els altres mantenint els teus trets culturals) serà en aquest cas segregació; la marginalització esdevindrà exclusió; i integració, el manteniment de la diversitat cultural, serà el multiculturalisme (*ibídem*: 6).

També, explica Berry, podem explorar com les persones es relacionen les unes amb les altres, sociològicament a través de conceptes elaborats per la psicologia social: els prejudicis, els estereotips, les actituds i la discriminació, tots ells amb una llarguíssima tradició de debat acadèmic especialitzat.

Finalment, i encara des de la psicologia social, un altre constructe destacat amb què s'ha treballat és el de la "ideologia del multiculturalisme" o "l'assumpció multicultural" (*ibídem*: 8). Bàsicament, el que ens diuen aquests conceptes és que diversos estudis han intentat demostrar que la diversitat cultural és bona per a la societat i per als seus membres a nivell individual, i s'ha trobat que quan les persones se senten segures en la seva pròpia identitat cultural, estaran més disposades a acceptar més efectivament la diversitat, o dit d'una altra manera, sembla haver-hi poc dubte pel que fa a la influència que té ser acceptat pels altres i alhora acceptar els altres.

II.3.2.2. Altres alternatives als conflictes intergrupals des del punt de vista de les minories

Normalment, en l'estudi dels enfocaments adoptats per part dels grups minoritaris en les seves relacions amb els grups majoritaris o dominants s'ha centrat el focus d'atenció en el nacionalisme i les tendències que se'n deriven. Sovint s'ha destacat el que Kymlicka anomena la "ideologia del nacionalisme", la qual analitza com aquests grups volen fer prevaldre el seu dret i la seva legitimitat en demandar unes polítiques que els afavoreixin en tots els àmbits (social, econòmic, cultural, etc.) per tal de poder-se assegurar un futur que sigui "normal", o el més "normal" possible:

This ideology gives many people a sense of what is "normal" for a state, and what is the 'proper place' for minorities. For the titular national group within each state, nationalist ideology defines a 'normal' state as a state with one official language –'one state, one nation, one language'. In this nationalist image, other language groups are (more or less) tolerated if they 'stay in their place' –that is, if they confine their claims to elementary schools, cultural associations and churches, but do not make any claims to share public space or state power.

Kymlicka, 2003:21

Cosa que no vol dir que siguin uns objectius els quals els grups majoritaris dominants no hagin perseguit ells mateixos, és a dir, no és un enfocament patrimoni exclusiu dels nacionalismes en grups minoritaris. Malgrat tot, a vegades sí que s'ha volgut expressar en aquest sentit, fent destacar que la majoria és més aviat neutre des del punt de vista nacionalista, quelcom que ha estat descrit per Michael Billig com a "nacionalisme banal", intentant fer veure que els "nacionalistes" (clarament adoptant un sentit pejoratiu de la paraula) ho són "ells", "els altres", no "nosaltres." De fet, aquest va ser un debat que en el moment de la negociació per a la incorporació a la Unió Europea no només d'Estònia, sinó de bona part dels països excomunistes de l'Europa de l'Est, va destacar-se i va subratllar aquest aspecte ideològic observable en moltes democràcies occidentals (de la vella Europa). Així, la UE, com a bloc, reclamava un tractament als grups minoritaris dels aleshores aspirants a països membres que en molts casos, ells mateixos no arribaven a complir, tal com es reclamava de part fins i tot de l'OSCE (Johns, 2003 –sobre la influència de la UE i les seves reglamentacions en les negociacions per a l'accés d'Estònia, vegeu més avall III.2.5).

Ara bé, què és el que s'observa que succeeix quan un grup minoritari o no dominant esdevé majoritari i/o dominant en el seu territori històric, ja sigui com a “titular” d'un estat propi (com ara el cas d'Estònia) o recupera un nivell d'autogovern més elevat (el cas català)? Què passa quan a més a més, en aquest territori hi hauran de conviure amb altres grups que seran o bé minoritaris o bé no estrictament dominants? Per respondre a aquestes preguntes, òbviament pertinents per al nostre estudi, ens centrarem en dues anàlisis en concret: Smootha & Hanf (1992), els quals desenvolupen el concepte de “democràcia ètnica”, i Hennayake (1992), qui proposa el terme “etnonacionalisme interactiu”.

II.3.2.2.1. Democràcia ètnica

En el seu estudi de les diverses formes que pot adoptar la regulació del conflicte en societats altament dividides, Smootha & Hanf (1992) proposen quatre alternatives possibles: la partició (quan els grups en contacte mantenen concepcions nacionalistes molt divergents i es troben territorialment separats); la democràcia ètnica (combinant instruments genuïnament democràtics amb una dominació ètnica, d'arrel nacionalista excloent); la democràcia consociacional (un compromís que garanteix igualtat d'oportunitats i dret a veto dels grups constituents, amb la qual cosa s'adiu en situacions on no hi ha un clar grup majoritari potent); i la democràcia liberal (en la qual segons els autors, el conjunt majoritari de la població voldria eliminar les afiliacions ètniques) (Smootha & Hanf, 1992:26).

De tots aquests conceptes, ens interessa especialment el de democràcia ètnica, perquè com veurem en el cas d'Estònia, és un concepte que va prevaldre de manera clara durant el moment de la declaració d'independència i els anys immediatament posteriors, i malgrat els avenços i canvis que s'han anat introduint al llarg d'aquestes dues dècades, suggerirem que és encara ara, a nivell polític i social, l'enfocament de la major part de la societat estoniana.

Segons aquests autors, doncs, una democràcia ètnica quedaria definida de la següent manera:

Ethnic democracy is a democracy in which the dominance of one ethnic group is institutionalized. Combining real political democracy with explicit ethnic dominance, this peculiar brand of democracy has its own tensions and contradictions.

Així, podem dir que segons la descripció que en fan aquests autors, la democràcia ètnica és aparentment, de portes enfora, un sistema polític que funciona seguint les regles del joc democràtic, incloent-hi la garantia dels drets bàsics com ara els polítics i civils.

Yet ethnic democracy differs from other types of democracy in according a structured superior status to a particular segment of the population and in regarding the non-dominant groups as having a relatively lesser claim to the state and also as being not fully loyal. The manifestations of superior status are various but the most important ones relate to entry to the highest offices in the land and to the character of the state (its symbols, official language, religion, immigration policy). They may expressly be written into the constitution and other laws, or incorporated into the unwritten but clear rules of the game. Since the state is considered to be the expression of the national aspirations of the dominant group, the nation takes precedence over the state or civil society. Since the loyalty of those not belonging to the nation is somewhat suspect, caution is exercised in recruiting them to very sensitive positions of trust in the society (the security services and the top political posts).

Smooha & Hanf, 1992:32

Les contradiccions d'aquest sistema, tal com opinen aquests autors, són perceptibles en diversos àmbits, però sobretot destaquen les restriccions en el camp dels drets individuals i col·lectius pel que fa a l'expressió plena de la identitat nacional dels grups no dominants. Encara que en aquest sistema hi puguin cabre concessions a les minories, els poders estatals no són plenament neutres, com solen ser en el cas de les democràcies consociacionals. Smooha & Hanf proposen el cas d'Israel per il·lustrar aquest tipus de sistema, però també apunten que els aleshores nous estats independents de l'Europa de l'Est s'hi podrien afegir, donada la seva tendència a un nacionalisme exclouent. No en proposen una anàlisi més profunda d'aquests casos, com sí que fan, d'altra banda, Chinn & Kaiser (1996), probablement perquè en el moment que Smooha & Hanf publiquen el seu article (1992) tot just estaven començant a aparèixer molts dels nous estats de l'Europa de l'Est i els seus sistemes de govern estaven en vies de consolidació.

D'altra banda, una altra qüestió més important de plantejar-nos fóra si seria necessari, en realitat, que els grups minoritaris en aquestes "democràcies ètniques" gaudissin d'un major reconeixement més ampli per part de la majoria, sobretot tenint en compte la història

més recent en aquests territoris on s'hi hauria aplicat aquest sistema, tal com semblava apuntar ja Kymlicka, com vèiem més amunt. En cas de ser així, quin hauria de ser aquest reconeixement, en quin grau i per fer què? Preguntes que no tenen pas una resposta senzilla i directa, sobretot partint de la base que estem treballant amb una tipologia de grups minoritaris o minoritzats molt especial, com ja hem vist. No serà pas aquí on resoldrem aquesta qüestió, sinó que com ja es veu, l'anirem tenint present al llarg del treball i la discutirem més en profunditat a la part final.

II.3.2.2.2. L'etnonacionalisme interactiu

Segons Shantha Hennayake (1992), quan el nacionalisme és part del grup dominant, aquest fet resulta en la “major causa de l'emergència d'un nacionalisme de caràcter ètnic per part de la minoria” (Hennayake, 1992: 526). Creiem interessant comentar, ni que sigui aquí de manera breu, l'estudi d'aquest autor i sobretot el concepte d'etnonacionalisme interactiu, definit tal com suara acabem de fer i amb el qual resumeix en set punts els factors essencials que poden portar a tensions de caràcter nacionalista entre majories i minories que cohabituen en un mateix ordre polític.

D'acord amb Hennayake, quan el nacionalisme de l'ètnia majoritària esdevé obertament exclusivista s'estimula una reacció oposada, diametralment contrària, per part de les minories nacionals que habiten en aquest mateix estat. La tipologia de casos en què es pot donar aquesta situació que Hennayake estableix en set punts és la següent: 1) Quan l'actual majoria de la nació ha estat sotmesa abans a forces colonitzadores o imperialistes que la tenien subjugada als seus interessos colonials/imperials. Hennayake proposa l'exemple dels Sinhala a Sri Lanka. 2) On el nacionalisme de caràcter ètnic de la majoria, especialment en els seus elements populars, hagi estat suprimit, ocultat o contingut, com per exemple a l'Iran prerevolucionària. 3) Quan la nació majoritària es veu amenaçada per forces externes –per exemple, a Pakistan Oriental– o per forces internes –per exemple, l'aleshores creixent nacionalisme hindú a l'Índia com a reacció contra el creixent fonamentalisme islàmic del país. 4) Quan els recursos econòmics d'una nació multiètnica es troben limitats –com ara la situació dels malais a Malàisia. 5) Per sol·licitar suport per a les aventures políticament arriscades per part de l'Estat –Hennayake troba que l'exemple de l'Alemanya Nazi s'adiria a

aquest subgrup. 6) Per recuperar el prestigi perdut com a nació –per exemple, la França de la postguerra, després de la Segona Guerra Mundial. 7) Quan la supervivència de la nació majoritària es veu amenaçada –com és ara a Israel (*ibídem*: 529).

Chinn & Kaiser (1996) adopten l'enfocament d'aquest autor per explicar les reaccions de caràcter nacional exclusivista presents entre les nacions titulars dels Estats postsoviètics. Des d'una perspectiva general, els dos primers punts de la caracterització de Hennayake són expressats per tots els no-russos al llarg de tot el territori de l'antiga Unió Soviètica, ja que els podem considerar els factors necessaris per a la consecució de la independència d'aquests països successors, així com també són l'explicació del perquè les nacions titulars necessàriament es convertiran en dominants o hegemòniques al llarg dels seus Estats independents (explicarien les raons per les quals s'adoptaria un sistema de democràcia ètnica, com veiem abans).

Però pel que fa al cas concret de les repúbliques bàltiques, i en específic Estònia, el punt que més reflectiria la presència d'un nacionalisme de caràcter exclusivista per part del grup titular de la nació seria el tercer. Rússia és vista com un enemic extern, com un factor de desestabilitat en la relació entre els estonians i els russòfons. Al mateix temps, però, els russòfons que viuen a l'interior del país són percebuts com una amenaça interna: se suposa que tenen un poc grau de lleialtat cap al seu nou país, Estònia. Com a mínim, repetim, aquesta era la percepció durant els primers anys postindependents, la qual, però, ha tendit a perdurar, com veurem.

Així, doncs, amb un mateix concepte, l'etnonacionalisme interactiu, podríem explicar el creixement d'un nacionalisme de caràcter exclusivista per part de les ètnies titulars de cada estat de l'antiga Unió Soviètica, així com l'actitud de confrontació a aquest tipus de nacionalisme per part de la minoria russòfona present en aquests nous Estats. Com veiem i des d'un punt de vista eminentment teòric, són tensions intrínsecament relacionades i directament proporcionals: a major caràcter exclusiu del nacionalisme titular, major grau de confrontació de la minoria. A més a més, per acabar de configurar el panorama general del cas estudiat, hi hauríem d'afegir un tercer factor determinant: el paper de Rússia, que moltes vegades, seguint els seus interessos i objectius com a potència internacional, ha encoratjat la confrontació entre russòfons i ètnies titulars de les respectives nacions, més que no pas ha ajudat a reduir tensions entre elles.

Per tant, seguint el *triadic nexus* de Rogers Brubaker (1996) podem imaginar un triangle que posaria en relació els factors importants que acabem de comentar. En els vèrtexs d'aquest triangle hi trobaríem, per una banda, el caràcter exclusivista del nacionalisme del grup titular de la nació, l'oposició generalitzada a aquest tipus de nacionalisme per part de la minoria russòfona present en cadascun dels nous estats, i finalment el paper de Rússia, tal com acabem de comentar. D'aquesta manera, s'explica com la minoria russòfona es troba atrapada entre dos pols: d'una banda, l'Estat nacionalitzant on viuen i el seu lloc d'origen històric, amb el qual s'hi senten ètnicament relacionats, segons la seva autorepresentació mental¹⁵.

En el fons, *etnonacionalisme interactiu* i *democràcia ètnica* són dos conceptes molt lligats entre si. Com a mínim, observem que el que proposa Hennayake partiria força de la base d'una democràcia ètnica, és a dir, l'etnonacionalisme interactiu suposaria en bona mesura l'existència d'una democràcia ètnica:

Effectively then, the minority ethnic groups extend their consent to an institution, the nation-state, which is controlled by the majority nation. Although it may appear that the nation-state and the majority nation are two different entities in form, in content they are only two manifestations of the same phenomenon.

Hennayake, 1992:528

Per tant, repetint, en la mesura que els uns exerceixen el seu dret a la construcció d'un estat-nació a partir del seu grup majoritari i dominant, els altres se'n desenten i hi reaccionen en contra. Aquesta és la teoria, però no sempre es complirà, com ja sabem. Una de les causes que pot fer que falli, com ja apunta el mateix Hennayake, és la manca d'organització i cohesió política del grup minoritari que faci més difícil la seva contrareacció. Aquest serà el cas dels russòfons a Estònia, com veurem més endavant. Però també hi ha altres variables que tenen un paper gens menyspreable a l'hora d'explicar una

---

¹⁵ Repetim que tot això és vàlid per al moment en què s'escrivien aquests estudis, que coincidien amb els primers anys d'independència d'Estònia i de la majoria dels països successors de la Unió Soviètica. No estem exposant la situació actual, cosa que farem més detalladament en el capítol següent, tot i que moltes coses hi tindran ressonància. Simplement estem proposant la utilitat d'aquests conceptes a nivell teòric que ens serviran per la nostra anàlisi, més endavant.

reacció per part de la minoria cap a les polítiques de la majoria dominant, tal com Chinn & Kaiser (1996) esmenten. Analitzant els casos concrets de les diverses repúbliques successores de l'URSS, com ja hem dit, aquests autors noten que tindrien una importància destacada per una banda, la manera com els nous estats independents gestionarien l'acomodació de les seves minories russòfones, per una altra hi hauria l'adaptació (o manca de) d'aquestes minories cap als seus nous Estats i finalment, serien importants les conseqüències de les primeres mesures adoptades durant els anys immediatament posteriors a la recuperació de la independència d'aquests països (Chinn & Kaiser, 1996:4-5).

Basant-se en la hipòtesi de l'etnonacionalisme interactiu, aquests autors proposen que on hi hagués hagut més rebuig de les minories, és a dir, una persecució més explícita dels objectius d'establir un estat-nació amb base ètnica (de la majoria) s'hi hauria d'observar un rebuig més destacat de part dels grups minoritaris de les polítiques de la majoria. Amb el seu estudi, aquests autors proven que aquesta hipòtesi és certa, però no del tot, sinó que hi ha altres variables que són igualment importants i que poden modificar substancialment el resultat final, l'adaptació o no-adaptació dels russòfons a la seva nova realitat. Comproven que, certament, en els estats on des de bon començament es van aplicar mesures més aviat restrictives, les actituds hostils per part de la minoria russòfona del país han sigut més freqüents que no pas en aquells llocs on es va optar per prendre una postura més inclusiva.

Però el contrari no implica una postura més oberta a la nova societat per part de la minoria, és a dir, adoptar mesures més aviat laxes per a la participació en la vida política de l'Estat d'aquesta minoria no significaria obtenir per part seva una actitud positiva i una buscada adaptació a la nova realitat. Seria el cas dels països centreamericans, que tot i haver adoptat aquest tipus de mesures, serien uns dels nous Estats independents on els russòfons han mantingut una relació més hostil cap a la població autòctona i titular de la nació.

En canvi, al Bàltic, on sobretot Estònia i Letònia van adoptar mesures fortament restrictives en relació amb la participació dels russòfons en la vida política de l'estat en el moment de represa de la seva independència, tal com veurem en el següent capítol, sembla que aquests han anat acceptant gradualment el seu paper de minoria subordinada, no sense dificultats i tensió, això sí. El que explicaria aquesta diferència entre les repúbliques bàltiques i les centreamericanes seria una variable bàsicament econòmica: vivint en estats més benestants i amb majors possibilitats de mantenir un nivell de vida raonablement bo, els

russòfons del Bàltic podrien acceptar un cert grau de subordinació a la població autòctona i titular de la nació. Per contra, en països on se'ls dificultés més el fet de tirar endavant, la minoria russòfona no acceptaria ni les més mínimes demandes de part del grup titular de la nació, fins i tot essent els mateixos russòfons els que ocupessin els llocs de treball amb més prestigi i millors sous.

II.3.3. Els drets de les minories

Per tot plegat, tal com dèiem més amunt, s'inicia durant la dècada dels noranta i principis dels dos mil un aprofundiment en el debat dels drets de les minories, però l'especificitat dels drets lingüístics guanya cada vegada més pes. Kymlicka & Patten (2003) assenyalen dues causes principals per les quals ells creuen que és aleshores que s'observa una eclosió d'aquests debats des del punt de vista especialment de la filosofia i les ciències polítiques: per raons pràctiques i per raons teòriques:

At the practical level, we have seen a growing range of political conflicts and challenges throughout the world that are centered on linguistic diversity. At the theoretical level, a series of internal developments within the field of political theory itself have converged on questions of language rights and language policy. [...] It has become clear, in short, that the practical challenge of promoting democratisation around the world requires attending to issues of linguistic diversity.

Kymlicka & Patten, 2003:2-3

Com ja ha quedat exposat més amunt, Kymlicka és un dels màxims exponents d'aquest debat en tant que crític de les veus que refusen un enfocament de protecció dels drets de les minories per considerar-lo il·liberal. Kymlicka (1999) comenta aquesta objecció es deu a una confusió del terme “drets col·lectius” (*group rights*). Segons ell, els defensors d'aquests drets diran que *supleixen* els drets individuals i per tant, estenen els principis liberals tradicionals, mentre que els detractors assumiran que els drets col·lectius *restringeixen* els individuals, amb la qual cosa es posa en perill aquests principis liberals tradicionals.

L'aportació original a aquest debat per part de Kymlicka és que hi ha alguns tipus de drets col·lectius que entren en conflicte amb els individuals, mentre que n'hi ha d'altres que

no: els primers són les “restriccions internes” (proposades per evitar la deserció dels membres d’un propi grup, intragrups) i les segones són “proteccions externes” (per protegir un grup de les pressions externes). Les restriccions internes són clarament il·liberals, combatudes generalment en les democràcies occidentals. Les proteccions externes, per contra, són del tot compatibles amb els principis liberals. La voluntat que demostrin alguns grups minoritaris de defensar la seva identitat i reduir la seva vulnerabilitat enfront de les majories no hauria de ser vist com a contradictori en una democràcia liberal, perquè efectivament, pot portar a una societat més justa. En la majoria de casos, aquestes proteccions no estan pensades per anar en contra dels col·lectius majoritaris, sinó que com a norma general, són concebudes per tal que aquests grups no privin a les minories dels seus recursos i de les institucions que necessiten per mantenir la seva comunitat. En l’opinió de Kymlicka, aquestes són unes demandes legítimes (Kymlicka, 1999:137).

Ara bé, una de les qüestions crucials, com més endavant en el text apunta el mateix autor, és què és allò que *necessiten* les minories, una qüestió vaga i difícil de definir: necessiten per què? Per fer què? Comentant la situació a Catalunya i el Quebec, Kymlicka conclou que aquests dos casos demostren que tot i que l’*status quo* hagi pogut aportar, almenys sobre el paper, suficients nivells de drets lingüístics i de poders d’autogovern, alguna cosa encara els manca, i és particularment el *reconeixement*. Veient-se no només com dues “regions” més dels seus respectius països, sinó com a dues “nacions” pròpies, tant Catalunya com el Quebec desitjarien un grau d’asimetria en relació amb la resta de territoris dels seus Estats. Per tant, és factible, segons Kymlicka, que aquests dos països acabin fragmentant-se per una manca de reconeixement simbòlic de la minoria per part de la majoria, cosa que valora com certament inquietant, que un país pugui acabar trencant-se per qüestions simbòliques. Tanmateix, de nou la seva capacitat d’anàlisi es demostra de la següent manera:

But it is important to note that, if this is a petty concern, the pettiness is found on both sides. After all, the reason why the English speaking majority in Canada is reluctant to accept asymmetry for Quebec is precisely that it would weaken or undermine the symbols of pan-Canadian nationhood which they have injected into Canadian institutions. Similarly, much of the opposition in Spain to asymmetry for Catalonia stems from a commitment to the earlier idea of the “Spanish nation, one and indivisible.” If national minorities are now obsessed with seeking symbolic recognition for their distinct national

identity, it is at least in part because majorities have in the past adopted symbols which explicitly (and deliberately) denied their existence as distinct nations.

Kymlicka, 1999:148

II.3.3.1. Minories i drets lingüístics

En una línia semblant, però ja entrant més específicament a parlar dels drets lingüístics de les minories, s'expressa Fernand De Varennes (1996 i 2004). Com a comentari previ, val a dir que segons aquest autor, encara actualment vivim força conseqüències de les idees sobre la convivència entre grups majoritaris i minoritaris del segle XIX i principis del XX. En concret, De Varennes pren dos extrems ideològics oposats, Stuart Mills i Marx, i il·lustra com en el fons, venien a dir el mateix, que les “nacionalitats” o “minories”, símbols de l'endarreriment i el provincianisme, havien de ser absorbides pels col·lectius majoritaris, símbols del progrés i el desenvolupament.

This historical background must be noted because the influence of 19th century nationalism is far from having vanished; it has had a strong and lasting impact on political thinking and practice in Europe, its imprint hasn't completely vanished yet.

De Varennes, 2004:3

També Stephen May (2003) comenta que hi ha un component ideològic innegable sota l'aparent oblit de què han estat subjectes els drets lingüístics de les minories, el qual subratlla que els idiomes majoritaris són vehicles de la modernitat, mentre que els minoritaris, per contra, són portadors (*carriers*) de la cultura i la tradició.

I use the terms 'vehicles' and 'carriers' advisedly here, since the former is clearly associated with progress and the expansion of opportunity, while the latter is most often equated with regression and the active foreclosing of opportunities, an irremediably antediluvian tendency to hold on to a past that is clearly long past its useful sell-by-date. Or so the story goes.

May, 2003:124-125

Com les “proteccions externes” de Kymlicka, De Varennes nota que els drets humans que més afecten la llengua, la religió o la cultura estableixen les regles a partir de les quals es

II. MARC TEÒRIC

restringirien les formes de preferència ètnica o lingüística inacceptables per part d'un govern, tot intentant evitar frustració i inestabilitat al malestar ètnic. Com són exactament aquests drets de què estem parlant?

These rights are not specifically aimed at protecting minorities as groups. But indirectly they can provide protection for linguistic, religious and cultural communities by preventing the state from (1) imposing the characteristics of the majority on the minority against its will; (2) restricting the expression of linguistic, religious or cultural characteristics among members of a minority; or (3) using unreasonable or unjustified distinctions which underline human characteristics (language, religion, ethnic origin, etc) when laying down conditions governing the accessibility or quality of services, privileges and benefits furnished or allowed by the state.

De Varennes, 2004:8

La no observació d'aquests principis per part dels estats no comporta el sorgiment de conflictes de forma immediat i *per se*. Però sí que certament, com el mateix autor comenta, “preparen el terreny” per tal que determinats grups i els seus interessos (sovint polítics) explotin aquesta via per fer aparèixer aquests conflictes, els quals poden traduir-se de diferents maneres (exclusió o fortes barreres per entrar al mercat laboral en funció de criteris lingüístics, negació de drets territorials històrics per part de la majoria, rebuig per part de les autoritats d'usar llengües que no siguin la majoritària, prohibició dels símbols de les minories, d'usar les seves llengües, de practicar la seva religió, etc.).

Segons De Varennes, hi ha tres valors crucials en què cal aprofundir per tal de treballar per a l'establiment dels drets lingüístics de les minories: la tolerància, la coexistència i la integració (De Varennes, 1996: 307-309). Alguns dels documents d'abast general aprovats per òrgans com el Consell d'Europa anirien ja en aquesta direcció (per exemple, la Carta Europea per a les Llengües Minoritàries o Regionals, o la Convenció Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals). Lluny de fomentar l'eradicació de les minories que proposaven tant marxisme com els primers liberalismes en nom del progrés col·lectiu i de la civilització europea, els Estats semblen estar d'acord que han de respectar la diversitat cultural i lingüística, que el pluralisme ha de ser reconegut i acceptat, que les autoritats no poden restringir el dret d'usar la llengua de cadascú a nivell privat, cosa que atemptaria a la seva llibertat individual, i que ha de prevaldre el principi de proporcionalitat: com major

sigui el nombre de parlants d'una llengua minoritària, major ha de ser-ne l'ús que en facin els representants polítics (De Varennes, 2004:14).

En relació amb els instruments que han de vetllar per als drets lingüístics de les minories, el mateix De Varennes destaca les *Recomanacions d'Oslo*:

In particular, *The Oslo Recommendations* clarify how the principles of tolerance, coexistence and integration can be applied in relation to language use. Many of the recommendations offer general examples of the effect of human rights in language matters and, in effect, constitute policy guidelines as to how these matters may be addressed in such a way which respects relevant international standards.

De Varennes, 1996:311

Una de les implicacions més importants d'aquest document és que on hi hagi una minoria lingüística “significant”, el rebuig per part d'un estat a fer servir la llengua d'aquesta minoria hauria de ser vist obertament fora de lloc i discriminatori, sobretot perquè estaria negant a aquesta minoria uns beneficis que sí que estan a disposició de la majoria: els serveis públics en la seva llengua. Per tant, hi ha d'haver situacions en què es puguin fer servir *també* altres llengües, a part de la corresponent al conjunt majoritari (De Varennes, 1996:313). En conclusió, una política com la plantejada per les idees d'aquest autor i de Kymlicka, com veiem abans, ha d'aportar més aviat beneficis que no pas perjudicis a la societat en general.

Attention to these values does not involve a loss of sovereignty or a threat to unity. On the contrary, their careful application may help avoid and resolve tensions and conflicts involving language issues in a number of countries — tensions and conflicts which may threaten the State.

De Varennes, 1996:318

Un altre autor que sembla valorar positivament aquest mateix document és Miklós Kontra (1999), atès que treballen per a un enfocament “additiu” de les llengües, no pas “subtractiu”, cosa que per tant, cal entendre com un pas endavant i que, com veurem per al cas d'Estònia (tal com el mateix Kontra comenta en referència als països d'Europa central i de l'est), tindrà implicacions importants:

II. MARC TEÒRIC

The crucial phrase here is *in addition to*. Many of the fierce language debates and conflicts in Central and Eastern Europe (and elsewhere) have been and continue to be about *in addition to* versus *only*. Several nation-States perceive the use of minority languages in addition to the use of the State language as a threat to their sovereignty and territorial integrity. *The Oslo Recommendations Regarding the Linguistic Rights of National Minorities* see *only* as a potential cause of social strife and conflict, and *in addition to* as a way to build open, democratic, peaceful and prosperous societies. To this end, *The Oslo Recommendations* are of considerable value for policy- and law-makers in plurilingual societies — that is, most of Europe and the world.

Kontra, 1999:288

Tornant a May (2003), aquest autor fa un esforç per tal de subratllar fins a quin punt les crítiques a les polítiques favorables als drets lingüístics de les minories estan sovint basades en errors conceptuals importants i en pressuposicions equivocades. En concret, May en destaca sis, els quals enumera de la següent manera: llengua i història, llengua i mobilitat, llengua i nacionalisme, llengua i identitat, llengua i educació, llengua i equivalència. En tots ells, l'autor intenta desfer algunes idees, a vegades un cert punt mitificades, dels teòrics avantatges de parlar una llengua majoritària, o d'aprendre-la, o d'adoptar-la per treballar, etc. Més que reproduir aquí tots els encertats (en la nostra opinió) arguments que proposa aquest autor, trobem més important destacar-ne les conseqüències polítiques que suggereix la qüestió dels drets lingüístics de les minories. Segons May, és quelcom que els estats-nació s'hauran de plantejar amb més o menys urgència, tenint en compte la poca capacitat de defensar una posició que demostrï una baixa disposició a no fer-ne cap tipus d'acomodació, tal com tradicionalment han ostentat.

Ignoring demands for minority language rights is unlikely to quell or abate the questions and concerns of minority linguistic groups underlying them, as it might once have done. Indeed, it is much more likely to intensify and escalate them. Under these circumstances, 'any policy favoring a single language to the exclusion of others can be extremely risky . . . because it is then a factor promoting division rather than unification. Instead of integration, an ill-advised and inappropriate state language policy may have the opposite effect and cause a levée de bouclier' (de Varennes, 1996:91).

May, 2003:151

Per tant, els estats-nació tenen el repte de repensar-se d'una manera lingüísticament plural i inclusiva, per tal de representar millor a tothom i que ningú se senti exclòs del seu projecte nacional.

On this basis, one can argue that changing the language preferences of the state and civil society, or at least broadening them, would better reflect the diverse and legitimate linguistic interests of *all* those within them. Not only this, it could significantly improve the life chances of those minority individuals and groups who are presently disadvantaged in their access to and participation in public services, employment, and education as a result of restrictive majoritarian language policies.

May, 2003:151

L'autor acaba advocant per la necessitat d'una 'perspectiva situada', crítica i d'anàlisis diacròniques per tal d'encarar el debat dels drets lingüístics de les minories des d'una teoria política efectiva. D'aquesta manera es ressituarà el concepte d'homogeneïtat lingüística que tradicionalment ha perjudicat als col·lectius lingüístics minoritaris. Serà, per tant, d'una forma dialògica, inclusiva i verdaderament igualitària que s'aconseguirà donar resposta a la qüestió dels drets lingüístics de les minories i la seva acomodació als estats-nació moderns.

II.3.3.2. El debat sobre els drets lingüístics entre els experts

D'alguna manera, els autors que acabem de citar, els quals pertanyen més clarament a l'àrea del dret, de la filosofia i la teoria política, s'inscriuen en una línia també existent en la mateixa sociolingüística que a nivell acadèmic ha estat tradicionalment vinculada al treball de Tove Skutnabb-Kangas i Robert Phillipson, entre d'altres. Un dels conceptes més estesos de part d'aquests autors és el de "lingüicisme", el qual en línia amb "racisme" o "eticisme" vindria a definir les ideologies, estructures i pràctiques que s'utilitzen per legitimar, efectuar i reproduir el repartiment desigual de poder i de recursos (tant materials com immaterials) entre grups definits a partir d'una "raça", etnicitat/cultura, o llengua (Skutnabb-Kangas, 1988:13). Per tant, és una qüestió tant ideològica com estructural, cosa que recull també la idea del poder simbòlic de la llengua, expressada per Bourdieu (1991).

II. MARC TEÒRIC

Racism is not only a question of people being ill-willed, ignorant or misinformed. Ethnicism is not only people's attitudes or prejudices towards other individuals or groups. Linguicism is not only an information problem (that all languages are of equal worth, and if this is understood and respected, problems of discrimination will disappear or at least diminish). In addition to the ideological dimension, racism, ethnicism and linguicism all involve structures and practices which result in unequal access to power and resources. Thus even well-intentioned administrators [...] and bureaucrats [...] could unintentionally, reinforce linguicist structures.

Skutnabb-Kangas i Phillipson, 1994:105

L'objectiu d'aquests autors és, doncs, denunciar les conseqüències negatives del lingüïcisme. En tant que pràctica discriminatòria, és indesitjable de la mateixa manera que ho són el racisme o l'eticisme:

Linguicism is a major factor in determining whether speakers of particular languages are allowed to enjoy their linguistic human rights. Lack of these rights, for instance their absence from school timetables, makes minority languages invisible. Alternatively, minority languages are seen as handicaps which prevent minority children from acquiring the valued resource (= the majority language), so minority children should get rid of them in their own interest.

Skutnabb-Kangas i Phillipson, 1994:106

També Jim Cummins (2003) és un dels autors més destacats en defensa dels drets lingüístics dels grups minoritaris especialment en l'ensenyament (vg. també Skutnabb-Kangas, 2000). Cummins reforça la idea que en la mesura que els "nens lingüísticament diversos" ("linguistically diverse children", com s'anomenen segons la tradició nord-americana) deixin de ser vistos com un "problema a resoldre" i es valorin de manera realment positiva de manera activa, aleshores es podrà començar a parlar d'un horitzó igualitari més a l'abast. Per tant, cal seguir aplicant programes d'educació bilingües, cosa ben controvertida al continent nord-americà i especialment als Estats Units.

Unfortunately, however, bilingual programmes for minority language children are intertwined with debates about issues of identity, culture and racism in many societies. As a consequence, the empirical evidence regarding the potential benefits of bilingual education for both minority and majority language children and for the society as a whole typically plays a subordinate role in policy-making in comparison to ideological considerations related to managing and curtailing diversity. Thus, the future

of bilingual and trilingual education depends not just on demystifying the research findings but also challenging the operation of coercive relations of power that operate to limit the educational options and opportunities afforded to many minority children.

Cummins, 2003:65

Combatre el lingüicisme en l'educació s'ha de fer, doncs, presentant de manera justa els resultats de les investigacions que demostren que arguments com els de Schlesinger (1991), citat per Cummins (*ibídem*), que diuen que l'ensenyament bilingüe “tanca portes” i per contra, “el monolingüe obre les dels món sencer”, perquè

Statements such as these cannot be accounted for by ignorance or irrationality. Rather they reveal the surface façade of a coercive power structure and highlight the fact that successful implementation of bilingual and trilingual programmes for minority language children must address sociopolitical as much as psycholinguistic issues.

Cummins, 2003:65

És, doncs, un enfocament decididament igualitarista i combatiu contra les desigualtats lingüístiques i la discriminació per motius lingüístics. Però tot i que s'intueix que la manera d'eradicar aquestes males pràctiques és abolint els maltractaments que pateixen les minories lingüístiques, el que no queda tant clarament expressat és quina seria la millor manera d'actuar en aquest sentit, a favor dels drets lingüístics de les minories. La professora Mª Carme Junyent proposava unes “bases per a una planificació ecolingüística” (Junyent, 1998:169–186), les quals anirien força en aquesta línia i que es detallen resumidament en els següents punts: (1) Proclamar sense embuts la igualtat entre totes les llengües: totes les llengües són iguals, independentment del seu nombre de parlants, de la cultura que vehiculin, del seu grau d'estandardització, de les funcions per a què siguin emprades i de tots els elements lingüístics i extralingüístics que s'hi vulguin associar (*ibídem*: 170). (2) Veure la utopia no en el manteniment de totes les llengües del món, sinó en la homogeneïtzació lingüística, que és perpetuada pels *miratges* en què es basa la planificació lingüística tradicional. (3) Formular una sèrie de propostes que facin possible la convivència i la diversitat, tenint com a components essencials la reciprocitat i l'equilibri “per frenar l'expansió dels forts en detriment dels dèbils, que és el que ens està portant al desastre” (*ibídem*: 171). (4) Deixar clares les conseqüències de la mort de les llengües, que no només

és la desaparició d'una visió i una manera d'entendre el món. Les llengües són “elements interrelacionats i interdependents, els avatars dels quals afecten a tots” (*ibídem*: 172). Per això, convé planificar totes les llengües, és a dir, la diversitat lingüística, i no només unes quantes. (5) Modificar les actituds lingüístiques de tots cap a la diversitat lingüística i la diferència, per la qual cosa cal actuar de manera decidida en l'àmbit de l'educació. (6) Reconèixer les llengües com a béns culturals, reconeixement que ha de ser recíproc, acabant amb la dinàmica segons la qual uns sempre han d'aprendre les llengües dels altres. (7) Canviar el model vertical de la comunicació per un model horitzontal basat en el multilingüisme sostenible. (8) Recuperar la percepció de la llengua com a mitjà creador de l'entorn i d'adaptació a aquest mateix entorn. És a dir, la llengua no només serveix per adaptar-nos a l'entorn. La llengua, en tant que element d'aquest entorn, el configura i li dona un sentit que, sense ella, desapareix. (9) Protegir els més dèbils, incentivant l'ús de les llengües recessives. (10) Calcular el cost de la pèrdua, i no del manteniment, de les llengües: “més que calcular el cost del manteniment de les llengües, cal calcular quin és el cost de la seva pèrdua –especialment el cost de la marginació–, i quan hagin fet aquest càlcul, aleshores que ens vinguin amb arguments econòmics” (*ibídem*: 179). (11) Aprofitar els beneficis de l'extensió de l'alfabetització, fent que la llengua amb la qual els nens aprenen a llegir i a escriure sigui la llengua de l'entorn, no una llengua estrangera (que normalment sol coincidir amb una llengua dominant). Alhora, tenir molt present el paper que juguen els mitjans de comunicació en la “creació” i establiment de la llengua de l'entorn i vetllar per tal que no siguin aquests mitjans els que configuren un entorn monolític, basat en només unes quantes llengües dominants.

Més recentment, han aparegut nous enfocaments particularment des de l'antropologia lingüística i la sociolingüística, els quals aporten una renovada mirada a aquest debat. Tot i córrer el risc de personalitzar el punt que a continuació comentarem, cosa que no és pas la nostra intenció, particularment sembla haver-se desfermat un debat en aquest camp acadèmic entre experts concentrats al voltant de dues figures preeminentes: Jan Blommaert per un cantó i Tove Skutnabb-Kangas, per l'altre.

Blommaert planteja una crítica, en tot cas constructiva (en la meua opinió), del que ell anomena un “paradigma dels drets lingüístics.” Segons aquest autor, en els darrers anys s'ha centrat massa la qüestió en els drets de les minories lingüístiques des d'un punt de vista

macrosocial, i s'han deixat de banda els enfocaments més aviat de caràcter etnogràfic i micrològics. En un primer article (2001), Blommaert exposa que aquests estudis tenen tres problemes principals:

(1) the fact that the issue of linguistic inequality and linguistic rights is framed in a very traditional sociolinguistic register and hence is incapable of dealing with more refined questions of the distribution of resources; (2) the problematic nature of the rights principle in the face of some evidence gathered through 'deep' ethnography and (3) the misguided use of biological metaphors and parallelisms.

Blommaert, 2001:135

A més a més, els estudis duts a terme a partir d'aquest "paradigma dels drets lingüístics" restringeixen la diversitat i la desigualtat a nivell interlingüístic, sense tenir en compta la que es pot donar intralingüísticament. Segons Blommaert, això es deu al fet d'igualar "llengua" amb "el nom de la llengua", un problema que "cannot be brushed aside by motives of argumentation" (*ibídem*: 135). En aquest primer article, l'autor ja deixa força clara la seva posició en relació amb els drets lingüístics de les minories:

What counts is not the existence and distribution of languages, but the availability, accessibility and distribution of specific linguistic communicative skills such as competence in standard and literate varieties of languages. Granting a member of a minority group the right to speak his or her mother tongue in the public arena does not in itself empower him or her. People can be 'majority' members (e.g. they can speak the language of the ruling groups in society) yet they can be thoroughly disenfranchised because of a lack of access to status varieties of the so-called 'power language'.

Blommaert, 2001:136

A banda d'aquests punts problemàtics, l'autor creu que no és possible tractar institucionalment totes les llengües amb igualtat de condicions, dotant-les dels mateixos recursos econòmics, d'espai en els mitjans de comunicació, llibres i gramàtiques. No només no és possible, sinó que es podria arribar a donar la paradoxa que si això s'aconseguís, les desigualtats intralingüístiques augmentarien: atorgant recursos per desenvolupar una varietat estàndard escrita d'una llengua oral, automàticament apareixerien diferències grupals entre els parlants d'aquella comunitat lingüística, els que la sabrien escriure, per una banda, i els

que no, per l'altra. Blommaert conclou, doncs, que per molt que la sociolingüística necessiti d'ideals per als quals lluitar, no s'hauria de menystenir l'abast de l'arma més poderosa dels experts en la matèria: les anàlisis (Blommaert, 2001:141). Ell està pensant en unes anàlisis molt concretes: les de tipus etnogràfic i micrològic, com dèiem, perquè és només d'aquesta manera que podem observar com i sota quines condicions s'usen els recursos lingüístics en cada comunitat en societats reals (Blommaert, 2005b:410).

We must look, however, not exclusively at the state's concrete performative actions such as legislation, enforcement of regimes of language in education and bureaucracy and so forth, but also at its role as a centering institution, a point of reference, contrast and comparison which often defines the value and relevance of actions undertaken by other actors. Looking at sociolinguistic phenomena from this angle might help us understand the real role and function of language practices for people their value attributions and their understandings of such practices. For if we believe we can do something about inequality, we need to know its locus, its real modus operandi, its structure and objects. And this, I would argue, requires an ethnographic outlook informed by history and general sociolinguistic insights. [...]

Inequality has to do with modes of language use, not with languages, and if we intend to do something about it, we need to develop an awareness that it is not necessarily the language you speak, but how you speak it, when you can speak it, and to whom that matters. It is a matter of voice, not of language. And as I also said at the outset: this is a social problem, only partially a linguistic one.

Blommaert, 2005b:410-411

En resposta a aquests arguments de Blommaert, els quals són interpretats certament com a crítiques i/o atacs a la seva feina, Skutnabb-Kangas, Phillipson i Kontra escriuen un article (2001) en què refusen totes aquestes crítiques que els envia Blommaert. Segons els primers, aquest darrer els ha mal interpretat. Intenten refer el punt de sortida del debat, subratllant que en bona part del treball de la seva carrera acadèmica, el tema predominant ha estat la coarticulació del clacisme, el sexisme, el racisme i el lingüicisme, les desigualtats que en resulten, i els paral·lelismes que hi ha entre els diferents tipus de desigualtat (Skutnabb-Kangas *et al.*, 2001:147). Tanmateix, en algun punt sembla que fins i tot donarien la raó a Blommaert. Parlant sobre les diferències entre les desigualtats inter i intralingüístiques, Miklós Kontra escriu el següent:

'Inequality among language groups would be reduced, but inequality within languages would be increased', says JB (p.137). This is the major issue, the interaction of the two, but can one predict the lesser evil? I think the outcome of the interaction is probably highly country-specific, or region-specific, or culture-specific, and at this state of our knowledge we should be very cautious. Hence *non*-discussion of intra-language issues is *not* welcome but assuming that intra-language discrimination is just as thoroughly disenfranchising is an overgeneralization.'

Skutnabb-Kangas *et al.*, 2001:148

Per tant, si tant específiques per països, regions o cultures són aquestes diferències, justament el que ens calen són els estudis etnogràfics que proposa Blommaert. El que és qüestionable, però, és si Blommaert assumeix que la discriminació intralingüística té el mateix abast a l'hora de privar dels drets lingüístics de les minories com la interlingüística, com talment ho llegeixen Kontra, Skutnabb-Kangas i Phillipson. A parer nostre, però, Blommaert proposa una forma de discriminació més no necessàriament tan explotada per part d'aquests altres autors. I com aquest, molts d'altres exemples d'arguments i contraarguments dels uns i dels altres que omplen aquest i d'altres articles. Un debat que, en el fons, trobem que sí que s'ha personalitzat i que en certs moments sembla debatre's qui té més raó i com justificar aquesta raó; debat que potser podríem situar més enrere, encara que no en els mateixos termes, quan Peter Ladefoged escrivia en contra del paternalisme que tradicionalment practicarien els lingüistes a l'hora de defensar la preservació de la diversitat lingüística. Per ell, no hi havia res a dir-li a un parlant d'una llengua minoritària i/o minoritzada que, amb un somriure als llavis, et deia que els seus néts ja no parlaven la seva llengua. Nancy Dorian li contestaria que en realitat, aquests parlants no estaven actuant a partir d'una autèntica llibertat d'elecció a l'hora de decidir si transmetre o no les seves llengües pròpies, com semblava implicar la lectura de Ladefoged de l'opinió del seu informant. És la tensió entre els nivells d'anàlisi micro i macrològics; i no creiem que ens convingui la crispació entre nosaltres mateixos.

Aquí també hi escauria bé la dita catalana de "som pocs, i encara mal avinguts." També és cert que el debat entre experts, en aquests termes i sempre que no s'entri en desqualificacions personals, pot ajudar al progrés de la pròpia disciplina, i això s'ha de valorar positivament. Nosaltres no creiem que hagi de ser o un punt de vista o l'altre, sinó més aviat ens cal una complementarietat, i personalment em fa l'efecte que Blommaert no

critica pas la feina de Skutnabb-Kangas i els seus col·laboradors *per se*, sinó que el que ell vol emfasitzar és que tradicionalment s'ha tendit a dur a terme estudis més aviat des d'un punt de vista macrològic i que per interpretar-ne bé les seves conseqüències per als "co-actors", és a dir, els mateixos parlants, més directament implicats per aquests estudis, convé compaginar-los amb estudis etnogràfics correctament situats, diacrònics i per tant, crítics, com ja enuncitava May (2003), tal com vèiem més amunt.

Ja que parlem dels més directament afectats per aquests estudis, encara una altra autora, en aquest cas, que se suma a la idea que potser ens cal resituar la qüestió de com duem a terme aquest debat és Jane Hill (2002). En aquest article, l'autora critica la manera com els lingüistes i antropòlegs a vegades fins i tot inconscientment poden minar la seva pròpia posició favorable a les llengües amenaçades pel fet de no reflexionar sobre les seves audiències i en *com* aquestes escolten la seva retòrica de defensa. De manera resumida, Hill s'ocupa de tres aspectes en concret: la qüestió de la propietat universal (totes les llengües són un bé de tota la humanitat), la valorització hiperbòlica (són un tresor que no té preu), i l'enumeració (les llengües es poden comptar, són objectes enumerables i per tant objectivament distingibles). Tots són aspectes interrelacionats, però molt breument, Hill els desarticula en el següent paràgraf:

The theme of universal ownership specifically alienates endangered languages from their speakers and other members of communities in which the languages are spoken. The discourse of hyperbolic valorization converts endangered languages into objects more suitable for preservation in museums patronized by exceptionally discerning elites than for ordinary use in everyday life by imperfect human beings. The theme of enumeration, which censures endangered languages and their speakers, expresses a form of power that may amplify the alienation of endangered languages from the domain of quotidian practice of those who use them to the domain of esoteric expert knowledge.

Hill, 2002:120-121

Per tant, novament es demostra que hi ha d'haver una aposta decidida per als enfocaments etnogràfics ja no només pel que assenyala Blommaert, per tal d'observar què és significatiu lingüísticament sobre el terreny per a les comunitats lingüístiques i quines regles de joc segueix, sinó també per esbrinar de quina manera, amb quin discurs, podem arribar més efectivament a les comunitats a qui volem ajudar. Per tant, és una qüestió de *veu* (*voice*),

com diu Blommaert, però no només de la veu o les veus de les comunitats, sinó també dels experts en si.

An ethnographic task for linguists and linguistic anthropologists should be to collaborate with members of communities to identify rhetorics that emanate from and make sense in terms of community concerns, yet that may be effective with the broader community of funders and policymakers.

Hill, 2002:129

D'aquesta manera, Hill proposa compaginar aquests dos enfocaments que a priori semblen oposats o contradictoris, o almenys així és com fan l'efecte de presentar-se. Perquè com la mateixa autora conclou:

A rhetoric of human rights –in contrast to the theme of enumeration– entails an appropriate stance in opposition to oppression. Most language endangerment today is not the result of a free choice among linguistic options, but is instead the result of discrimination, of direct attack on the languages as such, as well as indirect attacks on local cultural and linguistic identities through every form of oppression and stigma, which have the aim of reducing those who have made them to deculturated and marginalized populations on the lowest rung of global hierarchies. To lend moral and material support to communities that are trying to reverse the effects of these forces is an important duty. No practical considerations suggest otherwise. [...] We need to develop thoughtful forms of advocacy in order to develop such issues which will make the global conversation in support of endangered languages fully intelligible and useful to all who participate in it.

Hill, 2002:131

Fins i tot Joshua Fishman, un dels comentaristes de l'article de Hill d'aquest número de la revista *Journal of Linguistic Anthropology*, està d'acord que massa sovint els analistes i experts parlem per a nosaltres i entre nosaltres, adoptant un paradigma occidental de la percepció de les realitats estudiades.

En resum, doncs, ens calen enfocaments diversos, diversificació en les nostres estratègies, combinant aquests dos plans tradicionalment separats, el micrològic, etnogràfic i qualitatiu del macrològic, sociològic i quantitatiu.

II.4. La política i la planificació lingüístiques a debat

La gran paradoxa dels processos de substitució és que els mateixos mecanismes que serveixen per difondre les llengües dominants actuen en direcció contrària quan es tracta de llengües recessives, i el més preocupant de tot és que sovint aquests mecanismes estan lligats al progrés –en el millor sentit de la paraula– de la humanitat. ¿Per què allò bo per a la humanitat és contraproductiu per a la diversitat que també és bona per a la humanitat? ¿Per què l'escriptura, la impremta, l'escolarització, l'accés de les dones al món laboral, les facilitats de comunicació i desplaçament, entre altres coses que podrien ser útils per a la conservació de la diversitat lingüística i que, de fet, són els pilars en què es fonamenta la difusió de les grans llengües, acaben contribuint a l'homogeneïtzació lingüística?

Maria Carme Junyent

No cal dir que a partir de tot el que hem anat dient fins ara, es presenten una sèrie de reptes per a la política i la planificació lingüístiques ben complexos i difícils d'assumir, però no inabastables. En el darrer punt del present capítol exposarem quins són els principis bàsics i més fonamentals que s'haurien de tenir en compte a l'hora d'idear unes polítiques lingüístiques i unes pràctiques justes que conduïssin a la “pau lingüística” i que ens ajudessin a sortir d'aquesta “gran paradoxa” de què ens parla Junyent, i aquí és on justament pren importància la complementarietat dels dos enfocaments tal com els acabem d'exposar, o el que és el mateix, la necessitat de partir d'unes premisses clares (les que proclama el “paradigma dels drets lingüístics”) il·lustrades a partir d'estudis etnogràfics que aportin exemples clars, concisos i concrets.

II.4.1. Les polítiques lingüístiques

II.4.1.1. Les bases de la política lingüística

Albert Bastardas (2000) proposa cinc punts que podem entendre com a pilars fonamentals per a unes polítiques que ens guiïn a la pau lingüística planetària, dels quals en destaquem

dos conceptes bàsics: “el principi de la subsidiarietat lingüística” i el “principi de competència”. En primer lloc, el “principi de subsidiarietat lingüística” ve a dir que “tot allò que puguin fer les llengües locals no cal que ho faci la/les interllengua/gües”, amb la qual cosa es protegrien els “espais ecosistèmics propis” (Bastardas, 2000:163). Aquest principi hauria d’anar complementat de mesures amb l’objectiu de refer les “ideologies i paisatges conceptuals” amb els quals pensar el problema “tenint en compte l’experiència sociolingüística fins ara existent” i reconfigurar les “estructuracions jeràrquiques i asimètriques entre la/es interllengua/gües i la resta de codis” (*ibídem*).

Lligat amb aquest principi, el segon punt bàsic per aquest autor és que no s’ha de confondre el fet de “disposar de competència suficient en una interllengua” amb la possibilitat “d’eliminar el dret ni la necessitat de les comunitats lingüístiques humanes d’usar els seus codis” (*ibídem*: 163-164). És a dir, el “principi de competència” estaria en conflicte amb el “principi de subsidiarietat”, tal com s’acaba de plantejar. Alhora, segons el mateix autor, no hem de perdre de vista la importància de treballar sobre les representacions que els parlants s’auto-co-construeixen de la realitat, ja que com el verb indica, no depenen directament d’aquesta, i per tant cal posar èmfasi en el valor positiu de la diversitat i la igualtat lingüístiques (*ibídem*: 164).

És per això que als criteris tradicionals ja clàssics de la ‘personalitat’ o la ‘territorialitat’, útils en segons quins casos, s’hi haurien d’afegir els de ‘funcionalitat’ i ‘subsidiarietat’ (Bastardas, 2004a: 25), perquè en situacions en què no sigui molt clara l’aplicabilitat dels dos primers criteris (les quals potser aniran essent cada vegada més) faran falta fórmules que puguin ajudar als Estats, als polítics i planificadors lingüístics, per tal de trobar actuacions que condueixin a una major estabilitat dels seus ecosistemes lingüístics i, en definitiva, a un més alt grau de “pau lingüística.” Trobem que els casos d’Estònia i Catalunya en l’era “glocal” subratllaran també aquesta idea. I és justament des de la perspectiva de l’ecologia lingüística, com ja es veu i ja sabem, des d’on més esforços s’han abocat en aquesta direcció.

II.4.1.2. La perspectiva ecològica

La mirada ecològica aplicada a la sostenibilitat lingüística no és nova. Ja Einar Haugen el 1972 va proposar-la explícitament a *The Ecology of Language* (1972), en què suggeria l'estudi de les llengües en interacció amb els elements dels seus contextos. Aquest és un canvi important a l'hora d'entendre l'ecologia lingüística: el fet de no prendre les llengües com un ens separat que obeeix a unes normes gramaticals abstractes i estrictes. Per contra, l'important aquí és que la llengua existeix en la ment dels parlants, que la doten de significat i l'avaluen en relació amb el conjunt de vicissituds que caracteritzen el seu entorn més immediat.

Veient la preeminència de l'estudi de les *llengües-i-contextos*, interpretant les llengües com a éssers vius ja que habiten en les ments dels seus parlants, l'equivalència una llengua – una espècie era només a un pas. Així, es creu que l'aplicació del paradigma de la conservació de les espècies biològiques al de la preservació de la diversitat lingüística no només és útil, sinó necessària, i justifica el perquè cal mantenir el màxim nombre de llengües possible. En paraules de David Crystal,

Una ecología lingüística es tan urgente como una de biológica. La diversidad lingüística es un bien básico del ser humano. Cada lengua expresa una visión del mundo y qué significa ser humano, y cada lengua perdida implica una pérdida de estas visiones. Los argumentos son exactamente los mismos que aquellos utilizados en el ámbito de la conservación de plantas y animales, salvo que aquí hablamos de diversidad intelectual.

Crystal, 2008

Segons el mateix Crystal, cal aprofitar les estratègies que hem vist que hen fet servir els defensors del paradigma de la biodiversitat i aplicar-les al de la linguodiversitat, sense pressa però amb insistència i persistència.

It takes a while for new social movements to make an impact on public consciousness, but there is no doubting the success of these measures of the past. I doubt whether any educated person today is unaware of species loss, at the botanical and zoological level. Everyone is familiar with at least some of the arguments supporting the need to sustain biodiversity. We need to learn from their experience.

So how did they do it? There were three main strategies. They got awareness of their concerns into the media, the school, and the home. And this is what we have to do too.

Crystal, 2004:3

L'autor planteja deu línies d'actuació bàsiques per tal d'aconseguir aquests objectius d'augmentar la consciència de les persones en relació amb la importància del manteniment de la diversitat lingüística. A casa nostra, un dels sociolingüistes que més ha treballat en aquest sentit ha estat el professor Albert Bastardas. Segons ell, pensar en els paral·lelismes existents entre les llengües i les espècies com a “unitats-en-un-context” no només pot ser profitós, sinó necessari i imprescindible per entendre els fenòmens que determinen la seva existència i el seu futur (Bastardas, 2003c:120).

Biodiversidad y linguodiversidad han quedado, pues, enlazadas en este principio del nuevo siglo y, de hecho, existen entidades y autores que asumen la defensa simultánea e integrada de ambas, dado que frecuentemente los dos aspectos van ligados y, de algún modo, sucumben bajo factores y causas similares —en definitiva, la desestructuración de los hábitats y modos de vida tradicionales, en un contexto muy frecuente de subordinación económica y política.

Bastardas, 2003c:120

Central per aquest autor és veure què podem transportar d'un camp d'estudi a l'altre, quins paral·lelismes realment són factibles i ens ajuden en el nostre treball. Un d'aquests conceptes és clarament el del “nínxol ecològic”:

Desde este punto de vista centrado en la especie —y menos en el ecosistema—, el concepto de *nicho ecológico* nos permite pensar en caracterizar cuáles serían las condiciones contextuales mínimas para que un determinado grupo lingüístico pudiera tener una continuidad sostenible en un marco de contacto lingüístico. Además, la acertada conceptualización multidimensional del término por parte de los bioecólogos es adecuadamente trasplantable al plano lingüístico, ya que así nos permite estudiar y comprender conjuntamente «los efectos combinados de muchas variables sobre una especie concreta, durante un extenso período o a lo largo de toda su distribución geográfica», ya que «las condiciones abióticas, la competición y la depredación desempeñan un papel muy importante en la limitación de la distribución local de esta especie» (Brown, 1995: 32).

Bastardas, 2003c:120

I clarament relacionat amb aquest concepte, trobaríem el de la “sostenibilitat lingüística”, derivat del “desenvolupament sostenible” de l’ecologisme, amb el qual es posa “èmfasi en la salvaguarda del medi ambient” (Bastardas, 2004a:3). Com ja es veu, la recerca dels elements del context necessaris per a la preservació lingüística condueixen aquest autor a formular el “principi de subsidiarietat lingüística”, tal com ja vèiem més amunt, com a bàsic en aquest sentit.

Ara bé, el paradigma ecològic tampoc és absolutament transportable al lingüístic, entre altres coses perquè tal com assenyala Douglas A. Kibbee (2003:47-57), llengües i sers vius pertanyen a dominis diferents: les unes al psico, les altres al bio. En el citat article, Kibbee, en la línia dels anomenats ecolingüistes, es mostra clarament favorable al manteniment de la diversitat lingüística actual i així ho afirma en diverses ocasions al llarg de l’article. L’autor, però, té molt clar que no sempre la metàfora biològica pot ajudar a augmentar la consciència de les persones en relació amb els beneficis de mantenir la diversitat lingüística tal com sembla haver estat el cas amb la biodiversitat. Segons Kibbee, si una llengua equival a una espècie, aleshores les espècies en contacte s’haurien de modificar o influenciar mútuament tal com ho fan les llengües (visible sobretot a través dels manlleus o canvis fonètics).

Kibbee també es mostra recelós en relació amb d’altres arguments que s’apliquen des de la perspectiva ecològica a l’hora de defensar la preservació de la diversitat lingüística, una mica en línia amb el plantejament que ja vèiem que oferia Blommaert més amunt. Què s’hauria de fer perquè tothom tingui dret a rebre l’educació primària en la seva llengua materna quan la llengua en qüestió tingui només 500, 5.000 o 50.000 parlants? És realment factible? I, val la pena recordar-ho, són majoria les llengües que compten amb aquests nombres de parlants. O bé, fins a quin punt és justificable el fet que la pèrdua de la diversitat lingüística va en detriment de la lingüística com a ciència, en tant que es veu perjudicada en la seva recerca de, per exemple, els universals lingüístics? La conclusió a què arriba Kibbee és que, tot i estar fermament a favor de la preservació de la linguodiversitat present, el paradigma “verd”, tal com ell l’anomena, té també els seus riscos o inconvenients, dels quals els lingüistes hem d’estar a l’aguait. La nostra fe com a investigadors en els beneficis de la diversitat no ens pot encegar. L’autor conclou que és clar que convé ajudar tothom qui vulgui

mantenir la seva llengua i la seva herència cultural, però no hi ha res que ens permeti jutjar aquells qui decideixen no fer-ho.

Ara bé, amb previsió d'aquesta mateixa crítica, el mateix Bastardas, fent referència a Mufwene, comenta el següent:

Para este cometido, Mufwene rechaza —creo que acertadamente— la analogía *lengua = organismo* que ya fue utilizada en los trabajos lingüísticos del siglo XIX, prefiriendo, en todo caso, la comparación *lengua = especie*. La metáfora *organísmica* para las lenguas no es aceptada por cinco razones fundamentales: 1) No puede dar cuenta de la variación en una lengua. 2) Tampoco puede incluir adecuadamente el cambio parcial o diferencial en una lengua en que algunos hablantes puedan participar en una determinada evolución mientras que otros no, o estén realizando cambios distintos. 3) La distinta velocidad del cambio que pueda darse no sólo entre diferentes hablantes sino entre dialectos. 4) El hecho de que la misma lengua pueda estar creciendo en un territorio y, al contrario, retrocediendo o abandonándose en otro. 5) La característica *difusa* en las fronteras entre lenguas o dialectos —no existe nunca este problema en las fronteras de los organismos (*vid.* pág. 148-149).

Bastardas, 2003c:132

Des del punt de vista ecolingüístic, a mode de pilars bàsics d'aquesta perspectiva, Bastardas (2002a) proposa els següents principis per a l'organització i manteniment de la diversitat lingüística: (1) treballar sobre les representacions lingüístiques dels parlants, afavorint els grups marginats i vetllant perquè se succeeixin el menor nombre d'autorepresentacions negatives, que, com hem vist, són a la base de la majoria dels processos de substitució lingüística. (2) Poliglotitzar-se, per tal que la immensa majoria de la humanitat conegui un altre codi comunicatiu més enllà del seu propi, fent servir les llengües estrangeres en les comunicacions amb els grups amb qui es tingui un contacte exterior. Per tant, cal invertir i treballar en la recerca de l'adquisició de segones llengües o llengües estrangeres, per tal de facilitar l'aplicació d'aquest principi. (3) Reservar una sèrie de funcions exclusives per a les llengües locals. L'aplicació del principi de la subsidiarietat lingüística, que és a la base del pensament ecològic, com hem dit, no pot veure's sobreposada pel principi de la competència, que vindria a dir que sempre que hi hagi un codi compartit entre dos grups distints, aquest serà el que s'utilitzarà per defecte. El fet de conèixer altres llengües més que la pròpia no ha d'anar en detriment del dret a poder utilitzar aquesta en el major nombre de funcions i contextos possible. (4) Evitar abusos de les grans llengües. Si no

hi ha cap tipus de regulació a escala mundial, les grans llengües poden anar penetrant en cada vegada més camps i usos, fins al punt que es poden convertir finalment en abusives. Caldrà alguna mena de reglament a aquest nivell per tal que això no passi i es mantingui el respecte a totes les diferents llengües de la humanitat. (5) Pensar en la possibilitat d'adoptar un codi d'intercomunicació internacional neutre. De moment, qui està ocupant de manera pràcticament exclusiva aquesta posició és l'anglès, degut sobretot a la preeminència politicoeconòmica en els darrers anys de la història moderna de la cultura d'arrel anglosaxona i sobretot nord-americana. Aquest fet beneficia directament a qui tingui aquesta llengua com a L1, ja que pràcticament té una nul·la necessitat de poliglòtitzar-se, i per tant, els col·loca en una posició asimètricament avantatjosa, ja que per contra, la resta de parlants han d'aprendre la seva llengua. Tot això s'evitaria si una llengua que no fos de ningú fos l'adoptada almenys per a les funcions que fa l'anglès com a llengua internacional.

També Mühlhäusler ha estat un dels autors que s'ha mostrat més obertament favorable a fer servir la metàfora ecològica a favor de l'estudi de la diversitat lingüística i per tant, de l'aplicabilitat del paradigma biològic al lingüístic en aquest sentit, perquè "theories and metaphors are tools to explain a very complex state of affairs –not descriptions of a pre-existing reality." (Mühlhäusler, 1996:322). L'autor proposa cinc requeriments que s'han de complir per tal d'aplicar el paradigma de la teoria ecològica en l'estudi del manteniment lingüístic d'una àera determinada, dels quals a parer nostre, se'n desprèn una idea bàsica: la necessitat de conèixer a fons l'entramat de llengües i varietats lingüístiques a nivell local i quines relacions sociosignificatives mantenen entre ells els parlants de cadascuna d'elles, perquè "solutions that worked elsewhere might not be applicable" (*ibídem*: 323). És una manera de reforçar la idea que hem de partir d'estudis sobretot etnogràfics i descripcions a nivell micro per tal de poder actuar exitosament en el macro.

II.4.2. Alguns reptes de cara al futur

El més rellevant de la situació present és que la interrelació lingüística és diferent i més complicada. Els canvis que estan tenint lloc a escala mundial són canvis importants que porten cap a una liberalització del mercat, amb les conseqüències lingüístiques que aquest fet pugui tenir. Hi ha un qüestionament cada vegada més gran del monolingüisme. Si no és en

anglès, cada cop sembla més difícil poder viure en una sola llengua en tots els nivells de la vida. En aquesta secció ens volem aturar un moment a veure els suggeriments que alguns pensadors han posat sobre la taula amb les seves reflexions sobre aquest tema.

En valorar quins elements poden marcar de manera decisiva l'esdevenir de les situacions de contacte lingüístic entre diverses llengües, hem de tenir present que el debat, en aquesta qüestió, es juga en un doble pla: per una banda, hi ha els elements que poden condicionar el desenvolupament dels parlants com a “usuaris” d’una llengua, i per l’altra, hi ha una sèrie d’elements que poden condicionar les llengües en si, o millor dit, les funcions de les llengües, perquè, tal com diu Mackey,

No es el propio lenguaje el que retrocede o se expande; son sus funciones. Y una función se puede expandir al mismo tiempo que otra está en retroceso.

Mackey, 1993

Seguint amb el mateix autor, quant al primer grup de condicionants, allò que pot afectar directament als parlants, podem trobar: la guerra, la fam, els desastres naturals, les malalties, el genocidi, l’exogàmia, la deportació, els desplaçaments, l’emigració, l’esclavitud i la falta d’estat¹⁶. Junyent (1998) fa una observació que trobem força pertinent a l’hora de valorar aquests elements, i és que en la mesura que contribueixen a fer minvar el nombre total de parlants de llengües recessives, augmenten necessàriament el nombre de parlants de llengües dominants. I el mateix passa quan parlem dels factors que afecten les funcions de les llengües, eixamplant-les o disminuint-les. En aquest sentit, Mackey proposa l’aculturació (deculturació), el modernisme (tradicionalisme), el dinamisme cultural, el tipus de treball, la identitat cultural (lleialtat a la llengua), l’estil de vida (urbà o rural), la política lingüística, el poder econòmic (benestar o pobresa dels parlants) i la immigració.

Un altre concepte de què ens parla Mackey, a més a més, és el dels horitzons lingüístics, que segons aquest autor, responen a tres dimensions: un horitzó territorial (fins on podem arribar amb la nostra llengua –dimensió física–, o fins on creiem que podem arribar –

---

¹⁶ Per a la majoria d’aquests factors, Mackey troba exemples rellevants que s’han donat al llarg de la història de la humanitat (*ibídem.*: 41 i 42). Junyent, per la seva banda, també els desenvolupa i en dóna més exemples (1998:136–141).

dimensió mental–) i un horitzó cultural (fins on han portat la nostra llengua els nostres avantpassats i què ens han deixat –dimensió cultural–). Amb aquest concepte d’horitzó es posa de manifest la importància que tenen les representacions que sostenen els parlants sobre les seves llengües, fet que pot marcar substancialment el seu esdevenir més immediat. Al final del seu article, Mackey resumeix en poques paraules l’estat de la qüestió del contacte de llengües, que segueix sent d’allò més vigent actualment.

En resumen, la sociedad plurilingüe se ha transformado en el locus del creciente contacto interlingüístico, intercultural e interétnico. La aceleración se ha debido en parte a una revolución tecnológica que ha producido un aumento de la velocidad de la difusión lingüística a través de los medios de comunicación globales y del contacto verbal interpersonal. Más y más personas se mueven más y más rápidamente en mayores distancias y a mayor velocidad. Las lenguas de la información y de los productos culturales son transmitidas instantáneamente a todos los barrios del globo, cruzando las fronteras nacionales y por encima de todos los controles. Cualquier estado, al valorar los efectos de su política lingüística, debe ahora tomar en consideración todas estas fuerzas.

Mackey, 1993:54

Per altra banda, en una anàlisi més recent dels factors que marquen l’evolució de les situacions lingüístiques, Louis-Jean Calvet (2002) proposa una sèrie de variables que segons ell expliquen força bé l’esdevenir possible d’aquest tipus de situacions presents. A continuació, oferim un breu resum d’aquestes variables tal com les explica Calvet.

1. *La demografia*: l’evolució demogràfica d’una comunitat lingüística pot ajudar a preveure’n el seu futur en tant que si aquesta comunitat no creix en nombre de parlants, o fins i tot disminueix, la continuïtat de la seva llengua es veurà amenaçada. Tot i això, cal tenir també sempre present que la importància d’aquesta variable és sempre relativa i va lligada a d’altres, com ara l’estatus de la llengua (si és oficial o no), o a les representacions dels seus parlants (si són positives o no). Per exemple, avui en dia, l’islandès, una llengua d’uns 300.000 parlants, pot tenir moltes més garanties de futur que no pas moltes altres llengües, posem per cas, africanes o ameríndies que superen amb escreix el nombre de parlants d’islandès. Les causes: subordinació política, forta pressió d’altres llengües, autorepresentacions negatives, etc.

2. *La transmissió*: Si els parlants d’una llengua no la transmeten a les seves futures generacions, difícilment aquesta podrà ser mantinguda en un futur. Com en el cas de la

demografia, la variable que juga un pes específic fort és la de les representacions dels parlants. Llengües valorades positivament tendiran a transmetre's, mentre que si l'avaluació és negativa, tindran menys possibilitats de ser transmeses. I encara una altra variable també ben important aquí és l'econòmica: si la llengua és associada al progrés, al desenvolupament econòmic, serà més fàcilment transmesa de pares a fills, mentre que si aquest fet s'associa a una altra llengua diferent, la pròpia tendirà a ser abandonada i deixada de transmetre. Calvet parla aquí del que s'ha anomenat "*la richesse du pauvre*". En aquests casos, són normalment els grups marginats i econòmicament poc desenvolupats els que tendeixen a mantenir les seves varietats pròpies, mentre que les classes mitjanes o altes les abandonen pel progrés que associen a altres llengües.

3. *L'apropiació de les llengües sorgides de la colonització:* (que tècnicament podríem anomenar *pidginització*) posant l'exemple de països africans on hi hagi el francès, l'anglès o el portuguès com a llengües oficials, Calvet explica l'apropiació d'aquestes llengües com l'aparició de noves llengües parlades en aquests països. Ja actualment s'està fent referència al francès d'Àfrica, però més endavant parlariem primer del francès de Senegal, de Gabon o de la Costa d'Ivori, que després es convertiria en senegalès, gabonès o ivorià, llengües pròpies i particulars de cada país que tindrien tant a veure amb el francès com les llengües romàniques modernes tenen a veure amb el llatí.

4. *La urbanització:* les grans capitals són fortes fonts d'irradiació de les seves llengües, aspiren el plurilingüisme i imposen el monolingüisme. Així, es pot predir que la llengua que triomfi en una capital serà la que, tard o d'hora, s'acabarà imposant en la resta del territori d'aquell país. Què podem esperar del rol de les megalòpolis del futur en relació amb el manteniment de la diversitat lingüística? Heus aquí un nou punt per a la reflexió científica i política.

5. *Les polítiques estatals:* la creació de nous Estats pot portar a la llum també noves llengües. A Europa, recentment n'hi ha hagut uns quants exemples: on abans es parlava serbo-croat ara es parla o bé serbi o bé croat, o fins i tot bosnià, així com el txecoslovac ja no existeix, sinó que són txec i eslovac, cadascú per la seva banda. Ara bé, aquesta tendència sembla que tindrà poc efecte contra el magnetisme de les grans urbs, tal com s'explicava en el punt anterior.

6. *Les expansions imperials*: Calvet, citant Nebrija, explica que “siempre la lengua fue compañera del imperio”, fet que ha determinat clarament l’escenari actual. Si el francès té la presència internacional que té no és pas perquè França tingui quelcom d’especial. Calvet ens proposa comparar-la amb Ucraïna: més o menys la mateixa superfície, més o menys el mateix nombre d’habitants. Però el francès té molta més presència internacional que l’ucraïnès perquè en un determinat moment de la seva història, França va tenir un pes específic a nivell internacional, i el segueix tenint encara ara en certa mesura, cosa que Ucraïna no ha tingut mai.

7. *La vehicularitat*: segons Calvet, és, sens dubte, l’indicador més evident de l’expansió de les llengües. El fet que una llengua sigui parlada com a segona llengua la fa vehicular. Per tant, l’anglès és probablement actualment la llengua més vehicular del món, perquè és segurament la més apresada com a L2 o com a llengua estrangera. Calvet afirma que com més vehicular sigui una llengua, més garantit tindrà el seu futur, si més no a curt termini¹⁷.

8. *Les noves tecnologies*: són la base de totes les pors suscidades per la mundialització, explica Calvet. Per, per exemple, que l’anglès es converteixi en la llengua imperant en aquest regne (ho demostra l’autor citant les manifestacions de lingüistes i polítics espanyols a favor del manteniment de la ñ en els teclats d’ordinador que s’havien d’importar a Espanya, polèmica sorgida entre aquest país i la Unió Europea el 1991). El cert és que les coses no han anat pas tant en aquest sentit: l’ús de l’anglès a Internet ha disminuït en tant per cent de pàgines en aquesta llengua, cosa que vol dir que les llengües petites i mitjanes també troben el seu espai a la xarxa. Això no obstant, aquest fet no significa pas que el futur de la llengua estigui més ben assegurat si té presència a Internet. Calvet ens dóna els exemples del provençal o del bretó, dues llengües que molt segurament s’utilitzen a Internet, però, segons l’autor, no per això tenen millors perspectives de futur¹⁸.

---

¹⁷ És clar, doncs, que Calvet ens proposa una definició de *vehicularitat* molt *ad hoc*. I és que totes les llengües són vehiculars o vehiculen alguna cosa, si no, senzillament no són. Entesa en els termes de Calvet, podem pensar en la vehicularitat com la taxa d’aprenentatge d’una llengua com a L2, el que ell mateix proposaria com a “valència”, tal com vèiem més amunt.

¹⁸ Efectivament, com diu Calvet, si l’ús de l’anglès a Internet ha disminuït en el percentatge absolut de llengües utilitzades en aquest mitjà, vol dir que moltes altres llengües, petites o mitjanes, es fan servir també a Internet, i contràriament al que pensa l’autor, creiem que sí que és important per a llengües d’aquest tipus

Vistos aquests vuit punts, Calvet en selecciona sis com a indicadors fonamentals de l'evolució de les situacions lingüístiques: la taxa de transmissió de les llengües, la seva apropiació per part dels pobles que no les tenen com a L1 (especialment en els casos post-colonials), la urbanització dels països amb alt grau de multilingüisme, les polítiques estatals, la vehicularitat de les llengües i la seva presència a Internet. Queden, doncs descartades la demografia, ja que només és explicativa d'alguna situació quan es combinada amb altres variables (la transmissió i la vehicularitat) i també l'imperialisme, perquè més que un indicador de cara a fer prediccions del futur, és una explicació del passat, de la història més o menys recent de cada poble¹⁹.

Amb aquest enfocament, Calvet és potser una mica més ambigu que Mackey, perquè com podem observar, aquí s'hi barregen els dos elements que distingeix Mackey: les forces que afecten els parlants de les llengües en tant que usuaris i les que afecten les funcions d'una llengua. Hi ha algunes variables de Calvet que actuen clarament sobre una dimensió, com ara la demografia, que actua sobre els parlants com a usuaris, o la presència a Internet, que té afectes sobre les funcions de la llengua; però n'hi ha d'altres que no és ben clar si

---

d'aparèixer a la xarxa, perquè això les fa visibles als ulls de tothom, no només als dels seus parlants, sinó també als parlants d'altres llengües, els dóna valor i les legitima en tant que presents en un mitjà modern i dinàmic. En aquest sentit, fent servir termes informàtics, ja que estem parlant d'Internet, creiem que aquesta plataforma de comunicació pot ser un autèntic tallafocs, del mateix estil que proposava Junyent quan parlàvem de la impremta o de l'escriptura, i ja sabem les conseqüències per a les llengües que no van poder "participar" d'aquestes avantatges o avenços tecnològics.

¹⁹ En aquest sentit, un altre comentari que no ens volem estar de fer al que comenta Calvet és el següent: si no hem de tenir en compte el passat a l'hora de proposar prediccions de futur, aleshores això és el mateix que dir que no val la pena tenir en compte la història, perquè no serveix per a res, a l'hora de mirar endavant. Automàticament, amb això, ens preguntem: que no del que es tracta és d'aprendre dels errors del passat per tal de no repetir-los en el futur? Que no hem arribat a on hem arribat gràcies, en bona part, a les expansions imperialistes dels segles passats? I com ho podem fer per adonar-nos-en, si directament proposem d'obviar la història passada? Creiem que els imperialismes ajuden, i molt, a entendre cap a on poden evolucionar les situacions de contacte multilingüe, perquè ens ajuden a entendre com ens hem comportat els humans fins ara en aquest aspecte, i si volem modificar el curs de la història cap a un sentit contrari al que hem anat fins ara, necessàriament hem de tenir en compte el passat imperialista, conèixer-lo a fons i posar unes bases clares per a una gestió del multilingüisme en clau positiva.

actuen sobre l'una o sobre l'altra dimensió: per exemple, la pidginització. És una manera de restar parlants a les llengües locals o de restar-los funcions, a aquestes llengües?

A més a més, tot i que en destacar la importància de la variable de la urbanització, tant Mackey com Calvet coincideixin, com també altres autors, com ara Junyent, nosaltres creiem que el que ens convé és seguir veient de prop què és el que realment passa sobre el terreny, tornant al que ja ens deien altres comentaristes, com ara Blommaert i d'altres. És important partir de la complexitat de l'època actual, tenint clar i ben present que “les ciutats aspiren el multilingüisme i imposen el monolingüisme”, com deia Calvet, però no és menys important entendre com ho fan, en quin sentit, i què fan els parlants en aquestes situacions en concret, cosa que ens aportarà una perspectiva segurament més rica de les situacions estudiades i ens ajudarà a idear i implementar polítiques que puguin ser el màxim d'efectives per als nostres interessos, és a dir, en benefici de la diversitat i la sostenibilitat ecolingüística.

Per tancar aquesta secció, creiem pertinent preguntar-nos, citant McRae (1993) sobre *qui hauria de decidir* en termes de política lingüística. Segons aquest autor, hi ha cinc punts bàsics que s'haurien de tenir en compte: (1) La política escollida hauria d'aspirar a satisfer a tots els grups implicats de la mateixa manera, o si més no, equilibrar els grups més forts i els més dèbils dividint les càrregues i les concessions equitativament entre ells; (2) Els grups en equilibri pel que fa a poder i recursos poden aspirar a compartir aquests aspectes en un òrgan central, però això no passarà quan els grups no es trobin en equilibri. Quan això succeeixi, els grups desproporcionats en recursos poden tenir més possibilitats d'èxit a través de la descentralització del poder i d'una autonomia cultural; (3) A major grau de desnivell en la distribució del poder i dels recursos, major dificultat per assolir una solució equitativa o genuïnament consocional. Només quan la majoria sigui suficientment generosa amb les minories s'aconseguiran bons resultats, com ho demostra l'exemple suís; (4) Quan parlem del poder o dels recursos d'un grup lingüístic, fem referència a la seva força demogràfica, la força econòmica i la concentració geogràfica, però també s'hi inclouen factors més subtils, com ara l'organització política coherent, les tradicions històriques, diversos indicadors del poder lingüístic i un sentiment de grup o d'identitat regional. Fins i tot el fet que l'opinió mundial es mostri comprensiva i solidària pot constituir un recurs per a alguns grups (McRae, 1993:82-83). I quina fóra la millor manera de procedir per tal de seguir aquestes pautes generals? El mateix autor suggereix el següent:

En mi opinión, la mejor manera de proceder en asuntos de política lingüística no es con la construcción de un modelo racional, sino con una negociación política multidimensional y continuada, en la que una serie de costes y beneficios se identifican y se distribuyen gradualmente entre los partidos implicados. Mientras la fuerza de los partidos en la negociación nunca pueda ser apartada, los principios guías para tales negociaciones tendrían que ser el consenso, la amistad y la generosidad con las minorías más que la simetría, la racionalidad o la adhesión a una estricta reciprocidad. Cuando se necesiten cambios significativos, éstos se pueden conseguir e incrementar mejor, con cambios principales –como un cambio en la lengua de trabajo o las lenguas de un organismo, por ejemplo– que se vehiculen a medida que se produce la renovación generacional.

McRae, 1993:98

En poques paraules: fraternitat entre els pobles i solidaritat cap als més febles per arribar a solucions consensuades sobre la convivència dels uns amb els altres basada en el respecte. Però per veure si anem pel bon camí en aquest sentit, fem ara una mica de sociolingüística-ficció per observar quins possibles escenaris de futur se'ns plantegen partint de la situació actual.

Fent sociolingüística del futur i a partir plantejament de la situació lingüística actual que hem vist més amunt, Louis-Jean Calvet assaja de preveure quin futur lingüístic espera a la humanitat a curt termini (en els propers cinquanta o cent anys), ja que, explica ell mateix, intentar fer previsions a més llarg termini resulta inútil: qui hauria pogut preveure la situació actual fa mil o cinc-cents anys? És més, fins i tot s'havia arribat a aventurar que, un cop educades, les classes dominants angleses deixarien de parlar anglès per passar a fer-ho només en francès i en llatí, res més lluny de la situació actual.

El *primer* dels escenaris que proposa Calvet és un escenari en què l'anglès té una posició mundial reforçada, és clarament la llengua de la diplomàcia i l'economia a aquest nivell. És, si es vol, una situació que no necessàriament ha de perdurar, diu Calvet: altres llengües poden passar a ocupar aquesta posició (l'espanyol?, el xinès?, l'àrab?), però això és poc probable, encara que la universalitat de l'anglès porti irremeiablement a la dialectalització i/o fragmentació d'aquesta llengua.

El *segon escenari* ve marcat per les aliances entre els grans conjunts lingüístics: la francofonia, la hispanofonia, la lusofonia, l'àrabofonia, etc. com a contrapunt a l'escenari anterior, és a dir, per tal d'evitar la preeminència excessiva de l'anglès com a única llengua

de comunicació internacional. Aquest escenari podria ser més positivament avaluat pels partidaris de posicions multilingües en tant que asseguraria almenys una diversitat “horitzontal” a nivell global. Faltaria, però, veure com s’assegura la diversitat “vertical” en cada superàrea de totes aquestes Xfonies, tal com les anomena Calvet, citades en aquest punt, és a dir, com s’asseguraria la diversitat lingüística a la francofonia, a l’hispanofonia, etc. A més a més, conclou Calvet, aquest escenari implica una clara intervenció del poder polític sobre l’escenari primer.

En *tercer* lloc, una altra possibilitat que dibuixa Calvet, és el d’una complementarietat de les dues possibilitats presentades anteriorment. Es tractaria d’una desaparició gradual de la diversitat lingüística a un *ratio* d’unes 10 o 20 llengües per any, fet que ens col·locaria a l’any 2050 amb al voltant de 500 o 1000 llengües desaparegudes de les que es parlen actualment.

Un *quart* ordre lingüístic proposat per aquest autor és que finalment l’equació “Una llengua = Un país o regió autònoma” sigui vàlida. Aquest escenari es veuria afavorit per diversos dels factors plantejats més amunt: una urbanització galopant de les àrees encara ara més aviat rurals, una imposició cada vegada més de l’anglès com a única llengua global i una adaptació de les llengües colonials a països en vies de desenvolupament.

Finalment, el *cinquè* escenari estaria caracteritzat per la preeminència de les noves tecnologies, sobretot d’Internet. En contra de les prediccions més aviat pessimistes en relació amb aquest fet, Internet esdevindria un espai de llibertat on la gran majoria de les llengües del món s’hi podrien expressar fàcilment i de manera espontània. Això no obstant, tal com el mateix Calvet apunta, no totes les llengües es podrien veure beneficiades d’aquest suposat avantatge: què passaria amb les llengües orals, o les que no han estat encara codificades? I per altra banda, el fet d’aparèixer a Internet tampoc diu res com a garantia de futur de la llengua, tal com creu l’autor.

Finalment, i atès que la pregunta crucial sobre el manteniment de la diversitat lingüística rau en el *com*, a parer nostre, en com elaborar i pensar estratègies facilitadores d’aquest objectiu concret, hi ha una proposta que posa damunt la taula Mark Fettes que trobem prou vàlida i que, per tant, no volíem deixar de mencionar, el que ell anomena

“Interlingüisme”²⁰ (Fettes, 2003:46-58). Segons Fettes, la postmodernitat ve marcada per aspectes tan negatius com també positius. Un dels més negatius és, tal com comentàvem, la possible desaparició al llarg d’aquest segle del voltant del 90% de les llengües que es parlen al món. Per altra banda, el fet de créixer sense aturador també sembla entrar en crisi, i és que cada vegada més es fan sentir més veus que opinen que no es pot mantenir un creixement sostingut fins a l’infinit, cosa que té totalment a veure amb el que explicàvem més amunt, parlant del concepte de sostenibilitat. A més a més, com més es creix, més sembla que augmentin les desigualtats entre les diferents societats del planeta, les més avançades i les que no ho són tant. És a dir, que en lloc d’afavorir el global de la humanitat, sembla que només uns quants privilegiats puguin treure profit d’aquest creixement continuat, tal com s’ha donat fins ara. Això no obstant, Fettes també nota alguns aspectes positius de la nova era, com ara la consciència creixent d’una identitat planetària (el que ell anomena *world centric consciousness*), fet que exemplifica l’aparició de nombroses ONGs en els països més desenvolupats, entitats mogudes per un fort sentiment de destí comú de tota la humanitat.

La proposta de Fettes accentua l’evolució cap a una entitat integral. De fet, ell va més enllà, i distingeix dos estadis diferents en el desenvolupament de les persones: un primer esglaió, cobrir les necessitats bàsiques (les físiques) i un segon, cobrir les necessitats culturals. És en aquest segon esglaió on tota la humanitat està ficada en un mateix sac, i és en aquest sentit que cal fomentar la preservació de la diversitat lingüística, perquè així tindrem aquest segon tipus de necessitat més ben garantit.

“Interlingüisme” és, per tant, una manera de promoure la diversitat (moltes llengües prosperen), la integració (la gent es pot comunicar i cooperar a través de les fronteres), la igualtat (les oportunitats i els drets no depenen de les L1 de les persones) i l’eficiència (les inversions relacionades amb les llengües de capital humà i material són sostenibles). Cinc idees força subratllen l’interlingüisme, tal com el defineixen Pool & Fettes (1998): (1) L’anglès global (*World English*): no com a unificador o homogeneïtzador de totes les llengües, sinó com a promotor de les llengües pròpies. L’anglès global seria una segona llengua universal que interactuaria harmònicament en tots els contextos possibles amb les

---

²⁰ No hem de confondre “l’Interlingüisme” de Fettes amb el concepte d’interllengua emprat per altres branques de la lingüística, atès que Fettes proposa la seva pròpia versió d’aquest concepte, és a dir, en fa una apropiació específica, i per tant, l’hem de llegir en aquest sentit, tal com aquí presentem.

II. MARC TEÒRIC

llengües de cada territori. (2) L'Esperantisme (*Esperantism*): és una variant de la idea anterior, l'únic que la que faria la funció de llengua “global” no seria llengua primera de ningú, que no ha pas de ser necessàriament l'esperanto, tampoc. Així s'accentuaria potser el seu valor neutralitzador, perquè el bilingüisme seria una condició, aleshores sí, universal. (3) Inversors lingüístics (*Language Brokers*): els traductors i intèrprets professionals podrien jugar un paper important a l'hora d'ajudar a cadascú a mantenir la seva llengua pròpia, tot treballant perquè sempre existís una intercomprensió entre persones de qualsevol llengua. (4) Plurilingüisme (*Plurilingualism*): el fet de saber moltes llengües seria quelcom normal i típic, tant com conèixer moltes persones. Es valoraria la competència multilingüe i s'estendria gràcies a l'avenç metodològic en l'ensenyament de llengües estrangeres. (5) Tecnologisme (*Technologism*): les noves tecnologies serien aplicades a l'enginyeria lingüística i les barreres actuals que hi ha entre les diferents llengües desapareixerien.

Totes aquestes idees base entrarien en un diàleg mutu, establint uns models que tindrien uns efectes sobre les organitzacions internacionals (trobant el punt adequat en l'equilibri cost-benefici en termes lingüístics), en dret internacional (definint els estàndards mínims de drets lingüístics de manera més clara i uniforme), en els governs nacionals (establint els nivells adequats de serveis en les diferents llengües minoritàries o regionals de cada país), en dret nacional (promulgant marcs en què es maximitzés la llibertat lingüística – individual- i el desenvolupament lingüístic –comunitari-), en les comunitats lingüístiques (donant-los el suport necessari per arribar a objectius com ara la preservació de les seves llengües de manera eficient) i en els sistemes educatius (desenvolupament formes d'ensenyament de llengües eficaces) (Fettes, 2003:46-58).

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

En aquest capítol volem oferir una visió general i concisa alhora del context històric, polític, legal, socioeconòmic i sociolingüístic a l'Estònia del segle XXI fent una revisió més aviat exhaustiva dels esdeveniments històrics, passant de puntetes pels més antics i posant més èmfasi en els més recents, els quals han tingut major impacte en aquests àmbits de caràcter social. L'objectiu és, doncs, agrupar i explicar els fets més rellevants per al nostre estudi de manera cronològica per tal de copsar quina és la naturalesa de les relacions etnopolítiques, tal com les defineix el politòleg Vello Pettai (1998). Pettai explica que cada societat pot tenir una diferent configuració de les relacions etnopolítiques, de la qual depenen els futurs paràmetres d'integració a la societat en qüestió. Això vol dir que la dinàmica de cada societat està molt lligada a les seves condicions situacionals i a la història prèvia de les relacions etnopolítiques (Pettai, 1998:1). És a dir, la situació present és una funció de la història passada, i així com les polítiques aplicades en un passat (el nivell macro) han tingut uns efectes i uns resultats palpables en la societat del present a nivell micro, les polítiques que s'apliquin actualment tindran també el seu impacte en la societat del futur. Pettai creu que una anàlisi en aquests termes és pertinent no només per a Estònia, sinó per a qualsevol territori amb més o menys tensions interètniques.

III.1. El context històric

III.1.1. Els primers pobladors

Les restes més antigues de traces humanes a Estònia, els primers assentaments, són del Mesolític (l'Edat de Pedra), de 9000 anys a.C.²¹. S'han trobat uns cinquanta assentaments i quatre zones d'enterraments, la majoria situats prop d'àrees amb aigua (rius o llacs, com ara a les vores dels llacs Võrtsijärv, Kahala, Peipus i d'altres). Es tractava de poblacions de caçadors i recol·lectors, i vivien en comunitats probablement reduïdes, amb poc més d'una dotzena de membres cadascuna d'elles. En el segon període el Mesolític (fins 4000 anys a.C.) es van poblar les costes del mar gràcies al desenvolupament de la caça de foques.

Durant l'Edat de Bronze (del 1000 al 500 a.C.) van tenir lloc canvis importants justament en les zones costaneres i del nord de la regió amb l'establiment de cultius permanents (principalment civada).

L'Edat de Ferro, que va des del 500 a.C. fins a l'inici de l'Edat Mitjana, pot subdividir-se en diversos períodes més breus, i presenta relativament pocs canvis en l'estil de vida de les poblacions de la regió: seguirien amb les activitats agrícoles i ramaderes. S'observen contactes més o menys intensos amb d'altres grups veïns, primerament amb el sud del Bàltic, així com amb altres regions escandinaves.

III.1.2. L'edat mitjana

La història de l'Edat Mitjana, considerada a Estònia com a compresa entre l'inici del període de cristianització fins a la Guerra de Livònia (és a dir, del segle XIII al XVI), simplificant-ho molt, podria resumir-se breument amb dos mots, com en bona part de la resta del continent europeu: cristianisme i feudalisme.

---

²¹ La major part dels continguts d'aquest apartat són extrets de l'apartat d'història del web de l'enciclopèdia estoniana en anglès (www.estonica.org/en/).

Havent quedat com un dels darrers reductes del paganisme, el litoral bàltic va esdevenir un objectiu per als cavallers croats, els quals van dirigir la seva mirada cap al nord després de ser derrotats a Palestina. Les poblacions estonianes, així com les del seu voltant, van ser conquistades, cristianitzades i subjugades a servitud pels Cavallers Teutònics el segle XIII. Així, la regió del Bàltic va esdevenir un conjunt d'estats eclesiàstics confederats, governats per Prínceps de l'Imperi Romà fins a mitjan segle XVI.

Els aleshores habitants de l'actual territori d'Estònia, llavors anomenada Livònia, van ser batejats per sacerdots danesos i alemanys durant les dècades segona i tercera del segle XIII. Les ordres religioses més influents eren la dominicana i la cistercenca, l'activitat dels quals ja havia començat a la regió durant el segle XII.

Són d'aquella època (mitjan segle XIII) també els primers assentaments a les ciutats de Tallin i Tartu, les quals van aconseguir els seus furs sota la Llei de Lübeck (per a Tallin) i la Llei de Riga (per a Tartu). Els furs d'aquestes ciutats separaven legalment el territori urbà del rural i garantien als ciutadans un estatus fix, alhora que unia les ciutats amb d'altres, equiparant-la quant a drets i facilitant-hi les relacions. D'aquí que, per exemple, Tallin establís un major grau de relació amb Lübeck.

Entrant ja al segle XIV, pot dir-se que aquest és un període de major tensió entre les classes hegemòniques locals. En aquesta tensió s'hi entreveu la lluita entre la branca livoniana de l'Ordre Teutònic (els senyors feudals) i els bisbes (el clergat) per al domini de les terres i el tràfic d'influències. Durant l'Edat Mitjana, però, els nobles de cavalleria alemanys (*Ritterschaften*) i els agremiats de les ciutats de la Lliga Hanseàtica van retenir en bona part la posició d'elit política local i alt grau d'autonomia (Shafir, 1995:129).

El desenvolupament de les ciutats, doncs, arribaria a partir de la segona part del segle XIV i el XV, amb l'augment de la població urbana i la construcció de fortaleses i entramats de carrers. Com diem, la influència de la Lliga Hanseàtica va tenir un paper important, aleshores, a la regió del nord del Bàltic, sobretot des del punt de vista del comerç i els vincles amb Novgorod. Tallin i Tartu van tenir un rol destacat quant a la protecció dels intercanvis comercials en el si de la Lliga. Alguns exemples remarcables que donen fe del progrés econòmic de l'època són la construcció de la Raekoda (l'edifici de l'ajuntament) de Tallin (l'únic ajuntament d'estil gòtic del nord d'Europa que encara es pot veure, el qual ja es

menciona el 1322), i el monestir de Pirita, construït a iniciativa dels ciutadans de Tallin el 1404.

Amb l'Alta Edat Mitjana (primera meitat del segle XVI) arriba un altre dels punts clau en la història d'Estònia: la introducció del Protestantisme. La Reforma luterana va arribar al nord del Bàltic amb relativa rapidesa, ja cap al voltant de 1520, tot i que la transformació de tota l'àrea al Protestantisme va trigar dècades en completar-se. De fet, no es pot definir exactament com i amb quina velocitat es va establir l'església luterana a la regió. El destacable, però, és que amb la Reforma es reduiria la necessitat de treballar en la llengua local per part del clergat a causa de la substitució dels sacerdots catòlics pels protestants, els quals no tenien experiència ni en aquesta llengua ni en labors amb la població local. Tanmateix, i segurament gràcies a aquest fet, el primer document que es conserva en llengua estoniana data de 1535, i correspon a uns fragments del catequisme de Wanradt-Koell, amb traduccions en paral·lel a l'estonià i al baix-mitjà alemany.

III.1.3. Sota dominis imperials: Suècia i Rússia

El creixent poder d'influència de la Rússia del segle XVII no era vist amb gaire bons ulls per part dels seus veïns a occident. Des de mitjan segle XVI, els tsars iniciarien una política de pressió diplomàtica al nord del Bàltic, cosa a la qual Polònia, Suècia i Dinamarca hi respondrien oferint ajuda als bisbes de la regió. El rei Gustav Vasa de Suècia va intentar mantenir unes relacions estables i cordials amb Rússia, però el seu successor, Eric XIV va demostrar un interès més marcat per l'aleshores encara Livònia. Aquest canvi de cap d'estat a Suècia va enfortir una postura pro-sueca, i el 1561 el nord d'Estònia va acceptar voluntàriament l'annexió al sistema senyorial suec, jurant fidelitat al rei Eric XIV. Aquell mateix any, Riga i l'arquebisbat de l'Antiga Livònia passarien a formar part del rei Sigismund II Augustus de Polònia. D'aquesta manera, la Livònia medieval desapareixia i el poder dels bisbes livonians passava a mans de monarques absolutistes. El final de l'Antiga Livònia marca la fi de l'Estònia medieval.

Les disputes pel que fa al domini del llegat de l'Antiga Livònia entre els principals poders de la zona (Rússia, Suècia, Polònia-Lituània i Dinamarca) van durar fins ben bé el

1660. Però el que es va desencadenar ja des de 1561 va ser un control del Bàltic oriental per part de Suècia (tot i que disputat, com diem, tant per Polònia com per Rússia).

Sense pau ni tranquil·litat a la zona, la prosperitat en el comerç va disminuir, el segle XVII. La Guerra dels 30 Anys, a Alemanya, va marcar la fi de la Lliga Hanseàtica, la qual de fet ja s'havia afeblit temps enrere. El comerç del Bàltic es va veure superat pels mercats estrangers, sobretot del nord d'Alemanya, Holanda, i més tard Anglaterra. Els punts comercials d'Estònia més importants durant el domini suec van ser encara Tallin i també Narva, com a centres i llocs de pas entre l'Europa occidental i Rússia.

Pel que fa al món agrari, la situació no havia canviat gaire, d'ençà de l'Edat Mitjana. La població rural continuava dividida bàsicament entre propietaris i camperols. L'Estònia d'aleshores era un dels majors exportadors de gra de latituds més nòrdiques. Molts camperols deixaven les terres per intentar buscar altres oportunitats, escapant dels impostos que havien de pagar als senyors. L'emigració del camp va ser tan gran el segle XVII que les autoritats, pressionades pels propietaris, es van veure obligades a actuar. Cap al 1670, la majoria dels camperols havia perdut la seva llibertat i depenia totalment del senyor.

Des del punt de vista educatiu, el període de domini suec ve destacat per l'extensió de l'alfabetització i la promoció de la lectura entre les classes més baixes com a mitjà de reforç de la religió oficial, el Protestantisme, tal com marcava una de les idees centrals de Martin Luther: que tothom pogués llegir les Escriptures en la seva llengua. Així, l'aparició i la promoció dels llibres en estonià van lligats amb la Reforma, i les escoles rurals van ser fundades per part de sacerdots suecs per tal de formar als camperols estonians. Però també d'aquella mateixa època (el 1632) data la fundació de la Universitat de Tartu, aleshores anomenada *Academia Gustaviana*, atès que fou el rei Gustavus II Adolphus qui va atorgar al *gymnasium* de Tartu l'estatus d'universitat. Probablement Tartu va ser escollida per la seva situació geogràficament estratègica, però també perquè ja hi havia en funcionament una institució catòlica d'educació de nivell universitari establert pels jesuïtes durant el domini polonès. Amb la Universitat de Tartu, el rei suec intentava augmentar el seu nivell d'autoritat a la zona, perquè a banda de moltes altres coses, hi havia una manca de funcionaris, metges i mestres, i la Guerra dels 30 Anys a Alemanya havia significat un parèntesi obligatori entre els nobles alemanys a l'hora d'anar a formar-se a les universitats de més prestigi d'Alemanya.

A finals del segle XVII i amb el regnat de l'absolutista Carles XI es van introduir una sèrie de reformes encaminades a incrementar els beneficis d'una corona malmesa per la Guerra dels 30 Anys, reformes que haurien de reduir els beneficis senyorials a favor dels monàrquics. Però aquestes reformes no van tenir unes conseqüències gaire importants, entre altres coses perquè a finals de segle, el 1697, Carles XI va morir i el seu successor, Carles XII va estar immediatament ocupat amb una altra guerra, la Gran Guerra del Nord, disputada justament a la regió nord del Bàltic. El 1721 es va concloure aquesta guerra, amb la firma del Tractat de Nystad, conseqüència de la qual va ser, principalment, el canvi de mans en el domini del litoral del Bàltic oriental: amb Pere I el Gran, ara passaria a ser possessió russa.

Val a dir que el període sota el domini suec és vist amb certa nostàlgia, tant per part d'Estònia com per part de Suècia, perquè amb la incorporació a Suècia del nord d'Estònia el 1561 es marca el començament de la supremacia sueca al mar Bàltic, alhora que la seva desfeta en la Gran Guerra del Nord significa el final d'aquest domini. Durant aquesta època, Estònia va veure's vinculada per primera vegada amb un poder centralista, malgrat que la tradició oral estoniana recordi aquest període com "els bons vells temps suecs." Aquesta construcció idealitzada té a veure amb l'inici de les reformes de finals del segle XVII favorables als camperols (perquè eren contràries als senyors feudals), però també (i sobretot) en contrast amb el que hauria de venir després. La Gran Fam, la mort de Carles XI i la derrota en la Gran Guerra del Nord es van agafar com a mals presagis indicadors de més guerra, plagues i un augment dels privilegis senyorials, i és per això que el període de domini suec es recordaria amb nostàlgia.

Tot i el pas a mans russes, l'entramat intern de l'estructura administrativa a les ara províncies bàltiques de l'imperi rus no va sofrir gaire canvis. Els tsars tenien un bon concepte de les capacitats administratives i militars de la noblesa alemanya i van preferir no tocar res. Així, com a part dels seus privilegis, les elits balto-germàniques continuarien gaudint de poder absolut sobre els seus camperols. Justament el segle XVIII es va intensificar la servitud per tal d'augmentar la producció de gra per ser exportada a Europa occidental. Però quan els mètodes de l'agricultura d'extensió van arribar al seu límit, l'agitació social i la crisi de l'Antic Règim era només a un pas.

Per la seva banda, les idees de la il·lustració van ajudar a reforçar la visió d'injustícia de la servitud i la situació en què es trobaven els camperols. Però ja se sap que aquests debats

no solien transcendir més enllà dels cercles justament “il·lustrats”, i es duïen a terme amb molta prudència, considerant l’abolició de la servitud com a quelcom prematur i fent més èmfasi en la idea d’estendre l’educació a tothom, un objectiu a més llarg termini.

La tsarina Ekaterina II (1762-1796) va tenir uns vincles propers amb la il·lustració, intentant modernitzar i unificar l’Imperi Rus, però el seu successor, Pavel I (1796-1801) va anul·lar les seves reformes (excepte el nou sistema d’impostos) i va restablir els privilegis de les elits germàniques del Bàltic prèvies a la reforma d’Ekaterina. Pavel I, però, va haver de fer front a una contradicció: la reobertura de la Universitat de Tartu. El tsar no veia amb bons ulls que les elits nobiliàries s’anessin a formar a l’estranger, d’on podrien tornar influenciats per les idees de la Revolució Francesa, i per tant va haver d’acabar cedint a les demandes dels balto-germànics per reobrir la universitat a Tartu.

III.1.4. El romanticisme i el renaixement nacional

Malgrat que les masses del Bàltic no eren, en la terminologia de la teoria política del segle XIX, una “nació històrica”, perquè no tenien estaments nobiliaris propis que tinguessin drets polítics ni privilegis que poguessin reclamar per herència o de naixement com a poble/nació putatiu, la influència de l’obra de Herder va arribar també a la regió. L’enaltiment de les realitats nacionals herderiana va marcar un punt d’inflexió en les cultures bàltiques, encara que efectivament, la manca de prestigi de la llengua local, estigmatitzada i vinculada amb la pagesia, significaria en principi quelcom de negatiu per al creixement d’un sentiment nacional propi. Certament, la germanització de les classes populars per tal de mirar de progressar i moure’s en l’escala social fortament estratificada era tot un fet.

Però irònicament, si es vol, van ser justament membres de l’elit balto-germànica, sacerdots i escriptors, els que van dedicar-se a cultivar la cultura local com a digne i valuosa. Podríem destacar-ne dos noms, principalment: Friedrich Robert Faehlmann (1798-1850) i Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803-1882), membres de la Societat de Lletrats Estoniana (*Õpetatud Eesti Selts*), els quals es van dedicar a esbossar (el primer) i escriure (el segon) l’èpica nacional *Kalevipoeg* (1857-1861), un text fundacional del moviment nacional estonià, inspirat en el finès *Kalevala*. Tampoc podem passar per alt el nom de Kristjan Jaak Peterson (1801-1822), mort molt jove de tuberculosi, però famós per haver escrit poemes molt

patriòtics. El 14 de març se celebra el Dia de la Llengua Materna a Estònia en commemoració del naixement de Peterson.

Però ni la feina de Faelhmann, ni la de Kreutzwald ni els poemes de Peterson van tenir un ressò gaire destacat entre els seus coetanis. No va ser fins la segona meitat del segle XIX, amb la continuació de la supremacia en el pla econòmic i polític de l'elit baltogermànica, que es consolidaria el renaixement del sentiment nacional. Les reformes agrícoles de principis de segle sí que van tenir un impacte més immediat en tota la població, i és potser per això que bona part dels primers agitadors patriòtics purament locals tenien relativament forts vincles amb el món rural.

Les lleis de 1802 i 1804 van modificar la servitud en el sentit que permetien als camperols posseir béns mòbils, fixaven els impostos, prohibien els desallotjaments injustificats i establien els tribunals rurals com a reguladors de conflictes entre camperols. El tsar Alexander I observava aquestes modificacions al Bàltic com a exemplars per a tot l'imperi rus, però tantes innovacions, efectivament pensades per disminuir la capacitat de la noblesa de poder prendre decisions unilaterals i arbitràries, requerien de massa temps i diners per ser aplicades. El següent pas va ser, doncs, l'abolició de la servitud (el 1816).

Així, la segona meitat del segle XIX a Estònia ve caracteritzada per una modernització general: industrialització, urbanització i un progrés del sentiment nacionalista força més marcat. Les polítiques més liberalitzadores del tsar Alexander II van donar ímpetu a les reformes iniciades en el període immediatament precedent i els camperols van poder fins i tot comprar propietats agrícoles (al voltant del 1860), cosa que va tenir lloc més aviat al sud del país, més que no pas al nord.

En el punt àlgid del moviment, entre els anys 1860-1880, ja hi havia uns objectius de caràcter etnolingüístic, si més no moderats, posant èmfasi en la necessitat del desenvolupament d'una educació en la cultura nacional, l'estoniana. Contràriament a la Renaixença catalana, però (com bé remarca Shafir, 1995:134), el renaixement nacional estonià no podia reclamar la recuperació d'uns privilegis gaudits en un passat medieval més esplendorós, més aviat al contrari, se'n volia allunyar, com indica una idea fortament difosa en la mentalitat estoniana del moment, subratllant els "700 anys de servitud" soferts per part del poble.

Trobant-se entre l'espasa i la paret, entre Rússia i Alemanya, hi havia una divisió fonamental en el si del moviment: entre els qui el veien com a quelcom purament cultural, com ara Johannes Jansen i Jakob Hurt, per tant representants de l'ala més moderada, i els qui posaven èmfasi en el vessant polític, com ara Carl Robert Jakobson i Johann Köler, un punt més radicals. Els primers observaven la dominació alemanya com a inevitable, mentre que els segons proposaven la igualtat de drets entre estonians i alemanys, fossin de la classe que fossin. El moviment, però, va acabar florint i donant els seus fruits a tot el país per mitjà d'associacions de cors i orquestres establertes en diverses rectories.

Per la seva banda, la resposta per part de la Rússia tsarista a aquestes demandes de major grau d'autodeterminació per part de les minories en el si del seu imperi va ser la d'intensificar la pressió cap a elles, amb la idea que d'aquesta manera es dissiparien aquestes demandes. La unificació d'Alemanya va incrementar el desig per part de Rússia de fortificar les seves àrees frontereres, i en definitiva, el procés de centralització endegat per la dinastia Romanov va significar la pèrdua dels privilegis per la noblesa balto-germànica.

Des d'Estònia, el nacionalisme local buscava un encaix federal amb representació de la regió en els òrgans d'estat, més que no pas la independència directament. La revolució de 1905 va arribar precedida de tot el que acabem de comentar més una industrialització i modernització quant a la xarxa comunicativa de la regió: la línia de tren que uniria Tallin amb Sant Petersburg va ser finalitzada el 1870. La revolució de 1905 significaria la maduració de la politització del moviment nacionalista estonià (en les eleccions al consistori de Tallin del 1904 la coalició estoniano-russa va vèncer per primera vegada l'elit balto-germànica) i un esforç per abolir definitivament els privilegis senyorials. Novament, el moviment polític estaria dividit entre dos blocs bàsics: els més moderats i els més radicals. Els primers, liderats per les figures de Jaan Tõnisson i Villem Reiman, reivindicaven la transformació de l'autoritària Rússia en una monarquia constitucional. Els segons, gravitant al voltant de Konstantin Päts i Jaan Teemant, estaven més vinculats amb el socialisme i no descartaven la utilització de mitjans revolucionaris per aconseguir un estat democràtic.

Les conseqüències de la revolució de 1905 per a Estònia van ser transcendents: les promeses de llibertat van ser cancel·lades. Però tot i que la II Duma es va dissoldre i la va substituir una altra de més favorable al govern, la situació política a Rússia havia sofert un canvi important, i és que el tsar havia acceptat la confecció d'un parlament el 1906. En

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

aquest parlament, Estònia hi tenia una representació de 20 diputats, dels quals 13 eren membres del Partit de Demòcrates Constitucional Rus (els cadets). I encara que la Duma no pogués resoldre els problemes amb què es trobava immers el Bàltic, era com a mínim una manera de fer-los visibles.

Estònia es va mantenir com una de les regions més desenvolupades culturalment i econòmica de l'imperi, aprofitant la influència i el dinamisme de Sant Petersburg. Però les noves elits estonianes no van aconseguir desfer-se del tot de les reminiscències del passat. La classe alta balto-germànica encara tenia un paper destacat en la societat, l'economia i la cultura dels països bàltics, i posseïen bona part de les terres. El 1917, abans de la independència d'Estònia, l'elit balto-germànica era propietària encara del 58% del territori estonià.

Com veiem, fins aleshores la independència dels països bàltics no era quelcom que es plantegés amb més o menys fermesa. No va ser, doncs, fins que la disputa pel domini de la zona va ser més obertament expressada per part tant d'Alemanya com de Rússia, combinat amb el col·lapse d'aquestes dues grans potències a la fi de la Primera Guerra Mundial, que es va passar de pensar en un Bàltic lliure en el si d'una Rússia lliure el març de 1917 a una demanda explícita per la independència a finals d'aquell mateix any (Shafir, 1995:139).

III.2. El context polític

Enllaçant amb l'apartat precedent, en aquest segon punt del capítol desglossarem alguns dels esdeveniments històrics que han marcat de forma més intensa el present d'Estònia des d'una perspectiva més aviat política: la consecució de la independència per primera vegada a la història durant el període de la primera república, entre els anys 1918-1940; la desintegració com a Estat i la incorporació a la Unió Soviètica en forma d'ocupació; la recuperació de la independència al final de la URSS, l'any 1991 i els intensos debats políticonacionalistes arran de les primeres mesures adoptades en aquest nou marc estatal; a continuació ens fixarem en el canvi d'orientació en la manera de fer política en relació amb les minories de finals de la dècada dels noranta i inici dels dos mil, canvi en gran part promogut per pressions a nivell internacional i pel desig d'Estònia d'entrar a formar part d'unions supra-estats, com ara la Unió Europea i l'OTAN; finalment, pararem atenció als fets ocorreguts a Tallin a finals del mes d'abril de l'any 2007 en què hi va haver un destacat brot de violència per part de la minoria russòfona, uns fets que es prenen actualment com un indicador del fet que cal seguir en la línia ja encetada d'integració i continuar invertint en les polítiques minoritàries.

III.2.1. La Primera República (1918-1940) i les minories del país

Com ja vàiem en els darrers punts de l'apartat anterior, Estònia començava el segle XX com una destacada província de l'imperi rus pel que significava de porta oberta cap al mar Bàltic, és a dir, cap a occident. Tal com expliquen Chinn & Kaiser (1996), en el moment de la desintegració de l'Imperi Rus, la "Nacionalització de les Masses" havia penetrat de manera notòria fins als sectors rurals a la perifèria de la part nord-occidental de l'imperi (és a dir, a les actuals repúbliques bàltiques). Segons aquests autors, les polítiques aplicades pels tsars en aquesta etapa final de l'imperi per tal de posar fre als processos de nacionalització iniciats en aquests territoris, com també esmentàvem més amunt, van resultar del tot contraproductes. Més que frenar aquests processos, els van accelerar, de manera que en aquestes nacionalitats de la perifèria el sentiment antirus i antitsarista era ja prou marcat en aquell moment: "This result was particularly true in the northwestern inner periphery of the

empire, where indigenous nationalization had proceeded furthest. Here, nationalism became more secessionist than elsewhere.” (Chinn & Kaiser, 1996:60).

Amb la mort del tsar Nicolau II i la consegüent caiguda de la dinastia Romanov començava un període de turbulències per a Estònia que, malgrat tot, l'havia de conduir a la consecució de la independència l'any 1918. Després de la Revolució d'Octubre a Rússia, el 24 de febrer d'aquell any la república d'Estònia fou fundada.

L'assoliment de l'autodeterminació total es va aconseguir no sense problemes i entrebancs, sobretot per part de Rússia, qui no es va mostrar gens favorable a aquest fet des de bon començament: de fet, primer es va haver de lluitar en el que es coneix com la Guerra de la Independència d'Estònia (1918-1920). Amb el suport de voluntaris finesos i de tropes britàniques, els estonians van aconseguir fer front als bolxevics. El desembre de 1919 van iniciar-se les converses de pau que culminarien amb la firma del Tractat de Tartu, el 2 de febrer de 1920. L'establiment de la independència d'Estònia va acabar d'aportar a les persones que conformaven la societat estoniana d'aquell moment un fort desig per a l'autodeterminació i per a un Estat propi.

A més a més, com també vèiem suara, un afegit important va ser que la situació internacional del moment era molt favorable a aquest procés. Cap de les potències històriques que tradicionalment haurien pogut reclamar algun dret sobirà sobre les regions del bàltic (Alemanya i Rússia) estava en condicions de poder-ho fer: tots dos països havien quedat prou malmesos després de la Primera Guerra Mundial i de la Revolució, i per als aliats vencedors de la Guerra, la República d'Estònia significava un membre més de l'aliança contra el poder dels bolxevics.

Per primera vegada des del segle XIII els estonians aconseguien la independència completa i per primera vegada a la història tenien la condició d'Estat propi. En qüestió de mig segle, el país, amb una societat basada en l'estratificació de classes, s'havia convertit en una nació socialment diferenciada. S'iniciava aleshores un període d'autodeterminació que hauria de durar fins el 17 de juny de 1940, quan el país fou annexionat a la Unió Soviètica (oficialment la data va ser el 6 d'agost del mateix any). L'ocupació soviètica va durar mig segle, fins el 20 d'agost de 1991.

Durant el període de la primera independència, la recuperació cultural que va experimentar el país va ser prou vigorosa com per aconseguir portar la llengua estoniana a un

alt nivell d'educació, fent-la llengua vehicular de tots els àmbits científics i a tots els nivells, des del primari fins a l'universitari.

Amb la disminució de les pressions exercides des de les altes instàncies dels poders, anteriorment ocupades per persones d'altres cultures (bàsicament russos o alemanys), el creixement de la pròpia consciència dels estonians com a nació sobirana i també gràcies a l'increment de la seva riquesa, el total de publicacions en estonià de seguida va augmentar espectacularment. Quant a la relació entre llibres publicats per habitant, Estònia ràpidament va superar el nivell de molts països europeus (entre 1918 i 1940, un total de 25.000 llibres van ser publicats). El 1923 la revista de la Unió d'Escriptors (*Looming*) va començar a ser distribuïda. Més tard van aparèixer altres publicacions, com per exemple *Eesti Kirjandus*, *Akadeemia*, i *Varamu*. Pel que fa a la cultura en general, les influències d'Europa occidental i les seves tendències van penetrar també en la literatura. El *modus vivendi* quotidià, especialment a les ciutats, ràpidament es va aproximar al d'occident.

Des del punt de vista legal, un dels moments culturalment més rellevant d'aquest període fou l'aprovació de l'Acta per a l'Autonomia Cultural, el 1925. Inspirada en els teòrics socialistes austríacs Otto Bauer i Karl Renner, la dimensió territorial del nacionalisme perdria èmfasi a favor de criteris d'autonomia personal (Shafir, 1995:140). A través d'aquesta llei, el govern estonià, en un gest que demostra una mentalitat força oberta per a l'època en què ens trobem, atorgava a les minories ètniques presents en el país el dret d'autodeterminar-se des d'una perspectiva cultural. La llei establia principalment el dret de les minories a establir-se en una mena d'autogovern cultural amb les següents competències: 1) organitzar, gestionar i fer un seguiment de les institucions educatives públiques i privades en les seves llengües respectives, i 2) prestar atenció a les altres necessitats culturals de la minoria ètnica i administrar institucions i empreses que fossin establertes amb aquest propòsit.

Aquest dret fou utilitzat per jueus i alemanys, però la resta de comunitats tampoc es trobaven en una posició desavantajosa: l'Estat promovia l'ensenyament primari en qualsevol de les llengües de les minories, així com publicacions de diaris i revistes en aquestes altres llengües, etc. Aquesta és una llei que convé destacar per dues raons: pel que va representar en aquell moment, a l'Europa del primer terç del segle XX, i perquè també, en el pla simbòlic, s'agafaria com a model de convivència interètnica a principis dels noranta: l'Acta sobre l'Autonomia Cultural de les Minories Ètniques (1993), la qual, segons els experts

(Rannut, 2004a i 2004b), constitueix la base i el fonament mitjançant el qual es pot establir un règim bilingüe (territorial o cultural) a Estònia, tal com veurem detalladament més endavant (vg. III.3.2).

L'aspecte inusual d'aquesta llei estoniana, però, era que en lloc de deixar molt clars els límits de les minories, fixant-los, els deixava ben oberts, i en comptes d'amarrar les cultures, en permetia la seva evolució. El fet de ser membre d'una minoria cultural era voluntari i cadascú havia de demanar personalment ser inscrit en el seu Registre Nacional. D'aquesta manera, amb aquesta aproximació individualista, es donava la possibilitat a qui volgués de formar part de la cultura i la societat estonianes (Shafir: 1995:140).

A banda d'aquesta llei, quant a l'evolució política del període que estem comentant, convé destacar que al cap de pocs anys de ser aprovada l'esmentada llei, Estònia (com a Letònia) va veure com el seu règim democràtic el substituïa un de més autoritari, en aquest cas la dictadura de Konstantin Päts, un dels polítics "de l'ala radical" de principis de segle, com ja hem vist més amunt, i membre del Comitè de Salvació que havia declarat la independència del país el 24 de febrer de 1918. L'objectiu d'aquest règim era evitar que el país caigués en mans de revolucionaris feixistes, i per tant, els drets de les minories establerts amb la llei de 1925 van quedar molt reduïts. A Estònia, el dret a l'autodeterminació cultural i a l'educació de les minories no va ser totalment abolit, però sí que els membres d'aquests grups no podien, per exemple, exercir la funció pública en educació ni ser membres de les forces armades. Fos com fos, la situació de les minories sota aquest règim era de major vulnerabilitat (*ibídem*: 141)

Però sobretot, aquest primer període d'independència és un moment important de la història d'Estònia per la seva transcendència en l'imaginari col·lectiu dels estonians: significava la culminació d'un procés d'acabar amb "700 anys de servitud." Haver aconseguit durant un temps experimentar la construcció d'un estat-nació propi i el fet que aquesta construcció fos radicalment interrompuda per l'ocupació soviètica són uns elements molt importants per explicar les futures decisions de l'elit política en el període de transició democràtica, especialment en els primers anys de la recuperació de la independència, tal com més endavant veurem.

III.2.2. L'etapa soviètica

Com a conseqüència del pacte secret de no-agressió mútua entre la Unió Soviètica i Alemanya (conegut també com el Pacte Molotov-Ribbentrop), Estònia va quedar assignada a l'àrea d'influència de la Unió Soviètica, igual com Letònia i Lituània. Per això, amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial el 1940, totes tres repúbliques bàltiques van quedar annexionades a la URSS, ocupades per les tropes de l'exèrcit roig. Estònia passava a ser la República Socialista Soviètica d'Estònia, i quedava sota el comandament del Partit Comunista de la Unió Soviètica.

La Segona Guerra Mundial es va patir a Estònia per doble partida. Alemanya va conquerir Estònia el 1941, i el 1944 el país tornava a quedar a mans dels soviètics. Molts factors van contribuir a la disminució de la població local. Hi hagué un gran nombre d'assassinats, deportacions en massa d'autòctons sovint cap a Sibèria, empresonaments i execucions. Però les conseqüències del conflicte armat es van fer notar també de manera molt destacada després de la contesa. Durant els anys 1941-1944 22.000 balto-alemanys van marxar d'Estònia cap a Alemanya, fent cas a la crida a la diàspora alemanya per part de Hitler. El 1943, 7.500 suecs van imitar-los, deixant amb el seu retorn a Suècia moltes zones de la costa oest i de les illes despoblades. El 1944, abans de l'arribada de l'exèrcit soviètic, uns 75.000 estonians van fugir com a refugiats de guerra, la majoria cap a Suècia i Alemanya, temorosos del terror estalinista.

Els canvis que van suposar tots aquests fets per a la població estoniana van ser molt importants, sobretot des del punt de vista de la configuració de la societat. El resultat fou que el 1946 la població del país havia disminuït en una cinquena part, cosa que significa que unes 200.000 persones havien causat baixa, deixant el total de la població entre 800.000 i 850.000 persones. En total, moltes de les que formaven minories no-estonianes abans de la guerra havien marxat o bé havien sigut exterminades (per exemple, bona part dels jueus) quedant-ne al final de la contesa només unes 23.000, cosa que feia que gairebé el total de la població estoniana fos autòctona.

Després de la guerra, durant l'època estalinista es va donar la circumstància que un gran nombre de població russòfona va arribar a Estònia per ocupar els llocs de treball creats amb les noves fàbriques i les grans extensions de terres col·lectivitzades, uns fluxos

migratoris que anirien essent una constant al llarg de tot el període soviètic, com veurem. Només entre els anys 1945-1950 al voltant de 170.000 treballadors russòfons es van instal·lar a Estònia. Des del món acadèmic, s'assenyala que aquesta era una política centrada en la russificació d'Estònia duta a terme a través d'una clara pressió demogràfica. És aquí, en aquest sentit, quan podem començar a parlar d'una pressió en dues direccions, “des de dalt” (*top-down*) i “des de baix” (*bottom up*).

III.2.2.1. Mesures de russificació i de pressió sobre les repúbliques no russes

En el fons, aquestes mesures anaven encaminades a donar una via de sortida a la “Qüestió Nacional.” Teoritzant sobre aquest tema, Lenin creia que una discriminació positiva cap a les minories ètniques (és a dir, les no-russes) era necessària en una primera etapa per tal d'aconseguir un anivellament d'igualtat interètnica, tot i que en cap cas era una creença basada en el dret inherent dels pobles d'autodeterminar-se a nivell etnocultural, sociopolític i econòmic. Lenin creia que l'equiparació entre totes les ètnies de la URSS era l'única via per aconseguir l'objectiu últim del comunisme: suplantar l'autoconsciència nacional per una identitat inter-nacional (és a dir, amb trets de totes les nacions) o a-nacional (Chinn & Kaiser, 1996).

En un intent de posar a la pràctica aquest esquema teòric de Lenin, Stalin va detectar una de les màximes amenaces de la Unió Soviètica: el xovinisme de la Gran Rússia. Una forma que Stalin va idear per fer-hi front va ser justament modernitzar els territoris més necessitats, donant així la possibilitat a les persones d'aquestes regions d'accedir als beneficis d'una societat tècnicament més avançada, el que eren mesures d'*equalització*.

Per tant, encara que molt sovint es descriu la URSS com un imperi colonial per qüestions de practicitat analítica, segurament aquesta és una interpretació errònia, si més no a nivell conceptual i des del punt de vista dels seus fonaments teòrics, ja que la Unió Soviètica va néixer justament com una potència anti-imperialista, en què l'Estat no havia d'afavorir cap grup ètnic concret, sinó tots alhora (*ibídem*). Recalquem, però, que estem fent referència al pla teòric i conceptual, més que no pas al pràctic.

Durant els anys 20, Stalin interpretava el nacionalisme de les perifèries com una mena d'autodefensa contra el xovinisme de la Gran Rússia. De tota manera, ja aleshores ell

mateix notava que aquest nacionalisme es podia tornar agressiu, o bé transformar-se en un xovinisme local. I de fet, el resultat principal d'aquesta política de federalització de l'Estat va ser justament aquest, l'accentuació dels trets nacionals per part de les minories ètniques. Així, durant els anys 30 l'amenaça més important per a la Unió Soviètica va deixar de ser el xovinisme de la Gran Rússia per passar a ser el nacionalisme local. Són prou conegudes les Grans Purgues del 1937-1938.

D'aquesta manera, el que havia començat com una mesura per fomentar la igualtat entre les diferents nacions integrants de la Unió Soviètica, aquesta extensió de la industrialització a la perifèria, es va convertir en els anys després de la Segona Guerra Mundial en un instrument per lluitar contra els brots d'exaltació nacional d'aquests territoris, a banda de les deportacions de comunitats senceres de persones no-russes per suposades col·laboracions amb el règim de l'Alemanya nazi. Tot i ser d'origen no-rus (era georgià), Stalin es va convertir amb el pas dels anys en un dels màxims exponents del xovinisme de la Gran Rússia (*ibídem*: 65-73).

Més endavant, amb la mort d'Stalin i l'inici del període anomenat de “desglac” (*thaw*), quan el Partit Comunista estava encapçalat per Nikita Khruixtjev, van començar uns anys de més prosperitat per a Estònia, malgrat la pèssima situació. Durant aquest temps, una certa descentralització del poder per part de Moscou tingué una bona rebuda des de les perifèries, i Estònia en va treure partit. En relativament pocs anys, el nombre d'empreses dependents de la capital es va reduir dràsticament, al mateix temps que moltes indústries noves s'anaven instal·lant al país.

A través d'aquesta nova creació de fàbriques modernes, la demanda d'un tipus de mà d'obra qualificada es va multiplicar. Aquesta mà d'obra no present en aquells moments a Estònia (ja que no hi havia hagut prou temps com per preparar les noves generacions amb la formació adequada) es va haver d'importar novament de Rússia. En total van ser uns 250.000 treballadors nouvinguts en un lapse temporal de deu anys (1956-1966) (*ibídem*). El resultat d'aquest procés fou que determinades àrees del nord del país, on es concentrava aquesta onada industrialitzadora, van quedar aviat dominades per habitants d'origen russòfon, relegant la població autòctona a la condició de minoria en el seu propi territori.

De tota manera, aquest període de recuperació va durar poc. A la segona meitat de la dècada dels anys 60 es va iniciar el que es coneix com a “estancament” (*stagnation*). Leonid

Brezhnev passava a liderar el Partit Comunista i molts dels avenços aconseguits fins aleshores van quedar en un no-res: Moscou va recuperar el control de moltes fàbriques i la censura es va incrementar de manera notable. Això no obstant, la indústria pesada va seguir sent el focus d'atenció del desenvolupament econòmic del país. En aquest sentit, les coses no van anar-li malament a Estònia, al contrari. En nombroses ocasions se citava l'exemple d'aquesta república com a model de la força i la vitalitat del socialisme. I no n'hi havia per a menys, ja que si mirem els recursos naturals de què disposava el país i els comparem amb la seva producció energètica, per exemple, els resultats obtinguts eren molt positius, situant-se a l'altura d'altres grans països productors d'energia com podien ser Noruega o el Canadà.

Amb tot això arribem ja a la dècada dels anys 70 inicis dels 80 en què la russificació que ja havia experimentat el país fins aleshores es va intensificar. Noves onades d'immigrants seguien arribant a les zones industrialitzades del país. Barris sencers es construïen especialment per allotjar aquests nous contingents de treballadors, com per exemple el barri de Lasnamäe, a l'est de Tallin²². La població autòctona va passar a ser minoria ja no només en la part nord-oriental del país, sinó també a la pròpia capital.

III.2.2.2. Aspectes lingüísticoculturals de la russificació

El mig segle que va durar l'ocupació soviètica va representar una forta estructuració jeràrquica de les llengües de la URSS, on el rus ocupava una posició supercentral molt potent, en termes de Calvet o De Swaan, i la resta de llengües de les altres repúbliques quedaven progressivament cada vegada més arraconades a posicions més perifèriques. L'estonià, doncs, va passar a ser una llengua amb menys funcions específiques, tal com ja havia estat al llarg de bona part de la seva història. Però amb el període soviètic, l'important foment del rus com a llengua de comunicació inter-nacional, en el sentit que li donen a aquest terme Chinn & Kaiser (1996), és a dir, entre les nacions de la Unió, va anar posant cada vegada més pressió sobre les altres llengües de la federació.

---

²² Lasnamäe és un dels barris més grans de Tallin, tant pel que fa a la seva superfície com pel nombre de persones que hi viuen. Es diu que és fins i tot més gran que la segona ciutat del país, Tartu. Està situat a l'est de Tallin i presenta una estructura de blocs de pisos típica de l'arquitectura soviètica. Actualment hi segueix havent una concentració elevada de població russòfona.

Les polítiques de russificació a tots els nivells van ser intenses. Molts alts càrrecs o llocs de treball clau eren creats de nou i ocupats per russo-parlants “fiabls”, o bé aquests substituïen als estonians, els quals perdien, així, la seva feina (Rannut, 2004a i 2004b). En definitiva, hi va haver un progressiu i constant favoritisme per la llengua russa, la qual va anar prenent cada vegada més espais funcionals a la resta de llengües, convertint-se en la llengua no-marcada, la que tothom havia de conèixer i utilitzar per defecte. D’aquesta manera, els parlants de rus partien, també per definició, amb cert avantatge en relació amb els seus compatriotes, que s’havien de bilingüitzar i afegir el rus en el seu repertori lingüístic. A més a més, en el cas dels migrants laborals, aquesta política de discriminació positiva per al rus impedia que les persones que tenien aquesta llengua com a primera o materna poguessin adquirir les llengües de les repúbliques on anaven a viure de forma més o menys natural i/o espontània, un factor prou conegut pels sociolingüistes catalans, en tant que a Catalunya va passar més o menys el mateix durant l’època franquista.

Un dels favoritismes més importants de què gaudia la població russòfona de les repúbliques no-russes era una línia d’ensenyament en la seva llengua. Així, es van crear dues línies d’ensenyament: la que ensenyava en rus, per als nens de les famílies russo-parlants, i la que ensenyava en la llengua pròpia de la república²³. I no només això, sinó que els joves que acabaven els estudis a les escoles de línia no-russa haurien d’estudiar un any escolar més per tal d’assegurar-se que, havent acabat els seus estudis, tindrien un domini prou bo del rus com per poder ser competents socialment.

Així, doncs, tot i que des del punt de vista formal es declarava que els “Citizens of the USSR of various races and nationalities enjoy equal rights. Implementation of these rights is guaranteed by politics of comprehensive development and convergence of all nations and all nationalities of the USSR, cultivating citizens in the spirit of Soviet patriotism and Socialist internationalism, option to use their mother tongue and languages of other nationalities of the USSR.” (Article 36 de la Constitució de la URSS, a Rannut 2004a:19), aquesta era una declaració més aviat simbòlica. En el fons, com que tot passava pel centre, tot s’havia de fer en rus.

---

²³ Com veurem més endavant, aquest va ser un dels aspectes heretats de la política soviètica que més van marcar i segueixen marcant les polítiques socials i educatives dels Estats successors de la Unió Soviètica, o com a mínim així és pels casos d’Estònia i Letònia.

D'altra banda, el component ideològic (en el sentit marcat del terme, el de “falsa consciència) de la russificació era també molt marcat. Cal veure, doncs, que darrera dels objectius lingüístics que es marcava la URSS, hi havia indubtablement uns altres objectius polítics igualment (si no més) importants que els primers. El pitjor del cas, segurament, era que aquestes asseveracions ideològiques eren fetes en molts moments de manera poc intel·ligent, poc pensada o feta amb poc tacte, podríem dir, tal com afirma Francis Knowles (1989). Fixem-nos, si no, en els següents extractes de premsa, on s'hi observa una valoració del rus clarament des de la “ideologia de l'anonimat”, tal com la vèiem descrita per Woolard (2008a i 2008b):

When a new term is needed. . . . it must not be created anew but must boldly be taken from the Russian, which is the richest of languages and which in the Soviet Union is the international language. Enrichment of the vocabulary of the languages of Soviet nations with Russian words is perfectly natural. The influence of the progressive Russian culture and language enriches and develops the culture and languages of the other nations. (“Bolxevik” No. 8, 1952)

a Knowles, 1989:151-152

O bé també el següent extracte:

Russian safeguards the effectiveness of patriotic and internationalist education, promoting the development of high moral and ideological-political equalities among pupils . . . Latvians do not adequately appreciate the value of speaking Russian among themselves. (“Sovietskaia Latviia” 6/11/1979).

a Knowles, 1989:152

Però malgrat el component ideològic en les mesures de russificació aplicades, i tot i la pressió de doble sentit (de dalt a baix i de baix a dalt), com dèiem, el grau de manteniment lingüístic de les llengües pròpies de les repúbliques no-russes, en la gran majoria de casos, era molt elevat. Pel que fa a Estònia, el 1989 era d'un 95,3% (Chinn & Kaiser, 1996:85), és a dir, que la gran majoria de parlants d'estonià no havien abandonat la seva llengua i la seguien transmetent a les futures generacions amb normalitat.

Situats, doncs, al final del període soviètic, des del punt de vista legal, el 1989 va ser un any en què es va aconseguir una fita molt important en termes lingüístics. Aprofitant

l'ímpetu de les reformes introduïdes amb la *perestroika*, no només Estònia, sinó també les altres repúbliques bàltiques, van poder aprovar una sèrie de lleis que legalitzaven alguns dels seus símbols nacionals més importants, com ara la bandera, l'himne i sobretot, la llengua. Segurament la més destacada, si més no per al nostre treball, va ser l'aprovació el gener d'aquell any de l'Acta Lingüística, la qual declarava l'estonià com a única llengua oficial de la República Socialista Soviètica d'Estònia. Naturalment, afegia una sèrie de mencions especials per a la llengua russa i determinava un període de temps concret perquè aquells funcionaris que ho necessitessin assolissin el nivell adequat d'estonià per fer la seva feina amb normalitat. Cal dir, també, que els efectes pràctics d'aquesta llei van ser més aviat pocs, ja que el temps que va transcórrer des de la seva aprovació fins a la declaració d'independència va ser de poc més de dos anys, i a més a més, el nivell de tensió social era prou alt com per fer recomanable aparcar momentàniament aquestes qüestions lingüístiques de caràcter més aviat pràctic (Druviete, 1997). Però a nivell simbòlic, va ser certament una llei influent, sobretot de cara a la redacció i confecció de la seva successora, l'Acta Lingüística de 1995, la qual comentarem més endavant (vegeu punt III.2.3).

III.2.2.3. El camí cap a la independència

Quan Mikhaïl Gorbtxov va assumir el lideratge del Partit Comunista de la Unió Soviètica l'any 1985 les coses ja havien evolucionat de tal manera que el procés que hauria de portar a molts països sota el domini soviètic a la independència ja era irreversible. Les seves *perestroika* (reconstrucció) i *glasnost* (obertura) van ser tan ben acollides a les repúbliques bàltiques que de seguida van demostrar obertament el seu desig d'anar més enllà, fins a la independència. Un exemple gràfic de la decadència en què es trobaven les institucions de la Unió Soviètica és el greu accident ocorregut a Txernòbil l'any 1986. Tres anys més tard, un altre esdeveniment encara més il·lustratiu va tenir lloc: la caiguda del mur de Berlín. La unificació d'Alemanya significava el punt i final del període comunista en aquell país, i pràcticament segellava la fi de la Unió Soviètica també. La URSS havia perdut la guerra freda i estava a punt de desmembrar-se.

Un dels errors més greus que s'imputa a Gorbtxov és el fet de creure que existia un poble soviètic lleial. L'aleshores President del Partit Comunista de la Unió Soviètica era un

ferm creient en el mite de la soviètzació, mite en el qual es basava la *perestroika* i que havia començat a circular en el període post-stalinista. Amb la mort d' Stalin i entre les dècades dels cinquanta i dels vuitanta, un dels missatges més repetits a nivell oficial era que la “Qüestió Nacional” ja estava resolta i que un “nou poble soviètic” s’estava convertint en la base identitària principal per a la majoria de la gent de la URSS (Rannut, 1994; Chinn & Kaiser, 1996). Es buscaven dades socioeconòmiques i es feien estudis per demostrar que una equalització inter-republicana estava efectivament tenint lloc. S’organitzaven conferències per debatre a nivell acadèmic sobre conceptes com “*sblijenie*” i “*sliianie*”, literalment “mescla” o “convergència”, també traduïbles per “fusió” o “unió”.

El problema, per al Partit Comunista i per a la *perestroika*, és que aquesta realitat només existia en un nivell teòric i no als carrers de les ciutats i dels pobles de la Unió Soviètica. Durant tot el període post-stalinista, el grau de soviètzació de tots els pobles de la URSS, sobretot els no-russos, va ser mínim o poc significatiu (si més no, repetim-ho, amb referència a les poblacions del Bàltic). Per contra, el que sí sembla que hi va haver va ser una important russificació de les minories ètniques, que no és exactament el mateix que s’entenia per “soviètzació”, almenys a nivell teòric, tal com ja es veu. Per tant, la modernització i equalització que havien de portar la solució al problema de la “Qüestió Nacional” van provocar justament l’efecte contrari: l’accentuació del nacionalisme per part de les minories no-russes (Chinn & Kaiser, 1996). Aquesta és la causa que explicaria que les minories no se soviètzessin i que, en el moment en què es posa sobre la taula la possibilitat d’una democratització del sistema, que era el que representava la *perestroika* principalment, aprofitin l’embranzida per arribar a un major nivell d’autogovern i assolir la independència política.

L’any 1988 tingué lloc la manifestació més gran que mai abans havia conegut Estònia per reclamar justament això, la independència del país. Durant el Festival de la Cançó, unes 100.000 persones es van reunir per cantar unànimement a favor de la separació total de la Unió Soviètica i la restauració de la República d’Estònia. Gradualment s’iniciarien una sèrie de passos que havien de portar a aquest objectiu. És per això que normalment es coneix el procés d’independització d’Estònia com la Revolució Cantada, tant per l’absència real de violència com perquè literalment la gent s’aplegava als llocs públics per fer això, per cantar cançons tradicionals i folklòriques estonianes, en una mena de manifestacions encobertes.

Durant aquest període, des de la societat civil es va organitzar un moviment popular Comitès de Ciutadans d'Estònia (*Eesti Kodanike Komiteed*, en estonià), el qual tenia per objectiu registrar tots els ciutadans d'Estònia de naixement, és a dir, els que ja eren ciutadans d'Estònia abans del 16 de juny de 1940 i els seus descendents. Qui no tingués aquestes característiques podia sol·licitar ser també considerat ciutadà d'Estònia, si així ho volia, fet que seria important per, en un futur, demanar la ciutadania del país a través d'un procediment simplificat, sense haver de superar cap examen ni de llengua ni de la Constitució, pel fet d'haver donat suport a la independència d'Estònia (vegeu el punt III.3.1).

El moviment sobiranista es trobava dividit en tres partits principals: el Partit Comunista d'Estònia²⁴, el Front Popular i el Congrés d'Estònia. Els primers eren partidaris d'un enfocament més moderat, optant per un major grau d'autogovern però sempre dins la Unió Soviètica encara; és a dir, donaven suport a la *perestroika*. El tercer, en canvi, volia la separació total i definitiva de la URSS, no només més autogovern. Finalment, però, veient la puixança popular de la demanda per la independència, també el Front Popular i el Partit Comunista d'Estònia es van afegir a aquesta petició de manera més explícita. El Partit Comunista va ser el primer de caure derrotat d'aquest contenció, perdent les eleccions de 1990 que van fer pujar al poder el Front Popular, el qual proposava el que s'anomena un enfocament cívic, és a dir, menys tenyit de nacionalisme, en relació amb l'afer de la ciutadania i la restauració de la independència. Aquest partit va governar Estònia fins justament la recuperació de l'estatus de país lliure; el va succeir el Congrés d'Estònia, el qual, com veurem, proposava un enfocament anomenat restauracionista, que vol dir etnocentrista. El Front Popular i el Congrés d'Estònia són les dues plataformes principals de les quals han emanat la majoria de partits polítics d'avui en dia al país.

En qualsevol cas, totes les variants seguien mantenint el to no-violent en la seva manera de fer, tant els més radicals com els menys. A més a més, el paper del Front Popular fou també important en aquest sentit, ja que va propiciar el diàleg interètnic. I encara un altre element a afegir en aquest afer que explicaria la manca de violència durant tot aquest procés

---

²⁴ El Partit Comunista d'Estònia es va dividir en dos justament el 1990: una fracció (la majoritària) era partidària de la separació de la URSS, fracció que es convertiria en el Partit d'Esquerres d'Estònia, d'ideologia socialdemòcrata. La part minoritària de l'escindit Partit Comunista d'Estònia era la branca clarament més vinculada al Partit Comunista de la Unió Soviètica, estretament relacionada amb Moscou.

va ser la baixa o molt baixa mobilització política per part de la minoria russòfona no només d'Estònia, sinó de tot el Bàltic en general (Galbreath, 2005). Val la pena destacar, doncs, tal com assenyala Semjonov (2000), que els partits polítics que demostraven una clara oposició als moviments secessionistes (com ara la branca del Partit Comunista d'Estònia vinculat al de la Unió Soviètica, el Consell de la Unió de Col·lectius Treballadors²⁵ i l'Interfront²⁶) van rebre relativament poc suport a les eleccions de 1990: en total, un 28,2% dels vots procedents de la minoria russòfona, dels quals només un 5,9% van ser per a l'Interfront, el qual s'agafava com el més radical d'aquests grups. Això li serveix a Semjonov per argumentar que ja aleshores, les forces "pro-imperialistes" no representaven la visió de la majoria dels russòfons a Estònia, sinó que aquests més aviat es decantaven per a opcions de caràcter neutre (com el Front Popular o el Partit Comunista d'Estònia, per exemple) o bé directament per a candidats estonians (Semjonov, 2000).

Amb aquests antecedents, el 1990 tingué lloc el referèndum per consultar l'opinió dels estonians sobre el procés d'independència: el 82,9% de l'electorat va acudir a les urnes, del qual un 77,8% va votar a favor d'una Estònia independent, cosa que vol dir que gairebé tots els estonians i un 30% dels russòfons es van inclinar per a aquesta opció (Iwaskiw, 1996). S'iniciava el procés d'allunyament final de la Unió Soviètica i la construcció d'un país en el context d'una economia de mercat.

III.2.3. La recuperació de la independència (1991). Objectiu: la reconstrucció d'Estònia com a estat-nació

Fracassat l'intent de cop d'estat per part de Moscou l'agost de 1991, la República Socialista Soviètica d'Estònia es va declarar unilateralment independent. En qüestió de setmanes, molts països de la comunitat internacional reconeixien la independència del país. De fet, països com els Estats Units d'Amèrica havien mantingut sempre que l'annexió d'Estònia a la Unió Soviètica havia significat una violació de la legalitat internacional i oferiren la possibilitat al govern d'Estònia d'establir-se en l'exili allí, als EUA.

---

²⁵ En anglès: *United Council of Labor Collectives*.

²⁶ Alternativament, en anglès també s'anomena *Intermovement*, del rus *Interdvijenie*.

Com ja s'ha comentat, una de les conseqüències més importants de tot el període en què Estònia va estar sota dominació soviètica fou el canvi substancial de la configuració de la societat. En els anys que van entre 1945 i 1989 el percentatge de la població autòctona va caure del 97,3% a un 61,5%, essent els estonians en algunes zones del nord-est del país una autèntica minoria. Com s'observa en la següent taula, el percentatge d'estonians autòctons demostra una tendència clarament descendent des dels anys vint. Poleshchuk (2009b) observa que aquesta tendència ja s'havia iniciat des de més temps enrere i tot, concretament des de finals del segle XIX, amb dades d'un cens realitzat a l'imperi rus: segons aquestes dades, el 1897 el 90,6% de la població d'Estònia era d'ètnia estoniana (Poleshchuk, 2009b:10).

Taula III.1: Tendències demogràfiques a Estònia en el segle XX, dades del cens, %*.

Cens	Estonians	Altres grups ètnics	
		Total	Russos
1922	87,62	12,38	8,23
1934	88,11	11,75	8,23
1959	74,59	25,41	20,07
1970	68,22	31,78	24,68
1979	64,72	35,27	27,91
1989	61,53	38,47	30,33
2000	67,90	32,10	25,63

Source: Statistics Estonia.

Note *: data corresponds to the territory of Estonia at the time the census. (a Poleshchuk, 2009b:11).

Què fer amb tot aquest gruix de població no autòctona que passava a formar part des d'aquell mateix moment de la societat del nou país sobirà i quin estatus concedir-los va ser un tema especialment aspre ja aleshores i sobretot en els primers anys de l'Estònia independent. En un clar paral·lelisme amb Catalunya, tal com assenyalava David Laitin (1992), el repte principal per a la nova Estònia independent era aquest: com tractar el

relativament alt volum de persones no-autòctones de classe treballadora i que a més a més, en la seva gran majoria, parlava la llengua del centre polític, del qual, en el cas estonià, el país s'acabava de desvincular.

III.2.3.1. El debat sobre la ciutadania

En un primer moment, atesa la interpretació que la incorporació d'Estònia a la Unió Soviètica s'havia realitzat violant la legalitat internacional, com ja s'ha esmentat, és a dir, que l'annexió a la URSS de les repúbliques bàltiques havia estat il·legal, resultat d'un pacte secret entre la Unió Soviètica i el règim de l'Alemanya nazi (el pacte Molotov-Ribentrop que ja hem comentat abans) la presència de la minoria russòfona a Estònia, Letònia i Lituània no tenia tampoc una base legal, en la majoria dels casos²⁷.

El dilema principal, segons comenta el que hauria de ser el futur president electe d'Estònia Lennart Meri, per tant, vist des de la perspectiva autòctona, era el següent: com mantenir els drets i els interessos dels ciutadans de l'Estònia de pre-guerra i els seus descendents, els quals no van tenir ni veu ni vot a l'hora de convertir-se en ciutadans soviètics. Segons Meri, després de la restauració de la independència, es va triar l'opció de donar continuïtat a la ciutadania estoniana, entesa com la ciutadania que vivia al país de manera legal abans del conflicte de la Segona Guerra Mundial, perquè no hi havia cap altra via possible (Lennart Meri, a Budryte, 2005:69).

Per tant, vist des d'aquesta perspectiva, la nova situació política a Estònia comportava l'establiment d'un nou ordre també a nivell legal, i s'agafava el 1940 com a punt de partida perquè en aquell moment es va trencar l'estatus del país com a Estat independent de manera

---

²⁷ Cal esmentar que en tots tres països hi ha viscut una minoria russòfona des de temps immemorial, el que a Estònia es coneix com "els Antics Creients", els descendents dels quals viuen actualment encara a la vora del llac Peipus, que fa frontera amb Rússia. Els Antics Creients van arribar a Estònia durant els segles XVII i XVIII escapant de les persecucions religioses perpetrades pel tsar. Aquest grup de creients es mostrava en desacord amb les reformes religioses introduïdes pel Patriarca Nikon a mitjan segle XVII i volien seguir fidels a les seves tradicions i costums originals. No cal dir que al llarg dels anys, van haver de sofrir moltes persecucions més. Però això no obstant, han aconseguit arribar fins a l'actualitat, i sembla que amb una vitalitat intragrupal prou forta. Per això, a Estònia normalment es distingeix clarament entre aquesta minoria russòfona (molt minoritària) de la resta, arribada durant el període soviètic.

il·legal. Però també és bastant clar que es prenia aquesta mesura com una mena de retribució als estonians autòctons pel patiment que van haver de suportar la majoria d'ells i els seus descendents al llarg de tot el període que va durar la Unió Soviètica, sobretot en els primers anys.

Així, el 6 de novembre de 1991, l'últim govern soviètic d'Estònia va decidir atorgar la ciutadania només a aquelles persones que ja eren ciutadanes d'Estònia abans de la Segona Guerra Mundial i als seus descendents. Aquesta decisió es va materialitzar l'any següent amb la reintroducció de l'Acta de la Ciutadania de 1938²⁸, una versió que va estar vigent entre els anys 1992 i 1995. D'aquesta manera, un 32% del conjunt de la població del país en aquell moment passarien a ser "persones amb nacionalitat indeterminada" (Poleshchuk, 2009b:12).

S'entén, però, que amb tota la tensió que es vivia en aquells moments al país, l'opció que es triés fos aquesta, aleshores. Hi havia una percepció generalitzada entre els estonians que la seva llengua i la seva cultura estaven tocades de mort; per tant, la mateixa continuïtat de la nació estoniana estava en joc, perquè com veurem posteriorment, llengua, cultura i nacionalitat són tres elements íntimament lligats, des d'un punt de vista ideològic, en l'esquema mental estonià. I sobretot, un fet que pesava molt a l'hora de prendre aquesta decisió d'adoptar una postura a la defensiva i més aviat d'un nacionalisme exclusiu era la presència de l'exèrcit soviètic encara en terres estonianes (les forces d'ocupació militar, tal com se les coneixia, no van abandonar el país fins ben bé el 1994). A més a més, i aquesta va ser una idea que va durar fins ben bé la segona meitat de la dècada dels noranta, hi havia una percepció generalitzada i molt arrelada a tots els nivells de la societat que la minoria russòfona, ara que la URSS s'havia desintegrat, marxaria cap als seus llocs d'origen, ja fossin Rússia, Bielorússia, Ucraïna o on fos, perquè els privilegis de què en principi gaudien com a ciutadans soviètics automàticament també s'havien acabat.

---

²⁸ Val a dir que, contràriament al que se sol assenyalar normalment, no es va "reintroduir" l'Acta de 1938, sinó que més aviat es va "renovar", ja que el contingut més liberal d'aquella llei es va eliminar. Per exemple, segons la llei de 1938, els ciutadans que poguessin demostrar que havien residit permanentment al país durant més de 10 anys podien obtenir la ciutadania amb base a un procés simplificat i sense la necessitat de demostrar cap nivell específic de coneixement de la llengua: "In other words, if the citizenship law of 1938 had been restored completely, the great majority of Soviet-era migrants would have been able to obtain citizenship quickly and simply." (Semjonov, 2000).

Per tot això, i pel relativament alt percentatge d'aquesta població aleshores no-estoniana, la qual a més a més es concentrava en unes àrees determinades, el nou govern d'Estònia, igual com el de Letònia, no es va inclinar a favor de l'anomenada *opció zero*, tal com sí va fer Lituània. L'opció zero hauria significat atorgar a tots els residents permanents del país en aquell moment la nacionalitat estoniana. Lituània sí que ho va decidir així per a la seva població, mentre que Estònia i Letònia no. Es justifica aquesta diferència perquè la més septentrional de les tres repúbliques tenia una concentració percentualment molt menor de població no-autòctona, i a més a més, durant tot el període soviètic, els dirigents del Partit Comunista Lituà s'havien destacat sempre per un component ideològic més favorable a totes les característiques autòctones, fent que els migrants treballadors que arribaven a aquesta república tinguessin un altre tipus d'aproximació a la cultura i a la llengua autòctones. Aquest darrer aspecte es veu amb el grau de coneixement de lituà per part dels no-lituans al final de la URSS, més elevat que no pas el de les llengües respectives per part dels corresponents migrants a les repúbliques veïnes (Hogan-Brun *et al.*, 2007).

Aquestes mesures, de caràcter més aviat restrictiu i poc inclusiu, van causar fortes controvèrsies des del mateix moment en què es van començar a idear. D'altra banda, des d'un punt de vista estrictament legal, no cal dir que a partir de llavors es va començar a gestar un problema que encara avui s'arrossega a Estònia i a Letònia: una massiva presència de persones apàtrides. Semjonov (2000) proposa un exemple per il·lustrar la gravetat d'aquesta decisió restrictiva en relació amb la ciutadania: en el referèndum per votar sobre la independència d'Estònia (març de 1991), 1.144.309 persones van tenir dret a vot, mentre que un any després, en el mateix acte però ara per votar la constitució del país (estiu de 1992), el nombre de persones amb dret a vot van ser de només 689.319, o el que és el mateix, un 60% de les persones que havien pogut votar un any anterior. Conseqüentment, 454.990 persones van quedar privades del dret a vot (Semjonov, 2000). Segons Fernand de Varennes,

In practice, that means that more than half a million people, many of them born in [the country], have lost the right to vote in national elections since that country "became a democracy." And despite the fact that nearly any reference to ethnic dimension was scrupulously avoided in the text of the law, there were no doubts from the very beginning that the Law on citizenship would affect, first and foremost, the minority groups, i.e. the so-called 'non-Estonians.'

a Semjonov, 2000

Així, doncs, la població russòfona, acabada de convertir en minoria com de la nit al dia, trobava aquestes noves regles de convivència totalment fora de lloc, exagerades i bel·ligerants. La majoria d'ells, probablement amb l'excepció dels membres de les forces armades soviètiques, no es veien ni com a colonitzadors, ni com a representants d'una força opressora. Ans al contrari, més aviat es veien com a persones treballadores que havien arribat a Estònia en un període més o menys crític i havien ajudat a tirar el país endavant, deixant enrere els seus llocs d'origen per provar sort en un territori diferent i intentar donar d'aquesta manera un millor futur a les seves famílies. O com a mínim aquest era el discurs imperant que es vehiculava llavors força àmpliament entre aquest col·lectiu minoritari i que, segons com, segueix tenint certa vigència, com veurem.

Un altre factor important a tenir en compte a l'hora de justament configurar el discurs del conjunt de població russòfon és que en el moment en què van decidir emigrar cap a Estònia, en cap moment pensaven que anaven a viure a un territori estranger, quelcom decisiu per a un conjunt humà portador a més a més d'una llengua internacional, amb un pes demolingüístic destacable, tal com bé sabem a Catalunya també. Per ells, Estònia era una república més de la Unió Soviètica, i si les possibilitats econòmiques que se'ls ofería allà eren millors, estarien oberts a anar-hi. A més a més, en el moment de la independència, molts d'ells no havien marxat mai del lloc on havien nascut, o bé hi havien arribat ja feia molts anys i s'hi havien passat la major part de la seva vida. Per tant, per ells, "casa seva" era Estònia i no tenien pas intencions d'anar-se'n, més que res perquè no tenien on anar (Chinn & Kaiser, 1996). Però si bé a nivell cívic possiblement tenien pocs prejudicis, a nivell cultural i sobretot lingüístic en demostraven tenir més clarament: Grigoriev i la seva família (especialment ell i el seu fill), estudiats per Laitin (1998), no demostraven gaire entusiasme a l'hora d'acceptar que haurien d'aprendre estonià, ara que Estònia era un país independent. Així, segons el cens de l'any 1989, només un 15% de la població russòfona declarava tenir alguns coneixements de llengua estoniana.

Per contra, però, la població autòctona estoniana sí que els veia, en general, com a colonitzadors. Tant era així que fins i tot alguns polítics nacionalistes de l'ala més radical expressaven públicament aquesta opinió, vinculant directament la minoria russòfona del país amb el règim soviètic i les seves mesures opressives. De fet, aquest era el punt central del

debat: com atorgar plens drets civils i polítics a un conjunt de la població el qual era vist com l'enemic, els descendents directes del país que el 1940 va usurpar la llibertat del poble estonià de manera il·legal i a través de mesures inusualment violentes i repressives.

Que aquesta era la perspectiva de bona part de l'elit política estoniana, o com a mínim dels representants de l'ala més radical, ho demostren diverses declaracions de l'època, algunes de les quals, val a dir-ho, força pujades de to:

Andres Tarand: 'It is your duty to realize that you didn't appear in Estonia... just by accident or as virgin lambs over the past fifty years'. Kalju Poldvere: 'By means of the present law we have to create a situation where the colonists feel the earth shaking beneath their feet.'

a Semjonov, 2000

Tal com el mateix Semjonov indica, el debat sobre l'Acta de la Ciutadania es va anar radicalitzant progressivament. Fins i tot alguns polítics podien canviar d'opinió en qüestió de setmanes, com per exemple Johannes Kass, el qual el 12 de setembre de 1991 deia "I think that they [people born in Estonia] have the full moral right to acquire citizenship by [simple] declaration", mentre que tot just un mes després reconeixia que "In our liberality we have reached a state of indulgence which is called 'democracy' here; but I would call it political prostitution" (a *ibídem*). El mateix Kass apareix citat per Dovile Budryte (2005:70), reafirmant-se en la seva postura radical: "In an indirect way, you [i.e. Russian speakers living in Estonia], as citizens of Soviet Union, are guilty for what that state did to the Republic of Estonia in 1939."

S'entén, per tant, que les primeres lleis que va aprovar el Parlament fossin, com diem, de caràcter nacionalista exclusiu. Rere aquesta façana d'arguments de tipus legals hi havia també la voluntat de "facilitar" el retorn de la minoria russòfona als seus llocs d'origen, com dèiem més amunt, així com també la percepció que si es donava massa veu i vot a aquesta minoria, seria un afegit més que complicaria la revitalització de la llengua, la cultura i la nació estonianes, com també comentàvem abans.

Finalment, un darrer element a tenir en compte en tot aquest ambient de preocupació generalitzat és la perspectiva de la comunitat internacional, la qual es mirava l'evolució de la situació amb molt de detall, per tal que no es repetís al Bàltic el que estava succeint un parell de milers de quilòmetres més al sud, als Balcans. Per això, ja des del primer moment després

de la restauració de la independència, organitzacions com l'OSCE van voler tenir presència a la zona, enviant-hi l'Alt Comissionat per a les Minories Nacionals, el qual en aquella primera etapa va ser Max van der Stoep. El problema, però, va ser que per als uns, els autòctons, aquest Alt Comissionat era vist com el defensor dels no-autòctons, percepció que era reforçada per la pròpia visió que en tenia aquest darrer grup. De fet, el discurs al voltant dels Drets Humans de la minoria russòfona al Bàltic va passar a ocupar ràpidament una posició central en aquest afer, per tal com Rússia va veure en aquesta via una possible manera de pressionar els nous governs sobirans a través d'aquest marcatge internacional i així vetllar per als interessos dels seus conciutadans, per als quals sentien una mena d'obligació o responsabilitat moral. Tant va ser així que fins i tot en un principi es va lligar el desmantellament de l'estructura militar soviètica d'aquests nous països, així com que les tropes abandonessin els seus territoris, amb el fet que es garantissin els Drets Humans de tota la població russòfona, sobretot d'Estònia i Letònia.

La resposta autòctona a aquesta qüestió era que en realitat, hi havia determinades zones del país on els drets dels mateixos "ciutadans titulars"²⁹ de la nació es veien afectats (posem per cas, en àrees on eren una minoria absoluta, com ja hem dit), i per tant eren els drets d'aquests ciutadans per als quals havien de mirar en primer lloc (Budryte, 2005). A més a més, afegien, en cap de les missions dels observadors internacionals s'havien notat violacions sistemàtiques o recurrents dels Drets Humans de les minories (Rannut, 1994; Druviete, 1997).

Tal com dèiem més amunt i tal com explica Mart Rannut (2004a i 2004b), tenint en compte la legalitat internacional, no es podia veure Estònia simplement com un nou Estat. Per això, el Parlament estonià va declarar que l'ocupació soviètica no havia interromput l'estatus legal d'Estònia *de jure*; per tant, totes les conseqüències de l'administració soviètica passaven a ser invàlides des de la seva creació, és a dir, quedaven *ex tunc* (Declaració del Ministeri d'Afers Estrangers a les Nacions Unides, 47ena Sessió de l'Assemblea General, 29 de setembre de 1992, a Rannut, 2004a:66). Les persones de nacionalitat estoniana

---

²⁹ "Ciutadans titulars" o "membres titulars" és la terminologia que sovint s'utilitza sobretot en la literatura de ciències polítiques per referir-se a la població autòctona dels països en qüestió. Així, quan es parla de la ciutadania "titular" o de la llengua "titular" d'Estònia o Letònia, per exemple, s'està fent referència als estonians o letons autòctons, o a la llengua estoniana o letona.

prèviament a l'esclat de la Segona Guerra Mundial mai van perdre la seva ciutadania com a estonians; en tot cas, la Unió Soviètica els la va deixar temporalment suspesa (Rannut, 2004a i 2004b). Arguments tots ells amb una base clarament legal, però amb un component emocional notable (Chinn & Kaiser, 1996).

D'aquí que s'adoptés l'opció que ja hem explicat també més amunt d'atorgar la ciutadania només als ciutadans d'Estònia del 1940 i als seus descendents. En definitiva, aquesta mesura va dividir la població en dos grups: els ciutadans d'Estònia i la resta de persones, la majoria de les quals en aquell moment no eren ciutadans de cap país.

Alguns dels aspectes més controvertits de l'Acta de la Ciutadania, en el moment de ser debatuda i aprovada, era que no es feia la distinció entre els residents permanents o de llarg termini³⁰, és a dir, els que havien arribat al país feia més anys o fins i tot hi havien nascut, dels no permanents o de curt termini; això volia dir que bàsicament era igual si havies arribat a Estònia pocs dies abans de la restauració de la independència o si feia dècades que hi vivies. A més a més, només estava previst atorgar permisos de residència per a cinc anys. Això significava que algú amb un permís de residència temporal no estava mai del tot segur de si quan li toqués renovar-lo, li aprovarien la sol·licitud o no, a banda dels termes poc concisos que contenia la llei i que per tant, quedaven oberts a possibles interpretacions en diferents sentits. Finalment, la llei especificava que els ciutadans amb passaport soviètic disposaven de menys d'un any per sol·licitar l'estatus de no-ciudadà i enregistrar-se com a tals (Galbreath, 2005).

Per tal de no crear un buit legal per al conjunt de persones que no posseïen la ciutadania estoniana, el *Riigikogu* (el Parlament d'Estònia) va aprovar la "Llei d'estrangeria" (Law on Aliens, en anglès), mitjançant la qual s'intentava regular d'alguna manera la situació de tota aquesta gent. Contràriament al que s'esperava, la llei, en lloc d'aportar llum a aquest assumpte, més aviat el va enrarir encara més, amb una sèrie de provisions i especificacions poc clares, com ara quin document podrien fer servir els ciutadans amb "passaport soviètic" com a identificació personal, per exemple, per viatjar a l'estranger, cosa que no es va solucionar ben bé fins el 1997 (Semjonov, 2000). En una clara i dura crítica al govern estonià, l'analista noruec Erik Andersen conclouïa que tot plegat no eren més que

---

³⁰ En anglès, el terme que es fa servir en la literatura especialitzada és "long term residents".

mesures per tal de fomentar la marxa de persones arribades a Estònia durant l'època soviètica:

It is difficult not to express an admiration for the Estonians' exceptional ability to create legal confusion for the Russians. It would hardly be an exaggeration to maintain that the hidden purpose of both the Law on Citizenship and the Law on Aliens was to frustrate the Russians to such a degree that they 'voluntary' chose to leave the country. Thus it must be emphasised that most of the problems [...] were *created* by the Estonians themselves and could very easily *have been evaded*. For example, it could be done by issuing residence permits to all permanent residents on 1 July 1990.

a Semjonov, 2000 (èmfasi en l'original)

III.2.3.2. El paper de Rússia

Internament, el debat a Rússia sobre quina seria la millor postura a adoptar en relació amb les minories russòfones en els diversos nous estats independents no va ser una qüestió senzilla. Intentant aixecar el país en la transició cap a un model d'economia de mercat, l'administració de Ieltsin estava atrapada entre l'espasa i la paret (o com diu Kolstoe, "entre la falç i el martell"). Per una banda, tant nacionalistes com comunistes alhora li recriminaven no prendre una acció prou ferma per afavorir la protecció dels drets de les minories russòfones, però per l'altra, una intervenció massa descarada en aquest sentit no donaria una bona imatge de Rússia en la comunitat internacional, un aspecte pel qual Ieltsin tenia un interès especial (Kolstoe, 1995).

Malgrat aquests enfrontaments interns, però, on sí que hi havia un consens general era en el sentit que alguna cosa calia fer en relació amb les minories russòfones, cosa que només era vist com legítim sinó que es percebia com un dret moral. Havent-se considerat com el país legalment successor de la Unió Soviètica, Rússia havia de demostrar aquesta actitud cap als seus compatriotes. Però tal com assenyala el mateix Kolstoe, des d'un punt de vista menys "grandiloqüent", l'interès de Rússia en els assumptes de les minories a les repúbliques veïnes tenia una gènesi principalment política: era una forma d'assegurar-se un nivell d'influència en els afers d'aquests estats ex-soviètics més o menys notable, cosa que es va accentuar amb l'entrada a la Unió Europea justament de països com Estònia i Letònia. Fent

pressió a través dels “assumpes minoritaris” i dels seus drets, Rússia aconseguiria fàcilment pressionar de retruc a tota la Unió.

Però encara un altre interès principal per a la qüestió de les minories russòfones en els nous estats independents, com a mínim durant els primers anys després del col·lapse de la URSS, era evitar una re-immigració massiva per part de russòfons d'aquests nous estats cap a Rússia. La crisi que travessava el país durant els noranta feia del tot desaconsellable que hi hagués un fort influx de persones, a les quals l'estructura econòmica, social i laboral de l'Estat no hauria pogut absorbir. Per tant, era una prioritat per a Rússia que aquestes persones poguessin establir-se i tirar endavant les seves vides en aquests nous estats independents (*ibídem*). També Chinn & Kaiser (1996) observen aquestes mateixes raons per les quals Rússia podia tenir un més o menys marcat interès per a les minories russòfones dels països veïns: prevenir la immigració d'uns ciutadans que haurien estat més una càrrega que un recurs econòmic; i una eina alhora per influenciar els nous estats independents.

Certament, però, tal com observen aquests mateixos autors, la política de pressió exercida per part de Rússia té uns efectes segurament contraproductius, pel que fa a l'objectiu de millorar les relacions interètniques. Per una banda, els membres titulars de les majories nacionals observaven (i observen encara) aquesta estratègia de Rússia com una tàctica per reafirmar i mantenir els privilegis de la minoria russòfona en el marc dels nous estats independents, o si més no aquesta podria haver estat la tendència dominant durant els primers anys després de la fi de la URSS. En el rerefons del discurs de protecció dels drets humans de les minories russòfones empleat ferventment des de Rússia, els membres titulars interpretaven que l'objectiu últim era el d'intentar assegurar una continuïtat *de facto* de l'*estatus quo* d'aquesta minoria anterior a la recuperació de la independència. Al mateix temps, aquest enfrontament dialèctic podia tenir encara una altra conseqüència: provocar que els russòfons representants de les minories en els nous estats independents esdevinguessin més bel·ligerants i adoptessin una actitud de confrontació cap a les polítiques dels seus nous estats més que no pas de col·laboració.

Així, doncs, el paper de Rússia com a defensor d'aquestes minories pot haver empitjorat les relacions interètniques, en lloc de millorar-les, o com a mínim aquest podria haver estat el cas a principis i mitjans dels noranta. En aquell moment, la percepció de Rússia per part de les minories russòfones com la seva pàtria podia ser un sentiment més o menys

compartit generalment entre tots els membres de la minoria, tot i que amb tota probabilitat, com veurem que indiquen alguns estudis sociològics, era una sensació que s'estava perdent ja des de llavors, o s'estava modificant. El pas dels anys i l'evolució de les actituds per part de la minoria russòfona, tal com analitzarem posteriorment, semblarien confirmar que aquest sentiment de Rússia com la mare pàtria és només present en un grup segurament més aviat reduït de russòfons. Però malgrat tot, sí que serà evidentment un element important a tenir en compte a l'hora d'analitzar el grup russòfon en tant que parlant d'una llengua internacional, com veurem, perquè ja s'entén que Rússia i la puixança econòmica i política que pot anar experimentant el país seran un factor crucial a l'hora de mantenir el valor del rus per part de les minories russòfones no només d'Estònia, sinó de la majoria de repúbliques ex-soviètiques.

III.2.4. El canvi d'enfocament de final de la dècada. Nou objectiu: integració

Amb tot aquest context, s'arribava a la segona meitat de la dècada dels noranta i s'observaven dos aspectes importants: per una banda, quedava cada vegada més clar que la minoria russòfona no abandonaria el país, sinó que al contrari, més aviat començava a mostrar certs signes importants d'adaptació a la nova situació. Per altra banda, l'anterior portava a una conclusió necessària: calia adoptar un canvi d'actitud cap a aquesta població minoritària i buscar un nou enfocament. Des d'un punt de vista cronològic, un repàs de l'evolució política del moment servirà per donar compte del punt que introduïm aquí.

El juny de 1997 el govern va crear una comissió d'experts en la matèria els quals, amb el suport del Ministeri de la Població i Afers Ètnics, havien de redactar un esborrany amb els objectius i les prioritats d'una política integradora. El febrer de 1998, el Govern de la República aprovava el document "The Bases of the Estonian state integration policy for the integration of non-Estonians into Estonian society." Un mes més tard, el març de 1998 es creava la "Non-Estonians Integration Foundation", una agència governamental que havia de passar a ser la gestora dels afers relacionats amb la integració de la minoria russòfona, juntament amb el Ministeri de la Població i Afers Ètnics. Finalment, el 14 de març de 2000,

el govern aprovava la versió definitiva del “State Programme Integration in Estonian Society 2000-2007”.

Des d’aleshores, doncs, es va començar a parlar públicament i oberta, des d’instàncies oficials, d’integració. Tal com diuen Lauristin i Heidmets, dos dels experts integrants de la comissió encarregada pel govern, i segurament dos dels sociòlegs que lideren una visió “crítica” de la integració de la minoria russòfona:

After initial attempts to build up political and psychological relations between the Estonian majority and Russian minority on the basis of purely historical and legal concepts, the need for social, cultural and economic integration of the Russian speakers, as a legitimate part of Estonian society, was publicly recognized.

Lauristin i Heidmets, 2002:20

Així, doncs, conclouen aquests mateixos autors, l’enfocament ètnonacionalista de principis de la dècada, caracteritzat per un nacionalisme de caire defensiu, s’havia transformat per donar lloc a la creació d’una nació moderna de base cívica. Veurem, però, fins a quin punt aquest canvi de percepció era (i és) un sentiment comú i compartit per bona part de la població, o era (i és) en tot cas només entre experts.

Juntament amb aquest canvi d’actituds, si més no a nivell de discurs, es va introduir un terme relativament nou per a Estònia, com a mínim en el pla conceptual i teòric: el multiculturalisme. Un dels pares d’aquest nou discurs acadèmic al país, influenciat pel treball de John Rex i Will Kymlicka, és Raivo Vetik. Vetik (2000) esbossa un nou concepte: “multiculturalisme democràtic”, el qual és a la base dels Programes per a la Integració Estatal 2000-2007 i 2008-2013, tal com veurem amb més detall més endavant.

Una societat “multiculturalment democràtica” és una societat en què hi ha un elevat grau de consens entre tots els grups distints que la formen sobre quin ha de ser el denominador comú en termes lingüístico-culturals: el del grup majoritari. Al mateix temps, però, hi ha un reconeixement tàcit pel que fa al dret dels grups minoritaris de poder mantenir i desenvolupar els seus trets distintius, un reconeixement que fa un pas més endavant i s’afirma que aquesta diversitat cultural interna és bona per al conjunt de la societat en tant que element enriquidor. Per tant, el centre del concepte “multiculturalisme democràtic” té dos vessants: per una banda, el grup majoritari ha de poder consentir activament que les

minorities form part també de la seva societat, mentre que per l'altra banda, el grup minoritari ha de ser capaç d'abraçar alguns trets bàsics de la cultura majoritària, principalment la llengua, però amb la voluntat alhora de mantenir les seves característiques distintives. El principal problema per a Estònia en aquest sentit, tal com assenyala Vetik, és que

the residents of the country have formed during a long period of time two distinct societies, with minimal points of contact. As Estonians and non-Estonians have practically lived in two separate worlds, they will inevitably have differing views on the problems facing Estonian society, including the form national integration should take as well as its goals.

Vetik, 2000

Tal com ja hem pogut anar veient fins ara, potser de manera més aviat implícita, trobem que és una bona descripció de la situació del moment a Estònia, i en bona part, s'adiu encara a la situació actual, com veurem. Per una banda, els estonians, membres titulars de la nació, observaven les reformes adoptades des de la recuperació de la independència com a necessàries i plenament justificades, atesos els greuges soferts durant la Unió Soviètica. Segons aquesta percepció, el fet que la minoria russòfona es queixés no tenia res a veure amb cap vulneració dels seus drets, sinó que més aviat alçaven la veu perquè observaven com de cop i volta havien deixat de ser el grup dominant i havien perdut tots els seus privilegis com a tals. Per altra banda, la minoria russòfona veia aquestes mesures del tot injustificades, per tant injustes. Així, els primers anys de parlar d'integració obertament des d'un nivell oficial, aquesta minoria mostrava cert recel perquè més que integrar-los, sospitaven que l'Estat voldria assimilar-los (Semjonov, 2000).

Per entendre aquesta dinàmica hem d'anar novament a la interpretació dels fets històrics i veure que per la majoria estoniana, el col·lectiu russòfon no podia reclamar ser tractat com una minoria nacional, sinó que més aviat eren immigrants soviètics, mentre que per part seva, per la minoria russòfona no tenia sentit considerar-se com a immigrants, si havien viscut la major part de la seva vida a Estònia, si és que no hi havien nascut directament.

De fet, fins i tot la interpretació dels fets de 1940 no és la mateixa per part dels dos grups principals de la societat estoniana, fruit probablement de les diferències a l'hora

d'explicar la història, que com ja sabem, no és la mateixa per a cada grup. Segons un estudi del Centre d'Informació Legal per als Drets Humans, una ONG amb base a Tallin, per la majoria d'estonians (el 64,3%) l'ocupació militar d'Estònia per part de la Unió Soviètica va durar fins el 1991. La segona opció, "Estònia va ser annexionada per la URSS sota l'amenaça d'utilitzar la força", va ser escollida pel 27% dels enquestats d'aquest grup. Per altra banda, la minoria russòfona es decantava per aquesta segona opció en un 31,2%, mentre que el 39,5% opinava que "Estònia es va incorporar a la URSS de manera voluntària." Només un 7,2% d'aquest grup coincidia amb la visió de la majoria estoniana a l'hora d'interpretar que la URSS havia ocupat Estònia (Poleshchuk & Semjonov, 2006). Una controvèrsia, però, que des d'instàncies oficials es tendeix a atiar, més que no pas a apaivagar, tal com argumenta Poleshchuk (2009b:68):

Controversy persists over the support provided by the authorities to Estonian World War II veterans who fought on the German side. The official approach is that such individuals should be regarded as 'freedom fighters'. In July 2006, the Prime Minister Ansip said at a convention of World War veterans who had served in the German army or fought in the ranks of the 'forest brothers'³¹: "Your fight is a heroic deed that must be highly admired now and in the future. Although Estonia's independent statehood was not restored at the time, your fight played a large role in the ability of the Estonian nation to keep up [its] struggle for freedom throughout the Soviet occupation. As you have said among yourselves: we lost the battle, but we won the war in the end!"

Amb tot, per tot el que hem estat comentant fins ara, podem donar la sensació que no va ser fins ben bé a finals dels noranta quan es van començar a donar passos decidits cap a un nou discurs integratiu. Si bé és bastant cert, tampoc no hauríem de deixar de tenir en compte un ingredient important de la política interètnica de l'Estònia independent. Gràcies a la labor del President Meri, ja des de 1993 hi havia establert el que es va anomenar la "Taula Rodona per a les Minories Nacionals."³² Aquesta Taula Rodona tenia per objectiu donar l'oportunitat d'expressar-se a les minories que, sota el marc legal vigent, el qual ja hem

---

³¹ "Forest Brothers" o "la Germanor del Bosc" ("Metsavennad", en estonià) és el nom amb què es coneix la resistència de guerrilles formada al Bàltic per combatre l'ocupació soviètica just després de la Segona Guerra Mundial, moviment fortament reprimit per Stalin.

³² Els estatus d'aquesta "Taula Rodona" es poden consultar també en anglès per Internet a la pàgina presidencial: <http://www.president.ee/en/institutions/national.minorities.php?gid=82042>

detallat en el punt anterior, podien tenir més dificultats de fer sentir la seva veu i per tant de reclamar les seves necessitats polítiques.

La Taula Rodona es va crear el 1993 per tal de donar sortida a la crisi del comtat d'Ida-Viru, on les ciutats de Narva i Sillamäe van decidir tirar endavant un referèndum sobre l'autonomia de la regió. Amb el temor que el cas no es transformés com en l'escenari de Transdnistria, a Moldàvia, es va reaccionar amb la formació d'aquest òrgan, les reunions i decisions del qual, tot i que no vinculant, van ajudar a desencallar i aclarir diversos temes de caràcter legal relacionats amb les minories.

Des de maig de 2002, aquesta Taula Rodona s'ha convertit en una Comissió Permanent, composta per un comitè d'experts i una cambra de representants de les minories nacionals. Malauradament, "in the recent years, however, the Presidential Roundtable stopped playing its role and has not yet convened under the current presidency." (Poleshchuk, 2009b:62).

Tornant, però, al renovat discurs integracionista, queda clar que actualment es parla d'un procés mutu: és una acceptació oberta del conjunt de russòfons, sense pors ni prejudicis, per part dels estonians com a grup ètnic i cultural que forma part de la nova societat estoniana moderna. Al mateix temps, els primers han d'acceptar-se com a grup minoritari en un país independent on establiran el seu futur i posaran les bases del benestar de les seves properes generacions. En aquest procés d'integració, la lleialtat d'aquest grup cap a Estònia es pren per suposada, amb la qual cosa s'entén que hi ha una autoacceptació per part seva del seu caràcter bilingüe i bicultural (Vetik, 2000).

El resultat ideal d'aquest camí és una Estònia en què la diversitat no és percebuda com una amenaça per als uns ni com un obstacle per participar plenament de la societat del benestar per als altres. La diversitat de cultures conviuria en plena harmonia, tothom mantenint la seva pròpia a través de la base comuna i vertebradora que representa la cultura estoniana.

L'essència de la integració és definir-la com un procés de doble via: l'harmonització social basada en el coneixement de la llengua estoniana i l'assoliment de la ciutadania del país per part dels qui no la tenen, per una banda, i per l'altra, la preservació de les diferències ètniques a través del reconeixement dels drets culturals de les minories. La versió estoniana

d'aquest tractament de la multiculturalitat és l'essència del programa de govern per a la integració aprovat l'any 2000 i del qual parlarem més endavant³³.

Com ja es pot observar, aquesta aproximació al tractament de la diversitat posa molt d'èmfasi en l'individu com a persona i la seva etnicitat, la seva identitat, és a dir, se situa en un nivell micro d'anàlisi de la situació, i fa molt poca, o gairebé gens, referència al nivell macro, és a dir, a com està establerta l'estructura social i quina és la posició que ocupa cada agent. És també una posició molt teòrica i que, per tant, queda poc clar quines accions o activitats pot dur cadascú a títol individual en la seva vida diària, més enllà de les decisions que poden prendre els russòfons per mirar d'aprendre l'estonià i adquirir la ciutadania del país.

En aquest sentit, és digne de mencionar la perspectiva que aporta a aquest debat la visió crítica del professor de ciències polítiques Vello Andres Pettai, el qual fa una revisió del terme *integració* i del que significa segons ell (Pettai, 1998). Per Pettai, tal com veïem a la introducció del capítol, integració no està lligat a etnicitat o a com les actituds de grups ètnics distints i les seves identitats prenen forma per facilitar-ne la seva coexistència. Més aviat, explica,

integration derives first of all and most importantly from the ethnopolitics or the models of social and political relations between groups, which structure their basic common relations and determine their existence.

Pettai, 1998

Alhora, “these ethnopolitical models are historically derived, they are different from country to country, and as a result, they are specific to each context” (Pettai, 1998). El mateix autor afegeix que malgrat que cada cas sigui diferent, això no vol dir que cada un sigui un cas “únic” i hagi de ser tractat per separat, sense poder-ne fer anàlisis crítiques, comparacions o comentaris sobre els processos d'integració en cada lloc analitzat. Significa

---

³³ Vetik (2000) fa una caracterització acurada d'aquest model d'integració, model que segons ell, tot i ser pensat específicament per Estònia, pot servir d'inspiració per a d'altres països que es vegin confrontats amb qüestions semblants.

que les dinàmiques de cada cas depenen de les condicions de la situació de cada lloc i de la seva interacció històrica i ètnicopolítica prèvia³⁴.

Queda clar que Pettai posa més èmfasi en com les diferents comunitats estan situades en l'estructura de cada societat, i és principalment d'això que depèn la integració d'aquestes comunitats en un denominador comú. Per tant, l'autor s'allunya de la tesi presentada abans i no dóna tanta importància a les actituds individuals de les persones en concret, sinó més aviat en quina posició ocupa cadascun dels seus grups socials. En altres paraules, si com vèiem abans, l'èmfasi era en el pol individual, el micro, Pettai ho relativitza fent gronxar el pèndol una mica més cap a la banda societal, el macro.

A més a més, un nou element igualment important que introdueix l'autor en el debat és el *discurs* generat al voltant de la integració. No hi ha cap situació ètnicopolítica que sigui interpretada d'una manera idèntica pels agents que la componen. El que per a uns és ocupació colonial, per als altres pot ser que simplement sigui el contingent d'una immigració històrica per motius econòmics. Grups que són vistos com colonitzadors agressius poden ser igualment vistos com a immigrants per causes econòmiques innocents, al mateix temps que els grups autòctons defensius poden ser interpretats com a nacionalistes radicals.

Per tant, segons Pettai, una anàlisi acurada de què significa integració hauria de ser realitzada des d'una perspectiva de les polítiques ètniques, que hauria de començar per analitzar les tensions a l'hora de definir cada grup. En aquest sentit, l'autor argumenta que els casos d'Estònia i Letònia s'han vist clarament marcats pels discursos al voltant de la nacionalitat i de la llengua, i de la seva evolució especialment a finals dels anys 80 i principis dels 90. Amb la restitució de la legalitat, es va donar la següent situació: adoptant les lleis de la ciutadania de les seves primeres repúbliques (fins l'annexió a la URSS el 1940) hi hagué una desproporció exagerada del poder cap els estonians i letons, essent ells els únics ciutadans legals del país, mentre que la majoria de no-estonians o no-letons (és a dir, russòfons) passarien a ser immigrants il·legals.

Per tant, mentre que la qüestió de la naturalització per mitjà de l'aprenentatge de la llengua continua essent un procés personal i individual, l'estructura institucional sencera al voltant de la ciutadania (la nacionalitat del país) és producte dels discursos etnopolítics i de

---

³⁴ Per a una anàlisi en profunditat de què significa integració, segons l'autor, sobretot en els casos d'Estònia i Letònia vegeu Pettai, 1998.

les tensions al voltant del poder que s'arrosseguen d'ençà d'aleshores. Un gest que semblaria pal·liar aquesta mancança de falta d'èmfasi en l'estructura macrosocial podrien ser els Programes d'Integració a la Societat Estoniana 2000-2007 i 2008-2013, els quals analitzarem amb més detall més endavant.

En la nostra opinió, tant un pol com l'altre són igualment crucials a tenir en compte, perquè com hem vist, el micro és en el macro, que és en el micro alhora, per dir-ho à *la* Morin. Serà, doncs, en un combinació justa i adequada dels dos enfocaments que es podran aconseguir segurament millors resultats, tal com elaborarem de manera més extensa posteriorment.

III.2.4.1. El marcatge d'òrgans internacionals

Alhora que observem aquest canvi d'actitud cap a la minoria russòfona per part dels governants estonians, seria bo també preguntar-nos sobre les raons de fons que van originar-les. Per una banda, i sembla que amb força recolzament per part d'una fracció del món acadèmic i intel·lectual, la percepció que la minoria russòfona no marxaria del país i que per tant calia fer-hi alguna cosa més anava quallant progressivament. Al mateix temps, però, la classe política notava segurament una influència potser encara més important que venia no tant de dins, sinó de fora, i és que des del principi d'haver recuperat la independència, Estònia havia rebut nombroses visites i supervisions d'òrgans internacionals, entre els quals alguns dels més importants eren l'OSCE, el Consell d'Europa, la Unió Europea, Helsinki Watch i missions de les Nacions Unides sobre els Drets Humans. L'objectiu principal d'aquestes delegacions era vetllar perquè la transició d'Estònia (i altres repúbliques ex-soviètiques) cap a un Estat democràtic es fes amb totes les garanties del compliment de les normes internacionals, sobretot les relacionades amb els Drets Humans bàsics.

Una de les preocupacions fonamentals d'aquests òrgans havia estat tradicionalment el tractament de la minoria russòfona del país, ja ho esmentàvem abans en el punt anterior. Per tant, podem pensar també que l'adopció d'aquest nou discurs per part dels estaments polítics estonians responia en certa manera al treball de supervisió d'aquestes entitats. A més a més i de manera potser encara més important, des de 1997 Estònia va iniciar converses amb la Unió Europea de cara a una futura adhesió, la qual es consumaria el maig de 2004. L'horitzó

d'entrar a formar part no només de la UE, sinó també de l'OTAN, una mena de "retorn a occident", tal com es veia des d'Estònia, era un objectiu molt important per a la classe política del país. Per tant, calia intentar fer els equilibris possibles per tal d'ajustar-se com fos a les recomanacions proposades des d'instàncies internacionals, encara que a vegades fos més aviat amb desgana que no pas voluntàriament.

De fet, tal com Priit Järve (2002) assenyala, sempre hi ha hagut una doble intenció en la manera de fer política estoniana, com ja hem pogut anar constatant fins ara. En els darrers anys de la Unió Soviètica i durant l'inici de la recuperació de la independència (1989-1992), l'objectiu oficial era restablir l'estatus de la llengua de la nació titular i la preservació de la identitat i de la cultura nacionals. Darrera d'aquests objectius explícits, n'hi havia d'altres més implícits; en aquest cas: l'exclusió del grup de russo-parlants monolingües dels llocs de treball d'alt rang i aconseguir el domini polític per part de la nació titular. En la segona etapa (1992-1999), Järve nota com a objectiu oficial l'establiment de procediments de naturalització a través d'exàmens de llengua. L'objectiu implícit era, en aquesta ocasió, l'estimulació de la re-emigració dels migrants soviètics cap a les seves terres d'origen històric. Finalment, la tercera etapa començaria a partir de 1999 i vindria caracteritzada pels programes d'integració a nivell nacional amb un èmfasi destacat en l'ensenyament/aprenentatge de la llengua oficial com el vehicle principal de la integració. D'aquesta manera, s'estava perseguint, segons Järve, la continuació de la política sobre la nacionalitat anterior per tal de controlar l'accés dels grups no-titulars al poder polític (Järve, 2002). L'autor ho resumeix amb una taula dissenyada per ell mateix a partir de les seves pròpies observacions, la qual reproduïm a continuació:

Taula III.2: Language-related policy agendas in Estonia and Latvia.

Time period	Official agenda	Additional agenda
1989-1992	Restoring the status of titular languages and preservation of national culture and identity	Exclusion of monolingual Russian-speakers from top jobs and achieving political dominance by the titular nation
1992-1999	Establishin of naturalisation procedures with titular language tests	Stimulation of remigration of Soviet-era settlers to their historical homelands
1999-	Introduction of national integration programmes with emphasis on the learning/teaching of the state language as the main agent of integration	Continuation of the previous citizenship and language policies in order to control the access of non-titular groups to political power

Source: Author's observations (Järve, 2002:106)

Si bé la versió revisionista de Järve pot no ser gaire, per no dir gens, compartida per part de la majoria de sociolingüistes locals, els quals tendrien a posar més èmfasi en la necessitat d'observar el context històric de més a prop i de veure com han sorgit les minories no només a Estònia, sinó al Bàltic en general (vg. Hogan-Brun *et al.*, 2007), sí que amb tota probabilitat, podem fer notar el següent: la tensió entre els òrgans internacionals, interessats en la protecció de les minories i, sobretot, en què no esclatés un conflicte bèl·lic, i la intenció d'Estònia de preservar la seva cultura nacional, vista com amenaçada, es pot descriure de la següent manera: primer es creaven lleis per preservar la identitat nacional. Posteriorment, en resposta a les pressions internacionals, aquestes lleis s'havien de modificar. Per tal d'anivellar novament l'impacte d'aquesta alteració de les lleis, un nou conjunt de normes s'aprovaven encarades a la conservació de la identitat nacional. Novament, aquestes altres lleis s'havien de modificar al seu torn, i així se seguia (Budryte, 2005).

Un bon exemple d'aquesta tendència d'estira-i-arronsa és l'espiral política que va provocar la modificació de la l'Acta per la Ciutadania de 1998, la qual es va haver d'esmenar per tal que els nens nascuts a Estònia a partir de 1992 poguessin rebre la ciutadania estoniana a través d'un procés simplificat de naturalització, altrament haurien romàs apàtrides. L'ala

dretana més nacionalista del Parlament no ho veia amb bons ulls. Opinaven que la ciutadania havia de ser atorgada només als ciutadans que havien fet un esforç per aconseguir-la, és a dir, la veien més com a una recompensa. En qualsevol cas, la llei es va modificar, però tot seguit es va incorporar a l'Acta Lingüística una esmena amb la qual es proposava l'establiment d'un nivell de llengua estoniana per als polítics electes, cosa que es va veure com a compensació per haver hagut de modificar la llei sobre la ciutadania. Novament, la comunitat internacional reaccionaria valorant aquest moviment negativament, perquè s'observava com un fre il·legítim a la llibertat de qualsevol persona d'optar a un càrrec polític electe. Finalment, el 2001, la pressió es va fer més intensa. L'OSCE va vincular la fi de la seva missió a Estònia amb el fet que el Parlament revoqués aquesta esmena de l'Acta Lingüística, i això és el que va succeir. Però perquè no quedés tot així, es va aprovar la reforma de l'article 158 de les normes del Parlament, amb la qual cosa es reafirmava el paper de l'estonià com l'única llengua de treball d'aquesta institució. Igualment, l'octubre de 2002 es va aprovar una llei que feia constar que l'estonià hauria de ser la llengua de treball de tots els ajuntaments i òrgans de govern (tot i que a dia d'avui, ajuntaments com els de Narva, Sillamäe o Kohtla-Järve, al comtat d'Ida-Viru, funcionin encara, si més no extraoficialment, en rus).

Segurament, però, el més complicat per als polítics estonians era fer entendre aquests moviments necessaris al conjunt de la població, especialment en uns moments decisius en les negociacions per a l'accés d'Estònia a la UE. Probablement per això, l'aleshores Ministre d'Afers Exteriors d'Estònia, Toomas Hendrik Ilves (actual President de la República) deia que "In dealing with laws that are the norm of the organization you want to join, your choice is to abide by them or decide not to join. If you don't join, fine, do it your way. But you can't say, 'We'll take the EU subsidies, but we won't meet them on standards'" (a Budryte, 2005:83). I és que com diem, el projecte d'accés a la UE era vist com una fita molt important per a la classe política estoniana. Per això, de retruc, l'aspecte d'integració de la societat va passar a ocupar un espai central en el discurs i en la política del país.

III.2.4.2. El Programa per a la integració estatal 2000-2007

Així doncs, producte d'aquest canvi d'aproximació cap al tractament de la diversitat cultural interna que hem comentat és l'aprovació del *Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana 2000-2007*³⁵, d'ara endavant PEISE, el març de l'any 2000, com a conseqüència de les negociacions polítiques i el treball del grup d'experts acadèmics. Actualment, el succeeix el programa amb el mateix títol però amb diferents anys, 2008-2013, del qual parlarem posteriorment.

El PEISE es concentrava en tres àrees principals: la lingüística i comunicativa, la legal i política, i la social i econòmica. Cada àrea tenia els seus objectius propis. Pel que fa a la lingüística i comunicativa, l'objectiu principal era crear un espai comunicatiu comú basat en la llengua estoniana sota les condicions de diversitat cultural i de tolerància mútua. Per altra banda, la integració legal i política buscava la formació d'un sentit de lleialtat al país entre el conjunt de la població i la reducció del nombre de persones sense ciutadania estoniana. Finalment, la integració socioeconòmica tenia per objectiu aconseguir una major competitivitat i mobilitat social independentment dels atributs ètnics o lingüístics de cadascú.

El PEISE estava subdividit en quatre subprogrames: "educació", "l'educació i la cultura de les minories ètniques", "l'ensenyament d'estonià per a adults" i "la competència social." El subprograma "educació" tenia dos objectius. Per una banda, que els escolars que acabin l'ensenyament bàsic siguin socialment competents i que tinguin un domini mitjà de l'estonià; i per altra, que els estudiants que surtin de secundària tinguin un coneixement de la llengua estoniana que els permeti moure's amb facilitat en un mitjà de comunicació laboral quotidià i que els permeti també continuar els seus estudis en estonià. Aquest subprograma representava la gran majoria dels recursos destinats al PEISE: el 52% del pressupost aniria destinat a cobrir activitats relacionades amb els objectius que acabem de presentar.

Pel que fa al subprograma "l'educació i la cultura de les minories ètniques", el seu objectiu era mirar d'assegurar que aquestes minories tinguessin l'oportunitat d'adquirir formació en les seves respectives llengües i les seves cultures. Un 8% del pressupost del PEISE estava pensat per a aquest subprograma. Per exemple, es van crear societats ètniques i

---

³⁵ *State Programme Integration in Estonian Society 2000-2007*. Es pot consultar el programa en anglès a www.fuen.org/pdfs/20050928ee_state_programme.pdf

culturals, es va donar suport a grups d'art i Escoles de Diumenge (escoles vocacionals que tenen lloc normalment els diumenges, tal com el seu nom indica), es va oferir formació als mestres de les Escoles de Diumenge, es van preparar materials de difusió de la diversitat cultural a Estònia i es va donar suport a les activitats de la Taula Rodona del President.

Quant al subprograma “ensenyament de l'estonià per a adults”, l'objectiu més important era donar l'oportunitat als russòfons de millorar el seu estonià i la seva competència sociocultural. El finançament d'aquest subprograma acaparava el 13% del pressupost global del PEISE. Es van dur a terme activitats per millorar la qualitat i l'accessibilitat de l'ensenyament de l'estonià: per exemple, possibilitant l'accés gratuït a cursos de llengua per a persones desocupades o empleats en el sector públic, o retribuïnt el cent per cent de les despeses pagades per cursos de llengua després de superar l'examen de nivell.

Finalment, el subprograma “competència social”, com el seu nom indica, tenia per objectiu millorar la competència social dels habitants d'Estònia i anava encaminat a augmentar el nombre de persones interessades en sol·licitar la ciutadania estoniana. S'hi va destinar el 12% del total del pressupost del PEISE i es van dur a terme activitats de suport per a associacions sense ànim de lucre, associacions juvenils, programes de ràdio i de televisió temporals, es van preparar materials educatius per a mitjans de comunicació, es van realitzar campanyes informatives, com ara per informar als ciutadans sobre els beneficis d'obtenir la nacionalitat, o per publicitar l'oferta de cursos gratuïts per als desocupats, etc.

L'ens encarregat d'implementar el PEISE va ser la *Fundació per a la Integració dels no-Estonians (Mitte-Eestlased Integratsiooni Sihtasutus*³⁶), fundada com hem vist l'any 1998

---

³⁶ La pàgina web de la Fundació, on es pot trobar informació tant en estonià com en rus i en anglès, és www.meis.ee. Significativament, des de l'1 de gener de 2010 aquesta Fundació ha canviat de nom i ha passat a dir-se *Fundació per a la Integració i la Migració de la Nostra Gent (Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed)*. Tal com ampliarem més endavant, creiem que és un canvi prou rellevant per tenir en compte, sobretot pel fet que ja no parla de “no-estonians”, sinó de la “nostra gent”, captura millor el sentit d'integració que es vol donar institucionalment (que no és cosa només dels “no-estonians”, sinó de tota la societat en conjunt) i dóna compte més acuradament de les activitats que promou la Fundació (la integració a la societat estoniana i l'ajuda a la repatriació cap a altres països d'aquelles persones que decideixin marxar d'Estònia). Un canvi de vocabulari que s'ajusta també a les peticions que han arribat des de fora del país per deixar de parlar de “no-estonians”, com ara per part de Labrie (2003).

pel govern d'Estònia, en conjunt amb el Ministeri de la Població i d'Afers Ètnics. Per tant, actualment aquesta fundació és una de les institucions principals del país encarregades de vetllar per a la integració social. La Fundació dóna suport a iniciatives que emanen de la societat, ja sigui de governs locals, empreses particulars o organitzacions no-governamentals; rep al llarg de l'any diversos projectes, els avalua i decideix en conseqüència sobre si finançar-los totalment o només parcialment, o no finançar-los.

Els principals projectes que la Fundació subvenciona són els següents: 1) donar suport a les societats culturals nacionals i a les Escoles de Diumenge: per crear consciència de la diversitat cultural present a Estònia; 2) fomentar l'aprenentatge de l'estonià entre joves russòfons a través d'estades lingüístiques en acampades i/o en famílies estonianes: per promoure el coneixement de l'estonià i també la tolerància mútua; 3) oferir suport als alumnes russòfons per anar a classes a escoles estonianes: per facilitar la comunicació intercultural; 4) crear programes de conscienciació pública, educació dels mitjans de comunicació a les escoles: per informar dels avantatges d'obtenir la nacionalitat estoniana i inspirar una opinió crítica sobre el consum dels mitjans de comunicació; i 5) establir programes de recerca: per avaluar el procés d'integració i l'impacte de les activitats dutes a terme.

A més a més, la Fundació rep alhora el suport del programa Phare de la Unió Europea. En aquest sentit, una de les accions més destacades és la retribució dels diners de la matrícula a cursos de llengua estoniana a totes aquelles persones que estudiïn la llengua amb la finalitat de sol·licitar la nacionalitat estoniana. Després de fer l'examen de nivell que es demana per a aquest objectiu i de superar-lo amb èxit, es tornen els diners al candidat.

III.2.4.3. Avaluació dels resultats obtinguts del Programa per a la integració 2000-2007

Durant els mesos de gener a maig de 2009, l'empresa nord-americana Ernst & Young va elaborar l'informe *Avaluació Final del Programa Estatal "Integració a la Societat Estoniana 2000-2007"*³⁷, en el qual s'exposen els principals resultats obtinguts després de

---

³⁷ Es pot consultar en anglès a www.kogu.ee/public/EY_RIP_lopparuanne_ENG_20090910.pdf

l'aplicació del programa, s'expliciten les àrees en què més s'ha fallat i que s'han de millorar, i es formulen una sèrie de recomanacions a tenir en compte de cara al futur.

Segons l'informe presentat per Ernst & Young, una de les consecucions més importants del PEISE ha sigut la contribució a l'alleujament dels problemes d'integració a la societat estoniana. Alguns dels èxits més importants del programa tenen a veure amb l'extensió de les possibilitats per aprendre estonià, la millora de la qualitat en l'ensenyament de la llengua, l'aplicació d'un sistema d'aprenentatge funcional en els nivells preescolar i bàsic d'immersió en llengua estoniana, i l'establiment de formes de finançament per a la vida cultural de les minories.

Però l'èxit del programa s'ha vist restringit pel fet que durant els primers anys de la seva aplicació, no es va posar prou atenció als grups que, en teoria, normalment solen aprendre una llengua amb major facilitat (educació bàsica i primària) i, en general, es va parar molt poca atenció a les activitats dirigides a incrementar la competència social, més enllà de l'ensenyament de la llengua. A banda d'això, s'observa que la gestió del programa s'hauria pogut dur a terme d'una manera més eficaç: els mecanismes de confecció i aplicació d'activitats no s'havien desenvolupat prou bé, no s'havia recollit prou informació sobre els grups als quals les activitats anaven dirigides, i no hi havia cap anàlisi ni recopilació sistemàtica d'informació sobre l'efectivitat de les activitats dutes a terme durant el programa.

Per això, els autors d'aquest informe conclouen que el programa no ha tingut èxit en els seus objectius. Les raons principals per les quals argumenten aquesta tesi són les següents: una excessiva ambició dels objectius plantejats i una manca d'experiència prèvia en l'aplicació d'un programa d'aquest tipus. En qualsevol cas, però, també val la pena destacar que, encara que en general s'hagi fracassat, l'experiència adquirida al llarg de tots aquests anys pot donar una base prou sòlida com per aconseguir millorar l'eficàcia de la feina dirigida en aquest sentit en el futur. Cal entendre el PEISE, doncs, com el primer intent estratègic d'encarar de manera sistemàtica una política d'integració a Estònia; entès així, era més aviat un programa pilot, atesa la manca d'experiència prèvia en aquest aspecte, i per tant, les expectatives reals sobre els resultats obtinguts haurien d'estar més d'acord amb aquesta darrera visió.

A l'hora de buscar possibles explicacions per donar compte dels mals resultats obtinguts a la fi d'aquest programa podríem trobar moltes possibles variables, com ara els

canvis de govern el 2002 i el 2007, l'entrada a l'OTAN i la Unió Europea el 2004, o la "Crisi del Soldat de Bronze" l'abril de 2007, amb l'alt component de distracció de prioritats polítiques que aquests esdeveniments poguessin significar. A més a més, vista la ineficàcia en la gestió de les activitats, tant prèvia com posterior, i les dificultats d'entesa entre tots els òrgans implicats, podem pensar que també hi va haver una relaxació entre els responsables polítics en el sentit de creure que després de l'aprovació del programa i de marcar-se les línies estratègiques que s'havien marcat, ja estava tot fet i que la integració fluiria tota sola. En poques paraules, que ja havien fet els deures i que per tant, ja estava tot fet.

És per tot això que l'informe d'Ernst & Young destaca les següents tres observacions generals com les més importants: 1) els temes relacionats amb el PEISE no van rebre suficient atenció per part de la societat en general i la discussió d'aquest tema a nivell polític va romandre molt modesta. Per això, el govern no va tenir un paper important per actuar com a guia en el procés d'integració i, per tant, l'interès i el lideratge polític van anar disminuint; 2) el PEISE es va centrar massa en la integració en el pla lingüístic i no va parar prou atenció a altres aspectes que també poden promoure-la. No es van dur a terme activitats que poguessin generar actituds positives entre el conjunt de la societat i com a resultat, els contextos en què les dues comunitats de parlants conviuen separadament (l'estoniana i la russòfona) segueixen existint, a grans trets; 3) el PEISE no va tenir en compte les característiques del comtat d'Ida-Viru, on la composició demogràfica i socioeconòmica és molt diferent de la resta del país. Com a resultat, els processos integratius en aquella regió són diferents i aquesta tendència no s'ha modificat. L'assimilació de terceres nacionalitats cap a la comunitat russòfona segueix tenint lloc, cosa que perpetua la marginació i segregació de l'àrea.

En conseqüència, segons els autors de l'informe, caldria considerar les següents recomanacions: 1) prendre un enfocament basat no tant per a activitats, sinó per a grups-objectiu; 2) confiar en la iniciativa dels grups minoritaris a l'hora d'implementar el programa, els quals poden conèixer millor quines són les seves necessitats d'integració; 3) introduir mesures addicionals per tal de modificar el context lingüístic: en àrees on gairebé és impossible poder practicar la llengua en un entorn natural i espontani, convindria que l'Estat considerés la possibilitat d'establir centres d'estonià per tal de donar a les comunitats russòfones la possibilitat d'usar la llengua oficial d'alguna manera; 4) implementar un

sistema d'informació consistent i acurat per a la gestió del programa, per tal de superar els problemes de coordinació entre tots els agents implicats i millorar d'aquesta manera l'anàlisi de les activitats dutes a terme.

III.2.4.4. El Programa per a la integració estatal 2008-2013. Similituds i diferències amb el Programa 2000-2007

En el nou PEISE, integració es defineix de la següent manera:

According to the text of the strategy, 'Integration of Estonian society means the involvement of Estonian inhabitants into social life based on equal opportunities and mutual tolerance, irrespective of nationality. The most important result of successful integration is a rapid reduction of persons with undetermined citizenship and the strengthening of shared state identity among the residents of Estonia based on the principles of a democratic state and rule of law, protection of Estonian language as the official and main language of communication in society and protection of minority cultures'

Mätlik, 2008:10

És a dir, se segueix fent èmfasi en el fet que cal trobar un comú denominador per a tota la societat basat en trets clarament estonians, sobretot la llengua, alhora que es fomenta el respecte i la convivència amb les altres cultures que hi pugui haver al país.

En aquest sentit, no hi ha gaire diferències entre un programa i l'altre. Tots dos parteixen de la base que tothom, sigui del col·lectiu que sigui, participa (o ha de participar) del procés integrador. Els objectius finals estan d'acord amb els següents tres principis: 1) pluralitat cultural/tolerància; 2) un fort comú denominador; 3) el manteniment i desenvolupament de l'espai cultural estonià. Se segueix dividint el programa en tres àrees principals, les mateixes que en l'anterior, i es continua posant una èmfasi marcada en el factor lingüístic com el més important per resoldre, és a dir, que les minories millorin el seu coneixement de l'estonià. Al mateix temps, se seguirà donant suport a les minories culturals perquè desenvolupin les seves llengües respectives, si així ho desitgen (*ibídem*).

Una de les diferències principals entre els dos programes, o bé un nou concepte introduït en el PEISE 2008-2013, és la necessitat de trobar quins són els elements que comparteix tothom a la societat estoniana i definir-los clarament. D'aquesta manera, es podrà

començar a construir una *identitat estoniana Estatal*. Aquests elements han d'estar *a priori* basats en: 1) l'acceptació dels principis democràtics i de la Llei; 2) un domini de l'estonià com a llengua oficial i de comunicació en tota la societat; i 3) la protecció assegurada de totes les minories del país. Tres principis que són encara massa genèrics i que necessiten ser concretats més a fons.

Tanel Mätlik, director de la nova Fundació per a la Integració i la Migració “la Nostra Gent” –*Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed*– (l'antiga Fundació per a la Integració dels no-Estonians), destaca encertadament que un dels primers passos a fer en aquest sentit és buscar un nom que serveixi per denotar a tots els habitants d'Estònia, és a dir, eliminar del vocabulari (acadèmic i no acadèmic) la paraula “no-estonians”. Mätlik proposa el terme “compatriotes”, tot i que d'una manera molt temptativa, com ell mateix reconeix. Afegeix que no serà fàcil trobar elements que siguin compartits per tothom, estonians i no-estonians, però que cal anar per aquest camí, perquè de fet, tal com veurem, nombrosos estudis sociològics detecten que hi ha menys diferències entre estonians i russòfons de les que en principi es podria esperar, situant als dos grups com un conjunt diferenciat de la resta de ciutadans d'altres països. Per fer-nos-en una idea ràpidament, els russos d'Estònia tenen més similituds amb els estonians que no pas amb els russos de Rússia. Uns resultats que tampoc ens haurien de sorprendre, si tenim en compte que la comunitat russòfona arribada durant la URSS a Estònia és ja de segona o tercera generació.

Però al mateix temps, es continua posant a l'individu com el centre gravitacional de tot el procés integratiu, malgrat que es reconegui el paper de l'Estat a l'hora de crear les condicions necessàries perquè la integració tingui lloc. El mateix Mätlik conclou el seu article de manera prou inequívoca en aquest sentit:

The will to learn or acquire something new has to come from inside every the person, integration cannot be something that is forced upon the whole society from above.

Mätlik, 2008:12

Finalment, des del punt de vista metodològic, val la pena destacar que en el renovat PEISE 2008-2013 s'han tingut en compte les recomanacions de l'informe d'avaluació d'Ernst & Young de 2009, tal com ho demostra una presentació duta a terme per Tanel Mätlik i Eva-Maria Asari, de l'oficina del Ministeri de la Població i Afers Ètnics, a Berlín

(16 de juny de 2009). Actualment, es disposa d'un sistema clar i definit d'indicadors per mesurar la integració, tant objectius (grau de naturalització de ciutadans apàtrides o no-ciutadans d'Estònia, nivell d'ingressos, taxa laboral, etc.) com subjectius (autoavaluació del nivell d'estonià, sentiment de ser part d'Estònia, percepció de discriminació, etc.). Combinant aquests dos tipus d'indicadors, s'obté l'índex d'integració, el qual s'utilitzarà per avaluar el funcionament del programa a nivell global. Segons aquest índex d'integració, s'estableixen quatre nivells: "no integrat", "poc integrat", "més aviat integrat" i "molt integrat". D'acord amb les dades que presenten Mätlik i Asari (2009), del 2007 al 2008 hi ha hagut una progressió en positiu, fent cas a aquests indicadors: s'ha passat d'un 13% de "no integrats" el 2007 a un 8% al 2008, d'un 40% de "poc integrats" a un 32%, d'un 24% de "més aviat integrats" a un 33%, i d'un 23% de "molt integrats" a un 27%. És a dir, es percep un augment en la banda positiva de la divisió i una consegüent disminució a la negativa.

S'ha establert un sistema de mesura i de transmissió de dades ben definit, el qual va des dels beneficiaris fins als supervisors polítics, passant per les agències encarregades d'aplicar les activitats, fins als òrgans de coordinació, com ara els ministeris implicats. Finalment, els mateixos autors destaquen els reptes principals per mesurar la integració, els quals es troben en dos nivells: teòric (poc grau d'acord entre la comunitat d'experts sobre què vol dir exactament "integració", amb la dificultat que això comporta a l'hora d'establir indicadors objectius) i metodològic (sintetitzar dades de caràcter objectiu amb dades subjectives). Mätlik i Asari conclouen que realitzar un informe d'avaluació anualment és costós a tots els nivells. En aquest sentit, proposen que l'Oficina d'Estadística d'Estònia s'encarregui de recollir les dades quantitatives per tal que la investigació sociològica pugui concentrar-se en els aspectes qualitius.

En la nostra opinió, i valguin ja les següents paraules a tall de valoració de la situació present i les nostres recomanacions, si bé són innegables aquests certs avenços, notem que a fi de comptes, se segueix posant tot el pes de la balança a l'hora d'avaluar el procés d'integració sobre el conjunt minoritari russòfon. En certa manera, és natural i es comprèn que sigui així, però si efectivament es creu que la integració passa perquè tothom, estonians i russòfons, hi posin de la seva part, d'alguna manera també s'haurà de fer un seguiment del procés mitjançant el qual la majoria estoniana modifica les seves actituds, adaptant-se o no a la fesomia de la seva, segons com, nova societat.

III.2.5. L'entrada a la Unió Europea i a l'OTAN (2004)

El 2004 va ser un any especialment transcendent per a Estònia des del punt de vista de les seves relacions internacionals. Va ser l'any en què es va formalitzar el seu accés a la Unió Europea (mes de maig) i a l'OTAN (mes de març). Es consumava, així, un dels objectius més importants per al país en aquesta àrea, aconseguint el desitjat "retorn a Occident", una fita política que s'havia estat gestant pràcticament des de la recuperació de la independència. Simbòlicament, unir-se a l'OTAN i a la UE significava per a Estònia molt més que passar a ser un Estat membre més d'aquestes organitzacions supra-estats; significava, sobretot, un allunyament formal de Rússia i un apropament als cercles d'influència política amb base a Brussel·les. Volia dir, també, assegurar la seva posició geopolítica com a país nòrdic. De fet, Estònia sempre ha volgut destacar-se com a més aviat un país escandinau que no pas bàltic, pels vincles històrics que ha tingut amb Dinamarca, Suècia i sobretot Finlàndia, vincles molt més estrets que no pas amb Letònia i Lituània, les altres dues repúbliques bàltiques.

L'ingrés a la Unió Europea, principalment, no va ser un camí de roses per a Estònia. Més aviat va ser el fruit de constants negociacions, a vegades més tenses, a vegades no tant, entre els polítics estonians i els mandataris europeus, ben bé des del restabliment de la independència. En aquest sentit, com ja vèiem més amunt (vegeu el punt III.2.4.1), és interessant de veure la pressió exercida des d'instàncies internacionals a països que volen accedir a determinades organitzacions i observar-ne els seus efectes, cosa que acadèmicament molts politòlegs ja fa temps que hi treballen.

Analitzant el cas concret de l'accés a la Unió Europea, Vello Pettai (2006) destaca el treball de Judith G. Kelley (2004). Segons Pettai, Kelley reïx en operativitzar tota una sèrie de variables per tal de comprovar quin tipus de pressions solen tenir més èxit, si les normatives o les condicionants, enteses les primeres com a normes bàsiques de l'òrgan en qüestió i les segones com a condicions obligatòries que els Estats han de complir si no volen que la seva data d'accés a la unió sigui posposada. D'acord amb l'anàlisi de Pettai, el treball de Kelley és excel·lent perquè aconsegueix provar que la condicionalitat exerceix una pressió més gran als Estats candidats que no pas la normativitat:

In a word, she aims to reveal the causal conditions that prompt nationalizing states to alter their policies (or ethno-political regime), and she concludes that threats to delay or exclude a state's accession to some desired international organization (conditionality) tend to work better than mere normative pressure (i.e. appeals to international legal norms or ethical principles). Hence, Kelley finds that European Union pressure on Estonia and Latvia to liberalize their citizenship laws in relation to stateless children (or else face the prospect of a delay in EU accession) was much more effective in achieving this goal than the normative pressure exerted, for example, by the OSCE's High Commissioner for National Minorities Max van der Stoep.

Pettai, 2006:126

Unes conclusions, si es vol, potser tampoc tan il·luminadores, però que provant-les fefaentment, ajuden a reblar el clau del que ja vèiem més amunt sobre la constant doble intencionalitat en la política estoniana (Järve, 2002). Així, com ja s'ha esmentat, els canvis legislatius introduïts durant els anys previs a l'ingrés a la UE estaven pensats perquè el país fos admès a la Unió, més que no pas al convenciment de l'elit política estoniana d'una necessitat de liberalitzar determinats aspectes legals.

Un dels moments més contraproduents, segurament, de la campanya prèvia al referèndum per votar sobre l'accés a la UE va tenir lloc durant els mesos d'agost i setembre de 2004, en què es va destacar el recel cap a Rússia. Els promotors de la campanya pro-europea destacaven que un "no" al referèndum significaria romandre permanentment dependent de Rússia (Budryte, 2005). Siim Kallas, exprimer ministre i aleshores president del Partit de la Reforma, va decidir que calia "jugar la carta russa", si es volien obtenir uns bons resultats al referèndum. L'agost de 2003, en un article justament titulat "La carta russa", Kallas exposava les experiències negatives de la relació entre Estònia i Rússia, i el perill que significava per a Estònia no poder ingressar a la UE, quedant-se, com dèiem, per sempre vinculats a Rússia.

Finalment, el referèndum va obtenir un 67% de vots a favor del "sí", però al mateix temps, "la carta russa" va generar un fort debat sobre les relacions entre estonians i russòfons a Estònia. Sergei Ivanov, parlamentari del mateix partit de Kallas, va criticar l'article del seu company de files dient que donava una visió de Rússia talment com si fos la Unió Soviètica de l'època estalinista. Segons Budryte, tot aquest debat era un clar indicador que, deu anys després de la recuperació de la independència, encara hi havia qüestions de caràcter històric del passat amb les quals ni els uns ni els altres s'havien pogut reconciliar. Un dels aspectes

segurament més negatius de la campanya per al referèndum a la UE va ser el fet de continuar estigmatitzant la població russòfona d'Estònia, la qual després de la campanya demostrava una disminució del seu suport per a l'ingrés a la Unió (*ibídem*). I tot aquest debat, recordem-ho, tenia lloc en plena implantació del Programa per a la Integració Estatal 2000-2007, cosa que com hem vist, no va afavorir gaire als objectius del Programa. Però per fer-nos una idea clara del fet que les relacions entre les dues principals comunitats a Estònia no milloraven, sinó que més aviat empitjoraven, hem d'arribar a l'abril de 2007 i els mesos previs per tal d'observar un dels episodis que amb tota probabilitat més a fons ha marcat i està marcant l'agenda política del país pel que fa als assumptes interètnics.

III.2.6. Els fets d'abril de 2007: la possibilitat de brots de violència

“La guerra de monuments” i la “crisi d'abril”, tal com ho anomena Poleshchuk (2009a), demostren fins a quin punt la interpretació dels fets històrics passats, concretament del passat soviètic del país, és motiu de conflicte real a Estònia entre la comunitat estoniana i russòfona. A finals d'abril de 2007, un nombrós grup de joves russòfons es van concentrar al centre de Tallin per protestar fervorosament pel trasllat d'una estàtua d'un soldat anònim, el “Soldat de Bronze”, que simbolitzava els soldats de l'exèrcit soviètic que van perdre la vida en el conflicte bèl·lic de la Segona Guerra Mundial, lluitant contra l'Alemanya nazi. Però per entendre la transcendència d'aquests fets, què els va provocar i les seves conseqüències més importants, hem de fer un pas enrere en el temps i situar-nos a l'any 2004 (es pot consultar un repàs més exhaustiu del context històric dels esdeveniments que presentarem en aquesta secció a Poleshchuk, 2009a i 2007; Ehala, 2009; Brüggemann i Kasekamp, 2008; Lehti *et al.*, 2008; Smith, 2008).

L'agost de 2004, un monument aixecat per commemorar els soldats estonians que van lluitar contra el Bolxevisme (per tant, a les files de l'exèrcit alemany) entre el 1940 i 1945 es va col·locar al poble de Lihula, a l'oest del país. El monument representava un soldat amb l'uniforme de les SS i s'havia construït ja feia dos anys; en principi, la seva localització original s'havia pensat per a la ciutat de Pärnu, al sud-oest d'Estònia, considerada la “capital d'estiu” del país. Però era clar que aleshores, un monument d'aquest estil hauria danyat força les relacions internacionals d'Estònia i hauria dificultat les seves possibilitats d'accés a la

UE. Per això, les autoritats van decidir fer-lo treure abans fins i tot que no pogués ser inaugurat. Però a l'agost del 2004, el treball diplomàtic de les autoritats no va tenir tant d'èxit com dos anys enrere, i dos mesos després de l'entrada oficial d'Estònia a la Unió, el monument es va alçar a Lihula. Això no obstant, no hi va estar gaire temps: al cap de només dues setmanes, el govern d'Estònia el va treure del seu emplaçament, sense avisar als propietaris de l'estàtua i en un ambient enrarit: l'operació va tenir lloc a trenc d'alba i amb una forta presència de les forces policials, una manera de procedir que fins i tot resultava sorprenent per als que estaven d'acord en observar que el simbolisme de l'estàtua no era el més adequat (Ehala, 2009:142).

A partir d'aquí, el camí quedava aplanat perquè el centre d'atenció fos el monument del Soldat de Bronze, situat al bell mig del centre de Tallin, al turó de Tõnismägi, i justament entre tres edificis simbòlicament també importants per als estonians: el de la Policia de Seguretat, la Biblioteca Nacional i l'església de Sant Carles (Kaarli Kirik), una de les esglésies luteranes més importants del país. Després de l'ocorregut a Lihula, el paral·lelisme amb el Soldat de Bronze es va fer més clar, sobretot per als nacionalistes més radicals, els quals demanaven que el mateix s'apliqués per aquell monument. Fins aleshores, el Soldat de Bronze havia estat un lloc de reunió d'alguns veterans soviètics i d'altres nostàlgics del comunisme especialment el dia 9 de maig, dia en què Rússia celebra el "Dia de la Victòria", un dia marcadament patriòtic en què es commemora la derrota de l'exèrcit alemany a mans del soviètic, o dit d'una altra manera, l'alliberació d'Estònia del nazisme, almenys vist des de la perspectiva de la majoria de russòfons del país.

En aquell moment, la politització de l'estàtua va passar a ocupar un lloc central en la vida diària de la classe política i de membres dels col·lectius més radicals de cada grup. Per exemple, la vigília del 9 de maig de 2005, el Soldat va aparèixer cobert de pintura vermella. L'any següent, l'escalada de tensió era més evident. El grup de persones reunides per celebrar el 9 de maig augmentava, mentre que alguns opositors també s'hi acostaven (encara que el grup fos molt menys nombrós) per recordar amb pancartes el següent missatge (en estonià): "Estonians, no ho oblideu: aquest soldat va ocupar la nostra terra i va deportar la nostra gent." (Poleshchuk, 2009a:7). Espontàniament, grups de joves russòfons van organitzar-se en "Vigilants Nocturns" per fer torns davant l'estàtua i supervisar que no li

passés res. Poc a poc, la premsa va anar parant atenció a aquest tema, el qual ràpidament es va convertir en un assumpte d'interès general.

Aprofitant que s'acostaven les eleccions (que havien de tenir lloc el març de 2007), el debat nacionalista es va agitar encara més del que s'acostuma a fer en període preelectoral al voltant de la qüestió del Soldat de Bronze. El Partit de la Reforma (*Reformierakond*), de pensament liberal-demòcrata, va prometre ressituat l'estàtua abans del 9 de maig de 2007. Electoralment, el moviment li va sortir molt bé, al partit, ja que va obtenir els millors resultats de la seva història, amb més de 153.000 vots (gairebé un 28% del total de vots), el que significava un augment d'un 10% en relació amb les eleccions de 2003, i el partit passava a ocupar 31 seients al Parlament, 12 més que el 2003. Segons els resultats de les eleccions de 2007, el Partit de la Reforma, fent ús d'aquest discurs més aviat radicalitzat, es va beneficiar dels vots que podien haver anat a parar a partits tradicionalment més conservadors, com ara la Unió Pro-Pàtria i Res Publica (*Isamaa ja Res Publica Liit*), el qual va perdre un 14% de vots, cosa que significava una disminució de 16 seients al Parlament per a aquest partit de cop i volta.

Amb aquests resultats, el Partit de la Reforma tenia l'obligació moral de complir amb la seva promesa electoral i traslladar el Soldat de Bronze abans del 9 de maig de 2007. La matinada del 26 d'abril i sense previ avís, la plaça al voltant del monument va quedar acordonada i es va instal·lar una tenda de campanya militar per cobrir l'estàtua. Segons la versió oficial, la intenció no era traslladar-lo en aquell moment, sinó només dur a terme els treballs arqueològics necessaris per exhumar els cossos dels 13 soldats que hi havia enterrats a l'emplaçament (Ehala, 2009:142). Tanmateix, un bon nombre de joves russòfons es va concentrar al voltant de les tanques protectores amb crits de "vergonya" o "feixistes" fins que la policia els va dispersar pels carrers del centre de la ciutat, els quals van quedar absolutament destrossats com a conseqüència de la reacció dels joves (vidres trencats, comerços i botigues saquejades, etc.). La policia va acabar detenint centenars de persones aquella nit, tot i que va reaccionar possiblement més tard del que hauria calgut i que la seva actuació no està lliure de crítiques (vegeu Poleshchuk 2009a i 2009b).

Aquesta espontània reacció tan violenta va agafar el govern desprevingut, amb la qual cosa es va decidir actuar ràpidament i es va ordenar el trasllat de l'estàtua de manera immediata, aprofitant que ja s'havia instal·lat el dispositiu per als treballs arqueològics.

L'endemà, la ciutat tornava a estar en calma, tot i que els disturbis i les protestes van durar encara uns quants dies més, sobretot a la capital, al nord-est del país i a Rússia, on l'ambaixada d'Estònia a Moscou va quedar assetjada durant una setmana per part dels membres de l'organització anti-feixista "Nashi".

El 8 de maig de 2007, quan ja els ànims estaven una mica més calmats, va tenir lloc la inauguració oficial del Soldat de Bronze en el seu nou emplaçament: el cementiri militar, a més o menys un quilòmetre del centre de Tallin. Era la primera vegada que, des d'instàncies oficials, es rendia homenatge a l'estàtua.

A més a més de destacar la fractura social que pateix el país, aquests esdeveniments recents suggereixen moltes incògnites sobre diversos temes, com ara els resultats de la política integracionista i del Programa per a la Integració 2000-2007, però sobretot és interessant de buscar els "per què" tal com es planteja Ehala:

The crucial question in this context is why the presence of a statue that had been accepted for 15 years suddenly became such an annoyance that it needed to be relocated, and why the relocation of a statue which for years had been visited by a decreasing number of elderly war veterans suddenly incited young people to commit acts of vandalism on the streets of Tallinn.

Ehala, 2009:139

Novament, per abordar aquestes preguntes, cal fer referència a les diverses percepcions de la història, sobretot del passat soviètic, que conviuen a Estònia, és a dir, en l'aspecte cognitiu i emotiu de com les persones ens fem significativa la realitat i ens l'auto-co-construïm, per dir-ho *à la* Bastardas, fent ús cadascú de nosaltres d'una sincronització determinada de les diferents capes estratificades d'història, com diria Blommaert, que duem a les nostres espatlles. En aquesta línia, segons el mateix Ehala, una qüestió important a tenir en compte a l'hora d'analitzar aquest assumpte és que el Soldat de Bronze contenia alhora diverses capes de significats, els quals eren més o menys compartits per diferents proporcions de la societat. Un dels significats més compartits majoritàriament per bona part de tota la societat era el d'observar el Soldat com un símbol de totes les víctimes de la Segona Guerra Mundial; l'estàtua també personificava el significat de la victòria de l'exèrcit soviètic en la Gran Guerra Pàtria, tal com es coneix a Rússia, un element vertebrador molt

important de la identitat russa moderna, en tant que alliberadors del món de l'horror nazi, significat poc compartit entre els estonians i més popular entre els russòfons, com ja s'entén.

Els altres dos significats que semiòticament personifica el Soldat de Bronze els trobem en els dos extrems més radicals de la polarització comunisme-nazisme. Per una banda, els més radicals soviètics, agafant-se encara més en el discurs alliberador al voltant del Soldat, interpreten, doncs, que el període després de la Segona Guerra Mundial a Estònia estava caracteritzat per la "llibertat". Aquesta fracció més radical de russòfons era la que es reunia al davant de l'estàtua no només el 9 de maig, sinó també el 22 de setembre, "Dia de l'Alliberament", quan Tallin va quedar sota el control dels comandaments soviètics, expulsant-ne l'exèrcit alemany. L'altre significat, diametralment oposat a aquest darrer, seria el discurs més radical estonià, el qual veuria el Soldat de Bronze com el símbol de l'ocupació soviètica, un discurs que va anar penetrant cada vegada més a mesura que les celebracions pro-russes al voltant d'aquest monument es van anar intensificant, tal com argumenta Ehala. Tota aquesta ambigüitat de significats, segons l'autor, és el que va permetre l'auge de violència que va arribar al seu clímax l'abril de 2007, però sobretot s'explica també perquè la majoria russòfona s'identificava amb l'estàtua des d'un punt de vista de la commemoració de la victòria sobre l'exèrcit nazi; per això, la percepció d'injustícia va poder generalitzar-se entre bona part d'aquest conjunt de la població.

Això no obstant, si bé el darrer sembla adequat per explicar per què va poder aparèixer aquest brot de violència a Estònia, no acaba de donar compte del tot del per què, després de gairebé quinze anys de passar desapercebut i de reunir cada vegada menys persones davant seu, de cop i volta, aquest Soldat es va convertir en el centre d'atenció social i política.

Tant el mateix Ehala (2009) com el ja citat Poleshchuk (2009a) intenten trobar-hi una explicació, però fixant-se en distints indicadors. Ehala basa la seva argumentació centrant-se en les dinàmiques identitàries de la societat estoniana des de principis dels 90 fins ara, mentre que Poleshchuk posa més èmfasi en l'estructura política del país també en aquest mateix període, la qual ha marcat la situació interètnica present, tal com hem anat veient fins ara. Segons Ehala, la mateixa tensió i estrès experimentat per la comunitat estoniana en els darrers anys d'integració europea i occidentalització han estat també soferts per la comunitat russòfona, però aquesta no ha patit per "l'uropeïtzació" tant com per "l'estonianització":

The speedy integration process with the EU, the over-stressing of specific European values and the emergence of post-modern fluid consumerist identities created insecurity among Estonians, while the over-stressing of Estonian civic identity and values created the same insecurity in the Russophone community. Instead of reinforcing the sense of superordinate identity, this created a negative reaction.

Ehala, 2009:155

D'acord amb l'autor, el trasllat del Soldat de Bronze pot interpretar-se com una afirmació descarada per part de la comunitat estoniana que la comunitat russòfona no mereix cap tipus de reconeixement al país, reconeixement que, per altra banda, aquesta comunitat semblaria demandar, després d'anys d'adaptació a les noves regles proposades per la majoria. Un argument que lliga amb el plantejament de Poleshchuk (2009a), segons el qual el nivell de desafecció política per part dels russòfons està ajudant a fer veure el grau de desigualtat que existeix també en diversos altres camps del terreny social, laboral i cultural, tal com veurem més a fons en altres apartats d'aquest capítol (vegeu III.4). Segons aquest altre autor, la “guerra dels monuments” i la “crisi d'abril” no haurien tingut lloc a Estònia si no s'haguessin donat les condicions necessàries perquè esclatés el conflicte, les quals són: la diferent interpretació del passat soviètic del país, l'establiment d'Estònia com un estat etnocèntric des de la recuperació de la independència i la consegüent nul·la participació dels grups minoritaris a la vida pública del país.

Tal com Ehala conclou, queda per veure quina serà la resposta de la comunitat russòfona davant d'aquesta evolució de la situació. L'autor es mulla i diu que potser hauria arribat l'hora per a un reconeixement polític més afirmatiu de la minoria del país en la societat estoniana, tenint en compte, tal com deia ell mateix, els esforços que la majoria d'ells han fet per adaptar-se a la nova situació política del país. En aquest mateix subapartat hem anat veient alguns avenços en aquesta línia, encara que potser més tímidament del que la comunitat russòfona voldria. Faltarà observar com es consoliden aquestes millores i com, en resum, cada comunitat va trobant el seu nínxol polític a la nova Estònia del segle XXI.

Però pel que sembla, l'evolució de la situació interètnica no progressa positivament, en aquest sentit. En una enquesta que presenta dades quantitatives duta a terme el juny de

2007³⁸, les sociòlogues Marju Lauristin, Triin Vihalemm, Kristina Kallas i Valeria Jakobson mostren unes conclusions certament pessimistes per a la societat estoniana i els esforços integratius promoguts, en part, institucionalment. Les autores troben que la societat estoniana ha canviat força d'ençà dels anys finals dels noranta, principis dels dos mil. Aleshores, la progressió en positiu de l'economia estoniana era fins i tot més ben valorada per part dels russòfons que no pas pels estonians pròpiament dits. Actualment, però la tendència pot ser diferent, perquè tal com ampliarem en el punt III.4 més avall, la minoria russòfona en realitat no s'està beneficiant majoritàriament de la millora econòmica experimentada pel país. Per això, tot i que en principi, les diferències entre els dos grups siguin en el fons poques o poc significatives (vegeu també més avall, a III.5.3) poden estar-se accentuant actualment, i les raons de base socioeconòmica podrien tenir les seves conseqüències a nivell identitari i sociolingüístic.

---

³⁸ *Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronksõduri kriisi* [Els reptes per les relacions intergrupals i la política integrativa després de la crisi del Soldat de Bronze], preparada per Saar Poll OÜ. L'informe és dirigit pel també sociòleg Andrus Saar.

III.3. El context legal

Abans, però, de parlar dels contextos demogràfic, socioeconòmic i sociolingüístic, fem ara un parèntesi més o menys llarg per tal de presentar el conjunt de lleis aprovades pel *Riigikogu* (Parlament d'Estònia) que més directament han determinat les relacions interètniques al país i més influència han tingut en aquest sentit. Algunes d'aquestes lleis ja les hem comentat en l'apartat anterior, com per exemple l'Acta de la Ciutadania (vegeu el punt III.2.3.1, més munt). Aquí, però, centrarem la nostra anàlisi en les disposicions essencials de la llei i els seus efectes pràctics, com ara, per exemple, quines diferències reals hi ha entre el fet de tenir o no la ciutadania estoniana. A més a més, ampliarem el nostre ventall d'anàlisi a d'altres instruments també de caràcter legal, sobretot l'Acta Lingüística i l'Acta per a l'Autonomia de les Minories Culturals, a partir de les quals observarem l'organització lingüística i les polítiques minoritàries del país. Finalment, tancarem l'apartat amb una revisió de l'Acta per al Tractament Igualitari, aprovada recentment pel *Riigikogu*, amb la qual cosa els seus efectes pràctics també s'hauran de veure a la llum d'aquest aspecte, però valdrà la pena mencionar aquesta llei per la importància que pot tenir de cara a la forma que poden prendre les relacions interètniques a Estònia en un futur.

III.3.1. L'Acta de la ciutadania (1995)

Actualment, l'Acta de la Ciutadania³⁹, aprovada el 19 de gener de 1995, ha sigut esmenada fins a tretze vegades, la darrera amb data de 8 de juliol de 2006. Per tant, la fesomia d'aquesta llei s'ha anat modificant al llarg del temps, prenent forma i modificant-se a partir de disposicions i recomanacions principalment d'organismes internacionals, com ja s'ha esmentat. El § 6 estableix les condicions per adquirir la nacionalitat estoniana per naturalització. Segons aquesta llei, s'han de complir set condicions principals: 1) ser major de 15 anys d'edat; 2) tenir permís de residència permanent o tenir el dret d'accedir a aquest permís; 2.1) haver viscut a Estònia amb base a un permís de residència o un dret de residència durant almenys 8 anys abans de la data en què la persona presenta la sol·licitud

---

³⁹ Se'n pot consultar el text sencer (en anglès) a <http://www.legaltext.ee/text/en/X40001K6.htm>

per a la ciutadania estoniana i de manera permanent almenys en els darrers cinc anys; 2.2) haver residit de manera legal i permanent a Estònia amb base a un permís de residència permanent per un període de sis mesos després de presentar la sol·licitud per a la ciutadania estoniana; 2.3) tenir residència a Estònia registrada; 3) tenir els coneixements de la llengua estoniana d'acord amb els requeriments establerts al § 8 d'aquesta Acta; 4) tenir els coneixements de la Constitució de la República d'Estònia i de l'Acta de la Ciutadania d'acord amb els requeriments establerts al § 9 d'aquesta Acta; 5) disposar d'uns ingressos legals permanents que assegurin la subsistència del sol·licitant i la dels seus dependents; 6) mantenir-se lleial a l'Estat estonià; 7) pronunciar el següent jurament: “*Taotlede Eesti kodakondsust, tōotan olla ustav Eesti pōhiseaduslikule korrale.*” [“En sol·licitar la nacionalitat estoniana, juro mantenir lleialtat a l'ordre constitucional d'Estònia.”]

De tots els requisits per poder optar a la ciutadania estoniana, el tercer, dedicat als requeriments lingüístics, representa un dels punts més aspres o que tradicionalment han suscitat major polèmica pel que fa al redactat d'aquesta llei. Més avall, en el text d'aquesta mateixa Acta, trobem el § 8, que és on s'especifica quin és aquest nivell de llengua que es demana. Concretament, s'especifica que el sol·licitant ha de dominar l'estonià per ser capaç de desenvolupar-se en un context de la vida diària: 1) tenir una comprensió oral de declaracions i anuncis oficials; anuncis de perill o d'avís; notícies; descripcions d'esdeveniments i explicacions de fenòmens; 2) tenir una habilitat oral per mantenir converses i narracions, fer preguntes, demanar explicacions, fer suposicions i ordres, expressar opinions i desigs; 3) comprensió lectora: comprendre declaracions i anuncis oficials, anuncis públics, notícies, formularis, articles periodístics, missatges, catàlegs, manuals d'usuari, informació del trànsit, qüestionaris, informes, resums, normes; 4) escriptura: escriure sol·licituds, documents d'autorització, cartes d'explicació, currículums vitae, completar formularis, formularis estàndard i tests.

La forma d'avaluar aquests coneixements es fa a través d'un examen, el procediment del qual l'estableix el Govern de la República. Les persones que hagin completat els cicles educatius bàsic, secundari o de batxillerat en què hagin estudiat estonià estan exemptes de passar aquest examen lingüístic. L'article 8.1 especifica tot seguit que els candidats que passin amb èxit l'examen de llengua poden recuperar el 100% dels diners invertits en cursos de llengua en acadèmies privades.

“Are language requirements for naturalization discriminatory or not?”, es pregunta Ina Druviete (1997:171). En teoria no, segons aquesta sociolingüista letona⁴⁰, perquè el requisit d’haver de saber la llengua oficial de l’estat a la ciutadania del qual s’opta és una condició que es troba avui en dia estesa en molts Estats. “Perhaps the problem –continua Druviete- is the level of language skills necessary for naturalization?” (*ibídem*). Tampoc seria el cas, respon ella mateixa, perquè el nivell de domini d’estonià o de letó que es requereix als aspirants a la nacionalitat d’aquests països és molt inferior al que demanen altres Estats occidentals, com ara els Estats Units, Canadà, Finlàndia o França. El problema, doncs, segons Druviete, és que es mesclen, interessadament, assumptes de Drets Humans bàsics amb assumptes de Dret Civil. I segurament té raó, però el que fa els casos de Letònia i d’Estònia particulars o excepcionals és que aquests requisits lingüístics siguin de caràcter retroactiu; és a dir, no només són aplicats als immigrants que arriben de nou al país, sinó que també s’apliquen als que van arribar fa temps, característica que ve donada, com hem vist, per la interpretació legal de la il·legalitat soviètica.

Des d’Estònia, Mart Rannut també coincidiria força amb aquesta percepció. En una comunicació personal el juny de 2008, ens explicava que en relació amb tot aquest assumpte de la llei de la ciutadania, es va decidir que en realitat, s’havia de treure “el fum” de tot aquest tema i veure que en el fons, per a un ciutadà normal i corrent, no fa la diferència, tenir o no la ciutadania del país. És més, fins i tot potser no ho trien voluntàriament perquè és probable que tinguin familiars a Rússia, i d’aquesta manera és més senzill obtenir el visat. Per tant, per a la seva vida diària no és una qüestió de gaire importància, perquè ni optaran mai a ser President de la República ni tenen previst ser membres dels cossos de la policia, que són per als únics casos en què necessitarien obligatòriament estar en possessió de la ciutadania estoniana (tot i que, com veurem posteriorment –punt III.3.1.1- existeixen d’altres circumstàncies en què tenir o no la ciutadania del país sí que fa la diferència).

Probablement també hi ha part de raó en aquestes afirmacions de Rannut, però si ens fixem en alguns macro-indicadors d’enquestes i d’estudis sociològics, la percepció que podem rebre d’aquest assumpte pot veure’s modificada. Segons el fulletó informatiu de setembre de 2009 del Ministeri d’Afers Exteriors estonià, a dia 2 de setembre de 2009 la

---

⁴⁰ Els requisits per demanar la ciutadania de Letònia són semblants i, per tant, també han estat objecte de crítiques i comentaris diversos en nombroses ocasions, com en el cas d’Estònia.

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

població d'Estònia era d'1.364.952 persones, de les quals 1.146.862 (el 84,02%) tenien la ciutadania estoniana, 115.624 (el 8,5%) tenien una altra ciutadania (majoritàriament russa) i 102.466 (el 7,5%) eren apàtrides, és a dir, no tenen la ciutadania de cap país. Veient l'evolució en el temps d'aquestes dades, la imatge general és positiva, perquè s'ha aconseguit reduir el nombre d'apàtrides d'un 32% el 1992 al 7,5% actual. Però això no vol dir que aquesta reducció del 25% d'apàtrides que vivien al país el 1992 sigui exclusivament de persones que s'hagin naturalitzat, sinó que també cal tenir en compte el nombre d'emigrants, que entre 1990 i 1998 va ser de 113.000 persones, la majoria de les quals no eren nascudes a Estònia.

Observant el ritme de naturalització actual, la imatge ja no convida tant a l'optimisme. Entre els anys 1992 i 2000, el total de persones que van aconseguir la nacionalitat estoniana per naturalització va ser de 113.764, la majoria de les quals es concentra en els primers anys, sobretot entre 1993 i 1996. Però a la dècada següent, entre l'any 2000 i el 2008, només van nacionalitzar-se 35.587 persones, tot i els pics més o menys notables dels anys en què Estònia va començar a ser part de la Unió Europea (6.523 persones el 2004 i 7.072 el 2005). Vegem gràficament aquesta evolució a partir de la següent taula:

Taula III.3: Nombre de persones naturalitzades a Estònia anualment, 1992-2009:

Any	Naturalitzats	Any	Naturalitzats
1992	5.421	2001	3.090
1993	20.370	2002	4.091
1994	22.474	2003	3.706
1995	16.674	2004	6.523
1996	22.773	2005	7.072
1997	8.124	2006	4.753
1998	9.969	2007	4.228
1999	4.534	2008	2.124
2000	3.425	2009	1.670*

Font: Ministeri d'Assumptes Exteriors d'Estònia, Fact Sheet September 2009.

* Aquesta dada és d'una altra font: Assemblea de la Cooperació Estoniana (*Eesti Koostöö Kogu, EKK*): <http://www.kogu.ee/index.php?id=11152>, ja que la del Ministeri d'Assumptes Exteriors estava actualitzada només fins a l'1 de setembre de 2009.

Actualment, doncs, sembla que la tendència per al grup d'apàtrides és d'estabilitzar-se: l'any 2008 només es van nacionalitzar 2.124 persones, i el 2009, la xifra va ser de 1.670. Per tant, el govern pot tenir fins i tot dificultats per arribar a la quota que s'ha marcat de nacionalitzar 5.000 persones cada any, en el marc del *Programa Estatal d'Integració a la Societat Estoniana 2008-2013*, el qual ja hem detallat més amunt.

D'altra banda, com també explica el fulletó informatiu que estem citant, val la pena destacar que bona part dels apàtrides, el 61%, voldria aconseguir la nacionalitat estoniana (segons una enquesta de l'empresa Saar Poll, encarregada per la Fundació per a la Integració i la Migració "la Nostra Gent"). Això vol dir que de les 102.466 persones apàtrides que viuen a Estònia, aproximadament unes 62.000 voldrien rebre la nacionalitat del país on viuen. Si l'estratègia del *Programa Estatal d'Integració a la Societat Estoniana 2008-2013* tingués èxit i s'aconseguís arribar a la xifra proposada de 5.000 persones nacionalitzades anualment, l'any 2022 aquestes 62.000 persones, suposant que la majoria visquessin, haurien rebut la nacionalitat del país al qual volen pertànyer. I tot i així, encara que s'aconseguís complir amb aquesta quota de nacionalitzacions per any, hi hauria 40.000 persones encara per nacionalitzar, les quals acabarien sent estonianes l'any 2030, si així ho volguessin i si encara visquessin. És clar que tot això és només sociologia-ficció, però volem plantejar-ho així justament per destacar que vist així, les paraules de Rannut semblen no poder generalitzar-se gaire entre la població de persones apàtrides. Com a molt, podrien ser aplicades al 17% d'aquesta població que l'enquesta de Saar Poll detecta com a persones que ja estan bé com estan i que no volen sol·licitar la ciutadania de cap país (segurament russòfons d'un perfil generacional d'edat avançada que viuen en un entorn majoritàriament russòfon).

A tot això, cal afegir-hi un augment de les persones que en els darrers anys han decidit optar per la ciutadania russa. En un principi, durant la dècada dels noranta, molts apàtrides van triar aquesta opció com a via de sortida fàcil a la seva situació legalment complicada:

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

A majority of non-Estonians, while expecting the gradual transformation of the Soviet system, were, nevertheless, rather poorly prepared for the rapid disintegration of the Soviet Union and the restitution of the Republic of Estonia. This socio-psychological shock was only increased when they found themselves without citizenship in the new state. This uncertainty of legal status and a lack of valid documents became a situation of legal chaos and certainly did not help them to deal with the new circumstances. Not surprisingly, then, one part of the non-citizens, who felt this abnormal and inferior position, decided to choose the simplest way out: they applied for Russian Federation citizenship.

Semjonov, 2000

Però tal com el mateix Semjonov indica, això no vol dir que optessin per la ciutadania russa perquè sentissin alguna mena de vincle major amb Rússia que no pas amb Estònia. Fixem-nos en la taula que ell mateix aporta, amb les respostes a la pregunta “voldríeu que els vostres fills esdevinguessin ciutadans d’Estònia?”, on la resposta majoritària és que sí, sobretot entre els apàtrides.

Taula III.4: Do you want your children to become Estonian citizens? (percentages)

	Russian citizens	Stateless persons
Yes	58.7	84.2
Maybe	22.3	11.8
Probably not	7.1	1.8
No	7.1	1.2
Don’t know	4.8	1.0

Source: Estonia’s Non-Citizens 1997 (a Semjonov, 2000).

Per tant, s’observa que en la seva gran majoria, sobretot en el cas dels apàtrides, els no-ciutadans d’Estònia voldrien que els seus fills sí que ho fossin, si més no en el període de què data l’estudi citat. Actualment, però, la tendència a demanar la ciutadania russa s’ha accelerat, però per altres raons:

In recent years there has been an increase in the number of residents of Estonia obtaining Russian citizenship. It was obtained by 1,450 people in 2003, by 3,861 people in 2004, by 5,306 people in 2005, and by 3,124 people in 2006. The increase resumed in 2007: in the period August 2007 – March 2008, the number of Russian citizenship applications more than doubled compared to the same months

in 2006 – 2007. According to the Russian Embassy in Tallinn, “a considerable number of applicants indicated that they were motivated by a “loss of confidence in the Estonian administration and in Estonian democracy” after the events of April 2007” (when a Soviet war memorial was controversially removed from the centre of town, an event which led to violent clashes) and “by the now available unimpeded opportunities to travel to Russia and Europe and to get jobs there after Estonia joined Schengen.”

Poleshchuk, 2009b:31

És a dir, que la desafecció de la comunitat russòfona per a la vida pública a Estònia pot estar començant a donar ja els seus resultats en aquest sentit, i els fets d'abril de 2007 que veïem abans són un punt d'inflexió important, en aquest sentit. Fixem-nos que, d'aquests anys que dona dades l'ambaixada russa a Tallin (de 2003 a 2006), un nombre similar de persones que rebia la ciutadania estoniana (vegeu taula més amunt) era el que rebia la ciutadania russa, cosa totalment contrària als objectius del Programa per a la Integració 2000-2007.

Comentant la taxa de naturalització a Estònia, ens pot cridar l'atenció la dràstica davallada en el nombre de persones que rebien la ciutadania del país a partir de 1997. L'any anterior, el 1996, 22.773 persones van naturalitzar-se com a ciutadans estonians (de fet, és l'any que un nombre més alt de persones van rebre la ciutadania del país des de la recuperació de la independència), mentre que tot just un any després, aquest nombre va baixar gairebé dos terços: 8.124 persones van obtenir la ciutadania estoniana, i en els anys següents, aquest nombre ja no ha arribat mai més als cinc dígitos. La raó que explica aquest fet és que el 1995 el Parlament va adoptar una sèrie de noves mesures per regular el contingut de l'examen de llengua que calia passar per aconseguir la ciutadania. Segons aquests nous procediments, es donava molt més marge als examinadors per oferir un tracte arbitrari als examinands. A més a més, el 1995 es va introduir també el requeriment de l'examen sobre la Constitució i l'Acta de la Ciutadania. Quan, a partir de 1996, aquests nous reglaments van passar a ser plenament vigents, la taxa de naturalització va disminuir notablement (Poleshchuk, 2009b: 24). D'altra banda, també els requisits lingüístics pròpiament dits van pujar de nivell:

It is widely believed in Estonia that from the start, the naturalization requirements introduced on the basis of the 1995 Act were more difficult to fulfill than the previous ones. Both the test's written part

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

(an essay) and the oral part (conversations with no pre-defined themes) became more difficult. A 1996 study performed by the International Organisation for Migration showed that only around 30% of Russian citizens and 7% of stateless people in Estonia were not willing to acquire the country's citizenship.

Poleshchuk, 2009b:25

Segons aquestes dades, la immensa majoria dels apàtrides, així com bona part dels habitants d'Estònia amb ciutadania russa, haurien volgut adquirir la ciutadania del seu país de residència, cosa que concorda amb les dades presentades més amunt per part de l'enquesta Saar Poll, citades pel Ministeri d'Assumptes Exteriors; per bé que podem concloure que aquesta tendència ha anat disminuint al llarg del temps, molt probablement degut a la influència de l'evolució sociopolítica del país, com també ja hem anat comentant.

Alguns analistes, com ara la politòloga estoniana Klara Hallik, en la mateixa línia que el ja citat anteriorment Priit Järve, no s'han estat de dir que l'objectiu darrer de la política de naturalització era establir una barrera perquè la minoria russòfona no tingués accés al poder i estigués, en definitiva, controlada:

Klara Hallik argued that the naturalisation model chosen by Estonia implied the existence of a state-funded language instruction programme which however was absent. She has written that the unannounced objective was to use the language requirements as a barrier to prevent an increase in the number of citizens.

Poleshchuk, 2009b:25

Però sobretot les crítiques venien des d'instàncies internacionals:

Rudolf Bindig, who wrote a 1995 report on Estonia's compliance with human rights requirements, submitted to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, opined that contrary to the objective of promoting integration, the 1995 Act in fact tightened the language proficiency requirements. He said that if Estonia made gaining its citizenship extremely difficult for a large fraction of its population, and relied heavily on the system of residence permits, it would risk alienating the people who are in fact integrated and loyal to state and society and creating exactly the situation the Estonian administration sought to avoid, namely that of having a 'fifth column' of discontented Russian citizens and stateless people.

Poleshchuk, 2009b:25

També és cert que, durant tots aquest anys, l'Acta de la Ciutadania s'ha anat modificant per ajustar els requeriments i fer-los més accessibles, és a dir, no sempre que s'ha variat algun aspecte de la llei ha estat per endurir-la. Per exemple, s'ha facilitat el procediment d'adopció de la ciutadania estoniana per a persones discapacitades; des de 2001, les persones que hagin acabat el cicle escolar bàsic on hagin estudiat l'estonià com a segona llengua no han de passar l'examen de llengua per a la ciutadania; s'ha reduït el temps d'espera per sol·licitar la ciutadania; el cost dels cursos de llengua que una persona pagui per superar l'examen lingüístic es pot recuperar íntegrament un cop es demostrï haver aprovat el test (MAE, *Fact Sheet September 2009*).

El 1999 es va introduir una de les esmenes més importants a l'Acta de la Ciutadania, a partir de la qual els menors de 15 anys podrien obtenir la ciutadania d'Estònia a través d'un procediment simplificat, si els pares del menor eren apàtrides i sol·licitaven la ciutadania per al seu fill, si no, hauria romàs apàtrida i això hauria entrat en clar conflicte amb l'Article 7(1) de la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets del Menor, segons el qual un nen ha de ser registrat i ha de rebre ciutadania des del moment de néixer (Poleshchuk, 2009b:26).

Hi ha d'altres vies per aconseguir la ciutadania estoniana, algunes de les quals han estat més aviat poc publicades. Per exemple, existeix la possibilitat de naturalitzar-se com a estonià, com per exemple pel fet d'haver prestat serveis especials al país, "Services that are deemed to be achievements, which contribute to the international reputation of Estonia in the areas of culture or sports or in other areas." (MAE, *Fact Sheet September 2009*). De tota manera, però, només 10 persones cada any com a màxim poden naturalitzar-se per via d'aquest procediment. No és estrany, doncs, que des de 1992, només 736 persones hagin aconseguit la ciutadania estoniana d'aquesta manera, i és que deu ser certament difícil definir què s'entén exactament per "serveis especials prestats al país."

Una altra forma d'assolir l'estatus de "ciudadà d'Estònia", vigent només entre els anys 1992 i 2001, era a través del fet de demostrar que un havia donat suport a la independència del país respecte de la Unió Soviètica. També calia haver-se inscrit com a ciudadà d'Estònia abans del març de 1990 (és el procés d'enregistrament dels *ciudadans d'Estònia* dut a terme

pel “Comitè de Ciutadans d’Estònia” a què fèiem referència més amunt –punt III.2.2.3)⁴¹. Aquesta característica exemptava el sol·licitant d’haver de passar els exàmens requerits per la via de naturalització normal. Poc més de 24.000 persones van aconseguir la ciutadania estoniana atenint-se a aquest procediment.

Val la pena destacar que no només els no-estonians estrictament parlant van haver de naturalitzar-se. També ho van haver de fer els de nacionalitat estoniana que no vivien al país el 1918, data en què es va establir oficialment la ciutadania estoniana, principalment perquè ja havien emigrat aleshores. Ells, o més aviat els seus descendents, van haver de naturalitzar-se per mitjà de la via general, perquè l’Acta de la Ciutadania preveu una clàusula especial per als nascuts abans de 1930, amb la qual s’estableix que en aquests casos, els sol·licitants no han de passar els exàmens escrits.

D’aquesta manera, si ens fixem en el nombre de naturalitzats a partir de les diferents vies, podem comprovar que el nombre que es presenta més o menys de manera optimista de prop de 150.000 persones que han rebut la ciutadania d’Estònia per via de la naturalització no correspon en realitat a una lectura tan obertament positiva. Fixem-nos-hi a partir de la taula següent, la qual resumeix gràficament les dades que hem anat presentant fins ara.

---

⁴¹ “During the period, which followed the restoration of independence those aliens who had supported the efforts of Estonia in regaining independence and who had registered themselves as applicants for Estonian citizenship before 1 March 1990. Those aliens were granted Estonian citizenship without the precondition of passing the citizenship examinations. Registration of Estonian Citizens was initiated and organised both in Estonia and in Estonian communities in exile, by the grassroots movement of Estonian Citizens Committees. As a result, the Congress of Estonia, a representative body of citizens of the Republic of Estonia, was elected in February 1990 by nearly 600 000 Estonian citizens. The first session of the Congress of Estonia took place in Tallinn from 11 to 12 March 1990. The activities of the Congress of Estonia from 1990–1992 created conditions for the restoration of Estonian independence in 1991 on the basis of the legal continuity of Estonian statehood. The Congress was dissolved when the legal Estonian Parliament, the Riigikogu, convened in 1992.” (MAE, *Factsheet September 2009*).

Taula III.5: Persons who acquired Estonian citizenship by naturalization (01.09.2009)

Basis	Period	Total Number	In 2008	In 2009
Ethnic Estonians	1992-1999	25,293		
Aliens who supported the independence of Estonia	1992-2001	24,102		
On general conditions	1992-...	64,817	1,139	424
Minors under 15 years of age	1992-...	33,633	947	784
For special services	1992-...	736	2	1
Persons without active legal capacity and disabled persons	1996-...	770	36	23
Total		149,351	2,124	1,232

Font: Ministeri d'Assumptes Exteriors, *Fact Sheet September 2009*.

Per tant, si ens quedem només amb el nombre de persones que han rebut la ciutadania per la via de naturalització general o pel fet de ser menors de 15 anys, les dues formes que se suposa que estan pensades per a la població-objectiu del procés de naturalització, prop d'un terç de les 150.000 persones que en total han rebut la ciutadania estoniana des de 1992 desapareix.

Finalment, dos aspectes més que convé tenir en compte pel que fa a l'Acta de la Ciutadania són: les característiques que prohibeixen que una persona pugui adquirir la ciutadania estoniana i la possibilitat d'obtenir doble ciutadania a Estònia. Pel que fa al primer d'aquests dos aspectes l'Acta, en el seu Article 21(1), estipula que no es podrà atorgar la ciutadania estoniana a algú que: 1) proporcioni informació falsa per sol·licitar la ciutadania d'Estònia; 2) no s'atingui a l'ordre constitucional i de la llei a Estònia; 3) hagi actuat en contra de la seguretat d'Estònia; 4) hagi comès algun crim pel qual hagi estat empresonat durant més d'un any i l'historial penal del qual encara no hagi caducat, o algú que hagi comès crims repetidament; 5) hagi estat contractat o estigui actualment contractat pels serveis d'intel·ligència i de seguretat d'un país estranger; i 6) hagi prestat serveis com a membre professional de les forces armades d'un país estranger, o bé estigui a la llista de reserva d'aquestes forces, o bé se n'hagi retirat; ni aquesta persona ni el seu cònjuge podran rebre la nacionalitat estoniana.

Com diuen Poleshchuk & Järve (2009:12), l'Article 21(1)6 està clarament pensat per als veterans de l'exèrcit soviètic o rus, dels quals es calcula que a Estònia actualment n'hi ha

unes 10.000 persones, entre ells i els membres de les seves famílies. Actualment tenen dret a residir al país per l'anomenat Pacte de Juliol acordat entre Estònia i Rússia el 1994. Bona part d'ells són, però, ciutadans de la Federació Russa.

A la pràctica, un dels impediments més importants amb què es troben les persones que volen sol·licitar la ciutadania estoniana és el requeriment d'haver de residir al país durant un temps determinat. Persones que pel seu treball professional han de romandre fora del país per períodes més o menys llargs de temps, com ara poden ser mariners, no poden fer constar aquests dies que obligatòriament han de passar fora com a temps residit al país (el subratllat és nostre):

The Supreme Court did not deem it possible to count the time they spent working abroad as a part of the period necessary to gain citizenship. *The Supreme Court indicated clearly that naturalisation should be regarded as a privilege, not as a fundamental right.*

Poleshchuk, 2009b:26

Per tant, hi ha clars indicis que se segueix percebant la concessió de la ciutadania del país com un privilegi, més que un dret. Pel que fa a l'opció de tenir al mateix temps la ciutadania d'Estònia i la d'un altre país, la llei és, en principi, clara: l'Article 1(2) de l'Acta de la Ciutadania estableix clarament que no es poden mantenir simultàniament la ciutadania d'un altre Estat i la d'Estònia. El sol·licitant ha de confirmar per escrit, com a màxim sis mesos després de ser enregistrat com a ciutadà d'Estònia, que la seva altra ciutadania s'ha anul·lat. De tota manera, la regulació de la doble ciutadania és, tal com diuen Poleshchuk & Järve (2009:10), de tot menys clara. Citarem el paràgraf tal com ho expliquen íntegrament aquests autors per tal d'evitar confusions:

Article 3 of the Citizenship Act demands that persons who by birth acquire the citizenship of another state in addition to Estonian citizenship shall renounce either their Estonian citizenship or their citizenship of the other state within three years of attaining the age of 18 years. Article 29 addresses the loss of Estonian citizenship upon acceptance of citizenship of another state or renunciation of Estonian citizenship. It stipulates that a person is deemed by the government agency authorized by the Estonian Government to have ceased being an Estonian citizen upon acceptance of the citizenship of another state or upon renunciation of Estonian citizenship in favor of the citizenship of another state. Nevertheless, Article 8 of the Constitution and Article 5(3) of the Citizenship Act stipulate that no

person may be deprived of Estonian citizenship acquired by birth. In light of these provisions, it remains unclear what happens if an Estonian national by birth does not declare his or her wish to be released from Estonian citizenship after he or she has acquired, or is going to acquire, another citizenship. Several Estonians holding dual citizenship have been members of the Estonian Government and elected to Parliament.

Poleshchuk & Järve, 2009:10

S'entén, doncs, que només les persones amb ciutadania estoniana de naixement poden optar a la doble ciutadania, amb la qual cosa tenen aquesta avantatge *de jure*.

Amb tot aquest entramat legal sobre la ciutadania, no és estrany que alguns dels observadors internacionals, com ara el Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial de les Nacions Unides, s'hagin adreçat repetidament a Estònia perquè revisi la seva política en aquest sentit. En el darrer informe d'aquest Comitè, de l'any 2006, el paràgraf 15 està dedicat a aquesta qüestió:

The Committee reiterates its concerns about the strict language requirements set forth in the Citizenship Act for the acquirement of Estonian citizenship. The Committee further notes with regret that the State party has not yet implemented the recommendation made in its previous concluding observations to become a party to the Convention on the Reduction of Statelessness and the Convention relating to the Status of Stateless Persons (art. 5 (d) (iii)). [...] Given the considerable number of persons who remain stateless in Estonia, the Committee recommends that the State Party make further efforts to enhance and facilitate access to the naturalization process. In particular, the Committee recommends that the State Party consider providing to all citizenship applicants high-quality and free-of-charge language courses, and to strengthen awareness raising efforts on the naturalization procedure and its benefits. The Committee reiterates its invitation to the State party to ratify the Convention on the Reduction of Statelessness and the Convention relating to the Status of Stateless Persons.

CERD/C/EST/7:3

En la resposta a aquest informe (abril 2009), Estònia dedica 17 paràgrafs (del 96 al 112, pàgines 18, 19 i 20) a contestar aquesta recomanació. Es destaca que l'Acta de la Ciutadania ha estat esmenada durant el període posterior a la confecció de l'informe del Comitè, però tot i així, les bases principals reguladores del procés de naturalització segueixen sent les mateixes. Destaquen, però, alguns avenços importants, com ara la reducció del

nombre d'apàtrides entre el col·lectiu dels menors de 15 anys (s'ha passat de 6.451 nens en aquesta situació el 2005 a 2775, amb data 11 de març de 2009); l'1 de març de 2009 ha entrat en vigor la Regulació 143 aprovada pel Parlament el 25 de setembre de 2008 mitjançant la qual el procediment per a l'examen de la Constitució i l'Acta de la Ciutadania s'aclareix i se'n facilita la preparació. Es destaca que se segueixen retornant els diners destinats a cursos de llengua per aprovar l'examen de nivell que es demana per a la ciutadania. A més a més, des de la tardor de 2009, s'ofereixen finalment cursos d'estonià gratuïts amb l'ajuda del Fons d'Integració Europeu, cursos oberts a tothom en general (no només a aquells qui vulguin sol·licitar la ciutadania). Finalment, es fa menció extensament de la publicitat que es du a terme per donar a conèixer els beneficis d'adquirir la ciutadania estoniana, emfasitzant el paper que ha de tenir en aquest sentit el Programa per a la Integració 2008-2013, responent clarament a les recomanacions del Comitè. Això no obstant, no es fa referència enlloc de ratificar la Convenció sobre la Reducció d'Apàtrides i la Convenció sobre l'Estatut de les Persones Sense Estat, tal com també recomanava el Comitè.

III.3.1.1. Diferències legals entre els habitants d'Estònia

El Centre d'Informació Legal per als Drets Humans recull a la seva pàgina web quines són les diferències principals entre els habitants d'Estònia a dia 1 de setembre de 2009. Assenyalen les diferències existents entre els ciutadans d'Estònia de naixement i els ciutadans per naturalització, per una banda, i els ciutadans d'Estònia i la Unió Europea i els ciutadans de tercers països (inclosos els apàtrides), per l'altra. En aquest apartat presentem un resum dels aspectes més destacats d'aquesta informació, la qual es pot trobar fàcilment a Internet: <http://www.lichr.ee/main/diferences/> Vegeu-la en cas de voler consultar les Actes i les Lleis a què es fa referència en cada cas.

a) Diferències legals entre els ciutadans d'Estònia de naixement i per naturalització

A partir de la presentació en el punt anterior de l'Acta de la Ciutadania, ja hem vist que una primera diferència entre aquestes dues categories de ciutadans és que els primers poden ostentar la doble ciutadania, mentre que els segons no, sempre hauran de renunciar a la

ciutadania de l'altre país si volen seguir tenint la d'Estònia. Només les persones que han rebut la ciutadania d'Estònia de naixement poden optar a ser President de la República d'Estònia. Només les persones que eren ciutadanes estonianes en el període de la repressió o abans del 16 de juny de 1940 poden ser considerades víctimes de repressió il·legal tal com se les defineix a l'Acta de les Persones Reprimides per part de Règims d'Ocupació. A la pràctica, aquest conjunt de persones són ciutadans d'Estònia de naixement, amb la qual cosa un bon nombre de persones també reprimides pel règim stalinista o nazi, o que per exemple van haver de participar a les tasques de neteja del desastre de Txernòbil, no poden acollir-se als beneficis que suposa aquesta llei, encara que es naturalitzin com a ciutadans d'Estònia.

- b) Diferències legals entre els ciutadans d'Estònia, la UE i ciutadans de tercers països (inclosos els apàtrides)

Pel que fa a la participació política i a la vida social, els votants i els candidats a les eleccions nacionals han de ser ciutadans d'Estònia. En les eleccions locals, els ciutadans d'Estònia i de la Unió Europea tenen dret a vot; els ciutadans de tercers països i els apàtrides han de ser residents permanents o tenir el dret a ostentar un permís de residència permanent a Estònia. Només els ciutadans d'Estònia i els de la Unió Europea poden formar part de partits polítics. D'acord amb la ratificació del Convençió Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals, només els ciutadans d'Estònia poden ser considerats com a "minoría nacional" (sobre aquest punt en concret hi aprofundirem més endavant, quan parlem de l'Acta Lingüística i l'Acta per a l'Autonomia de les Minories Culturals); els ciutadans de tercers països o apàtrides poden beneficiar-se de les activitats organitzades per aquestes minories constituïdes en organització, però no poden participar en l'elecció dels membres dels seus consells. Les persones estrangeres que estiguin en possessió d'un permís de residència temporal estan obligats a registrar-se si deixen el país durant més de 183 dies seguits durant un any. Si no ho fan, poden perdre el dret al seu permís de residència.

Quant al mercat laboral i altres àmbits de l'esfera econòmica, només els ciutadans d'Estònia tenen dret a ser funcionaris. Hi ha algunes excepcions en el cas dels ciutadans de la UE, però els ciutadans de tercers països i els apàtrides ho tenen prohibit. Els ciutadans de tercers països amb permís de residència temporal han de sol·licitar permisos de treball.

Només els ciutadans d'Estònia o de la UE poden ocupar determinats llocs de treball: agutzil, agent de patents, capità d'un vaixell d'Estònia, cap de port, traductor jurat i notari. Només els ciutadans d'Estònia poden treballar com a pilot, persona responsable de la seguretat aèria, operador del trànsit de vaixells, i un propietari únic d'una empresa de seguretat. Hi ha determinades restriccions en relació amb la transferència de propietats de terrenys en àrees frontereres en cas que les persones implicades no siguin ciutadans de l'Àrea Econòmica Europea.

Finalment, pel que fa als aspectes relacionats amb la llei de migració i la naturalització, l'Acta dels Estrangers (*Aliens Act*) preveu normes més complicades per a la reunificació familiar dels estrangers que viuen a Estònia (és a dir, ciutadans de tercers països o apàtrides), que no pas pels ciutadans d'Estònia. I com hem vist, la ciutadania estoniana no podrà ser atorgada a ciutadans de tercers països ni a apàtrides ni als seus cònjuges si aquests han prestat els seus serveis a les forces de seguretat o a les agències d'intel·ligència d'altres països, incloent-hi la ja extingida Unió Soviètica. Les persones que hagin format part de les forces militars d'altres països podran optar a la ciutadania estoniana només si es casen amb una persona que sigui ciutadana d'Estònia de naixement i estiguin casats més de cinc anys.

III.3.2. La legislació lingüística

El Ministeri d'Educació i Ciència és l'ens encarregat d'elaborar i implementar la política lingüística d'Estònia. En relació amb temes lingüístics, el MEC treballa en col·laboració estreta amb el Ministeri de Cultura i el Ministeri de la Població i d'Afers Ètnics. A banda d'aquests òrgans fonamentals, existeixen moltes altres institucions que comparteixen part d'aquests mateixos objectius i s'encarreguen de dur a terme i aplicar també polítiques lingüístiques concretes. Per exemple, convé destacar el Cos d'Inspectors Lingüístics (*Keeleinspekstioon* –en estonià), les tasques més importants del qual inclouen l'observació del compliment de l'Acta Lingüística i d'altres actes legals que regulen l'ús de les llengües a Estònia. A més a més el Cos d'Inspectors Lingüístics s'encarrega d'elaborar advertiments i requeriments judicials si s'observen infraccions de les lleis en aquest sentit, els quals es poden convertir en multes, cas de ser necessari. Un altre òrgan bàsic en relació amb l'elaboració i la implementació de la política lingüística del país és l'Institut de la Llengua

Estoniana (*Eesti Keele Instituut* –en estonià), una institució de R+D governamental, la qual s’encarrega de dur a terme investigacions relacionades amb l’ús de l’estonià estàndard i els dialectes de l’estonià, així com d’elaborar diccionaris (treball terminològic).

Des d’un punt de vista més estrictament legal, La Divisió del Llenguatge Jurídic i per a la Redacció de Lleis (*The Legislative Drafting and Legal Language Division*), del Departament de Política Legislativa del Ministeri de Justícia, s’encarrega de la planificació lingüística des del punt de vista legal. D’altra banda, el Centre Nacional d’Exàmens i Qualificacions (*Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus* –en estonià) és l’encarregat d’aplicar i corregir els exàmens de llengua i de la Constitució a nivell nacional, la majoria dels quals són per a l’obtenció de la ciutadania d’Estònia (Kirss, 2008:13-14).

Finalment, hi ha encara tota una altra sèrie d’institucions que treballen en algun sentit o altre en relació amb la política lingüística del país, tal com s’explica a la pàgina web del MEC:

The Estonian Association of Native Language Teachers, the Integration Foundation⁴², the Archimedes Foundation, Estonian institutions of higher education, the Mother Tongue Society, the Estonian Association of Native Language Teachers, the Estonian Language Foundation, the Võro Institute, the non-profit organization Fenno-Ugria, the Estonian Association of Applied Linguistics, the Estonian Terminology Society, the Estonian associations of foreign language teachers, the Estonian Bureau of Lesser Used Languages, The Finnish Institute in Estonia, the British Council, the French Cultural Institute, the German Cultural Institute.

a <http://www.hm.ee/index.php?1511101>

L’ordenació lingüística actual d’Estònia es basa en dos documents principals: la Constitució de la República d’Estònia⁴³ (1992) i l’Acta Lingüística⁴⁴ (1995). A nivell estatutari, tots dos documents estableixen que la llengua oficial d’Estònia és l’estonià. A més a més, s’estableixen dos tipus de règims lingüístics (Rannut, 2004a i 2004b): un de

⁴² Es refereix a la ja citada “Integration and Migration Foundation Our People” (*Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed*).

⁴³ La versió en anglès de la Constitució de la República d’Estònia es pot consultar íntegrament per Internet a la pàgina web presidencial: <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>

⁴⁴ Se’n pot consultar la versió en anglès a Internet: <http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/estonia3.pdf>

monolingüe estonià per a tot el territori del país, i un altre de bilingüe (llengua oficial – llengua minoritària) reflectit en una autonomia territorial i/o cultural. S'estableix també que el govern té el dret d'introduir règims funcionals pel que fa a l'ús de llengües estrangeres. Els dos règims bilingües, tant el territorial com el cultural, tenen les seves arrels en l'ordre constitucional de la primera república, legislació amb la qual es donava cobertura a les necessitats de les minories del país tant si estaven territorialment concentrades, com era el cas en aquell moment de russos i suecs, com si estaven més aviat disperses en el territori, com podien ser els jueus, els quals es podien adscriure al règim bilingüe cultural.

El règim monolingüe en estonià per a tot el país posa èmfasi en els drets lingüístics que tenen a veure amb la possibilitat de poder-se comunicar en aquesta llengua en tot el territori sobirà. L'article 4 de l'Acta Lingüística estableix justament aquest dret.

Pel que fa als règims bilingües, l'autonomia territorial s'exposa a l'article 51(2) de la Constitució. Segons aquest article, "In localities where at least half of the permanent residents belong to an ethnic minority, all persons shall have the right to receive answers from state and local government authorities and their officials in the language of that ethnic minority." L'article 52(2) diu: "In localities where the language of the majority of the population is other than Estonian, local government authorities may use the language of the majority of the permanent residents of that locality for internal communication, to the extent and in accordance with procedures established by law."

Com Branchadell (2009 i 2010) destaca, el més particular d'aquesta regulació teòricament bilingüe és que concedeix als ciutadans el dret *a rebre* respostes en la llengua de la minoria, i no el dret *a adreçar-s'hi* en aquesta llengua. A més a més, no tothom és susceptible de poder beneficiar-se d'aquest dret. Per fer-ho, s'ha de ser membre d'una minoria ètnica en termes legals, per a la qual cosa és necessari ser *ciutadà* d'Estònia, és a dir, tenir la *ciutadania* estoniana⁴⁵.

Un fet que demostra que aquest règim de territorialitat bilingüe té poques possibilitats reals de ser aplicat, tal com es planteja actualment, és que el 1995, els ajuntaments de Narva i Sillamäe, dues de les ciutats amb major concentració de russòfons del país, van demanar acollir-se a aquest dret de fer servir una altra llengua que no fos l'estonià per a la seva

---

⁴⁵ La resta de consideracions per les minories ètniques són establertes i regulades per l'Acta per l'Autonomia Cultural de les Minories Nacionals, la qual revisarem més avall.

comunicació interna. Això no obstant, aquestes propostes no van ser ateses pel govern d'Estònia per dues raons: perquè la majoria dels ciutadans de Narva i Sillamäe, tot i compartir un mateix origen ètnic rus, no constitueixen una minoria d'acord amb la definició que se'n fa a l'Acta per a l'Autonomia Cultural de les Minories Nacionals, tal com dèiem al paràgraf anterior, i a més a més perquè en les funcions en què es desitjava fer servir una altra llengua a part de l'estonià, s'hauria d'estar en disposició d'utilitzar també aquesta llengua. És a dir, la possibilitat de fer servir el rus, posem per cas, no ha de significar la substitució de l'estonià, sinó un afegit. Atès que aquesta condició tampoc s'hauria complert ni a Narva ni a Sillamäe, el govern va decidir denegar als ajuntaments d'aquestes ciutats la seva petició (Rannut, 2004a)⁴⁶.

Per entendre aquest enfocament legal a l'ordenació lingüística del país hem de tornar novament al moment de la recuperació de la independència. És força clar que lingüísticament parlant, es venia d'una situació complicada, marcada per un fort retrocés de l'estonià, el qual acabava de superar segurament una de les etapes més difícils i negres de la seva història com a llengua de la comunitat lingüística estoniana. Hi havia un temor generalitzat per a la continuïtat de la nació estoniana, fortament vinculada amb la seva llengua.

Ja que fem una pinzellada històrica, val la pena recordar que, en termes legals, previ a la independència d'Estònia, un moment important per a l'organització lingüística de la república va ser el 1989, any en què es va aprovar la Llei Lingüística Estoniana (vegeu punt III.2.2.3 més amunt). D'aquesta manera, Estònia es convertia en la primera de les repúbliques soviètiques que legalitzava l'estatus de la seva llengua pròpia, establia oficialment un règim bilingüe rus-estonià, tot i que ja declarava que l'única llengua oficial de la República Socialista Soviètica d'Estònia era l'estonià. La llei marcava un període de transició temporal a partir del qual els funcionaris i la població en general havia d'adquirir un determinat nivell de la llengua (s'establien set nivells, de menor a major grau de domini: A-F). De tota manera, els efectes de la llei van ser molt limitats, tenint en compte el moment convuls que es vivia aleshores i la necessitat d'haver de dedicar recursos a altres prioritats. Com diu Rannut:

---

⁴⁶ Segons dades més recents (Tender, 2008) aquesta petició de part dels ajuntaments de Narva i Sillamäe s'ha repetit novament, però no ha estat atesa, igual que en l'ocasió anterior.

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

The Language Act, adopted in 1989, should be seen as a remedy to language problems at that time. The main problem was a catastrophic growth of Russian monolingualism, reasons being demographic changes, low status of Estonian in several functional and regional domains, and non-integrative education.

Rannut, 2004a:32

A l'hora d'interpretar la situació de les llengües de les repúbliques bàltiques acabant de sortir de la Unió Soviètica, des d'un punt de vista autòcton, molts sociolingüistes o experts d'aquests països sovint coincideixen a afirmar que cal tenir en compte el cas d'aquestes repúbliques com exemples molt específics pel que fa a la gestació del seu multilingüisme (Verschik, 2005b; Hogan-Brun *et al.*, 2007). D'aquesta manera es vol destacar que normalment no és tan senzill aplicar la visió occidental de gestió de les minories lingüístiques a les situacions del Bàltic. S'assumeix, per tant, que existeix “una visió occidental” de com encarar aquest tipus de problemàtiques, cosa que pot ser discutible, perquè segurament no hi ha una única manera d'aproximar-se a aquesta qüestió entre les democràcies occidentals, sinó que n'hi poden haver diverses. A més a més, en aquesta “visió occidental” hi ha implícita la idea que existeix una forma tradicional establerta des de ja fa temps, quan en realitat els debats sobre la gestió del multiculturalisme i més en concret del multilingüisme són relativament recents en el temps, sobretot si ho comparem amb altres tipus de debats ètico-polítics, com ara el religiós (Kymlicka, 2000 i 2001).

Així, Uldis Ozolins, sociolingüista d'origen letó, proposa que es reconegui els casos bàltics com exemples d'imperialisme o de colonialisme lingüístic: en tots tres casos (Estònia, Letònia i Lituània) hi ha hagut una imposició explícita o implícita d'una llengua de fora, la qual ha anat guanyant progressivament usos i funcions en la vida pública i en les interaccions socials, cosa que s'ha dirigit a nivell institucional; en tots tres casos hi ha un predomini d'un bilingüisme asimètric: els colonitzadors rarament aprenrien la llengua dels colonitzats, mentre que aquests darrers sí que havien d'aprendre la llengua dels primers; en tots tres casos hi ha una limitació funcional de les llengües locals, normalment amb una estigmatització ideològica d'aquesta llengua a favor de la més “moderna”, “avançada” o “internacional”; i finalment, quan l'imperi es desmembra, els colonitzadors es redefeixen com una minoria en peu de guerra per assegurar-se que el seu estatus lingüístic imperialista prevalgui i la seva llengua segueixi sent la llengua de comunicació interètnica, insistint en el manteniment del

bilingüisme asimètric (és a dir, del seu monolingüisme) fent referència als diversos drets de les minories (Ozolins, 2002)⁴⁷.

La solució a aquest tipus de situacions, com suggereix el mateix Ozolins, passa per reforçar explícitament les llengües petites més amenaçades, desfent aquest bilingüisme asimètric i assegurant que la jerarquització lingüística prèviament existent durant l'època imperial es modifiqui. El que no està tan clar, o com a mínim, Ozolins no en diu res, és cap a quina direcció s'ha de canviar aquesta jerarquització, malgrat que tot indica que la proposta no deixa de ser una nova jerarquització amb únicament un canvi d'etiquetes, i la que abans era la llengua dominant ara és la dominada, i viceversa.

Per tant, segons aquesta perspectiva, es necessitaven lleis dures per protegir la llengua i assegurar-ne el seu futur. Per això, es va prendre la llei de 1989 com a punt de partida i es va desenvolupar una nova llei en què ja no apareixia cap menció especial per al rus, com sí hi havia a la llei anterior. La política lingüística estoniana, doncs, es podria considerar com a robusta o explícita (el que en anglès es diria “*thick approach*”, en contraposició a un “*thin approach*”) (Siiner, 2006). I no només aquesta menció especial per al rus va desaparèixer, sinó que aquesta llengua va passar a ser considerada com una llengua estrangera més, igual com podien ser l'anglès, l'alemany o el francès (tot i que seguia sent la llengua de bona part de la població, fossin o no ciutadans nacionals, i que seguís sent emprada en molts dominis, tant en les comunicacions institucionalitzades –mitjans de comunicació i escoles sobretot– com en comunicacions individualitzades –moltes empreses, comerços, etc. segueixen oferint els seus serveis en estonià i en rus). És per això que Rannut (2004a i 2004b) matisa que la Constitució de 1992, pel que fa a les regulacions lingüístiques, defineix més aviat un marc al qual s'aspira, més que no pas del qual es parteix, un marc, per tant, ideal, no real.

Per què, doncs, el rus no podria ser una (segona o secundària) llengua oficial a Estònia, juntament amb l'estonià? La resposta segurament la podríem trobar fent un paral·lelisme amb la situació que hem descrit més amunt, quan parlàvem del debat sobre la ciutadania. Podríem dir que no es contemplava que el rus fos llengua oficial amb l'estonià de

---

⁴⁷ Si l'especificitat dels casos bàltics passa pel fet d'observar que es tracta d'exemples de colonització o imperialisme lingüístic tal com ho planteja Ozolins, ens podríem preguntar quins són els casos que, al llarg de la història i des de la perspectiva de les minories, hagin generat conflictes per contacte multiètnic i que no hagin estat el resultat de l'expansió d'una potència imperialista. Segurament en trobaríem pocs.

la mateixa manera que no es veia com una possibilitat que els ciutadans soviètics passessin a ser automàticament ciutadans d'Estònia. Atesa, doncs, la il·legalitat de la Unió Soviètica, el rus tampoc podia aspirar a cap mena de reconeixement oficial ni de tipus legal, perquè això hauria estat avalar o fins i tot premiar el període d'ocupació soviètica i els seus teòrics perpetradors.

Els experts bàltics argumenten aquesta opció valorant el fet que atorgar un reconeixement oficial al rus, s'estaria facilitant el terreny per perpetuar la situació d'imperialisme lingüístic i de colonialisme tal com hem descrit suara. Fent del rus una llengua oficial, s'estaria assegurant una fragmentació social. Com diu Druviete (1997: 181), “it is known that under unequal power relationships, equal treatment produces unequal conditions” i afegeix que “if Russian was an official language, asymmetric bilingualism would be perpetuated and, therefore, Latvian, Lithuanian and Estonian would lose even more functions.”

Molt probablement, en el moment de la recuperació de la independència, aquesta era una percepció força justificada, atès que, com dèiem, es venia d'una època molt grisa i es tenia la percepció que la llengua estoniana, i per tant, la seva identitat, estava molt tocada, envoltats com estaven per una minoria potent, si més no políticament i social encara, a risc de quedar pràcticament en minoria al seu propi lloc d'origen (si més no a Tallin). Calia, doncs, buscar fórmules per incentivar l'ús de l'estonià, assegurar que s'invertiria la tendència de substitució lingüística iniciada durant l'època soviètica i aconseguir que, com el letó i el lituà, fossin algunes de les noves llengües que s'afegirien a la llista d'èxits de “complete reversed language shift”, en termes de Fishman. Per tant, el 1992 tenia sentit buscar alternatives que no fossin massa *presentistes*, com diria Bourdieu (Hogan-Brun *et al.*, 2007), i valia la pena, doncs, analitzar els esdeveniments històrics més recents per intentar proposar les millors alternatives per trobar un camí de futur estable.

Però també és bastant probable que l'opció triada en aquest sentit, en la mateixa línia etnocentrista com ja hem vist en el cas de la ciutadania, sigui motiu de preocupació o de desencís per a la minoria russòfona del país, així com per a diversos observadors internacionals. Amb una legislació fortament penetrada per la ideologia de l'autenticitat, tal com estem veient, on tot allò que no fos estonià quedava automàticament classificat com “estranger”, els polítics estonians han intentat portar les seves lleis a vegades fins i tot massa

enllà. És el cas del fort debat suscitat a finals de la dècada dels noranta. Segons l'Acta per a l'Elecció dels Consells de Governos Locals (1996), tot candidat a ser elegit en unes eleccions havia de demostrar un cert domini d'estonià. Ja hem explicat que sempre hi havia hagut un estira-i-arrotonsa en la manera de fer política a Estònia i la necessitat d'estar de conformitat amb els requeriments proposats des d'instàncies internacionals. Aquest cas n'és un exemple més.

Després d'haver hagut d'esmenar l'Acta de la Ciutadania per tal que els menors de 15 anys nascuts després de 1992 i fills de pares apàtrides poguessin obtenir la ciutadania d'Estònia per mitjà d'un procés simplificat, el Parlament va decidir esmenar l'Acta per a l'Elecció dels Consells de Governos Locals per introduir-hi aquest requisit lingüístic. Max van der Stoep, l'Alt Comissari per a les Minories Nacionals amb missió a Estònia va escriure el següent al President Meri:

With regard to the law applicable in Estonia, the amendment in question is in my view not compatible with specific requirements of the Constitution which, *inter alia*, stipulates no linguistic requirements as a condition to vote or to stand for office. Moreover, the Constitution stipulates the supremacy of international treaties binding on Estonia over Estonian laws which contradict such obligations. This leads me to draw your attention to the requirements of Article 3 of Protocol 1 of the European Convention on Human Rights and Article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights which stipulate that the will of the people (i.e. the citizenry) is to be the basis of government. It is to be noted that Article 3 of Protocol 1 of the European Convention on Human Rights is to be read in conjunction with Article 14 of the same Convention which forbids discrimination on the basis of language. Article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights is even more explicit in [this regard].

a Semjonov, 2000

Malgrat rebre encara més crítiques de part d'altres experts legals a nivell internacional, la resposta d'Estònia era que (el subratllat és nostre):

The conformity of language qualifications with the Constitution proceeds from the preamble of the Constitution, pursuant to which one of the aims of the Republic of Estonia is to guarantee the preservation of the Estonian nation and culture throughout the ages. *As the Estonian language is an essential component of the Estonian nation and culture, without which the preservation of the Estonian*

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

nation and culture is not possible, the enacting of electoral qualifications guaranteeing the use of Estonian by the Local Government Council Election Act is constitutionally justified.

a Poleshchuk, 2009b:18

Aquest era el punt de vista del Tribunal Suprem Constitucional d'Estònia el 1998. Finalment, aquest requisit va ser abolit, ja que la pressió de l'OSCE (Max van der Stoel) va augmentar fins a tal punt que es va vincular el fet de posar fi a les missions d'aquest organisme a Estònia amb el fet que s'eliminés aquest criteri lingüístic de l'Acta per a l'Elecció dels Consells de Governos Locals, cosa que va succeir el 2001. Val a dir, però, que el preàmbul de la Constitució, citat pel TSC com a fonament per justificar la introducció dels criteris lingüístics per als polítics, ha estat modificat posteriorment (juliol 2007). Actualment, el preàmbul diu (el subratllat és nostre):

With unwavering faith and a steadfast will to strengthen and develop the state, [...] which shall guarantee the preservation of the Estonian nation, *language* and culture through the ages, the people of Estonia [...] by a referendum held on 28 June 1992, adopted the following Constitution.

a Poleshchuk, 2009b:18

La paraula “llengua” no apareixia en la seva versió original de 1992, amb la qual cosa el 2006 es va iniciar el procés per esmenar la Constitució i introduir-hi (només) aquesta paraula. El mateix TSC justificava aquesta necessitat de la següent manera:

Protection and promotion of the beautiful Estonian language required more reliable symbolic and legal guarantees, and the ascription to the language by the Constitution of a particular priority would raise the prestige of learning Estonian and using it in daily life among Estonia's residents who are not native speakers of Estonian.

a Poleshchuk, 2009b:18-19

Aquest episodi relacionat amb l'Acta per a l'Elecció dels Consells de Governos Locals és només un exemple de la freqüent fricció entre els polítics lingüistes d'Estònia i observadors o experts en la matèria a nivell internacional. Per exemple, Boris Tsvilevitx (2001) assenyala que des d'instàncies internacionals, s'han fet sentir crítiques serioses en relació amb determinades disposicions, amb la qual cosa es pot donar fe de la base per al

sentiment discriminatori en el camp lingüístic, tal com les minories ho perceben. Un dels aspectes que se sol destacar en el sentit que podria generar consideracions discriminatòries és l'ús de les llengües minoritàries davant d'instàncies institucionals. Tal com ja comentàvem més amunt, Branchadell (2009 i 2010) indica que aquest seria un aspecte en què la política lingüística d'Estònia podria millorar, com ja suggeria l'informe del Comitè Consultiu que controla l'aplicació de la Convenció Marc sobre la Protecció de les Minories Nacionals (2001).

La preocupació rau en el fet que les minories lingüístiques o culturals tenen el dret de rebre respostes en la seva llengua de part d'instàncies oficials, però no d'adreçar-s'hi en les seves respectives llengües. En tot cas dependrà de l'oficial encarregat d'atendre la transacció en concret i de la capacitat que ell tingui d'entendre la llengua de la minoria. Si no hi ha intercomprensió i s'ha de fer servir un intèrpret o aportar les traduccions dels documents amb què s'hagi de treballar, el cost d'aquests serveis aniran a càrrec de la persona que no domini la llengua oficial, tal com estipula l'Acta Lingüística de 1995. D'altra banda, la capacitat de rebre respostes en la llengua minoritària estarà lligada al fet que en la localitat en la qual pertanyi la dependència oficial hi hagi més de la meitat d'habitants que siguin part d'una minoria nacional, amb la qual cosa s'elimina pràcticament del tot la possibilitat de fer servir cap altra llengua que no sigui l'estonià, per tal com hem vist que la definició de "minoria nacional" és de naturalesa restrictiva (només considera els ciutadans de nacionalitat estoniana, ja siguin autòctons o naturalitzats, com a possibles candidats per formar part d'una minoria nacional).

Per això, Tsvilevitx considera que aquest és un aspecte en què sí que s'infringeix una discriminació per qüestions lingüístiques. Per veure-ho clar, proposa el següent exemple: considerem la posició en què es troba un reclús que no domini la llengua oficial i que, per raons òbvies, no tingui accés al servei de traduccions notariales. Queda clara la situació d'indefensió en la qual es trobaria aquesta hipotètica persona.

Des d'una perspectiva internacional, d'altres institucions que treballen en pro de la defensa dels drets humans dels col·lectius més vulnerables també han dirigit la seva mirada a Estònia, sovint mostrant la seva preocupació per a la situació de la minoria russòfona. A banda del Comitè Consultiu del Convenció Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals ja mencionat, el Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial i sobretot

Amnistia Internacional (AI) han realitzat treballs i informes en què posen de manifest el seu malestar en relació amb el tractament a nivell oficial de les minories, especialment la russòfona. Concretament AI presentava el 2006 un informe en què feien constar, a través d'exemples recollits pels seus analistes, diversos casos de persones que podien haver estat discriminades per motius ètnics i/o lingüístics en el terreny laboral i educatiu, fixant-se sobretot en la reforma de les escoles de línia russa a secundària.

III.3.2.1. L'Estratègia per al Desenvolupament de la Llengua Estoniana 2004-2010

A banda de la Constitució i de l'Acta Lingüística, un altre dels documents bàsics que vertebrèn la política lingüística del país és l'*Estratègia per al Desenvolupament de la Llengua Estoniana 2004-2010*⁴⁸ (d'ara endavant, EDLE), el qual rep continuïtat amb un document amb el mateix títol però amb anys diferents: 2011-2017. En el seu pròleg s'afirma que (l'èmfasi és nostra):

People keep their language, but without the Estonian language the Estonian people would not be what they are. *Being the most important component of self-determination of the Estonians*, our mother tongue without doubt deserves a development plan of its own among many other fields that are important for the Estonian state.

EDLE, 2004:3

Per això, podem dir que aquest document permet destacar fins a quin punt la ideologia de l'autenticitat (Woolard, 2008a i 2008b) penetra en l'entramat legal d'Estònia i, per tant, a nivell institucional, tal com fa notar prou bé Maarja Siiner (2006).

Però l'èmfasi principal d'aquest document és en la llengua estàndard, la qual es percep com que s'està deteriorant degut a pressions externes i internes. Les pressions externes estan caracteritzades per la influència de llengües estrangeres, sobretot de l'anglès i la seva puixança en el moment actual de la globalització, així com l'impacte de la immigració (incorporació de nous parlants d'altres entorns lingüístics, els quals parlen amb

---

⁴⁸ Consultable online (en anglès) a http://www.eki.ee/keelenoukogu/strat_en.pdf

imperfeccions). Els factors interns estarien caracteritzats per una pèrdua de parlants nadius en nombres absoluts produït per la baixa taxa de natalitat del grup estonià i l'emigració de joves cap a l'estranger⁴⁹. D'altres factors que l'EDLE detecta com a influents són la proliferació d'actituds despreocupades per l'ús de la llengua a la societat; un baix nivell dels estudiants de llengua no estoniana que acaben l'escola, amb el conseqüent baix nivell de les àrees professionals que ocuparan; i no parar atenció a les bones pràctiques lingüístiques, sinó concentrar-se només en un criteri d'interès públic en relació amb la legitimitat i els requeriments lingüístics de la llengua oficial (*ibídem*). Per tant, hi ha també una forta ideologia de l'estàndard, una idea preconcebuda molt fixada de què és “parlar bé”, fent servir la terminologia de Milroy, la qual es tradueix en valoracions negatives de les formes que es desviïn de la norma, cosa que a vegades també vol dir que s'espera que els russòfons no només parlin estonià, sinó que el parlin “sense accent” (Valme, 2004).

Com dèiem abans veient els objectius dels Programes per a la Integració, la pressió és decididament cap a una extensió del coneixement de l'estonià cap a la població de llengua primera no estoniana, augmentant sobretot la presència de la llengua en l'ambient educatiu. Com Maarja Siiner apunta, però, el problema en el context escolar és que tant professors com estudiants parlants d'estonià com a segona llengua es troben mancats d'una experiència interactuant amb parlants nadius, fet que els proporcionaria un bagatge més ric a l'hora de ser capaços de llegir entre línies i, en definitiva, usar la llengua com a part d'un contínuum cultural (Siiner, 2006), cosa que com sabem prou bé a Catalunya, es deu molt probablement al fet que no han pogut col·loquialitzar la llengua amb parlants nadius i en ambients naturals, espontanis.

---

⁴⁹ Sobre el tema de l'emigració, que aquest sigui un factor que afecta el desenvolupament de l'estonià en tant que li resta parlants pot ser qüestionable. Raimo Raag (2004) dóna compte de les característiques de la identitat nacional i cultural dels estonians a l'exili entre el 1944-1991 i observa que en general van mantenir un nivell de vitalitat grupal prou elevat. En aquell context es van buscar les formes per ensenyar l'estonià a les generacions més joves, atès que la llengua “és un dels aspectes de la identitat estoniana més importants” (Raag, 2004), cosa que demostra també la ideologia de l'autenticitat a què fem referència. Si ja aleshores es va poder trobar la manera de no abandonar l'estonià, podríem pensar que actualment, amb l'evolució tecnològica i mediàtica, i la facilitat en els mitjans de transport que hi ha hagut, el manteniment de la llengua entre els que decideixen abandonar el país pugui ser encara més viable.

Si a més a més, l'actitud generalitzada és d'un purisme més o menys elevat, aleshores els parlants russòfons d'estoniana tindran més dificultats a l'hora d'interactuar en aquesta llengua amb els estonians. Per tant, tot i que en termes globals l'ús de l'estoniana hagi augmentat molt en els darrers anys arreu del país, tal com veurem, (excepte, segurament, al nord-est) cada vegada té més possibilitats de ser la llengua usada en públic per defecte, Siiner comenta que alguns estudis sociològics exposen que el 90% d'estonians fan servir el rus en menor o major grau quan interactuen amb russòfons, mentre que només el 40% de russòfons utilitza l'estoniana per parlar amb estonians. Tot i que aquestes dades contradiguin la tendència present tal com l'exposarem, Siiner ho justifica dient que "it's easier for Estonians to make mistakes in Russian than for Russians to do so in Estonian" (*ibídem*: 179). De confirmar-se aquest argument, estaríem davant d'una situació semblant a la d'anys enrere, en què els parlants d'estoniana com a llengua primera estarien adoptant una posició autodefensiva en el sentit que preferirien emprar una altra llengua que no és la seva per tal de marcar la frontera entre qui és estoniana i qui no (Kaplinski, 2004). L'únic que canviaria seria la llengua estrangera a fer servir: actualment ja no seria més el rus, atès que el grau de coneixement d'aquesta llengua entre els estonians està minvant ràpidament (sobretot entre les generacions més joves), sinó l'anglès, una tendència que pot haver-se estat gestant en els darrers anys i que podria començar a mostrar els seus primers exemples, tal com veurem; i una tendència, a més a més, que certament preocupa als més puristes de la llengua.

III.3.2.2. La legislació lingüística en l'educació

Segons l'article 37 de la Constitució d'Estònia, tothom té dret a rebre educació i tothom té dret a rebre-la en estoniana. D'acord amb l'Acta de les Escoles Bàsiques i Secundàries (Article 9), dels nivells 1 al 9, qualsevol llengua pot ser la llengua vehicular de l'escola i la llengua amb què s'imparteixi l'educació. La llengua vehicular és definida com la llengua amb què s'imparteixen el 60% o més dels cursos (Article 9(2) de la citada llei). És el propietari de l'escola qui decideix la llengua vehicular de l'ensenyament tenint en compte les necessitats de la regió i els recursos disponibles: professors i material. La majoria d'escoles generals ensenyen en estoniana (un 81%), mentre que la resta utilitzen sobretot el rus (14%). També es

pot estudiar en anglès i finès (*Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, April 2009*).

Taula III.6: The number of schools by language of instruction 2002-2007:

Language of instruction	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007
Estonian	414	415	409	404	405
Russian	85	80	79	75	71
Estonian and Russian	20	20	19	21	21
English			1	2	2
Estonian and English			1	1	1
Estonian and Finnish				1	1
Total	519	515	509	504	501

Font: *Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, April 2009*: 42.

Un dels fonaments bàsics del procés integrador a la societat estoniana consisteix en donar les capacitats lingüístiques i comunicatives bàsiques en estonià a la minoria russòfona del país per tal que aquesta sigui socialment competent, és a dir, pugui estar en igualtat de condicions en relació amb la majoria estoniana i no es trobi discriminada per motius lingüístics o ètnics, alhora que es promoció el manteniment de l'entorn lingüístic natural de l'estonià. Per tal d'accelerar aquest procés i d'assegurar que les futures generacions russòfones adquirien aquest coneixement bàsic de la llengua, es va creure necessària una reforma del sistema educatiu (Vare, 1998).

El model educatiu a Estònia ha estat un tema de debat important com a mínim des de la recuperació de la independència ja que és un dels aspectes més controvertits que es va haver d'heretar del sistema soviètic obligatòriament, perquè no hi havia els recursos necessaris per canviar-lo. Ja des d'un principi, s'observava la necessitat de modificar el sistema basat en dues línies lingüístiques principals: la russa i l'estoniana. El problema, però,

era principalment la falta de recursos materials: professorat qualificat preparat per dur a terme un canvi significatiu, i material docent adequat per ensenyar en estonià. D'altres aspectes problemàtics, que en cert grau, encara es noten actualment, són els següents⁵⁰:

1) El nivell educatiu de la societat ha disminuït. La raó és que cada vegada molta més gent no segueix els seus estudis i els abandona abans d'hora. El greu del cas és que això no només passa a nivell de postgrau o universitari, sinó també a nivell primari i secundari; 2) Hi ha una manca important de personal qualificat que pugui ocupar la demanda que hi ha per part del cos de mestres i professors. Hi segueix havent un percentatge important de mestres sense titulació universitària o preparació específica per ser docent; 3) La societat està fent camí cap a una polarització cada vegada més accentuada entre aquells qui tenen algun grau de formació i els qui no la tenen. En aquest sentit, l'educació d'adults és especialment preocupant; i 4) Estònia no es veu aliena al canvi de valors que està afectant a tot el món occidental. Els valors materials tenen cada vegada més pes en la societat actual. Fins i tot els àmbits de l'art i la cultura estan entrant en el món de la comercialització d'una manera accentuada.

Pel que fa al segon punt, especialment greu per a la política d'immersió lingüística que va començar a entrar en vigor el curs 2007-08 és la manca de professorat qualificat que es requereix per dur a terme aquesta reforma. Aquesta situació es va originar l'any 1997 amb l'esmena de l'article 52 de l'Acta de les Escoles Bàsiques i Secundàries, la qual disposava que a partir del curs 2007-08, progressivament les assignatures de les escoles secundàries russes haurien de ser ensenyades en estonià fins arribar a la proporció de 60-40 (60% d'assignatures en estonià i 40% en rus – d'aquí ve que es conegui popularment com el programa 60-40)⁵¹. Actualment, la regulació 235 d'aquesta mateixa llei (del 23 de novembre de 2007) estableix que a partir del curs 2011-12 totes les escoles de línia russa hauran d'haver culminat el procés d'adaptació al nou programa, i les següents assignatures s'hauran

---

⁵⁰ Per a una anàlisi en profunditat de les reformes educatives a Estònia i dels reptes que encara el sistema educatiu estonià vegeu Ruus, Viive-Riina (2005)

⁵¹ De fet, la polèmica venia d'encara més enrere: la Llei d'Escoles Primàries i Secundàries de 1993 declarava que totes les escoles municipals i estatals haurien d'haver-se adaptat a un ensenyament en llengua estoniana l'any 2000. Els nombrosos debats polítics que la llei va generar (però també la manca de possibilitats reals d'aplicar aquesta mesura tan aviat) van posposar la data primer fins el 2004 i posteriorment fins el 2007, data en què ja es va començar a aplicar el sistema que estem comentant aquí (Rajangu, 2007).

d'ensenyar en estonià a totes les escoles de secundària del país: Literatura Estoniana, Ciències Socials, Música, Història d'Estònia i Geografia. Per tant, a secundària (nivells 10, 11 i 12), la llengua vehicular de l'ensenyament és (serà) l'estonià.

Amb dades d'una enquesta que es va passar a una sèrie de directors d'escoles de línia russa el desembre de 2004, un 14% dels informants declarava que la seva escola estava “ben preparada”, un 55% que estava “parcialment preparada” i un 31% que “no estava preparada” per assumir aquesta reforma amb garanties de poder-la complir (Poleshchuk, 2006). Aquesta manca de professionals preparats per fer front a la important reforma del sistema educatiu prevista per al curs 2007-08 i com superar aquest obstacle principal era un factor determinant de cara a l'èxit o el fracàs de la reforma. En un primer moment, però, tal com era de preveure, es van sentir veus a favor i en contra de la seva aplicació. Segons les dades que aporta Poleshchuk, valoraven positivament aquesta reforma un 34% dels russòfons, enfront del 76% dels estonians, mentre que un 57% dels membres del primer grup la valoraven negativament, quan només un 9% dels del segon compartien aquesta opinió.

En el mateix informe, l'autor explica les dificultats que tenen els joves russòfons que surten d'escoles secundàries russes per seguir els seus estudis en rus a nivell universitari. De tota manera i per altra banda, l'autor no podia negar una evidència: malgrat que el percentatge d'alumnes que podien seguir els seus estudis en rus hagués disminuït (d'un 12% el curs 2000-01 a un 10% el curs 2005-06), és indubtable que en els darrers 5-10 anys el nombre d'estudiants procedents d'escoles secundàries russes que han pogut seguir els seus estudis en estonià ha augmentat. És altament probable que amb l'aplicació i consolidació de la reforma educativa comentada aquest percentatge sigui cada vegada més alt.

En contra d'aquestes dades que presenta Poleshchuk, l'empresa TNS Emor, amb base a Tallin, va realitzar una enquesta⁵² el 2006 entre directors d'escoles i professors per encàrrec del Ministeri d'Educació. Els resultats d'aquesta enquesta són força més positius o optimistes. En general, l'actitud pel que fa al canvi d'ensenyar en estonià és positiva. En comparació amb una altra enquesta que s'havia fet el 2004, les millores són destacables. També es nota un canvi en positiu si comparem les dades d'aquesta enquesta amb les presentades per Poleshchuk, de 2004.

---

⁵² Aquesta i d'altres enquestes encarregades pel Ministeri d'Educació a l'empresa TNS Emor es poden trobar a la pàgina web del ministeri: <http://www.hm.ee/index.php?148688>

El 2006, la majoria d'escoles de la línia russa ja havien introduït algunes assignatures en estonià; les escoles perceben que el seu grau de preparació per al canvi és millor; pensen, a més a més, que el canvi és necessari, i per tant, la seva actitud és positiva. Els enquestats el 2006 opinaven que ara seria bo que el debat se centrés en la creació de materials docents. On més s'havia notat en la millora de les actituds va ser entre les escoles de Tallin. Finalment, l'estudi conclou que la idea de començar a ensenyar en estonià havia estat majoritàriament acceptada, que el canvi en positiu havia tingut lloc poc a poc i pas a pas, i que els professors que encara presenten actituds negatives, els quals no poden i probablement no podran ensenyar les seves assignatures en estonià en el futur, no haurien de ser deixats de banda. Alhora, havia arribat el moment de centrar el debat en el desenvolupament i la creació de materials didàctics adequats.

Una nova enquesta, de 2008 i de la mateixa empresa, preguntava als russòfons en general sobre la seva opinió en relació amb aquest canvi a les escoles de línia russa del país. Pel que fa a la necessitat d'aquesta reforma, dos terços de la població russòfona troben que el canvi és convenient. Però preguntats sobre si necessiten aquest canvi a nivell personal, la proporció varia, i només els pares ho troben més o menys indispensable a nivell personal. Pel que fa a les actituds, la majoria troben que la reforma tindrà un impacte positiu, tot i que alhora, novament, detecten també les tensions que aquest canvi ocasionarà: els estudiants tindran més feina i això els crearà estrès psicològic; més o menys la meitat dels enquestats troben que la llengua i la cultura russes no es valoren prou a Estònia, cosa que posa en perill aquests seus trets distintius com a minoria que formen; finalment, més de la meitat dels informants creuen que les escoles russes no estan encara prou preparades per al canvi.

Malgrat que la percepció de la minoria russòfona pel que fa a aquest canvi, globalment, pugui estar canviant en sentit positiu, també val la pena tenir en compte que bona part d'aquesta població minoritària mostra un cert grau de posició desfavorable, com demostren les següents dades de l'Estonian Open Society Institute relatives als anys 2007 i 2008:

Taula III.7: Current Estonian laws provide for the launch of school reform in 2007. Russian-language secondary schools would teach subjects in Estonian. The goal calls for teaching 60% of the subjects in Estonian. What is your attitude? 2007, 2008, %

	Ethnic Estonians		Ethnic non-Estonians	
	2007	2008	2007	2008
Completely in favor	51	56	7	11
Generally in favor	38	36	24	40
Generally not in favor	5	4	31	26
Completely against	1	1	31	18
Cannot answer	5	3	7	5
Total	100	100	100	100

Source: Estonian Open Society Institute (a Poleshchuk, 2009b:90)

Novament, és des d'instàncies internacionals d'on arriben els suggeriments i/o recomanacions per tal que aquesta transició es dugui a terme amb el màxim de rigor possible, vigilant que es respectin sempre els drets i les llibertats de les persones. En aquest sentit, un dels aspectes que sol atraure més l'atenció pública és el tancament d'escoles, una tendència que naturalment s'accentua per la progressiva davallada demogràfica del país. Però quan són les escoles russes les que es tanquen, els debats se solen polititzar, tal com va passar, per exemple, el 2006 amb el tancament de l'escola de secundària de línia russa "Puixkin", de Tartu, una de les escoles russes més antigues del país. L'escola havia demanat posposar la transferència curricular a l'estonià en dues ocasions, fins que l'ajuntament de la ciutat va decidir tancar-la. Alguns pares van recórrer la decisió als tribunals, però no van tenir èxit. No hi ha hagut cap altra cas com el de l'escola "Puixkin", però tanmateix, el Comitè Consultiu de la Convenció Marc exposava la seva opinió de la següent manera:

"There is clear need to provide the schools, local authorities and others concerned with more procedural and other guidance on how to invoke the possibility to have a minority language as a language of instruction after 2007. Furthermore, there is a need for the central authorities to take more proactive measures on this matter and to establish a sound approach on how to process future applications and to take eventual decisions in line with the principles of the Framework Convention (Article 140)."

Un dels aspectes més preocupant, segurament, és el relacionat amb l'actitud d'alguns professors a les escoles on s'aplica la immersió lingüística. Si fem cas a estudis més o menys recents, podrien estar-se duent a terme en aquests moments certes pràctiques que, per molta bona fe per part dels professors que hi hagi, com ara intentant fomentar l'ús de l'estonià entre l'alumnat que no té aquesta llengua com a L1 ni familiar, sabem que són pràctiques que més aviat poden arribar a ser contraproductes. Un informe recent de Julia Kovalenko exposa que en algunes escoles

teachers use their own way of integrating such children into the school process. The Legal Information Centre for Human Rights received several complaints from parents that regarded the fact that their children were prohibited to use Russian language for communication between children speaking the same language even during the break. The teachers also used to write complaints to the parents and mark such cases as improper behavior. This fact was also concerned by the Chancellor of Justice (equality body and ombudsman)

Kovalenko, 2008:16

La mateixa autora aporta el següent exemple com un cas presentat a l'ONG mencionada:

Kiviõli 1-st secondary school has Estonian as the language of instruction. Those pupils that speak Russian during the breaks are being prohibited to do so. Even brothers have to communicate with each other in Estonian. The teachers motivate such prohibition by the fact that non-Estonians should use any possibility to practice and master their Estonian and that it will help them further in life.

Kovalenko, 2008:16

III.3.2.2.1. La demanda de més estonià per part de la minoria russòfona

Tal com indiquen els resultats de l'enquesta de TNS Emor de 2008 que hem citat més amunt, el fet que els pares opinin que la reforma és important per a ells personalment no vol dir que sigui a nivell pròpiament personal, sinó que pensen que serà beneficiosa per a l'educació dels seus fills, els quals acabaran l'escola amb un millor domini de la llengua oficial. Segons

dades aportades per Mart Rannut (2004a i 2004b), cada any disminueix el nombre d'alumnes a les escoles russes al voltant d'un 4 o 5%. Si aquesta taxa s'ha mantingut estable, dels 40.000 alumnes que anaven a les escoles russes el 2004 haurien de quedar-ne aproximadament uns 30.000. De fet, amb dades del curs 2008-09⁵³, hi ha actualment 28.496 nens a les escoles de línia russa i 3.346 que estudien en immersió lingüística, la majoria dels quals podem preveure que siguin també russòfons.

La tendència, doncs, és que els pares de famílies en què no es parla l'estonià com a llengua habitual volen que els seus fills aprenguin bé aquesta llengua, la qual s'ensenya a les escoles russes com a segona llengua⁵⁴. Si li sumem el fet que en molts casos, les escoles russes solen trobar-se situades en contextos més aviat desfavorables per a l'adquisició natural i espontània de la llengua, tenim la fórmula perfecta perquè al final del cicle formatiu, els adolescents que surtin de les escoles russes no tinguin un domini prou bo de la llengua oficial del país; els costos encara superen els beneficis, en termes de Grin, tal com indica el mateix Rannut (*ibídem*).

Sense esperar els resultats dels debats en cercles professionals (psicològics i lingüístics) sobre la idoneïtat de l'opció de portar els seus fill a una escola on hagi d'estudiar en una llengua que no és la seva, molts pares prenen iniciativa pròpia i els inscriuen a les escoles estonianes (Verschik, 2005b), esperant que amb aquest gest, ara sí, els beneficis superin els costos. Pavelson i Vihalemm (2002) noten un increment del 5% en aquest sentit entre els anys 1997 i 1999: el primer any, el 20% de pares russòfons haurien volgut portar els seus fills a una escola estoniana, mentre que al cap de dos anys ja era un 25% el que demostrava aquesta voluntat.

Però també pot succeir, tal com veurem quan presentem els nostres resultats empírics més endavant, que aquesta opció els acabi sortint més cara del que s'esperaven. Si bé és cert que hi ha estudis que demostren que hi ha nens que no tenen problemes d'adaptació i que poden tirar endavant els seus estudis de manera reeixida (vegeu el mateix estudi de Pavelson i Vihalemm (2002), per exemple), nosaltres hem trobat alguns exemples que confirmen que el nivell d'estrès i de pressió afegida que significa estudiar en una escola estoniana per als

---

⁵³ Extreptes del web del Ministeri d'Educació Estonià: <http://www.hm.ee/index.php?048055>

⁵⁴ En les escoles de línia russòfona, l'estonià s'ensenya des de 3r grau és a dir, des dels 5 anys (Rajangu, 2007).

nens russòfons pot ser molt alt. Un dels nostres informants, per exemple, ens comentava que en un moment donat va haver de prendre la decisió de canviar la seva filla d'escola i portar-la a una de línia russa perquè "hi havia alguna cosa que no acabava d'anar bé." Fins i tot les mateixes Pavelson i Vihalemm aporten un exemple que demostra aquesta tensió de què parlem, encara que sigui d'una manera més o menys anecdòtica, si es vol. Aleksei, un nen rus d'11 anys d'edat, estudiava a l'escola estoniana des de l'etapa preescolar. L'Aleksei era un estudiant regular, tenia problemes amb la gramàtica estoniana i no tenia cap assignatura preferida. Els seus companys de classe l'insultaven i el feien sentir malament pels seus errors en estonià, fins que un dia va explotar i va cridar ben fort que ell era rus i que se'n sentia orgullós, perquè podia parlar dues llengües. Des d'aleshores, no el van insultat més. L'Aleksei celebra el seu aniversari dues vegades, l'una amb els seus amics estonians de l'escola, l'altra amb els seus amics russos –s'intueix que del veïnat– (Pavelson i Vihalemm, 2002).

Així, doncs, sembla ser que la mesura introduïda pel govern d'anar cap a un progressiu sistema d'immersió lingüística parcial a secundària respon a una demanda real per part de la societat, sobretot per part del grup més directament implicat, la minoria russòfona. A més a més, un altre objectiu important a tenir en compte que motiva aquest canvi introduït al sistema educatiu d'Estònia és el fet de mirar de modificar lleugerament l'entorn lingüístic, sobretot en àrees on la presència de l'estonià és pràcticament nul·la o molt baixa, com ara en determinats barris de Tallin i en les ciutats del nord-est del país. Diversos estudis, la majoria d'ells duts a terme per Ülle Rannut, demostren que hi ha una relació directa bastant poderosa entre la configuració lingüística de l'entorn social més immediat i la capacitat de desenvolupar una certa capacitat en estonià. Rannut (2002) distingeix quatre models diferents en funció del context lingüístic, dos dels quals corresponen a un model favorable a la integració, i els altres dos són desfavorables, tal com ho descriu l'autora.

Pel que fa als models favorables, Rannut anomena els models que representen Tallin, per un cantó, i les ciutats del nord-est, per l'altre. A Tallin hi hauria un context lingüístic caracteritzat per una paritat entre l'estonià i el rus, mentre que a Narva i les ciutats del voltant, al comtat d'Ida-Viru, la presència del rus és aclaparadora i, per tant, la de l'estonià, molt minoritària. Aquests models generen un impacte negatiu en el context lingüístic, diu Rannut; negatiu s'entén en el sentit que no afavoreixen l'extensió de l'ús i el coneixement de

l'estonià. Per altra banda, els altres dos contextos els quals sí són favorables en aquest sentit serien els caracteritzats per models on la presència de l'estonià és clarament majoritària: per una banda, Tartu, al sud del país, on si bé hi ha encara una representació de la comunitat russòfona, és molt més minoritària; per altra banda, la gran majoria de la resta del territori del país, caracteritzada per un ambient més aviat rural, amb ciutats petites o molt petites, i on el rus té una presència testimonial, en la majoria de casos. Aquests altres dos contextos, argumenta Rannut, són clarament favorables a la disseminació de l'estonià d'una manera fluïda i espontània. Els russòfons que viuen en aquests ambients aprenen la llengua gairebé per osmosi. Alguns dels casos presentats per l'autora demostren que els nens entrevistats ja havien après l'estonià fins i tot abans d'anar a l'escola, practicant-lo amb els seus companys tot jugant.

Vist així, doncs, la reforma escolar quedaria justificada, sobretot en els entorns on l'aprenentatge de l'estonià és menys favorable, en el sentit que s'estaria modificant aquests contextos justament en la direcció d'intentar introduir una mica més de presència de la llengua, ni que fos de manera artificial. A més a més, s'estaria treballant en la direcció proposada per l'agència Ernst & Young en l'avaluació del Programa per a la Integració 2000-2007 de crear més possibilitats efectives on els russòfons puguin practicar l'estonià. Una altra cosa, però, és si serà suficient, perquè recordem que estem parlant d'introduir més hores en estonià només parcialment i només a secundària (tres cursos). Això, en un entorn encara fortament russificat i amb encara ben poques opcions de col·loquialitzar l'estonià, fan preveure que no. Tampoc estem dient que no valgui la pena l'esforç, només constatem la nostra visió breument de com creiem que pot anar l'evolució d'aquesta qüestió.

Val a dir que a Estònia operen diversos sistemes escolars, és a dir, no només existeixen les línies estoniana i russa, la qual actualment, a nivell de secundària, s'estaria bilingüitzant progressivament. També hi ha escoles russes que treballen amb models de transició, on els nens russòfons reben classes extres d'estonià i després passen a les escoles de línia estoniana; hi ha escoles que treballen amb models d'immersió lingüística total; escoles bilingües, on menys del cinquanta per cent de la càrrega lectiva és ensenyada en estonià; escoles amb immersió parcial primerenca o tardana (Verschik, 2005b). En definitiva, són tota una sèrie de models pensats per donar resposta a la demanda d'aquesta necessitat social per part de la minoria russòfona, alguns dels quals han demostrat ser prou reeixits.

Finalment, val la pena mencionar que no sempre els pares russòfons poden inscriure els seus fills a les escoles estonienes, especialment quan es tracta del nivell pre-escolar. Hi ha un temor generalitzat entre la comunitat estoniana, probablement poc fundat, que si les guarderies s'omplen massa de nens russòfons, aviat es russificarien. Per això, tal com diu Kovalenko (2008:16):

Many Estonian nursery schools have ruled that they will accept children from non-Estonian families only if they have free places or will not accept them at all in order. The Directors of such institutions were acting in accordance with the Rulings of the Local Authorities which are clearly in breach of existent Estonian legislation.

És el cas de la següent dona de Paldiski, el qual presenta la mateixa Kovalenko (*ibídem*: 16):

A Russian woman from Paldiski (small predominantly Russian-speaking town) wanted her child to attend the Estonian-language nursery school. She was then very much surprised that the director refused her the place, motivating her decision by the fact that the child is from a Russian-speaking family and they can accept her only in case there will be free places left. Importantly, the director was acting on the basis of valid act of municipal authorities. This act was later amended after the intervention of the Chancellor of Justice (equality body).

Poleshchuk (2009b:81) aporta més dades sobre aquest cas. L'autor explica que, efectivament, els estatuts de la guarderia en qüestió contenien provisions discriminatòries: segons l'Article 2, la guarderia estava a la disposició només de nens estonianoparlants, mentre que els nens d'altres entorns lingüístics podrien ser admesos només en cas que quedessin places lliures. L'any 2008, el Defensor del Poble va obligar a les autoritats locals a eliminar aquesta regulació discriminatòria.

III.3.2.2.2. L'ensenyament de llengües estrangeres

Ja que parlem de les llengües en l'ensenyament a Estònia, és important per al nostre treball fer referència també a com està estructurat l'entramat de llengües estrangeres. En aquest sentit, s'hi distingeixen tres tipus de llengües: llengua-A, llengua-B i llengua-C, graduació

que indica el moment en què es comença a estudiar cada llengua. La llengua-A s'introdueix al grau 3, és a dir al primer curs de bàsica; aquesta llengua pot ser triada entre l'anglès, el rus, l'alemany i el francès. El nombre d'hores lectives d'aquesta matèria és de tres hores setmanals (quatre sessions de 45 minuts). Posteriorment, al nivell sis (quart de primària) s'introdueix la llengua B, la qual s'escull també entre les opcions per a la llengua-A (s'entén, entre les tres restants) i ocupa la mateixa càrrega lectiva. Finalment, al grau 10 (que equival al primer curs de secundària a Estònia) s'inicia la llengua-C, la qual pot ser qualsevol llengua que el centre esculli, sempre en funció de la disponibilitat de professorat que es pugui encarregar de l'ensenyament de la llengua. El nombre d'hores que s'ensenya la llengua-C depèn de cada escola, però normalment és entre una hora i mitja i tres hores setmanals.

Com és previsible, hi ha un predomini de l'anglès com a llengua-A a les escoles de línia estoniana (88.581 alumnes l'hi estudien), mentre que en les escoles de línia russa o d'immersió lingüística, la llengua-A és predominantment l'estonià com a segona llengua (26.883 i 2.398 alumnes respectivament). La llengua-B sol ser el rus en la majoria d'escoles estonianes i l'anglès en les russes. Finalment, la llengua-C presenta una distribució molt més diversa, sobretot en les escoles de línia estoniana, tot i que es nota un cert predomini de l'alemany. A continuació presentem una taula en què resumim de forma gràfica aquestes dades. Les xifres representen el nombre total d'alumnes per a cada llengua i corresponen al curs 2008/2009.

Taula III.8: Nombre d'alumnes per a cada tipologia de llengua estrangera

Tipologia	Llengua	Escola EST	Immersion	Escola RUS	Total
A	Estonià L2	22	2398	26883	29303
A	Anglès	88.581	169	69	88819
A	Francès	1737	0	0	1737
A	Alemanys	4095	3	26	4124
A	Rus	784	395	2	1181
B	Estonià L2	19	0	49	68
B	Anglès	3800	2297	20705	26802
B	Francès	302	0	181	483
B	Alemanys	8671	10	1287	9968
B	Rus	52434	0	1	52435
B	Altres ⁵⁵	67	0	1	68
C	Estonià	1	0	0	1
C	Anglès	624	0	226	850
C	Francès	1535	0	507	2042
C	Alemanys	6197	267	2181	8645
C	Rus	1961	0	0	1961
C	Altres	2141	0	208	2349

Font: Ministeri d'Educació (<http://www.hm.ee/index.php?048055>)

Així, doncs, no es pot dir que el rus no sigui estudiat per gran part dels alumnes de les escoles estonianes. Això no obstant, també és cert que no deixa de ser una segona llengua estrangera, en la majoria dels casos, i tot i que al final del cicle escolar hauran estudiat uns vuit anys de rus, el nivell que hauran adquirit serà generalment molt pobre. Per això, amb força freqüència, un pot trobar fàcilment joves estonians que declarin que sí que han estudiat

⁵⁵ Les altres llengües esmentades en el full de dades consultat del Ministeri d'Educació són: hebreu, suec, finès, castellà, italià, xinès, japonès, llatí i llengua bíblica (en estonià).

rus durant bastant de temps, però que no el parlen i només l'entenen mínimament, tal com veurem més endavant en l'apartat en què presentem les dades del nostre treball de camp. De moment, però, generalitzant i simplificant-ho una mica, ja ens podem quedar amb una tendència destacada: els alumnes d'L1 estoniana aprenen anglès com a primera llengua estrangera (més aviat seria una segona llengua), rus com a segona i alemany com a tercera. Els alumnes d'L1 russa, en canvi, aprenen estonià com el que diem que seria una segona llengua, anglès com a llengua estrangera i també alemany (com a segona llengua estrangera).

Segons com, aquesta tendència ens pot començar a indicar un fet en el qual aprofundirem més avall, quan parlem del context sociolingüístic, i és que a fi de comptes, és possible que sigui fins i tot la minoria russòfona la que acabi el cicle escolar més ben preparada lingüísticament, fent tots els matisos que haguem de fer en aquest argument. Però en casos en què sigui relativament fàcil o possible adquirir un ús espontani de l'estonià i en cas que aprenguin més o menys bé l'anglès, els nens i joves russòfons estarien capacitant-se en tres llengües: el rus, l'estonià i l'anglès. Els seus coetanis estonians, per contra, tendeixen cada vegada més a adquirir competències en només una llengua estrangera. Això, com veurem, tindrà conseqüències importants en molts sentits.

III.3.3. L'Acta per a l'autonomia de les minories culturals (1993)

Tal com vèiem, el "paradigma nacional", és a dir, la inseparabilitat entre llengua, cultura i nació (Siiner, 2006), penetra de manera notable en tota la legislació estoniana des del moment de la recuperació de la independència. I si es tractava d'anar enrere en el temps i recuperar la legislació republicana que la Unió Soviètica havia interromput, també en l'aspecte cultural era necessari adoptar les mesures que ja havien servit per a la gestió del multiculturalisme, encara que en menor grau, de l'Estònia dels anys vint. Així, com ja hem vist i esmentat abans, inspirats en la Llei sobre l'Autonomia Cultural de 1925, la qual disposava el dret de les minories d'establir centres educatius en la seva llengua pròpia, sempre i quant la minoria fos d'almenys 3.000 membres, el 1993 es va aprovar la renovada Acta per a l'Autonomia Cultural de les Minories Nacionals⁵⁶.

---

⁵⁶ El text d'aquesta llei també es pot consultar íntegrament per Internet a <http://www.legaltext.ee/text/en/XX00038.htm>

L'article 50 de la Constitució estableix “the right, in the interest of their national culture, to establish institutions of self-government in accordance with conditions and procedures established by the Law on Cultural Autonomy for National Minorities.” Com dèiem, però, el més controvertit d'aquesta llei és la definició de “minoría nacional”, definida a l'article 1 i per a la qual s'entén que (l'èmfasi és nostra) “This Law considers as national minorities *citizens of Estonia*, who: reside on the territory of Estonia; maintain longstanding, firm and lasting ties with Estonia; are distinct from Estonians on the basis of their ethnic, cultural, religious, or linguistic characteristics; are motivated by a concern to preserve together their cultural traditions, their religion or their language which constitute the basis of their common identity”.

Així, bona part de la comunitat russòfona del país no és considerada una minoria en termes legals, tot i que Estònia hagi ratificat la Convenció Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals⁵⁷, malgrat també és cert que en aquest tractat tampoc hi hagi una definició explícita de “minoría nacional.” Com hem vist més amunt, com a mínim el 16% del total de la població queda fora d'aquest règim (que seria la xifra corresponent a la suma dels apàtrides i dels ciutadans d'altres països, la majoria d'ells de Rússia, en total unes 217.000 persones). Per tant, gairebé el 60% de les persones russòfones del país no poden ser considerades una minoria en el marc legal actual.

No és estrany, doncs, que al llarg dels darrers anys s'hagin anat fent sentir veus sovint novament des d'instàncies internacionals criticant aquesta definició de minoria nacional. En la seva primera opinió sobre Estònia (2001), el Comitè Consultiu de la Convenció Marc considerava justament aquesta definició “restrictive in nature” principalment per aquest requeriment de la nacionalitat estoniana, el qual “doesn't seem adequate *for the current situation* in Estonia” (a Branchadell, 2010, l'èmfasi és nostra). Així mateix, el Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial ha expressat en diverses ocasions la mateixa queixa com una de les preocupacions més destacades. Per exemple, el 2002 ho feien constar de la següent manera: “The Committee remains concerned about the restrictive definition of national minorities contained in the Act on Cultural Autonomy of National Minorities. The Committee reiterates that this narrow definition can limit the scope of the State Integration Program and affect a policy whose objective is integration transforming it into an

---

⁵⁷ Vegeu-ne el text en anglès a <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

assimilatory policy.” I el 2006, novament aquest mateix Comitè deia que “the current official definition of national minority, provided under the Law on Cultural Autonomy of National Minorities of 1993, excludes non-citizens, the category of which includes stateless persons of long-term residence in Estonia. The Committee is concerned that such a situation might lead to alienation of such groups from the Estonian state and society (art. 1).” I un altre cop, recomanaven el següent “The Committee recommends that the definition of minority under the Law on Cultural Autonomy of National Minorities of 1993 be amended to include noncitizens, in particular, stateless persons of long-term residence in Estonia. The Committee also requests further clarification of the distinction made by the State party between “ethnic” minorities or groups, and “national” minorities.”

També Amnistia Internacional (2006) recomanava a les autoritats estonianes reconsiderar la definició actual de què constitueix una minoria nacional i reconèixer l'existència *de facto* d'una minoria lingüística russoparlant a Estònia, sobretot tenint en compte que en tres de les ciutats més poblades del país, Tallin, Narva i Kohtla-Järve, hi viuen un 46%, un 95% i un 82% de persones d'aquestes característiques, respectivament.

La resposta oficial d'Estònia a aquestes crides per modificar la legislació en aquest sentit ha estat de mantenir la seva posició pel que fa al sentit històric i polític de la llei. En la ja citada resposta al Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial d'abril de 2009, Estònia fa referència justament a aquesta qüestió de la següent manera:

The Government would like to note that the narrower definition provided under the Act has a historical and political significance. In practical application of the rights of national minorities no arbitrary and unjustified distinction between citizens and non-citizens is made. The rights of national minorities in Estonia are guaranteed under the Constitution and other Acts, which do not distinguish between persons depending on their race, colour, religion, mother tongue, political or sexual preferences. The only restrictions on the grounds of citizenship are that persons with undetermined citizenship cannot participate in parliamentary elections or serve in the Defence Forces. All social guarantees also extend to all the permanent residents, regardless of their citizenship. All people living in Estonia may also participate in local government elections.

Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 2009:61

Així, doncs, a efectes pràctics dels drets de les minories nacionals, “no arbitrary and unjustified distinction between citizens and non-citizens is made.” La llei preveu que les persones sense ciutadania estoniana puguin beneficiar-se i participar de les activitats organitzades per part d’una minoria cultural, reduint d’aquesta manera, teòricament, la diferència que hi ha entre tenir o no la ciutadania del país en aquest sentit (Rannut, 2004a i 2004b). El que no poden, però, és ser elegits com a membres del consell d’una minoria cultural, ni tampoc participar en l’elecció d’aquest consell, amb la qual cosa i de manera paradoxal tenen més dret a decidir pel que fa als seus governs locals (en què com a residents permanents sí que poden votar) que no pas en una suposada minoria cultural, en cas que aquesta s’arribés a establir (Semjonov, 2000). Potser per això i perquè en qualsevol cas, ja sigui a nivell territorial o cultural, les minories han de conèixer l’estonià, és a dir, que el règim bilingüe no preveu substituir l’estonià del seu repertori, sinó augmentar-hi una llengua més, a dia d’avui només s’han constituït dos grups com a minoria nacional acollint-se a aquest marc legal, els finesos d’Íngria⁵⁸ i els suecs (*Estonia’s Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 2009:61).

Atès que la majoria de la població del país que podria constituir una minoria no està en possessió de la nacionalitat estoniana, l’Acta per a l’Autonomia Cultural de les Minories Nacionals té també pocs efectes pràctics, i en conseqüència, la via cultural per a un règim bilingüe tampoc pot explorar-se gaire a fons. A més a més, a banda dels ciutadans d’ètnia russa, les altres minories ètniques, anomenades terceres minories, són numèricament molt minoritàries: amb data 1 de gener de 2009, hi havia a Estònia aproximadament uns 27.900 ucraïnesos, 15.700 bielorrussos i 10.800 finesos (font: Oficina d’Estadística d’Estònia). La resta de grups, tot i que es diu que hi ha fins a 140 ètnies vivint a Estònia (Verschik, 2005b; Siiner, 2006), amb prou feines arriben a 2.500 persones, els que serien més nombrosos, amb la qual cosa són relativament pocs els grups que podrien establir-se hipotèticament en minoria cultural.

---

⁵⁸ Regió històrica de la República de Carèlia, Rússia, al S del golf de Finlàndia i el llac Làdoga. Poblada per finesos, la regió fou colonitzada per Novgorod (ss XIII-XV), annexada pels suecs (tractat de Stolbolva, 1617) i definitivament incorporada a Rússia pel tractat de Nystad (1721). (Font: www.enciclopedia.cat).

De tota manera, també val la pena destacar que constituir-se en minoria nacional no és l'única via que tenen les minories de fomentar el coneixement de les seves llengües i/o cultures i organitzar activitats en aquesta direcció. Tal com fan notar els autors de l'informe que estem citant, molts grups ètnics a Estònia han decidit crear “societats culturals nacionals”, organitzacions equivalents a un ONG, els membres de les quals poden ser tant ciutadans apàtrides com ciutadans d'altres països. Segons l'informe, actualment hi ha més de 200 societats culturals nacionals en funcionament a Estònia.

I encara una altra possibilitat oberta per a les minories és dur a terme el que es coneix com una “Escola de Diumenge” (*Sunday School*). Aquest tipus d'escoles estan regulades per l'Acta de les Escoles de Lleure (*Hobby Schools Act*), vigent des de 2007, la qual defineix les Escoles de Diumenge com uns establiments que operen en l'esfera juvenil i crea les oportunitats educatives per desenvolupar la personalitat de cadascú, incloent-hi la pròpia llengua i la pròpia cultura. D'acord amb aquesta llei, el Ministeri d'Educació i Recerca té per objectiu el finançament de les Escoles de Diumenge. El curs 2007-2008, hi havia establertes 12 escoles que rebien ajudes d'aquest tipus, les quals comptaven amb 178 estudiants de grups minoritaris com ara l'armeni, de l'Azerbaidjan, del Daguestan, jueus, turcs, ucraïnesos, d'Uzbequistan i russos.

El que sí recull l'informe d'Estònia en resposta al Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial és la voluntat d'esmenar la llei i canviar-ne algunes parts, el redactat de les quals és confús:

The intention is to introduce amendments to the Act the need for which has appeared in the operation of the existing cultural self-governments – for example, the current Act does not clearly define the legal status of cultural self-governments. [...] The amendments would also specify the procedure for granting the right of operation to cultural self-governments, or more specifically the procedure for authorising a particular cultural society to draw up the list of members of a national minority (e.g. requirements for a cultural society). [...] The current Act has also shortcomings with regard to the competence, financing and state supervision of management bodies of cultural self-governments. There is also some terminological confusion in the Act (e.g. terms cultural government/ cultural self-government/ cultural self-government body). Such inconsistencies would also be eliminated.

Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 2009:62

En definitiva, tota una sèrie d'observacions que ja feia notar Semjonov uns quants anys enrere (2000):

Another serious deficiency in the law has been the vagueness in terms of who is a subject of the law. Sometimes the text refers to a 'person belonging to a national minority'. In other passages it is a question of cultural bodies. In Article 12 the law refers to the 'cultural councils' to be elected; while in Article 24 it is said that institutions of cultural autonomy should be educational institutions, ethnic cultural institutions, enterprises, etc, and that the provisions of appropriate laws should govern these institutions, i.e. the law on private schools, the law on privatisation, regulations for private enterprises, or public organisations, and so on. With all these qualifications, it is unclear, what then shall be the role of the elected councils? What is clear is that the law by no means affords an opportunity for *self-governing* as the cultural councils have only the right to request financial help from official and public foundations and organisations. Yet, all existing NGOs can already do the same, thus to create an additional body through a rather complex and expensive bureaucratic procedure only to be able to do more or less the same things seems obviously useless for most minority societies.

III.3.4. L'Acta per al tractament igualitari (2009)

Una altra de les majors preocupacions que també s'havia anat repetint al llarg dels darrers anys, tant des d'instàncies internacionals com des de les entitats que a nivell local treballen en pro dels drets de les minories, era la manca d'una legislació exhaustiva que garantís un tracte igualitari i, per tant, no discriminatori, per a totes les persones d'Estònia independentment del seu origen, sexe, llengua, etc. Així, el 2006, l'informe del Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial afirmava que “While acknowledging the amendments of the Penal Code in July 2004 which establish different degrees of penalties for acts of racial discrimination and the fact that the State party expressed its intention to transpose European Union Directive 2000/43/EC against racial discrimination in the domestic legal order, the Committee remains concerned about the absence of comprehensive anti-discrimination legislation, in particular legislation and regulations in the civil and administrative fields (art. 2 (1) (d)).” I per tant, exposava la següent recomanació: “The Committee recommends that the State party enact comprehensive antidiscrimination legislation in accordance with the provisions of the Convention, in particular in the fields of housing, healthcare, social security (including pensions), education and access to public

services and that it transpose European Union Directive 2000/43 EC into its domestic legal order.”

Fent cas a aquestes recomanacions, a finals de l’any 2008 el Parlament d’Estònia va acabar de passar els procediments necessaris perquè l’1 de gener de 2009 entrés ja en vigor l’Acta per al Tractament Igualitari⁵⁹. Tal com especifica l’informe de 2009 de part d’Estònia en resposta al Comitè, el qual ja hem estat citant més amunt, l’Acta exposa de manera clara la protecció de les persones contra la discriminació per motius de nacionalitat (origen ètnic), raça, color, religió o altres creences, edat, discapacitat o orientació sexual. Estableix els principis per a un tractament igualitari, els deures per a la implementació i promoció d’aquests principis, i els procediments per a la resolució de disputes discriminatòries.

Per això, Kovalenko (2008:3) afirma que l’any 2008 pot ser valorat molt positivament pel que fa a avenços en relació amb la jurisdicció per a la protecció de les minories a Estònia, sobretot a partir de la introducció d’aquesta darrera llei que hem comentat, tot i que no s’està de recordar que la majoria d’aquests canvis han estat introduïts a la legislació del país no pas per voluntat pròpia dels polítics estonians, sinó per la pressió d’instàncies internacionals, en aquest cas, les directives de la Unió Europea:

2008 can be considered to be an extremely important year for Estonia from a number of perspectives related to the promotion of equal treatment and tolerance in society. Most of the developments were indeed positive, even though they were mainly brought by the requirements of the European Union rather than by the state’s own good will.

També val a dir que en la Constitució del país ja es preveu que tothom té dret a rebre un tracte igualitari i que ningú pot veure’s discriminat per cap tipus de motiu (Article 12 de la Constitució). A més a més, l’Article 9(1) diu que “The rights, freedoms and duties of each and every person, as set out in the Constitution, shall be equal for Estonian citizens and for citizens of foreign states and stateless persons in Estonia.” Però tal com hem vist abans (vegeu el punt III.3.1.1) legalment hi ha certs punts que permeten el tracte diferent en funció de l’estatus de les persones (ciutadà d’origen, ciutadà naturalitzat i no-ciutadà). I si bé és cert

---

⁵⁹ El text d’aquesta llei és consultable íntegrament en anglès a <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=XXXX006&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5rdse+kohtlemise+seadus>

que el 2008 pot ser vist com un any positiu per a les minories d'Estònia, tal com comentàvem suara, no és menys cert que aquestes mesures s'han fet esperar força temps, ja que com assenyala Poleshchuk (2009b:43), les directives antidiscriminatòries de la Unió Europea van ser aprovades per aquest òrgan l'any 2000. A partir de l'1 de maig de 2004, quan Estònia va començar a ser membre de la UE, s'esperava que s'adoptessin aquestes mesures, però no ha estat fins recentment, tal com veiem, que això ha succeït.

Finalment, una de les qüestions que no resol l'Acta per al Tractament Igualitari és la relacionada amb l'Article 36-1(3) de l'Acta del Servei Públic (Public Service Act), tal com fa notar el mateix Poleshchuk. Segons aquest Article, un tractament desigual en funció del domini de la llengua no hauria de constituir un acte de discriminació si està permès per l'Acta Lingüística o per l'Acta del Servei Públic. L'autor, doncs, indica que "A deliberate tightening of the language requirements can lead to indirect discrimination based on race or ethnic origin. By allowing the exception from the general rule, the Estonian legislators *de facto* refused to comply fully with the requirements of the 2000/43/EC Directive." (*ibídem*: 45).

Això no obstant, creiem que cal reconèixer l'esforç dels legisladors estonians per reorientar el contingut del seu corpus legal i incorporar-hi provisions més decididament encarades a combatre la discriminació al país, malgrat que els progressos en aquest sentit siguin segurament més lents del que els defensors dels drets de les minories voldrien.

III.4. El context socioeconòmic

Per acabar-nos de fer una idea més aproximada de la relació majoria-minories a Estònia des d'una macro-perspectiva, en aquest apartat aportarem dades demogràfiques i socioeconòmiques, és a dir, del mercat laboral. Ens interessa, doncs, veure com està distribuïda la població en el conjunt del territori i observar també quines són les característiques de cada grup en termes de llocs de treball i grau de desenvolupament professional. Alhora, una dada demogràfica que ens sembla que no podem deixar de comentar és el nombre de matrimonis mixtos que hi ha a Estònia, atesa la rellevància d'aquest indicador en tant que possible baròmetre del grau d'integració i mescla intergrupals a la societat estoniana.

III.4.1. Dades demogràfiques

A dia 2 de setembre de 2009, la població d'Estònia era d'1.364.952 persones, de les quals 1.146.862 tenien la ciutadania estoniana, 115.624 eren ciutadans d'altres països i 102.466 eren apàtrides. En percentatge, significa que el 84% dels habitants d'Estònia tenen la ciutadania estoniana, el 8,5% tenen la d'un altre país i el 7,5% són apàtrides.

Taula III.9: Nombre d'habitants d'Estònia segons la seva ciutadania

Total	Estònia	Altres							Apàtrides
		Total	Rússia	Ucraïna	Finlàndia	Letònia	Lituània	Bielorússia	
1.364.952	1.146.862	115.624	95.469	5.105	2.933	1.975	1.585	1.449	102.466

Font: Ministeri d'Afers Exteriors (*Fact Sheet September 2009*).

Com era d'esperar, doncs, la majoria d'habitants d'Estònia tenen la ciutadania d'Estònia, de Rússia, o bé són apàtrides. Per tal d'observar quina és l'afiliació ètnica de cada grup de ciutadans, on resideixen majoritàriament en el territori d'Estònia i quin és el seu país de naixement hem de retrocedir en el temps i utilitzar dades del cens de l'any 2000. Els lapsos temporals dels censos a Estònia són d'11 anys, amb la qual cosa aviat es renovaran les

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

dades del cens anterior, però per al nostre treball, ens haurem de basar amb aquestes dades relativament poc actualitzades, però com a mínim oficialment útils encara.

Igualment de manera previsible, la majoria de ciutadans d'Estònia eren estonians, mentre que la majoria de ciutadans de Rússia i d'apàtrides eren russos. Percentatges relativament significatius d'altres nacionalitats tenien la ciutadania de Rússia o bé eren apàtrides, com observem en la següent taula. Per calcular els percentatges, hem tingut en compte el nombre total de persones amb la ciutadania de cada país en el mateix cens de l'any 2000: 1.095.743 tenien la ciutadania d'Estònia, 86.067 la de Rússia i 170.349 eren apàtrides.

Taula III.10: Nombre d'habitants i ciutadania segons la seva afiliació ètnica. Cens 2000 (dades actualitzades el 20 de setembre de 2002):

Ciutadania	Afiliació ètnica								
	Total	Estoniana		Russa		Altres		Desconeguda	
Estònia	1.095.743	922.135	84,15%	141.848	12,94%	29.719	2,71%	1.855	0,16%
Rússia	86.067	692	0,80%	73.375	85,25%	11.577	13,45%	415	0,48%
Apàtrides	170.349	4.896	2,87%	133.346	78,27%	31.554	18,52%	553	0,32%
Total	1.370.052	930.219		351.178		80.736		7.919	

Font: Oficina d'Estadística d'Estònia (www.stat.ee).

Pel que fa a la distribució dels habitants d'Estònia en funció de la seva ciutadania i el seu lloc de residència, podem observar com la majoria de russòfons, tant si tenen la ciutadania de Rússia com si són apàtrides, viuen en àrees urbanes, especialment del comtat de Hariu (a la capital Tallin) i del d'Ida-Viru (el comtat del nord-est que fa frontera amb Rússia, amb ciutats com Narva, Sillamäe i Kohtla-Järve, altament poblades per russòfons). En àrees rurals, el seu percentatge és minoritari. Per contra, els habitants amb la ciutadania estoniana solen ser molt més presents en àrees rurals i en el comtat de Tartu, que tot i ser la segona ciutat més gran del país, situada al sud, es troba en un context fortament estonitzat; d'altra banda, s'observa com són clarament una minoria al comtat d'Ida-Viru. Novament, els percentatges de la següent taula en què resumim aquestes dades indiquen els valors respecte del total del grup.

Taula III.11: Nombre d'habitants i ciutadania segons el seu lloc de residència. Cens 2000 (dades actualitzades el 20 de setembre de 2002):

Residència	Ciutadania					
	Estoniana		Russa		Apàtrides	
Tot el país	1.095.743	79,97%	86.067	6,28%	170.349	12,43%
Ciutats	670.397	61,18%	82.055	95,33%	155.675	91,38%
Camp	425.346	38,81%	4.012	4,66%	14.674	8,61%
Hariu	386.843	35,30%	40.427	46,97%	88.289	51,28%
Ida-Viru	80504	7,34%	34.577	40,17%	61.921	36,34%
Tartu	138.606	12,64%	3.870	4,49%	5.719	3,35%

Font: Oficina d'Estadística d'Estònia (www.stat.ee).

Finalment, quant a la relació entre el nombre de persones amb la ciutadania d'Estònia, de Rússia o apàtrides i el seu país de naixement, observem que la majoria de persones amb ciutadania estoniana són nascudes a Estònia, mentre que el nombre de persones nascudes o bé a Rússia o bé en un altre país i que tenen la ciutadania estoniana és més aviat pobre. D'altra banda, aproximadament el 78% de les persones nascudes a un país estranger (de les quals gairebé un 65% són nascudes a Rússia) tenen la ciutadania de la Federació Russa: és a dir, en el cens de l'any 2000 hi havia més gent que tenia la ciutadania de Rússia de la que havia nascut en aquell país. A més a més, és interessant d'observar que la majoria d'apàtrides són nascuts a Estònia, més que no pas a cap altre país estranger; pel que fa a aquest grup, només un terç ha nascut a Rússia. Finalment, també veiem que la majoria dels habitants d'Estònia nascuts a l'estranger i que tenen la ciutadania russa o són apàtrides solen viure a les ciutats (comtats de Hariu i Ida-Viru) i molt poc al camp, mentre que la població amb ciutadania estoniana i nascuda a Estònia està més repartida entre les àrees més urbanes i les més rurals del país.

Taula III.12: Nombre d'habitants i ciutadania segons el seu lloc de residència i el seu país de naixement. Cens 2000 (dades actualitzades el 20 de setembre de 2002):

Residència	Ciutadania	País de naixement					
		Estònia		País estranger		Rússia	
Tot el país	Total	1.107.226		252.266		190.599	
	Estoniana	995.843	90,88%	96.079	8,76%	77.034	7,03%
	Russa	17.761	20,63%	67.780	78,75%	55.861	64,90%
	Apàtrides	88.847	52,15%	80.642	47,33%	56.733	33,30%
Ciutats	Total	695.655	50,77%	219.207	15,99%	164.649	12,01%
	Estoniana	593.027	54,12%	74.834	6,82%	59.279	5,40%
	Russa	16.873	19,60%	64.677	75,14%	53.332	61,96%
	Apàtrides	82.057	48,16%	72.900	42,79%	51.240	30,07%
Camp	Total	411.571	30,04%	33.059	2,41%	25.950	1,89%
	Estoniana	402.817	36,76%	21.245	1,93%	17.755	1,62%
	Russa	888	1,03%	3.103	3,60%	2.529	2,93%
	Apàtrides	6.790	3,98%	7.742	4,54%	5.493	3,22%

Font: Oficina d'Estadística d'Estònia (www.stat.ee).

Abans d'entrar a presentar dades procedents del món laboral, ens sembla interessant introduir aquí, en relació amb aquest apartat demogràfic, dades sobre el nombre de matrimonis mixtos, les quals també poden ser consultades al cens de l'any 2000. Tal com veiem en la següent taula, podem concloure que el nombre de matrimonis mixtos a Estònia és relativament baix i que, en línies generals, tothom tendeix a casar-se amb persones del seu mateix grup.

Taula III.13: Parelles legalment casades i afiliació ètnica de l'home i de la dona, cens 2000 (dades actualitzades el 22 de novembre de 2002):

Etnicitat home	Etnicitat dona				
	Total	Mateixa que la de l'home	Diferent que la de l'home	Estoniana	Russa
Total	285.015	236.555	47.168	11.207	21.264
Estonià	190.389	176.883	13.307	0	9.136
Rus	70.968	55.372	15.468	6.707	0

Font: Oficina d'Estadística d'Estònia (www.stat.ee).

Veiem, doncs, que de les poc més de 285.000 parelles a Estònia legalment casades l'any 2002, 236.555, o el que és el mateix, el 83% de les parelles són formades per membres del mateix grup, mentre que només 47.168 (el 16,54%) parelles són el que es podria considerar matrimonis mixtos. D'altra banda, observem que hi ha una tendència més gran a que sigui l'home estonià qui es casi amb una dona russa que no pas el revés, o dit d'una altra manera, són les dones russes les que participen més en matrimonis mixtos.

III.4.2. Dades del món laboral

En aquest apartat, ens fixarem en diversos indicadors procedents de l'esfera del treball, especialment fent referència a les diferències que existeixen en funció de l'entorn ètnic i lingüístic de la persona, diferències que, com veurem, per exemple són observables en la taxa d'atur, el volum d'ingressos i el nivell professional, entre d'altres. Abans, però, val la pena recordar que, segons la legislació estoniana, (Article 29 de la Constitució), tot ciutadà estonià té el dret a escollir lliurement la seva professió i el seu lloc de treball. Els ciutadans estrangers i els apàtrides que viuen a Estònia també tenen aquest dret reconegut, a no ser que s'especifiqui el contrari legalment, cosa que ja hem vist més amunt (vegeu el punt III.3.1.1) que pot passar: només els ciutadans d'Estònia i de la Unió Europea poden treballar en determinades feines, com ara agutzil, agent de patents, capità d'un vaixell d'Estònia, encarregat de port, traductor jurat i notari.

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

En primer lloc, si observem les dades sobre la taxa d'atur, veurem que, efectivament, la població “no-estoniana” està sobre-representada en aquest indicador en tots els grups d'edat, però especialment entre els joves.

Taula III.14: Unemployment rates depending on age and ethnic origin, 1997-2007, %

Ethnic origin/ Age group	1997	2001	2003	2004	2005	2006	2007
Estonians							
15-24	11.2	21.8	17.6	17.0	9.5	9.6	8.5
15-74	7.8	10.4	7.3	6.4	5.3	4.0	3.6
Non-Estonians							
15-24	21.2	22.9	26.0	30.9	29.4	18.5	13.7
15-74	13.2	16.8	15.2	15.6	12.9	9.7	6.9

Source: Estonian Labour Force Surveys (a Poleshchuk, 2009b:97).

Ni el domini de la llengua estoniana per part de la minoria russòfona ni el fet de tenir la ciutadania del país tampoc sembla que redueixi les diferències en aquest sentit. Fixem-nos en les següents dades corresponents concretament a la capital Tallin entre els anys 2001 i 2006, així com en la taula 14, on s'observa de manera bastant clara la diferència en les taxes d'atur en funció de la ciutadania de cadascú.

Taula III.15: Unemployment rate in Tallinn for people aged 15-74 depending on ethnic origina and other traits, 2001-2006, %

	2001 – 2003	2004 – 2006
Ethnic Estonians	7.0	3.5
Ethnic non-Estonians	14.8	11.7
...including ethnically non-Estonian Estonians citizens	11.4	8.2
...including ethnic non-Estonians with a good level of command of Estonian*	8.9	7.1

Source: Estonian Labour Force Surveys

Note: * - Non-Estonians with a good level of command of Estonian are those who said they could write and speak it, plus those who communicated in Estonian at home (a *ibídem*: 98).

Taula III.16: Unemployment rate among ethnic non-Estonians depending on citizenship status, ages 15-74, 2001-2006, %

Citizenship – ethnic non-Estonians	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Stateless former Soviet citizens (‘undefined citizenship)	17.1	17.6	19.0	18.9	14.8	9.7
Citizens of countries other than Estonia	21.6	17.5	15.2	19.0	16.3	12.3
Citizens of Estonia	14.1	11.4	11.9	10.7	10.2	8.4
All ethnic non-Estonians	16.8	14.9	15.2	15.6	12.9	9.7
(Ethnic Estonians)	10.4	7.9	7.3	6.4	5.3	4.0

Source: Estonian Labour Force Surveys (a *ibídem*: 107).

D'altra banda, els “no-estonians” estan també sobre-representats en llocs de treball de baix perfil, tant a Estònia en general com especialment a Tallin.

Taula III.17: The share of those belonging to the low-quality work force among ethnic Estonians and non-Estonians aged 15-74 depending on place of residence, 2001-06, %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tallinn						
Ethnic Estonians	6.5	7.4	7.9	6.8	6.0	5.3
Ethnic non-Estonians	14.5	14.5	14.7	17.0	13.7	11.7
Estonia						
Ethnic Estonians	10.0	10.0	10.3	10.3	9.4	8.6
Ethnic non-Estonians	15.5	14.7	13.9	15.4	13.9	13.3

Source: Estonian Labour Force Surveys (a *ibídem*: 98).

Totes aquestes dades les trobem replicades a l'estudi de Lindemann & Saar (2009). En aquest estudi, les autores citen també les possibilitats que tenen els “no-estonians” d'ocupar llocs de treball de més alt nivell:

It appears that non-Estonians have a much smaller probability of working on top positions than Estonians even if they have equal human capital, be this defined in the narrower or broader sense. The existence of country-specific human capital (this is indicated by language proficiency and Estonian

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

citizenship in the table) does reduce the advantage of the Estonians over non-Estonians. However, non-Estonians are only able to be competitive if the Estonians have lower levels of education.

Lindemann & Saar, 2009:96

Les autores adopten una posició força crítica en relació amb l'èmfasi posada oficialment en el discurs del "capital humà." Segons aquest discurs predominant, els canvis a Estònia en aquestes dècades de transició democràtica han afectat majoritàriament els russòfons degut al seu poc nivell de capital humà, entès aquest en dos eixos centrals: el fet de tenir la ciutadania estoniana i d'estar en possessió d'un bon domini de la llengua oficial. Lindemann & Saar conclouen el següent:

Both Estonian language proficiency and Estonian citizenship reduce the risk of unemployment for non-Estonians, but these cannot bring it to the same level as that of Estonians. However, a positive trend is noticeable among young people – good Estonian language proficiency and Estonian citizenship mean that their prospects of avoiding unemployment are comparable to young Estonians. Young people who do not have Estonian citizenship and no Estonian language skills are the clear outsiders. Therefore insufficient human capital is not enough to explain the ethnic-based differences in the Estonian labor market. Individual-centred explanations stress the importance of other individual resources as a precondition for labor market success along with human capital.

Lindemann & Saar, 2009:96

D'altres estudis no tan recents ja apuntaven cap aquesta direcció, en el sentit de destacar que la influència de les variables lingüístiques i del tipus de ciutadania no ho serien tot per explicar les diferències socials entre els habitants d'Estònia. Kulu & Tammaru (2004) proposen les variables del context (social i geogràfic) i del nivell educatiu com a molt importants en aquest aspecte. També Aasland (2002) exposa diversos arguments que anirien en aquest mateix sentit: tenir o no la nacionalitat estoniana no ho és tot per evitar l'exclusió social; és a dir, les diferències ètniques no expliquen *per se* les diferències socials. Coincidint amb Kulu & Tammaru, l'autor argumenta que el nivell educatiu de la persona i el lloc de residència són rellevants. Aasland conclou que la integració i el desenvolupament en el mercat laboral és important per a tots els grups, tinguin o no la nacionalitat, i per tant caldrà posar èmfasi a les zones més pobres del país perquè puguin experimentar un creixement

necessari per tal que les persones d'aquestes àrees puguin evitar ser excloses socialment i laboral.

Poleshchuk (2009b) destaca que el fet de disposar de la ciutadania estoniana i tenir un domini de la llengua situen a les minories en una posició més competitiva, però només en relació amb aquelles persones que no demostrin un grau de fluïdesa en estonià i no tinguin la ciutadania, no pas en relació amb els ciutadans d'ètnia estoniana. A més a més, l'autor exposa que la situació a Tallin és encara pitjor:

The situation faced by minorities in Tallinn is even tenser: the population of the city comprises two groups of roughly equal size – ethnic Estonians and non-Estonians, and they are locked in 'rivalry'. Even a good command of Estonian is not enough to enable ethnic non-Estonians to compete successfully with Estonians on the labour market in Tallinn, both in terms of reducing the risk of being unemployed and also in terms of getting a managerial or specialist position.

Poleshchuk, 2009b:102

Finalment, val la pena fer una ullada quant al nivell d'ingressos. Segons dades que aporta aquest mateix autor, el qual cita la font de l'Oficina d'Estadística d'Estònia, les divergències pel que fa als ingressos anuals d'estonians i russòfons s'han mantingut al llarg dels darrers anys. Poleshchuk cita també l'estudi realitzat per un grup d'experts de la Universitat de Tartu titulat "Why Do Russians Earn So Little: Estonia during the Political and Economic Transition" (Leping i Toomet), els quals documenten una "escletxa inexplicable" en els sous dels homes estonians i els no-estonians:

While in the early 1990s (at the time of the disintegration of the USSR) there were practically no unexplainable differences, later ethnic Estonians started to earn 10 – 15% more than Russians. The gap manifested itself mainly in different pay for the same work and in unequal returns to education. The unexplainable gap was particularly wide in Tallinn with its largest regional labour market in the country. The ethnic wage gap was equal for young and established workers. In the conclusions the authors of the study Kristian-Olari Leping and Ott Toomet expressed the view that the gap could be attributed to discrimination in the form of entry barriers combined with low-level segregation, and to segregated social networks.

Poleshchuk, 2009b:104

I encara citant un altre estudi del mateix any 2007, aquest cop dut a terme per un analista de l'Oficina d'Estadística d'Estònia (Siim Krusell), Poleshchuk exposa que l'autor també observa que els russòfons es troben en una posició de desavantatge respecte dels estonians, sobretot pel que fa al nivell d'ingressos, taxa d'atur i possibilitats de promoció.

Taula III.18: The distribution of ethnic Estonians and non-Estonians over income quintiles for ages 16 and up, 2006, %

	Estonia		Tallinn	
	Ethnic Estonians	Ethnic non-Estonians	Ethnic Estonians	Ethnic non-Estonians
Lower 20%	19	21	10	16
2nd quintile	20	21	14	17
3rd quintile	18	23	12	20
4th quintile	21	19	25	25
Upper 20%	22	16	39	22
Total	100	100	100	100

Source: 2006 Estonian Social Study (a Poleshchuk, 2009b:103).

En el marc de l'estudi ja citat publicat el 2009 *Estonian Human Development Report (2008)*⁶⁰, diversos especialistes en la matèria (entre les quals Lindemann & Saar) afirmen que actualment el grau de desencís de la comunitat russòfona pot estar augmentant progressivament, sobretot entre els més joves, cosa que pot ser encara més preocupant. Lauristin & Vihalemm, per exemple, afirmen que en el mercat laboral, les expectatives d'aquests joves són més grans que les seves oportunitats. Atès que han nascut i crescut en el marc de l'Estònia independent esperen estar en igualtat d'oportunitats que els seus contemporanis autòctons. Per tant, el repte que representa la integració d'aquesta generació més jove és encara més gran i “seria naïf pensar que la situació millorarà per si sola.” Les autores comenten que

⁶⁰ Consultable íntegrament en anglès a http://www.kogu.ee/public/EIA2008_eng.pdf

therefore it can be said that in Estonia there is sufficiently fertile ground for interethnic tensions and conflicts in the form of general dissatisfaction. On the imaginary “map” of European majority-minority relations, Estonia is quite a tense area, and the change in generations will not significantly ease the situation.

Estonian Human Development Report (2008), 2009:101

Segons aquest estudi, la percepció que els joves russòfons marxaran cap a algun altre país d'Europa occidental perquè hi trobaran millors oportunitats no s'està donant, en realitat (només un de cada cinc russòfons creu que podria trobar millors ofertes laborals a l'estranger).

Que un sentiment de decepció profund entre els joves pot provocar tensió, pujar de to i esclatar en brots de violència ja es va demostrar l'abril de 2007, tal com ja hem explicat detalladament més amunt (vegeu III.2.6). Després d'aquests fets, una de les preguntes més importants sociològicament parlant, com detecten Lauristin & Vihalemm (2009), és la següent:

Are the young people who have socialized during the two transition decades into the “new Estonian society” more satisfied and integrated than their parents and grandparents? Or are new problems developing for the younger generation that was born and has grown up in the Republic of Estonia upon entering the Estonian labour market and public sphere? Can a “third-generation problem” similar to the Western European countries develop in Estonia, which could culminate in protests by Russian young people?

Estonian Human Development Report (2008), 2009:81

Les respostes a aquestes preguntes són realment una incògnita, a hores d'ara, i com ja es veu, preocupen a més d'un, si més no pel que fa a experts, especialistes en la matèria. Perquè com hem anat veient, les tendències actuals no semblen pas apuntar clarament cap a una millora clara de les relacions interètniques al país. Si bé és cert que poc a poc es camina cap a una societat més vertebrada a partir de valors estonians, sobretot la llengua, cosa que és un objectiu clar dels Programes d'Integració, també hi ha indicis que poden assenyalar una disgregació important i un distanciament de les posicions a partir de les quals cada grup actua, i especialment en l'àmbit lingüístic aquests indicis són dignes de tenir en compte i

III. EL CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC, LEGAL, SOCIOECONÒMIC I SOCIOLINGÜÍSTIC A ESTÒNIA

veure de prop. És en aquest sentit que encetem el següent apartat, el darrer de l'exposició del context d'Estònia.

III.5. El context sociolingüístic

Havent presentat tot el context social i polític fins aquí, destacant els elements estructurals més rellevants i que més influència han pogut tenir en el desenvolupament del procés integrador a Estònia, ens situem ara de ple a l'època actual per analitzar en un pla més aviat sociològic i lingüístic quina és la situació resultant de tot aquest temps, sobretot des de la recuperació de la independència, on es troba cada grup en aquest procés i quines perspectives de cara el futur es detecten de manera més significativa. En aquest apartat ens fixarem, doncs, en els aspectes més destacats des d'un punt de vista psico-socio-lingüístic, observant primer de tot els coneixements, usos i actituds lingüístiques de cada comunitat de parlants del país, i posteriorment fent una revisió del més rellevant de la literatura sociològica més recent pel que fa a l'evolució de les dinàmiques linguo-identitàries que s'observen actualment en la societat estoniana.

Atesa la relativament poca mescla intergrupala que hi ha a Estònia, tal com hem anat veient fins ara, el concepte de "llengua materna" sol veure's com bastant ben definit per part de la població en general. Per això, el cens de l'any 2000 preguntava "Mis on Teie emakeel?", "Quina és la seva llengua materna?". Un 67,3% de la població va afirmar que era l'estonià, un 29,7% que era el rus i un 3% que era una altra. Creuant aquestes dades amb les d'etnicitat, veurem que hi ha un alt nivell de manteniment lingüístic per part dels dos principals grups del país: un 98% dels estonians i aproximadament la mateixa xifra de russos van dir que la seva llengua materna era també la del seu grup ètnic. Pel que fa a les "terceres nacionalitats", tal com se les anomena a Estònia, val a dir que l'assimilació en rus és notable entre els bielorrussos i relativament menys entre els ucraïnesos: un 70% dels primers declarava que el rus era la seva llengua materna i un 57% dels segons afirmava el mateix.

D'altra banda, val a dir que aquest cens lingüístic ja ha estat criticat per alguns autors (Verschik, 2005a) per la vaguetat de les qüestions relacionades amb la llengua de les persones: tot i la possibilitat de marcar diverses opcions en la resposta, i a més a més de poder especificar quines altres llengües es coneixen, la llista "altres llengües" no és exhaustiva i no es permet la possibilitat d'especificar quines són aquestes altres llengües.

III.5.1. Coneixements, usos i actituds lingüístiques de la comunitat estoniana

Per sorprendent que pugui semblar, tenint en compte el més o menys alt grau de conflicte interlingüístic que viu el país, disposem de pocs estudis, si més no (o especialment) en el nivell micro, que aportin dades sobre els coneixements, usos i actituds lingüístiques de la comunitat estoniana. De fet, aquesta és una de les mancances més serioses per a l'avaluació de la situació sociolingüística a Estònia, segons opina Anna Verschik (2005a i 2005b). De tota manera, ja hem vist més amunt, comentant el marc legal que estructura l'organització lingüística del país, la importància que té per a la comunitat estoniana la seva llengua, i sobretot la puresa d'aquesta llengua (vegeu el punt III.3.2.1). Aquesta dada ens pot valdre ja com a punt de partida introductorí en el sentit d'analitzar els valors i les actituds dels estonians cap a la seva llengua i les del seu entorn més immediat. Sí que disposem, però, d'un parell d'estudis sobre les actituds lingüístiques dels joves (Ehala & Niglas, 2004; Kirss, 2008), i d'un estudi sobre els usos i coneixements de llengües estrangeres de la població d'Estònia (Masso & Vihalemm, 2005).

Pel que fa a la llengua i els joves, tant Ehala & Niglas (2004) com Kirss (2008) destaquen l'augment del prestigi de l'anglès entre aquest col·lectiu, sobretot pel que fa al seu valor instrumental. Els primers autors, per exemple, destaquen que el grup de joves estudiats (d'entre 14 i 18 anys d'edat) valoren molt positivament l'anglès per raons pragmàtiques: si els resulta més barat comprar un telèfon mòbil en què la llengua d'opcions al menú sigui només l'anglès comparat amb si hagués d'incloure l'estonià, es decantarien clarament a favor de comprar-lo només en anglès, o si l'entrada al cinema fos més barata pel fet de no incloure subtítols en estonià, preferirien que fos així. També en ambients laborals i educatius, el valor que atorguen a l'anglès és alt o molt alt. Segons els autors, és especialment preocupant la dada pel que fa al món educatiu, ja que gairebé la meitat dels joves enquestats (un 44%) preferirien una educació a través de l'anglès.

D'altra banda, aquest elevat valor instrumental de l'anglès no va en detriment del valor emocional (Ehala & Niglas en diuen integratiu, un terme segurament més comú en la literatura psico-sociolingüística) de l'estonià. D'acord amb el seu estudi, només un 14% dels informants creuen que l'estonià no és important en la seva família. És a dir, els autors

recalquen que aquests joves tenen un conflicte entre “raó i emoció”, on la raó els fa decantar-se molt clarament per l’anglès pel que fa al valor instrumental de la llengua, mentre que l’emoció que els vincula amb l’estonià segueix sent fortament present.

Les variables que més expliquen el perquè s’atorga un valor instrumental a l’anglès de manera més important són: el context geogràfic (joves de ciutat, sobretot de Tallin, són especialment favorables a l’anglès), el nivell educatiu i d’ingressos dels pares (com major nivell d’ingressos i major nivell educatiu es té, més gran és la tendència a avaluar positivament l’anglès). Val a dir, també, que el fet de no valorar tan positivament l’anglès en aquests aspectes pragmàtics no va lligat amb una postura conscientment presa de voler valorar més aviat l’estonià, en aquests contextos, sinó que més aviat està relacionat amb el nivell de coneixement de l’anglès en si.

Ehala & Niglas troben, doncs, que hi ha una avaluació pobra del valor instrumental de l’estonià, i es pregunten si aquest fet podrà danyar la salut de la llengua i tenir conseqüències negatives. Sembla que més aviat opinen que sí, perquè segons conclouen, la globalització està posant molta pressió a les llengües més febles, tal com ho demostren les actituds dels joves estonians, les quals, segons ells, afectaran la vitalitat objectiva de la llengua en un futur proper. El més preocupant, per aquests dos autors, és el poc valor que atorguen a l’estonià en l’esfera educativa, cosa que realment marcaria el desenvolupament de la llengua.

En la nostra opinió, però, val la pena matisar els resultats de l’estudi d’Ehala & Niglas dient que és molt probable que els joves estonians no atorguin un valor instrumental alt o relativament alt a l’estonià perquè ells ja el saben i no perceben que hagin de fer cap esforç extra, mentre que per aprendre anglès sí que l’han de fer, poc o molt. Que l’alt prestigi d’aquesta llengua pot ser un factor important a tenir en compte pel que fa a l’atracció de l’atenció dels estonians serà quelcom important que nosaltres mateixos documentarem més endavant, amb les nostres dades, però d’aquí a afirmar que això pot afectar la vitalitat de la llengua estoniana hi va un salt massa gran, en el nostre punt de vista. Tot i la representativitat de la mostra d’Ehala & Niglas i encara que les seves preguntes fossin ben formulades i analitzades, és una manera massa barata d’apuntar-se al carro del discurs de l’anglès com a “killer language”, cosa que creiem que cal matisar.

Laura Kirss (2008), per la seva banda, destaca que hi ha una manca de promoció de l'estonià entre els joves:

There are not many youth projects and initiatives directed to promoting or supporting young people's use of Estonian. The Association of Estonian Language Teachers has been organizing contests for students [...] It was not possible to pinpoint any projects initiated by youth that would have been orientated specifically towards promoting the use of Estonian.⁶¹

Kirss, 2008:4

Segons el seu estudi, basat en dades obtingudes a partir d'una sèrie de grups de discussió duts a terme en diferents ciutats d'Estònia (Tallin, Narva i Tartu), es destaca novament la importància del context a l'hora d'incorporar o no l'estonià en el repertori lingüístic diari de cadascú (tal com ja vèiem a partir dels estudis d'Ülle Rannut, citats més amunt). A Tallin, per exemple, la llengua de socialització dels joves entre amics és l'estonià. Fins i tot els parlants de rus com a llengua primera preferiran fer servir l'estonià, perquè és més probable que els russòfons sàpiguen millor aquesta llengua que no pas que els joves estonians sàpiguen rus, cosa que s'adiu amb les dades del nostre treball, tal com presentarem més avall.

Kirss subratlla també la importància de l'anglès en determinats àmbits, com ara els esports, la música i les noves tecnologies. Pel que fa als esports, en especial els més moderns (l'autora cita *BMX –bicycle motocross*, unes bicicletes miniatura que permeten fer-hi acrobàcies- *l'skateboarding*, patins en línia, o “dansa moderna”), l'autenticitat de l'anglès és valorada per sobre de la de l'estonià, en aquests contextos, ja que fer servir la traducció dels termes que s'utilitzen en aquests esports “would look weird and sound clumsy, think the

---

⁶¹ L'autora, però, hauria pogut comentar el cas com a mínim de l'organització *Koos-Vmeste* (literalment, “Junts-junts”, la primera paraula en estonià, la segona en rus), una associació de joves interètnica que d'uns anys cap aquí (des de 2007 en el marc de l'organització SINA, *Suured Ideed Noorte Algatusel* [Grans Idees per la Iniciativa dels Joves], des de 2009 com a organització professional pròpia) estan duent a terme activitats justament per això, per fer coses junts, estonians i russòfons, per fomentar l'establiment de relacions entre iguals en un context informal. Trobem molt digne de destacar les activitats d'aquesta associació sobretot des d'aquest punt de vista i perquè, tal com afirmen els seus membres, tots els participants s'hi enriqueixen, tant uns com altres. La seva pàgina web és www.koosvmeste.ee.

students.” (*ibídem*: 6). Encara en el món esportiu, l'autora documenta que l'anglès pot ser utilitzat algunes vegades com a llengua d'intercomunicació entre estonians i russòfons:

English could also be sometimes used in majority Estonian regions when training partners include Russians. A male student in Tallinn had Russians in his training group and when necessary they talked in English as the Estonians cannot speak Russian and the particular Russians were bad at Estonian. A female participant in Tartu also brought out that sometimes she has to use English to communicate with one of her Russian practice partners.

Kirss, 2008:6

En la mateixa línia que en l'estudi que acabàvem de citar d'Ehala & Niglas, Kirss troba que els estudiants entrevistats atorguen un valor molt alt a l'anglès en l'esfera educativa, i a més a més, no veuen per què això hauria de repercutir en la salut de l'estonià ni comprometre'n la seva supervivència. Segons l'autora, els seus informants demostren un sentiment de tranquil·litat i calma pel que fa a la seva llengua, de cara al futur, han deixat de “patir-hi”, com diria Larreula.

Finalment, els grups de discussió amb “informants clau” (membres d'associacions juvenils d'Estònia) revelen que calen campanyes de promoció per fomentar l'ús de l'estonià entre els joves, ampliant les discussions sobre la llengua més enllà dels cercles estrictament professionals i lingüístics, així com que val la pena fer conscients als joves sobre l'ús correcte de l'estonià, demostrant que el “bon” ús de la llengua és un tema que preocupa, com ja vèiem més amunt.

En definitiva, malgrat els pocs estudis que tenim a mà, sembla ser que la puixança de l'anglès en la societat estoniana pot estar ja sent a hores d'ara un fet destacable a tenir en compte, tal com també veurem que indiquen les nostres dades del treball empíric, però més que com a llengua que exerceixi una pressió substitutòria sobre l'estonià, és en la seva qualitat de llengua d'intercomunicació entre els dos grups principals del país que més preocuparia, almenys en la nostra opinió. Sobre aquest tema, però, en parlarem més a fons en un altre punt d'aquest apartat, més endavant.

Per entendre com s'ha generat la situació que estem presentant aquí seria bo fixar-nos en el desenvolupament de les habilitats en llengües estrangeres pel que fa als dos grups principals a Estònia, estonians i russòfons, i això és justament un dels aspectes que

investiguen Masso & Vihalemm (2005). Val la pena dir que aquest estudi treballa amb dades declarades, les quals, com ja és sabut, poden no reflectir exactament el grau de coneixements lingüístics que posseeix una persona; en qualsevol cas, creiem que és un estudi fet amb rigor i, per la rellevància de les dades que aporta, trobem bo de citar-lo. Observem, en primer lloc, les dues taules que presenten aquestes autores:

Taula III.19: Habilitats lingüístiques dels estonians adults, 1987 i 2003 (%)

	1987			2003			
	No el parla gens	Domina més o menys	El parla amb fluïdesa	No el parla gens	Domina més o menys	El parla i l'escriu	El parla amb fluïdesa
Rus	12	65	23	3	39	39	19
Anglès	61	38	1	28	47	20	5
Finès	68	30	2	34	57	7	2
Alemanys	65	34	1	53	38	8	1
Francès	100	0	0	96	4	0	0

Font: Masso & Vihalemm, 2005:6.

Taula III.20: Habilitats lingüístiques dels russòfons, 1987 i 2003 (%)

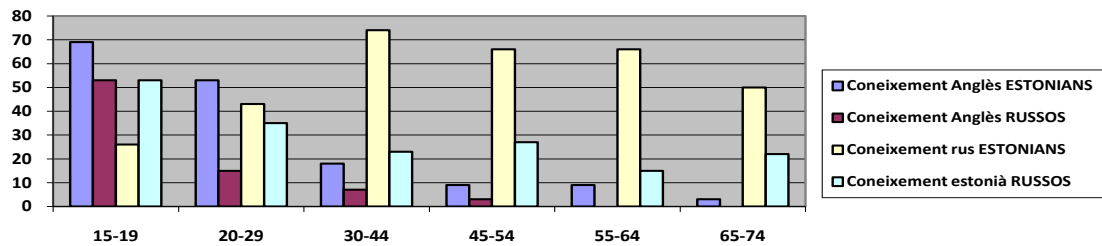
	1987			2003			
	No el parla gens	Domina més o menys	El parla amb fluïdesa	No el parla gens	Domina més o menys	El parla i l'escriu	El parla amb fluïdesa
Estonia	58	32	10	12	61	18	9
Anglès	80	19	1	49	39	9	3
Finès	93	6,8	0,2	83	16	1	0
Alemanys	74	25	1	69	29	2	0
Francès	96	4	0	96	4	0	0

Font: *ibídem*: 6.

Si ens fixem en els nivells més baixos, en el cas del grup d'estonians, el fet de no conèixer aquestes llengües ha disminuït en tots els casos, cosa que indica que les persones han anat aprenent aquestes llengües en els darrers anys. Com era d'esperar, el que més ha disminuït és l'anglès, el coneixement del qual ha augmentat també en els nivells més alts. Per

contra, el nivell de rus d'aquest grup ha baixat en el grau de domini més alt: tot i que en l'enquesta de 2003 hi hagi fins a quatre nivells possibles de resposta i en la de 1987 només eren tres, podem veure que el percentatge de persones que declaraven parlar el rus amb fluïdesa ha baixat de 23 a 19 punts. Per contra, en el grup de russòfons, és el coneixement de l'estonià el que ha evolucionat de forma més contundent, com també era d'esperar, tot i que en els nivells més alts pot haver fins i tot perdut un punt percentual. El coneixement de l'anglès també ha millorat en aquest grup, però no tant com el de l'estonià. Unes dades corroborades pel següent gràfic, el qual destaca, a més a més, que en les generacions joves, aquesta tendència és encara molt més marcada.

Gràfic III.1: Coneixement actiu de l'estonià, el rus i l'anglès per edats per part d'estonians i russòfons (% , coneixement actiu = l'entenc, el parlo i l'escric + el domino fluidament)

Font: *ibídem*: 11.

Pel que fa als russòfons, veiem que, com més joves són, més bon domini tenen tant de l'anglès com de l'estonià. En canvi, els estonians, com més joves, menys rus saben i més anglès dominen. Aquestes dades, tot i que declarades (recordem-ho), ens parlen d'una plurilingüïtzació efectiva de les noves generacions estonianes en diferents sentits: s'observa una tendència a un bilingüisme en estonià-anglès per part de la comunitat estoniana i un trilingüisme més o menys efectiu en rus-estonià-anglès, en aquest ordre, de la comunitat russòfona, si és que podem fer servir aquí les etiquetes de "bilingüisme" o "trilingüisme" encara que sigui temptativament.

Masso & Vihalemm observen, doncs, que el coneixement de l'anglès s'ha multiplicat per dos en l'espai temporal que comprenen les dades del seu estudi, i que és sobretot en les noves generacions on aquest coneixement ha augmentat de manera més significativa, atès que no només l'estudien formalment a l'escola, sinó que en reben altres *inputs*, sobretot a partir dels mitjans⁶² i de les noves tecnologies. A més a més, les autores troben que el coneixement de l'estonià entre la població russòfona també ha crescut força significativament, altre cop sobretot entre els més joves. Tot i això, noten que l'ús de l'estonià no supera el de l'anglès, perquè la relació entre coneixement i ús de la llengua és més forta pel que fa a l'anglès que no pas a l'estonià, en aquest grup.

En funció del coneixement de llengües, a Estònia podem dividir la població en quatre grups: monolingües (14%), persones que parlen una llengua estrangera (34%), persones que en parlen dues (30%) i persones que en parlen tres o més (22%). Segons l'estudi d'aquestes autores, el primer grup seria més aviat característic dels russòfons, mentre que els estonians autoavaluen les seves habilitats en llengües estrangeres de manera més optimista-postiva. Així, diuen Masso & Vihalemm, Estònia s'ha convertit en un territori trilingüe, on la introducció de l'anglès a través de canals com la televisió i Internet ha crescut molt en els darrers anys. L'estonià, però, segueix sent una llengua amb un valor social important, ja que sobretot en l'última dècada, les situacions diàries en què es pot utilitzar han augmentat, especialment en contextos fortament mixtos, com ara a Tallin.

III.5.2. Coneixements, usos i actituds lingüístiques de la comunitat russòfona

Pel que hem anat veient fins ara, doncs, tot indica que el coneixement de l'estonià per part de la població russòfona s'ha incrementat en els darrers anys de manera general. Amb dades més recents citades a l'informe en resposta a les recomanacions del Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial, elaborat des d'Estònia i publicat l'abril de 2009,

---

⁶² Val a dir, per exemple, que a Estònia, no només les pel·lícules al cinema són subtitulades (amb una línia per l'estonià i l'altra pel rus), sinó que també les sèries de televisió (la gran majoria de producció nord-americana) es visualitzen d'aquesta manera (si bé potser a televisió, el subtitulat bilingüe no és tan freqüent).

s'observa que la tendència és que el grup que declara no saber gens d'estonià vagi disminuint, mentre que els nivells “passiu”, “actiu” i “amb fluïdesa” augmenten.

Taula III.21: Self-assessment of the Estonian language proficiency among the Russian-speaking population in Estonia 1989-2008, %

	No proficiency	Passive: I understand a little but do not speak	Passive: I understand and speak a little	Active: I understand, speak and write a little	Fully proficient
1989	23	47*		15	12
1991	21	53*		14	8
1995	21	56*		13	7
2003	12	26	27	18	9
2005	14	26.5	29	21	6
2008	19	25	24	17	15

Sources: 1989 survey “Life in Estonia” by Tartu State University department of journalism; 1991 survey “Estonia in March” by Tartu State University and Mainor Company; 1995 Emor; 2003 “I. The World. The Media” by Tartu University department of journalism and communication – Faktum; 2005 “I. The World. The Media” by Tartu University department of journalism and communication – Saar-Poll; 2008 “Integration monitoring survey”.

* In the surveys of 1989, 1991 and 1995 passive language proficiency was not divided into two levels.

(a *Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 2009:59).

Val la pena destacar l'augment de persones que declaren no saber gens d'estonià entre els anys 2003 i 2008: s'ha passat d'un 12% el 2003 a un 19% el 2008, cosa que potser podríem interpretar com a símptoma de l'augment del grau de desafecció entre la població russòfona a Estònia. Segons es diu en aquest mateix informe, el valor de l'estonià entre aquest conjunt de la població té un important valor pragmàtic: és necessari per sol·licitar la ciutadania del país, és una eina molt útil a l'hora de millorar les possibilitats de cadascú al mercat laboral, per engrandir les oportunitats d'estudi i augmentar la confiança en un mateix.

Per tant, és el valor instrumental de l'estonià el que més aprecien els membres de la comunitat russòfona del país: “According to the assessment of the Russian-speaking inhabitants, Estonian language proficiency is necessary for getting a good job (75%), increasing mutual trust (68%) and demonstrating aspiration (60%).” (*ibidem*: 60). Però a més d'aquest valor instrumental, l'informe també destaca que entre els joves, el valor integrador de la llengua estoniana és alhora important, ja que demostra fins a quin grau la persona està integrada al país o no: “According to the assessment of young people who are acquiring higher education, Estonian language proficiency is a precondition for integration and the level of language proficiency determines the extent to which a person feels integrated in society.” (*ibidem*: 60). Segurament podríem dir que hi ha una gradació, en aquest sentit, i primerament es valora com a eina instrumental i, en segon lloc, com a eina integradora, per aquest ordre, i és probable que tingui més pes el primer d'aquests dos elements, com veurem a partir de les nostres dades.

Finalment, aquest estudi posa èmfasi també a la plurilingüïtzació efectiva que estan experimentant sobretot les generacions més joves de russòfons, fet que els podrà situar en una posició avantatjosa en relació amb els seus contemporanis estonians en un futur més aviat a curt termini: “Most of the larger companies offer Estonian, English as well as Russian language training for their employees. Employers were of the opinion that the situation of Estonian and Russian young people on the labour market was changing: if previously Russian-speaking younger people were in a worse situation, now they often know very good Estonian. And as a large proportion of young Estonians do not know Russian then younger Russians with knowledge of several languages can more easily cope on the labour market.” (*ibidem*: 60). Trobem que aquest és un punt molt important a tenir en compte, com ja hem indicat abans, més amunt, i en aquest sentit és destacable el pes del rus com a llengua internacional, perquè com a tal, es demostra que poc o molt, sempre acabarà tenint un cert grau d'atracció i, per tant, la llengua de la minoria més nombrosa d'Estònia mantindrà un paper d'influència gran a l'hora de definir el context sociolingüístic del país. I aquesta tendència que s'apunta aquí es veu clarament reflectida també en les nostres dades, com bé veurem en el següent capítol.

Per acabar-nos de fer una idea de la situació global des del punt de vista de les actituds i de les dinàmiques identitàries presents al país, presentem a continuació algunes de

les conclusions i idees més importants que aporten les investigacions més recents dutes a terme en aquest sentit per part de diversos experts en la matèria.

III.5.3. Diferències i semblances entre estonians i russòfons

Tal com diu Vetik (2000), com ja vàiem més amunt, un dels problemes principals per a la integració a la societat estoniana és el fet que hi cohabituen dues comunitats que, en termes generals, viuen en dos móns a part, separadament. En part, és una observació que a priori pot semblar correcta: cadascú sol tenir les seves pròpies xarxes socials familiars i d'amistat, les quals per norma general solen estar compostes per membres del mateix grup ètnic. Un dels àmbits en què probablement hi hagi més encontres interètnics és el laboral, però fins i tot aquí solen haver-hi patrons força monològics. En aquest context, és d'esperar, doncs, que cada grup tingui les seves pròpies creences i actituds sobre temes socials. En poques paraules i tal com ens diria Bakhtin, cadascuna de les dues comunitats viu en dues esferes cronotòpiques diferents, i el Tallin o l'Estònia que veuen uns i altres, tot i ser el mateix lloc espai-temps, no és ben bé igual, segons qui és que el miri, com també ens recordava Blommaert (2005a i 2005b), dient que “el món és un lloc diferent, depenent de la posició des d'on el miris.”

Aquesta és justament la hipòtesi que es planteja Christina Maimone (2004) en un estudi l'objectiu del qual és intentar esbrinar si és cert o no el fet que hi hagi una diferenciació realment comprovable entre russòfons i estonians en aquest sentit. El que troba Maimone és que si bé és cert que les actituds que cada grup sosté en els termes analitzats (àmbit familiar, religió i polític) és el que els manté separats, també és veritat que les diferències observades entre els dos grups no són les úniques coses que els divideixen, i que les desigualtats no són extremes, fet que cal valorar positivament. A més a més, quan es compara els dos grups amb membres d'altres països (russos de Rússia, finlandesos de Finlàndia, etc.) s'observa que més aviat russòfons i estonians funcionen com a subconjunt unitari.

On es nota més la diferència entre els dos grups és en el pla de la satisfacció amb l'acció governamental. Maimone compara dades dels anys 1990 i 1996. En el primer grup de dades, el col·lectiu russòfon es mostrava més aviat satisfet amb els desenvolupaments

polítics que estaven tenint lloc al país (fet que serveix a Maimone per donar una possible explicació del perquè la transició cap a la independència va ser no violenta); per contra, el conjunt d'estonians estaven més aviat poc satisfets en aquest sentit. Al cap de sis anys, però, la tendència s'havia invertit, i ara eren els estonians els que sí estaven més satisfets amb l'acció governamental, mentre que els russòfons se sentien descontents. Maimone comenta que si aquesta tendència continués, els russòfons es trobarien cada vegada menys identificats amb el govern d'Estònia i de retruc, amb el país en general.

Segons l'autora, pot ser que la integració lingüística faciliti la trobada de punts en comú entre els dos conjunts, però perquè això passi, la proporció minoritària de la població ha de sentir-se plenament acceptada per part de la majoria, si no, no hi haurà programes lingüístics integradors que valguin. Amb força probabilitat, segurament això és el que ha estat succeint a Estònia, tal com hem vist quan comentàvem la valoració dels resultats del Programa per a la Integració Estatal 2000-2007 més amunt. S'ha donat una importància massa forta a l'extensió del coneixement i l'ús de la llengua sense tenir en compte altres elements que poden facilitar o dificultar la integració d'estonians i russòfons a la mateixa societat.

De tota manera, podem interpretar com un fet positiu que, en els camps analitzats per Maimone, les diferències observades no siguin tan grans com normalment es creu que són. Aquest és un element que ens permet pensar que hi ha camp per treballar i que és finalment possible trobar punts d'encontre comuns entre els dos principals grups de la societat estoniana, que és en el fons el que intenta aconseguir el Programa per a la Integració Estatal en la seva versió renovada (2008-2013), tal com hem vist que ho presentava Tanel Mätlik.

Però ja sabem que els plans “objectius” i “subjectius” de l'anàlisi de la realitat no sempre coincideixen, i per molt que “objectivament” no hi hagi diferències significatives entre estonians i russòfons d'Estònia, el que segurament acaba pesant més i tenint un paper més destacat és com les persones es fan significativa aquesta realitat, i ja veiem a l'inici d'aquest apartat (de fet, ho hem anat veient al llarg de tot el capítol) que en aquest sentit, les dues comunitats sí que poden acabar essent efectivament molt diferents. En aquest punt, però, hi aprofundirem més endavant.

Seguint ara amb el repàs d'altres estudis macrosociològics quantitativs destacats, podem dir que actualment, la major part d'aquests estudis més recents, d'una dècada cap

aquí, semblen indicar que s'estan establint tres tendències principals: per una banda, el grup majoritari d'estonians mantenen una posició més o menys neutral amb referència al grup russòfon i la seva integració a la societat estoniana, amb actituds cap a aquest grup que van des de l'amenaça que representa la seva presència a Estònia per a la cultura i la llengua estoniana fins a una valoració més explícita del fet multicultural i, per tant, el respecte mutu i l'absència de prejudicis. En aquest contínuum s'hi trobaria el 81% dels estonians, segons un estudi d'Iris Pettai (2003). El 19% restant estarien situats en una posició de rebuig total de la minoria russòfona, els quals Pettai defineix com “nacionalistes radicals.”

Per altra banda, quant a les actituds del grup russòfon, es destaca una voluntat més emfàtica de ser part de la societat del país. Segons el mateix estudi, la majoria d'ells s'han desfet dels prejudicis cap als estonians i donen suport a les prioritats de desenvolupament del país. Si bé encara queda una minoria més o menys reduïda d'aquest grup que podria definir-se com a “excloent” –un 14% segons Pettai, la majoria dels quals viuen en entorns més aviat poc estonianitzats (contextos urbans, barris o ciutats amb una més o menys alta concentració de russòfons)–, també és cert que una part d'aquest grup (un 13%) es troba en la fase de cohesió social, el nivell màxim d'integració d'acord amb l'escala proposada per l'autora. Aquest subgrup estaria caracteritzat pel fet de tenir unes actituds i una manera de pensar com la de la majoria estoniana, és a dir, es troben pràcticament assimilats, cosa que els és facilitada pel fet que viuen en un context on la presència de l'estonià és alta o molt alta (entorns més aviat rurals o barris amb poca presència de russòfons).

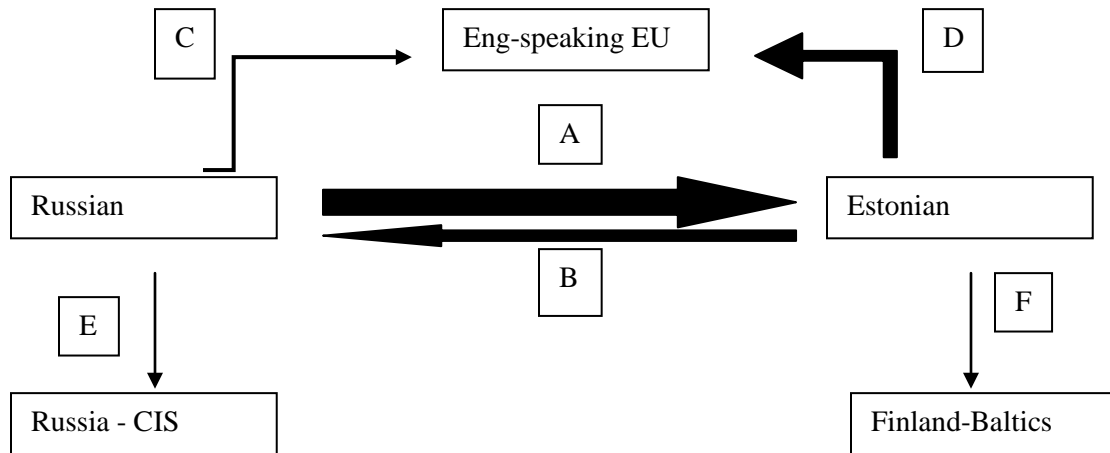
Finalment, la tercera tendència que s'observa és que tots dos grups s'estan integrant alhora a un marc comú extern el qual s'associa amb una sèrie d'elements occidentals: l'anglès, la Unió Europea, les noves tecnologies, etc. En aquest procés, tant estonians com russòfons condicionen el seu comportament cultural a un model exterior i s'integren a través d'exposar-se a aquest model (Laitin, 2003). David Laitin (2003) estudia quines dinàmiques socials poden ser predominants i proposa sis models: (A) els russòfons s'integren a la cultura estoniana; (B) els estonians s'integren a la cultura russa; (C) els russòfons s'integren a una cultura de base europea i angloparlant; (D) els estonians s'integren a una cultura de base europea i angloparlant; (E) els russòfons s'integren a un model post-soviètic de base russa; i (F) els estonians s'integren a un model bàltic de base finlandesa.

Segons els resultats que presenta Laitin, els models que prenen més força són l'A, el C i el D. Tal com comenta aquest autor, “whatever the rhetoric on both sides of this divide, the social reality of Estonian-Russians adopting the cultural practices of Estonians is quite significant” (Laitin, 2003: 208), uns resultats corroborats pels de Maimone. Pel que fa als models C i D, en què es demostra una connexió occidental bastant potent per part dels dos grups, val a dir que aquesta seria una realitat potser més marcada en el cas dels estonians, els quals se senten lleugerament més com a representants europeus. Tot i això, la tendència a una orientació europea és més gran intergeneracionalment entre el col·lectiu russòfon. Finalment, el model europeu al qual s'integren és un model angloparlant, no la tradicional Europa central d'arrels germàniques (amb qui per cert, Estònia havia tingut històricament vincles més grans, com ja vèiem a l'apartat III.1). Per això, podem dir que aquest model sigui més aviat occidental o global.

Convé afegir que Laitin observa també que el model B, en què els estonians s'integren a un model de base russa, si bé és feble, no és pas inexistent del tot. La prova de l'existència d'aquest model, segons l'autor, els estonians senten que tenen més coses en comú amb els russòfons d'Estònia que no pas amb els russos de Rússia, els finesos o els alemanys (com també apunta Maimone, tal com vèiem). Els estonians tendeixen a voler aprendre més rus que no pas altres llengües com l'alemany o el finès. A més a més, bona part (el 48,68%) dels estonians volen que els seus fills aprenguin rus; i finalment, els estonians més joves senten més coses en comú amb els seus compatriotes russòfons que no pas els seus pares sentien respecte dels de la seva generació. És a dir, hi ha hagut una millora intergeneracional, en aquest sentit. Quan presentem les nostres dades, en el capítol següent, també veurem com a nivell qualitatiu, aquestes tendències de revalorització del rus hi són no només com una llengua internacional amb un pes específic més o menys important a Estònia, sinó també des d'un punt de vista més afectiu o emotiu.

Finalment, pel que fa als models restants (E i F), Laitin no troba prou evidències com per poder justificar que existeixin significativament. Per representar aquesta exposició teòrica, l'autor dibuixa el següent gràfic, on el gruix de cada fletxa significa la intensitat amb què es dona el model:

Font: Laitin 2003 (adaptat).

III.5.4. El pragmatisme de la comunitat russòfona

Revisant l'esquema anterior proposat per Laitin, el fet que el model A sigui la tendència predominant pot voler dir que s'està donant un procés més aviat d'assimilació de la minoria russòfona cap a la majoria estoniana. Potser, però, el terme "assimilació" és massa contundent, tal com Ponarin (2000) indica, perquè el cert és que la vitalitat interna del grup russòfon és més aviat forta. La transmissió intergeneracional del rus, en els entorns on la llengua té més presència, sembla prou estable. Tal com veurem presentant els nostres resultats, tots els nostres informants i enquestats tenen la intenció de parlar en rus amb els seus fills i volen que estudiïn en aquesta llengua. I és que és justament la llengua el que els dóna un sentiment de grup més fort, el que els defineix com a tals. Novament Laitin ja ho exposava en un estudi del 1998 en què comparava les comunitats russòfones del Kazakhstan, Ucraïna, Estònia i Letònia. L'autor argumenta que l'etiqueta "russoparlant" (*russkoiazytynyi*) amb la qual es defineixen la majoria d'aquestes persones indica la voluntat de distingir-se com a grup: no s'és rus, pròpiament dit, però un hi té coses en comú, principalment la llengua.

Però alhora és justament a través de la llengua que es poden arribar a diferenciar dels russos de Rússia. Verschik (2005b) explica que

Some young Russian-speakers with a relatively high proficiency in Estonian (students of Tallinn University) have claimed that they are perfectly aware of the fact that certain convergent forms they use (for instance, the application of Estonian morphosyntactic rules to some Russian verbs) are considered ungrammatical in Standard Russian. Nevertheless, they explain their language use by arguing that “this is Estonia, not Russia.”

Verschik, 2005b:299

Per tant, hi ha una transgressió deliberada i raonada de les normes del llenguatge per definir-se a nivell identitari, una identitat vehiculada, com es veu, territorialment. Això no obstant, tampoc s'és estonià del tot, encara que també se'n sentin parcialment. Per això, en els darrers anys s'ha popularitzat l'ús d'un nou terme per caracteritzar els russòfons d'Estònia, al mateix temps que els diferencia de la minoria russa autòctona del país (els Antics Creients, dels quals ja hem fet menció de passada més amunt). El nou terme és un mot compost pels gentilicis “estonià” i “rus” el qual podríem traduir com “estonio-rus” (*eestivenelane*, en estonià, *estonskiie russkiie*, en rus) (*ibídem*: 289). Aquest concepte designa les persones de la minoria russòfona que se senten alhora estonians i russòfons, encara que empri la paraula “venelane” que vol dir només “rus”, no “russòfon” i per tant fa una generalització entre totes les minories que formen aquesta comunitat (ja hem vist que no només són russos, malgrat que la majoria sí que ho siguin o se'n sentin, sinó que també hi ha ucraïnesos i bielorusos, principalment).

Reprenent l'estudi d'Iris Pettai (2003), podríem dir que almenys el 53% de la minoria russòfona estaria inclosa dins d'aquesta nova categoria, que seria el nombre corresponent al que Pettai classifica com a “pragmàticament tolerants” (el 19%) i “emfàticament tolerants” (33%). Exclouríem, doncs, el 21% que l'autora descriu com a “menys tolerants” i el 14% dels “excloents”, per una banda, i també per l'altra quedarien fora de la categoria “eestivenelane” el 13% restant dels russòfons “pràcticament assimilats”, els quals tindrien ja tant poc de “venelane”, és a dir de russòfon, que gairebé podrien ser considerats com a únicament “eestlane”, estonians.

Una de les variables que semblen tenir més pes a l'hora d'identificar-se més amb Estònia és el fet de tenir o no la nacionalitat estoniana. Segons un estudi de Klara Hallik (2006), el 60% de russòfons amb nacionalitat estoniana consideren la cultura oficial com a íntima o propera a ells, i un 75% d'aquest mateix grup diu estar-hi interessat. Per contra, els russòfons amb la nacionalitat russa (és a dir, ciutadans de Rússia que viuen a Estònia) i els apàtrides consideren la cultura estoniana com a íntima en un 30 i un 45% respectivament, i hi estan interessats en un 40 i un 50% (Hallik, 2006). Segons aquesta autora, el seu estudi dona fe del fet que s'està creant una identitat estonio-cèntrica en el sentit que pren trets locals com a base, com ara la nacionalitat estoniana i el lloc de residència, és a dir, una identitat basada territorialment, com ja esmentàvem. També és important de remarcar que la percepció de formar part d'una comunitat distinta per part dels russòfons d'Estònia en relació amb els russos de Rússia és quelcom que observen els també estonians pròpiament dits. És a dir, els estonians consideren que els russòfons que viuen a Estònia no són com els russos de Rússia, són russòfons d'Estònia (*ibídem*).

Així, doncs, la tendència general que s'observa de part de la major part de la minoria russòfona és que demostren una més aviat alta predisposició a conuiu en un país multiètnic, cosa que tampoc ens hauria d'estranyar si tenim en compte que la majoria d'ells pensen ben poc en emigrar (si més no cap a Rússia, tot i que actualment es pot començar a gestar una nova direcció de l'emigració russòfona cap a països econòmicament més atractius de la Unió Europea, principalment). Al mateix temps, com dèiem, bona part de la minoria russòfona d'Estònia no coneix altre lloc que no sigui aquest país, on han nascut o on han passat la major part de les seves vides. Per tant, podem entendre que ho considerin casa seva i que els interressi mantenir una bona relació amb els seus compatriotes. Per exemple, en contextos com a la feina, el veïnat o pel que fa als matrimonis mixtos, els russòfons tenen una actitud o bé indeterminada ("els és igual") o bé positiva (Poleshchuk & Semjonov, 2006).

Un altre estudi que corroboraria la tesi que la minoria russòfona està creant-se una identitat amb base a un "nivell cívica", aquesta identitat territorial de què parlem, és el dut a terme per Triin Vihalemm (2002). L'autora explica que una auto-identificació cívica és un conglomerat complex de conceptes, com ara la identificació amb l'Estat i les seves lleis, els valors de la societat estoniana i una apreciació simbòlica de l'estonià. De tota manera, ja en un estudi anterior (1999) la mateixa autora apuntava que això no significa automàticament

que els russòfons que valorin positivament l'estonià el parlin més o menys bé. Per ells, el simple fet de començar una conversa en aquesta llengua, fent servir només la salutació típica en estonià “tere” (hola), és una manera de reconèixer obertament que “això és Estònia”, com deia Verschik, és un ús més aviat simbòlic, el qual en els darrers anys es pot haver anat reforçant encara més.

Si es conjuguen les dues variables que acabem de presentar: tenir la nacionalitat estoniana i coneixements d'estonià, aleshores hi ha moltes probabilitats que les actituds en relació a Estònia que demostrï l'individu amb aquestes característiques siguin generalment positives. Així ho demostra un estudi realitzat per l'Oficina d'Estadística d'Estònia l'estiu de 2007, que diu que el 70% de la minoria russòfona amb ciutadania estoniana i que té el coneixement de la llengua com a mínim requerit per tenir-la creuen que l'estonià pot ser la llengua de comunicació principal a Estònia, mentre que només la meitat de les persones sense la ciutadania estoniana i per tant (teòricament), sense els coneixements requerits d'estonià, estaven d'acord amb aquest aspecte (Statistics Estonia 2008: <http://www.stat.ee/28883>). Les proporcions també difereixen considerablement quan es tracta d'opinar sobre si els residents d'Estònia han de saber l'estonià o sobre el seu sentiment de pertinença al país: la majoria de russòfons amb ciutadania estoniana creuen que sí, que qui visqui a Estònia ha de saber estonià (un 90%), mentre que només el 70% dels russòfons sense ciutadania estoniana opina igual (*ibídem*).

A més a més de la variable de la ciutadania del país, Kulu & Tammaru (2004) en proposen d'altres que influencien les habilitats lingüístiques en estonià de la minoria russòfona, les quals són principalment d'arrel demogràfica, sociològica i geogràfica. Aquests autors troben que els russòfons nascuts a Estònia solen presentar un millor domini de l'estonià, cosa que no és d'estranyar si s'observa que en alguns casos, això pot significar que hagin viscut més temps a Estònia, per una banda, i per l'altra, també vol dir que s'hauran socialitzat en estonià, encara que parcialment o de manera mínima, aprenent-lo com una assignatura a l'escola. Tenir un millor nivell educatiu també és un factor que pot ajudar a predir un millor coneixement de la llengua oficial del país, així com viure en àrees rurals, on la presència de l'estonià en l'entorn és més elevada, pot facilitar-ne la seva adquisició (una influència del context que ja explicava també Ülke Rannut, 2003). Finalment, una altra variable que segurament podrà tenir una influència creixent i que també detecten Kulu &

Tammaru en el seu estudi està relacionada amb els canvis a nivell del mercat laboral del país. Estònia s'ha transformat d'una economia basada en la indústria i l'agricultura a una altra basada en els serveis i el sector terciari. En aquest nou context, les habilitats lingüístiques tenen un paper més determinant i per tant, la comunitat russòfona voldrà equipar-se i disposar de tots els recursos que pugui per poder tenir millor oportunitats de treball.

En poques paraules, és cada vegada una realitat més evident per part de la minoria russòfona que la seva necessitat de plurilingüitzar-se és un fet que no podran defugir. De fet, el que veiem en aquest punt no és més que una conseqüència previsible a partir del que hem exposat en l'apartat anterior, en què parlàvem dels indicadors demogràfics i socioeconòmics. Atès que per escalar posicions en l'entramat sociolaboral, saber estonià i tenir la ciutadania del país són dos elements bàsics, la minoria russòfona no tindrà cap altra més sortida que bilingüitzar-se més o menys efectivament, depenent del context local, en estonià i adquirir alhora habilitats en anglès. Així, és molt probablement en el nivell lingüístic on trobem més clarament reflectida l'evolució d'aquesta minoria cap a una actitud integradora en la societat estoniana, declarada o no, volguda o no. En aquest sentit, el conjunt russòfon ha integrat la perspectiva del que Kymlicka (2000 i 2002) definiria com a comunitat immigrant des d'un punt de vista més tradicional. Com diem, actualment cada vegada és més comuna la percepció entre els russòfons que, si volen viure a Estònia, necessiten aprendre estonià, perquè tard o d'hora se'ls demanarà un cert domini o coneixement d'aquesta llengua en tant que única llengua oficial del país.

Possiblement en entorns en què la presència de l'estonià és més minsa, com ara a la frontera nord-oriental amb Rússia (ciutats del comtat d'Ida-Viru, com ara Narva, Kohtla-Järve o Sillamäe, per exemple), encara hi hagi un sentiment més o menys estès que un pot romandre monolingüe en rus, justament perquè en el seu context concret l'estonià és pràcticament inexistent. Però més enllà d'Ida-Viru (el qual a 1 de gener de 2009 tenia aproximadament 170.000 habitants dels poc més d'1.360.000 de tota Estònia), la tendència és cada vegada més a inclinar-se cap a un bilingüisme funcional en rus i en estonià, una inclinació que molt probablement estigui arribant al seu clímax o punt més alt, fent servir el "tipping frame" proposat per Laitin (1998).

Aplicant aquest marc teòric a l'evolució lingüística del país s'explicaria com la minoria russòfona ha passat d'un monolingüisme omnipresent a un bilingüisme funcional

rus-estonià: en veure que la recompensa d'aprendre l'estonià seria alta, els membres de la minoria han cregut necessari desenvolupar un domini de la llengua oficial, han interpretat que seria bo que els seus fills adquirissin un domini ampli de l'estonià i, de manera encara més important, han cregut que els seus compatriotes també creurien el mateix, amb la qual cosa no s'han volgut quedar enrere i romandre amb menys oportunitats, ni per a ells ni sobretot per als seus fills. Podem interpretar aquesta decisió com a presa després d'una avaluació racional de la situació, tal com fa el mateix Laitin, o com el resultat de les pressions exercides institucionalment, opinió de la qual seria més aviat partidari Ponarin (2000) i d'altres especialistes pro-russos. Però el cert és que la situació lingüística actual de la minoria russòfona pren cada vegada més una direcció cap un trilingüisme més o menys funcional basat en el rus, l'estonià i l'anglès. Tot i això, no és pas que els russòfons hagin abraçat l'estonià totalment de bona gana, i és que com veurem presentant les nostres dades, és cert que tothom que forma part d'aquesta minoria, poc o molt i sobretot a Tallin, té clar que necessitarà aprendre estonià, encara que sigui mínimament, però sovint hi ha un cert deix de recança en les seves paraules, opinant que sí que els serà útil, però només per viure a Estònia, un país tan petit, amb tants pocs habitants i per tant, una llengua aparentment poc rentable, sobretot si la comparen amb la seva "global."

Per tant, és cert el que comenten alguns sociolingüistes locals, com ara Druviete (1997), Verschik (2005b), Rannut (2004a i 2004b) i Hogan-Brun *et al.* (2007), en el sentit d'observar que les minories s'estan adaptant correctament a les noves situacions als països bàltics, sense problemes aparentment greus i sobretot, amb absència de violència –amb l'excepció dels fets d'abril de 2007 ocorreguts a Estònia, com ja vèiem- cosa que era un dels aspectes que més preocupava als observadors internacionals. D'aquesta manera, es pot dir que aquest és un èxit destacat de la política lingüística estoniana. Això no vol dir, però, que el tractament que les minories estan rebent a nivell institucional sigui el que esperarien, que el trobin just i que hi estiguin plenament d'acord. Una cosa és que s'adaptin als nous requeriments imposats pels governs dels seus països, entre altres coses perquè poques alternatives més els queden, però l'altra és que pensin que podrien ser reconeguts oficialment d'una manera diferent. Com veurem quan presentem les nostres dades, el ressentiment de la majoria estoniana cap a la minoria russòfona, el qual encara persisteix força en l'actualitat, és

una de les qüestions que els nostres informants russòfons perceben com més negativa, juntament amb la falta de reconeixement cap a la seva condició de minoria.

III.5.5. La ideologia de l'autenticitat, la nació estoniana i la influència de l'anglès

Pel que fa a l'evolució de la majoria estoniana, tal com hem vist al llarg del capítol, sobretot tenint en compte l'enfocament “restauracionista” que es va prendre amb la recuperació de la independència, la tendència principal que s'observa està caracteritzada per una autopercepció de grup dominant a nivell social i institucional. Tal com es creu des de l'ala més nacionalista del país, aquesta posició es justifica pel fet que és aquesta l'única via a través de la qual es pot preservar la llengua, la cultura i la nació estonianes, que són les parts i el conjunt alhora d'un constructe que dóna sentit a la vitalitat interna del col·lectiu estonià. Un constructe que és interpretat com un “acte de resistència” que al llarg de la història ha servit per protegir el poble estonià (Kaplinski, 2004). Tal com es pot veure, aquest enfocament té una importància cabdal a l'hora d'interpretar i entendre les relacions interètniques i l'organització lingüística a Estònia per part de la majoria estoniana. En aquest sentit, el paper simbòlic de la llengua i la cultura és una constant a la qual es fa referència en la majoria dels estudis sociolingüístics o sociològics que tracten sobre l'estonià des de la perspectiva dels experts locals (favorables a les polítiques oficials), així com en els documents legals, tal com ja hem vist en el punt III.3.2 i sobretot en el III.3.2.1, quan presentàvem l'*Estratègia per al Desenvolupament de la Llengua Estoniana 2004-2010*.

En relació amb la supervivència de la llengua i el sentiment de veure's com una comunitat lingüística amenaçada actualment, una de les preocupacions més esteses entre els estonians (i no només els experts, tal com veurem quan presentem les nostres dades empíriques) és la influència de l'anglès i la (forta) pressió que exerceix aquesta llengua sobre l'estonià, tal com s'interpreta des d'un prisma més aviat alarmista, en aquest sentit, com ja hem esmentat quan presentàvem l'estudi d'Ehala & Niglas (2004). Així, doncs, hi ha qui veu aquesta influència més negativament, però també hi ha qui no ho veu tant així. Pels més pessimistes, aquest fet es produeix per un nivell trepidant d'internacionalització d'arrels occidentals, el qual a través de l'extensió de les xarxes socials ha fet que es desplaci el centre

de prestigi d'Estònia cap a l'exterior, cosa que vol dir que allò forà és més positivament valorat que allò domèstic (Ehala & Niglas, 2004).

Entre aquest grup de més pessimistes es veu reflectida altre cop la ideologia de l'autenticitat de manera transparent. Liiv & Laasi (2006) citen Leo Kaagjarv (1996) i Tiiu Erelt (2000), els arguments dels quals anirien molt en aquest sentit. El primer afirma que “Language has been our main natural means of protection against being swallowed by grander nations – a devotion to language maintenance, and its use as a method of resistance [...] enabled Estonia to survive the effects of Russification during the fifty years of Soviet occupation” (Liiv & Laasi, 2006:483). Erelt, per la seva banda, també exposa una argumentació semblant: compara l'estonià amb una paret de suport identitària i es mostra preocupada perquè sense aquesta paret els estonians es quedarien flotant sense un punt de referència ferm (*ibídem*). Hannu Tommola (2003), des de Finlàndia, argumenta que si cultures com la francesa se senten amenaçades avui en dia, com no s'han de sentir els representants de cultures de mida petita o mitjana com la finesa o l'estoniana (a *ibídem*). En aquest sentit, doncs, aquestes veus pessimistes destaquen la confrontació entre l'estonià i l'anglès la qual podem capturar a través de la tensió entre els constructes ideològics de l'autenticitat i l'anonimat. Contra l'anonimat homogeneïtzador de l'anglès, es destaca la puresa i l'autenticitat de l'estonià.

En canvi, els qui ho veuen no tant negativament argumenten que la llengua no està amenaçada per la influència de l'anglès. A més a més, fer servir l'anglès i adoptar alguns patrons comportamentals d'occident i angloamericans és en el fons una manera de ser part d'aquesta esfera cultural a la qual voluntàriament es vol pertànyer, cosa que resulta en la projecció d'una imatge a nivell internacional més creïble i fiable (Kaplinski, 1996, a *ibídem*). Una lectura que s'alinearà més en la visió de crítica de l'anglès no com a “killer language”, com proposava Mufwene (2005). Que les motivacions darrere l'ímpetu de l'anglès a Estònia entre la comunitat estoniana tenen a veure amb les ganes d'aquest poble de “tornar a occident” semblaria provar-ho un estudi de Lorenza Fonzari (1999), la qual troba que els estonians estan disposats a abraçar l'anglès sobretot com a manera de distanciar-se definitivament de l'esfera oriental d'arrels eslaves i demostrar simbòlicament que el poble estonià és part d'un altre context ben diferent.

Tal com vèiem més amunt (vegeu III.5.1 i III.5.2), una forma d'analitzar i entendre la puixança de l'anglès en la societat estoniana és fixant-nos en l'evolució dels repertoris lingüístics viables per part de cada comunitat (això és, les llengües que podien ser dominades per cada comunitat lingüística en funció del context políticolingüístic) al llarg de les darreres dècades, la qual explicaria la tendència a un ús intergrupar de l'anglès. Priit Järve (2002), recordant el que ja vèiem més amunt, caracteritza aquesta evolució de la següent manera: fins el 1988, la comunitat russòfona podia romandre tranquil·lament monolingüe en rus; el 1989, any en què s'aprova la primera llei de política lingüística a l'Estònia encara soviètica, l'estonià és declarat com a única llengua oficial de la república, alhora que s'observen una sèrie de provisions generals per al rus: de 1989 a 1995, per tant, els russòfons podien adquirir un bilingüisme parcial en rus i estonià. El 1995 novament una llei de política lingüística marca un punt d'inflexió: aquest any és aprovada l'Acta Lingüística, la qual preveu que l'única llengua oficial del país serà l'estonià, mentre que el rus passava a ser una llengua estrangera, tal com ja hem vist més amunt. En aquest punt, la comunitat russòfona era empesa amb més força que abans cap a un bilingüisme parcial en rus i en estonià (un bilingüisme més funcional). A finals de la dècada dels 90 i principis dels anys 2000, l'anglès entra amb més ímpetu i, sobretot arran de les negociacions d'Estònia per entrar a formar part de la Unió Europea, la integració de tota la societat en aquest marc extern angloparlant del qual ja parlava Laitin es comença a fer evident, fet que actualment pot haver guanyat pes. És per això que el repertori lingüístic de la comunitat russòfona de l'Estònia d'avui està basat en un trilingüisme parcial en rus, estonià i anglès, segurament en aquest ordre pel que fa al seu grau de coneixement o domini, sobretot en les generacions més joves.

Per contra, l'evolució dels repertoris lingüístics de la comunitat estoniana ha estat diferent: s'ha passat d'un bilingüisme parcial estonià-rus en les primeres etapes (de més a menys funcional) a actualment un nou bilingüisme parcial estonià-anglès, passant per un monolingüisme estonià en l'etapa just després de l'aprovació de l'Acta Lingüística de 1995, tal com Järve ho descriu. Com indicàvem quan parlàvem de l'ensenyament de llengües estrangeres a Estònia, les noves fornades de joves estonians acaben els seus estudis majoritàriament amb un nivell d'anglès molt més alt que de rus. Per això, no tenint un domini prou bo de la segona llengua més parlada del país, es poden donar situacions imprevistes o poc pronosticables alguns anys enrere.

Per exemple, en una competició per un lloc de treball que demani de tasques d'atenció al públic, com ara els empleats d'un banc o els recepcionistes d'hotel, per posar només dos exemples, pot passar que l'empresari tendeixi a triar la persona que tingui millors coneixements de les dues llengües, el rus i l'estonià. Com dèiem, cada vegada més les generacions joves de russòfons adquireixen un millor coneixement i domini de la llengua oficial, amb la qual cosa el seu bilingüisme funcional els pot col·locar en una posició avantatjosa per davant dels seus compatriotes estonians. Aquesta és una qüestió a la qual el mateix Järve (*ibídem*) ja feia referència, encara que basant-se en una observació més aviat anecdòtica del fet que actualment, alguns joves estonians es poden sorprendre i quedar-se consternats en veure que algunes feines atractives d'Estònia requereixen el domini del rus, a més a més de l'estonià i de l'anglès.

Potser per aquesta raó s'està començant a donar la revalorització del rus entre els parlants de primera llengua estoniana: els anys de protesta i de rebel·lió es van allunyant poc a poc cada vegada més, i afegir aquesta llengua en el repertori lingüístic d'un pot ser vist més positivament que temps enrere. Igualment per això podria ser també que el model B proposat per Laitin més amunt (que el grup estonià s'adapta al russòfon) s'observi, encara que tímidament. O potser és al revés, i és això últim el que produeix l'anterior. En qualsevol cas, que són fenòmens relacionats l'un amb l'altre semblaria evident; i el que sí sembla clar és que els parlants, tant d'un grup com de l'altre, són conscients d'aquesta revalorització del rus a Estònia, almenys pel que fa a les nostres dades, tal com presentarem més endavant. Alguns ho poden veure més positivament (els russòfons podrien tenir la sensació que la seva llengua és important a Estònia i que, per tant, es valora); d'altres poden opinar diferentment (els parlants d'estonià com a llengua primera podrien pensar que no tenir accés a una feina a Estònia per no parlar rus no hauria de poder ser).

L'altra conseqüència que pot provocar aquesta diferent evolució dels repertoris lingüístics és que s'iniciï una tendència a utilitzar l'anglès com a llengua de comunicació intergrupual, provocat en part també per la ideologia de l'autenticitat entre els estonians, com hem presentat abans. Atès que el grup L1 estonià té una menor competència en rus que no els russòfons en estonià, que la comunicació entre ells es pugui desenvolupar en estonià dependrà del nivell que tinguin d'aquesta llengua els russòfons. Com estem veient, aquest és cada vegada un nivell més alt i en els darrers anys ha millorat significativament. Però si per

les raons que siguin, un estonià i un russòfon no es poden (o no es volen) entendre en estonià, l'única llengua comuna que els quedarà serà l'anglès. I encara que diversos autors (Vihalemm, 2002; Verschik, 2005b; i Hogan-Brun *et al.*, 2007; Vihalemm, 2008) afirmen que aquesta és una tendència que no es pot comprovar que sigui demostrable a partir de les pautes de comportament lingüístic reals, les quals segons els anteriors estudis citats estan més aviat caracteritzades per un ús juganer de les llengües de cadascú, nosaltres hem observat que en realitat sí que s'està donant un ús de l'anglès com a *lingua franca*, sobretot entre parlants més joves, tal com veurem posteriorment. Com veurem, però, també hem documentat que hi ha qui efectivament fa un ús juganer de les llengües, però si fem cas a d'altres investigacions que aporten més dades en aquest sentit (Skerrett, 2009; Kirss, 2008), el paper actiu de l'anglès com a llengua d'intercomunicació a Estònia podria anar essent cada vegada més una realitat. Pot ser que sigui d'una manera molt incipient i encara poc perceptible, però el fet d'haver-la observada i documentada entre les entrevistes d'alguns dels nostres informants pot ser un indicador que certifiqui que s'està començant a donar. Per tant, la previsió que feia Laitin en aquest sentit (1996) pot estar-se gestant: novament fent ús del model d'inclinació del qual ja hem parlat abans, podríem preveure que podria aparèixer el següent escenari. Si els parlants de tots dos grups lingüístics principals, tant uns com altres, pensen que l'altre pensa que la millor manera d'interactuar serà en anglès, perquè així segur que s'entendran, podria succeir que mica en mica, aquesta llengua es vagi establint com a llengua d'ús intergrup, i interactuar-hi esdevingui un fet comú.

De fet, Vihalemm (2008) aporta dades quantitatives on demostra que majoritàriament, les relacions interètniques es duen a terme amb una mescla d'estonià i rus, cosa que farien tant els representants d'un grup com els de l'altre, però no sembla que donés l'opció de triar "una altra estratègia" en la seva pregunta, ja que els resultats, tal com són presentats, només indiquen la possibilitat de triar una "mescla de les dues llengües", "només en estonià" o "només en rus", tot i que en la seva explicació, diu que només un 2% d'entre tots els enquestats utilitzaria l'anglès per parlar amb representants de l'altre grup. Però més endavant, sorprenentment, recull que amb la frase "és normal que un estonià un rus d'Estònia s'entenguin en anglès", els russòfons hi estarien d'acord en un 43%, amb dades de l'any 2005 (un 10% l'any 2000), mentre que els estonians hi consenteixen en un 14% (un 18% el 2000). En definitiva, l'estudi de Vihalemm constata el que ja hem anat veient fins ara: que

les joves generacions tendeixen a estar més ben equipades lingüísticament (sobretot els joves russòfons que aprenen bé l'estonià i l'anglès), que les diferents estratègies d'intercomunicació poden ser força variades ja actualment, amb una mescla de l'estonià i el rus predominant, i que la tensió entre les "llengües locals" i les "globals" pot estar afectant la capacitat de l'estonià per establir-se com a llengua d'ús habitual entre els dos grups principals d'Estònia. Per fomentar aquest aspecte, l'autora suggereix que el valor simbòlic de l'estonià es reforci en tant que la llengua d'ús social al país, la qual demostra un grau d'empatia important entre els dos grups, i que per això, fóra necessari que russòfons i estonians poguessin relacionar-se en entorns més aviat informals (com ara el que fan els joves de *Koos-Vmeste*, com vèiem). En part, estarem d'acord amb el suggeriment de l'autora, però només parcialment, i és que efectivament, és previsible que com més oportunitats tinguin els russòfons de col·loquialitzar l'estonià usant-lo entre iguals, més fàcilment en podran desenvolupar un ús espontani, però no és tant clar que un reforç del valor simbòlic de l'estonià propiciï aquest fet.

És clar que les dues parts que interactuïn hi tindran un paper fonamental per decidir quina direcció pren la comunicació entre uns i altres, i la competència que puguin adquirir els russòfons en estonià serà crucial, en aquest sentit. Cal seguir, doncs, no perdent de vista tots els aspectes relacionats amb l'ensenyament d'aquesta llengua i la facilitació de donar competències en aquest sentit. Però alhora, podem pronosticar que qui també hi tindrà un rol determinant, en el moment d'establir la llengua amb la qual s'entendran amb els russòfons, seran els parlants d'estonià com a llengua primera, els quals en la mesura que puguin demostrar un major grau d'obertura i acceptació de nous accents, és a dir, desfer-se ni que sigui mínimament de la ideologia de l'autenticitat, facilitaran la feina als nous parlants d'estonià.

Si aquesta tendència s'arribés a consolidar, les conseqüències que podria comportar són, ara per ara, com a mínim imprevisibles. Estarem d'acord que difícilment l'anglès podria arribar a substituir cap de les dues llengües més parlades a Estònia, però que fos una llengua estesa a nivell d'ús públic com a llengua d'intercomunicació entre les dues comunitats seria no gaire positiu, tal com defensa Maisa Martin (2003). Tot i que en principi pot semblar una solució equitativa, utilitzar una llengua que no és la pròpia de cap de les dues parts implica la pèrdua de certa capacitat comunicativa per part de tothom, amb la qual cosa poden sorgir

fàcilment malentesos sense que ningú en sigui plenament conscient: tots els parlants atribuiran a les paraules angleses certs significats i connotacions de la seva pròpia llengua i d'aquesta manera podran donar-se les friccions a què fem referència.

D'altra banda, com assenyalava Vihalemm (2008) a l'informe *Estonian Human Development Report (2007)*, si la posició de l'anglès com a llengua intergrupala a Estònia es consolidés (cosa que l'autora troba que ha augmentat en els darrers 5 anys), afectaria de ple el desenvolupament de l'estonià com a llengua nacional en el sentit que no podria establir-se de la mateixa manera que les llengües d'altres estats-nació d'Europa occidental. L'informe conclou que és probable que la millora de les capacitats lingüístiques per part de les generacions més joves no alleugereixi la tensió en aquest sentit, cosa que demostra la necessitat de seguir treballant en el pla ideològic-representacional i emotiu de les persones.

Mentrestant, el programa d'integració actual continua fent molta referència a la necessitat de seguir estenent el coneixement de l'estonià entre la població russòfona. Però demanant la implicació dels uns més que la dels altres en el procés integrador es corre el perill de tensar massa la corda. Tal com apuntàvem, també s'està donant alhora una revalorització del rus entre els joves estonians i aquest és un fet que creiem que és positiu no tant en el sentit de valorar la possibilitat d'interactuar també en rus entre els diferents grups, sinó més aviat perquè creiem que pot ajudar a crear empatia entre ells. Faltarà veure, però, fins a quin punt aquesta revalorització es consolida i s'estén, o si per contra, l'anglès escindeix la societat i fa que els dos grups principals siguin cada vegada més diferents tot i trobar-se teòricament en aquest marc de referència comú d'arrel europea i angloparlant.

En definitiva, doncs, la idea que els estonians haurien de ser part activa del procés d'integració a la societat estoniana, tal com es planteja al Programa d'Integració, o que haurien de facilitar l'adquisició i l'ús de la seva llengua per part dels russòfons, com planteja Ivi Proos (2000), pot veure's dificultada per la força que té o que segueix tenint la ideologia de l'autenticitat entre els parlants d'estonià com a llengua primera, una tesi al costat de la qual se situarien els nostres resultats, tal com presentarem a continuació.

III.6. Recapitulació

En aquest capítol de contextualització, hem vist les transformacions d'Estònia a diversos nivells (històric, polític, social, econòmic, demogràfic i lingüístic) més importants en les darreres dècades. Centrant-nos en el període més relativament recent, la primera època independent del país va ser temporalment (encara que durant ben bé mig segle) interrompuda pel període soviètic. Durant la primera república es van posar les bases per a la formació de la ciutadania estoniana i la gestió interna del multiculturalisme, dues de les peces clau per a la futura Estònia independent restablerta a finals dels vuitanta i principis dels noranta del segle passat.

L'època soviètica va ser culturalment i lingüística un temps difícil per a Estònia i l'estonià. encara que a nivell teòric totes les ètnies soviètiques havien de ser igualment promogudes i tingudes en compte per tal que, d'aquesta manera, el Socialisme anés substituint els nacionalismes locals com a constructe identitari primari de les persones, a nivell pràctic el grau de russificació a tota la unió va ser fort. Per això, la *perestroika* va ser una finestra oberta a les aspiracions sobiranistes de moltes repúbliques perifèriques, especialment les bàltiques, les quals van aprofitar l'embranchida per intentar anar més lluny i aconseguir la independència de la URSS.

En el moment de la restitució de l'Estat es va prendre un enfocament Restauracionista, justificat per la interpretació de la il·legalitat de la incorporació d'Estònia a la URSS el 1940. Al llarg de tot el capítol, hem pogut anar veient que és força probable que aquesta decisió presa aleshores pot ser a la base de les tensions interètniques. Tanmateix, hem comentat que podem entendre que s'optés per aquest via tenint en compte sentiment de veure's amenaçats en el seu propi Estat, un sentiment fortament percebut per la majoria estoniana aleshores. Amb tot, la transició cap a la democràcia va dur-se a terme amb absoluta absència de violència física. Curiosament, però, aquest component pacífic de la transició cap a la democràcia, a què a més a més es fa referència tot sovint, pot haver estat prenent un to més bel·licós més recentment (hem analitzat, en aquest sentit, els fets d'abril de 2007), justament després de l'ingrés d'Estònia a la Unió Europea, quan semblaria que l'estabilitat entre els dos grups majoritaris del país hauria de ser la nota predominant.

I és que malgrat que a finals dels anys 90 i principis del nou segle hi va haver un canvi notable en el discurs oficial dels polítics estonians, fent seva la idea que calia un enfocament integrador per a la societat del país, després de veure que la minoria russòfona no se n'aniria als seus teòrics llocs d'origen, les negociacions per entrar a la UE van propiciar canvis importants en la legislació estoniana, però uns canvis que eren introduïts més per la condicionalitat d'entrar a la Unió que no pas pel convenciment ètic o moral de l'elit política.

Per tot plegat, mica en mica la minoria russòfona del país s'ha anat desencantant cada vegada més pel tractament que reben a nivell polític i oficial, un desencís que els ha portat a destacar la desigualtat de condicions amb què es troba aquest grup minoritari respecte de la majoria estoniana: ho hem vist analitzant determinats aspectes de la legislació del país, així com revisant alguns indicadors importants del món laboral.

Des d'un punt de vista més aviat sociolingüístic, hem fet un exhaustiu repàs de l'organització lingüística a Estònia, fixant-nos en la posició que ocupen les llengües en el terreny educatiu i quines possibilitats tenen les minories d'autogestionar-se i desenvolupar els seus propis centres educatius, entre d'altres elements que puguin considerar necessaris per a la promoció de la seva llengua i la seva cultura. Fins a dia d'avui, ben poques comunitats han demanat al govern poder exercir els seus drets fent ús d'aquesta provisió concreta de la llei estoniana (només els finesos d'Íngria i els suecs), ja que, com també hem documentat, el principal escull legislatiu és que per poder ser considerat membre d'una minoria, s'ha de tenir la ciutadania d'Estònia, requisit que actualment, encara el 60% de les persones "no-estonianes" no compleixen.

Quant als coneixements, usos i actituds lingüístiques, hem pogut observar que el coneixement de l'estonià per part dels russòfons ha augmentat considerablement en els darrers anys, possibilitant d'aquesta manera un canvi notable en l'entorn lingüístic del país: a dia d'avui, la llengua no marcada a la major part del territori d'Estònia és l'estonià, amb l'excepció del comtat d'Ida-Viru, on la majoria de la població utilitza diàriament el rus. En aquest sentit, hem pogut documentar també que els repertoris lingüístics de cada comunitat estan evolucionant de manera diferent, diferència clarament marcada en les generacions més joves. Per una banda, els parlants d'estonià com a primera llengua estan aprenent la seva llengua i l'anglès, mentre que cada vegada menys adquireixen un cert grau de domini del rus.

Per altra banda, la minoria russòfona està esdevenint progressivament més plurilingüe, ja que a més de la seva primera llengua (en la majoria dels casos, el rus), estan aprenent cada vegada millor l'estonià i també l'anglès. Per això, en alguns informes, així com per part d'alguns autors experts en la situació a Estònia (sobretot David Laitin), s'alerta de la possibilitat que sigui l'anglès la llengua que vagi progressivament instaurant-se com a *lingua franca* al país. Tot i així, el treball d'altres autors (sociolingüistes locals) intenta desmentir aquest fet. En relació amb aquesta qüestió en concret, les dades del nostre treball empíric semblen aportar, encara que sigui mínimament, una possible evidència a favor de la tesi de Laitin.

De tota manera, la qüestió de la forta presència social de l'anglès és un tema que preocupa a diversos experts locals, si bé no tant per saber si s'acabarà convertint en la llengua d'intercomunicació a Estònia entre parlants de diferents llengües quotidianament, sí que es veu la pressió d'aquesta llengua com un element negatiu pel fet que pot afectar greument l'evolució de la llengua estoniana com a llengua plenament desenvolupada en totes les seves funcions de llengua nacional. A més a més, hem pogut veure que aquest temor pel que fa a l'anglès normalment es manifesta a través de la reflexió ideològica que fa ús dels arguments de l'autenticitat de l'estonià, tal com algun autor local (Siiner, 2006) semblava ja documentar.

IV. RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP A ESTÒNIA

A continuació presentem els resultats del treball de camp elaborat a Estònia. Presentarem primer els resultats corresponents a les enquestes, és a dir, ens fixarem primer de tot en les dades quantitatives; més endavant exposarem els resultats dels grups de discussió, les entrevistes en profunditat i l'observació participativa, és a dir, les dades procedents de les eines qualitatives. La raó per la qual hem optat per presentar-los en aquest ordre és perquè creiem que a partir dels resultats dels qüestionaris podem fer-nos una imatge panoràmica més o menys global de la realitat estudiada de què partim i assenyalar els ítems o els temes que poden ser de major interès i que després podrem veure ampliat amb les opinions de les persones entrevistades o amb les dades qualitatives en general. En qualsevol cas, el que presentarem aquí seran dades ja treballades. Per això, recordem que els resultats dels qüestionaris i les transcripcions de les entrevistes que anirem citant es poden trobar al final del treball, en els annexos.

IV.1. Dades quantitatives (els qüestionaris)

IV.1.1. Descripció de la mostra

De totes les enquestes repartides entre tot l'alumnat de l'escola d'idiomes de Tallin amb la qual vam treballar⁶³ (620 alumnes) ens en van ser retornades 143, de les quals 3 van ser nul·les, cosa que significa que vam aconseguir rebre un percentatge força alt d'enquestes vàlides (el 22,58%). Tot i que percentualment força representativa de l'escola, estem treballant amb una mostra total de N=140. Les característiques dels enquestats són les següents. La mitjana d'edat és de 33 anys, el 19% són homes i el 81%, dones. Pel que fa a la seva llengua inicial, el 85% van declarar que era l'estonià (N=119), mentre que 13% van dir el rus (N=18), i només un 2% van considerar l'opció "les dues llengües", els quals podem classificar com a bilingües⁶⁴ (N=3). Sobretot, és molt important tenir en compte, al llarg de l'exposició dels resultats i els testos, aquests nombres absoluts de cada subgrup, perquè com veiem, els russòfons són un total de subjectes molt baix, comparat amb els estonians. Com a causant d'aquesta dada, hem de dir que una variable important és que l'escola és considerada "estoniana", cosa que significa que hi van predominar estonians (estonianoparlants). L'escola, tot i estar situada al centre de la ciutat, es troba de camí cap a un dels barris dels afores on hi viuen majoritàriament estonians, i gran part dels alumnes de l'escola són persones que viuen en aquest barri, les quals assisteixen a classes d'alguna llengua estrangera en gran part després de la seva feina i de camí cap a casa seva. Per tant, tot i que oficialment

---

⁶³ Recordem que hem descrit el procediment metodològic que vam seguir a l'hora d'implementar els qüestionaris, així com les característiques de la mostra i de l'escola on el vam repartir, amb més detall en l'apartat relacionat amb la metodologia (vegeu la secció I.4). Podeu veure els models dels qüestionaris utilitzats (en versió estoniana) i els resultats obtinguts als annexos 3 i 4. La versió catalana dels qüestionaris és a l'annex 5.

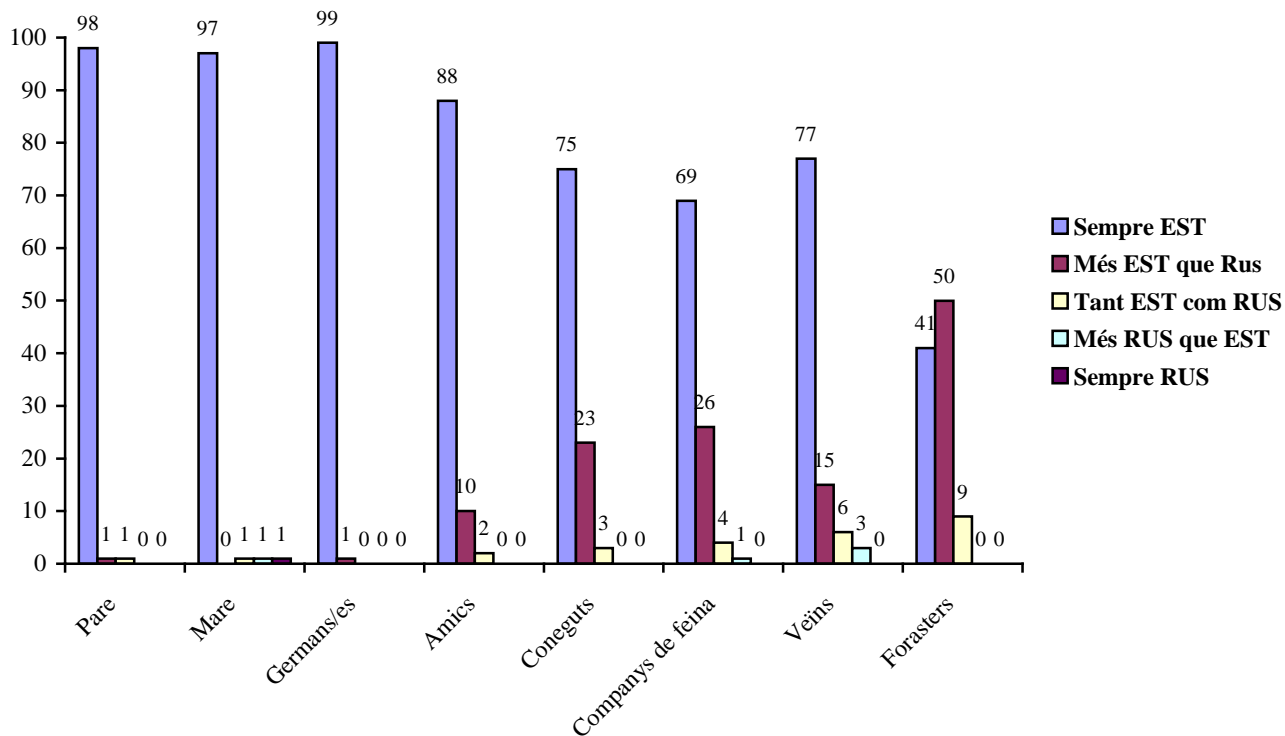
⁶⁴ Tal com hem vist en el capítol anterior en què presentàvem les dades del cens de l'any 2000, a Estònia, la qüestió de la "llengua materna" sol ser força inequívoca, en termes generals. Havent-hi poques famílies ètnicament mixtes, és a dir, havent-hi poca mescla social, les persones solen tenir més aviat clar que respondre quan se'ls pregunta per quina és la seva llengua materna. Per això, es va decidir excloure aquest subgrup a l'hora de dur a terme els testos i presentar els resultats, per la seva nul·la representativitat.

no puguem atribuir-li aquest nom, convé tenir present que l'escola amb la mostra de la qual estem treballant és una escola "estoniana". Per aquesta raó, s'explica aquesta baixa proporció del grup L1RUS, i tal com diem, serà un aspecte molt important a recordar durant tota la presentació dels resultats dels qüestionaris.

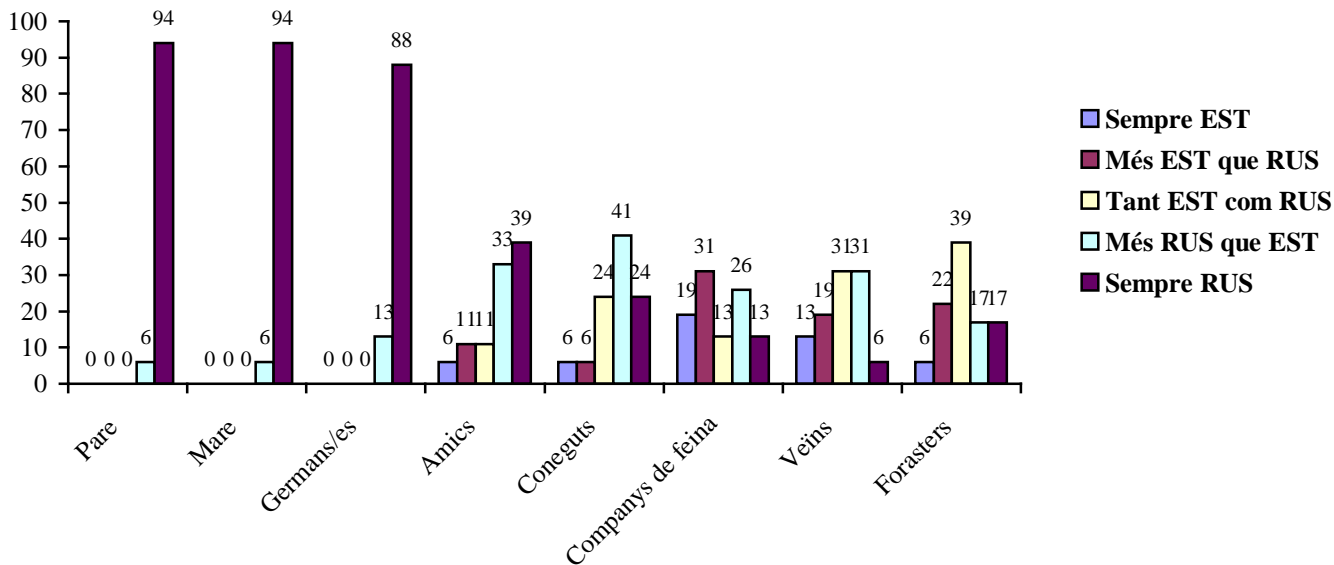
IV.1.2. Les llengües a Tallin: usos, valors i representacions respecte de l'estonià i el rus

En la primera part de l'enquesta es demanava que marquessin quina llengua utilitzaven en determinats contextos. Primer se'ls demanava quina llengua utilitzaven ells per adreçar-se a una sèrie de persones, i després, en una taula diferent, se'ls preguntava quina llengua feien servir aquestes persones per parlar amb ells. En un tercer quadre, se'ls presentava uns determinats contextos, on també havien de marcar quina llengua feien servir ells en aquestes situacions. Tot seguit, presentem les taules resultants d'aquesta part.

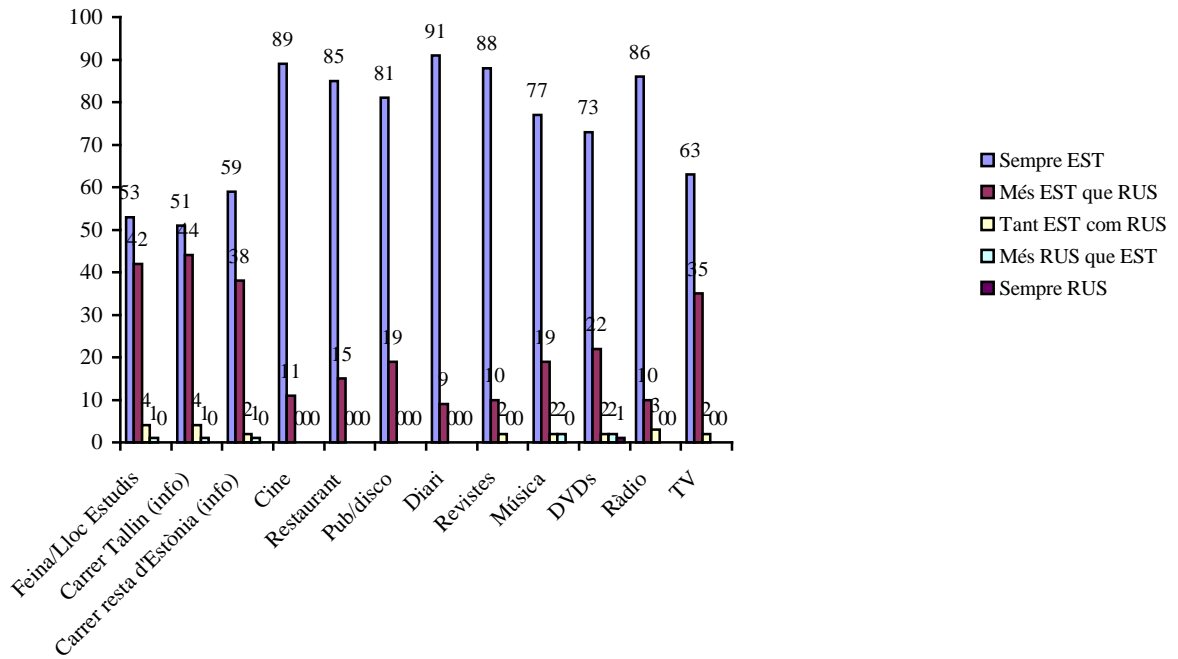
Gràfic IV.1 Llengua enquestats d'L1EST amb què s'adrecen a aquests interlocutors, %

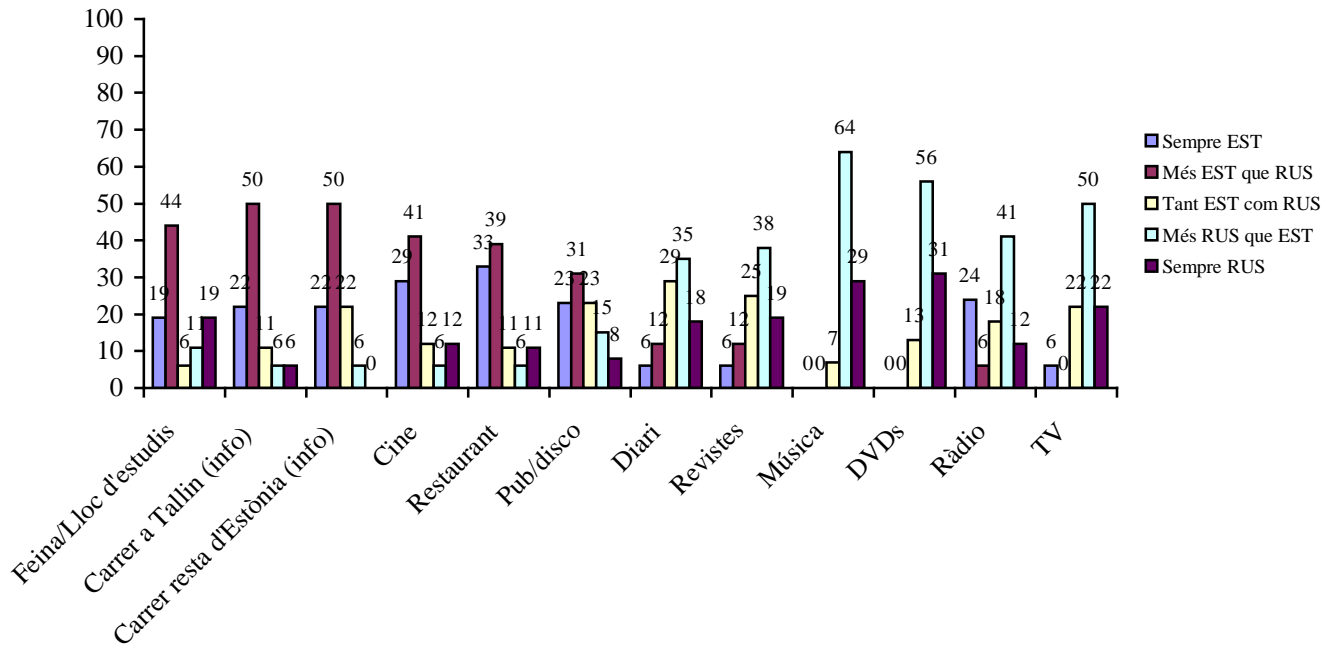
Gràfic IV.2 Llengua enquestats d'L1RUS amb què s'adrecen a aquests interlocutors, %

Gràfic IV.3: Llengua que els enquestats L1EST utilitzen en aquestes situacions, %

Gràfic IV.4: Llengua que els enquestats L1RUS utilitzen en aquestes situacions, %

A partir d'aquests gràfics, podem veure com els parlants russòfons tenen tendència a bilingüitzar-se més que no els estonians, si més no pel que fa a la mostra enquestada. En els contextos familiars (amb el pare, la mare i els germans) és on cada grup manté un major grau de monolingüisme, cadascú fent servir la seva llengua respectiva. Fora d'aquests contextos, són, com diem, els russòfons els que tendiran a fer servir més l'estonià, pel que es veu, especialment pel que fa a companys de feina, veïns i forasters⁶⁵. Aquesta tendència que observem en els dos primers gràfics es corrobora en els dos següents, en què veiem que efectivament, els estonians tendeixen a utilitzar molt més l'estonià que no pas el rus, mentre que els russòfons mantenen un ús més dispar de les dues llengües, fent servir l'estonià de manera força destacada en entorns públics, com ara al carrer, o també en entorns més formals, com ara el laboral (a la feina) o acadèmic (lloc d'estudis). De tota manera, també val la pena observar que els estonians tampoc bandegen totalment l'ús del rus, especialment en aquests contextos com al carrer o a la feina, la qual cosa podem interpretar com un indicatiu d'un cert grau de contacte intergrupals en espais públics, on s'utilitza majoritàriament l'estonià però no de forma exclusiva.

Segons aquestes dades, doncs, s'observa una relativament alta estonianització de la minoria russòfona, si més no pel que fa a la nostra mostra d'estudi, la qual com ja hem comentat, no és pas representativa, ni molt menys, de la totalitat d'aquesta comunitat a Tallin, i a més a més, també hem de recordar que el nombre absolut d'enquestats parlants de rus com a L1 és prou baix (N=18), tal com dèiem més amunt, com per no poder aferrar-nos a aquests resultats cegament. De tota manera, com dèiem, sí que podem llegir aquests resultats com un indicatiu de la tendència que a Tallin, la llengua que tendirà a ser més usada d'entrada serà l'estonià (almenys això és el que es declara), llengua que la majoria de la població utilitzarà per defecte, independentment de quina sigui la seva llengua primera, ja sigui l'estonià o el rus. Perquè com veurem posteriorment, quan presentarem les dades procedents de les entrevistes i dels grups de discussió, sobretot, corroborarem aquesta hipòtesi.

---

⁶⁵ Val la pena fer un incís pel que fa a la paraula "forasters". En l'enquesta, vam emprar la paraula "välismaalane", que significa literalment "estranger", però popularment s'ha fet servir a Estònia per referir-se als russòfons arribats durant l'època soviètica. És per això que els estonians indiquen que amb els "forasters" fan servir més estonià que no pas rus, perquè s'entén que és per adreçar-se als russòfons d'Estònia.

En les parts segona, tercera i quarta del qüestionari, que representen les parts centrals, es demanava als enquestats que valoressin la importància de l'estonià en determinats contextos (part 2), que indiquessin el seu grau d'acord amb una sèrie d'afirmacions en relació amb l'estonià (part 3) i que fessin el mateix, però amb frases pel que fa a l'estonià i el rus (part 4). En totes aquestes parts, se'ls presentava les preguntes en una escala graduada amb diferents nivells (el que en anglès es coneix com a *likert scale*), tal com ja hem exposat en el capítol introductori, en què hem parlat de la metodologia utilitzada.

En general, el que es destaca d'aquestes tres parts és que tots dos grups no semblen pas tenir unes representacions mentals ni unes actituds lingüístiques excessivament negatives pel que fa a la llengua de l'altre grup. Més aviat és al contrari, els parlants d'L1RUS tenen una percepció positiva i valoren bé la llengua estoniana. Per la seva banda, els parlants d'L1EST tampoc valoren negativament el rus, sinó que consideren que és una llengua que és bo saber-la, que aquella persona que la sap, tindrà més possibilitats en el món laboral, podrà guanyar més diners o tindrà més opcions de ser promocionat a la feina. Fixem-nos-hi, però, part per part.

En la segona part, es demanava específicament el valor de l'estonià en una sèrie d'activitats concretes. Els enquestats havien de marcar una creu en una de les quatre opcions, segons si creien que l'estonià era “molt important”, “més aviat important”, “poc important” o “gens important” en l'activitat en qüestió. A la columna de “molt important” li hem donat un valor de 100, a la de “més aviat important”, 67, a la de “poc important”, 33, i a la de “gens important”, 0. Hem resumit totes les activitats plantejades en quatre variables, segons si es referien a activitats de caràcter social (per fer nous amics, per ser ben vist, per viure a Estònia, per educar als fills, per comprar, per parlar per telèfon, per ser acceptat en la societat, per parlar amb els amics, per parlar amb companys de feina i per parlar amb els veïns), activitats de tipus laboral (per guanyar més diners, per trobar una bona feina), activitats relacionades amb el temps lliure (per veure la televisió, per veure DVDs, per cantar, per fer esport), o bé segons si eren activitats relacionades amb algun tipus de treball intel·lectual (per llegir, per escriure, per ser més intel·ligent, per fer exàmens). A continuació presentem la taula resultant per aquesta segona part:

Taula IV.1: Mitjana del valor de l'estonià en activitats socials, laborals, temps lliure, intel·lectuals (Valor 100: molt important, valor 0: gens important)

	<i>Total</i>	<i>L1EST</i>	<i>L1RUS</i>
Valor estonià en activitats socials	83	85	72
Valor estonià en activitats laborals	85	83	97
Valor estonià en activitats relacionades amb el temps lliure	62	64	50
Valor estonià en activitats intel·lectuals	89	90	82

Observem, doncs, que hi ha diferències significatives entre els dos grups per raó de L1 pel que fa a la importància que atorguen a l'estonià: aplicant-hi el test de T d'Student, s'han trobat diferències significatives en les quatre variables tant si s'assumeixen variàncies iguals com si no, excepte en la variable "activitats intel·lectuals" en què només hi hauria diferències molt poc significatives (.049) si s'assumeixen variàncies iguals, si no, no. Val la pena repetir aquí la influència que pot tenir la baixa proporció en la mostra de russòfons, cosa que serà una constant, com ja dèiem. De tota manera, però, volem destacar que el més important que hem de veure aquí és que el grup L1RUS atorga valors més aviat alts, és a dir, consideren l'estonià més aviat important o molt important, en tres dels àmbits proposats. A més a més, en un d'aquests tres àmbits, el laboral, fins i tot li atorguen més grau d'importància que no pas els propis parlants del grup L1EST. I encara més: en l'àmbit en què el grup L1RUS considera l'estonià menys important (per a les activitats relacionades amb el temps lliure), tampoc el grup L1EST obté una puntuació excessivament alta, encara que es tracti de la seva pròpia llengua. En resum, els dos grups troben que l'estonià és molt important pel que fa a activitats laborals, socials i intel·lectuals, i és més aviat important pel que fa a activitats relacionades amb el temps lliure.

Si ens fixem ara en les actituds dels parlants cap a l'estonià, que és la taula resultant de la tercera part, veiem que es confirma la tendència que acabem d'apuntar. Recordem que, en aquesta part, els enquestats s'havien de decidir d'entre si estaven "Totalment d'Acord" (100 punts), "d'Acord" (75 punts), "ni d'Acord ni en Desacord" (50 punts), "en Desacord" (25 punts) o "Totalment en Desacord" (0 punts) per a cada una de les afirmacions que se'ls presentava. La següent taula representa i resumeix els resultats obtinguts en aquesta part:

Taula IV.2: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte de l'estonià
(mitjana valors 100: totalment d'acord, i 0: totalment en desacord)

	<i>Total</i>	<i>L1EST</i>	<i>L1RUS</i>
1. M'agrada sentir parlar estonià	89	92	69
2. Prefereixo mirar la televisió en rus més que no pas en estonià	31	22	81
3. S'hauria d'ensenyar estonià a tots els nens d'Estònia	95	96	92
4. Invertir diners per desenvolupar l'estonià és una pèrdua de temps i de diners	14	10	43
5. M'agrada parlar estonià	92	96	72
6. Aprendre estonià és complicat	67	66	74
7. Hi ha moltes altres llengües que valen la pena estudiar, més que no pas l'estonià	53	51	56
8. Cada dia tinc moltes possibilitats de practicar estonià	93	97	58
9. No val la pena aprendre estonià	14	12	25
10. L'estonià no té lloc en el món actual	24	22	39
11. L'estonià està amenaçat perquè a Estònia molta gent parla anglès	47	49	39
12. L'estonià és important per ser acceptat com a part de la societat estoniana	89	91	76
13. Cal desenvolupar l'estonià	79	81	66
14. No és necessari que tots els nens aprenguin estonià obligatòriament	15	13	24
15. Vull que l'estonià segueixi sent l'única llengua oficial d'Estònia	84	93	31
16. És difícil estudiar ciències en estonià	49	47	56
17. Un és més ben valorat si parla estonià	54	54	57
18. Per mi, és important que amb la meva parella parlem en estonià	74	80	34
19. M'agradaria que els meus fills parlessin bé l'estonià	93	94	88

Tot i que en línies generals, seguim trobant diferències significatives entre els dos grups (aplicant-hi el test T d'Student), veiem, igualment, que amb les afirmacions que denoten una actitud més aviat positiva respecte de l'estonià, el grup L1RUS no demostra pas estar-hi massa en desacord. Més aviat al contrari: si ens fixem en les afirmacions número 1, 5, 13, 17 i 19 (en aquestes dues darreres, no hi ha diferències significatives entre els dos grups), aquest grup obté unes puntuacions més aviat altes o bé properes a la franja del 50, que denota una postura neutre respecte de l'afirmació en qüestió. Sobretot destaquem la número 19, en què s'afirma que voldrien que els seus fills parlessin aquesta llengua bé: se subratlla de nou el valor de l'estonià com una llengua necessària a Estònia, la qual facilitarà les coses als seus descendents i, per tant, això és positiu. I, per altra banda, amb les afirmacions més aviat negatives per a l'estonià, amb les quals el grup L1EST hi està en desacord o en total desacord, també el grup L1RUS coincideix amb aquesta opinió, o bé novament, se situa prop de la franja neutre dels 50 punts. Fixem-nos, per exemple, com això succeeix en les afirmacions número 4, 7, 9, 14 i 16 (les afirmacions 7 i 16 no han donat diferències significatives entre els dos grups, i les 9 i 14 només n'hi trobem si no s'assumeixen variàncies iguals).

Ara parem atenció a algunes de les afirmacions restants. Veiem com s'intueix una certa ideologia de l'estonià com a llengua difícil: ho denota l'afirmació 6 (per a la qual tampoc s'han trobat diferències significatives). Per altra banda, hi ha tres frases que condueixen a valoracions significativament diferents, dues de les quals diríem que no són tan transcendents com la tercera. Que el grup L1RUS prefereixi veure la televisió en la seva llengua i parlar en rus amb la seva parella entra dintre del que es pot esperar, sobretot pel que fa a la llengua amb la parella, perquè com hem vist més amunt, en contextos familiars, tendeixen a utilitzar prioritàriament el rus.

On hi ha una divergència realment forta entre els dos grups és en l'afirmació número 15, relacionada amb el grau d'oficialitat de les llengües a Estònia (la diferència és clarament significativa: .000, tant si s'assumeixen variàncies iguals com si no). Dels resultats d'aquesta qüestió se'n desprèn que per al grup L1EST és realment important que l'estonià segueixi sent l'única llengua oficial a Estònia. Per contra, el resultat del grup L1RUS sembla indicar que per a ells, aquest fet hauria de canviar.

En la nostra opinió, aquest punt és un reflex més d'on emanen principalment les tensions a nivell interètnic a Estònia, tal com ho hem anat veient al llarg de tot el capítol anterior, ja que la via oficial, la del govern i la dels partits nacionalistes i conservadors, és la de deixar clar que per protegir l'estonià, cal una política forta de mantenir-lo com a única llengua oficial a tot el territori. D'altra manera, com també hem vist, si s'atorgués algun cert grau d'oficialitat al rus, a banda facilitar el camí perquè la minoria russa esdevingués o seguís sent essencialment monolingüe en rus, s'estaria legitimant el període d'ocupació soviètica i donant-li continuïtat. Per contra, la minoria russa present al país ho veu d'una manera molt diferent. Ells, la majoria dels quals ja han nascut a Estònia, se senten molt poc reconeguts a nivell oficial, maltractats com a col·lectiu minoritari, senten que no són tinguts en compte. Aquest punt, que com ja es veu, és un dels més candents de l'agenda en política lingüística estoniana, serà àmpliament desenvolupat més endavant, quan presentem les dades procedents del nostre treball qualitatiu.

Finalment, i en relació amb el que acabem de comentar, que la llengua estoniana és la pedra de toc de la integració a la societat d'aquest país es confirma amb la frase número 12: "l'estonià és important per ser acceptat en la societat estoniana". El grup L1EST hi està totalment d'acord (91 punts), però també el grup L1RUS reconeix la validesa d'aquest

argument: ells també hi estan d'acord (76 punts), tot i que l'afirmació doni diferències significatives entre els dos grups, com ja es veu per la diferència de punts, tant si s'assumeix igualtat de variàncies com si no.

La quarta part, per la seva banda, tenia la mateixa estructura que la tercera, és a dir, es presentaven una sèrie d'afirmacions, amb les quals els enquestats havien de decidir si hi estaven d'acord o no utilitzant la mateixa escala de valors que en la part anterior. Aquí, però, les afirmacions anaven encaminades a extreure les opinions, actituds i representacions respecte de l'estonià i del rus. La taula següent presenta els resultats obtinguts en cada frase per part de cada grup:

Taula IV.3: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte de l'estonià i del rus (mitjana valors 100: totalment d'acord, i 0: totalment en desacord)

	<i>Total</i>	<i>LIEST</i>	<i>LIRUS</i>
1. És important saber parlar tant estonià com rus	78	77	86
2. A Estònia només fa falta saber una llengua	50	55	19
3. Si saps parlar estonià i rus, aleshores ets una persona més intel·ligent	83	85	72
4. És complicat pels nens aprendre tant estonià com rus	34	33	38
5. Si parles estonià i rus, això segur que t'ajuda a trobar una feina millor	87	85	99
6. És important saber escriure en estonià i en rus	78	77	90
7. A totes les escoles d'Estònia s'hauria d'aprendre igual de bé tant l'estonià com el rus	76	75	85
8. En els espais públics, l'estonià i el rus són igualment importants	68	66	78
9. Dominar les dues llengües no és complicat	63	63	51
10. Em sap greu per les persones que no dominen les dues llengües	63	63	64
11. Els nens, a Estònia, haurien d'aprendre a llegir tant en estonià com en rus	69	68	76
12. Les persones que poden parlar les dues llengües són més intel·ligents	84	84	88
13. Les persones que poden parlar les dues llengües tenen més facilitats per fer nous amics	81	81	78
14. Dominar les dues llengües és una característica més aviat de les velles generacions que no pas de les joves	69	71	64
15. Si parles les dues llengües, tens més possibilitats de ser promocionat a la feina	77	75	88
16. Els nens poden aprendre sense dificultats tant estonià com rus com a llengua estrangera, al mateix temps que l'anglès	72	72	68
17. Tant l'estonià com el rus haurien de ser importants a Estònia	54	49	86
18. Pots guanyar un sou més bo si parles les dues llengües	67	64	83
19. No m'agradaria que el rus fos més desenvolupat que l'estonià	72	76	47
20. M'agradaria ser considerat parlant tant d'estonià com de rus	65	62	74
21. Tothom a Estònia hauria de parlar estonià i rus	49	47	67
22. M'agradaria que els meus fills sabessin parlar tant estonià com rus	76	74	89
23. Les dues llengües poden conviure a Estònia	61	57	83
24. Parlant una llengua n'hi ha prou per viure a Estònia	49	52	25

Per començar, podem dir que les afirmacions d'aquesta part reben un grau més alt de consens entre els dos grups, perquè en 13 de les 24 afirmacions no hi ha diferències

significatives; són les següents: 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 20. Val a dir, però, que en les número 1 i 3 només no hi ha diferències significatives si no s'assumeixen variàncies iguals, i en la 8 és al revés, si s'assumeix igualtat de variàncies, no hi ha diferències significatives. Això no obstant, el grau de significació en les afirmacions 1 i 3 si s'assumeixen variàncies iguals és poc alt (.032 per a la 1) i relativament alt (.013 per a la 3), i en la 8 passa més o menys el mateix: si no assumim igualtat en les variàncies, la diferència significativa tampoc no és gaire alta (.031).

Novament, però, volem a tornar a subratllar que el més rellevant d'aquests resultats és que podem observar que els dos grups no tenen actituds negatives cap a les dues llengües. Fixem-nos, doncs, que el grup L1EST no destaca pas per demostrar unes actituds contràries a la llengua russa (frases número 1, 3, 5, 7, 8, 12, 22). El valor de les dues llengües ressalta sobretot quan ens concentrem en l'àmbit del mercat laboral: afirmacions número 5, 15 i 18 (de fet, les diferències significatives en aquestes afirmacions són relativament altes: .003 i .000 per a la 5, .012 i .004 per a la 15 i .005 i .008 per a la 18). Destaquem que en totes tres frases, el grup L1RUS valora novament per sobre del grup L1EST la importància de parlar les dues llengües per trobar una feina millor, la qual cosa ens fa pensar que aquest grup té una percepció clara de la necessitat de bilingüitzar-se i dominar bé les dues llengües per ocupar determinats llocs de treball relativament ben qualificats, resultats que no fan més que alinear-se amb les tendències d'evolució de la minoria russòfona plantejades en el capítol anterior.

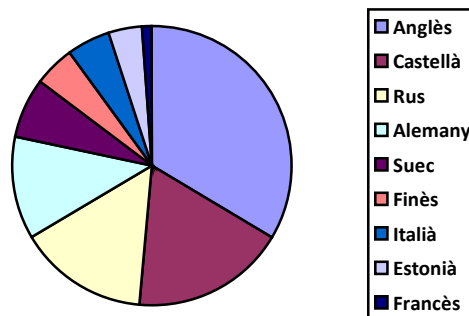
Novament, però, i com ja indicàvem en el comentari de la taula anterior, les diferències principals vénen originades per la presència de les dues llengües a Estònia i per l'organització del seu entramat en el país. Ho veiem en les afirmacions número 17 i 23 (amb diferències significatives claríssimes en tots dos casos: .000 sempre), on les puntuacions de cada grup quant al fet que "les dues llengües siguin igual d'importants a Estònia" o que "les dues llengües puguin conviure a Estònia" és clarament diferent. Per als parlants d'L1RUS, l'opinió és molt favorable a aquestes afirmacions, és a dir, ells creuen que sí que les dues llengües haurien de ser igual d'importants i que podrien conviure a Estònia. El grup L1EST, en canvi, obté un puntuació més baixa (49 i 57 punts respectivament), que tot i que no els situen clarament a la franja del "desacord", sí que denota una posició més aviat contrària a aquestes qüestions. Una mica en aquesta línia, trobem els resultats de les afirmacions 19 i 21

(on torna a haver-hi també diferències significatives marcades: .001 i .000 per a la 19, i .000 per a la 21), que sembla que corroboren el nostre comentari.

IV.1.3. Les llengües estrangeres en la nostra mostra: coneixements i representacions

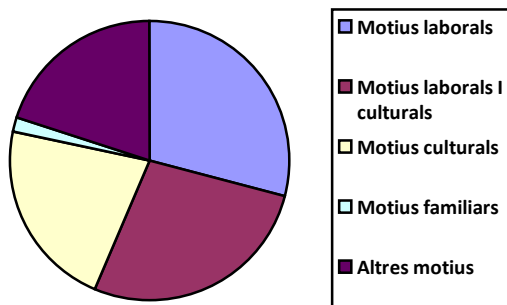
En aquest darrer apartat presentarem la resta de dades descriptives de la mostra que estan relacionades amb els seus coneixements de llengües estrangeres i les seves representacions lingüístiques. Primerament, fixem-nos en la llengua que estudien a l'escola. El següent gràfic n'és una representació en què queda clar el predomini de l'anglès, així com la presència forta del castellà i el rus com a segones llengües estrangeres amb més demanda. A prop segueix l'alemany, i ja després la resta de llengües queden a més o menys força distància:

Gràfic IV.5: Llengua que estudien els enquestats a l'escola d'idiomes

Pel que fa als motius pels quals estudien aquestes llengües, se'ls plantejava quatre opcions, de les quals en podien seleccionar més d'una. Destaquen els motius laborals (29%), així com els laborals i culturals (un 27% dels enquestats van marcar aquestes dues opcions alhora). Estudien idiomes només per motius culturals un 22%, i un percentatge important també va marcar l'opció "altres motius" (un 20%), els quals havien d'especificar. La immensa majoria va respondre que aquests altres motius eren un: viatjar. Un percentatge molt minso (només un 1,5%) va marcar l'opció "per motius familiars". El següent gràfic resumeix aquestes dades:

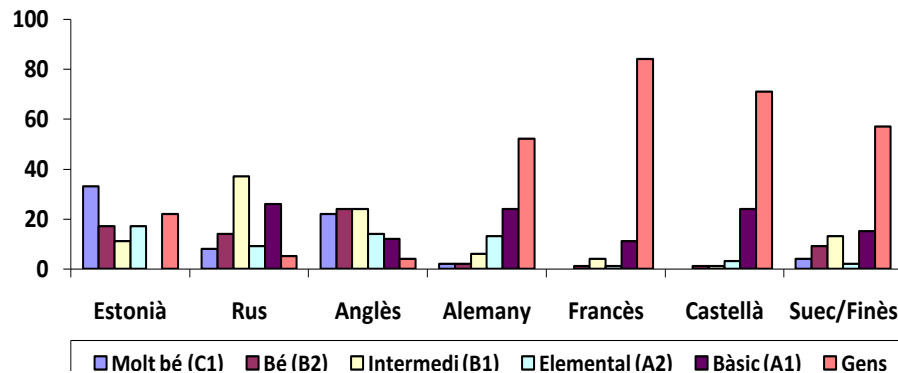
Gràfic IV.6: Motius pels quals els enquestats estudien aquestes llengües

Fins aquí, doncs, queda clar que les llengües amb més poder d'atracció són les “globals”, les quals són valorades des del punt de vista laboral i cultural també (bàsicament per viatjar, com dèiem), com era d'esperar.

També se'ls va preguntar sobre quines altres llengües parlaven, de les quals n'havien de declarar el nivell. Val la pena aquí introduir un apunt molt important a l'hora d'avaluar les dades que presentem en aquest sentit, i és que hem de tenir en compte que estem treballant amb dades *declarades*, per tant, estem veient una autoavaluació del nivell de cada llengua per part del mateix parlant, cosa que, com ja sabem, pot no correspondre's estrictament amb el seu nivell de llengua real. De tota manera, i en qualsevol cas, per homogeneïtzar aquesta declaració de nivell, vam proposar-los que marquessin una creu segons l'escala utilitzada en el marc d'avaluació europeu ALTE⁶⁶, el qual està basat en una gradació de sis nivells, de l'A1 al C2, A1 essent el més elemental i C2 el nivell de coneixement de l'idioma com un parlant natiu. El següent quadre resumeix les altres llengües que parlen els informants enquestats, amb els seus respectius nivells:

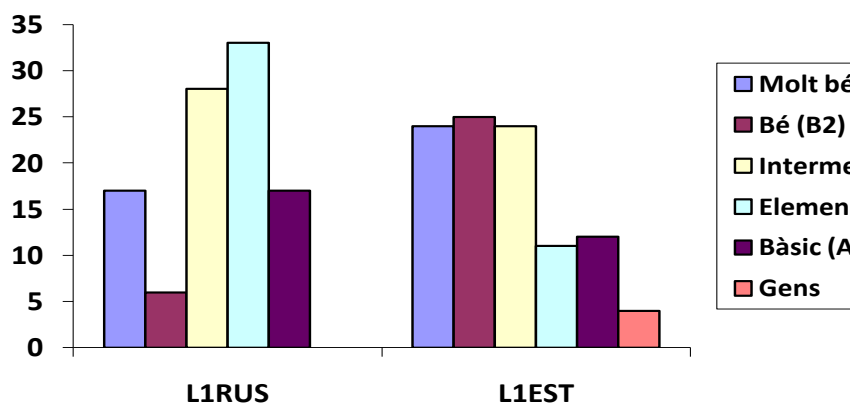
⁶⁶ Es pot consultar més informació sobre aquesta associació i el marc d'avaluació que comentem en la següent pàgina web: <http://www.alte.org/framework/index.php>

Gràfic IV.7: Altres llengües (estrangeres) que parlen i en quin nivell, %

Val a dir que, per entendre millor el gràfic anterior, pel que fa a les llengües “estonià” i “rus” només vam computar els parlants de rus com a L1 i d’estonià com a L1, respectivament. En la resta de llengües, és tota la mostra en conjunt la que hi està representada. A partir d’aquest gràfic, podem començar a veure ja algunes primeres impressions interessants. Per exemple, podem veure que els parlants L1RUS declaren saber més estonià (50% en els dos nivells més alts) que no pas els parlants L1EST respecte del rus (23% en aquests mateixos nivells). Unes dades que, tal com veiem, concorden si més no amb les presentades per altres autors (Masso & Vihalemm, 2005), tal com hem pogut documentar en el capítol anterior (vegeu punts III.5.1 i III.5.2).

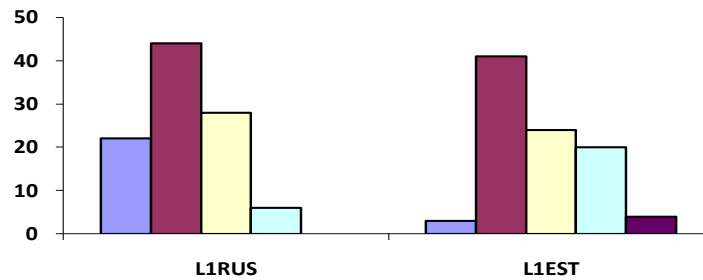
En conjunt, el grup parla força bé anglès, però pel que fa als nivells de la resta de llengües, la majoria són nuls o gairebé nuls. Si desglossem el nivell d’anglès per grups, observem que són els L1EST els que declaren tenir un millor nivell, més que no pas els L1RUS:

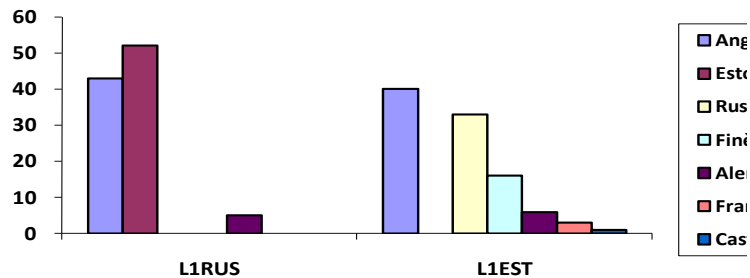
Gràfic IV.8: Nivell d'anglès segons el grup lingüístic, %

Observem, doncs, que en els dos primers nivells, els més alts, el grup L1RUS suma un 22% del total, mentre que el grup L1EST suma un 49%, si bé també és cert que en el primer grup, no hi ha cap parlant que declari no saber gens d'anglès. Però si ens fixem en el grup L1EST, podem destacar que hi ha una tendència entre els parlants d'aquest grup a decantar-se a favor de l'anglès com a llengua estrangera, en general, més que no pas del rus, mentre que el grup L1RUS, primer s'inclinarà per l'estonià i després, per l'anglès.

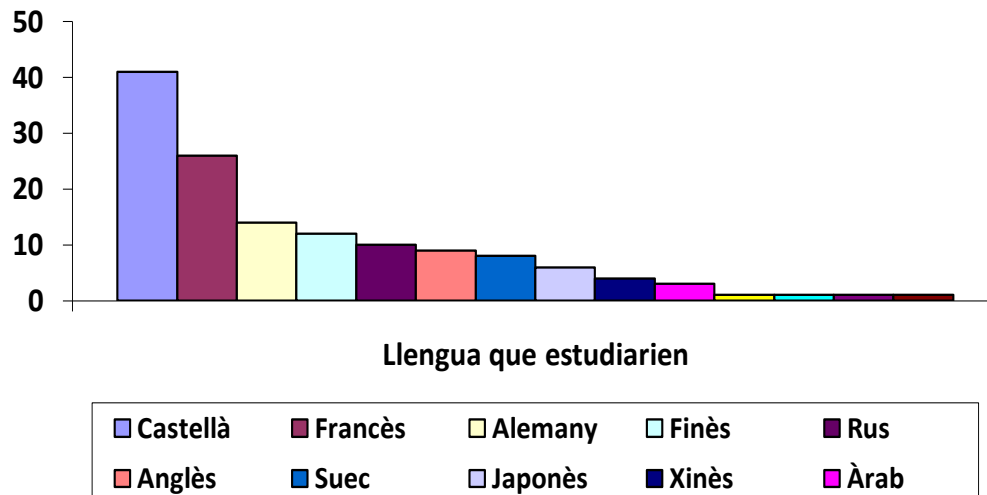
Prenent una perspectiva més genèrica, a partir d'aquesta pregunta també vam poder extreure els percentatges amb què cada grup lingüístic és capaç de parlar una, dues, tres o quatre llengües estrangeres. El que vam fer va ser només computar les llengües que marcaven amb una habilitat entre els nivells més alts (C1 i B1), deixant exclòs el nivell més alt (C2) perquè hauria correspost a ser parlant natiu d'aquella llengua en concret, i exclouent també els nivells més baixos, ja que es considera que en aquests nivells, l'aprenent encara no és un usuari independent de la llengua. Així, els parlants del grup L1EST tendeixen a tenir més habilitats en llengües estrangeres que els parlants del grup L1RUS, ja que només un 3% dels primers va resultar que no parlaven cap llengua estrangera, mentre que dels segons, un 22% obtenien aquest resultat. No obstant això, superat aquest primer esglaó, tampoc podem dir que hi hagi molta diferència entre els dos grups, respecte d'aquest punt que estem comentant, perquè percentualment, el nombre de parlants d'L1EST i d'L1RUS que parlen una o dues llengües estrangeres no varia gaire (70% i 72% respectivament). En el següent gràfic observem aquestes dades:

Gràfic IV.9: Usuaris independents de llengües estrangeres per grups lingüístics, %

També vam desglossar aquesta dada anterior per saber quina era la llengua estrangera que més usuaris independents tenia, o simplement, de quines llengües estàvem parlant. En connexió amb les dades que hem anat veient fins ara, el grup L1RUS declarava saber millor estonià, en primer lloc, i anglès després; d'altra banda, el grup de parlants L1EST, afirmava tenir més bons coneixements d'anglès que de rus. L1EST presenta també una tendència a ser atret per altres llengües veïnes diferents, com ara el finès, el suec i, en menor mesura, l'alemany i el francès. El següent gràfic resumeix aquesta dada:

Gràfic IV.10: Usuaris independents segons el grup lingüístic i la llengua, %

Per tancar aquesta exposició descriptiva de la mostra, també se'ls va preguntar sobre quina llengua escollirien estudiar, si és que en tinguessin l'oportunitat, i per què. Destaca, en aquest sentit, i amb molta diferència per damunt la resta, el castellà (27%), seguit del francès (17%), i ja a més distància, l'alemany (9%), el finès (8%), el rus i l'anglès (6% cadascun). El següent gràfic representa aquesta dada:

Gràfic IV.11: Llengües que estudiarien si tinguessin l'oportunitat, %

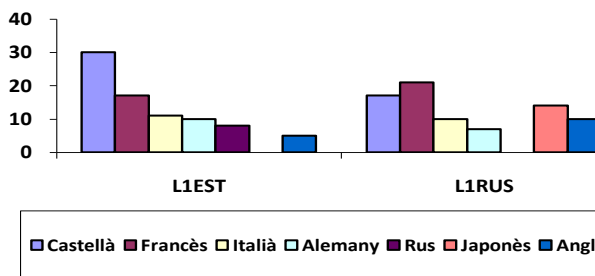
Pel que fa als motius adduïts per voler estudiar aquestes llengües, si ens fixem en què ens ha dit la gent que voldrien estudiar castellà, moltes vegades apareix una voluntat purament personal: “perquè m’agrada com sona”, “perquè una vegada vaig viatjar a Espanya i em va agradar la llengua”, etc., és a dir, pel que abans anomenàvem “motius culturals” estrictament. Però en d’altres ocasions, i no pas de manera aïllada, sinó més aviat al contrari, una opinió que es repeteix força és la de “perquè és una llengua molt parlada”, “la parlen a molts països”, “té una forta presència a nivell mundial”, és a dir, es destaca el valor de la llengua per algunes de les seves característiques extralingüístiques, en aquest cas, el seu pes demolingüístic i la seva extensió territorial. També val la pena dir que, essent nosaltres percebuts com a nadius d’un territori on es parla aquesta llengua, és possible que aquest fet distorsionés mínimament les respostes dels nostres enquestats, si bé és remarcable que l’atracció del castellà com a llengua estrangera és un fet observable no només a Estònia, sinó en molts altres països.

El francès, en canvi, sí que és més aviat valorat per “motius culturals”, que es reflecteixen en opinions com les que acabem de veure. L’anglès, finalment, només apareix en tercera posició: s’entén, ja que la gran majoria dels enquestats, com hem vist, declaren tenir ja un cert domini d’aquesta llengua, amb la qual cosa, si haguessin de triar-ne una per estudiar, no es decantarien pas per aquesta. Tanmateix, aquí sí que la majoria de persones que

han indicat que estudiarien més anglès, han expressat, com en el cas de l'espanyol, que ho farien perquè “és la llengua mundial”, “per tenir més oportunitats laborals”, etc., és a dir, novament, per motius extralingüístics, i aquí, de manera més clara que no pas amb l'espanyol.

Fixem-nos, però, quina seria la tria de llengües segons el grup lingüístic, és a dir, cap a quines llengües tendrien a decantar-se més el grup L1EST i el grup L1RUS. Per una banda, el grup L1EST presenta una tendència forta a inclinar-se per l'espanyol (un 30%), seguit a força distància del francès (17%), l'italià (11%), l'alemany (10%) i només en cinquena posició, el rus (8%). En canvi, el grup L1RUS escolliria en primera opció estudiar francès (21%), mentre que l'espanyol apareix en segon lloc (17%), seguit del japonès (14%), i l'anglès i l'italià (tots dos amb un 10%). El gràfic següent resumeix aquestes dades.

Gràfic IV.12: Llengua que estudiarien si tinguessin l'oportunitat per grups, %

Com ja s'intuïa a partir del gràfic anterior, s'observa que el grup L1EST té més aviat una baixa tendència per triar el rus com a llengua que voldrien estudiar. Tampoc el grup L1RUS escolliria estudiar més estonià, però ja hem vist abans que aquest grup ja declara parlar relativament bé aquesta llengua. Aquest gràfic ens mostra que l'espanyol i el francès són els que més atrauen als enquestats, independentment del grup al qual ens referim, que l'italià i l'alemany exerceixen més o menys el mateix grau d'atracció tant per als uns com per als altres, però per altra banda, l'anglès sembla atraure més als parlants d'L1RUS (un 10% en contra d'un 5% en el grup L1EST). En el grup L1RUS també destaca l'opció del japonès, el qual escollirien per motius culturals. En canvi, l'opció d'aquesta llengua en el grup L1EST només representa un 2%.

IV.1.4. Algunes conclusions dels resultats dels qüestionaris

Abans de concloure aquesta secció, proposem fer un resum breu de les idees més destacades presentades fins ara, les quals seran desenvolupades amb més profunditat en el següent apartat, en què exposarem els resultats del treball qualitatiu.

En primer lloc, val la pena recordar que la mostra enquestada és representativa de l'escola d'idiomes on vam repartir l'enquesta, però que en tractar-se d'una escola situada al centre de la ciutat però a mig camí d'un barri poblat principalment per estonians (estonianoparlants), la mostra enquestada conté una molt baixa proporció de russòfons, la qual cosa més que probablement haurà exercit una influència sobre els resultats que hem obtingut i presentat. De tota manera, però, també és bo de recordar aquí que l'ús dels qüestionaris, i per tant, d'una eina per obtenir dades quantitatives, ens el plantejàvem des d'un primer moment sobretot com a un complement de les altres eines que hem fet servir en el nostre treball de camp. I és en aquest sentit, sobretot, que hem volgut presentar els resultats obtinguts i llegir-los des d'aquest punt de vista, com un mètode per començar a veure panoràmicament, amb visió d'ocell, la realitat estudiada i així fer-nos-en una primera idea.

En primer lloc, hem començat pels usos lingüístics. Hem vist com en contextos familiars, els dos grups es mantenen força clarament separats, fent servir cadascú la seva llengua. En canvi, sortint d'aquests contextos, l'estonià pren més presència, ja que hem observat que els percentatges d'ús corresponent al "només rus" o "més rus que estonià" disminueixen clarament. Per tant, això ens ha portat a creure que a Tallin, la llengua no marcada és l'estonià, o si més no, que la mostra russòfona del nostre estudi presenta un més o menys alt grau d'estonianització.

En les parts centrals de les enquestes, hem observat com els valors, les actituds i les representacions lingüístiques de cada grup respecte de la llengua de l'altre grup són en general o bé positives, o bé neutres, tot i trobar que, en general hi ha diferències significatives per raó d'L1, com hem vist. Malgrat ser conscients que representacions i actituds no van pas sempre lligades de la mà, perquè tal com diu Comellas (2005), una cosa és el que diem i/o pensem i l'altra, el que fem, tampoc podem bandejar la influència que teòricament hi ha entre les unes i les altres, tal com s'ha estudiat científicament en altres llocs

(Abric, 1989; Calvet, 1999; Bastardas, 1996). Aquest fet ens condueix a pensar que hi ha camp per córrer per explotar una percepció positiva de la situació sociolingüística a Estònia. Això no obstant, també és cert que hem notat diferències importants entre els dos grups en un aspecte clau d'aquest àmbit: el tractament oficial que reben les dues llengües al país (on sí que les afirmacions generaven diferències significatives, normalment altes). En aquest sentit, el grup L1RUS sembla demanar un més alt reconeixement, mentre que per al grup L1EST això no hauria de succeir. Com veurem en la secció següent, en què presentarem les dades del nostre treball qualitatiu, i tal com ja hem assenyalat més amunt, aquest serà un dels temes més centrals en les entrevistes o grups de discussió, el qual conduirà als entrevistats a parlar de la tensió, la fricció i el conflicte en què viuen, sobretot en relació amb el grup L1RUS. És a dir, és un tema al voltant del qual giraran força els arguments de confrontació intergrup.

Finalment, hem exposat els resultats en relació amb els coneixements declarats de llengües estrangeres de la nostra mostra. En aquest sentit, hem volgut remarcar que hem obtingut dades declarades, que poden ser no estrictament reals. Tenint en compte aquest aspecte, hem vist que la mostra estudiada té un relativament bon domini de llengües estrangeres, que el grup L1RUS declara que sap millor estonià que anglès i que el grup L1EST, per la seva banda, diu parlar millor anglès que rus. Pel que fa al nivell d'anglès, també el grup L1EST sembla tenir un més alt domini d'aquesta llengua. Tots aquests resultats s'adiuen amb els presentats anteriorment per part d'altres investigacions (Masso & Vihalemm, 2005). A més a més, hem destacat que si haguessin de triar una altra llengua per estudiar, el grup L1EST es decantaria aclaparadorament per l'espanyol i el francès, mentre que el grup L1RUS ho faria també per aquestes dues llengües, però en un ordre invers. D'altra banda, aquest mateix grup s'inclinaria a estudiar més anglès que no pas els L1EST.

IV.2. Dades qualitatives (grups de discussió, entrevistes i observació participativa)

A continuació presentarem els resultats obtinguts del treball de camp elaborat amb tècniques qualitatives⁶⁷. Presentarem, sobretot, les opinions de les persones a qui vam entrevistar i de les que van prendre part en els grups de discussió. Alguns dels aspectes més destacats ja s'intueixen a partir de l'exposició que acabem de fer dels resultats dels qüestionaris, en els quals aprofundirem en aquesta secció, on també, naturalment, n'introduïrem de nous. D'altra banda, farem notar els fets més rellevants que vam poder extreure del nostre treball d'observació participativa.

Per tal de seguir un ordre determinat en la presentació d'aquests resultats, anirem desglossant tema per tema les opinions de cada grup, intentant traçar un fil argumentador que passi pels temes més importants, contrastant les visions de cadascú. Totes les cites que apareguin a partir d'aquí, si és que no les hem obtingut directament en català, seran traduccions nostres ja sigui de l'estonià, del rus o de l'anglès.

Amb la finalitat de preservar l'anonimat de les persones que van concedir-nos les entrevistes o que van participar en els grups de discussió, hem creat un codi per referir-nos-hi, el qual també ens és informatiu: la primera inicial del codi és la del nom de l'entrevistador, la segona és la de la inicial del nom de l'entrevistat. A continuació apareix un nombre, el qual fa referència a la generació a què pertany l'entrevistat: 1 (si té menys de 30 anys), 2 (si té entre 30 i 50 anys d'edat) i 3 (si té més de 50 anys). Després del nombre, trobem una altra inicial: H o D, que distingeix el gènere de l'entrevistat (Home o Dona). Tot seguit apareix una nova inicial: fa referència a la professió de la persona entrevistada: E (Estudiant), TQ (Treballador Qualificat), TNQ (Treballador No Qualificat), EMP (Empresari), PENS (Pensionista), i EXP (Expert⁶⁸). I finalment, s'afegeix informació sobre

---

⁶⁷ Recordem que es pot consultar a l'apartat metodològic (I.4) el procediment que vam seguir per obtenir aquestes dades, així com les característiques de la mostra.

⁶⁸ Quan parlen d'"expert" aquí, ens referim a les persones que vam entrevistar les quals mantenen una relació amb el tema del nostre treball a nivell professional o que tenen un coneixement expert en la matèria, tal com ja hem introduït en explicar la metodologia i la mostra d'estudi.

quina és la llengua inicial d'aquella persona en concret: L1EST (estonià), L1RUS (rus), BILING (bilingüe familiar rus-estonià) o L1OTHER (una altra).

Per exemple, el codi JA1DEL1RUS significa que aquesta persona ha estat entrevistada per mi mateix, que el seu nom comença per A, que és una noia de menys de 30 anys, estudiant i de llengua primera russa.

Al llarg del text anirem citant els extractes de les entrevistes o grups de discussió, els quals podran consultar-se sencers a l'annex seguint la referència que els donarem a cadascun. Hem triat aquesta opció per fer més fàcil i àgil la lectura del text, i a més a més, perquè d'aquesta manera, especialment pel que fa a les entrevistes en estonià i en rus, a l'annex es podran consultar les versions originals i les nostres pròpies traduccions.

IV.2.1. L'estonià, llengua més usada a Tallin

Una de les qüestions que ens havíem plantejat en aquest treball de manera primordial era veure l'evolució dels casos estudiats, tot fixant-nos en com el parlants d'una llengua demolingüísticament més forta adoptaven o no una altra llengua amb unes característiques més febles en aquest aspecte, la qual, però, disposa alhora d'un marcat suport institucional i un alt reconeixement oficial. Com ja hem introduït en el punt anterior, així com al llarg de bona part del capítol precedent, observem que a Tallin, l'evolució en aquest sentit és favorable a l'estonià, ja que podem intuir que a hores d'ara, és una llengua àmpliament usada per bona part de la població, la que tothom, en general, utilitza per defecte.

La majoria dels parlants de rus a qui vam entrevistar (gran part d'ells, de generacions més aviat joves, tot i que no exclusivament) s'expressaven en aquest sentit, dient que ells, sempre que era en un espai públic, utilitzaven en primer lloc l'estonià, reservant-se el rus només per als casos en què, després dels primers intercanvis lingüístics, fos clar que la llengua de tots dos interlocutors era el rus. Fins i tot es pot donar el cas, com ho demostra l'extracte [IV.2.1.1] d'una entrevista amb dues noies joves russes, que tot i adonar-se que no són parlants d'estonià com a primera llengua, la conversa pot continuar en estonià i no en rus. O també vam enregistrar casos com el que veiem a [IV.2.1.2], de part d'una de les mateixes participants de l'entrevista anterior, on se'ns explica que no només passa en trobades de major grau de formalitat, en què un dels dos interlocutors pot tenir un interès molt més

explícit en mantenir l'ús de l'estonià (el cas del treballador que deien elles, per mantenir la seva feina, per exemple), sinó que també pot arribar a succeir en encontres de caràcter més aviat informal. Per això, quan han d'iniciar una conversa i s'adrecen a alguna persona desconeguda, molts parlants d'aquest grup, LIRUS, opten per fer-ho per defecte en estonià. I és que com ens explica ara un xicot (a [IV.2.1.3]), són més aviat els russòfons els que parlen estonià i no al revés.

Per tant, sembla ser que l'estonià gaudeix d'una posició relativament favorable com a llengua intergrupala a Tallin. Més endavant, però, veurem com darrerament una altra llengua està començant a tenir un paper més o menys important en aquest aspecte: l'anglès. A més a més, també podem comentar que aquestes dades que acabem de presentar tinguin un biaix important (com ja hem anat veient): l'edat dels nostres entrevistats. Totes aquestes opinions provenen de parlants de la generació més jove, de menys de trenta anys. Per això, podem intuir que aquest sigui un fenomen generacional, i és que aquestes persones d'edat menys avançada s'han socialitzat en un entorn força més estonianitzat que no pas els seus predecessors. Així, en les seves opinions podria ser que hi influís una mica la idea de voler aparèixer com “suficientment estonianitzats” de cara enfora, concordant amb la seva autorepresentació que “han de saber bé l'estonià”, perquè el necessiten en el seu dia a dia. De tota manera, i per trencar una llança a favor seu, hauríem de dir que aquestes persones a qui vam poder entrevistar són molt bon coneixedores de l'estonià i poden parlar-lo a un nivell relativament alt, tal com vam poder observar nosaltres mateixos en diversos moments.

Però com també ja dèiem, també tenim opinions de persones més grans, membres del grup generacional tercer, les quals aportarien més arguments a favor que l'estonià s'hauria convertit ja a hores d'ara en la llengua d'ús majoritari i més habitual a Tallin. A [IV.2.1.4] s'observa quelcom interessant: la senyora més gran (pensionista) comenta que ella ja ho veu, si no l'entenen, i que si és el cas, ho tornaria a provar en estonià, implicant que en principi hauria parlat en rus (de fet, més amunt en l'entrevista, ella mateixa comentava que de preferència faria servir el rus, ja que s'hi sent més còmode i “cometria menys errors.” Però la seva companya de diàleg, a qui hem classificat com de la mateixa generació, però que encara està en edat laboral, explica justament el contrari, que si veu que la persona no l'entén en estonià, faria servir el rus, és a dir que per defecte, ella utilitzaria l'estonià. Val a dir que l'exemple d'aquesta informant en concret, professora d'escola de llengua russa, pot ser

novament no gaire generalitzable, ja que ella és de descendència finlandesa, va estudiar a l'escola russa i el seu marit és rus.

Per tancar aquest apartat, un darrer exemple que no volem deixar de citar és el d'un parlant, les opinions del qual aniran apareixent al llarg del capítol. Es tracta d'un home a qui vam classificar com a parlant de generació tercera i que ens comentava (a [IV.2.1.5]), pel que fa als usos lingüístics en públic, més aviat espontanis, que no té cap problema en fer servir l'estonià i que la seva experiència personal l'ajuda a l'hora de distingir si la persona que t'està atenent és russòfona o estoniana. Segons aquest parlant, doncs, la llengua no és cap problema perquè pot fer servir indistintament tant l'estonià com el rus. Això sí, és d'alguna manera important poder fer la diferència visualment i observar si qui t'atén és estonià o russòfon, i aleshores triar la llengua que et sigui més fàcil, mirant per exemple els trets físics o directament a l'etiqueta del botiguer, llegint el seu nom i cognom a la placa que normalment solen dur a l'alçada de la solapa, la qual a vegades fins i tot du incorporada una bandereta simbolitzant els idiomes que aquella persona pot parlar (solen ser estonià, rus, anglès, finès i alemany, segurament en aquest ordre).

IV.2.2. Una percepció visual de la divisió ètnica

Els darrers fragments que acabem de citar ens porten a parlar d'un tema que vam poder enregistrar en moltes de les entrevistes que vam dur a terme: veient que era una qüestió que solia sortir espontàniament en les entrevistes, quan parlàvem dels usos lingüístics en públic més o menys espontanis, els vam preguntar si eren capaços de fer la diferència entre una persona russòfona i una estoniana. La majoria dels entrevistats van dir que sí, sobretot en les generacions més grans i no tant en les més joves, la qual cosa ens pot fer pensar en una major convergència d'estils a l'hora de vestir-se, d'arreglar-se i en el comportament en general per part dels grups més joves.

Tots dos grups, tant els parlants d'L1EST com els d'L1RUS, demostren algun grau de dubte a l'hora de distingir-se, sobretot, com diem, pel que fa a les generacions més joves. Però sembla ser que qui té més clar com fer aquesta diferència són els parlants del grup L1EST, o almenys seria així en el conjunt d'opinions que vam poder recollir d'entre la nostra mostra; són els que més dades han aportat en aquest sentit. Observarem aquest punt si

contrastem els extractes [IV.2.2.1] i [IV.2.2.2], en el primer dels quals (amb parlants d'L1RUS) hi ha més aviat un poc grau d'elaboració d'aquest tema, arribant ràpidament a la conclusió (que amb els joves és més difícil fer la diferència que no pas amb les persones més grans), mentre que en el segon (amb parlants d'L1EST) hi ha tota una discussió més rica d'on pots trobar aquestes diferències i en què pots fixar-te, doncs. Segons els parlants d'aquest darrer fragment citat, a priori amb els joves és difícil fer la diferència perquè ja estan "assimilats", però en el fons, els prejudicis són forts i acaben imposant-se, fent que realment sigui fàcil. Podem pensar que, individualment, davant d'una sola persona d'edat poc avançada, la distinció pot ser no del tot clara, però davant d'un grup, aleshores la diferència és més nítida pel comportament dels individus del grup.

També en una altra entrevista en profunditat (a [IV.2.2.3]) amb dues noies més joves, d'uns 23 i 25 anys respectivament, sortia aquest mateix tema i comentaven més o menys el mateix, un extracte que resumiríem amb la següent frase: "Les "babes"⁶⁹ russes són força diferents de les estonianes."

Fins i tot per algú de fora, que fa relativament poc temps que viu al país, aquesta és una qüestió força transparent. És el cas que exemplifica aquest xicot de 24 anys d'edat i que en el moment de l'entrevista feia uns nou mesos que vivia a Estònia (vegeu [IV.2.2.4]).

Tal com podíem esperar, i sent capaços de fer la distinció, és interessant de veure que si en algun moment han de dirigir-se a alguna persona desconeguda i tenen l'opció de triar, s'adreçaran a un estonià abans que a un rus, cosa que pel que sembla (vegeu [IV.2.2.5] i [IV.2.2.6]), així seria.

Resumint, podem pensar que els estereotips i prejudicis tenen una forta presència en l'imaginari de la societat estoniana, una presència sembla que més destacada en el grup de parlants L1EST i menys en el grup L1RUS, la qual cosa ens porta a intuir que la divisió entre els dos grups és més o menys marcada, perquè és fins i tot perceptible a nivell visual. El fet que ho sigui més per als parlants d'L1EST en la nostra mostra no ens ha de conduir a cap mena de generalització, però sí que pot ser una via a ser investigada més amb profunditat en futures recerques.

---

⁶⁹ De "babuixka", que vol dir "àvia" en rus.

IV.2.3. El valor pràctic de l'estonià i del rus

Un altre dels temes centrals del nostre projecte, tal com hem dit a l'inici del treball, era el d'investigar de quina manera els individus en una societat d'elevat grau de complexitat lingüística com és Estònia atorguen valor a les llengües del seu entorn, és a dir, sobretot el rus i l'estonià. Tal com hem vist més amunt, quan presentàvem els resultats obtinguts a partir del qüestionari, podem observar que hi ha una tendència entre els parlants de valorar aquestes llengües des d'un punt de vista utilitari i economicista.

Així, per al grup L1RUS, parlar estonià és una manera de pujar en l'escala laboral. Per ells, sembla ser força clar que si parles estonià, estàs més ben preparat per trobar una millor feina i guanyar un sou més bo. És destacable el moviment que s'observa a [IV.2.3.1] en la intervenció d'aquest parlant, un jove russòfon. Fixem-nos que en principi només li preguntàvem si és important parlar bé l'estonià i ell, automàticament, circumscriu en quin àmbit territorial (“a Estònia?”) i per a quins usos concrets: el laboral, principalment, tot i que també continua dient que “les oportunitats d'establir relacions s'amplien” (faltaria veure a quin tipus de relacions es refereix, però nosaltres entenem que no només laborals, aquí); i tot això sembla que ho té clar perquè “sempre és així, quan un no parla la llengua de la majoria”, reafirmant la representació que els russòfons poden tenir de l'estonià com a llengua majoritària a Estònia. També en la mateixa línia, trobem una altra opinió (a [IV.2.3.2]), extreta del grup de discussió amb parlants d'L1RUS. Així, doncs, com ja introduïem al capítol anterior, l'estonià és valorat per part dels russòfons sobretot en el seu aspecte d'eina de treball, més que d'integració, tot i que aquest sigui un aspecte també digne de tenir present: “s'amplien les relacions” pot ser llegit així, podríem entendre, però preval el valor laboral, en qualsevol cas.

Val la pena destacar d'aquests dos darrers fragments el fet que pels parlants d'L1RUS, sembla ser força clar que l'estonià *només* és important a Estònia, cosa que afirmen amb un cert deix de recança, que si bé en la primera cita no era del tot clar, en la segona, s'evidencia bastant bé. És a dir, deixen entreveure que una mica els sap greu haver d'aprendre una llengua tan petita, que només els serveix per tenir millors oportunitats de vida a Estònia, o millor dit, a Tallin sobretot.

Si ens hi fixem, a més a més, en el darrer extracte es parla també de la possibilitat de viure a Estònia sense parlar estonià. En la majoria de fragments que hem recollit en aquest sentit, aquesta és una opció no desitjable, almenys per a algú que visqui a Tallin, ja que com hem indicat més amunt, l'estonià és una eina que t'obre portes i et facilita l'accés a millors oportunitats de vida. Per exemple, seguint la conversa anterior, un dels mateixos participants al grup de discussió continuava dient el següent (vegeu [IV.2.3.3]): “Però aleshores és més complicat [si un no parla estonià]. Per exemple, sé d'una noia que va conèixer el seu marit a Rússia, van venir cap aquí i ell no parla gens d'estonià, amb la qual cosa se'ls fa tot molt difícil. Si se li planteja alguna tasca, no l'entén. És un problema que tenen, han d'anar i preguntar “sisplau, traduiu-me això que hi ha escrit aquí”.” O bé tal com dèiem, sembla força clar que a Tallin o, segons com, a Estònia en general (fixem-nos en [IV.2.3.4]), l'estonià és una llengua necessària, “bàsica”, però no tant si vius en l'àrea més russòfona del país, tal com s'afirma a [IV.2.3.5].

També els parlants del grup L1EST semblen tenir força consciència que la seva llengua és un requeriment per accedir a feines de millor qualificació, tal com afirmen els dos entrevistats a [IV.2.3.6]. És interessant aquesta darrera cita per veure l'evolució que experimenta, si bé no explícitament, l'opinió d'aquests informants en el breu lapse temporal que dura el fragment. Comencen fermament convençuts que es pot viure a Estònia sense parlar estonià (i “molt bé”), però acaben reconeixent que un estarà certament limitat, i citen uns quants exemples del terreny laboral per il·lustrar aquest punt.

Per tant, tots dos grups semblen tenir clar o molt clar que, especialment a Tallin, l'estonià és una llengua amb un grau d'utilitat alt i que, per tant, és molt bo o fins i tot indispensable saber-lo i dominar-lo més o menys bé, opinió que, naturalment, destaca entre el grup L1RUS.

Pel que fa al valor pràctic de la llengua russa, si ens fixem en l'opinió que en tenen els parlants del grup L1EST, observem una creixent tendència, potser incipient, a valorar-lo positivament i de manera general, com una llengua útil i pràctica també per a ells. Fixem-nos, per exemple, en alguns dels comentaris (a [IV.2.3.7]) que afegien al final dels qüestionaris alguns dels enquestats (tots ells del grup L1EST), els quals giren al voltant de la idea que no estaria malament, parlar rus, i per tant, és quelcom fins i tot desitjable.

També en les entrevistes en profunditat vam poder enregistrar opinions que anirien en aquesta mateixa direcció, com pot veure's per exemple a [IV.2.3.8] i [IV.2.3.9], en què es destaca la importància del rus com a llengua de negocis, o si més no, com a llengua valorada en entorns laborals, cosa que, com veurem, és un dels valors que més explícitament subratllen els parlants d'aquesta llengua com a L1. Per tant, podem dir que en l'àmbit laboral els russòfons valoren com a “molt necessari” l'estonià i els estonians valoren també positivament el rus, segurament amb nivells diferents i molt en funció del context més immediat en què visquin els parlants. Per tant, el rus, tot i ser una llengua minoritària a Estònia, en tant que llengua internacional segueix mantenint un cert grau d'atractivitat i és, d'aquesta manera, una llengua d'un grup minoritari amb més resiliència justament per aquesta condició.

Fixem-nos, doncs, que a partir de tot el que hem dit fins ara i tal com es destaca sobretot en aquest últim fragment citat, sembla haver-se establert implícitament a Estònia, especialment a Tallin, la posició avantatjosa dels bilingües, o els que poden dominar amb relativa facilitat les dues llengües i utilitzar indistintament el rus i l'estonià. O com a mínim, tot indica que aquest és el cas per a determinats llocs de treball, que requereixen de tasques d'atenció al públic, públic que, com ja hem vist, a Tallin és molt heterogeni, des del punt de vista etnolingüístic.

La nostra observació de la vida en el dia a dia a la capital estoniana, sobretot al centre de la ciutat, corroboraria el fet que aquesta és una tendència present que fins i tot podríem qualificar com a creixent. Per exemple, en feines com les de l'àmbit a què feia referència la darrera informant (els bancs), a les oficines de correus, a la recepció d'un gimnàs, d'un hotel o a la taquilla del cinema o del teatre, entre d'altres, un tindrà força possibilitats de trobar-hi empleats que o bé són bilingües o bé tenen un bon domini de les dues llengües, una característica que solen complir més aviat els parlants de rus com a L1, especialment en les generacions més joves, com ja hem anat veient fins ara.

Que aquesta és una realitat que va prenent forma també ho vam poder enregistrar en algunes de les entrevistes. A [IV.2.3.10], una jove russòfona explica que en veure que era perfectament capaç d'expressar-se amb un bon grau de fluïdesa en les dues llengües, la van contractar de seguida per treballar a la recepció d'un hotel, i una de les seves companyes

d'entrevista (bilingüe) conclou que efectivament, els joves estan començant a veure aquesta perspectiva del rus.

Fixem-nos també en el següent fragment ([IV.2.3.11]) d'una altra entrevista, en què parla principalment una professora de llengua russa de l'escola d'idiomes on vam dur a terme el nostre treball, valorant justament això, aquest canvi de perspectiva que sembla estar prenent el rus entre els estonians. Aquesta professora explica que, per raons de feina, alguns estonians (la majoria dels seus alumnes) estan disposats a pagar diners de la seva butxaca per invertir en formació en rus.

Tot plegat, ens porta a pensar que pot haver-hi una opinió relativament favorable a aprendre rus per part del grup L1EST, opinió que expressa una parlant d'aquest grup (a [IV.2.3.12]) en els següents termes: “Jo crec que ara la gent més jove té una opinió diferent del rus, que volen estudiar-lo i sí, perquè ells no tenien aquesta ‘obligació’.” Tot i que la seva interlocutora no sembla estar-hi gaire d'acord, perquè li respon (a [IV.2.3.13]) que la seva germana, més petita que ella i per tant, d'aquest grup més jove que teòricament haurien d'estar més predisposats a aprendre rus, “a ella no li agrada gens” estudiar aquesta llengua.

Que aquesta percepció dialèctica del valor del rus com a llengua útil pot generar opinions força diverses, a vegades confrontades, en dona fe també l'extracte [IV.2.3.14] del grup de discussió L1EST, en què se'ls preguntava si triarien el rus com a llengua que estudiarien, si tinguessin temps. Diverses de les participants s'expressen dient que no, que ara no el triarien perquè “el món és una mica més gran que no només Rússia”, com diria una d'elles, la qual no ha trobat necessari haver-lo d'utilitzar fins i tot havent de viatjar força, com és el seu cas, per la seva feina. Però una altra de les participants diu que no li semblaria pas malament, perquè “jo, de fet, sí que em va semblar que quan viatges et pot ser útil, el rus, quan vas per exemple a Croàcia, Eslovènia, Polònia, no pots pas aprendre totes aquestes llengües, i de fet amb un coneixement de rus bàsic te'n pots sortir més o menys bé. És útil, en aquest sentit.”

D'altra banda, i sigui com sigui, si algú hi perd, en aquest sentit, és el monolingüe, cosa que pot provocar certes tensions principalment al grup L1EST. Perquè ja hem vist que el grup L1RUS sembla tenir prou clara la necessitat de bilingüitzar-se o poliglòtitzar-se per tal de poder-se col·locar en una posició competitiva, sobretot a nivell laboral. Així, vam poder recollir algunes opinions que demostrarien un cert enroc en la lògica tradicional d'“un estat,

una llengua” (en la qual aprofundirem més endavant, perquè surt repetidament) que nosaltres interpretem com una mena de mecanisme de defensa en contra de la desavantatge que poden sentir davant dels possibles seus competidors efectivament bilingües de llengua primera russa. El que estem comentant ara es veu a [IV.2.3.15], corresponent a un comentari afegit al final d’una enquesta.

Per tant, encara que es tracti d’un sol comentari, el qual podem considerar aïllat, si es vol, podem veure com ja hi ha qui, parlant només estonià, pot sentir-se en una posició menys avantatjosa, enfront de qui parli estonià i rus, cosa de què també ja parlava Priit Järve (2002) quan explicava que alguns parlants d’estonià poden veure’s desagradablement sorpresos quan, davant d’una oferta de treball atractiva a Tallin, es valorin els coneixements del rus (vegeu el punt III.5, més amunt). Aquest pot ser un motiu capaç de generar nous conflictes o tensions entre les dues principals comunitats a Estònia, o si més no a Tallin, ja que cada vegada més, és el grup LIRUS qui parla més aviat les dues llengües, i no al revés. Creiem, doncs, que aquest podria ser un aspecte emergent, l’evolució del qual serà important de seguir al llarg del temps.

És cert que, a mesura que vagin passant els anys, les generacions més grans de russòfons, que són les que menys domini tenen d’estonià i que en principi justificarien més explícitament l’existència encara d’aquests serveis bilingües, aniran perdent pes i gradualment aniria desapareixent aquesta necessitat d’oferir també atenció al client en rus. Però hi ha dos aspectes molt importants, al nostre entendre, que convé no perdre de vista: per una banda, tal com ja esmentàvem, val la pena no oblidar la condició de “llengua internacional” del rus, mitjançant la qual li serà més fàcil seguir mantenint un cert poder d’atracció; i per altra banda, relacionat amb les ideologies, representacions o actituds lingüístiques, afirmarem que per molt que els russòfons coneguin bé l’estonià, cada vegada millor, hi haurà molts altres factors a tenir en compte a l’hora de preveure fins a quin punt voldran utilitzar-lo sempre en públic, sobretot en les seves relacions amb empreses privades. Tot i que segurament no seran pas la majoria, alguns (menys adaptatius) podran preguntar-se per què han de “cedir” i fer servir una llengua que no és la seva quan estan pagant per un servei o un producte, especialment si és car. En poques paraules, entre d’altres coses dependrà de com valorin la seva llengua, cosa que passarem a analitzar en el següent subapartat. L’important és, segons nosaltres, no perdre de vista aquest factor, el qual pot ser

desestabilitzador, i no bandejar-lo amb l'argument simple que el pas del temps millorarà les coses. A més a més, sempre hi haurà un mercat disposat a no perdre ni un client per qüestió de llengua, i si una empresa ha de triar entre poder oferir efectivament atenció al públic i serveis en més d'una llengua o no, serà clara l'opció que escollirà, com posava de manifest el testimoni de la noia estoniana entrevistada per treballar a un banc, el qual vèiem a [IV.2.3.9]. Per tant, encara que sota criteris objectius, el pas de les generacions farà baixar la necessitat real de dominar les dues llengües, els significats socials seguiran pervivint, amb una inèrcia segurament força estable i duradora.

IV.2.4. Els altres valors de l'estonià i del rus

Com és natural, les persones a qui vam entrevistar, tant d'un grup com de l'altre, valoren les seves llengües no només des d'una perspectiva utilitària. Si ens fixem, en primer lloc, amb el valor que atorguen els parlants d'L1EST a l'estonià, moltes vegades trobarem arguments del tipus identitari, observant la llengua com la pedra de toc que els defineix com a grup. En poques paraules, l'autoritat o legitimitat d'aquesta llengua als ulls dels seus parlants és vehiculada a partir de la ideologia de l'autenticitat (Woolard, 2008a i 2008b): és en tant que demostra el seu jo més autèntic, símbol de la seva cultura i el seu grup, que es valora. Recordem a més a més, com ja hem vist abans en el capítol anterior (especialment a III.3.2.1), que aquesta és una ideologia molt penetrant en tota la legislació del país i, per tant, podem imaginar-nos que bona part de la majoria estoniana la pot expressar explícitament. Observem com, per exemple, a [IV.2.4.1] una de les entrevistades diu el següent (l'èmfasi és nostre): “És una qüestió d'identitat, oi? Que en el món d'avui en dia és tot tan, com dir-ho, indiferent, hi ha tanta indiferència, no? [...] Que aquesta nostra petita llengua, la nostra cultura, la nostra societat és com, una mica com, *és que no és anònima*.” Segons aquesta parlant, és el fet “que no és anònima” el que dóna valor a la seva “llengua, cultura i societat”. El seu company rebla el clau en aquest sentit i introdueix el “temor de l'anglès i de la globalització” del qual ja parlàvem també en el capítol anterior (vegeu el punt III.5.5 més amunt), però potser no tant en el sentit d'“amença”, com vèiem, sinó més aviat en la línia de valorar l'autenticitat de l'estonià: en un món uniformitzat a partir de l'anglès, ser parlant d'estonià, una comunitat lingüística d'aproximadament un milió de persones, un se sent

representant d'una cultura "exòtica" però en el sentit de ser quelcom més "real", més "autèntic". Per tant, és una autenticitat que es reivindica sobretot enfront de l'anonimat que representa l'anglès.

La nostra observació del dia a dia de la vida a Tallin aportaria arguments a favor del fet que el grup L1EST tendeix a observar la seva llengua com una cosa molt preuada, com el baluard de la seva identitat, com explicaven els dos parlants del darrer fragment. Com aprenent d'estonià, els meus primers intents de fer servir la llengua en públic resultaven sempre fallits: en notar un domini de la llengua per part meva titubant, els meus interlocutors estonians automàticament se m'adreçaven en anglès, o a vegades, menys freqüentment, també en rus, tot i que la meva aparença eslava sigui més aviat dubtosa. De fet, aquest va ser un comportament que, com diem, vaig notar sobretot al principi, quan era més evident que no parlava prou bé l'estonià, però també en els darrers temps, quan disposava ja de, poc o molt, un cert nivell de la llengua i, no obstant això, trobava persones d'L1EST que, amb actitud d'aprovació, somrient, em podien dir: "your Estonian is really good", així, en anglès.

I val a dir, també, que essent estranger però no representant del grup "estranger" majoritari al país (és a dir, els russòfons), gaudia en principi d'una major "impunitat" a l'hora de fer servir l'estonià i la reacció que generava en ells solia ser de sorpresa agradable, però també en d'altres ocasions se'm podia preguntar directament que per què volia aprendre l'estonià, si només em serviria a Estònia i enlloc més, fins al punt que, a vegades estonians mateixos m'animaven a aprendre rus, més que no pas estonià. D'aquesta manera, ells mateixos estaven legitimant el discurs que a vegades vehiculaven els russòfons que l'estonià serveix de poc, com hem vist.

Podem pensar, doncs, que els parlants del grup L1EST estan impregnats de la ideologia de l'autenticitat, la qual cosa els suposa un cert impediment o barrera per acceptar "noves veus" entre la seva comunitat, inconscientment o conscient. Moltes valoracions de com els russòfons parlen estonià acaben amb la següent conclusió: "*ta räägib väga hästi eesti keelt, aga tal on aktsent*" ("parla molt bé l'estonià, però se li nota l'accent). Un exemple que dóna fe d'aquest punt apareix a [IV.2.4.2], un extracte del grup de discussió L1EST en què un dels participants comenta que té un amic de família bilingüe que parla "amb puresa, sense accent." Una de les seves companyes del grup afegeix que té una amiga russa que va arribar fa dos anys de Sant Petersburg, va aprendre estonià un estiu estudiant amb ella i parla també

“sense accent”, mentre que té un amic, per un altre cantó, que viu a Estònia des de ja fa molts anys i encara “parla amb accent”, però la seva germana parla “amb tanta puresa, que no sabries dir si té accent o no, però amb la seva família parla en rus.”

En un altre fragment d'aquest mateix grup de discussió, a [IV.2.4.3], tornaria a aparèixer la importància de parlar bé o malament. Ara, però, fent referència al fet de si l'estonià es trobava amenaçat o no (cosa a la qual aprofundirem més avall en el capítol, sobretot amb referència al problema de l'emigració i la percepció de pèrdua de parlants per a l'estonià que això comporta). Aquí destaquem, però, algunes opinions que anirien en el mateix sentit com vèiem ara mateix. La primera reacció a l'hora de contestar si l'estonià està amenaçat o no era de dir ràpidament que sí, i en primer lloc per part de l'anglès, per totes les expressions que se'n manllevien d'aquesta llengua (un nou exemple de la percepció de la pressió que la “llengua global” per excel·lència exerceix sobre les “locals”). Però també per part del rus: “crec que hi ha tants russos que no volen estudiar estonià, però l'utilitzen de tota manera, el fan servir amb errors en algunes paraules, i el comencen a fer malbé. No parlen bé, comencen a deformar l'estonià, i això comença a ser una preocupació important. I també els estonians, per què negar-ho, ells mateixos ja no volen ni llegir.”

Amb conformitat amb la ideologia de l'autenticitat, observem, doncs, que la qüestió de l'accent és bàsica. Conscients com són que formen part d'una comunitat de parlants relativament petita, perceben la seva llengua com una cosa “molt seva”, és a dir, d'ells i prou. Indirectament, estan reforçant la idea que només hi ha una veu en estonià (la que “no té accent”, tot i que com sabem, és un accent ben concret el qual s'escolta) la que disposa de prou *legitimitat* per ser usada. I d'aquesta manera, només és a partir del moment que un demostra un domini relativament bo de la llengua que es troba en disposició d'utilitzar-la en públic.

En aquest sentit, sobre la importància de l'accent, és bo de destacar un parell d'extractes més, procedents l'un del grup de discussió L1EST i l'altre d'una entrevista amb dues parlants també L1EST. En aquests dos fragments ([VI.2.4.4] i [VI.2.4.5]) s'hi expressa la idea que és justament la manera “com sona la llengua” el que els agrada de l'estonià. A [VI.2.4.4] hi veiem reforçada la ideologia de l'autenticitat, amb la importància de “la llengua materna” en què t'hi pots expressar lliurement, i és que “l'estonià és la millor llengua.” I en aquest mateix extracte s'hi entreveu, finalment, la rellevància de l'anglès un altre cop com a

“llengua que parla tothom” contrastada amb l’estonià, la qual “només parla un milió de persones.”

Per un altre cantó, tenint en compte que per una banda, observem una relativament clara demostració de la ideologia de l’autenticitat per part del grup L1EST, podríem pensar que el grup L1RUS, per la seva part, podria refermar el valor de la seva llengua a partir de la ideologia de l’anonimat, ja que com hem vist que és descrita per Woolard (2008a i 2008b), així com tenint en compte les explicacions de Gal i Woolard (2001), sovint els parlants de llengües d’unes característiques com les del rus tendeixen a atorgar-los legitimitat i autoritat basant-se en aquest tipus d’ideologia.

Si bé no hem pogut trobar opinions entre el grup L1RUS, que poguessin ser classificades com a exemples canònics de la ideologia de l’anonimat, tal com ho entendria Woolard, és a dir, en el sentit de valorar la llengua com un bé accessible universalment, per tothom, un codi neutre, en el qual tothom hi té cabuda i s’hi pot sentir representat, sí que n’hem trobat d’altres que van en el sentit de concedir al rus un determinat valor extra justament pel fet de ser una llengua gran, i sobretot que hom ha de ser prou bo com per saber-la aprofitar, tal com bé diu, aquí sí, la definició d’anonimat, o millor dit, l’addenda que hi inclou Woolard de part de Silverstein (1996). En la seva majoria, les opinions van des del valor de la llengua en termes culturals o literaris, fins a una reafirmació del seu sentit pràctic, però aquí, el centre de gravetat gira més a l’entorn del fet de tenir un major accés a més informació en la seva pròpia llengua. Quan els preguntàvem “què us agrada de la vostra llengua?”, obteníem respostes com les que llegim a [IV.2.4.6], [IV.2.4.7] i [IV.2.4.8].

Observem, doncs, que per aquest grup, el rus disposa d’unes característiques extrínseques que li confereixen un valor especial, ja sigui per la vàlua de la seva literatura o per la capacitat d’usar-lo amb freqüència i per obtenir-hi tot tipus d’informació. A més a més, és molt curiosa una diferència: el sentiment de dubte o de no saber exactament què contestar que observàvem en el cas dels informants estonians no apareix en cap de les respostes dels russòfons, ans al contrari, semblen tenir força clar què és el que els agrada de la seva llengua; és digne de destacar la resposta rapidíssima a la pregunta en qüestió de la noia que contesta a [IV.2.4.8]: “què us agrada de la vostra llengua?” “Tot”. No és estrany, doncs, que enregistréssim també opinions de part seva expressant un sentit d’incomprensió de per què els estonians voluntàriament no abracen aquests aspectes tan positius i favorables que els

ofereix el rus, una llengua que tenen tant a l'abast i que podrien aprofitar tant en aquest sentit, un argument que, tal com hem exposat presentant les característiques de la ideologia de l'anonimat, sí que aproximaria més les opinions d'aquests parlants a aquesta tipologia ideològica, tal com observem a [IV.2.4.9] i [IV.2.4.10].

És a dir, aquest “bé tan profitós”, aquest “plus molt important” que representa una llengua internacional amb un pes demolingüístic important com és el rus, hauria de ser vist i valorat d'aquesta manera per part dels parlants d'estonià, tal com opinen els russòfons d'Estònia. Per tant, els parlants L1RUS sí que adopten en part la ideologia de l'anonimat descrita per Woolard (2008b), tal com dèiem suara (l'èmfasi és nostra): “They are positioned as universally open and available to all in a society, if only, as Michael Silverstein (1996) reminds us, *we are good enough and smart enough to avail ourselves of them.*”

Per tant, els dos grups atorguen valor a les seves llengües no només des d'un punt de vista economicista, sinó també per altres mitjans, els quals són, però, marcadament diferents: els uns tenen un caràcter específicament identitari (L1EST), els altres, un valor més grandiloqüent, accentuant els punts forts de la llengua a partir d'alguns dels seus trets extralingüístics. A més a més, el grup L1RUS no se sent majoritàriament atret per l'estonià per motius culturals, sinó que són principalment els valors pragmàtics i utilitaris els que més tenen en compte; o fins i tot arriben a demostrar que els sap greu haver d'aprendre estonià, ja que només és útil en un context tan reduït com és Estònia, segons ells.

Contràriament a aquest punt de vista, entre el grup L1EST sí que vam poder recollir opinions que demostraven una percepció positiva del rus des del punt de vista cultural oferint una visió positiva d'aquesta llengua des d'una perspectiva, per exemple, literària, o pel simple fet de ser “la llengua dels nostres veïns.” En són dos exemples clars d'aquesta idea els extractes [IV.2.4.11] i [IV.2.4.12]. És interessant d'observar sobretot aquest segon fragment, en què aquesta noia afirma que s'inclinaria per aprendre rus només pel fet de ser la llengua dels seus veïns, cosa que no només no succeeix habitualment, sinó que sol passar al contrari, en la nostra opinió, en el sentit que la llengua dels veïns, en situacions de contacte conflictiu, pot generar més animadversió que no pas atracció.

D'altra banda, si bé entre els informants russòfons no vam enregistrar opinions d'aquest tipus de forma tan explícita, sí que hi ha una consciència entre ells que cal fomentar el vessant cultural de les comunitats lingüístiques. Per exemple, una de les informants del

grup d'experts, assenyalava (a [IV.2.4.13]) que, si bé “has d'aprendre estonià si és que vols fer carrera a Estònia i tenir èxit. Si no en vols saber res d'això, aleshores no et cal aquesta llengua”, també subratllava que fóra bo i interessant destacar els aspectes culturals d'aprendre o no una llengua, i ho comentava criticant el sentit de com s'entén el procés d'integració de la comunitat russa a Estònia. Cosa que també apareixia en un breu fragment d'un diàleg entre dues joves, una del grup L1RUS i l'altre bilingüe familiar (a [IV.2.4.14]), en què justament aquesta jove bilingüe deia que per ella era “interessant d'observar que els russos que parlen un estonià excel·lent, saben molt poc de la vida a Estònia, les notícies, la literatura.” I és que en el fons, “és igual, sempre et quedes amb el teu cercle d'amics, les teves aficions, etc. La cultura segueix sent russa. Saps molt bé la llengua, però la cultura, sempre és la pròpia”, contestava la seva companya. Per tant, en el fons del fons, el rus a Estònia, per als russòfons, és quelcom també clarament autenticador, per a ells, és la seva “pròpia llengua, la pròpia cultura.” Constatem, doncs, la complexitat de la situació sociolingüística que es viu a Estònia, amb un entramat de diferents nivells de constructes ideològics molt ampli, els quals reforcen els marcs de referència de cada grup, tal com ja hem anat veient i anirem ampliant al llarg del capítol.

En definitiva, aquests darrers fragments ens vénen a dir que fóra bo no enfocar totes les energies en “la llengua per la llengua”, en el sentit modernista de “l'art per l'art”, sinó que més aviat seria interessant diversificar, trobar altres camins o vies que despertessin l'interès de les persones de ser atretes per altres cultures i llengües, un sentit de complementarietat, com dèiem. Uns arguments ja destacats en l'informe d'avaluació del Programa Estatal d'Integració a la Societat Estoniana 2000-2007, tal com hem vist en el capítol anterior (vegeu el punt III.2.4.3). Però s'entén que des de les polítiques oficials estonianes s'hagi optat per un enfocament eminentment lingüístic, perquè en el fons, no han fet més que afegir-se a un tipus de pràctiques d'integració més o menys comunament esteses en el món occidental. Perquè què és, si no la llengua sobretot, allò que tenen els estonians i no els russòfons i que els diferencia principalment els uns dels altres, i que a més a més és mesurable quantitativament? Segurament, és més difícil intentar trobar vies alternatives que fomentin la integració i l'acceptació mútua, més enllà de programar uns cursos de llengua estoniana per a russòfons, però tal com indica l'informe d'avaluació del Programa 2000-2007, com diem, semblaria que la cosa hauria d'anar per aquí. Pel que hem vist amb aquestes últimes cites, és

possible que tots dos grups puguin arribar a ser conscients que convé fomentar aquest sentit de complementarietat que diem. Faltaria, però, esbrinar com donar forma a aquesta consciència per fer-la una realitat i per estendre-la al màxim entre la població.

IV.2.5. Tensions o fricció per motius lingüístics

Fins ara hem vist a grans trets com pot haver-hi entre els dos principals grups estudiats una atracció positiva cap a la llengua de l'altre grup. Per una banda, hem vist com per al grup LIRUS és clarament interessant saber estonià, perquè això els obre moltes portes i facilitats a l'hora de gaudir de millors perspectives. Per l'altra, també hem fet constar que per al grup LIEST, saber rus pot ser quelcom positiu, sobretot des d'un punt de vista econòmic. De tota manera, ja en l'anterior subapartat hem començat a notar que hi poden haver determinades ideologies lingüístiques subjacents als dos grups que a última hora, dificultin les possibilitats de posar en pràctica aquest sentiment de complementarietat entre les dues llengües de què parlàvem. En aquest punt que encetem ara, ens volem concentrar més en aquestes barreres ideològiques i desenvolupar aquest tema amb d'altres tipus d'opinions que hem enregistrat al llarg del nostre treball de camp.

Intentarem demostrar que, tot i que repetidament els informants tant d'un grup com de l'altre afirmaven literalment que “el problema no és la llengua”, en el sentit que “la llengua és la llengua”, veient-la sobretot com un instrument de comunicació, en el fons, el problema *sí* que és la llengua, perquè com ja sabem, les llengües no són només això, instruments de comunicació. Perquè si bé les llengües no són el problema en si, certament sí que la qüestió gira al seu voltant, o més ben dit, al voltant de les idees, representacions i pensaments que en sostenen els parlants.

Constatarem, en primer lloc, que efectivament, les “diferents posicions” a partir de les quals interactua cadascú en la societat estoniana poden generar moments de conflicte comunicatiu i tensió més o menys greus amb una base lingüística, com ara l'exemple que citem a [IV.2.5.1], en el qual una jove estoniana va haver d'enfrontar-se a una situació incòmode per culpa de la incapacitat d'entendre's amb un treballador russòfon que havia d'anar a casa seva a canviar-li unes finestres. Segons ella, n'hi ha molts d'aquests exemples, situacions que es produeixen diàriament, en encontres cara a cara, per exemple anant a una

botiga, demanar una cosa en concret i que no t'entenguin, sobretot al barri de Lasnamäe, on viu ella (vegeu [IV.2.5.2]).

I naturalment, el grup L1RUS afirma trobar-se freqüentment en situacions com les que acabem de veure, descrites per aquesta informant estoniana, moments en què senten que els agradaria parlar millor estonià, tot i que potser els exemples que hem pogut recollir no denotin una confrontació més o menys clara, tal com es desprèn dels fragments anteriors. Observem, per exemple, el fragment [IV.2.5.3] del grup de discussió L1RUS, en què una de les participants diu que mai s'ha trobat amb la necessitat d'haver de parlar millor l'estonià, mentre que un company seu afirma que sovint li passa, sobretot en situacions menys formals, i per tant, és millor tenir més bon nivell. A vegades, aquesta sensació és més forta a partir d'un canvi de context, quan un comença a relacionar-se amb més persones de l'altre grup. És el cas d'alguns dels nostres informants, que comenten justament que els va passar d'aquesta manera, quan van anar a la universitat (vegeu [IV.2.5.4] i [IV.2.5.5]). El mateix parlant del darrer fragment comentava (a [IV.2.5.6]) que a vegades, les relacions personals també es poden veure afectades per aquesta circumstància, i és que en un moment determinat de la seva vida va tenir una xicoteta que justament era estoniana, amb la qual van decidir no parlar del tema (la relació entre estonians i russòfons), perquè en tenien visions molt diferents i els feia més mal que bé (un reflex de com es pot arribar a produir “dolor de llengua” en situacions de contacte conflictiu, tal com el descriu Larreula, 2002). La modificació dels marcs de referència de cadascú, a partir de determinats *trigger points*, i el xoc entre diferents marcs contraposats són evidents en els darrers fragments citats.

Més en aquest sentit, podem veure com les tensions més pujades de to eren només a un pas. Fixem-nos (a [IV.2.5.7]) com continuava la conversa que hem citat més amunt ([IV.2.5.3]), del grup de discussió L1RUS, en què una de les participants diu que d'acord, que ja li està bé que a vegades sentis que necessites parlar millor l'estonià, però també diu que “hi ha gent amb qui no et surt parlar-li amb una altra llengua [...] perquè et parlen com si fossis estúpid” (posant molt d'èmfasi en aquest darrer adjectiu). I en aquest mateix grup de discussió, una mica més endavant, enregistràvem una conversa (a [IV.2.5.8]) que començava sent una exposició d'un cas concret d'enfrontament per motius lingüístics i es va acabar convertint en un debat sobre el grau d'oficialitat de les llengües a Estònia (tema que mereixerà un punt i a part més endavant), passant per la idea que, com a membre d'un grup

minoritari poc reconegut, un té el dret a ser atès en la seva pròpia llengua, sobretot en el cas que un tingui previst gastar-se un dineral en un cotxe. Veiem, doncs, com en aquest breu fragment hi apareixen barrejats principalment tres temes diferents, els quals podríem dir que són alguns dels que es troben a la base dels conflictes lingüístics per part de la comunitat russòfona: per una banda, es parla de la necessitat de bilingüitzar-se, molt evident per ells, però que poden sentir amb pesar, perquè noten que és un esforç extra que han de fer ells i els estonians no, un esforç sobretot “poc rendible”, perquè es tracta d’una llengua com l’estonià, tal com vèiem. Per altra banda, es toca el tema, com diem, del dret a ser atès en la llengua d’un, si és que estàs pagant per un servei, i a més a més, pagues molts diners. I finalment, es destaca la sensació de trobar-se en una situació il·lògica pel que fa a l’oficialitat de les llengües a Estònia, sobretot si es compara amb altres països, agafant per exemple Finlàndia. Tota una colla d’arguments que podem considerar com a vertebradors del discurs que legitima i autoritza el marc de referència amb una visió més crítica de part de la minoria russòfona.

Per la seva banda, de part del grup L1EST, també hem enregistrat algunes afirmacions que denoten justament el que estem comentant aquí: la confrontació intergrupal per raons ideològiques. En una entrevista amb profunditat, dos parlants discutien també sobre un moment en què es van trobar més o menys amb la mateixa situació que hem plantejat més amunt entre una parlant estoniana i un treballador tècnic rus (vegeu [IV.2.5.1]), els quals no es van poder entendre perquè ningú parlava la llengua de l’altra. En aquest cas (a [IV.2.5.9]), es tractava també d’uns tècnics que van anar a casa seva per instal·lar l’escalfador de l’aigua, una feina que, pel que ens van explicar els entrevistats, sembla que no van saber fer gaire bé. De qualsevol manera, ens interessa observar com continuava el fragment d’aquesta entrevista, quan deien, per exemple que “I tant que va ser incòmode! Perquè no vaig poder parlar amb ells de la feina que estaven fent. Puc parlar mínimament al carrer, però quan es tracta de que em canviïn l’escalfador a casa, aleshores...”

I també ben interessant, tot i que en qualitat de parèntesi, són els darrers comentaris del fragment que acabem de citar de part d’un dels dos entrevistats. En una presentació del seu “jo” (*self*) –per dir-ho en termes de Goffman– ben curiosa, val la pena destacar els canvis de codi d’aquest parlant, passant al rus en moments determinats per posar èmfasi als seus arguments, uns canvis de codi que venien acompanyats també d’una entonació diferent,

demostrant com que estigués personificant un “caràcter rus”, adoptant una altra veu, és a dir, com si no fos ell qui estigués parlant en aquells moments, sinó un personatge diferent, un russòfon. Però un russòfon molt concret, un exemplar d'*homo sovieticus*, el qual parla només rus i no vol saber res de l'estonià. I és que a banda dels canvis de codi en si, és molt remarcable allò que diu quan es posa a parlar en rus, cosa que demostra la seva opinió amb relació a la minoria russòfona, als quals considera “no pas dolents, sinó només massa simples, amb poca formació educativa”, opinió que denota bona part dels prejudicis de la majoria estoniana cap als russòfons.

Però és, segurament, entre els comentaris afegits al final dels qüestionaris (vegeu [IV.2.5.10]) i en algunes opinions expressades en el grup de discussió L1EST on trobem les bases del discurs legitimador del marc de referència estonià expressades de manera més contundent, on es demostra de manera més clara el suport a la política oficial del país i la *necessitat* d'aquesta política, uns arguments que giren al voltant de la tradicional equació “un estat, una llengua.” Segons els participants del grup de discussió (vegeu [IV.2.5.11]), són efectivament situacions incòmodes, les que acabem de descriure (quan un no pot entendre's amb l'altre per culpa de la llengua), però haurien de ser “els de l'altra banda” els que s'haurien de sentir incòmodes, perquè “aquí és Estònia” i “si vaig a Espanya, parlaré espanyol.” La qüestió va derivar ràpidament al món dels serveis (passant abans per una “llista” dels llocs on pot sentir-se més rus –i per tant, pot haver-hi més necessitat de parlar-lo– vegeu [IV.2.5.12]), on s'afirma que és especialment necessari que tothom pugui parlar estonià (a [IV.2.5.13]). En aquest darrer fragment hi ha novament més arguments al voltant de la idea “una llengua, un estat”: “si una persona viu a Estònia, ha de saber estonià.” Però la conclusió d'aquest fragment és bastant més contundent i pujada de to. Una de les participants afirma que “els estonians haurien de ser molt concrets, com dient: “no s'hauria de parlar en rus.” I la meua opinió és que els rètols i els cartells (o anuncis) que tenim tots bilingües, per exemple als bancs, no ho haurien de ser. Tot hauria de ser en estonià, o bé, també en anglès perquè els turistes els entenguessin. Per als russos hi hauria d'haver una situació d'obligació (hauriem d'imposar-los), així que no poguessin (viure) sense parlar estonià i llavors començarien a estudiar-lo.” Cosa a la qual una companya del seu grup afegia que “Sí, però per l'altra banda la cosa podria ser així que... Ells mateixos diuen més o menys que s'hauria (de saber parlar/utilitzar) el rus, que és per Rússia [vol dir que seria profitós per a Estònia,

com vèiem més amunt], però així podrien anar simplement allà, i en realitat, no volen tornar a viure a Rússia. (S'hauria de fer així) que no tinguessin una altra opció: o aprendre estonià o anar a Rússia, on sí que poden parlar rus.” “És una llàstima, que no se'n vagin a Rússia”, sentenciava la primera de les participants.

Per tant, per molt que tant els parlants d'un grup com els de l'altre afirmen repetidament que no tenen res en contra dels altres o de la seva llengua i que “el problema no és la llengua”, aquí veiem que en el fons, sí que hi tenen alguna cosa en contra. Sigui de manera més explícita o menys, tots dos grups s'expressen en termes que fan creure en l'existència d'un pensament subjacent, una sèrie de creences ideològiques que reafirmen els seus respectius marcs cognitius o de referència i que els separen indefectiblement. Potser els qui ho van saber captar millor amb poques paraules van ser els participants del grup de discussió L1RUS en el fragment [IV.2.5.14], en què un dels parlants observava que individualment, els estonians són cordials i amables, però com a grup no, sempre queda l'actitud de considerar els russòfons com a ocupants, sentenciava la seva companya. En definitiva, estem donant fe del xoc entre dos relats diferents, cadascun recolzant sobre una sèrie d'ideologies o representacions distintes, les quals al seu torn, recreen uns marcs de referència també concrets i contraposats.

IV.2.6. Baixa o nul·la mescla intergrup al en la societat i el rol de l'anglès

D'aquesta manera, podem afirmar que estonians i russòfons viuen en mons paral·lels però més aviat separats, amb relativament pocs punts d'intersecció o de trobada (ja hem vist que segurament on hi ha més alt percentatge d'entorns mixtos és en l'àmbit laboral). En poques paraules, és el que ens deia una de les nostres informants L1RUS, la qual ja hem citat més amunt (vegeu [IV.2.4.11]): “perquè és igual, sempre et quedes amb el teu cercle d'amics, les teves aficions, etc. La cultura segueix sent russa. Saps molt bé la llengua, però la cultura, sempre és la pròpia”.

Durant les entrevistes i els grups de discussió, vam preguntar als nostres informants si tenien o no amics (en el sentit fort de la paraula, és a dir, no només coneguts o companys de classe o de feina) que fossin parlants de l'altra llengua, és a dir, al grup L1EST vam preguntar-los si tenien amics que parlessin rus i viceversa, al grup L1RUS, si en tenien que

parlessin estonià. L'opinió general que vam poder registrar, tant per part dels uns com per part dels altres, va ser que no; companys de feina o coneguts de l'escola potser sí, però amics de debò, no (vegeu, per exemple, [IV.2.6.1]). S'afanyaven a dir, però, que no és que tinguessin res en contra de les persones de l'altre grup, però simplement era que no es donava aquest tipus de relació, res més.

El que és més destacable, però, és que en els casos que consideraven que sí que tenien amics de l'altre grup, amics de veritat, el cert és que aquests amics eren vistos com una excepció, obertament o no, ja que els veien no com autèntics representants de l'altre grup, ja que o bé parlaven la seva llengua (en el cas del grup L1RUS, eren estonians que parlaven rus, o pel que fa al grup L1EST, eren russos bilingües o que parlaven molt bé l'estonià –com ja hem vist també més amunt, normalment parlarien “sense accent”), o bé demostraven una actitud d'empatia cap a l'altre grup. Per citar-ne alguns exemples més, podem observar els fragments de [IV.2.6.2] i [IV.2.6.3], extrets de dues entrevistes amb parlants d'L1EST, així com [IV.2.6.4], del grup de discussió L1RUS, en què es veu efectivament com normalment, els amics “de l'altre grup” solen ser una excepció, cosa que és vàlida tant per als uns, com per als altres.

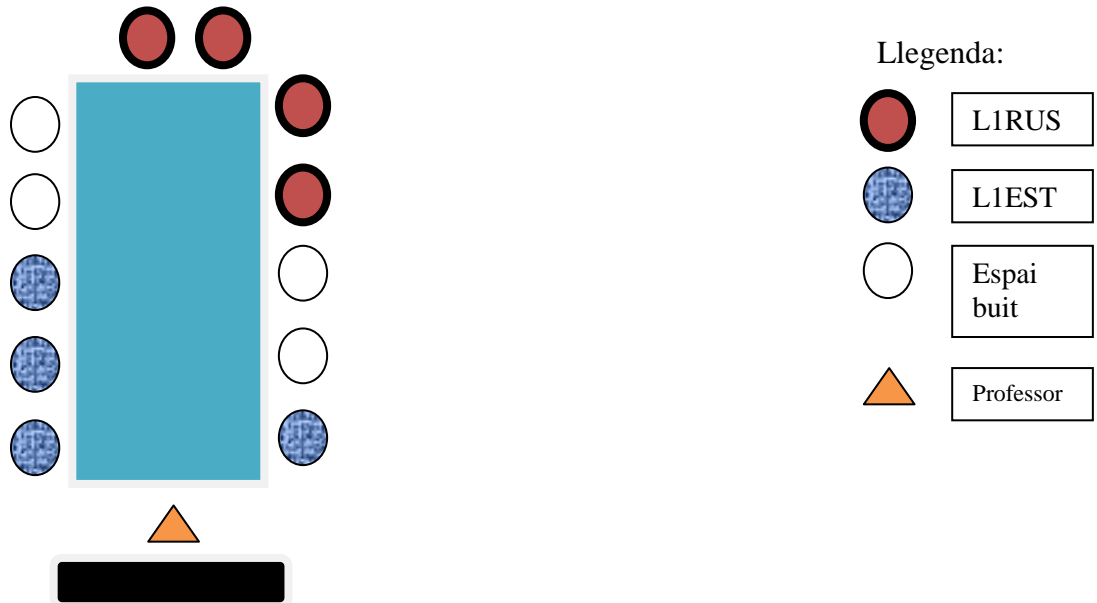
Segurament, però, l'afirmació més contundent, en aquest sentit, la vaig obtenir de part d'una amiga meva estoniana, la qual no vaig enregistrar, però que aportava una opinió força clarivident en relació amb el tema que estem presentant aquí. Deia el següent: “El que passa és que quan tens un amic rus, que parla rus, normalment deixa de ser rus, és a dir, ja no és un rus com els altres, sinó que és una excepció. M'imagino que podries dir que els estonians som bastant racistes, en aquest sentit.” Podríem discutir fins a quin punt el qualificatiu que aplica aquesta noia és el més adequat o no, però el que sí és destacable és quan diu que “quan tens un amic rus, que parla rus, deixa de ser rus”, és a dir, tal com diem, es converteix en una excepció, com ella mateixa afirma, de manera que seguim veient com els estereotips i esquemes mentals segueixen treballant amb força per mantenir una visió del món concreta.

Només un d'entre tots els entrevistats, un jove del grup L1RUS, va comentar que realment tenia amics de debò estonians (vegeu [IV.2.6.5]). En part, entrarien també dintre aquest constructe classificatori “d'excepció”, però fixem-nos que, en el seu cas, destaca força un sentit d'un ús desenfadat i lliure de complexos de les dues llengües, la qual cosa ens sembla interessant perquè creiem que subratlla una idea segurament bàsica per al

manteniment de la diversitat lingüística i, en definitiva, per a una convivència heterogènia més pacífica. En aquest fragment s'hi destaca un sentiment no jeràrquic de les diverses varietats lingüístiques en joc, perquè amb els seus amics estonians, que també saben o estudien una mica de rus, “a vegades parlem en estonià, a vegades en rus, o per exemple, jo parlo rus, ells parlen estonià. No tenim normes fixes, pots parlar com vulguis.”

Si bé creiem que es pot tractar d'una opinió o d'una opció minoritària –la nostra experiència del cas català ja ens diu que les converses bilingües no són pas majoritàries, i certament ho són molt menys Estònia, segurament degut a la major distància lingüística entre els dos codis, estonià i rus–, pensem que estaríem davant d'una actitud transgressora que probablement ajudaria a fomentar una major mescla o grau d'interrelació, que tal com estem veient, és una mancança força evident, malgrat que l'actitud d'aquest jove sembli ser més o menys estesa, si fem cas a algunes investigacions de sociolingüistes locals (vegeu Verschik, 2005a i 2005b; Hogan-Brun *et al.*, 2009). Una mancança que també podem sostenir a partir de les nostres dades del treball d'observació participativa, les quals presentem tot seguit.

Durant els nou mesos que va durar el curs en què, com ja hem explicat en el capítol metodològic, vam poder observar un grup de persones L1RUS i L1EST en una situació de relatiu contacte i d'espai comú, ben poques van ser les interaccions que vam poder captar entre ells. Més aviat al contrari, per tal de veure-les amb més detall, vam haver de forçar una mica l'escenari, tal com hem explicat més detalladament en l'apartat metodològic. Per fer-nos una idea visual del que estem dient, proposem el següent diagrama, que és la distribució dels alumnes en aquesta classe, la qual seguidament comentem:

Diagrama IV.1: Distribució dels alumnes del grup observat

Tal com veiem, l'agrupació dels alumnes a classe tendia a ser més aviat per raons de grup lingüístic. A més a més, hem de tenir en compte que aquesta va ser *sempre* la distribució, a no ser que forçosament nosaltres modifiquéssim l'escenari, i que cadascú va seure sempre, de setembre a maig, exactament al mateix lloc. Més interessant, però, és fer notar que pràcticament mai hi havia interaccions entre els membres dels diferents grups. Si se'ls demanava de treballar amb parelles o en grups petits, sempre s'agrupaven amb els seus veïns del mateix grup lingüístic.

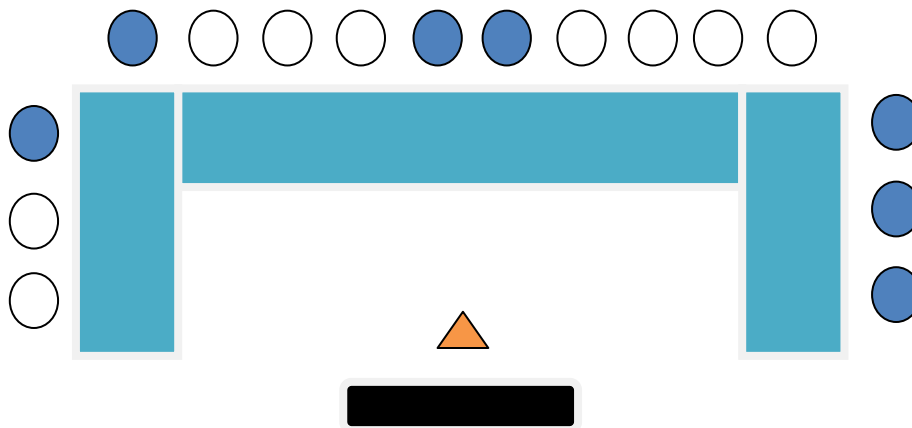
D'altra banda, la classe tendia a ser majoritàriament en estonià. Tal com hem dit, es tractava d'una classe de nivell molt bàsic, amb la qual cosa la capacitat dels participants de fer servir el castellà, que era l'objectiu de la classe, recordem-ho, era molt limitada. Això vol dir que el grup d'L1RUS també feia servir l'estonià, principalment, sobretot per part dels tres participants d'aquest grup que quedaven més a la part dreta de l'aula, vist des del punt de vista del professor. Amb el quart membre d'aquest grup, el que quedaria situat més a l'esquerra, hi havia un fet determinant que cal tenir en compte per explicar el fet que, per dirigir-se al professor, utilitzés el rus. Aquest estudiant repetia curs, és a dir, em coneixia ja del curs anterior, i en aquest altre curs en què ell va participar, pràcticament la totalitat dels estudiants eren d'L1RUS, amb la qual cosa aquest alumne en concret sabia de la meua

capacitat d'utilitzar també el rus, i per això, el triaria per dirigir-se a mi, més que no pas l'estonià.

En qualsevol cas, l'ambient de la classe tendia a ser estonià, principalment perquè el dia anterior havíem tingut una classe del mateix nivell també de castellà en què tots els alumnes eren estonians, amb la qual cosa els temes es repetirien i tendíem a tenir una major predisposició a utilitzar l'estonià. També un fet important era que la llengua de l'escola, el context més immediat, era predominantment l'estonià, tal com hem vist a l'inici del capítol, quan presentàvem les dades dels qüestionaris.

Ja que parlem d'aquest altre grup del qual també ens n'encarregàvem nosaltres, podem emprar-lo com a grup control i comparar els comportaments i agrupaments dels participants en un grup i en l'altre per veure si són realment diferents o no. Fixem-nos primer en la distribució d'aquest segon grup:

Diagrama IV.2: Distribució dels alumnes del grup control

Veiem, doncs, que també entre ells, tot i ser membres del mateix grup lingüístic, hi havia alguns (o a vegades bastants) espais buits. Val a dir, també, que l'aula en si era més gran aquesta, tal com s'intueix per la mida de les taules aquí (tot i l'aproximada escala del dibuix). També és cert que les interaccions entre ells, sobretot al principi, quan es coneixien relativament poc, eren més aviat escasses. Hem de tenir present una raó principal per explicar aquest fet, i és que els estonians són, en general, més aviat reservats a priori, tímids i poc

participatius. Amb el pas del temps, però, aquestes primeres reticències van caient i la relació es fa més fluïda.

Així ho vam poder observar també amb aquest grup: després d'unes quantes setmanes, podíem observar com alguns estudiants es quedaven parlant entre ells al final de la classe, sortint junts per anar a buscar el transport públic, etc., és a dir, començant a establir una mínima relació que anés més enllà de la classe, cosa que en el primer grup també passava, però amb una única condició: que les persones amb qui establien aquesta relació eren *sempre* membres del seu mateix grup lingüístic.

A més a més, un altre aspecte interessant que convé remarcar del nostre treball d'observació participativa és un altre punt important. Ens referim al rol de l'anglès com a *lingua franca*. En alguna ocasió, vam poder observar encara un altre grup de la mateixa escola. Es tractava d'un grup també d'estudiants de castellà com a llengua estrangera però d'un nivell més avançat (de segon any), el qual tenia lloc durant la mateixa franja horària que el que conduïem nosaltres i que, durant el primer trimestre del curs, presentava també un grau de diversificació lingüística entre els alumnes força gran, similar al nostre. En moments concrets, podíem intercanviar-nos els grups amb la professora que s'encarregava d'aquest altre curs, cosa que ens permetia observar també aquest grup.

El resultat va ser que vam poder obtenir dades força interessants en aquest sentit d'observar el rol de l'anglès com a llengua comuna, per comunicar-se amb membres de l'altre grup. Per exemple, en un moment determinat, vam poder presenciar com tres parlants joves, dues d'elles del grup LIRUS (de quinze anys) i una LIEST (d'uns vint anys), utilitzarien l'anglès per parlar entre si i resoldre una tasca de la classe que els havíem encomanat que fessin juntes. No és estrany, doncs, que entre les opinions de les entrevistes o grups de discussió, en trobem algunes que vagin també en aquest sentit (vegeu per exemple [IV.2.6.6] i [IV.2.6.7]). Tal com diuen els participants del grup de discussió LIEST en aquest darrer fragment citat, els joves (russòfons, s'entén), ja parlen estonià, però a vegades senzillament és més fàcil fer servir l'anglès, per exemple, “quan tens pressa.” I és que com deien també dues altres participants d'aquest grup, per una banda “per influència de l'anglès, ara parlo pitjor el rus” (a [IV.2.6.8]), perquè “els temps han canviat, ara l'anglès és més important que no pas el rus” (vegeu [IV.2.6.9]). O també recollíem en aquest sentit algunes opinions (a [IV.2.6.10]), obtingudes a partir dels comentaris finals als qüestionaris.

Observem, doncs, com de mica en mica, l'anglès pot anar tenint un paper d'agent actiu més destacat com a llengua d'interrelació, perquè tal com diu un dels darrers comentaris citats i com hem indicat també més amunt, les generacions joves estonianes ja no parlen rus, per regla general. I tot i que les generacions joves russes sí que, també des d'una perspectiva global, parlen més o menys estonià, hi podrà haver moments de falta d'intercomprensió, perquè val molt la pena tenir en compte que les dues llengües són totalment diferents, molt distants des del punt de vista tipològic, de manera que en determinades circumstàncies, i depenent del grau de formalitat de la conversa i del nivell de la llengua de cadascú, sorgiran moments puntuals (ja n'hem vist uns quants abans, també), en què parlants de cada grup no es podran entendre amb parlants de l'altre grup fent servir la llengua de l'altre, moment en què hauran de recórrer a un codi cada vegada més comú i compartit: l'anglès. Val la pena destacar que les parlants que vam poder observar interactuant en anglès eren totes dues relativament joves, i és que aquest tipus de comportament segurament seria més difícil d'enregistrar entre parlants de més edat. Però justament per això creiem que és una tendència digna de seguir de prop i veure com evoluciona a curt i mitjà termini.

IV.2.7. L'escola i l'ensenyament de llengües

Atès que l'escola és un espai de creació i propagació d'ideologies i representacions lingüístiques important (Comellas, 2005), vam voler demanar als nostres informants quin paper havia tingut per ells amb referència al seu aprenentatge de la llengua de l'altre grup: com havien estat les classes, quina atmosfera hi havia, etc. I si fins ara hem anat veient com tots dos grups disposen d'un bagatge ideològic prou diferent, podem preveure que també les seves idees sobre el paper de l'escola seran divergents. En aquest sentit, doncs, l'escola és un dels elements que més influència tindrà a l'hora de (re)configurar els marcs de referència de cada grup, com veurem.

Pel que fa al grup L1EST, com a mínim els parlants que nosaltres hem classificat de generació 2, és a dir, d'entre 30 i 50 anys (escolaritzats, per tant, encara durant l'època soviètica), la seva percepció és que aleshores l'escola era el principal mitjà de russificació de la població. Podem comprovar-ho, per exemple, a [IV.2.7.1], en què se'ns explica quines

matèries contenien una càrrega ideològica important i es fa referència al fet que “durant la Unió Soviètica, hi havia una ocupació camuflada, un bilingüisme camuflat”, s’entén que sota un bilingüisme asimètric que tendia a afavorir el rus com a llengua del poder i a minoritzar l’estonià com a llengua del poble i res més. En el context dels darrers anys de la URSS, podíem preveure que les classes de rus fossin les que els estudiants estonians es prenien amb menys entusiasme. I així se’ns explicava en aquesta mateixa entrevista (vegeu [IV.2.7.2]).

Parlant, però, més concretament de l’atmosfera que hi havia en aquelles classes de rus, tots els informants L1EST destaquen per sobre de tot el paper fonamental que tenien les professores a l’hora de motivar-los o desmotivar-los per aprendre la llengua, un paper que, si bé ells consideren important, podem veure que finalment, no era tan real, sinó que més aviat, el que hi havia en el fons era, novament, una font de conflicte ideològic molt forta (vegeu [IV.2.7.3]). Tot i que en aquest darrer fragment hi observem una valoració positiva per part d’un dels dos entrevistats, el qual diu que les seves classes de rus estaven “lliures d’ideologia”, i en el qual sí que fa l’efecte que el paper de les professores va ser molt determinant (en el sentit positiu, però), aquesta no sembla pas ser la percepció generalitzada, si ens fixem en el que obteníem en altres entrevistes, com ara a [IV.2.7.4], [IV.2.7.5] i [IV.2.7.6].

Per tant, tot i “donar la culpa” a les seves professores o plantejar que elles eren una part important del problema, també acaben reconeixent, com dèiem, que “jo en aquell temps, ja tenia clar que no volia seguir practicant rus” i que “també a finals dels anys 80, quan va començar tot aquest procés d’independització i tot això, ja gairebé ningú volia aprendre rus”. Però insistint en el tema que caldria un enfocament metodològic diferent, afirmen (com ara a [IV.2.7.7]) que: “Jo crec que una cosa molt important hauria de ser que per als alumnes, una classe de llengua sigui més interessant, que els sembli que és útil.” Aquest sentit d’utilitat de les llengües ja hem vist que està força interioritzat també entre els nostres informants L1RUS. Les opinions que hem pogut recollir en aquesta direcció (com ara a [IV.2.7.8] i [IV.2.7.9]) de part seva destaquen les classes de llengua en el sentit que o bé tenien clar que els faria falta en el futur i l’havien d’aprendre, o els mancava tota motivació i per tant, es prenien l’assignatura d’estonià amb molta deixadesa.

I és que la qüestió de “la motivació” a l’hora d’aprendre o no una llengua estrangera, o una segona llengua, té un paper fonamental, també segons l’opinió d’un dels informants

experts a qui vam entrevistar. En el fons, però, aquesta informant ens dóna la clau per entendre què vol dir exactament “motivació.” La conversa (a [IV.2.7.10]), però, venia d’un altre tema, concretament del fet de valorar la possibilitat que el rus fos llengua oficial a Estònia, del qual parlarem més endavant. Però aquí el que ens interessa és veure què s’entén concretament per “motivació”: més que parlar de “motivació” en el sentit més estricte de la paraula, sembla que es faci més aviat referència a un sentiment de no obligatorietat, que vol dir que des del moment que un se sent obligat a haver d’aprendre una llengua, o el que sigui, automàticament en perd les ganes, com si la “motivació” anés inversament lligada a “l’obligació” de manera que, com més obligat t’hi veus, menys motivat et sents. Estem, molt probablement, davant del dilema entre la persuasió i la imposició, un dilema que des del punt de vista de les ideologies lingüístiques, creiem que és a la base de la confrontació entre les ideologies que fomenten un sentit de complementarietat de les llengües i, per contra, les que afavoreixen més aviat la seva jerarquització. És el mateix que vèiem abans, quan parlàvem del fet que en aquests moments pot estar-hi havent un canvi de percepció del rus per part del grup L1EST, i una de les informants ens deia literalment que “jo crec que ara la gent més jove té una opinió diferent del rus, que volen estudiar-lo i sí, perquè ells no tenien aquesta obligació.”

Sembla ser, doncs, que hi ha qui voldria destacar la predisposició personal de cadascú en situacions de complexitat multilingüe i pluriètnica com la que estem estudiant com un fet que pot arribar a ser un element molt important a l’hora de determinar quina direcció pren cada situació de multilingüisme. Així semblaven captar-ho els nostres “informants externs”, és a dir, que no formaven part ni de l’un ni de l’altre grup lingüístic (vegeu [IV.2.7.11]). Val la pena destacar que aquests dos informants, igual com ja comentava abans exposant el meu cas personal, són percebuts d’una altra manera per part de la majoria estoniana, en el sentit que són un altre tipus d’“estrangers”, bàsicament perquè no són russòfons, disposen d’un altre tipus de legitimitat per parlar o no estonià i els seus esforços per parlar-lo, encara que mínims, són apreciats gairebé instantàniament per part dels estonians.

Ara bé, com ja sabem, també val la pena dir aquí que aquesta predisposició personal de cadascú no ho és tot, i és que si bé per un cantó, com a individus i membres d’una societat en concret, gaudim de certa llibertat per prendre les nostres decisions i dirigir les nostres actuacions cap a determinats camins concrets, també és veritat que estem restringits d’alguna

manera pel sistema mateix al qual formem part (pel nostres capitals, els camps en què ens movem i els nostres *habitus*, per fer servir la terminologia de Bourdieu). Semblaria, doncs, que l'ideal fóra trobar un punt intermedi entre aquests dos extrems, perquè posar massa èmfasi en l'un o en l'altre pot resultar inadequat; l'arbre no ens deixaria veure el bosc.

Però ja que parlàvem de l'escola, podríem dir que aquest va ser un dels “temes estrella” de les nostres entrevistes amb el grup d'informants LIRUS, ja que, com hem vist en el capítol anterior (vegeu el punt III.3.2.2), durant el nostre període de recerca s'ha començat a implantar un progressiu sistema d'immersió lingüística a les escoles públiques de secundària de la línia russa que ha d'acabar conduint a un ensenyament en què el 40% de les assignatures siguin ensenyades en rus i un 60% en estonià. Sobre aquest tema en vam poder recollir moltes opinions, la majoria de les quals demostren novament el caràcter ideològic de la confrontació lingüística. Valdria la pena, però, començar citant el següent fragment de la nostra entrevista amb una de les informants expertes, el qual evidencia que moltes vegades, aquest és un debat que es porta fora de lloc i es desvirtua, justament per motius ideològics, com veurem. Tal com destaca un dels experts entrevistats (a [IV.2.7.12]) la crítica, en part, d'aquesta professora no és tant del programa d'immersió lingüística en si, el qual ella diu no veure-hi “res de dolent”, però el que sí que li sembla malament és que les assignatures que es deixin per ser ensenyades en rus siguin només llengua i literatura russa, mentre que la resta (d'entre les quals ella cita química, matemàtiques i física), passaran a ser ofertes en estonià. És, segons ella diu, que “per desgràcia, aquí a Estònia molts assumptes es porten a l'absurd”, perquè no es pot imaginar com un professor de matemàtiques rus podria entrar a una classe plena de nens russòfons i ensenyar la seva matèria en estonià, criticant el que per ella és una manca essencial: la falta de professorat qualificat per a aquest canvi de sistema.

Pel que fa a altres opinions, potser no tant informades com la d'aquesta professora, trobem una mica de tot, des de qui diu que serà un bon sistema (com ara a [IV.2.7.13]), perquè ajudarà als estudiants a millorar el seu nivell, cara a preparar-los per no tenir problemes amb l'estonià quan vagin a la universitat (especialment si és algú que s'hi ha trobat personalment, amb aquest cas), fins qui diu que no hi està gens d'acord, que no és gens normal, haver de fer estudiar als nens russos la meitat de les assignatures en estonià i a més a més, amb un professor rus, reforçant una mica aquest sentiment “d'absurditat” que ja apuntava la professora de la cita anterior (vegeu [IV.2.7.14]).

En el grup de discussió L1RUS també vam poder parlar d'aquest tema (vegeu [IV.2.7.15]). És interessant veure que en aquest grup hi havia dues noies que estaven estudiant ja parcialment amb aquest sistema (vegeu les opinions de les més joves: generació 1), però qui més va intervenir d'una manera més fervorosa i aïrada va ser un altre dels participants, justament un senyor de més edat (vegeu les opinions de JI3HEMPL1RUS). Per la seva banda, les dues joves van prendre menys part de la conversa, tot i que en principi eren les més implicades, mentre que per l'altra, qui més coses va tenir a dir-hi va ser aquest senyor. És clar que un factor important per explicar el fet que participessin menys és el de la seva edat jove, que va més lligada amb la timidesa, però el contrast és notable. Tot plegat, i sigui com sigui, es remarca novament el poder del factor ideològic i apareix aquí un contrast entre "l'abans" i "l'ara" tal com veiem més amunt expressat pels parlants L1EST, aquest cop, però, per part dels parlants L1RUS i, naturalment, en termes ben diferents: si abans, durant la Unió Soviètica "segons creuen els estonians", tal com diu aquest informant, hi va haver una russificació, "ara és al revés, hi ha una estonianització, i això és senzillament una agressió, una agressió a l'ànima, i no és gens normal."

Per tant, en aquest sentit observem que el rus pot ser també altament valorat com a un element marcadament "autèntic", lligat a un component emocional fort; tal com ho interpreta aquest parlant, aquestes polítiques oficials que van contra el rus representen una agressió a l'ànima, directament. Així, en una demostració de la complexitat de la situació sociolingüística a Estònia, observem un autèntic entramat de valoracions de les llengües a través de constructes ideològics a vegades contraposats però que alhora poden reforçar-se, cosa que no fa més que destacar la multiplicitat de formes a través de les quals es poden (re)crear els marcs cognitius o de referència.

En definitiva, veiem que mentre que per una banda, el grup L1EST remarcava el caràcter ideològic de l'escola durant l'època soviètica, observant-la com un agent clau de la russificació i "l'ocupació camuflada", per l'altra, per part del grup L1RUS sembla que és al revés: és ara, que el que s'està fent a l'escola no és just, mentre que abans no hi havia els problemes plantejats com hi ha ara. Una vegada més, es destaca, doncs, que cada grup viu en "chronotopes", com diria Bakhtin, totalment diferenciats, contraposats, o que cadascú sincronitza de manera diferent les "capes estratificades de simultaneïtat", per posar-ho en termes de Blommaert (2005a) i això accentua els trets distints dels marcs cognitius de

cadascú, reforçant el que deia aquest mateix autor que “el món és un lloc diferent, en funció del punt des del qual es miri.”

D'altra banda, com també ja hem vist en el capítol anterior, la versió oficial sobre l'avaluació d'aquest sistema d'immersió lingüística parcial afirma que és un sistema que funciona i que dóna bons resultats, i que a més a més dóna resposta a una demanda real per part dels pares dels nens russòfons. Un dels experts que vam poder entrevistar, al qual podríem classificar com de la línia estoniana, s'expressava justament en aquest sentit (vegeu [IV.2.7.16]).

Aquests “altres programes” a què es fa referència en aquest darrer fragment són, com ja hem vist en el capítol anterior, programes que ja s'han anat aplicant o provant de mica en mica en el temps, i és que sembla que hi ha la tendència per part d'alguns pares russos de voler portar els seus fills a l'escola estoniana, perquè puguin acabar els seus estudis amb un domini excel·lent de la llengua. Demanats sobre aquest tema, però, els nostres informants L1RUS no opinaven pas que aquesta fos una opció desitjable, ans al contrari. Fins i tot un dels nostres informants, JI3HEMPL1RUS (al qual ja hem vist opinar de manera tan negativa sobre la situació actual a l'escola), va portar la seva filla a una escola de línia estoniana, però pel que sembla, va haver d'acabar traient-la-hi, perquè “hi havia alguna cosa que no acabava d'anar bé, no funcionava”, una cosa “a l'ànima”, fent referència novament a l'ànima, com ja vèiem que feia abans aquest mateix parlant, per tal de remarcar que és una agressió profundament sentimental (vegeu [IV.2.7.17]).

Per la seva banda, l'experta de la línia russòfona, també s'expressa en uns termes molt semblants als que acabem de llegir de part d'aquest pare. Com a professora de rus a la universitat, cada any rep diversos estudiants que podríem classificar del grup L1RUS que han fet tot el seu ensenyament a l'escola de línia estoniana i que acudeixen als seus cursos per millorar justament el seu rus. Per això, li vam voler preguntar específicament sobre què en pensava d'aquest fet, que els pares russos portessin els seus fills a les escoles estonianes. A [IV.2.7.18] opinava que “Els pares s'arrisquen molt. És clar que hi ha nens estrella, els quals se'n surten molt bé, però d'aquests, n'hi ha molt pocs. La majoria pateixen bàsicament des del punt de vista psicològic. Tinc una veïna, per exemple, que viu davant de casa meva; és una nena que crec que fa setè o vuitè, ella se sent totalment russa, no té ni amics estonians, i va a l'escola estoniana. I en què s'acaba? Quan parla en rus, sempre l'he de corregir, perquè

fa molts errors, parla malament. I quan fa els deures, aleshores ve a casa perquè l'ajudi a escriure'ls en estonià. És a dir, no sap ni rus ni estonià. Aquests nens no només no són bilingües, són semi-lingües, i d'aquests casos n'he vistos molts." Per tant, tot i que les estadístiques demostrin que hi ha un grup més o menys considerable de pares russòfons que desitjarien que els seus fills estudiessin a les escoles de línia estoniana, sobre el terreny i veient-ne els resultats, hi ha qui en pot tenir una opinió força diferent de l'eficàcia d'aquesta estratègia, perquè poden acabar essent semi-parlants, fent servir la terminologia de Dorian, tant d'una llengua com de l'altra.

Per resumir alguns dels punts més importants tractats aquí, amb relació al paper de l'escola, podem assenyalar que tant els parlants d'un grup com els de l'altre comenten el paper ideològic d'aquesta institució: segons els parlants d'estonià, durant la Unió Soviètica, era un element bàsic per a la russificació de la societat, mentre que pels parlants de rus, no només "durant l'època soviètica no s'obligava a ningú a estudiar cap assignatura en rus", sinó que ara s'han canviat els papers i és actualment que s'està duent a terme una estonianització a través de l'escola, cosa que alguns poden valorar com altament agressiu, mentre que d'altres poden no veure-ho tant negativament, amb matisos. Com dèiem, en línies generals el grup L1EST i l'L1RUS tenen visions cronotòpiques totalment oposades del passat soviètic i del present estonià.

D'altra banda, més enllà de les actuacions més o menys reeixides que podrien haver tingut les professores de rus durant l'època soviètica, hem trobat també que els parlants d'L1EST mostraven un bloqueig ideològic important a l'hora d'aprendre aquesta llengua anys enrere, fet que s'entén veient el context en què es trobava el país, cosa que, sigui dit de passada, alguns observen amb un cert ressentiment cap a ells mateixos, i ara pensen que potser podrien haver aprofitat per aprendre una mica més de rus. Com ens deia una de les nostres informants estoniana, "ara ho faria perquè sóc més intel·ligent que aquella noia adolescent de fa uns anys." Creiem que és molt digne de destacar, aquesta opinió, sobretot pel que representa de revisió crítica del seu marc de referència passat, i tot i que possiblement poc perceptible en les nostres dades, ens sembla un camp molt interessant per explorar, el de com ens (re)configurem aquests marcs cognitius nostres. Pel que fa als parlants d'L1RUS, com ja hem anat veient i per qüestions essencialment socioeconòmiques, també s'ha observat un canvi destacable en relació amb l'aprenentatge de l'estonià i la seva predisposició en

aquest sentit: si abans “no hi havia la motivació”, com comentava un dels parlants entrevistats, ara sí perquè és clar que “la llengua serà quelcom necessari”, com deia un altre. Per això, tots sembla que més o menys coincideixen en ressaltar que s’hauria d’ensenyar la llengua com una eina útil, ja que si no, es perd l’interès ràpidament.

IV.2.8. Els canvis amb la independència: hi ha un “abans” i un “després”

En el punt anterior, hem intentat destacar que hi ha un sentit generalitzat de la percepció de la diferència de com són les coses “ara” i com eren “abans”, diferència que cada grup destaca de la seva particular manera, amb una tendència a “escombrar cap a casa.” Si bé, doncs, aquest és un tema que hem pogut enregistrar a nivell general amb les entrevistes amb parlants dels dos grups, com hem vist fins ara, aquí en el punt que encetem ara volem indagar una mica més en aquesta diferent percepció cronotòpica que ja observàvem, fixant-nos en el contrast evident que hi ha entre les opinions en aquest sentit per part de dos dels experts els quals ens van concedir una entrevista cadascú, l’un de la línia estoniana, l’altra, de la russa. És a dir, veurem les discrepàncies a nivell oficial.

Per una banda, dels dels àmbits més propers a les institucions oficials estonianes s’afirma que, malgrat que sempre es pugui millorar, s’està anant pel bon camí, que els instruments principals amb què es basa la política lingüística del país són bons i efectius, i que estan donant resultats satisfactoris. Pel que fa al tractament del rus a Estònia, segons el nostre informant, aquest és un tema secundari, ja que primerament s’hauria de solucionar una qüestió prèvia que encara està pendent: que el coneixement de l’estonià estigui assegurat entre tota la població russòfona del país; mentre això no passi, no cal debatre sobre quina posició ha de tenir el rus a Estònia, és a dir, no val la pena discutir sobre el seu grau d’oficialitat, per exemple, ja que si en algun moment el rus arribés a ser oficial o cooficial, això no exclouria l’estonià, amb la qual cosa primer s’ha de garantir el coneixement d’aquesta llengua entre tota la població, i fins que això no passi, no hi ha res a fer ni res a dir.

D’altra banda, però, també des d’aquesta mateixa línia oficial estoniana s’afirma que tot sembla indicar que el percentatge de persones L1RUS que vulguin aprendre estonià sembla estar estancat, ja que aquest és un tema que està íntimament lligat amb la petició de la ciutadania estoniana, per a la qual cosa cal demostrar un nivell bàsic de coneixement de la

llengua. La idea és que, com que en la seva vida de cada dia, tenir o no tenir la ciutadania estoniana no fa una gran diferència, simplement no hi donen importància (vegeu [IV.2.8.1]).

Per tant, seguint aquesta línia, a Estònia no hi ha discriminació per motius lingüístics. Si ens fixem en el mercat laboral, que és on més es pot veure reflectida aquest tipus de discriminació, que algú no sigui contractat per determinades feines de més alt nivell és simplement perquè per aquests tipus de feines es necessita un bon nivell de la llengua per redactar informes, elaborar exposicions, etc. És a dir, no es deixaria de banda ningú en una competició per a un lloc de treball en funció de la seva L1, sinó només en funció de les seves habilitats lingüístiques, cosa que com hem vist anteriorment al punt III.4 del capítol precedent, no sembla que sigui ben bé així.

En resum, la situació sociolingüística a Estònia des de la caiguda de la Unió Soviètica fins ara ha canviat completament. Si abans, el funcionament del dia a dia de la societat era bàsicament en rus, la qual era la llengua no-marcada, actualment és l'estonià qui tendeix a ocupar aquesta posició, una situació que, tal com ens comenta l'expert entrevistat, ha costat d'interioritzar fins i tot als mateixos estonians (vegeu [IV.2.8.2]).

Ben diferent, però, és la que en podríem dir línia pro-russa, molt crítica amb aquesta posició oficial estoniana, una línia que en diverses ocasions s'ha vist recolzada per entitats o instruments legals d'abast internacional, com ara la Comissió per a l'Eliminació de la Discriminació Racial (de l'ONU) o Amnistia Internacional. A partir de l'entrevista que ens va concedir un dels experts més vinculats amb aquesta línia contraoficial, podem deduir que les dues posicions estan obertament enfrontades i que difícilment trobarien algun punt d'acord.

Segons aquesta línia d'opinió, sí que s'hauria de plantejar seriosament la posició de no oficialitat que té el rus ara mateix a Estònia, perquè actualment, el nombre de persones que aprenen estonià, per exemple, per demanar la ciutadania, representen un percentatge cada any més baix. Tal com ja comentava l'altre expert, tot sembla indicar que aquest nombre de russòfons que no aprendran estonià es mantindrà relativament estable al llarg del temps. S'assenyala, per exemple, que des del període que va de 1989 a 2000, la població d'L1RUS que sabia parlar estonià va passar del 15 al 40%, un canvi molt significatiu, segons l'opinió d'aquest expert. Per contra, en el període més recent, de 2000 a 2007, aquesta tendència ha anat molt a la baixa, cosa que fa pensar que qui va voler o va poder aprendre la llengua, ja ho

ha fet, i qui no, no tendirà a fer-ho en un futur. Si s'insisteix en reafirmar la política lingüística oficial amb una sola llengua en aquest nivell, això crea certs problemes pràctics, segons aquesta línia d'opinió, sobretot quan hi ha ciutats en què el percentatge de parlants d'L1RUS supera el 90% de la població.

Alguns d'aquests problemes són la discriminació lingüística, que, d'acord amb aquest grup, existeix i de manera molt notòria a Estònia. Prenent dades procedents del mercat laboral, com ja hem vist abans (vegeu punt III.4.2), l'expert entrevistat destacava que s'observen diferències entre els dos principals grups que són difícils d'explicar, com ara que les minories estan sobre-representades entre els col·lectius de treballadors no qualificats sub-representades pel que fa a treballs més especialitzats, experts, etc. tot i que en termes d'educació, no hi ha diferències significatives. Les possibilitats de perdre una feina són més grans per aquest grup minoritari, així com aconseguir una nova feina és també més difícil. Per tot plegat, el més important, segons aquesta opinió, és que per a un rus, saber estonià o no tampoc l'acaba situant en una millor posició per competir amb un ciutadà d'ètnia estoniana. En tot cas, el situarà en un millor lloc que un rus que no parli estonià, però res més. Per això, el fet que les minories hagin après estonià en major o menor grau, la qual cosa es considera un èxit de la política lingüística local, per aquests analistes és un èxit relatiu, tenint en compte el preu que han hagut de pagar els membres de les minories per això.

Segons l'expert representant d'aquesta visió crítica, naturalment, la situació actual és radicalment diferent de com era durant l'època soviètica. Aquest expert, però, subratlla el fet que durant el període anterior existien determinades associacions que eren punts de trobada per als dos principals grups de la societat, estonians i russòfons, cosa que actualment ha desaparegut. A més a més, a banda d'aquests punts de trobada, la societat tendia a ser més compacta, sobretot en els termes que acabem de veure subratllats, per exemple, en relació amb el mercat laboral: no hi havia grups sobre-representats ni sub-representats, segons el seu punt de vista. És per això que diem que uns i altres es troben en posicions cronotòpiques ben diferents: el seu aferrament en el passat és radicalment oposat, fet que determina necessàriament la seva posició actual, en el present, i el discurs de cadascú és també produït dins d'aquest marc cognitiu que demostra més divergències que no pas semblances.

En definitiva, doncs, és comprensible que les mirades al futur per part dels experts entrevistats siguin totalment contraposades. Pel que fa al primer, "l'estonià es desenvoluparà

en un context sense gaires assumptes intrigants, serà força avorrit escoltar presentacions sobre l'estonià en els propers 20 anys. No passarà res d'interessant. Serà com a Finlàndia amb el finès, i ja està." El segon expert, per contra, opina que no sap què passarà en un futur, però que se sent realment preocupat per com s'estan desenvolupant les coses: "crec que tenim una societat fortament dividida, encara tenim un problema de marginació en l'esfera política i social, creiem que hi ha un greu problema de discriminació de base sociològica. Pensem que les solucions aportades per les autoritats no poden donar resposta a totes les qüestions socials."

IV.2.9. El tractament dels russòfons i la seva capacitat/voluntat d'aprendre estonià

En el punt IV.2.5 hem intentat demostrar com les opinions dels nostres informants denotaven un cert grau de confrontació ètnica per motius basats en la llengua de les persones, i hem vist com aquestes opinions tenien un fonament ideològic i representacional important. En l'apartat que encetem ara intentarem presentar novament aquest enfrontament, però a partir d'opinions que van més enllà de la llengua: veurem com el grup L1RUS es percep maltractat com a minoria i com, per altra banda, el grup L1EST no té pas la sensació que a Estònia s'estigui discriminant a ningú per cap motiu.

Si comencem analitzant les opinions del grup L1RUS, trobem un espectre divers que va des del que se sent absolutament maltractat i que creu que l'única solució viable al problema és marxar del país, fins qui diu que d'acord, ara vivim a Estònia i per aprofitar totes les oportunitats que se'ns puguin presentar, convé actuar, passar a l'acció, i no només queixar-se simplement. Però tothom, qui més qui menys, està d'acord en observar que, amb els percentatges de població que hi ha, l'actitud cap a la minoria russòfona hauria de ser una altra, cosa en la qual estan d'acord tots els entrevistats, sigui quina sigui la seva postura, la més radical o la menys. A [IV.2.9.1], en primer lloc, citem el fragment d'una entrevista amb un parlant que vindria a representar aquest pensament més radical, el qual conclou dient que "aquí, als russos no ens tenen per a res." Una sensació que aquest parlant segurament destaca per la seva situació personal: de 55 anys d'edat, va arribar a Estònia amb els seus pares feia 47 anys i li seria impossible demanar la ciutadania del país, en haver fet el servei militar a la

marina de la Unió Soviètica (una característica que, com hem exposat a III.3.1 li impedeix sol·licitar definitivament la ciutadania del país).

El sentiment, doncs, és aquest: se subratlla que ells no són culpables de res (a [IV.2.9.2]), que la història és la història i que s'hauria de mirar endavant prenent el punt de partida present i ja està, i que tenint en compte el més o menys elevat percentatge de població russòfona, s'hauria de comptar amb ells de manera més específica (vegeu [IV.2.9.3]). I novament, apareixen arguments del tipus economicista, tal com havíem vist més amunt, quan parlàvem del valor afegit que té el rus per als parlants L1RUS (vegeu [IV.2.9.4]).

Però per altra banda, també podem trobar opinions del tipus que dèiem suara, en què s'expressa la necessitat de passar a l'acció, més que de queixar-se, i fer el que convingui per tirar endavant una vida profitosa a Estònia. A [IV.2.9.5] una de les noies entrevistades deia que “també el que passa sovint és que la gent no fa res, només seuen al sofà i es queixen. És clar que el més fàcil és queixar-se, però alguna cosa o altra has de fer.” I una de les seves companyes conclouia: “A Rússia segur que no esperen pas ningú, d'aquí, això és claríssim.”

Per la seva banda, el grup L1EST sembla concentrar-se més en el fet que ara Estònia és un Estat independent i té tot el dret a aplicar les polítiques que li semblin convenientes per tal d'assegurar la pervivència de la nació, la cultura i la llengua estonianes. Partint d'aquí, però, hi ha també un ventall d'opinions possibles que podríem classificar com en una mena de contínuum que aniria de més a menys radical, en què el més radical vindria a ser que “a qui no li estigui bé aquest nou ordre de les coses, que marxi” (com ja vàiem més amunt) i el menys, que diria “d'acord, però alguna cosa hi hem de fer”, en el sentit de subratllar que cal seguir treballant per a la integració efectiva dels russòfons. Tal com ja vàiem quan parlàvem del fet que les friccions causades per motius lingüístics haurien de fer sentir malament als “altres” (entengui's als russòfons) més amunt, trobem que una opinió força repetida és la de dir que si vius en un país per a la llengua i la cultura del qual no hi tens cap mena d'interès, aleshores això és una situació anormal, fent vàlida l'equació “un estat, una llengua.” Però si a més de no tenir-hi cap interès, hi demostres antipatia, aleshores ja és més que anormal, és inversemblant (com ara a [IV.2.9.6]).

Val a dir que en aquest darrer fragment que acabem de citar, quan es fa referència al que “és normal”, s'està pensant en Estònia en conjunt, globalment, perquè tal com hem vist, a Tallin ja és força “normal” o almenys “més normal” parlar en estonià. D'altra banda, una

altra informant s'expressava dient que és una cosa que “fa ràbia” que hi hagi gent que no parli estonià a Estònia, perquè no entén com pot ser. El curiós, però, és que no posava un exemple d'una persona russa que no parli estonià, sinó tot un altre tipus de persona, un exprofessor seu de portuguès a la universitat (vegeu [IV.2.9.7]).

Més enllà d'un altre comentari interessant que fa una de les noies citades en aquest darrer extracte amb referència als Erasmus i el seu relativament poc grau d'interès per a les “llengües locals”, un problema compartit a molts llocs “de la perifèria”, com diu ella, observem en aquest fragment dues percepcions força diferents de la qüestió que alguns russòfons no parlin gaire estonià. Per una banda, hi ha l'opinió de dir bé, és cosa d'ells, “ja s'ho faran.” Però per l'altra, també hi ha aquest sentiment, trobem que més generalitzat, de fer notar que és una cosa que no està bé, perquè “fa ràbia” o perquè “no és normal”, i tot i que “depèn de cadascú”, una opinió que també és molt compartida és la que diu que el govern d'Estònia, Estònia com a país, hi hauria de fer alguna cosa més. Es concreta poc a l'hora de dir què s'hi hauria de fer, però la idea generalitzada és que a Estònia s'hi ha de poder parlar en estonià, vagis on vagis, siguis on siguis. O fins i tot a vegades, com ja vàiem més amunt a [IV.2.5.13], s'afirma obertament que s'hauria de prohibir parlar en rus per tal que el sentiment d'obligació d'haver d'aprendre i fer servir l'estonià fos més fort. Hem trobat poques persones que opinin com la informant a [IV.2.9.8], que creu que alguna cosa s'hi ha de fer, no només esperar, però tampoc “sancionar.” Aquesta informant destaca la importància del context a l'hora de poder valorar les possibilitats reals perquè l'estonià sigui la llengua amb què et puguis comunicar al llarg de tot el territori del país. Per ella, això seria el normal, però ara com ara “seria demanar massa”, per tant “cal esperar, però mentrestant, fer-hi alguna cosa, sobretot ensenyar l'estonià”, però “sense sancionar ningú.”

Veiem, doncs, que tal com està la qüestió, la situació de tensió és present i força marcada, i creiem que fins ara, les opinions dels nostres informants ho demostren prou bé. A més a més, hem vist que recentment es van donar els fets d'abril de 2007, com ja vàiem en el punt III.2.6 del capítol anterior, que confirmen aquest nivell de tensió, la qual es pot transformar en enfrontaments realment violents. En les entrevistes amb els informants del grup LIRUS, majoritàriament van confirmar que, justament en aquell moment, es van sentir ferits i maltractats de manera més notòria, cosa que hauria augmentat el sentiment de

desafecció amb Estònia per part de la minoria russòfona, com concloïa l'estudi de Saar Poll (2007) també citat en el capítol anterior.

IV.2.10. L'oficialitat del rus, possible solució?

Com hem vist a partir de les dades de l'enquesta presentades anteriorment i també a partir de les opinions que hem anat veient fins ara, un dels punts que més divergència suscitava era el fet de mantenir l'estonià com a única llengua oficial de la república, la qual cosa pels uns és indispensable (L1EST), mentre que pels altres, hauria de canviar (L1RUS). En les nostres entrevistes, vam preguntar sobre la conveniència o no de fer que el rus fos oficial, entenent que podria ser una via per a la solució al conflicte plantejat. Però tal com hem vist ja, des de la perspectiva de l'expert estonià al qual vam entrevistar, aquesta és una opció inviable a hores d'ara, ja que encara no s'ha aconseguit assegurar un bon nivell d'estonià entre la totalitat de la població d'Estònia. És a dir, fins que el grup L1RUS no demostrï un bon coneixement de l'estonià, fer del rus una segona llengua oficial no té sentit.

Per la seva banda, la resta d'opinions de part dels informants L1EST confirmen que aquesta no seria una opció desitjable, és a dir, corroboren el resultat de l'enquesta. Les opinions que presentem a continuació, encara que no girin directament al voltant del fet d'haver de mantenir l'estonià com a única llengua oficial del país, demostren que hi ha una idea predominant en el sentit que per tal de defensar l'estonià i assegurar-ne la seva supervivència, és necessària una política lingüística forta a Estònia, perquè "som una llengua petita, una cultura petita." Per una banda, tenen clar qui és "l'enemic", i per l'altra, pensen, per tant, que s'han de defensar. A [IV.2.10.1] i [IV.2.10.2] observem algunes respostes a la pregunta si creien que l'estonià és una llengua amenaçada, a la qual cosa responen que sí, "per un creixement vegetatiu baix" i perquè "depèn de la relació amb els nostres veïns i de com va aquest tema de la política", amb els "veïns de l'est sobretot", evidentment. Per la seva banda, a [IV.2.10.2] hi ha novament una idea de l'amenaça que pot representar per a l'estonià l'anglès, sobretot per la influència d'estrangerismes que hi estan entrant a través d'aquesta llengua. D'aquesta manera, es destaca força la ideologia del purisme lingüístic, perquè com qualsevol cosa, una llengua "si no es cuida, es fa malbé, oi? Si no cuides la casa, s'espatlla, si no cuides el cotxe, es rovella, si tampoc no defenses l'ús de la llengua, aleshores

s'omple de brutícia.” Alhora, en aquest fragment s'hi observa un altre cop la importància de la ideologia de l'autenticitat, com ja vèiem abans, però aquí s'hi observa una lleugera variació: “Hauríem de començar a pensar en gran, no com que, com que tota l'estona que som així, petits, “ninu-nanu”, etc. [...] És just sobre aquesta qüestió del “ser petit”, perquè aquesta llengua tan petita, som tan petits... Podríem tenir una mentalitat més en gran tant per a la nostra cultura com per a la nostra llengua. Patriotisme en el bon sentit de la paraula.”

És interessant la idea que presenten aquests parlants de “pensar més en gran”, aquest “patriotisme en el bon sentit de la paraula.” Creiem que el que està intentant vehicular aquest parlant és justament la tensió que experimenten les “llengües locals” quan han de començar a ocupar espais públics, més aviat de l'esfera anònima. En la nostra opinió, és segurament una via molt vàlida per ser explotada i investigar sobretot el com fer aquest pas. Però pel que sembla, aquesta no és pas una opinió majoritària, encara, entre el grup L1EST. Si més no, no podem dir que ho sigui a partir de les nostres dades. Més aviat, el que sembla haver-hi més present és la idea que ara, sent un país independent, Estònia ha de ser un estat estrictament estonià, és a dir, donant validesa absoluta a l'equació “un estat, una llengua”, com ja hem vist. Queda clar, doncs, que aquest tipus d'idees xoquen amb la possibilitat de coordinar-se amb el grup L1RUS i la seva llengua per tal de trobar aquest marc de referència comú al qual s'aspira amb els Programes d'Integració, com vèiem.

Parlant del grup russòfon, i sobre el tema del grau d'oficialitat de la seva llengua a Estònia, si bé és cert que, com hem vist, molts d'ells veuen malament que no sigui oficial a cap nivell, sobretot quan es comparen amb altres països amb percentatges de minories molt menors i que sí disposen d'algun tipus d'oficialitat (destaquen gairebé sempre Finlàndia, com ara a [IV.2.10.3]), també és veritat que hem trobat opinions en el sentit de dir que bé, ja fa temps que s'hauria d'haver actuat en aquest sentit. Fins i tot hi ha qui creu que ara ja és massa tard, com vèiem més amunt, i ja no tindria sentit, no seria lògic fer-lo oficial, tal com explicava una dels experts entrevistats (vegeu [IV.2.10.4]). Estònia “hi va perdre, com a Estat”, diu aquesta informant, perquè si en el seu moment, hagués reconegut el rus com a llengua oficial a nivell estatutari (constitucional), ara ens trobaríem amb una societat amb menys conflictes a nivell social i ètnic, tal com vèiem que ens deia la mateixa informant més amunt.

Tot plegat, però, és una qüestió de noms, perquè en el fons la situació a Estònia és ja *de facto* una situació de bilingüisme, entès aquest terme en un sentit ampli i sobretot social, encara que no es reconegui explícitament (és a dir, legalment), sobretot a la capital. A més a més, és molt probable que el rus no sigui mai llengua oficial d'Estònia, a no ser que canviïn molt les coses de tal com estan actualment, com exposava amb clarividència Priit Järve (2002). Com hem vist, l'estonià, sent la llengua d'ús més habitual, tendirà a ser més present en bona part de la majoria de contextos; però també hem pogut observar que el rus no es negligeix pas, en primer lloc perquè com ja hem dit, és una llengua internacional i com a tal, seguirà mantenint sempre un cert grau d'atracció. I perquè a més a més, són molts els ciutadans que tenen aquesta llengua com a L1, i per tant, a les empreses (bancs, restaurants, centres comercials, etc.) no els interessa pas perdre clients per qüestions lingüístiques, de manera que el rus és també una llengua de treball de forma clara a la capital, de forma claríssima al comtat d'Ida-Viru i a un nivell menys destacat a la resta de ciutats grans del país (Tartu i les ciutats-balneari de Pärnu, Haapsalu i Saaremaa, juntament amb alguns altres centres turístics).

IV.3. Recapitulació dels resultats

Amb la intenció de resumir els resultats de les nostres dades que acabem de presentar, comentarem aquí els aspectes més rellevants. En primer lloc, hem pogut observar que l'estonià és cada vegada més la llengua amb més possibilitats de ser usada a nivell públic, a Tallin, com a norma general. Hem vist, tal com ja han introduït alguns altres autors prèviament a nosaltres, la diferència en l'evolució dels repertoris lingüístics de cada grup, sobretot pel que fa a les generacions més joves. Per una banda, el grup de llengua primera estoniana està adquirint habilitats lingüístiques en estonià i anglès, mentre que el grup russòfon aprèn cada vegada millor l'estonià i l'anglès, a més a més de la seva primera llengua, la qual sol ser principalment el rus (tot i que a vegades pot ser una altra, com l'ucraïnès o el bielorús, com hem vist).

Hem pogut veure, també, com les actituds i creences de cada grup no són pas sempre estrictament negatives, al contrari. Tant estonians com russòfons volen que les seves futures generacions creixin multilingües, per tal que puguin ser així més competents socialment. En el fons, tots veuen que com més llengües sàpiguen, més positiu i beneficiós serà per a cadascú. En aquest sentit, dels dos grups, els que potser tenen més interioritzada la necessitat de poliglòtitzar-se són els russòfons, si més no en el sentit d'haver d'aprendre bé l'estonià, cosa que no ens ha d'estranyar, atesa la situació actual a Estònia. Això no obstant, també val la pena deixar constància de l'actitud que de vegades demostren en relació amb el fet que els pesa haver d'estudiar aquesta llengua, perquè és una llengua útil "només" a Estònia, i és un esforç extra que han de realitzar ells, mentre que els estonians no. Per la seva banda, el grup majoritari, l'estonià, també pot estar començant a canviar d'opinió pel que fa al rus i veure com no és pas negatiu saber-lo, ja que en molts llocs, a nivell laboral, és un coneixement que es valora molt positivament. De fet, poden estar-se donant situacions ja actualment en què un russòfon que sàpiga bé o molt bé l'estonià estarà millor situat que un estonià que no sàpiga rus, cosa que com més va, més freqüent és en el cas de les generacions joves.

D'altra banda, però, també hem observat la forta divisió que pateix la societat en termes ideològico-lingüístics i de marcs de referència, divisió que és atada justament per les ideologies lingüístiques dominants en cada grup. Tant és així que, fins i tot, hem pogut registrar en moltes ocasions diversos dels nostres informants dient que la diferència entre

un russòfon i un estonià és perceptible fins i tot a nivell visual. Tanmateix, alguns dels exemples que demostren més emfàticament la divisió grupal del país els hem enregistrat quan, tant uns com altres, ens explicaven exemples concrets de casos de fricció per motius lingüístics: malentesos o simplement moments en què la comunicació entre persones de diferent llengua era impossible, els quals han donat peu a valorar la situació de confrontació en termes linguidentitaris. Actualment, fet que encara demostra de forma més febaent la divisió per grups de parlants a Estònia, quan succeeix un d'aquests exemples, la llengua que s'empra per intentar entendre's pot ser a vegades l'anglès, tal com hem pogut notar a partir de l'observació participativa i tal com alguns dels nostres informants ens han expressat en les entrevistes o grups de discussió, una tendència que pot anar a l'alça, per tal com hem vist que evolucionen els repertoris lingüístics de cada comunitat, si bé és cert que també hem avançat que les enquestes de caire més macro-sociològic indiquen que aquesta variant de l'ús de l'anglès com a llengua franca no és pas majoritària, i que més aviat es fa servir una mescla de les dues llengües.

A nivell ideològic i representacional, hem documentat com cada comunitat lingüística atorga valors a la seva llengua de manera diferent: hem vist com els parlants d'estonià solen donar exemples del que podríem classificar en termes de la ideologia de l'autenticitat, mentre que els parlants russòfons valoren el rus des d'un punt de vista més aviat grandiloqüent: és una llengua de milions de parlants, la qual els dóna accés a un pou d'informació important, una llengua la qual els estonians haurien de ser proudes o intel·ligents com per no deixar-se perdre així com així. Així, doncs, afirmen que els sap greu que els estonians s'autoprivin d'aquest gran recurs que pot arribar a ser el rus. Però alhora, també hem observat una valoració de la seva llengua des del punt de vista identitari i personal, com una cosa molt lligada "a l'ànima", destacant-se així la complexitat de la situació. Unes diferències a nivell ideològic que, pel que sembla, l'escola, i concretament l'ensenyament de llengües, s'ha encarregat d'alimentar o, si més no, no ha ajudat a apaivagar, ja que tant uns com altres l'han destacat com un element mitjançant el qual se "sovietitzava" la societat estoniana (els L1EST) o s'està "estonianitzant" la societat actualment (els L1RUS).

És clar que, com hem anat veient al llarg dels dos darrers capítols, convindrà tenir presents tots els matisos que faci falta a l'hora d'evitar possibles riscos amb les generalitzacions que anem extraient. En definitiva, però, hem pogut documentar la divisió

més aviat forta que existeix a Estònia entre els parlants d'estonià i la resta (majoritàriament parlants de rus), una divisió fonamentada per la diferent percepció i significació que es fa cada grup de la seva realitat i la seva posició històricament marcada des de la qual cadascun d'ells actua. Així, pocs tenen amics que siguin “autèntics” representants de l'altre grup, i si en tenen, són excepcions; els uns creuen que són els altres els qui han d'aprendre la llengua del país on es troben, sobretot si hi han nascut o ja fa anys, dècades, que hi viuen; els altres pensen que, essent un grup minoritari percentualment destacat (prop del 30%), tenen dret a ser reconeguts de manera més activa, a ser atesos en la seva llengua, sobretot quan s'està pagant per a determinats serveis, on podem llegir-hi la influència de la seva autopercepció com un conjunt minoritari si més no atípic (és a dir, en aquests casos, s'hi veu la percepció que tenen d'ells mateixos com a representants no de cap grup minoritari, sinó d'un col·lectiu humà ben important: el rus). Però el que per als russòfons podria ser un principi de solució a aquestes qüestions (que el rus fos reconegut institucionalment) per als estonians no és viable, perquè seria legitimar els anys sota el domini soviètic, perpetuar el monolingüisme dels russòfons (sobretot els que encara no han aconseguit aprendre la llengua), creant una divisió social indefinida al país.

IV.4. Evolució i síntesi del cas estonià

Seguint el fil del que acabem de comentar en el darrer apartat, volem tancar la “part estoniana” del treball repetint els elements que creiem que són més importants i que voldrem retenir de forma prioritària. És a dir, amb què ens hem de quedar, de tot el que portem dit fins ara, especialment del context estonià i de les dades que hem aportat nosaltres? Quina ha estat l’evolució del cas estonià, des del punt de vista de cada llengua o comunitat lingüística en contacte en aquell context, especialment en les darreres dècades? Com hem vist, un dels elements clau a l’hora d’explicar aquesta evolució va ser la recuperació de la independència del país el 1991. Aquest fet va suposar una reconfiguració dels marcs de referència de cada comunitat molt gran. Per una banda, va permetre als estonians fer-se forts en la seva idea de “membres titulars” de la nació, ajudat pels discursos públics de les elits polítiques més aviat de caire nacionalista que s’han anat succeint al llarg d’aquestes darreres dues dècades. La percepció que un cop acabada la Unió Soviètica els russòfons se’n tornarien “a casa seva” era molt general durant els primers anys postcomunistes, sobretot en aquest àmbit que diem de les elits polítiques. D’alguna manera, aquest discurs ha arrelat fortament, i en el nostre treball, hem interpretat que l’observàvem en la valoració de l’estonià des d’un punt de vista del constructe ideològic de l’autenticitat.

Recordant el que ens deia Mackey sobre l’expansió dels horitzons lingüístics (1993), tal com hem vist en l’apartat del marc teòric, podem dir que la recuperació de la independència va tenir un efecte important en la transformació d’aquests horitzons per part de tots els grups etnolingüístics a Estònia. Quant a la modificació en el pla de la dimensió territorial –física i mental–, la fi de la Unió Soviètica va reforçar la perspectiva de “fins on podien arribar amb la seva llengua, físicament i mental”, els estonians subratllant la idea que al seu Estat li corresponia la seva llengua, justificant així les polítiques pensades els primers anys d’independència per redreçar una situació que s’observava com del tot injusta i d’aquesta manera, recuperar al seu país la legitimitat i autoritat que els corresponia; els russòfons, per la seva banda, veurien com justament acabaven de perdre una part important d’aquesta legitimitat i autoritat en un país els horitzons del qual, en el pla que estem comentant, no acabaven de comprendre o concebre del tot, o com a mínim, no en compartien pas la visió que en tenien els seus compatriotes estonians.

En el pla de la dimensió cultural, que com també comenta Mackey (*ibídem*), és fins on han portat la llengua els nostres avantpassats i què ens han deixat, el xoc deuria ser encara més gran. La retòrica dels estonians és la d'un poble que ha hagut de superar moltes adversitats, en aquest terreny al llarg de la seva història per tal la seva cultura sobrevisqués, tal com ja vèiem ben bé a l'inici del treball, mentre que els russòfons s'autopercebién com a membres d'una comunitat cultural més gran i, conscientment o no, hegemònica i dominant. Les conseqüències d'aquests diferents discursos i la seva confrontació ha tendit a perdurar en el temps i ha pogut generar, en certa mesura, desigualtats i diferències entre els dos grups, amb el resultat que avui, a Estònia, encara hi conviuen dues societats en un país. Nosaltres hem volgut analitzar aquesta separació, aquestes desigualtats i diferències, des del punt de vista de les ideologies lingüístiques.

Així, doncs, com hem vist, a Estònia i entre els estonians, la ideologia de l'autenticitat té una fesomia més tradicional, en el sentit que seguiria la definició del terme més al peu de la lletra, si més no seguint la proposta de Woolard (2008a i 2008b). L'estonià segueix sent considerat la pedra de toc de la identitat estoniana, allò que realment defineix la seva personalitat o el seu caràcter (tal com vèiem en els extractes de part de parlants d'aquesta llengua presentats a la secció IV.2.4). A més a més, és destacable la manera com els parlants d'estonià tenen el nivell fonoauditiu molt activitat i, per tant, la significació que suscita parlar estonià d'una particular manera o altra ("amb accent" o "sense") és socialment molt rellevant, ja que determina qui és estonià i qui no. En donen fe, d'aquest punt, les opinions de diversos dels nostres informants estonians els quals, quan els preguntàvem què era el que els agradava més de la seva llengua, ens responien que "la manera com sona." A més a més, la ideologia de l'autenticitat s'entrelliga amb la de l'estàndard, per un altre cantó, perquè "parlar bé" estonià és molt important per tal de preservar-ne la puresa, i és que quan es parla malament, és un símptome molt greu de decadència lingüística (i identitària, de retruc). Per això, quan els russòfons (i també alguns estonians) ja no vigilen quan parlen, estan amenaçant la llengua, tal com ens deia una de les participants al grup de discussió.

Per tant, tot i que generalitzant-ho, la recuperació de la independència ha tendit a reforçar el marc de referència estonianocèntric entre els estonians, fent molt o bastant vàlida als seus ulls l'equació "un estat, una llengua, una cultura." També és cert que, tal com vèiem amb el treball d'Iris Pettai (2003), observàriem distintes posicions en les quals els estonians

se situen i des de les quals actuen en la seva societat, i en aquest sentit, els nostres resultats semblarien alinear-se amb els d'aquesta autora, perquè veiem que les posicions predominants són les d'adoptar una actitud cap als russòfons i la seva integració o bé neutral o lleugerament assimilista.

Val la pena dir que tampoc observem a Estònia una situació com la descrita per Woolard (1989) de la Catalunya de principis dels 80, en què el català era la llengua dels catalans per parlar-se entre ells i prou, entre altres coses perquè com també hem vist, tot sembla indicar que l'estonià ha esdevingut *de facto* la llengua amb més probabilitats de ser usada, com a mínim en bona part de Tallin, o si més no, tal com indiquen les enquestes i com hem vist, estonians i russòfons s'entenen amb una barreja d'estonià i rus (tot i que les nostres dades semblen apuntar més cap a una creixent influència de l'anglès, en aquest sentit, com de seguida comentarem). És a dir, els estonians faran servir la seva llengua en la immensa majoria de les situacions de la seva vida diària, independentment de qui sigui que tenen al davant, repetim, generalment.

Ja que parlem de l'anglès, això ens serveix per introduir com pot estar-se vivint un "dolor de llengua", com diria Larreula, causat per la globalització a Estònia. Aquest procés ha accentuat la percepció entre els estonians de la petitesa de la seva llengua i la seva comunitat, tal com hem vist. Un dels efectes més greus, segurament, de la ideologia de l'autenticitat és que ha fet de l'estonià pràcticament una llengua "intocable", la qual o parles "amb puresa" o més val no parlar, perquè aquesta "degeneració" de la llengua, tal com ja comentàvem suara que proposava una de les nostres informants, és quelcom que l'amenaça. En aquest sentit, la relativament notable ideologia de l'autenticitat entre els estonians pot veure's com una reacció a l'anonimat de l'anglès, tal com ells ho perceben, cosa que és un dels efectes de la globalització com a procés homogeneïtzador, com dèiem en l'inici i en el marc teòric. Per tant, implícitament i de manera progressiva s'ha instaurat una nova norma d'interacció interètnica: tan aviat com la comunicació falla, es fa servir l'anglès. Encara que sigui potser de manera incipient, l'ús de l'anglès com a interllengua entre estonians i russòfons no és pas fruit de cap casualitat i per tant, no ens ha d'estranyar.

En la nostra opinió, és molt probable que els significats socials creats sobretot pels estonians en relació amb aquesta llengua hagin conduït, de manera més accelerada en els darrers anys, a aquesta situació. El marc de referència d'arrel occidental i europeista amb el

qual s'identificaria més clarament la comunitat estoniana, tal com vèiem que descrivia Laitin (2003) és segurament una de les millors vies per entendre aquesta situació. En poques paraules, no són casualitat l'aparició d'empreses i negocis amb noms directament en anglès, com ara un gimnàs al centre de Tallin que porta per nom "My Fitness" o una empresa asseguradora que es diu "If...", entre d'altres. Amb això volem subratllar que, implícitament o explícita, els estonians han escollit quina volen que sigui la seva segona llengua, i no es tracta pas del rus. Podem dir, doncs, que a Estònia el paper de l'anglès com a llengua "global" és un paper més actiu i té ja a hores d'ara unes conseqüències palpables, tal com hem pogut documentar.

En definitiva, és probable que la consecució d'un estat propi comporti l'establiment d'una ideologia o representació determinada per part del grup que aconsegueix aquest estat, el qual en el context estudiat i tenint en compte el passat històric i polític, legitima l'establiment d'una democràcia ètnica (com ens deien Smootha & Hanf, 1992), la qual produiria tensions explicables a partir d'una aproximació teòrica de l'etnonacionalisme interactiu (com proposa Hennayake, 1992). Aquestes tendències han ajudat als russòfons, per la seva banda, a fer-se forts en el discurs del patiment i de les "noves" víctimes, i han provocat que quan, oficialment, s'ha començat a parlar d'integrar-los a la societat estoniana com a membres de ple dret, la identitat cultural i lingüística dels quals és digne de ser respectada, ho hagin volgut veure com un intent d'assimilar-los. És segurament per aquest motiu que hem trobat, entre els nostres informants russòfons, un discurs de l'autenticitat a l'hora d'atorgar autoritat i legitimitat a la seva llengua. Una autenticitat, però, vinculada també estretament amb la grandesa del rus, una llengua internacional de molt valor justament per això i que val la pena saber, per tant, uns arguments també classificables en el constructe de l'anomiat.

Ja que parlem de la perspectiva russòfona, val a dir que des del seu punt de vista, la necessitat d'aprendre i saber estonià és clarament percebuda com a indispensable, sobretot si un viu a Tallin i té interès en progressar socialment i econòmic. Per això, troben bo estudiar-lo i sobretot volen que els seus fills també n'adquireixin habilitats. Tampoc ens ha d'estranyar aquesta evolució, i és que actualment, és l'única sortida que els queda a aquest grup si volen competir quant a capital simbòlic i cultural (i de retruc, econòmic) amb els estonians (d'ètnia estoniana, s'entén). És cert que en aquest grup, hi ha un ventall molt ampli

de marcs de referència possibles que poden adoptar, com també ens indicava l'estudi mencionat d'Iris Pettai (2003), des de qui s'aferra a un discurs més russocèntric o soviètic, fins a qui tendeix a un marc més estonianocèntric o europeista. L'autora, però, ja feia notar que eren els russòfons els que s'adscriuen a posicions més integradores. Els nostres resultats, novament, sembla que s'adiuen a aquesta descripció. Com diem, però, a parer nostre creiem que el fet que siguin els russòfons els que mostren una major voluntat integradora es deu al fet que actualment, és l'única via que els queda per ser més competitius i guanyar punts en el mercat estonià en tots els camps.

I en aquests moments, tot i la tendència preocupant que pot representar el sentiment d'exclusió que mantenen els joves russòfons en veure's partint amb desigualtats de condicions en relació amb els seus compatriotes estonians (tot i haver nascut ja en l'Estònia independent), tal com hem vist que indiquen algunes de les enquestes més recents, també és cert que els russòfons que vagin aprenent bé l'estonià tindran un cert punt d'avantatge en relació amb els seus coetanis estonians. Perquè com ja hem vist, són normalment els joves russòfons els que acumularan un capital lingüístic major, sobretot a Tallin i si és que aprenen bé l'estonià, ja que al final del seu cicle educatiu, parlaran rus (la seva L1) i tindran relativament bones habilitats en estonià (la seva L2) i també anglès o fins i tot alguna altra llengua estrangera (comunament, alemany).

Per contra, les generacions joves d'estonians ja no aprenen rus, com a norma general. Durant les darreres dècades de la Unió Soviètica i els principis de la recuperació de la independència, aquests joves ja "tenien clar que no volien aprendre rus", com ens deia una de les nostres informants, una llengua vinculada a un passat soviètic del qual es volien allunyar fos com fos. Però la globalització dóna una nova fesomia als capitals lingüístics en joc, i en aquest context, es veu força clarament que és justament pels efectes d'aquesta nostra era que el rus pot anar essent percebut de manera diferent entre els estonians, com també ens han explicat algunes de les nostres informants, com vèiem. I és que el rus, essent una llengua internacional, tal com nosaltres l'hem etiquetat, sempre acabarà tenint un cert grau de poder d'atracció, i sobretot, seguirà essent interessant per als que ja la tenen com a L1, siguin allà on siguin (especialment on hi hagi més o menys percentatges elevats de parlants d'aquesta llengua que visquin de manera compacta), ja que sempre tindran poc o molt el paper de "language brokers", tal com deia Heller (1999) per als francòfons al Canadà de fora del

Quebec, i és que bona part de la valoració positiva de la seva llengua els ve donada pel fet que és també la llengua d'un altre conjunt de persones més o menys influents, importants o poderoses que resideixen en un territori més o menys pròxim.

Però mentre els estonians decideixen si fan del rus una llengua del seu repertori lingüístic i amplien el seu capital en aquest sentit (tendència més aviat poc observable en aquests moments), el mecanisme de defensa que presenta aquest grup és el que hem anat comentant fins ara: l'accentuació del valor autèntic de la seva llengua. Per tant, tot i la capacitat que se suposaria que ha de tenir un Estat sobirà d'anonimitzar els discursos al voltant de l'autoritat de la llengua oficial, del país, o com se li vulgui dir, a Estònia se segueix recorrent de manera marcada a un discurs de l'autenticitat⁷⁰. En primer lloc, per la pressió anonimitzadora que es percep per part de l'anglès i la globalització, i segonament com a mecanisme d'autodefensa contra el possible avantatge que anirà tenint la població russòfona del futur. I és per això que també s'accentua la teòrica dificultat de la seva llengua, una llengua "exòtica", "amb molts casos" (catorze en total), molt difícil d'aprendre. Un discurs que atrapa tant estonians com russòfons i que, subconscientment o no, comporta que es mantingui la situació de certa desigualtat actual, en què els uns (els que ja tenen aquesta llengua "difícil" com a L1 o molt ben apresada) segueixen ocupant posicions més benestants que els altres, els quals han de superar aquesta "dificultat" afegida.

Així, doncs, algunes de les conseqüències més importants de l'evolució de la situació a Estònia ja les hem anat apuntant més o menys explícitament amb tot el que portem dit fins ara. A tall de síntesi, doncs, a continuació les resumirem i en subratllarem els elements més destacats.

En primer lloc, el que s'observa com a element clau en l'evolució de la situació estoniana, des del punt de vista sociolingüístic i més enllà, és com s'han anat reforçant els marcs de referència de cada grup i com, d'aquesta manera, cadascú s'ha anat situant en una posició molt concreta, des de la qual interactua amb els altres, co-modificant el seu context i el seu entorn més immediat. Generalitzant-ho molt, i per tant, a risc de simplificar massa el nostre argument, els estonians han evolucionat cap a un marc de referència estonianocèntric i europeista a través d'un constructe ideològic basat en l'autoritat del seu Estat propi. La ideologia de l'autenticitat ha estat un factor retroalimentador important, en aquest sentit,

---

⁷⁰ He d'agrair a en Joan Pujolar haver-me fet notar aquest punt en una comunicació personal.

sobretot com a mecanisme de defensa pel que fa a l'anonimat de la globalització (en anglès) i de deslegitimació del capital lingüístic dels russòfons més joves. Aquests darrers, en canvi, alhora que donaven preeminència a la seva llengua des de la grandesa del rus, però també com un marcador identitari seu important, s'han vist empesos a haver d'adquirir un cert grau de destreses en estonià per tal de, com a mínim, competir amb els seus compatriotes russòfons que no el parlen, i si a més a més l'acaben parlant bé o molt bé, poden actualment competir també amb els mateixos estonians, els quals ja tendeixen a no haver adquirit cap mena de grau de fluïdesa en rus, més que una comprensió oral molt passiva, en general.

Per tant, podríem dir que, d'alguna manera, els estonians han hagut de presentar un contracte per a la integració dels russòfons amb més o menys recança, veient que finalment “no se'n tornarien a casa seva”, entre altres coses, perquè casa seva ja era allà, entre els estonians, i entre les pressions d'òrgans internacionals estrangers, per la voluntat estoniana d'entrar a formar-hi part, i el canvi de pensament sobretot promogut des de certs sectors del món acadèmic, s'ha engegat aquesta política integradora que poc o molt, de mica en mica, pot anar donant resultats, com veiem amb algunes associacions de joves (mencionàvem *Koos-Vmeste*), els quals ja estan més alliberats de prejudicis perquè ja “no han tingut aquesta obligació”, si parlem per exemple de la percepció del rus entre els estonians, com ens deia una de les nostres informants estoniana.

Per la seva banda, els russòfons han vist clar que els calia aprendre estonià i volen decididament que els seus fills el parlin. Per això, alguns d'ells directament els intenten inscriure en les escoles estonianes (tot i els efectes contraproductius que això pugui tenir, com també hem vist), o si més no, en general, no estan pas en desacord amb la política de reforma del sistema educatiu mitjançant la qual hi haurà una immersió lingüística parcial en estonià a les escoles de secundària de línia russòfona. Per tant, segons com, han firmat el contracte per a la seva integració a la societat estoniana que d'alguna manera els estonians els han ofert, ja sigui perquè estan convençuts que ara allà és casa seva, que formen part d'una esfera estoniana-europea-occidental i que per tant, així és com han de ser les coses i han d'actuar en conseqüència, o bé ja sigui per pur pragmatisme, malgrat enyorin els bons vells temps soviètics.

A grans trets, i sobretot a Tallin, aquesta podria ser la situació actual, si més no, a partir de la nostra lectura del context i de les dades que hem obtingut del nostre treball.

Mentre uns i altres, doncs, continuen reforçant el seu marc de referència, ressituant-s'hi i co-construint-lo, el dia a dia té encara una altra conseqüència destacable, sobretot sociolingüísticament. I és que a partir de la diferent evolució dels repertoris lingüístics de cada grup, cada vegada podrà anar essent més possible que la interacció entre persones de distints grups lingüístics que s'entenguin entre si en anglès. Amb el nostre treball de camp hem aportat dades que apunten clarament en aquest sentit, cosa que en cas d'establir-se com a norma general, podria ser certament preocupant per a l'establiment i el funcionament de l'estonià com la llengua d'ús normal a Estònia. Tot i que les enquestes fetes per investigadors locals indiquen que majoritàriament, la gent s'entén amb una barreja d'estonià i rus, també comencen a assenyalar com a possible l'ús d'una altra llengua (l'anglès). Recordem que amb les nostres dades, estem fent referència principalment a Tallin, que és on més grau de mescla intergrupual hi ha. Què passarà, però, quan un estonià s'hagi de comunicar amb un russòfon de Narva? Amb el seu treball, Delaney Skerrett ja ha trobat que justament en aquest sentit, l'anglès tindrà un paper potser encara més destacat, però el més preocupant pot ser quan la situació comunicativa comporti riscos de seguretat personal o de salut. Skerrett presenta el cas d'una persona estoniana que va haver de trucar a l'hospital de Narva i no va poder ser atesa en estonià. Aquesta persona va haver de tornar-hi a trucar al cap d'un moment i parlar en anglès, i així va poder ser atesa. Què hauria passat, però, si aquesta persona hagués trucat per un cas d'emergència, en què per exemple perillés la seva vida o la d'algú altre? Hauria previst haver de parlar en anglès, trucant a Narva? Quins altres conflictes, més o menys greus, hi haurà pel fet que dues persones s'entenguin en una llengua que no és ni la de l'un ni la de l'altre, en què és difícil carregar-hi el mateix grau d'expressivitat i de matisos, tal com ja comentava Maisa Martin (2003)? A parer nostre, aquest és un dels aspectes en què la política d'integració i la política lingüística estoniana hauria fracassat de manera més clara. Això no vol pas dir, però, que no hi hagi temps ni manera de rectificar i redirigir la situació present, però certament, el país encara una sèrie de reptes, els quals destriem posteriorment en el treball, en l'apartat de la discussió i comparació. Juntament amb Vihalemm i Lauristin (2009), pensem que seria naïf creure que simplement el pas del temps i l'evolució generacional ho solucionaran. Segur que hi tindran un efecte important, però és difícil de preveure quin, i si serà en clau positiva o no.

V. PANORÀMICA DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA A CATALUNYA AL FINAL DE LA PRIMERA DÈCADA DEL SEGLE XXI

A continuació exposarem les característiques més destacades de la situació sociolingüística actual a Catalunya i dels elements que més poderosament han marcat la seva configuració, a parer nostre. Per fer-ho, dividirem el capítol en tres apartats principals: en primer lloc, presentarem algunes de les dades demolingüístiques més importants quant al context demogràfic, l'ús i els coneixements lingüístics a Catalunya, per fer-nos una idea de la situació de què partim globalment. En el següent punt ens fixarem amb més deteniment en les actituds i les ideologies lingüístiques que podem observar-hi, atès que aquestes són qüestions en les quals ens hem volgut fixar amb el nostre treball de camp; per tant, ens interessarà tenir ben present què s'ha fet i què s'ha escrit ja en aquest àmbit per part d'altres autors que hagin realitzat altres estudis empírics en aquest mateix terreny. Finalment, en el darrer apartat explorarem els aspectes més destacats de la recerca que s'ha fet des del punt de vista dels marcs políticolingüístics a Catalunya i a la resta de l'Estat espanyol.

V.1. Dades demolingüístiques: coneixements i usos lingüístics a Catalunya

És un fet constatable que actualment, en termes demolingüístics, la llengua catalana a Catalunya gaudeix d'una millor situació comparat amb d'altres períodes de la seva història, especialment després de la dictadura franquista. La reinstitucionalització del català i la seva entrada com a llengua oficial i d'ús normal i habitual dels òrgans de govern de Catalunya, així com la seva difusió a través de l'escola i de l'ensenyament en català han estat dos dels motors principals en aquest canvi de situació⁷¹. Tanmateix, es fa difícil afirmar que el català gaudeix d'una estabilitat lingüística total a Catalunya, si per "estabilitat lingüística" s'entén que la llengua fos present de manera majoritària en gran part dels àmbits de la vida dels catalans. A dia d'avui, això encara no és així, i és possible que no ho acabi de ser mai, sobretot tenint en compte les dinàmiques lingüístiques presents. Molt probablement, tal com anirem veient al llarg del capítol, la qüestió raurà en com la llengua catalana s'integrarà i es coordinarà amb les altres llengües amb les quals hagi de compartir en major o menor grau espais comunicatius i àmbits d'ús.

V.1.1. El context demogràfic

Com ja sabem, les situacions sociolingüístiques evolucionen tradicionalment a un ritme lent, tot i que en la nostra època actual, això pugui estar canviant, tal com hem vist en el capítol tercer. I si, com diem, a Catalunya encara no hi ha una estabilitat lingüística per al català és possible que sigui perquè la dinàmica sociolingüística present s'ha afegit, com no podia ser altrament, a la dinàmica demogràfica de les darreres dècades. Dit d'una altra manera, una de les majors profundes transformacions del context sociolingüístic català fou la incorporació

---

⁷¹ Malgrat que en aquest treball ens centrem en l'anàlisi de Catalunya, no voldríem deixar de mencionar, ni que fos de passada, que malauradament, aquesta no és una afirmació que puguem fer extensiva a la resta de territoris de parla catalana. Efectivament, tot indica que la situació és especialment greu a l'Alguer i a la Catalunya del Nord, on molt probablement a causa de la seva manca de reconeixement oficial, a banda de l'estigmatització social, el procés de substitució lingüística podria haver entrat ja en les fases últimes (vg. Querol *et al.*, 2007).

d'un nombre important de persones immigrades d'altres llocs de l'Estat (sobretot del sud) entre els anys 1960-1975. A aquesta "primera" onada migratòria s'hi ha sumat actualment el que es coneix com les "noves migracions". Aquestes noves migracions han tendit, en general, a donar continuïtat al fet que la llengua no-marcada a Catalunya fos el castellà, com en el passat, perquè un nombre força destacat de persones arriba amb aquesta llengua com una, si no l'única, del seu repertori lingüístic (procedents d'Amèrica Llatina).

En aquest sentit, els nombres són prou indicatius del fort augment poblacional de persones immigrades a Catalunya. Segons dades de l'EULP 2008 (*Enquesta d'Usos Lingüístics de la Població*, Institut d'Estadística de Catalunya i Secretaria de Política Lingüística, 2009),

En el període 2001-2008, la població de Catalunya registra un dels creixements més alts de la seva història, un 16,7%; la immigració de l'estranger és el component principal del creixement actual de la població catalana; l'any 2007, el nombre de residents nascuts a l'estranger supera el milió d'habitants i representa el 16,4% de la població resident a Catalunya, duplicant-se entre el 2003 i el 2008.

EULP 2008

En nombres absoluts, aquest increment potser encara és més patent: la població nascuda a l'estranger resident a Catalunya ha passat de 253.050 l'any 2000 a 1.204.711 l'any 2008 (Idescat, Padró continu), tal com es veu també en el gràfic que acompanya les dades que acabem de citar del monogràfic de l'EULP 2008. Aquest col·lectiu poblacional són persones més aviat joves (entre 15 i 44 anys) i procedeixen sobretot d'Amèrica (un 36%), Europa (un 30%) i l'Àfrica (un 25%). Les nacionalitats més representades són la marroquina, la romanesa i l'equatoriana (EULP 2008). Valdrà la pena, doncs, retenir totes aquestes xifres i percentatges al llarg de tot el capítol i sobretot també per a la part final del treball, quan arribem al tancament i les conclusions.

V.1.2. Els coneixements

Com dèiem, és segurament per aquest augment de població estrangera i per la inèrcia de dècades anteriors que la llengua més coneguda a Catalunya en totes les seves habilitats (entendre, parlar, llegir i escriure) segueix sent el castellà, especialment en la destresa escrita.

Això no obstant, els nombres no són pas del tot negatius per al català: segons la mateixa EULP 2008, un 94,6% de la població de Catalunya l'entén, un 81,7% el sap llegir, un 78,3% sap parlar-lo i un 61,8% escriure'l. És segurament en aquestes xifres on podem copsar més el grau d'impacte de les noves migracions, tal com acabem de comentar, i és que en un estudi anterior a l'EULP 2008, Querol *et al.* (2007) constataren que el percentatge de persones que declaraven entendre el català a Catalunya era del 97,4% i les que el sabien parlar eren un 84,7%; és a dir, es nota una caiguda d'uns quants punts percentuals, la qual seria provocada, com diem, per aquesta arribada tan important de persones d'origen forà, de manera més recent.

Quant a coneixements lingüístics, encara unes altres dades que aporta l'EULP 2008 i que no semblen pas ser del tot negatives per al català són les relatives a la “llengua inicial”, “llengua d'identificació” i “llengua habitual” de la població de Catalunya. “Llengua inicial” és definida com la “llengua que la persona entrevistada diu haver parlat primer a casa seva. Es considera que aquesta llengua ha estat transmesa familiarment i adquirida en el procés de socialització de l'individu. També s'anomena “primera llengua” o L1” (EULP 2008); “llengua d'identificació” és la “llengua que la persona entrevistada considera com la seva llengua. Llengua amb la qual la persona s'identifica. Respon a la pregunta “Quina és la seva llengua?”” (*ibídem*); “llengua habitual”, finalment, és la “llengua que la persona entrevistada utilitza més sovint. Aquesta llengua pot coincidir o no amb la llengua inicial i/o llengua d'identificació.” (*ibídem*).

Segons les dades d'aquesta enquesta, un 31,6% té com a llengua inicial el català, un 55% el castellà i un 3,8% les dues; en relació amb la llengua d'identificació, però, un 37,2% diu que és el català, un 46,5% el castellà i un 8,8% les dues; i declaren que és la seva llengua habitual el català un 35,6%, un 45,9% el castellà i un 12% les dues. També val a dir que, en la línia del que comentàvem anteriorment, que un 7,4% de la població catalana declara tenir “una altra” llengua inicial diferent del català, el castellà o les dues alhora, del qual percentatge un 2,6% correspon a l'àrab.

Així, tal com s'afirma al monogràfic que presenta els resultats de l'enquesta, “hi ha més persones que identifiquen el català com a la seva llengua que no pas les que la tenen com a llengua inicial.” (*ibídem*). Creiem que aquests punts percentuals que guanya el català (o el català *amb* el castellà) com a llengua d'identificació i llengua habitual són un indicador

important de l'atracció que pot generar la llengua a l'hora de captar nous parlants, com també ens avisa que haurem d'estar atents a analitzar *què s'hi fa* amb cada llengua, és a dir, què significa exactament identificar-se amb el català i usar-lo habitualment (amb qui, on, quan, com), cosa que l'EULP 2008 no ens diu (com difícilment ens podria dir qualsevol enquesta que presenti dades eminentment quantitatives, com veurem més endavant).

D'altra banda, tot i les limitacions o possibles mancances que puguin tenir les enquestes a l'hora de mesurar el grau de coneixements lingüístics de la població (dades declarades, respostes dicotòmiques de Sí/No/NsNc o amb gradacions –però potser no suficients-, preguntes normalment amb poc context –no és el mateix entendre el teu veí d'escala que l'encarregat de la feina o el teu professor, etc.), no es pot negar que dels territoris de parla catalana, Catalunya és un dels més ben situats en aquest sentit, malgrat les possibles necessitats que encara pugui demostrar.

Una de les variables que semblen tenir major pes a l'hora d'influenciar el coneixement de la llengua catalana és el context, tal com ja hem vist que passava en el cas d'Estònia també (vg. Rannut, Ülle 2003 i 2004). Tal com diu Querol:

En el present capítol hem formulat una hipòtesi relacionada amb la influència de la demografia, que podria ser un dels desllorigadors de l'evolució dels processos de substitució lingüística. Ens hem adonat que la proporció d'individus podria tenir una influència en les diferències que hi ha entre les capacitats d'entendre i de parlar en català [...]. Ens hem apercebut de la relació inversament proporcional entre els descensos en la capacitat de parlar en català i el percentatge de persones que entenen aquesta llengua. És a dir, es registren reduccions més grans en l'habilitat de parlar en català respecte a l'habilitat d'entendre en aquells territoris que tenen menys habitants que entenen el català. Fet que ens ha dut a plantejar-nos fins a quin punt la proporció de la població que té la capacitat d'entendre el català és fonamental perquè el procés de substitució lingüística evolucioni de manera progressiva, de forma sobtada o es capgiri.

Querol, 2007:40

Aquesta influència del context, no només pel que fa al coneixement (adquisició de la llengua), sinó també a l'ús, ja va ser detectada per Albert Bastardas en el seu estudi de les segones generacions d'immigrants a Vilafranca del Penedès (Bastardas, 1986). En mesurar el grau d'influència de tres variables interconnectades (el context, el comportament i la competència), l'autor conclou que

El context, doncs, es perfila com l'element més important dels tres que hem posat en relació en el nostre estudi. És aquesta dimensió la que produirà l'adquisició si es desenrotllen o no els automatismes expressors i la que regularà, en definitiva, l'ús lingüístic. El comportament i la competència estan sotmesos, en general, al context, la qual cosa no significa pas que no siguin elements que en determinades situacions puguin influir en una modificació del propi context.

Bastardas, 1986:86

Per tant, com a hipòtesi plausible podríem plantejar que en la mesura que hi hagi una concentració alta o força alta de persones la llengua primera de les quals no sigui el català serà més difícil que aquestes la puguin prendre com a llengua d'identificació i encara més que pugui esdevenir la seva llengua habitual. Per això, tal com deia Querol més amunt, en la mesura que el context afavoreixi el català en tant que hi hagi més persones capaces d'entendre'l en l'entorn més immediat, aquesta serà una variable molt poderosa per entendre el procés d'evolució de substitució lingüística.

V.1.3. Els usos

Però si alguna cosa hem après en sociolingüística en les darreres dècades a Catalunya és que una extensió dels coneixements en català no comporten necessàriament una extensió del seu ús de manera automàtica o natural. Per això, la qüestió de l'ús ha estat una de les que tradicionalment més ha ocupat i preocupat als sociolingüistes catalans. El que aquí volem presentar és part d'aquest treball més recent dut a terme a Catalunya; entre d'altres, farem referència a algunes enquestes de caràcter més aviat quantitatiu relatives a aquest àmbit per tal de, en línia amb els apartats anteriors, seguir fent-nos una idea del panorama general de què partim.

Ara bé, si pel que fa a la mesura dels coneixements lingüístics les enquestes poden arribar a ser problemàtiques, com vèiem en l'apartat anterior, la mesura dels usos presenta encara més reptes, sobretot si es fa quantitativament. Són força diversos els àmbits que podríem mesurar, i després convé encara continuar subdividint i compartimentant cadascun d'aquests àmbits, perquè en ells són molts els agents que hi intervenen que, per tant, es converteixen en possibles factors distorsionadors. Si prenem, per exemple, l'àmbit familiar,

podríem distingir a primera vista entre la llengua amb els progenitors, amb els fills i amb els germans, entre d'altres, i ells com a interlocutors receptors o emissors. I per acabar-ho d'adobar, cada àmbit no es correspon a una sola llengua, sinó que com més va, més llengües comparteixen més àmbits en diferents graus d'intensitat. Per això, i tal com diu Xavier Vila:

L'ús lingüístic es una realitat esmunyedissa a què normalment no tenim accés més que de manera fragmentària, localitzada, i és per tant de molt difícil quantificació. Només cal recordar, en aquest sentit, que bona part de la lingüística contemporània ha esquivat l'estudi de la llengua en ús i s'ha concentrat en la competència, és a dir, en la capacitat de parlar una llengua.

Vila i Moreno, 2003:78

D'acord amb el mateix autor, si bé l'ús pròpiament dit no són “ni coneixements ni creences o opinions”, tampoc no està exempt d'un component ideològic important, especialment visible quan tractem amb dades declarades, més o menys com passa amb les dades que tenim sobre coneixements lingüístics. Així,

Hom pot argumentar amb força raó que *totes* les dades declarades -sobre coneixements, sobre usos i sobre ideologies- són *stricto sensu* creences o, si es prefereix, representacions que es fan els parlants sobre els seus usos i els seus coneixements.

Vila i Moreno, 2003:79 (èmfasi en l'original)

Dit això, tampoc creiem que sigui una pèrdua de temps i un malbaratament d'esforços i de diners el fet de dur a terme enquestes de tipus quantitatiu per mesurar els usos lingüístics de la població. Tot i les reserves amb què haguem de prendre els resultats, aquests ens poden ser uns indicadors prou reveladors a l'hora de completar la imatge global i panoràmica de “com va” la llengua.

Reprenent de nou les dades presentades a l'EULP 2008, els usos lingüístics es divideixen en “usos lingüístics amb pares i fills”, “usos lingüístics en els àmbits interpersonals”, “llengua més freqüent al centre on treballa” i “usos lingüístics en àmbits de consum i servei”. Pel que fa als primers “els usos lingüístics amb els pares i els fills indiquen que a Catalunya hi ha un procés de transmissió lingüística intergeneracional a favor del català ja que l'ús d'aquesta llengua amb els fills és més gran que amb el pare o la mare” (EULP 2008). Aquesta és una dada destacada la qual s'observa no només a Catalunya:

També cal esmentar una altra informació positiva per a la llengua. En els 5 territoris [Andorra, Catalunya, Illes Balears, La Franja, Comunitat Valenciana], el percentatge dels que parlen català prioritàriament amb els fills entre els que parlen català amb un dels progenitors és, o bé àmpliament majoritari, o bé proper al 50%, de tal manera que és clarament majoritari globalment. Aquesta dada ajuda al progrés numèric del català, però a més és una mostra de vitalitat de la llengua.

Torres, 2007:62

Així, doncs, les dades presentades per aquest autor són positives per al català, ja que en aquests cinc territoris històrics (que a més, inclouen la major part de la població del domini lingüístic del català) “quasi tots els que han parlat català de manera prioritària amb els progenitors l’empren amb els fills” (*ibídem*: 63). I hi ha encara un altre factor important a tenir en compte que destaca el mateix Torres, i és que “a més, en el conjunt de les 5 zones, els fills de les parelles lingüísticament mixtes parlen majoritàriament en català amb els seus fills.” (*ibídem*). Aquesta dada, trobem que és molt destacada i és que, no en va, s’havien considerat les famílies lingüísticament mixtes com a potencials desequilibradors de la balança lingüística. Com diem, hi havia prou raons per detectar el possible perill que comportarien les FLM (famílies lingüísticament mixtes): atès que la societat s’anava mesclant cada vegada més i els matrimonis mixtos augmentarien, si la tendència fos afavorir una llengua majoritària (en aquest cas, el castellà) més que l’altra, l’esdevenidor podria ser preocupant. I les dades semblaven anar en aquest sentit. Vila i Moreno (1993:14) citant Bastardas (1985:52-54) comentava que segons les dades d’aquest autor per a Vilafranca del Penedès: “només en el 38% dels casos cada cònjuge manté la seva L1 per adreçar-se a l’altre cònjuge; es dona una tendència cap a l’unilingüisme entre els fills, ja que tot i que dins del 20% de les FLM cada pare usa una llengua diferent amb els fills, només el 12% dels fills de les FLM parlen una llengua diferent amb cada pare i només el 9% dels germans parlen castellà i català entre ells dins les FLM.” (Vila i Moreno, 1993:14)⁷². Per tant, en aquest tipus de famílies no hi hauria un ús perfectament equilibrat de les dues llengües. D’aquesta manera

---

⁷² Els informants bilingües entrevistats durant el nostre propi treball de camp donarien més proves empíriques d’aquesta tendència: en tots els casos, la llengua d’interrelació entre els seus pares era només una, el castellà, encara que un dels dos cònjuges fos catalanoparlant d’origen. On hi hauria una situació més caòtica o menys estable o fixa seria en la llengua d’ells (és a dir, dels fills d’aquestes famílies) amb els seus pares.

Aquestes FLM constitueixen els serrells per on cada grup lingüístic és erosionat: representen, en les actuals condicions, la major possibilitat que els immigrants i els seus fills nativitzin la llengua catalana; alhora, les FLM poden constituir un factor de castellanització final de la població: sovint debiliten i/o suprimeixen la lleialtat lingüística envers el català i entrebanquen la fluïdesa i àdhuc l'adquisició de la competència oral en català.

Vila i Moreno, 1993:15

Novament, però, ens convindria furgar una mica més, anar més enllà i observar què significa que la transmissió intergeneracional sigui favorable al català, justament i en especial en aquestes FLM. Perquè vist així, que el català “guanyi” aquests nous parlants en l'àmbit familiar no hauria de comportar cap lectura negativa. Ara bé, si els pares d'avui dia pensen “parlaré en català a casa amb els meus fills perquè, com que el castellà ja l'adquiriran ambientalment, si a casa parlem en català, això els ajudarà a aprendre millor la llengua”, aleshores potser la lectura que en podríem fer d'aquest guany del català podria ser una altra, qui sap si no tan obertament positiva. Com en tot, doncs, és qüestió de matisos i d'observar els significats de les decisions de les persones.

Sortint de l'àmbit familiar interpersonal, la qüestió esdevé encara més borrosa. Trobem estudis, com l'EULP 2008, que presenten els “usos interpersonals”, “la llengua més freqüent al centre on treballa” i “la llengua en els àmbits de consum i servei”, o d'altres estudis que busquen centrar-se en els “usos interpersonals no familiars” (Vila i Moreno, 2003), o en l'ús del català “fora de la llar” (Chessa, 2007). La qüestió es complica perquè, com dèiem més amunt, cada una d'aquestes àrees podria anar-se subdividint molt més. Per tant, els usos, com els coneixements, són graduals però alhora són compartits amb altres llengües, fet que només fa que afegir-hi complexitat globalment.

Si ens centrem, però, en les dades que presenta l'EULP 2008 veurem que el català sembla ser més usat amb els companys d'estudi que no pas amb els veïns, els amics i els companys de feina. Tot i que en l'àmbit laboral és on novament sobresurt l'ús del català (un 37%) o del català i el castellà (un 26,3%). Pel que fa als àmbits de consum i servei, l'ús del català seria més freqüent als bancs i caixes, mentre que el castellà predominaria al gran comerç. Així, el monogràfic de l'EULP 2008 conclou que

En general, podem dir que el català és més present en àmbits públics (amb companys d'estudi, a les caixes i bancs, amb metges, al centre laboral) i menys present en àmbits familiars o interpersonals (amics, veïns i companys de feina).

EULP 2008

Podríem refinar una mica aquesta conclusió i en lloc de distingir entre àmbits públics i àmbits familiars, potser fóra més adequat parlar de situacions més formals (a l'escola, al banc, a cal metge i a la feina) i situacions menys formals (amics, veïns, companys de feina). Perquè segurament “amb companys d'estudi” s'hauria de considerar un “ús interpersonal”. En definitiva, les etiquetes, com sovint sol passar, ens poden jugar més d'una mala passada, i més que ajudar-nos, en termes d'anàlisi, poden complicar-nos més la vida. El més discutible d'aquests termes, segurament, és justament el d'interpersonal, perquè tornant a Vila i Moreno (2003):

La definició de l'adjectiu *interpersonal* resulta igualment esquiva. Quins són els límits de la *interpersonalitat*? És *interpersonal* la relació entre el directiu i el subordinat a la feina, entre la senyora de fer feines i la mestressa de la casa, entre les caixeres i els compradors de supermercat? És *interpersonal* la trucada d'un oient a una radio local per participar en un programa d'entrevistes? I l'intercanvi de missatges electronics en un xat entre una celebritat musical i els seus seguidors?

Vila i Moreno, 2003:79

Fixem-nos encara una mica més en l'estudi d'aquest autor, el qual, per cert, és just d'elogiar, perquè és un treball que pren fins a set estudis diferents que tracten sobre l'ús del català o de les llengües a Catalunya i en fa una revisió diacrònica. Les conclusions d'aquest treball són prou clares: si bé el català al Principat no ha entrat en una “dinàmica recessiva inaturable”, també el nombre de persones que viuen “instal·lades en el català com a llengua exclusiva i prioritària hauria anat baixant al llarg de tot el procés històric que ha conduït a la introducció del castellà a Catalunya” (Vila i Moreno, 2003: 152-153). En resum, podem dir que en moltes situacions d'àmbits d'ús interpersonal fora de la llar, el català és encara la llengua marcada, la que no apareix per defecte. Per això, a la llum de les polítiques lingüístiques de les darreres dècades

Els esforços de normalització del català i la voluntat de no segregar els ciutadans de Catalunya en dues comunitats lingüísticament estanques han permès difondre el coneixement i l'ús de la llengua pròpia del país entre els qui no la tenen com a llengua inicial. Tanmateix, la posició jurídica i política de domini del castellà -al capdavant, la llengua de l'Estat i l'única de coneixement obligatori a Catalunya- i les tendències demogràfiques han fet que el castellà s'infiltrés cada cop més en al vida dels qui abans vivien habitualment en català, bé sigui per la major interrelació cara a cara, per les relacions laborals o per totes dues causes alhora. Avui, la societat catalana encara nous reptes que posen més pressió a les fràgils capacitats d'integració lingüística del país. És hora, doncs, de plantejar modificacions de fons de les dinàmiques sociolingüístiques si hom vol que el català superi amb èxit el repte del segle XXI.

Vila i Moreno, 2003:153

Per tal de modificar aquestes “dinàmiques sociolingüístiques”, l'autor proposa “guanyar un amic per al català”, atès que és en les comunicacions entre amics on el català semblaria mancat de poder d'atracció i no tant així en situacions de major grau de formalitat, que com hem vist i gràcies a la influència de la promoció d'aquests tipus d'usos institucionals per part dels òrgans governamentals, les persones que no tenen el català com a llengua inicial serien més propensos d'utilitzar-lo en aquests casos. Vila i Moreno explica que ni els castellanoparlants ni els bilingües experimenten la necessitat de parlar català per fer amistats, i els catalanoparlants, sobretot els més joves, se senten més obligats a fer servir el castellà. Perquè això no afecti la imatge del català i aquesta llengua passés a ser vista com a massa institucionalitzada i poc apta per parlar-se entre amics, entre veïns, en definitiva, entre iguals, l'autor nota que són sobretot els catalanoparlants i els bilingües el que haurien de prendre consciència del seu paper destacat a l'hora de mantenir la llengua en aquests àmbits, afavorir-ne la seva supervivència i atraure neoparlants.

En un altre estudi, Joan-Albert Villaverde (2007) semblaria aportar més dades a favor de la tesi de Vila i Moreno, perquè segons Villaverde, per una banda és cert que majoritàriament, es comprova la permanència de la norma de convergència lingüística cap al castellà, la qual provoca que automàticament, molts catalanoparlants canviïn de llengua en entrar en una conversa amb persones la L1 de les quals no fos el català. Per això, tampoc no és estrany que les converses bilingües (aquelles en què cadascú mantindria la seva L1 mentre existís intercomprensió) no siguin gaire abundants. Però alhora

Hem comprovat que, en general, hi ha una proporció elevada de persones que, havent encetat una interacció en l'altra llengua principal, continuen parlant en català davant una resposta en català. La proporció és superior a la dels catalanòfons i els individus d'identitat lingüística dual, però inferior a la dels catalanoparlants. És a dir, que hi ha persones no catalanòfones que canvien al català per adaptar-se a la llengua del seu interlocutor, però no totes les persones que saben parlar en català activen aquesta competència tot i que l'interlocutor els parli en català.

Villaverde, 2007:180

En altres paraules, no sempre la convergència lingüística és a favor del castellà, i això, segons indiquen alguns estudis, seria un comportament que aniria guanyant terreny sobretot entre els més joves. És a dir, que quan una persona de llengua primera no catalana (emissor) enceta una conversa amb una altra persona (receptor) en la seva llengua (la de l'emissor, per exemple el castellà) i aquesta altra persona (el receptor) li respon en català, la conversa no necessàriament es desenvoluparia en castellà. Querol, en les conclusions de l'estudi que ja hem anat citant, rebla el clau:

Sembla que, almenys a Andorra i a Catalunya, entre els més joves s'està produint la permeabilització de la frontera intergrup al en tots dos sentits, en la mesura que els més joves dels dos grups lingüístics són els qui en major proporció manifesten que s'adapten a la llengua del seu interlocutor.

Hi ha un nombre elevat de persones que manifesten que, tot i haver encetat una interacció en l'altra llengua, s'adapten al català quan el seu interlocutor els respon en català. Fet que permet suposar que es podrien produir més converses en català si hi hagués més gent que mantingués l'ús del català davant una interpel·lació en l'altra llengua.

Querol, 2007:187

Un altre estudi de caràcter macrosociolingüístic (Torres *et al.*, 2003) anterior al de Querol *et al.*, 2007, anava ja en la mateixa línia del que hem comentat fins ara i apuntava des de llavors que els joves representen un grup amb unes "característiques sociolingüístiques diferents":

El grup d'edat més jove té unes característiques sociolingüístiques diferents de la resta. L'especificitat d'aquest grup d'edat és que es tracta de la primera generació socialitzada en una Catalunya autònoma amb presència pública i institucional del català, formada majoritàriament en una escola en català. El capteniment i les actituds lingüístiques pròpies són diferents en alguns aspectes de la resta de la

població. Per exemple, el coneixement superior del català no es tradueix en un augment clar de l'ús. Caldria analitzar més a fons aquest sector de població des d'un punt de vista sociolingüístic.

Torres *et al.*, 2003:7

Totes aquestes variables que els autors assenyalen i que conformen l'especificitat del grup juvenil (socialització en una Catalunya autònoma, presència pública i institucional del català, educació majoritàriament en aquesta llengua) són variables, ja es veu, d'una importància cabdal. Però com afectaran el comportament sociolingüístic d'aquest grup? Els mateixos autors ja indiquen que “caldrà analitzar més a fons aquest sector de població des d'un punt de vista sociolingüístic”. Ara bé, com fer-ho? Un altre cop, doncs, ens trobem en un punt en què faria falta aprofundir més en la qüestió amb més recerques i amb enfocaments distints, segurament de caràcter més aviat qualitatiu per tal d'arribar al “per què, com, quan, on i amb qui” es fa servir cada llengua. Segurament podem admetre que aquest tipus de recerques etnogràfiques no són les més abundants en sociolingüística catalana, però afortunadament, tampoc no són del tot inexistents. Per això, tal com Strubell indica:

En definitiva, la investigación se orienta, quizá cada vez más, hacia la gran pregunta: ¿Qué causa la dimisión o el reclutamiento lingüísticos? Hoy, en una sociedad afectada por procesos de minorización lingüística, esto es un tema crucial para la misma supervivencia de la lengua y la comunidad que la ha hablado durante más de mil años.

Strubell, 2000:54

En aquest sentit, i ja que parlem de les normes d'ús lingüístic i hem començat a referir-nos als joves, hi ha un estudi prou recent (Pujolar *et al.*, 2010a) el qual s'insereix en aquesta línia d'investigacions qualitatives i que aporta dades que il·lustren aspectes prou interessants. L'estudi tracta els conceptes de *muda* i *hibridació*⁷³ pel que fa a l'ús social del

---

⁷³ “En aquest estudi hem focalitzat l'anàlisi en dos conceptes. El primer és la noció de *muda*, que expressa el caràcter *adquirit* (i no *adscrit*) dels fets culturals i lingüístics. Les mudes fan referència als canvis que els individus duen a terme en l'organització de les seves actuacions lingüístiques en la vida social. [...] El segon concepte és el d'*hibridació*, que ens permet centrar l'anàlisi en la presència efectiva de totes dues llengües en els diversos àmbits d'ús i en la biografia dels individus. La hibridació és, en certa mesura, el resultat i l'objecte d'estudi, ja que els usos d'una llengua i l'altra no només s'imbriquen de manera general en la societat catalana, sinó que el coneixement de les diverses formes d'imbricació és el que ens permet entendre la posició

català i el castellà a Catalunya. A parer nostre, alguns punts de les seves conclusions són molt destacables pel que estem comentant en aquest apartat.

En primer lloc “a Catalunya el bilingüisme es caracteritza per un nivell alt d’hibridació lingüística” (*ibídem*: 31), és a dir, que els fluxos i els canvis de llengua van i vénen en diverses direccions, no sempre en una mateixa. En segon lloc,

Els resultats contradiuen algunes de les explicacions que s’havien proposat per argumentar la reculada en els percentatges de catalanoparlants detectats a nivell global. En aquest sentit, no és cert que els catalanoparlants es bilingüïtzin i els castellanoparlants no. L’evidència apunta clarament que hi ha més hibridació, comparativament parlant, dels castellanoparlants d’origen, malgrat que els catalanoparlants d’origen solguin ser més competents en castellà que a la inversa.

Pujolar *et al.*, 2010a:31

Tercerament, i molt important, tot i que l’escola no “vernacularitza”, com diuen els autors, la llengua catalana, en facilita el seu aprenentatge i dona les eines necessàries perquè en un futur, les persones que no la tenen com a llengua inicial puguin emprar-la amb més o menys facilitat quan elles creguin que ha arribat el moment (el *trigger point*, en anglès), que sol ser en l’entrada al món laboral, encara que no exclusivament. De passada, això demostra el paper important de la llengua catalana no només a nivell educatiu, sinó també laboral. I finalment, seguint amb les conclusions sobre les normes d’ús i la convergència lingüística al castellà, és del tot destacable el següent paràgraf:

Els resultats també contradiuen significativament la creença que els joves catalanoparlants d’origen renunciïn a l’ús de la llengua amb facilitat. De fet, els comportaments que anomenem *aguts*, això és, els que comporten nivells baixos d’ús habitual de la segona llengua, són percentualment molt més elevats entre els catalanoparlants d’origen, bona part dels quals adopta estratègies de “lleialtat lingüística” amb la intenció clara d’afavorir l’ús del català. És raonable pensar que l’actitud d’aquest col·lectiu lingüísticament sensible contribueix efectivament a incrementar la presència del català i facilita, alhora, oportunitats de parlar-lo als castellanoparlants d’origen que sovint busquen activament ocasions per aprendre’l i convertir-lo també en la seva llengua pròpia i/o habitual. En realitat, és possible que el mite de l’adaptació lingüística generalitzada estigui reforçat pel gran nombre de

---

d’una llengua respecte de l’altra i les perspectives dels seus usos en la societat catalana.” (Pujolar *et al.*, 2010a:9, èmfasi en l’original).

castellanoparlants d'origen que parlen perfectament el català, però que canvien de llengua amb menys reserves i de manera molt més estesa.

Pujolar *et al.*, 2010a:32

Així, doncs, aquest estudi que estem citant és un complement excel·lent a les observacions que vèiem a Querol *et al.* (2007) en relació amb la validesa no universal de la norma de convergència al castellà, i és una aproximació (creiem que molt encertada) a la necessitat que vèiem assenyalada per Torres *et al.* (2003) “d’analitzar més a fons aquest sector de població [els joves] des d’un punt de vista sociolingüístic”. No només complementen les dades quantitatives presentades per aquests estudis, sinó que hi donen un color especial molt important per mirar d’entendre la realitat sociolingüística del país, la qual com totes les realitats, és sempre molt més complexa del que *a priori* ens podria semblar.

I encara un altre estudi també ben recent que va exactament en la mateixa línia que el de Pujolar *et al.* (2010) és el treball de Woolard (2010), la qual aporta dades a tenir molt en compte, en aquest sentit. En la seva recerca longitudinal, entrevistant els mateixos informants al llarg de dècades, Woolard nota diversos aspectes el quals, en la vida d’una persona, poden actuar com a *trigger points* que, com ja dèiem, solen ser l’entrada al món laboral o a la universitat, però també el fet de trobar una parella que parla l’altra llengua, esdevenir pare o mare i haver-te de plantejar en quina llengua parlaràs al fill, etc. Elements, doncs, que reforcen la tesi de les mudes, especialment, tal com la presenten Pujolar *et al.*, i que ajuden a posar en perspectiva la importància de l’adolescència com a període constitutiu dels usos i les actituds lingüístiques i matisen també la idea que la convergència lingüística sigui sempre unilateral dels catalanoparlants d’origen cap al castellà. Tanmateix, és igualment cert que, metodològicament parlant, cal aprofundir en aquesta anàlisi, cosa de què ja adverteix la mateixa Woolard, perquè ens trobem davant de la narrativa dels mateixos parlants sobre els seus usos i la seva biografia lingüística. Malgrat tot, sí que podem concloure que sembla ser que alguna cosa hi ha o passa, que no tenim per què circumscriure cegament la nostra recerca sempre en els joves i que convé observar ben de prop les mudes i la hibridació lingüístiques. Part de les dades del treball de camp que presentarem en el capítol següent, amb les entrevistes amb informants castellanoparlants d’origen, se situaran en aquesta mateixa línia.

Aquesta creença sobre el fet que els joves catalanoparlants d’origen renunciïn amb facilitat a l’ús de la llengua, a què fan referència Pujolar *et al.* (2010a) i més implícitament

també Woolard (2010), ha estat forjada en la sociolingüística catalana, podríem dir gairebé covada, perquè segurament ha estat un dels elements que més llargament ha preocupat als experts catalans. El perquè d'aquest focus d'atenció l'expressa Larreula de la següent manera:

Paradoxalment, per salvar la llengua, que és el que ens interessa a nosaltres, resulta que no podem comptar amb la complicitat dels propis parlants, i aquest jo crec que és un dels fets més greus que ens poden passar com a comunitat lingüística. Els catalanoparlants, que no oblidem que són cada vegada un percentatge menor en tot el país, en tot el territori; els catalanoparlants, que sembla que haurien de ser ells els que donessin la força per la integració, justament fan tot el contrari. Ja et pots anar escarrasant, tu, fent classes i convencent els alumnes de famílies castellanes que el català és molt útil, molt pràctic, que hauran de fer classes en català. Ja els pots tu anar engrescant. Ja els engresques. Ja ho aconseguixes, fins i tot, d'animar-los a canviar de llengua i a estimar el català, però es troben que els mateixos companys seus i fins i tot els professors de la mateixa empresa i tota la gent del carrer que trobaran, catalanoparlants, els diuen que allò que jo els estic dient és mentida, que no cal que s'esforcin a aprendre el català, perquè no val la pena, perquè tots nosaltres parlem el castellà perfectament i, per tant, és inútil qualsevol esforç.

Larreula, a Junyent i Unamuno (eds.) 2002:42

O també Bastardas ho diu així:

Clarament el que preocupa és la tendència a la continuïtat de l'ús oral del castellà -i no del català com caldria esperar- per part de moltes de les persones que habiten avui a Catalunya, fins i tot en un marc de 'normalització lingüística' en curs, i en especial per part dels individus de LICAT en interaccions amb persones per ells *considerades* -ho siguin o no- com a 'no-catalanoparlants', tot i que aquest col·lectiu pugui tenir ja avui a Catalunya una alta competència en català, si més no de comprensió.

Bastardas, 2003b:267

Sobre el paper integrador i alhora útil com a eina de comunicació del català hi tornarem més avall (vegeu V.2.3 i V.2.4). Aquí el que ens interessa és fer notar que hi ha una queixa sobre la convergència lingüística cap al castellà, la qual ha estat teoritzada seguint el model de l'*habitus* de Bourdieu (Bastardas, 1994:36) i que Pujolar *et al.* (2010a) i Woolard (2010) intenten resituar. En tot cas, un dels temes clau que destaquen aquests autors és el del context entès no només com l'entorn socio-geogràfic, sinó com tot allò que envolta totes i

cadascuna de les activitats que realitzem en el nostre dia a dia: en alguns contextos, s'utilitzaran més unes llengües que d'altres i al revés, és a dir, no s'ha d'entendre com una variable fixa i estable. Així, tal com indicàvem més amunt en subratllar la importància del context a l'hora de definir el coneixement lingüístic de les persones, com certament assenyalen de nou Bastardas *et al.* (2009):

Mentre que els joves del grup catalanoparlant que viuen en entorns on ells són majoria usen habitualment el català en la seva vida quotidiana, els que viuen en entorns mesclats o bé en situació clarament minoritària tendeixen a usar el castellà amb la majoria dels seus companys que tenen aquest codi com a llengua inicial.

Bastardas *et al.*, 2009:4

No hauríem de perdre de vista igualment les noves normes d'hibridació i les mudes que destaquen aquestes noves investigacions de Pujolar i Woolard, que com a mínim són útils per subratllar que no tot és blanc o negre sempre i que existeixen altres possibilitats d'actuació que poden ser igualment esteses i que poden ajudar a establir un discurs no tan negatiu per al català. El que sobretot es destaca d'aquestes investigacions, a parer nostre, és la capacitat creativa dels parlants a nivell individual i com aquesta capacitat pot acabar modificant els marcs de referència o cognitius que sostenim cadascú de nosaltres al llarg de les nostres vides; i és per això, que l'estudi del nivell ideològic i representacional pren màxima importància, des del nostre punt de vista. Sobre aquest tema hi tornarem i en parlarem més en profunditat més avall (vegeu V.2.1).

V.1.4. El paper de l'escola

Per tancar aquest primer apartat relatiu a les dades demolingüístiques del català, això és, al seu coneixement i ús, creiem que no podem deixar de destacar el paper tan important que ha tingut l'escola en aquest sentit especialment a Catalunya. Efectivament, tal com apuntàvem en el subapartat anterior, l'escola és un dels agents més importants pel que fa a la catalanització de la població, si bé sabem, com així assenyalaven Pujolar *et al.* (2010a), que l'escola no “vernacularitza” l'ús del català, és també ben cert que el rol que fa a l'hora de

donar habilitats lingüístiques als escolars és digne de lloar. L'escola i l'ensenyament en català va ser una de les prioritats principals de les restaurades institucions de govern a Catalunya durant la Transició i els primers anys de democràcia. Així,

El model lingüístic escolar vigent actualment a Catalunya és un dels escassos acords veritablement nacionals que s'han produït al nostre país d'ençà de la caiguda de la dictadura. El model es coneix com a model de conjunció en català perquè, d'una banda, educa l'alumnat de manera conjunta, bo i evitant-ne la separació en funció de la llengua familiar i, d'una altra, perquè emprà el català com a llengua vehicular principal ("normal").

Vila i Moreno, 2004d:i

Com ja es veu, aquesta és una de les diferències bàsiques i més importants, si no fonamental, entre els contextos sociolingüístics estonià i català. En operar amb criteris lingüístics distints (a Estònia encara existeixen dues línies escolars diferents en funció de la llengua dels infants, com hem vist), les escoles creen i generen uns contextos i unes situacions lingüístiques i socials absolutament diferents en un lloc i en l'altre⁷⁴. Vila i Moreno (1998) es refereix a la importància de no separar als alumnes per raó de llengua de la següent manera (èmfasi en l'original):

L'opció per un model de conjunció diferencia el model lingüístic escolar de Catalunya d'altres models adoptats en situacions més o menys comparables amb la nostra. Al Canadà -incloent-hi el Quebec- o a Brussel·les, per posar dos exemples, existeixen models de *separació monolingües* que ofereixen a les famílies la capacitat d'optar per un a escola en una llengua o en una altra, i que afavoreixen *de facto* la separació de les dues comunitats coexistents. Aquestes opcions reflecteixen una voluntat explícita de segregació entre grups socials que hom ha volgut evitar a Catalunya.

Vila i Moreno, 1998:66

Aquest aspecte, evidentment, haurà de ser pres molt en consideració a l'hora de discutir els resultats, al final del treball. Això no vol dir, però, que el model català estigui lliure de controvèrsies i de friccions:

---

⁷⁴ Potser és per això també que com hem vist en el capítol cinquè, a Estònia s'estigui intentant canviar aquesta tendència i ja a hores d'ara s'ha començat a implementar un canvi progressiu que durà a les escoles de secundària públiques de línia russa a impartir el 60% de les seves assignatures en llengua estoniana.

Com és esperable en un tema de tanta transcendència, es tracta d'un model que no satisfà al 100% les aspiracions de tots i cadascun dels actors polítics i socials del país: si alguns preferirien que el sistema donés més marge per a la separació d'alumnat, d'altres el voldrien més conjunt i cohesionador; si hi ha qui preferiria trobar-hi més català, també hi ha qui s'estimaria més ampliar-hi el lloc del castellà, i encara n'hi ha d'altres que suggereixen que cal fer-hi més lloc a l'anglès, o que hi troben a faltar les llengües de les noves migracions...

Vila i Moreno, 2004d:ii

Segurament un dels darrers moments en què més es va notar aquest sentiment de malestar amb el model educatiu català fou en els darrers anys en què el Partit Popular liderava el govern central a Madrid (2003-2004), de la mà de l'expresident Aznar. La legislació educativa promoguda per part seva per intentar "corregir" els dèficits del model català⁷⁵ s'ha d'interpretar en aquest sentit. Però totes aquestes controvèrsies, les quals circulen a nivell polític, cauen pel seu propi pes un cop examinades a nivell acadèmic. Així, Joaquim Arnau (2004) donant resposta en aquest sentit (acadèmic) a la legislació promoguda aleshores (nivell polític) demostra que

La competència del castellà dels escolars de Catalunya no és inferior a la dels escolars de la resta de l'Estat. A Catalunya hi ha més factors que limiten el coneixement del català que factors que limiten el coneixement del castellà. El bilingüisme perfecte no existeix, però els escolars catalanoparlants s'aproximen més a aquest desideràtum que els escolars castellanoparlants. Més important que el temps d'exposició a una llengua és la naturalesa de les activitats que s'hi fan.

Arnau, 2004:1-2

I és que com el mateix autor conclou

---

⁷⁵ S'entén que aquestes deficiències significaven que els estudiants catalans, a parer dels polítics governants, no aprenien prou bé de llengua castellana; d'aquí ve la famosa tercera hora en castellà, una controvèrsia que ha portat cua fins fa poc ("La tercera hora de castellano no se aplicará en Cataluña", El País, 07/05/2009), o recordarem també les paraules del mateix expresident Aznar, el qual un mes després de la publicació d'aquest article a El País deia que els nens i joves catalans, els pares dels quals s'ho poguessin permetre, acabarien havent d'anar a Albacete per aprendre castellà, i no a Londres per estudiar anglès, ja que amb només dues hores a la setmana de llengua castellana no es podia aprendre bé aquest idioma.

V. PANORÀMICA DE LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA A CATALUNYA AL FINAL DE LA PRIMERA DÈCADA DEL SEGLE XXI

Aquest sistema escolar ha aconseguit que tota la població escolar tingui un coneixement de les dues llengües oficials. Cap país, de condicions sociolingüístiques més o menys semblants a les de Catalunya, ha aconseguit aquest objectiu.

Arnau, 2004:6

L'escola té tanta importància, doncs, perquè els seus objectius sociolingüístics legalment establerts es consideren cabdals:

Els objectius legalment establerts del model de conjunció en català són tant la bilingüització general de la totalitat de la població escolar com la promoció de l'ús de la llengua pròpia i tradicionalment minoritzada d'aquesta comunitat. Entenem per «bilingüització» l'adquisició de competències comunicatives plenes tant en la primera llengua com en la segona, i això tant pel que fa a les habilitats orals com en allò que pertoca a les habilitats escrites.

Vila i Moreno, 1998:65-66

El mateix autor apunta també una distinció important a tenir en compte a l'hora de debatre el model educatiu català, i és que no estem davant d'un model de *submersió lingüística*, sinó d'*immersió lingüística*. Ignasi Vila (1999) aprofundeix justament també en aquesta mateixa diferenciació de conceptes:

Una de les confusions més importants remet a la distinció entre immersió lingüística i submersió lingüística. Tant l'una com l'altra són programes de canvi de llengua casa-escola, però la primera es caracteritza pels resultats positius, mentre que la segona està al darrere de molts fracassos escolars. Les diferències entre els dos programes són nombroses, però aquí ens limitarem a tres. La immersió lingüística és voluntària, mentre que la submersió és obligatòria. La primera es preocupa pel desenvolupament de la llengua familiar de l'alumnat, la segona no. En la immersió lingüística s'adopten unes estratègies didàctiques que intenten reproduir el procés "natural" d'adquisició d'una llengua, mentre que la submersió no té aquestes estratègies.

Vila, 1998:145

En conclusió

Podem dir que el model català de conjunció és un model que combina dues grans tasques sociolingüístiques: d'una banda, és un model d'enriquiment per als parlants de llengua majoritària, ja que els permet adquirir una segona llengua que altrament no aprendrien; d'una altra banda, és un model

de manteniment, ja que contribueix al manteniment d'una llengua que altrament es veuria seriosament amenaçada de desaparició.

Vila i Moreno, 1998:67

Ara bé, aconseguix l'escola assolir aquests objectius tan obertament ambiciosos? Evidentment que no. L'escola fa molta feina, però no pot fer-ho tot, en la modificació del paisatge sociolingüístic d'un territori concret, perquè d'altra banda, això tampoc no passa enlloc. Com diu el mateix Vila i Moreno en un article posterior (2004a), discutint si la popular frase que diu que "hem guanyat l'escola però hem perdut el pati" és més o menys certa, l'autor conclou que ni sí ni no: per una banda, s'ha avançat molt a l'escola, però més a primària i menys a secundària i batxillerat, i per l'altra, tampoc és cert que el català hagi desaparegut dels patis de les escoles, com semblaria induir la segona part de l'enunciat. Ja que estem de frases populars, podríem dir que com diuen popularment a Mèxic, "ni tanto que quema al santo, ni tanto que no lo alumbrá." El més important, creiem, és una altra conclusió a què arriba l'autor:

El que és curiós és que aquesta situació pugui sorprendre algú. Només des de la ingenuïtat podia esperar-se que l'avenç del català com a llengua vehicular modificaria en profunditat les pràctiques lingüístiques de l'alumnat, com si la resta de la societat –la família, els amics, el barri, els mitjans de comunicació...- haguessin deixat d'exercir el seu paper socialitzador.

Vila i Moreno, 2004a:14

En un estudi doctoral més recent, aprofundit i compaginant tècniques qualitatives i quantitatives, Mireia Galindo (2006) corrobora la tesi de Vila i Moreno que no tot és o blanc o negre i proposa un patró descriptiu dels usos lingüístics justament al pati:

A grans trets, els usos del català augmenten a mesura que creix la presència del català a la llar i en les xarxes socials de parlants i destinataris, com més competència lingüística mostren els interlocutors en català, i com més catalanoparlants assisteixen al centre escolar o més coneixement de català es declara a la zona en què s'han enregistrat les converses. L'increment dels usos de castellà es dona en les situacions contràries, és a dir, com més presència i coneixement d'aquesta llengua s'observa.

Galindo, 2006:395

Ara bé, ja que estem referint-nos als usos lingüístics a les escoles i per tant, enllaçant amb el que comentàvem en el subapartat anterior, convé destacar una altra de les conclusions que ofereix l'estudi de Galindo en el sentit de fer notar que la balança lingüística que semblaria desprendre's de l'afirmació anterior no és sempre equilibrada, i és que

Perquè l'ús del català superi el de castellà cal que el català adopti un paper rellevant en cadascuna de les variables analitzades: altrament, la presència i el coneixement de castellà, per poc importants que siguin, fan augmentar espectacularment els usos en aquesta llengua.

Els castellanoparlants són més fidels a l'ús de la seva llengua familiar o a l'habitual en les seves xarxes socials que els catalanoparlants: perquè els primers es passin al català cal que totes les condicions externes siguin favorables a l'ús d'aquesta llengua; en canvi, els catalanoparlants abandonen la llengua de la llar o de les xarxes socials amb més facilitat. Els bilingües mostren un comportament més acostat al dels catalanoparlants.

Galindo, 2006:395

Aquests resultats permeten obtenir una nova perspectiva sobre la qüestió dels usos lingüístics a Catalunya i en aquest sentit, augmenten encara més la rellevància del treball que ja citàvem més amunt de Pujolar *et al.* (2010a i 2010b). Observem, doncs, que efectivament les *mudes* i la *hibridació* de què parla aquest estudi tenen lloc majoritàriament en edat juvenil, és a dir, més enllà de l'escola, i que els *trigger points* que hom troba al llarg de la seva trajectòria vital, juntament amb la capacitat creativa individual per modificar els nostres marcs cognitius, vindrien a compensar aquesta inestabilitat notada pel que fa als usos lingüístics entre infants. En poques paraules, és bo de veure què fan els nostres escolars i d'observar-ho de prop, però també val la pena destacar que les nostres vides sociolingüístiques van molt més enllà que no pas l'adolescència i l'institut, malgrat el paper fonamental de socialització que poden tenir aquesta etapa i aquesta institució (Woolard, 2010).

En definitiva, l'escola és plena de reptes i de fronts oberts. Podem citar-ne uns quants, sense ànim de ser exhaustius: estudiants que acaben el seu cicle sense plenes competències lingüístiques en català, l'ensenyament de llengües estrangeres i el baix nivell d'aprenentatge que encara presenten en general, i evidentment, tota l'arribada de la població en edat escolar que s'ha incorporat en els darrers anys als centres educatius catalans. Segurament, no és equivocat afirmar que d'aquests tres reptes, el més important per la seva transcendència més

immediata és el tercer. A partir d'aquest punt, parlarem més aviat d'actituds i ideologies lingüístiques a Catalunya, dos temes que desenvoluparem amb més profunditat en el subapartat següent.

L'augment poblacional que comentàvem més amunt (vg. V.1.1) ha comportat lògicament un increment en les escoles catalanes també pel que fa al nombre d'alumnes no nascuts a Catalunya: entre el 2000 i el 2007 s'ha passat d'aproximadament un 2% tant a primària com a secundària a un 13-14% (Cortès, 2009). Però com que aquestes dades no tenen en compte la població escolar no nascuda a Catalunya que ja hi havia abans del 2000, es calcula que el percentatge actual pugui estar al voltant del 15%. El "multilingüisme" i la "interculturalitat" són conceptes que s'han apropiat del discurs en relació amb la llengua i l'escola. Una qüestió important a debatre ha semblat que era com fer que tota aquesta arribada de nouvinguts no afectés excessivament el paper catalanitzador de l'escola. Ja s'han fet diversos estudis que tracten aquest impacte des de diferents angles, com ara la influència de la L1 dels infants a l'hora d'aprendre altres llengües (en aquest cas, el català i el castellà) (Cortès, 2009), o sobretot també des de la perspectiva de com les escoles tracten aquesta diversitat i la gestionen (Comellas, 2005 i 2007; Dooly, 2005 i 2007; Palou & Fons, 2009).

En línies generals, els resultats de tots aquests estudis, de caràcter eminentment qualitatiu, demostren que la percepció que es té de la diversitat lingüística a les escoles catalanes és més aviat negativa, "un problema" difícil de gestionar. Però novament, si bé aquesta és la tendència general, no tot és monocolor ni unidireccional, al contrari: aquestes anàlisis qualitatives indiquen que hi ha altres possibilitats de treballar i percebre aquesta diversitat, encara que puguin ser aproximacions minoritàries o més poc comunes, si es vol. Com diu Comellas:

És molt possible que un dels factors que contribueixen a una major coherència sigui la reflexió i el coneixement explícit. Així, en un institut concret, l'IES Miquel Tarradell, la més alta valoració de la necessitat de conèixer la llengua pròpia coincidia amb un treball considerable d'informació sobre les realitats lingüístiques de l'alumnat.

Comellas, 2007:198

És a dir, a un grau de contacte més elevat i actiu amb la diversitat, més possibilitats hi hauria de valorar-la positivament. Pel que sembla, Melinda Dooly corroboraria aquest aspecte:

There are numerous demonstrations of categorizations by the three groups about the multilingual classrooms with attributes such as “difficult,” “problematic,” “a disadvantage,” or “a problem.” At the same time, the research showed that the groups, in particular the trainees, engaged in re-negotiation of some of their categorizations towards a more positive evaluation. This was especially evident when trainees were involved in long-term reflection (during an entire semester) and had personal experience to compare their categorizations with others (as was the case of the exchange students involved in the practice teaching in Catalan schools).

Dooly, 2007:225

A més a més, aquest reconeixement més actiu seria positiu per a tothom, també per als alumnes, tal com sembla indicar la història que reproduïx Ignasi Vila (1999) de Larrañaga i Ruiz Bikandi (1996) en què explicaven que en una escola d'un poble petit de Biscaia, l'arribada de tres nenes magribines va representar tot un repte. La decisió que van prendre un grup de mestres de l'escola de viatjar al Marroc per conèixer més de prop la realitat d'aquestes nenes fou segurament una de les més encertades: en tornar, van preparar una exposició amb fotografies del seu lloc d'origen, activitat per a la qual van consultar primer a Loubna, la més gran de les tres germanes, a qui van encarregar després que escrivís en àrab els peus de les fotografies davant de la resta de companys, fet que va generar una reacció molt positiva i d'admiració d'aquests i va facilitar al mateix temps la integració de les nenes en sentir-se valorades. Com diu l'autor:

L'exemple il·lustra la idea de convertir l'escola i les seves activitats en un context significatiu i amb sentit a partir d'allò que és propi als escolars –i, entre això, una de les coses més importants és la seva llengua familiar- independentment de la llengua que utilitza l'escola per transmetre els continguts. De fet, aquesta és la idea bàsica que està al darrere de les condicions de la immersió lingüística i tot i que no es pugui aplicar en la forma en què ho fa aquest programa d'educació bilingüe, sí que és aplicable en relació amb altres aspectes de la pràctica educativa.

Vila, 1999:156-157

Per tant, per a un millor engranatge llengua-escola-integració, i amb la intenció d'evitar el risc que podria comportar caure en un enfocament de més aviat submersió lingüística, atesa l'alta diversitat del nou alumnat, l'autor conclou el següent, que dit sigui de passada, ens sonarà molt al que ja hem vist que passa a Estònia i per tant, serà aplicable allà també:

Al capdavall, aprenentatge lingüístic i integració social constitueixen una unitat que s'oposa a l'assimilació i a l'homogeneïtat. No es pot aprendre la llengua d'algú que menysprea a qui l'aprèn, ni tampoc es pot pensar que la clau de la integració és l'aprenentatge d'una llengua. Totes dues coses formen una unitat, tant per als grans com per als petits. Llenguatge i integració es complementen i es fan necessaris l'un i l'altre, però per a això, és determinant que la integració sigui mútua i, per tant, que no sigui assimilació. En aquest procés, el respecte, la valoració i el desenvolupament dels mitjans necessaris perquè la immigració mantingui la seva pròpia llengua és un element decisiu perquè s'incorpori a la llengua del país d'acollida.

Vila, 1999:162

V.2. Actituds i ideologies lingüístiques a Catalunya

En aquest apartat ens centrarem en el paper que tenen les llengües a l'hora de definir significats socials a Catalunya i per això, farem un breu repàs de les recerques a parer nostre més destacades que s'han fet en aquest àmbit a casa nostra. Alguns elements importants en aquest sentit ja han estat apuntats en els subapartats anteriors més amunt, malgrat que allí féssim més referència sobretot als usos lingüístics, com ara quan parlàvem de les *mudes* i de la *hibridació* lingüística.

V.2.1. Llengües i significacions socials a Catalunya

Quan parlem de la importància de les llengües a l'hora de definir significats socials a Catalunya ens referim més concretament a què vol dir parlar-hi català i/o castellà, perquè més enllà del fet d'utilitzar una o altra llengua a nivell comunicatiu, també ens ha d'interessar què comporta a nivell discursiu aquest ús lingüístic i quina influència té perquè els parlants adoptin una "perspectiva situada" (Blommaert, 2005a) en cada context i en cada situació. I és que com ens deia un informant nostre de llengua primera catalana, "només el simple fet de parlar català és un acte de reivindicació política, a Catalunya."

Com ja es veu, seran les recerques de caire més aviat qualitatiu les que tendiran a informar-nos més en aquest sentit, i com dèiem més amunt, són encara, segurament, les que menys abunden en l'àmbit de la investigació en sociolingüística catalana. Això no obstant, sí que s'hi ha treballat, en aquest sentit, i en alguns casos ja des dels primers anys de la recuperació de la democràcia, com ara el treball de camp dut a terme per l'antropòloga nord-americana Kathryn Woolard (1979-80). Ja que parlem d'aquesta professora, val la pena destacar la seva dilatada trajectòria com a observadora del cas català. Des d'una perspectiva antropològicament informada i amb una mirada des de fora, els seus treballs i els resultats de les seves anàlisis ens ofereixen una visió diacrònica global de l'evolució sociolingüística a Catalunya, especialment a Barcelona i l'àrea metropolitana, i ens ajuden a fer-nos una idea prou acurada de la direcció que ha seguit aquesta evolució i a partir d'aquí, poder plantejar-nos una sèrie d'hipòtesis de possibles escenaris de futur. A banda de la contribució als enfocaments teòrics pel que fa a la relació entre llengua i societat, el treball d'aquesta autora

també pot ser una guia a l'hora d'idear certes polítiques lingüístiques de promoció del català i del seu ús.

Així, els resultats dels seus primers treballs indicaven que la llengua podia actuar com un marcador de la frontera etnolingüística entre els dos principals grups a Catalunya, separant els “catalans” majoritàriament de classe mitjana o mitjana-alta, i els “castellans”, més aviat relacionats amb la classe obrera mitjana-baixa. D'aquesta manera, l'ús d'una o d'una altra llengua estava ple de múltiples significacions socials. Tant pels uns com pels altres, podia ser un “acte de reivindicació política”, com ens deia el nostre informant, l'únic que divergiria seria quina reivindicació, en quin sentit, perquè per a les persones d'origen castellanoparlant, el fet de negar-se a parlar català podia ser també una indicació de deslleialtat lingüísticament volguda i pretesament contrària als òrgans de govern catalans, perquè com diria una informant de Woolard (2003), “no hablamos catalán porque estamos socialmente marginados.”

En un estudi posterior a la seva primera estada (1987) i comparant els resultats amb els de la recerca precedent (1980), l'autora indicava ja un procés evolutiu ben interessant en el sentit que la tensió a la línia fronterera de la divisió etnolingüística s'havia reduït, tot i que cada grup encara demostrés preferències per al seu propi idioma. Pel que sembla, tots dos grups s'haurien acostumat a sentir parlar català amb accents no nadius. Això hauria comportat dues conseqüències principals: per als catalanoparlants d'origen, ja no era tan important qui parlava i, en definitiva, qui estava legitimat o no per parlar català, sinó que valorarien més el simple fet que es parlés. Els castellanoparlants d'origen, per la seva banda, ja no sancionarien tant els accents dels castellans parlant català (Woolard & Gahng, 1990: 86-87). Una de les conclusions principals d'aquestes dades era la següent:

El 1980, la utilització del català s'entenia normalment com una afirmació de *ser* autòcton català, i aquell valor simbòlic de l'idioma jugava contra la seva adopció per part dels no nadius, ja que no s'hi podien identificar. Jo vaig argüir (Woolard 1985, 1989) que el lligam d'elecció de l'idioma-identitat ètnica s'hauria d'afluixar per tal que l'ús del català com a segona llengua es pogués estendre àmpliament. Fins a cert punt, això sembla que ha succeït. El català ja no és una llengua ètnica, privada, que doni peu a la pretensió d'atribuir-se una identitat catalana, sinó que ara és un idioma més públic. Les reaccions mesurades pel test de comparació d'expressions reflecteixen la corresponent ampliació dels beneficis i una reducció del cost sòcio-psicològic de parlar aquell idioma.

Woolard & Gahng, 1990:87

Amb tot, acabava l'article apuntant un factor decisiu que, en certa manera, és encara absent avui dia: és el fet que un gran nombre de castellanoparlants d'origen a Barcelona no tenen l'oportunitat de parlar català amb els parlants nadius en converses entre iguals en les seves interaccions diàries.

I encara en un altre estudi vint anys més tard (2007) dut a terme a la mateixa escola on havia realitzat el treball de camp anterior (1987), Woolard seguia trobant proves d'aquest procés de consolidació del català com a llengua d'identificació i d'ús públic intergrup. Els "nous catalans"⁷⁶ que ja havia identificat el 1987, però que aleshores només apareixerien en famílies de classe mitjana, tornaven a sortir el 2007 amb la diferència important que ara, aquesta categoria identitària podia ser observada també en joves de famílies de classes més baixes:

By 2007, however, the "New Catalan" pattern of competent, casual public bilingualism and untroubled Catalan identity-claiming was extended to young people from working-class Castilianspeaking homes. The "New Catalan" had been a position of relative class privilege in 1987, but in 2007 it had become a normal type of "Catalan" identity in this classroom. New Catalans are now simply Catalans, and in this classroom they were almost as likely to be found among working class grandchildren of Andalusian immigrants, children of truck drivers, factory workers and housecleaners, as they had been among middle class children from Castilianspeaking homes in 1987. Undoubtedly, this pattern is tied to the high educational standing of this public school and the still generally positive orientation of the student body to the school as an institution; the *espanyol* and the *quillo* are the dominant figures at the lower-status schools in working class neighborhoods of this city.

Woolard, 2009:145

Però segurament lligat amb la nota negativa de la conclusió de l'estudi precedent (la manca de contextos d'ús del català per persones castellanoparlants d'origen), una altra conclusió no gaire positiva d'aquesta investigació més recent és que si bé el prestigi del

---

⁷⁶ Segons la definició que en fa l'autora, els "nous catalans" serien les persones de llengua primera castellana que obertament reclamen una identitat bilingüe i que en fan pràctica activa, d'aquest bilingüisme, amb interaccions amb els seus iguals. Woolard els contrastava amb els "catalans conversos", que serien també castellanoparlants d'origen, però haurien adoptat patrons dels catalanoparlants i que a més tendrien a amagar el seu origen castellanoparlant.

català es manté o s'incrementa, s'observa que hi ha espai perquè aquesta llengua sigui vista com no del tot capaç d'usar-se en tots els àmbits: segons els joves que van participar en el seu estudi, el català sona més elegant, per tant, es pot fer servir per sonar més fi, mentre que el castellà seria vist més aviat com més dur o barroer, si es vol, per insultar. En poques paraules, per aquests joves, les llengües serien valorades molt més en la seva qualitat que els permet “fer coses”, “semblar” o “sonar d'una manera en concret” més que no pas per “ser”, és a dir, més que no en la seva qualitat essencialitzadora. Per aquests joves, doncs, el fet bilingüe és bàsicament un fet creatiu: els permet crear la seva identitat i construir les seves múltiples personalitats en funció del context, de les seves opcions i dels seus objectius. Però que per aquests alumnes només hi hagi “una manera” de parlar català i prou pot ser un problema que afecti l'extensió efectiva de l'ús del català. Sobre la unicitat de registres en català hi tornarem també més endavant (vg. V.2.2).

Un altre estudi en aquesta mateixa línia que estem comentant aquí és el que l'any 1993 Emili Boix va publicar amb el suggerent títol de *Triar no és trair*. En aquesta investigació, Boix trobava que les actituds lingüístiques dels joves barcelonins que ell va estudiar havien passat a ser més aviat neutres, ni negatives ni positives pel que fa a cap de les dues llengües. Malgrat la restricció comuna, tant per als uns com per als altres, a nivell intragrupal (haver d'escollir la llengua de base), les seves normes d'ús permeten alternances de llengua indistintament, sigui quina sigui aquesta seva llengua de base, la qual cosa es fa per “aconseguir efectes retòrics de personalització”:

En les situacions comunicatives intragrups els joves barcelonins disposen d'un marge escàs de llibertat per fer tries de llengua. En aquests casos els parlants d'un grup lingüístic trien com a llengua de base la seva llengua més habitual –el català o el castellà. Una vegada ha estat feta aquesta tria d'una llengua de base, les normes d'ús permeten que els joves facin alternances a l'altra llengua respectiva (el castellà o el català). Aquestes alternances, mitjançant les quals s'aconsegueixen efectes retòrics de personalització i d'èmfasi, entre d'altres, són freqüents en la parla dels catalanoparlants i comencen a ésser-ho en la parla dels joves de llengua primera castellana.

Boix, 1993:204

Encara hi ha més conclusions d'aquest estudi que enllacen directament amb la recerca de Woolard tal com hem presentat més amunt:

La categorització intergrup al de catalans en contrast amb castellans es manté, però tendeix a perdre significació de tal manera que el canvi a una altra llengua no és valorat negativament pels companys de grup lingüístic d'un determinat parlant –les parets etnolingüístiques no esdevenen visibles i no obstaculitzen el canvi de llengua.

Boix, 1993:209

Ara bé, quan, com i per què es pot canviar de llengua i triar? Boix mateix ja assenyala alguns factors que poden fer previsible aquesta tria: “la competència lingüística i, sobretot, la identitat etnolingüística dels parlants” (*ibídem*: 205). Pel que fa a la competència lingüística, sembla bastant clar que el fet de dominar prou bé una llengua o no ha de ser un variable clarament influent a l'hora de poder desenvolupar-ne un ús més o menys actiu. Per això, el mateix autor ja avança que “una tercera part dels joves castellanoparlants de l'antiga àrea metropolitana de Barcelona encara *no pot* triar realment el català perquè les seves posicions socials no els permeten ni aprendre'l ni usar-lo efectivament.” (*ibídem*: 205, èmfasi en l'original).

Pel que fa a la identitat etnolingüística, un altre autor que hi ha dedicat bona part de la seva recerca ha estat Joan Pujolar (1997, 2001). La seva investigació intenta aproximar-se de manera més clara i decidida a la qüestió de les finalitats amb què els joves barcelonins fan servir una o l'altra llengua. Estudiant dues colles d'amics diferents, observa que cada grup utilitza distintes varietats lingüístiques ideològicament per marcar lleialtat i solidaritat entre els membres, però també per tal de presentar diferents versions d'un *jo* concret, per evocar relacions socials concretes i per legitimar determinades visions del món (Pujolar, 2001a:170).

Stylized Spanish served to construct and evoke the most typical elements of working-class masculine culture (transgression, aggression, naturalness, unsophistication) and it was also strategically used by most Ramblers men to protect their identities and to discredit more sophisticated discourses. Inner city argot could also be used in this way, as it was associated with the values of transgression and toughness. However, the Trepas also associated it with their idealization of the oppressed classes, such that it acquired connotations of political resistance.

Pujolar, 2001:170

I tal com hem vist ja més amunt, en un estudi més recent dirigit per ell mateix, testimonien com es consoliden les tendències apuntades per aquest tipus de recerca que estem presentant aquí i ho resumeixen de la següent manera tot fent èmfasi, de passada, a la importància que adquireix la llengua que s'empra en el moment d'iniciar una coneixença nova, cosa que també veurem reflectida en les nostres dades⁷⁷:

La dinàmica de les normes d'ús lingüístic és més subtil del que sembla i està en procés de transformació. Els estudis anteriors registren que, durant els anys vuitanta, els catalanoparlants donaven molta importància a deixar clar qui era "català" i qui no ho era, i que aquesta catalanitat es definia en funció de la llengua: "català" era qui parlava català amb altres "catalans". Estudis posteriors han mostrat que aquest lligam entre llengua i identitat s'ha relaxat. Tot i que manté una certa vigència, conviu amb la noció més generalista que associa la catalanitat a la residència, a un cert recorregut temporal i social dins el país i a una disponibilitat menys clarament definida a parlar la llengua. Segurament hi ajuda el fet que els parlants d'ambdues llengües s'interrelacionen intensament utilitzant-les totes dues, de manera que molta gent ha adoptat com a criteri l'ús de la llengua que parla l'interlocutor en el moment de conèixer-se. Gran part dels enquestats testimonien que els costa canviar aquesta tria inicial, i sovint la defensen amb insistència. La tria de llengua esdevé, per tant, més situacional que no pas producte d'una classificació social, encara que les diferents ressonàncies culturals i socioeconòmiques de les dues llengües també hi siguin presents. A la vegada, les estratègies de lleialtat lingüística de molts catalanoparlants poden ser força diferents. A banda de les converses bilingües tradicionals, també hi ha un sector que vigila especialment aquest moment inicial quan percep que la relació pot ser continuada, però que pot ser més flexible en encontres casuals.

Pujolar *et al.*, 2010a:25

Per la seva banda, Bastardas subratlla la importància de l'auto-representació que ens fem de nosaltres mateixos en contacte amb els altres (ens auto-co-contruïm, fent servir la seva terminologia) i és en aquest marc on ens podem percebre múltiples i multilingües alhora

---

⁷⁷ En concret, estem pensant en el cas d'un dels joves entrevistats, catalanoparlant d'origen, que ens explicava que per ell, aquest poder de la llengua que s'empra en el moment que s'estableix la relació era tan fort que fins i tot ell tenia un amic, castellanoparlant d'origen, amb qui va començar a parlar-hi en castellà. Aquest amic seu va resultar que en un moment donat va passar-se al català perquè havia conegut una noia, la seva xicota, catalanoparlant d'origen, i havia decidit parlar-li en castellà (era, doncs, un exemple més d'una muda). El jove entrevistat, però, malgrat saber que el seu amic parlava català amb la seva xicota, és a dir, el podia parlar perfectament, no canviaria la llengua i seguiria emprant el castellà a l'hora d'adreçar-se a ell.

per tal d'explicar per què en uns contextos som totalment capaços de fer servir una llengua i en d'altres, utilitzar-ne una altra diferent, si cal en exclusiva, és a dir, donant compte de les *mudes* i *hibridacions* a què fèiem referència:

Constatem, per tant, la distinció dels ordres vitals en què els individus vivim la nostra realitat sociocultural. Quan és pertinent, ens representem com a executors d'un paper social determinat que implica uns usos lingüístics més formals i susceptibles de ser regulats per les instàncies directores de l'organització a la qual pertanyem, i quan s'escau, ens veiem com a persones que podem seguir comportaments distints dels del rol formal anterior, els quals adequem a les tradicions i hàbits d'espontaneïtat i informalitat dels conjunts humans amb qui ens relacionem i/o a què pertanyem. És aquesta divisió en la percepció de les situacions socials (Ryan, 1979) la que explica, per tant, per què individus que puguin usar el català en la seva tasca professional, utilitzin -si cal únicament- el castellà en la seva vida informal, o bé que el català sigui vist com un objecte aliè i 'pijo' en els àmbits juvenils d'origen immigrant i de classe social baixa, tot i que l'utilitzin o hagin utilitzat formalment en el sistema educatiu (vg. Pujolar, 1997b).

Bastardas, 2003a:320

V.2.2. Sobre la “flexibilitat” del català

Dèiem abans, una mica més amunt, que una de les conclusions principals a què arriba Woolard amb els seus treballs més recents és que els joves que ella va entrevistar perceben que el català no serveix per a tot, com ara per insultar o per “sonar més dur.” Una altra autora que també ha detectat aquesta tendència és Susan Frekko (2009), la qual en el seu estudi amb entrevistes amb traductors, dobladors i lingüistes que treballen en la producció de sèries de televisió aporta més dades també interessants en aquest sentit. Fixem-nos en una de les primeres cites que presenta de part d'un dels seus informants, editor d'un diari a Barcelona i traductor *freelance* anglès-català:

“[El català] està malalt perquè va haver-hi la llarguíssima prohibició i no va poder funcionar normal i com que no va poder funcionar normal, l'evolució és estranya i veus que no tens aquesta cosa que se'n diu 'tradició' que no se sap ben bé què és però que permet que quan escrius o tradueixes tens un com un coixí que et fa sentir més còmode i amb més recursos.”

Frekko, 2009:72

Com veurem posteriorment quan presentem les nostres dades, aquesta “manca de recursos” o de “flexibilitat” també serà percebuda pels nostres informants, tant els d’origen catalanoparlant com els d’origen castellanoparlant. La tesi de l’autora és que això es deu al fet que la reinstitucionalització del català i la política de normalització lingüística promoguda per la Generalitat va comportar implícitament una tensió justament en el procés mateix de fer “normal” la llengua: fer-la “normal” com a norma estàndard (normativització), cosa que ella anomena “normal (1)” i fer-la “normal” com a mitjà de comunicació públic a nivell nacional (“normal (2)”, segons l’autora):

The history of the word *normal* in Catalan language planning thus offers two meanings of the word. On the one hand, it refers to linguistic standardization (a.k.a. normativity: *normal* (1)). On the other hand, it refers to superordinacy and taken-for-grantedness as the medium of a national public (*normal* (2)). These two aspects of *normal* come into conflict because institutional interventions in the direction of *normal* (1) make Catalan appear to be a single standard register, thus compromising the goal of making Catalan *normal* (2). Among language professionals, the notion that Catalan is not “normal” speaks to both senses of *normal*.

Frekko, 2009:78

Per demostrar aquesta tensió, Frekko presenta alguns extractes d’entrevistes amb professionals de la llengua i en un moment concret, apareix el tema del doblatge, el qual segons una de les seves informants, no acaba de ser del tot satisfactori, perquè no és lògic, per ella, que en una sèrie americana on apareixen dues doctores, una de les quals d’origen llatinoamericà i una altra investigadora llicenciada a Harvard, sonin totes dues de la mateixa manera, en català. Segons la informant de Frekko, de ben segur en la versió original, els dos personatges deuriem tenir els seus trets lingüístics diferents que demostrarien el seu distint origen, cosa que s’esborrava en la versió catalana. La seva conclusió (de la informant) és que “en català encara no tenim gaires registres”, “és com si faltés molt de rodatge per saber trobar registres diferents.”

Que el tema de la llengua dels doblatges és una qüestió espinosa, per als dobladors catalans, també es fa notar a Vila i Moreno *et al.* (2007). En aquest treball s’analitza el tractament de la diversitat lingüística observada en les versions originals en anglès de

pel·lícules d'animació i en concret els autors es van fixar en com aquesta (elevada) diversitat (geolectal, etnolectal i sociolectal) era transportada a els versions doblades al català. S'observa que efectivament, els dobladors se senten força incòmodes davant d'aquesta heterogeneïtat de veus i dialectes amb què arriben les versions originals d'aquestes pel·lícules. Només en el cas dels accents de segona llengua (per exemple, parlars d'anglès amb accent francès) i en les diferències segons l'edat dels personatges (tons més aguts per a caràcters més joves o nens, tons més greus per als més grans) s'aconseguia mantenir amb una certa comoditat i fidelitat la diferenciació de la versió original.

És prou evident que no és pas senzill fer coincidir tota la infinitat de dialectes trobats en les versions originals en anglès i aplicar-hi de manera creativa els del sistema lingüístic català. De fet, si es vol, els dobladors s'estan limitant a seguir les línies directives de Televisió de Catalunya, que en els seus *Críteris lingüístics sobre traducció i doblatge* explica que

Les obres britàniques i italianes presenten a vegades diferències dialectals entre els personatges. No es poden traduir buscant equivalències entre els diversos dialectes catalans, perquè no tenen les connotacions sociolingüístiques dels d'aquells països. Si les diferències fossin significatives, és millor inventar una parla diferenciada exclusivament per mitjà de trets lèxics senzills de captar i que no es puguin atribuir a cap zona concreta del territori català.

Televisió de Catalunya, 1997:18

Per tant, tot sembla indicar que estem davant d'una controvèrsia també de caràcter polític, i és que entenem aquesta guia de la Televisió de Catalunya en el sentit que convé evitar que la parla de cap personatge es pugui atribuir a alguna zona concreta del territori català perquè els parlants d'aquestes zones no puguin sentir-s'hi al·ludits ni, per tant, ofesos.

Ara bé, el tema no s'exhauria amb una reducció dràstica d'aquestes veus de l'original basada en un català central estàndard. Potser és justament aquest consell "d'inventar-se una parla diferenciada exclusivament per mitjà de trets lèxics senzills de captar i que no es puguin atribuir a cap zona concreta del territori català" el que fa anar de cap als dobladors, perquè les solucions de compromís que s'intentaven trobar, que de retruc reflectien aquesta incomoditat que estem comentant, eren molt originals, fins i tot massa, podríem dir. Un dels

exemples d'això que estem comentant aquí d'entre els diversos que es detecten a l'article de Vila *et al.* (ibídem) és el cas de les meduses Ernie i Bernie, de la pel·lícula *L'espantataurons*:

Aquests dos personatges enraonen amb la veu de dos dobladors jamaicans en la seva varietat —i tenen una estètica i un comportament que recorda clarament els *rastes* d'aquella illa. Tot un repte, no cal dir-ho, per al doblatge. El doblatge a l'espanyol ho té relativament més fàcil, i se serveix, com era d'esperar, d'una varietat caribenya. En català, però, no hi ha aquesta opció, i davant d'aquest envit, el doblador opta per una solució de compromís. En comptes d'identificar el parlar jamaicà amb una varietat del català identificable, prefereix crear-ne una de nova mitjançant la suma de trets locals de diversos parlars (com ara fonètica a mig camí entre nord-occidental i central, el vocatiu *xeic* de les Terres de l'Ebre).

Vila i Moreno *et al.*, 2007:397

Però encara és més colpidor un altre cas analitzat, el dels voltors de la pel·lícula *El llibre de la Selva 2*:

En anglès, aquests animals parlen en diverses varietats geolectals (britànic, caribeny, etc.). La traducció castellana fa que els voltors usin diversos dialectes (castellà peninsular, mexicà, argentí i cubà). Ara bé, en la traducció catalana, es produeix una situació sorprenent: tots els voltors menys un, que parla en català central *neutre*, s'expressen en varietats de català central que escarneixen l'entonació i la fonètica de les varietats llatinoamericanes de la versió castellana; és a dir, n'hi ha un que parla català amexicanat, un altre que incorpora trets entonatius i fonètics de l'espanyol de l'Argentina, i un tercer voltor que s'expressa amb uns trets clarament derivats del castellà caribeny. Res no indica que aquesta dependència tan marcada respecte de la versió castellana s'hagi d'atribuir a la possibilitat que el doblatge no es basés en la versió original. Més aviat sembla que el seguidisme del castellà és degut al fet que la variació interna de la llengua catalana resulta molt difícil de gestionar per a propòsits humorístics, fins al punt que els dobladors se senten més còmodes vehiculant aquests matisos per mitjà de varietats que, si més no en principi, són alienes —o com a mínim molt recents i minoritàries— al català.

Vila i Moreno *et al.*, 2007:396

Com a contrapunt, potser val la pena mencionar que en les sèries de producció pròpia es poden sentir amb molta més facilitat diverses varietats, sobretot geolectals i sociolectals, cosa que semblaria indicar que aquesta restricció no hi és tant en aquest tipus de produccions,

on els professionals de la llengua poden anar una mica més enllà en el seu esforç de “trobar registres”, com també assenyala Frekko (*ibídem*: 79-81).

Podríem preguntar-nos per què es dóna aquesta incomoditat a l’hora d’explotar la variació interna de la llengua catalana amb propòsits humorístics, tal com detectàvem, cosa que no vam acabar d’aclarir en l’article citat. Però seguint la mateixa Frekko (*ibídem*), podem hipotetitzar que la qüestió és la següent:

Catalan becomes ideologically reduced, so that it seems to exist exclusively as a single, standard Catalan register. This suggests that where a language is ideologized to consist of a single normative register (*normal* (1)), it cannot be understood as the medium of a *normal* (2) public. Or, put differently, while a standard register seems to be necessary for the imagination of a national public, this standard register must be ideologized as one of a set of registers belonging to the named language (as in the case of RP and British English; see L. Milroy 2000 , Silverstein 1996).

Frekko, 2009:89

Nosaltres hi afegiríem que també és el cas del castellà peninsular estàndard. En l’anàlisi ja comentada (Vila i Moreno *et al.*, 2007) vam trobar que les versions de les mateixes pel·lícules doblades al castellà presentaven, igual que les catalanes, una reducció molt important de l’heterogeneïtat original, però no per això aquestes versions deixaven de poder circular lliurement per tot el domini lingüístic del castellà, des de les Canàries fins a Cantàbria passant per Andalusia i Extremadura. Podem pensar, com Frekko (*ibídem*), que el castellà peninsular estàndard és un més dels registres del castellà, igual com l’anglès britànic estàndard ho és per a l’anglès. No és el cas, però, del català, on el català central estàndard és *el català*.

La primera conseqüència d’això, com sí que vam apuntar a Vila i Moreno *et al.* (2007) és que aquest pot ser un fet que s’aprofiti per part dels sectors anticatalanistes de fora del Principat per, en primer lloc, refusar aquestes versions doblades ja al català pel fet de ser “massa catalanes⁷⁸” i, en segon lloc i de retruc, reforçar les fronteres dialectals i fer-les veure com a autèntiques barreres lingüístiques. Així, doncs, la motivació política que llegíem en les

---

⁷⁸ Com dèiem a l’article, aquestes reticències contra les varietats “massa catalanes” va ser justament un dels arguments esgrimits pel govern popular de les Illes a l’hora de justificar la creació d’IB3, “per “protegir” les varietats balears davant l’influx... del català (central!)” (Vila i Moreno *et al.*, 2007:400).

recomanacions a l'hora de doblar sèries o pel·lícules britàniques i italianes de Televisió de Catalunya poden fins i tot resultar contraproductius, per aquesta banda.

I una segona conseqüència, potser encara més important i amb la qual enllaçarem amb el següent subapartat, és que tal com indica Frekko (*ibidem*), podem llegir aquesta tensió entre la creació d'un estàndard com element necessari per a l'establiment d'un públic nacional i l'explotació dels recursos orals de la llengua a la llum del marc proposat per Woolard (2007, 2008a i 2008b) de l'anonimat i l'autenticitat:

A national public seems to require a standard register (*normal* (1)) that is able to count as anonymous at the level of contrast between named languages and their corresponding national publics. At the same time, at a lower scale, it must stand in contrast to other positively-marked registers in order for the named language to count as *normal* (2), able to represent "everyone."

Frekko, 2009:89

Podem dir, en conclusió, que si el català estàndard no ha estat associat com un registre més del català, sinó com *la* llengua en si, com *el* català, ha estat també per influència del fet que és en el nivell de les comunicacions institucionalitzades on més directament es pot intervenir i perquè, igual com es creia que l'extensió del coneixement del català a través de l'escola repercutiria en el seu ús espontani, també hi havia la creença que fer més visible el català a partir dels usos institucionals n'afavoririen el seu ús a nivell individual:

De manera que sembla aparèixer amb gran claredat l'estreta relació dinàmica que hi ha entre l'extensió de l'ús de la varietat estàndard autòctona en les comunicacions que J. C. Corbeil (1980) anomena institucionalitzades -les habituals dels àmbits públics, corresponents generalment a les organitzacions en què s'estructura una societat contemporània- i els efectes posteriors de substitució o de normalització lingüístiques que s'observen en les comunicacions individualitzades -les produïdes en tant que persones particulars-. Si això és així, el nivell fonamental d'intervenció per a qualsevol procés de normalització lingüística global semblaria ser el nivell de les comunicacions institucionalitzades, el qual aniria produint -tot i que de vegades lentament i no sense dificultats- efectes positius per a l'ús de les varietats autòctones en el nivell de les comunicacions individualitzades, fonamental per a aconseguir la transmissió lingüística natural i estable dels codis lingüístics (vg. Bastardas, 1991).

Bastardas, 1994:35

És natural i comprensible que quan es tracti de fomentar el coneixement i ús d'una llengua, se n'hagi d'escollir una varietat en concret, i també s'entén que els entorns segregats en què tradicionalment havien viscut les comunitats castellanoparlants d'origen no ajudessin a aquesta població a l'hora d'incorporar el català com a una llengua més del seu repertori lingüístic. Però també trobem que les anàlisis presentades per Frekko (2006 i 2009) i Woolard (2009), així com el complement de l'estudi de Vila i Moreno *et al.* (2007) ofereixen una perspectiva informada que enriqueix la visió que podem tenir d'aquest punt en concret.

V.2.3. Cap a una *desautenticació* del català?

Tal com hem vist a V.2.1, tot sembla indicar que l'extensió de l'ús públic del català ha anat vinculada al fet de percebre'l progressivament com a llengua de tots els catalans i no només dels “catalans-catalans” o dels “catalans de tota la vida.” Alhora, però, i com acabem de veure a V.2.2, aquesta extensió pública del català acompanyada sempre de l'estàndard també ha pogut ser un element més que hagi comportat que fos vist no del tot adaptable a totes les situacions comunicatives.

Aquesta tensió l'ha recollida a nivell teòric, com acabem de dir, la professora Kathryn Woolard (2008a i 2008b). A partir dels seus successius estudis a Catalunya, Woolard ha suggerit que el contrast entre les ideologies lingüístiques de l'anonimat i de l'autenticitat capturen la tensió que experimenta el català, el qual com a llengua minoritària o minoritzada “que fa un intent de no només sobreviure, sinó d'esdevenir la llengua pública principal, es troba en una situació paradoxal.” (2008a: 190). La carta de l'autenticitat s'ha jugat tradicionalment com un valor molt preuat que ha permès de mantenir la llengua en els seus moments més difícils. Ara, però, en tant que vol convertir-se com la llengua d'ús públic “normal” ha d'esforçar-se per desarrelar-se perquè tothom s'hi pugui sentir identificat i igual de còmode (cosa que comporta una aproximació cap a l'anonimat).

L'autora comenta que certament, hi ha indicadors que podrien demostrar aquest procés de desarrelament del català. Un d'aquests indicadors és un fet que d'altres autors (Branchadell, 1996 i Larreula, 2002) han destacat com a factor negatiu, i és que els joves actualment ja no els importa si es parla català, castellà o les dues llengües, ja no “pateixen” per això, ans al contrari, com diu Larreula, “patir de llengua catalana està cada dia més mal

vist i mal comprès” (*ibídem*: 17). Tal com indicava Boix en el seu estudi que ja citàvem més amunt (1993: 210), en situacions de risc socio-psicològic important, els joves no volen complicar-se la vida, prefereixen defugir aquest patiment que detecta Larreula, cosa que també veurem replicada en les nostres dades. Woolard, però, comenta el següent:

No seré capaç de fer justícia als mèrits d’aquest plantejament. En lloc d’això, faig d’advocat del diable i suggereixo que hauríem de mirar amb més deteniment les noves possibilitats que pot crear aquest moviment que ens allunya del patiment i ens acosta cap a l’aparent indiferència. Dins el marc de la ideologia de l’autenticitat, és ben cert que una indiferència així indicaria atròfia. Però si prenem com a precedents els casos de llengües hegemòniques que he presentat abans, veurem que un col·lapse de les angoixes de l’autenticitat és necessari si avui hi ha d’haver una expansió significativa del públic catalanoparlant. Podria ser que fóssim testimonis no simplement d’una pèrdua sinó més aviat d’un canvi en la base ideològica de l’autoritat lingüística?

Woolard, 2008a:194

L’autora planteja que les noves campanyes de promoció del català, sobretot a partir de la de 2005 amb la Queta, van clarament en aquest sentit de *desautenticar* el català per fer-lo un instrument útil sobretot en públic⁷⁹. Certament, fou així: segons els promotors de la campanya (la Secretaria de Política Lingüística). Es buscava associar valors positius al voltant de l’ús de la llengua, conscienciar les persones nouvingudes perquè es llencin a parlar català i conscienciar les persones catalanoparlants de la importància del seu paper a l’hora de

---

⁷⁹ L’enfocament contrasta força amb el que es prenia a principis dels anys 80, quan segurament es notava de manera molt més clara la influència del marc teòric de la normalització lingüística tal com l’havia exposat principalment Aracil (1965, 1982). Vegem, per exemple, el que es deia a la introducció del *Llibre Blanc de la Direcció General de Política Lingüística* (1983:7): “El nou Govern de la Generalitat era ben conscient que la normalització lingüística és l’element essencial del recobriment de la personalitat col·lectiva de Catalunya, i que si bé el marc legal establert per l’article tercer de l’Estatut era satisfactori, calia una acció de govern planificada i controlada per tal de fer real tota la lletra i esperit de la llei.” O també un cert aire d’autenticitat es notava a la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística: “L’article 2.1 de la Llei qualifica el català com a llengua pròpia de Catalunya. El preàmbul aclareix el referent simbòlic d’aquesta declaració quan diu que «la llengua catalana és un element fonamental de la formació i la personalitat nacional de Catalunya», «la veu original» amb la qual la comunitat lingüística catalana «ha fet al llarg dels segles una valuosa contribució a la cultura universal» i «el testimoni de fidelitat del poble català en vers la seva terra i la seva cultura específica»” (Jou, 1998:4).

fixar l'ús i el prestigi de la llengua (Secretaria de Política Lingüística, 2005:6). En aquest mateix informe es feia constar que

tant l'eslògan «Dóna corda al català», com la cançó o la mascota han aconseguit formar part de l'imaginari col·lectiu de bona part de la població i s'ha posat al carrer la qüestió de l'ús del català d'una manera popular, fresca, moderna, sense traumes ni discursos institucionals tradicionals; s'ha aconseguit, de la mateixa manera, crear un personatge popular i aglutinar sota un mateix missatge i sota una mateixa imatge iniciatives diverses que tant les administracions com la societat civil han posat en marxa.

Secretaria de Política Lingüística 2005:11

Però de manera molt important, hi havia una consciència clara des d'aquest òrgan que calia fer un pas més enllà:

Des del primer moment, però, la intenció amb aquest projecte ha estat anar més enllà d'una campanya publicitària. Aquesta primera etapa no cal dir que era necessària, però ha estat concebuda com la plataforma que ha d'afavorir una reflexió social sobre l'ús de les llengües a Catalunya, a partir de l'espai d'ús preferent que hi ha de tenir el català com a llengua pròpia del territori. En la segona fase de la campanya, doncs, cal sobretot avançar en una direcció: la generació i fixació d'un discurs sòlid que una àmplia majoria social pugui compartir. A partir d'ara, cal centrar els esforços a fer un treball conjunt amb el sector educatiu, els mitjans de comunicació i l'entorn laboral a fi d'avançar en la sensibilització ciutadana i afavorir la creació d'opinió i debat social al voltant de l'estat de la llengua catalana i els usos lingüístics en el context multilingüe actual.

Secretaria de Política Lingüística, 2005:11

Malgrat tot, com la mateixa Woolard fa constar, si la recepció d'aquesta campanya no va ser del tot positiva, primerament, va ser perquè aquest canvi d'orientació és un gir arriscat, com ella mateixa comenta. Però el contrari, quedar-se sense fer res, no és una opció més desitjable:

Però no és més arriscat que la persistència d'una base ideològica en una autenticitat dolguda que ara no té la ressonància convincent que tenia en una altra època. Ni és més perillós que pretendre un anonimat insostenible. Sospito que aquesta campanya, tant si és ben acceptada com si no, pot ser un tast de canvis més profunds que han de venir. Ho segueixo amb interès per veure si permeten escapar de les lògiques limitadores de l'autenticitat i de l'anonimat.

També altres autors catalans, més o menys recentment, han posat èmfasi en la mateixa direcció que apunta Woolard, especialment des de Boix (1993) qui ja feia notar la necessitat d'abandonar “somnis de societats compactes”, tesi que repetia en un article el 2004, on escrivia diverses idees per a una política lingüística estatal integradora:

Aquesta política lingüística democràtica a nivell estatal ha d'anar acompanyada de l'abandó de dos mites: el de les societats compactes i el de les llengües compactes (Bierbach 2000:35):

D'una banda, el respecte de la diversitat fora i també dintre dels territoris autònoms. La centralitat que el català, com a llengua pròpia, té en els àmbits públics a Catalunya no significa sempre exclusivitat. Si és anacrònic aspirar a la fórmula “A un estat correspon una sola llengua”, també ho és creure que “a una nacionalitat, a una regió o a una comunitat autònoma correspon una sola llengua”. Seria convenient que abandonéssim el mite de les societats compactes.

D'altra banda, aquest respecte a la diversitat hauria de comportar una renúncia al perfeccionisme, o sigui, a una competència idèntica en dues llengües. Hauria d'estendre's una visió més tolerant de les interfícies i accents derivats de qualsevol contacte de llengües i, en canvi, hauria de valorar-se la intercomprensió entre les llengües d'una mateixa família lingüística tal com ho fa el mètode *Eurocomrom- els set sedassos* (Clua et al. 2003). És completament normal que un individu no s'expressi amb igual fluïdesa, perfecció o complexitat a tots els nivells en les dues (o més) llengües que domina i fa servir, i els parlants haurien d'acceptar aquestes asimetries (Lippi-Green 1997). Seria convenient, per tant, que també abandonéssim el mite de les llengües compactes.

Boix, 2004a:6

O més particularment parlant dels joves, com fèiem més amunt, i aquesta necessitat de desautenticar el català, Bastardas *et al.* (2009) assenyalen les següents necessitats:

És del tot pertinent que s'estudiïn de forma adequada les associacions simbòliques i les ressonàncies cognitivo-emotives que especialment la joventut de llengua inicial no catalana sosté respecte del català. La política lingüística proposada hauria de fer atenció en el fet que els programes de ciències socials dels instituts de secundària incorporin les explicacions històriques i socials que calguin, per tal de vehicular un coneixement adequat de les causes que ens han dut a la situació actual i dels valors que han de presidir la convivència multilingüe a Catalunya. En aquest sentit cal igualment evitar la identificació de la llengua catalana només amb determinades formes socioculturals i maneres de viure,

ja que s'ha de veure, en tant que llengua comuna i compartida per tots, com a vehicle vàlid i plenament apte per reflectir i expressar la diversitat cultural i d'orígens existent.

Bastardas *et al.*, 2009:9-10

Pel que sembla, caldria posar especial atenció en aquest sentit a l'hora d'integrar els nous fluxos migratoris en previsió d'afavorir l'extensió de l'ús del català, perquè com diu Bastardas:

Els nous fluxos de població poden afegir-se a la perpetuació de l'ús predominant del castellà com a llengua intergrup i quotidiana de la societat catalana en el seu conjunt o bé afavorir un canvi generalitzat d'aquest hàbit heretat de la situació històrica precedent. L'heterogeneïtzació de la societat catalana no hauria de ser, doncs, un factor necessàriament negatiu, si es tracta adequadament en el pla del discurs i de la ideologia i si s'hi sap intervenir eficaçment. [...] Vinguem dels orígens que vinguem, és clar que ens hem d'entendre i viure junts i mesclats en la llengua de la societat històrica receptora. En el marc de la preservació de la diversitat lingüística de la humanitat i de la dignitat dels distints grups culturals, els moviments migratoris no haurien de contribuir negativament a augmentar la situació ja feble de per si de les comunitats lingüístiques subordinades, sinó que n'hauria de presidir l'evolució una ètica de respecte i d'integració cap a les societats receptores. Alhora, però, el mateix grup catalanoparlant haurà de realitzar, com els canadencs i els quebequesos en particular ja han fet, un esforç d'obertura ideològica cap a la nova realitat migratòria, acceptant-la i reformulant la seva imatge de país, tot aprofundint la visió oberta de la societat que ha presidit l'evolució de la Catalunya contemporània.

Bastardas, 2002b:179-180

V.2.4. Els valors comunicatiu i integratiu del català

El que es destaca de tot el que estem dient fins ara, especialment en el darrer punt, és la tensió que poden experimentar les comunitats parlants de "llengües locals" quan passen a ocupar més espais i àmbits d'ús públics, tradicionalment ocupats més aviat per llengües dominants, si més no de manera molt significativa tant a Estònia com a Catalunya en els seus passats soviètic i franquista, respectivament, cosa que en diferent grau i intensitat, depenent del context demogràfic, territorial i social, s'han mantingut fins avui. Segons com, però, aquesta tensió dialèctica pot ser reflectida amb un altre contrast a nivell teòric, que és el que trobem entre les llengües com a eines comunicatives útils i alhora com a elements integradors

a una societat, en tant que t'identifiquen com a un dels seus membres o no; ens referim al valor comunicatiu i al valor integratiu (identitari, simbòlic) de les llengües. En l'intent de presentar el català com una llengua d'àmbit públic hi ha també la intenció de fer-lo veure com una eina útil, que serveix per viure en totes i cadascuna de les facetes de Catalunya, tot i que sapiguem que això, avui en dia, encara no és possible, segons el lloc.

Però aquest valor, indispensable per fer créixer l'ús del català entre tota la població de Catalunya i perquè tothom el percebi com a utilitzable en tots els sentits, s'ha de compaginar alhora amb el valor d'arrelament que representa el català, encara que com ja es veu, siguin tendències contraposades o contradictòries. D'aquesta manera, podem dir que el valor de l'autenticitat del català no està pas exhaurit perquè, com sabem, molts o alguns immigrants que han arribat més recentment vehiculen el seu arrelament a Catalunya a través de la llengua: per demostrar que "ja són d'aquí", que ja no cal que se'ls consideri més uns immigrants, sinó com un qualsevol altre més d'aquí, que tenen tota la intenció de quedar-s'hi, probablement parlaran català.

Justament en aquest sentit anava una de les intervencions del públic (de Lluís de Yzaguirre) a la conferència impartida per la mateixa Woolard el 27 de juny de 2007 "Legitimar llengües: discursos contraposats a l'entorn del contacte lingüístic", en el marc de la Càtedra Multilingüisme Linguamón UOC, a l'Institut d'Estudis Catalans⁸⁰. Woolard comentava que seria perfectament lògic que el valor de l'autenticitat del català no estigui pas exhaurit, com diem. Com argumentava ella mateixa, això és el que concretament ja va succeir amb part de la immigració castellanoparlant en especial abans de la reinstucionalització del català (l'escola i els usos oficials). El que caldria tenir en compte, però, és que aquest valor té un límit, com es va veure amb les segones generacions d'aquesta immigració, les quals argumentaven, segons el que havia trobat la mateixa Woolard, que ells no tenien per què haver de canviar de llengua, ells, que ja havien nascut aquí, que ja eren d'aquí, no veien cap raó objectiva per pensar que els convenia canviar de llengua per ser ben bé d'aquí. De qualsevol manera, la mateixa professora ja avança que per ella, no s'ha d'anar *només* cap a l'anonimat, atès que aquesta és una "ideologia" en el sentit que és falsa, però els esforços per trencar amb el naturalisme i deixar més espai per poder incloure més relacions

---

⁸⁰ Conferència disponible a YouTube: <http://www.youtube.com/watch?v=UNZ9IdInz0E>

amb la llengua, on pogués cabre-hi, per què no, aquest valor d'autenticitat, seria el camí a investigar (*ibídem*).

Sobre la necessitat d'accentuar el valor comunicatiu de la llengua més que no pas l'identitari també va escriure-hi, uns quans anys més enrere, Jesús Royo en la seva coneguda col·lecció d'assajos titulada *Una llengua és un mercat* (1991). Royo era (i és encara) molt crític amb la política lingüística oficial, sobretot amb la concepció de que Catalunya tingués una *llengua pròpia* i amb la idea de que *depenia de cadascú* el fet que el català pogués esdevenir finalment normalitzat. Malgrat que ja llavors escrivia amb un estil controvertit, el qual posteriorment ha conreat encara més, aproximant-se clarament a tesis "bilingüistes", no es pot negar que el primer Royo demostrava una capacitat d'observació i d'anàlisi de la realitat del seu entorn, observacions que van en la línia del que comentàvem fins ara: que no fóra pas del tot negatiu desautenticar el català, per tal que d'aquesta manera, els que no el tenen com a L1 poguessin fer-se'l seu amb relativament més facilitat. Cosa que ja hem dit que havia conclòs la professora Woolard arran dels seus primers estudis a Catalunya, és a dir, més o menys en la mateixa època en què Royo escrivia el seu primer assaig.

En especial des del castellà, el català seria molt fàcil d'aprendre. Si fos realment vigent, pràcticament en un dia es podria xampurrejar. Només cal que el català sigui desitjable i preferible: que surti a compte. La retòrica sobre el català com a signe d'identitat, en canvi, és un element dissuasiu de l'adquisició de la llengua. "Si ets català, parla català" vol dir també que si no ho ets, no cal que el parlis, que potser el faries malbé.

Royo, 1991:56

Som de l'opinió que la situació present ha evolucionat favorablement per al català des que l'autor escrivia aquestes línies, tal com demostren les dades d'estudis duts a terme amb rigor científic, i que malgrat hi hagi qui segueixi oferint mostres d'un discurs que sosté el marc de referència ideològic-representacional mitjançant el qual el català no serveix per a res a Catalunya i que per tant, s'imposa, el cert és que ja moltes persones a hores d'ara se l'han volgut fer seu, sobretot parlants que no el tenen com a llengua d'origen, com ja vèiem abans, i aquest és certament un punt en què cal valorar la situació actual positivament, almenys a parer nostre.

V.4. Política i planificació lingüístiques a Catalunya i a l'Estat espanyol

És cert, però, que si suposem que aquest valor identificador de la llengua fos l'únic que prevalgués, això fóra certament un autèntic perill per a l'extensió de l'ús del català, tal com Vila i Moreno (2004b:276-277) comentava fent balanç dels darrers 25 anys de polítiques lingüístiques a Catalunya en el període constitucional. De retruc, tal com el mateix autor apunta, això propiciaria que els nouvinguts no percebessin el català com a atractiu per a ells, sinó com un marcador ètnico-identitari, interessant només en la mesura que simbolitzaria un més o menys arrelament personal al seu nou lloc de residència. Sembla ser, doncs, que en la promoció de la llengua i en benefici del seu ús convindria apostar per anar cap a dues direccions alhora: la que té a veure amb el pla del *reconeixement* i la més relacionada amb el pla de la *comunicabilitat* (Bastardas, 2007:125). Per dur a terme aquesta doble aposta, des d'on més s'hi ha treballat, a Catalunya en especial, és des de la recerca sobre l'organització de la política i de la planificació lingüístiques. Són els resultats d'aquest tipus de recerca i els desenvolupaments més destacats en aquest camp el que presentarem en aquesta secció.

V.4.1. El reconeixement (o la manca de)

Amb el canvi de règim i la transició cap a la democràcia, s'obria per primera vegada després de diverses dècades la possibilitat de posar sobre la taula el debat de l'organització política lingüística de l'Estat espanyol d'una manera més o menys oberta, malgrat tots els condicionants obvis de l'època que no cal recordar. Ja aleshores (1976) un dels considerats pares de la sociolingüística catalana, el valencià Rafael Ll. Ninyoles, escrivia sobre les possibles alternatives que podrien arribar a plantejar-se en un futur més o menys proper, en aquell moment, sobre la “transformació de l'Estat espanyol cap a formes de democràcia pluralista, pròxima a la dels Estats multilingües europeus” (Ninyoles, 1976:9). L'autor apuntava algunes de les característiques principals de l'especificitat del cas català en contraposició amb d'altres llengües “no oficials” europees i posava èmfasi que, malgrat tot, l'Estat espanyol figurava entre un dels països oficialment més unilingües del món (*ibídem*: 10-11). Per això, concloïa el següent:

Siga com siga, la determinació d'una nova política lingüística, congruent amb la realitat multilingüe espanyola, és una de les qüestions més transcendents per a la formulació d'una via de convivència democràtica.

Ninyoles, 1976:12

Continuava fent una revisió de les possibilitats que oferien alguns d'aquests models europeus –el suís i el belga– a què es feia referència, així com el presentat pel canadenc, basats en els principis de la territorialitat i de la personalitat, i exposava el model mixt que havia presentat la Constitució de la República espanyola de 9 de desembre de 1931, en la qual es consagrava el monolingüisme a nivell estatal (la coigualtat de les “lenguas de las provincias y regiones” quedava exclosa) per una banda, i la coigualtat formal de les llengües a nivell regional, per l'altra (*ibídem*: 68). Per això, tot i semblar territorial, perquè l'ús del català i de les altres llengües pròpies quedaria circumscrit en territori autònom, també era en part personal, perquè es reservava el dret de cadascú a elegir la llengua oficial. Però alhora, aquesta fórmula no seria del tot ni territorial, perquè no contemplava la prioritat de la llengua territorial, ni personal, perquè “no estén l'exercici d'un dret lingüístic individual, derivat de la condició d'un ciutadà d'un Estat bi o plurilingüe, a tots els ciutadans independentment del lloc” (*ibídem*: 70, èmfasi en l'original). Per tant, Ninyoles conclouia que el grup castellanoparlant restaria doblement privilegiat per dues raons:

1. Per la territorialitat del seu dret dins les àrees de la llengua castellana (regions oficialment unilingües) i
2. Per la personalitat del seu dret dins les àrees no castellanoparlants (regions “bilingües”).

Ninyoles, 1976:71

L'autor acabava el seu assaig preguntant-se:

¿Quina de les alternatives –predominantment personal, predominantment territorial, o “mixta”- asseguraria, dins els països en què ens movem, una normalització lingüística pròxima a l'aconseguida per les democràcies pluralistes? Potser l'alternativa més coherent comportava la instrumentació d'un model territorial en les regions autònomes, combinat amb garanties eficaces respecte als sectors de llengua castellana sobre la base d'uns drets lingüístics personals, inserida en un programa socialista

capaç d'assumir una transformació cultural democràtica, i d'instaurar una relació de coigualtat i reciprocitat entre les distintes comunitats d'un Estat espanyol multilingüe.

Ninyoles, 1976:75

Segurament la clau estaria en aquesta inserció de les mesures proposades en un programa socialista capaç d'assumir tal transformació. I ja sabem que, tot i les reserves i matisos que calguin, aquest ha estat un dels dèficits més importants del període constitucional que es va encetar aleshores. D'aquesta manera, el reconeixement del plurilingüisme espanyol a nivell estatal ha estat baix o molt baix perquè, com també ja sabem, la Constitució de 1978 va continuar perpetuant l'opció mixta que comentava Ninyoles de la seva precursora de 1931, a partir de la qual, com hem vist, el règim lingüístic espanyol no és ni carn ni peix. Per això, uns quants anys més tard d'aquell assaig, el mateix Ninyoles havia de concloure que aquesta organització del multilingüisme espanyol afavoria necessàriament al grup majoritari de l'Estat (castellanoparlant monolingüe) per les dues raons ja exposades anteriorment i per una tercera encara: pel monolingüisme de l'Estat (Ninyoles, 1994:154).

Per això, no és d'estranyar que els sociolingüistes catalans que han volgut defensar amb més fermesa aquesta necessitat de democratitzar lingüísticament les institucions de tots els ciutadans de l'Estat hagin treballat en aquesta línia encetada per Ninyoles. Així, Bastardas (1996) escrivia que

És realment incomprensible que a aquestes alçades de la història, i havent-hi models de regulació plurilingüe força o molt reeixits, les elits que decideixen la configuració política espanyola –i catalana– mantinguin una situació que, en lloc de seduir i de contribuir a crear lleialtats cap al nou Estat refundat, perpetui la incomoditat i la sensació d'estranyament i d'immotivada discriminació de bona part de les poblacions de L1 no castellana. Quina dificultat fóra, per exemple, imprimir els bitllets del Banc d'Espanya en més d'una llengua, com ara a Suïssa? O els impresos de les dependències estatals, convenientment redactats no només en castellà, sinó també, al costat –o amb exemplars separats–, en català o gallec o basc? [...] Tot això està tècnicament experimentat i produiria, només, una millora de la identificació entre la població que ara no se sent reconeguda i l'Estat que manté i del qual forma part.

Bastardas, 1996:195

La tesi d'aquest autor és prou clara: a més alt nivell de reconeixement, més alt nivell d'integració i identificació amb l'Estat. Una de les confusions principals que impedeixen efectivament aquest canvi és la que es produeix entre "llengua comuna" i "interllengua", la qual resumida, vindria a dir que no perquè hi hagi una interllengua en la qual tots els ciutadans ens puguem entendre ha de ser aquesta la única llengua comuna en tots els òrgans de govern, precisament perquè aquests ens són comuns a tots els ciutadans de l'Estat (*ibídem*: 196). Una de les condicions bàsiques per tal que aquest canvi fóra viable seria, segons el mateix Bastardas, "la modificació de les representacions ètnico-político-lingüístiques respecte dels grups menors sostingudes pels grups demogràficament majoritaris" (*ibídem*: 197), la qual cosa és una de les principals diferències entre Espanya i Suïssa com a Estats lingüísticament complexos: a Suïssa, el grup germanòfon no tindria pas una actitud negativa cap al reconeixement en la igualtat de drets dels altres grups menors. Per tant, s'hauria de treballar en aquest sentit:

La solució, sigui aquesta o una altra, per a la complexitat lingüística espanyola no sembla pas impossible si, tot plurinacionalitzant-se, l'Estat es "desnacionalitza" i cessa de ser identificat només amb un dels grups etnicolingüístics dels que componen actualment Espanya. Acabant així amb l'Estat uninacional i unilingüe, podria anar-se acabant amb la minorització –si més no, en els aspectes de base política– de les comunitats demolingüísticament menors, que no tenen perquè veure's atacades per una posició bel·ligerant del propi Estat en què participen.

Bastardas, 1996:200

Això, com es deia més amunt, facilitaria l'atracció mútua i una major acceptació recíproca. Per fer això, Marí (2004) apunta cinc qüestions (o condicions) per modificar aquesta cara del plurilingüisme estatal: en primer lloc, "aconseguir un marc satisfactori de debat polític" (Marí, 2004:25), és a dir, fomentar un diàleg intel·ligent i constructiu; segonament, fóra convenient també "evidenciar les desigualtats del marc actual i legitimar la necessitat de la igualtat formal i d'una reparació dels efectes de la llarga desigualtat" (*ibídem*: 26); caldria "donar visibilitat pública a un model satisfactori de plurilingüisme estatal igualitari i reclamar que els poders de l'Estat expliquin i mirin de justificar la seva política plurilingüisme desigual" (*ibídem*: 26); en quart lloc, "és necessari introduir successivament el plurilingüisme en àmbits d'ús i d'eficàcia simbòlica i funcional" (*ibídem*: 27); i finalment,

segons Marí la darrera qüestió, o la primera, segons com es miri, com diu ell mateix, perquè és la més important de totes, és que caldria “demanar a l'Estat espanyol que ens aclareixi si la igualtat lingüística és possible sense sobirania política” (*ibídem*: 28). En la seva opinió, no hauríem de donar per suposat que ja sabem la resposta d'aquesta pregunta. És, com a mínim, una forma vàlida per començar-se a plantejar de quina manera es podria modificar viablement la situació actual, la qual com es veu, no sembla ser prou adequada per resoldre de la qüestió de l'organització lingüística estatal.

V.4.2. Les alternatives al model actual

Quines han estat, però, les alternatives plantejades per tal de modificar aquesta organització i dotar-nos d'instruments més satisfactoris en aquest sentit? A banda d'altres estudiosos més aviat de l'àmbit del dret i de la politologia, un dels sociolingüistes que més ha destacat en aquest camp ha estat Albert Branchadell, el qual s'ha interessat en particular per a les tesis proposades per part del liberalisme cultural, especialment de Will Kymlicka, i ha suggerit llegir el context políticolingüístic català i espanyol des d'aquest prisma. Aquest corrent justificaria una sèrie d'accions governamentals encaminades a “proteccions externes” i “restriccions internes” les quals tindrien l'objectiu d'oferir una “seguretat lingüística”⁸¹ als grups culturals minoritaris per tal que aquests poguessin tenir efectivament l'opció d'escollir entre seguir-se reproduint culturalment o no. Branchadell conclou que tant unes com altres (tant les proteccions externes com les restriccions internes) tenen almenys una perversió possible que les faria no desitjables en una societat liberal-democràtica i és, per tant, aprofundint en aquest sentit per on hauria d'anar l'activisme lingüístic, sigui l'institucional, sigui el no institucional (Branchadell, 2003:198), és a dir, mitigant aquestes possibles perversions de cadascuna.

En un altre article posterior, el mateix autor fa una anàlisi de les possibles variants a la reglamentació lingüística actual i situa un ventall finit de règims lingüístics i nombre de llengües oficials. Així, hi hauria quatre models possibles, els quals resumeix en la següent taula:

---

⁸¹ per a les definicions d'aquests termes, vegeu Branchadell, 2003.

Taula V.1. Models d'organització lingüística possibles:

		Unitat subestatal	
		1	n
Estat	1	(1,1)	(1, n)
	n	(n ,1)	($n1$, $n2$)

Font: Branchadell, 2004a:45.

El model (1,1) correspondria al model en què un Estat tingués una sola llengua oficial i una unitat subestatal també en tingués només una (la mateixa). El model (1, n) representaria una unitat subestatal amb més d'una llengua oficial i un Estat amb només una (seria el cas de les comunitats autònomes amb una llengua oficial diferent al castellà). El tercer model ($n1$, $n2$) seria el d'una unitat subestatal que té més d'una llengua oficial en un Estat que també té més d'una llengua oficial. Finalment, el model (n ,1) representaria el d'una unitat subestatal amb una sola llengua oficial en un Estat amb més d'una. Es podria canviar el model actual (1, n) i passar a algun dels altres, intervenint en aquest sentit per tal que els pobles amb altres llengües de l'Estat tinguessin un major reconeixement i se sentissin més ben integrats, com hem vist que proposava Bastardas (1996)?

Els canvis pel que fa al nombre de llengües oficials en un Estat i en una unitat subestatal són efectivament possibles, però Branchadell ho exposa d'una manera, amb una lupa minuciosa i acurada, que fa veure que l'únic canvi lògicament possible fóra el passar del model (1, n) al ($n1$, $n2$) en el qual a nivell de Catalunya, tant el català com el castellà seguirien sent oficials i a nivell estatal, el castellà i almenys el català també ho serien. A vegades s'ha proposat passar del (1, n) al (1,1) entès aquest darrer com en el cas que el català fos l'única llengua oficial de Catalunya i el castellà, la de l'Estat. És la proposta, per exemple, d'Albert Rossich (2002):

Quina és la solució? Adoptar totes les mesures de discriminació positiva que permetin progressar cap a la igualtat amb les llengües que, com la castellana o la francesa, tenen assegurada la seva continuïtat en un futur pròxim. I sobretot establir les bases que ens portin a avançar amb el màxim consens cap a l'oficialitat exclusiva del català en una part important del seu territori. [...] En efecte, no hi ha cap llengua europea que tingui almenys la mateixa vitalitat que la nostra, i que no sigui llengua oficial en exclusiva en la part nuclear del seu territori. [...] L'oficialitat única del català no posaria en perill el

plurilingüisme de la societat catalana, ni la presència del castellà entre nosaltres. L'experiència demostra que les comunitats lingüístiques petites o mitjanes tendeixen al plurilingüisme per raons òbvies; i a l'inrevés: les comunitats àmpliament majoritàries no tenen aquesta necessitat. Precisament per això, en un procés substitutori com l'actual, el bilingüisme oficial és un passaport segur cap al monolingüisme castellà. I al revés: el monolingüisme oficial del català és la garantia d'un plurilingüisme real.

Rossich, a Junyent i Unamuno, 2002:37⁸²

Però aquest règim amb llengües diferents “no solament no té cap precedent empíric sinó que és lògicament impossible” (Branchadell, 2004a:48) perquè entre una unitat subestatal i l'Estat hi ha d'haver forçosament una llengua comuna, entengui's compartida, per a la seva comunicació. Així, perquè el català sigui (l'única) llengua oficial a Catalunya en el marc actual, necessàriament també ho ha de ser de l'Estat, perquè aquesta pressuposa la primera, de manera que el pas de (1,*n*) hauria de ser a (*n*,1) en tot cas, on *n* inclogués 1.

Parlant sobre aquests possibles models distints que podem divisar, Bastardas (2007) explica que, en el fons, es tracta d'un problema de com “organitzar la coexistència del català i el castellà en dos nivells distints que són interdependents” (Bastardas, 2007:137). Tal com hem vist, el model actual és clarament dissimètric, les solucions del qual, segons aquest autor, passen per:

1) igualar el català amb el castellà a l'Administració estatal i en totes les comunicacions públiques no oficials, o bé per 2) desigualar el castellà a Catalunya, tot afavorint el català en el màxim de funcions a fi que en pugui resultar un equilibri parcialment compensatori. Fixem-nos que la solució 1) continua afavorint arreu el monolingüisme pràctic de les persones que tenen el castellà com a llengua inicial, tot i que, com a efecte, podria reduir alguns usos del castellà per part dels individus de llengua primera catalana. Per tant, aquesta estructuració podria tendir a afavorir l'unilingüisme dels individus majoritaris, i la separació de les poblacions. La solució 2) afavoreix més el bilingüisme personal, ja que cada llengua té funcions (quasi)exclusives que les fa necessàries i això afavoreix, doncs, la fusió de les poblacions i dona utilitat pràctica del català per a tothom.

Bastardas, 2007:137

---

⁸² O en un article anterior (1990) aquest autor juntament amb August Rafanell anaven encara més enllà i afirmaven que “la presència del castellà entre nosaltres no hauria de superar la que ara mateix hi té l'anglès.” (Rafanell i Rossich, 1990, a Junyent i Unamuno, 2002:130).

Són dues opcions que combinen el que comentava Branchadell quant al canvi de *nombre* de llengües oficials (l'opció 1 de Bastardas seria el pas del model $(1,n)$ al $(n1,n2)$ de Branchadell) amb un canvi pel que fa al *grau* d'oficialitat. L'opció 2 de Bastardas, tot i que sembli el pas de $(1,n)$ a $(1,1)$ amb dues llengües oficials diferents, que com hem vist que comentava Branchadell, no és lògicament possible, hauria de llegir-se, doncs, com un canvi *tant* en nombre de llengües oficials (afegir el català a l'Administració central) *com* un canvi en el grau d'oficialitat (desigualant el castellà, possiblement com a llengua oficial *secundària* o *segona* llengua oficial). Com ja diu Bastardas mateix:

De fet, en conjunt, probablement el millor fóra avançar en solucions mixtes en cada nivell que donessin resposta alhora al desig de reconeixement i al de sostenibilitat de cada grup.

Bastardas, 2007:137

Clarament, doncs, l'objectiu seria aconseguir una eficaç, sostenible i igualitària distribució de funcions per a cada llengua, no pas jeràrquica ni asimètrica. D'aquesta manera, el mateix Bastardas ha proposat en distintes publicacions i fòrums el concepte de *subsidiarietat lingüística*, el qual diu que tot allò que pugui fer una llengua local no hauria de fer-ho una altra de més global. Així s'aconseguiria reservar una sèrie de funcions específiques per a les llengües locals, cosa que ajudaria a percebre-les com a eines útils. Llegint-ho en el context català, podríem interpretar aquest concepte de la següent manera: totes les activitats que es puguin fer en català no haurien de fer-se per defecte en castellà. Aquesta és una de les idees-força que trobem més destacades d'entre les del discurs sobre el futur del català, perquè ajudaria a destacar-ne la seva utilitat, que com hem anat comentant al llarg del capítol, sembla ser una línia adequada per on seguir.

V.4. Recapitulació

En aquesta revisió de la situació sociolingüística actual a Catalunya hem fet una presentació del context demogràfic actual, en què les “noves” migracions, realment notòries tant en nombre com en diversitat cultural i lingüística, se sumen a les “velles” migracions i per tant, augmenten un grau més la complexitat del cas català. Hem vist, però, que malgrat tot, la llengua catalana mostra signes positius pel que fa als coneixements lingüístics i usos, tot i que en aquest segon àmbit, l’optimisme hagi de ser més moderat o matisat. Hem parlat de l’escola i del paper fonamental que realitza a l’hora de “donar la base”, és a dir, fer extensius els coneixements lingüístics necessaris del català especialment per a les persones que no el tenen com a llengua inicial, perquè arribat el moment (el *trigger point*), puguin llançar-se a fer-lo servir.

Ha estat justament en aquest punt, quan parlàvem de les actituds i les ideologies lingüístiques, on hem volgut destacar i posar èmfasi en el fet que convindria subratllar la importància de les *mudes* i la *hibridació* com a normes d’ús en especial entre els castellanoparlants d’origen. En aquest sentit, hem ressaltat dos treballs molt recents, de Pujolar *et al.* (2010a i 2010b) i Woolard (2010), que se situen clarament en aquesta línia d’investigació, la qual ja tenia alguns estudis precedents (Boix, 1993; Pujolar, 1997 i 2001; Woolard, 1990, 2003 i 2009). Aquestes investigacions donen fe de la tendència consolidada quant a la vinculació entre l’ús del català amb el fet de ser català, i a partir de l’evidència presentada per aquests autors, tot sembla indicar que aquest fet actuaria com un factor positiu a l’hora d’atraure nous parlants per al català.

Ara bé, amb això no volem pas dir que la situació sociolingüística del català a Catalunya estigui exempta de problemes ni d’àrees grises. Com hem vist, especialment a partir de l’estudi de Susan Frekko (2009), una de les conseqüències més importants de la promoció del català a partir de les comunicacions institucionalitzades ha estat que s’ha associat en excés aquesta llengua amb l’única varietat existent de català, cosa que ha propiciat la idea “que no hi ha cap altra manera de parlar català” i que molt sovint “falten registres”. Frekko conclou que en crear una varietat “normal (1)”, és a dir, l’estàndard, es posa en conflicte la promoció d’una varietat “normal (2)”, la llengua pública amb la qual tothom s’hi pogués sentir identificat. Associant en excés la varietat estàndard amb l’única

varietat acceptable es crea la idea d'una jerarquització de registres, en lloc de veure'ls com a juxtaposats o coordinats. Per la seva banda, aquesta idea pot actuar en contra de l'extensió del català especialment en els àmbits privats.

Com la mateixa Frekko comenta, un altre angle des d'on podem copsar teòricament aquesta tensió és dins del marc plantejat per Woolard (2008a) de l'anonimat i l'autenticitat, tal com també hem vist a V.2.3; nosaltres hi hem afegit que també podria llegir-se des de la interpretació de les llengües com a eines comunicatives útils o com a poderosos elements identificatius i integratius, com a marcadors de la nostra identitat. Segons tots aquests plantejaments, doncs, el català es trobaria actualment en una tensió entre l'esforç per esdevenir la llengua pública i comuna (entengui's la interllengua) de Catalunya sense deixar de ser, al mateix temps, un element destacat dels que defineixen la personalitat de la seva gent.

Finalment, hem tancat el capítol amb un tercer pilar fonamental de la situació sociolingüística a Catalunya: l'organització de la política i la planificació lingüístiques al Principat i a la resta de l'Estat, en tant que factors de gran influència en aquest sentit. Hem volgut destacar que sovint s'ha subratllat la manca de reconeixement del català (i de la resta de llengües de l'Estat) per part de l'Administració central com un fet que provoca sobretot malestar i distanciament dels pobles plurilingües d'Espanya. Ja s'ha escrit, com hem vist, que caldria un canvi significatiu per aquesta banda i per això, conscients que com diu Bastardas (2007) cal avançar cap a solucions mixtes a diversos nivells, hem convingut que necessàriament, en el marc actual, hi hauria d'haver un canvi quant al nombre de llengües oficials reconegudes a nivell estatal, tal com indicava Branchadell (2004a). Més endavant, es podria parlar del grau d'oficialitat de cada llengua en cada nivell (l'estatal i l'autonòmic), però sense aquesta modificació principal pel que fa al nombre, difícilment podrem començar a debatre sobre aquest tema. I pel que s'observa a partir de les tendències actuals de les elits polítiques estatals, no sembla que a curt ni mitjà termini hi hagi d'haver un escenari esperançador, en aquest sentit, per a les altres llengües de l'Estat espanyol, cosa en la qual aprofundirem més endavant, quan passem a discutir els resultats obtinguts amb el nostre treball de camp.

VI. RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP A CATALUNYA

Seguint el mateix model estructural que en el capítol sisè, en què hem presentat les dades del treball de camp a Estònia, en el que encetem ara, dedicat a exposar les dades del treball dut a terme a Catalunya, oferirem primer una visió del context estudiat a partir de la presentació dels resultats dels qüestionaris. A continuació, en un altre subapartat, donarem compte dels ítems o temes més rellevants extrets de la part principal de la qual estan formades les nostres dades: el treball qualitatiu (entrevistes en profunditat, grups de discussió, observació participativa). La raó per la qual optem per a aquest enfocament torna a ser la mateixa que ja hem explicat en el paràgraf introductor del capítol sisè: a partir dels resultats dels qüestionaris podem fer-nos una imatge panoràmica més o menys global de la realitat estudiada i assenyalar els temes que poden ser de major interès i que després podrem veure ampliat amb les opinions i els pensaments de les persones entrevistades o amb les dades qualitatives en general. A més a més, en aquest capítol, intentarem anar presentant els resultats de manera que vagin ja suggerint els traços de la línia comparativa de tots aquests ítems destacats entre les dades del treball d'Estònia i les de Catalunya, una comparació que desenvoluparem plenament i de manera més detallada i concreta en el capítol següent.

VI.1. Dades quantitatives (els qüestionaris)

VI.1.1. Descripció de la mostra

Del total dels 3730 alumnes que tenia l'escola d'idiomes on vam repartir l'enquesta el curs 2008-2009, ens en van retornar completades 232 (un 6,21%), de les quals 26 van resultar ser nul·les, amb la qual cosa es redueix el percentatge d'enquestes vàlides d'aquesta escola a un 5,52%⁸³. La mitjana d'edat de la mostra enquestada és de 25 anys, relativament més jove que la de Tallin (de 33 anys), el 30,66% són homes i el 69,33% dones. Segons les dades de la nostra enquesta, un 46,69% de la mostra pot considerar-se de catalanoparlants d'origen (L1CT, N=99), mentre que un 29,71% serien castellanoparlants d'origen (L1CS, N=63) i un 20,75% serien bilingües familiars (BILING, N=44)⁸⁴. Un percentatge molt més reduït (el 2,83%) van marcar l'opció "una altra", les quals vam descartar, en no entrar en el nostre marc d'estudi i per tant, allunyant-se dels nostres grups-objectiu. Podem dir, doncs, que tot i la menor representativitat del total d'alumnes de l'escola (en comparació amb les enquestes recollides a Tallin), partim d'una més representativitat dels tres grups enquestats.

VI.1.2. Les llengües a Barcelona: usos, valors i representacions respecte del català i del castellà

Tal com amb l'enquesta de Tallin, en la primera part es demanava als enquestats que marquessin quina llengua utilitzaven en determinats contextos. Primer se'ls interrogava sobre quina llengua utilitzaven ells per adreçar-se a una sèrie de persones, i després, en una taula

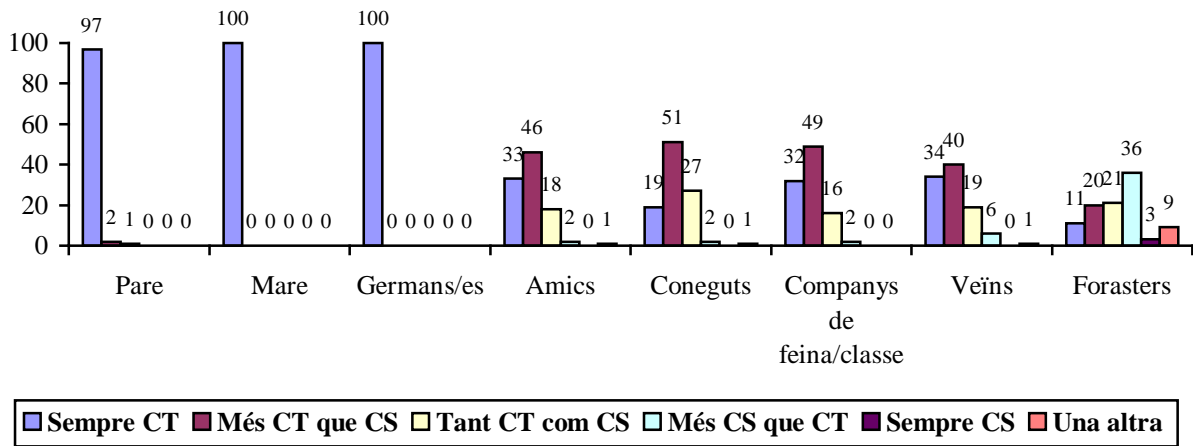
---

⁸³ Recordem, com ho hem fet quan presentàvem les dades dels qüestionaris de Tallin, que es pot trobar una descripció detallada del procediment que vam seguir per repartir i recollir les enquestes de Barcelona a l'apartat metodològic (I.4). Igualment, podeu també consultar els model dels qüestionaris a l'annex 5.

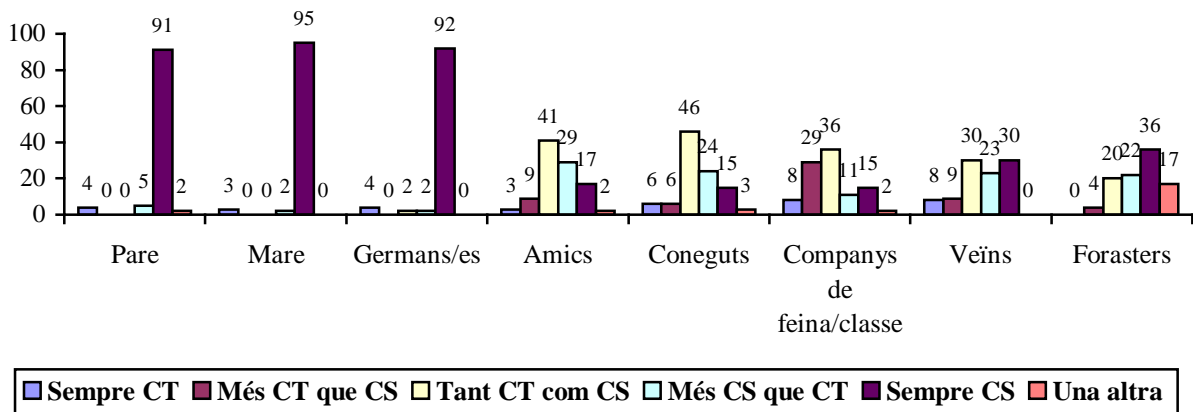
⁸⁴ A diferència del que vèiem en el cas d'Estònia, a Catalunya, per tal de detectar quina podria ser la llengua primera o "llengua materna" dels enquestats vam formular la pregunta de manera diferent. Ens vam inclinar per l'opció "quina és la primera llengua que vas aprendre a casa?" per tal de trobar quina podria ser la llengua familiar dels parlants i la que més probabilitat tindria de ser la seva primera llengua, cosa que tampoc significa que realment fos així, però ens va semblar l'opció més adequada en aquest cas.

diferent, se'ls preguntava quina llengua feien servir aquestes persones per parlar amb ells. En un tercer quadre, se'ls presentava uns determinats contextos, on també havien de marcar quina llengua feien servir ells en aquestes situacions. Tot seguit, presentem els gràfics resultants d'aquesta part.

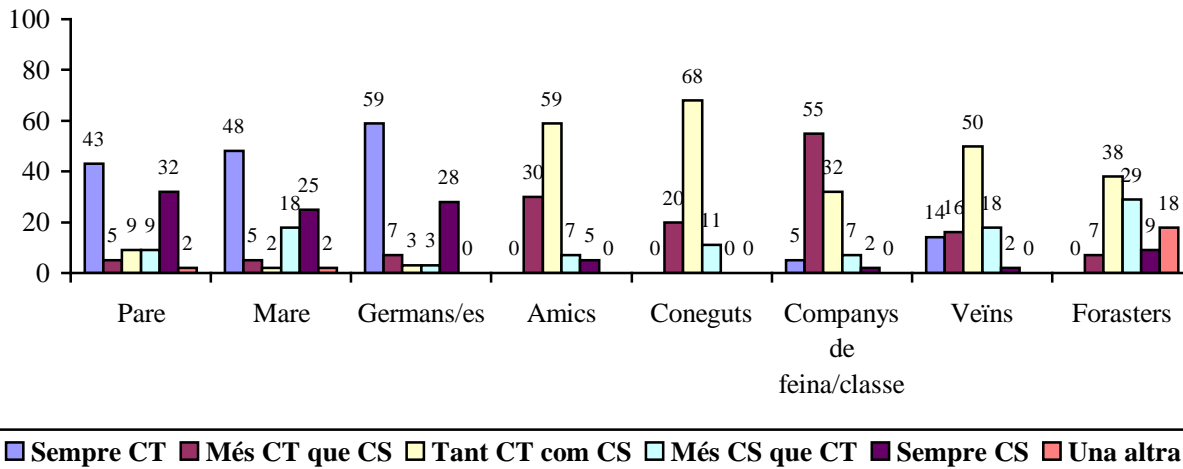
Gràfic VI.1: Llengua amb què els enquestats L1CT s'adrecen a aquests interlocutors, %

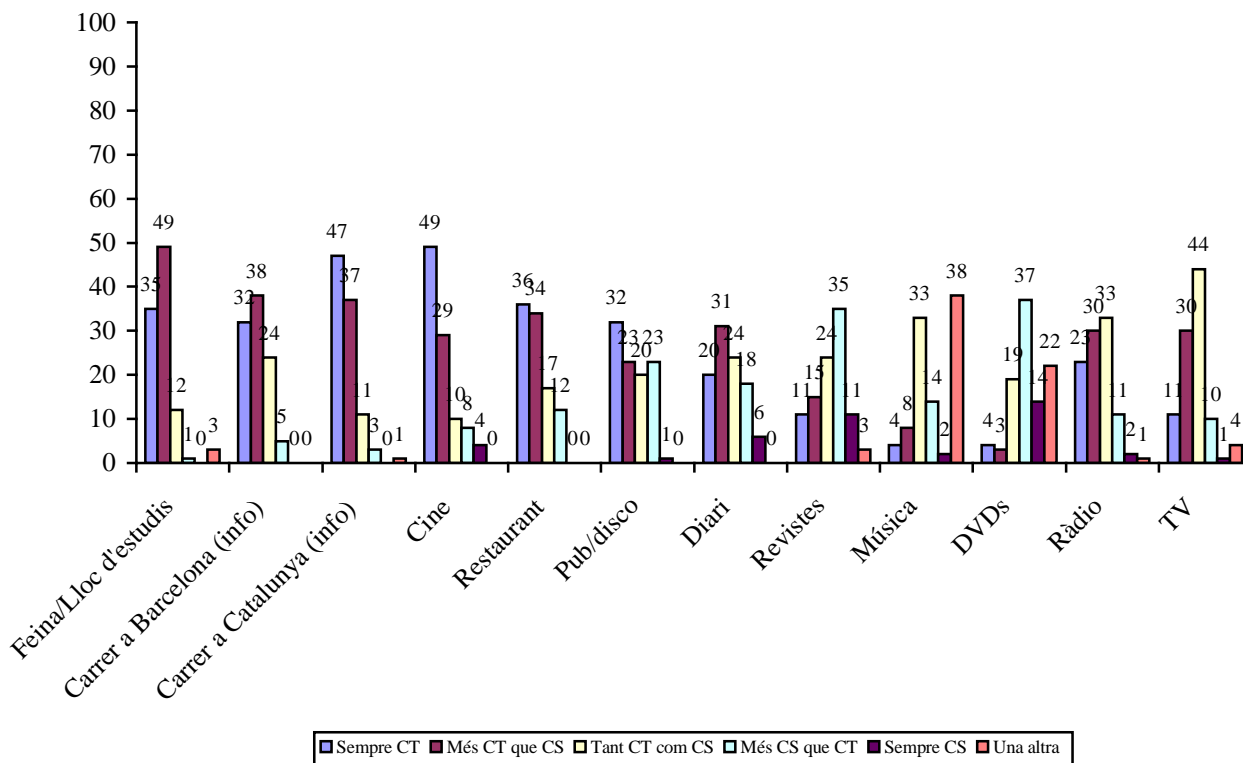
Gràfic VI.2: Llengua amb què els enquestats L1CS s'adrecen a aquests interlocutors, %

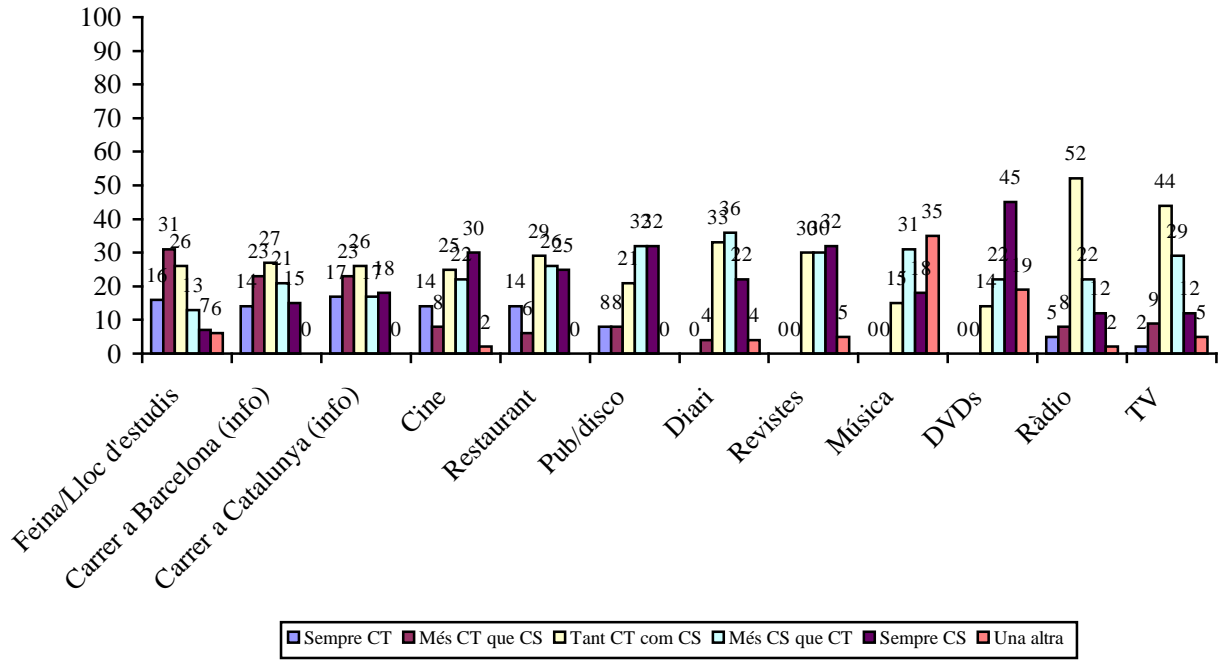
Gràfic VI.3: Llengua amb què els enquestats BILING s'adrecen a aquests interlocutors, %

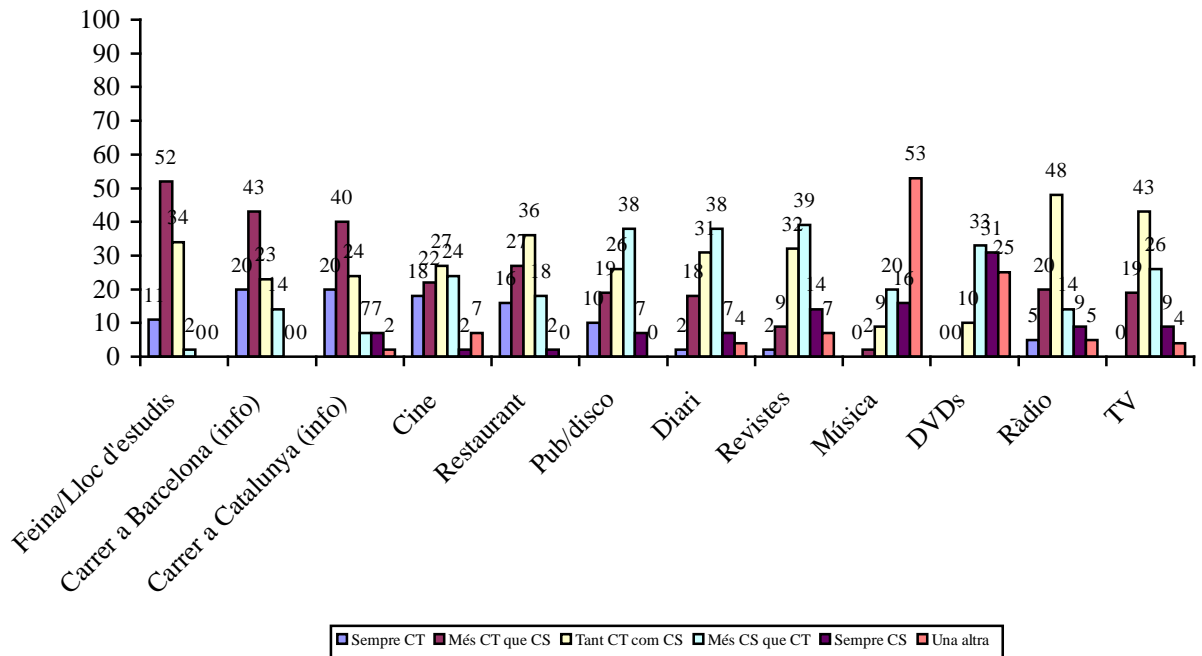
Gràfic VI.4: Llengua que els enquestats L1CT utilitzen en aquestes situacions, %

Gràfic VI.5: Llengua que els enquestats L1CS utilitzen en aquestes situacions, %

Gràfic VI.6: Llengua que els enquestats BILING utilitzen en aquestes situacions, %

Podem observar en primer lloc que, igual com en el cas d'Estònia, en entorns familiars (pare, mare, germans), l'ús de les llengües sol ser marcadament més dividit, és a dir, cada grup manté força clarament la seva llengua de base. A més a més, si recordem la proporció dels parlants de cada grup en la nostra mostra (aproximadament un 47% L1CT, un 30% L1CS i un 20% BILING), observem que en el global, l'ús del català en aquest context és proporcionalment major que el del castellà, on el grup BILING podria ser que fes decantar la balança a favor del català en aquests contextos, sobretot amb els interlocutors "germans".

Més enllà d'aquests entorns més familiars, l'ús de les dues llengües podria ser caracteritzat com equilibrat, o fins i tot amb una lleugera preferència per triar el català: les columnes que indiquen "més CT que CS" o "tant CT com CS", que són les que denoten uns usos lingüístics més paritaris, són les que majors percentatges acumulen, sobretot pel que fa als parlants L1CS i BILING amb "companys de feina" i lleugerament també amb "amics" i "coneguts". Hi ha, doncs, una tendència més o menys a utilitzar totes dues llengües igualment.

Si ens fixem en els tres gràfics següents, veurem que els indicis que ja apuntàvem en el paràgraf anterior es confirmen. A més a més, aquests altres gràfics ens mostren uns usos lingüístics força propers als de les enquestes més grans que hem presentat en el capítol anterior (vg. V.1.3), que succintament, vindrien a dir que a major grau de formalitat del context, més possibilitats d'usar el català, i *viceversa*, a menor grau de formalitat, menys possibilitats d'això. Així, el català tendeix a ser més utilitzat en contextos com ara a la feina o al lloc d'estudis: és un dels contextos que major percentatge de parlants L1CS i BILING atrau. Tot i això, no és pas negligible l'ús que es declara del català en contextos més públics i/o informals. La "llengua del carrer" és més el català fora de Barcelona que no pas a la capital catalana, tot i que tant en un context com en l'altre, els grup L1CS i BILING no és pas que facin un ús testimonial del català: l'utilitzen o igualment o més que el castellà, és a dir, les columnes que denoten "més CT que CS" o "tant CT com CS" en aquests grups no obtenen pas percentatges baixos. D'altra banda, en contextos lúdics (cinema, restaurants, pubs, discoteques), la balança semblaria decantar-se una mica més a favor del castellà: aquestes mateixes columnes guanyen uns quants punts percentuals sobretot entre els grups L1CS i BILING, tot i que de nou, l'ús exclusiu del català manté una certa presència (si més

no, això és el que declaren). Val la pena comentar, doncs, que per la seva banda, el grup L1CT sembla mantenir un més o menys alt grau de lleialtat lingüística (almenys de forma declarada).

On s'observa una reducció més marcada de l'ús del català, fins i tot perceptible entre el mateix grup L1CT, és pel que fa a la llengua dels mitjans de comunicació (diaris, televisió, ràdio) i en altres tipus de contextos de lleure (revistes, música, DVD), uns resultats que tampoc ens han d'estranyar, atesa la poca o gairebé nul·la presència del català en aquests àmbits (si exceptuem els mitjans de comunicació públics de Catalunya i alguna ràdio privada). Són especialment destacables els usos lingüístics de la mostra en relació amb la música i els DVD, on l'opció "una altra llengua" (majoritàriament l'anglès) guanya una forta presència. Semblaria lògic que aquesta opció assoleixi unes de les majors proporcions justament en aquests contextos perquè podria ser perfectament resultat del fet que els nostres enquestats eren estudiants d'una escola d'idiomes, amb la qual cosa solien triar aquesta opció explicant que escollien veure DVDs i escoltar música en la llengua que estudien a l'escola com a mètode per practicar-la i millorar-ne els coneixements.

Com recordem, després de la presentació de les dades corresponents a aquesta mateixa part de l'enquesta de Tallin, dèiem que una de les interpretacions principals o una de les tendències que més es destacava i que confirmàvem amb les dades qualitatives era que a la capital d'Estònia, la llengua que semblava tenir més probabilitats de ser usada era l'estonià, llengua que pràcticament tothom deia utilitzar per defecte en contextos públics. Per contra, a partir dels resultats que acabem de presentar de l'enquesta de Barcelona, no podem dir que hi hagi una llengua que ocupi la posició que semblaria tenir l'estonià a Tallin. Segons el que s'observa, diríem que podria haver-hi una tendència a associar el català amb una sèrie de contextos (einentment laborals i/o més aviat formals) i el castellà amb uns altres (més de caràcter lúdic i del temps lliure), una mena d'equilibri desigual, tot i que en aquests darrers contextos, la presència del català tampoc seria del tot imperceptible.

Avançant en la presentació dels resultats de les enquestes de Barcelona, igual com en el qüestionari de Tallin, en les parts segona, tercera i quarta de l'enquesta, que representen les parts centrals, es demanava que valoressin la importància de la "llengua local", en aquest cas el català, en determinats contextos (part 2), que indiquessin el seu grau d'acord o desacord amb una sèrie d'afirmacions en relació amb el català (part 3) i que fessin el mateix, però amb

frases pel que fa al català i el castellà (part 4). En totes aquestes parts, se'ls presentava les preguntes en una escala graduada amb diferents nivells (el que en anglès es coneix com a *likert scale*), tal com ja hem exposat en el capítol introductori, en què hem parlat de la metodologia utilitzada.

En la mateixa línia amb el que hem trobat en relació amb els resultats d'Estònia, podem dir que també a Catalunya, en general, es destaca que tots dos grups no semblen pas tenir unes representacions mentals o unes actituds lingüístiques excessivament negatives pel que fa a la seva llengua o la de l'altre grup. Més aviat és al contrari, els parlants d'LICS tenen una percepció positiva i valoren bé el català. Per la seva banda, els parlants d'LICT tampoc valoren negativament el castellà, sinó que consideren que és una llengua que és bo saber-la, que “ser bilingüe” no és cap complicació i que és una llengua que voldran també per als seus fills. Això no obstant, i també com vèiem amb els resultats de Tallin, hi ha algunes afirmacions on sí que notem certes diferències significatives, com tot seguit veurem comentant part per part.

Primerament, en la segona part, es demanava específicament per al valor del català en una sèrie d'activitats concretes. Els enquestats havien de marcar una creu en una de les quatre opcions, segons si creien que el català era “molt important”, “més aviat important”, “poc important” o “gens important” en l'activitat en qüestió. A la columna de “molt important” li hem donat un valor de 100, a la de “més aviat important”, 67, a la de “poc important”, 33, i a la de “gens important”, 0. Hem resumit totes les activitats plantejades en quatre variables, segons si es referien a activitats de caràcter social (per fer nous amics, per ser ben vist, per viure a Catalunya, per educar als fills, per comprar, per parlar per telèfon, per ser acceptat en la societat, per parlar amb els amics, per parlar amb companys de feina i per parlar amb els veïns), activitats de tipus laboral (per guanyar més diners, per trobar una bona feina), activitats relacionades amb el temps lliure (per veure la televisió, per veure DVDs, per cantar, per fer esport), o bé segons si eren activitats relacionades amb algun tipus de treball intel·lectual (per llegir, per escriure, per ser més intel·ligent, per fer exàmens). A continuació presentem la taula resultant per aquesta segona part:

Taula VI.1: Mitjana del valor del català en activitats socials, laborals, temps lliure, intel·lectuals (valor 100: molt important, valor 0: gens important)

	Total	L1CT	L1CS	BILING
Valor del català en activitats socials	64	72	56	59
Valor del català en activitats laborals	67	68	66	65
Valor del català en el temps lliure	40	47	33	35
Valor del català en activitats intel·lectuals	74	81	68	69

Hem aplicat el test ANOVA per trobar si hi havia diferències significatives entre els tres grups, i n'hi hem trobat en tres d'aquestes variables: les relacionades amb activitats socials, del temps lliure i les intel·lectuals. No hem trobat diferències significatives, però, pel que fa a les activitats laborals, cosa que creiem que podem llegir de la següent manera: observant que la puntuació que li atorguen tots tres grups va d'entre 65 a 68 punts, podem dir que tots tres perceben que el català és “més aviat important” en aquests contextos, però no “molt important”, com a mínim no tant com l'estonià ho és en aquesta mateixos àmbits a Estònia, tant per estonians com sobretot per russòfons, com vèiem. Pel que fa a la resta de variables, hi ha diferències significatives, però com s'observa, només són d'un grup en relació amb els altres: es tracta del grup que hem classificat com a catalanoparlants d'origen, els quals valoren el català sempre uns quants punts més per sobre que els altres dos grups, els quals al seu torn, solen atorgar-li unes puntuacions força semblants. Podem pensar que els catalanoparlants d'origen, en tenir una consciència més desvetllada que la seva llengua pot partir de posicions desiguals i veure's desfavorida en aquests contextos, la volen valorar més positivament per fer-la aparèixer, als ulls de l'investigador i com a resultats de la recerca, més important. De fet, en aquest sentit es confessava una de les persones enquestades, precisament.

Ens pot cridar l'atenció el valor del català “en el temps lliure”, el qual és clarament “poc important” pels grups L1CS i BILING, i proper a aquest valor fins i tot pels L1CT. Aquest és un tema que també ja hem introduït en l'apartat anterior, quan vèiem els usos lingüístics dels enquestats. Hem notat que l'ús del català justament en aquests mateixos contextos del lleure disminueix o s'equilibrava lleugerament amb el del castellà. Com ja hem dit llavors, és probable que una de les raons que expliqui tant la manca d'ús com, en el cas que estem comentant ara, la falta d'una valorització efectivament positiva del català estigui

força condicionada per la poca oferta i la poca presència que existeix en aquesta llengua en aquests contextos en concret.

Pel que fa a les actituds lingüístiques dels parlants enquestats cap al català (els resultats de la tercera part de l'enquesta), observem confirmades algunes de les tendències que acabem d'apuntar, així com també el que ja dèiem una mica més amunt, referint-nos al fet que aquestes actituds no són pas excessivament negatives. Recordem que, en aquesta part, els enquestats s'havien de decidir d'entre si estaven "Totalment d'Acord" (100 punts), "d'Acord" (75 punts), "ni d'Acord ni en Desacord" (50 punts), "en Desacord" (25 punts) o "Totalment en Desacord" (0 punts) per a cada una de les afirmacions que se'ls presentava. La següent taula representa i resumeix els resultats obtinguts en aquesta part:

Taula VI.2: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català (mitjana entre 100 –totalment d'acord- i 0 –totalment en desacord)

	Total	L1CT	L1CS	BILING
1. M'agrada sentir parlar en català	86	97	74	81
2. Prefereixo veure la televisió en castellà que no pas en català	39	27	52	45
3. Invertir recursos en el desenvolupament del català és una pèrdua de temps i de diners	16	8	24	23
4. M'agrada parlar en català	89	99	72	88
5. És difícil aprendre català	37	32	37	45
6. Hi ha llengües més útils d'aprendre que no pas el català	56	46	67	63
7. Durant el dia, tinc moltes possibilitats de practicar el català	87	92	79	87
8. No val la pena aprendre català	12	6	19	15
9. El català no té lloc en el món actual	20	12	29	26
10. El català es troba en perill perquè a Catalunya tothom sap parlar castellà	42	51	29	40
11. El català és un element essencial per integrar-se plenament a la societat catalana	73	76	69	71
12. Cal destinar recursos tècnics i econòmics per al desenvolupament del català (perquè s'inclouï en traductors automàtics, per exemple, etc.)	76	89	61	68
13. No és necessari que els nens estudiïn català	8	3	19	7
14. M'agradaria que el català fos l'única llengua oficial de Catalunya	40	61	15	29
15. És difícil estudiar segons quines matèries en català	22	18	28	22
16. Si parles català, la gent té una opinió positiva de tu	54	55	55	48
17. Per mi, és important que la meua parella parli català	53	73	28	43
18. M'agradaria que els meus fills parlessin català	88	97	73	91

Hem de repetir aquí que la majoria d'afirmacions han donat diferències significatives a partir de la seva L1 en el test ANOVA. Només pel que fa a les afirmacions 11 i 16 no se n'hi ha trobat. Com de seguida comentarem, és destacable que sigui en aquestes afirmacions on hi hagi diferències significatives, cosa que a parer nostre, destaca el consens general que pot haver-hi al voltant de la idea del català com a eina integradora a la societat catalana, és a

dir, el seu valor integratiu. I novament remarcant el paral·lelisme amb els resultats de l'enquesta de Tallin, les afirmacions que representen una actitud positiva per a la llengua local (en aquest cas el català), troben un grau d'acord més o menys alt en línies generals entre tots tres grups de parlants (més entre el grup L1CT o BILING que no pas entre el grup L1CS): vegem els resultats de les afirmacions 1, 4, 11, 12 i 16 (recordem que en aquesta darrera no hi ha diferències estadísticament significatives). En canvi, les afirmacions que denoten una actitud més aviat negativa per al català, solen rebre també una puntuació que gira al voltant del grau de desacord de manera més marcada pel que fa al grup L1CT i neutra o potser no tant marcadament contrària en el cas dels altres dos grups: fixem-nos amb les afirmacions 2, 3, 5, 8, 9, 13 i 15. Una excepció a aquesta darrera tendència que acabem d'indicar és l'afirmació número 6: "Hi ha llengües més útils que no pas el català", on el grup L1CT opinaria que "ni sí ni no", mentre que els altres dos grups demostren que "més aviat sí" que hi estarien d'acord, si podem interpretar d'aquesta manera els resultats que observem a la taula. On també es dona aquest mateix patró, però al revés, és en l'afirmació 10: "El català es troba en perill perquè a Catalunya, tothom sap parlar castellà". El grup L1CT novament es situa en una posició neutral, indicant que potser sí o potser no sigui aquesta la raó per la qual el català es trobi amenaçat, mentre que el grup L1CS i el BILING estarien "més aviat en contra" d'aquesta afirmació.

Observem, tal com dèiem, el "valor integratiu" de la llengua catalana, més important pel grup L1CT que no pas pels altres dos, tal com ja comentàvem una mica més amunt, sobretot en l'afirmació 11, amb la qual estan d'acord tots tres grups (i ja hem vist que no hi havia diferències estadísticament significatives), i també la 17, la qual denota un valor més íntim i personal de la llengua i on sí que hi ha un diferència molt significativa entre el grup L1CT i l'L1CS. On també es dona aquesta diferència, però no només entre el grup L1CT i l'L1CS, sinó també entre el primer i el BILING és en l'afirmació 14: "M'agradaria que el català fos l'única llengua oficial de Catalunya", cosa que per l'L1CT és "més aviat sí", mentre que pels altres dos és "més aviat no" (més clarament per l'L1CS que no pels BILING). El resultat concret d'aquesta afirmació concorda també amb el que ja vàiem a Estònia, on els parlants enquestats de llengua primera estoniana estaven clarament a favor d'aquesta opció, mentre que pels parlants de rus era una de les coses que més necessàriament hauria de canviar perquè se sentissin més bé al país.

Els resultats d'aquesta pregunta concreta ens poden portar a pensar que els parlants de llengües amb menor pes demolingüístic noten que el reforç institucional i el fet que des dels òrgans administratius es vetlli per elles és un element essencial o molt important per a la bona salut de la seva llengua, per a la seva supervivència, cosa que confirmarem més endavant (vg. VI.1.3). Per contra, els parlants de llengües amb major pes demolingüístic i en els contextos estudiats, és a dir, quan es troben compartint espai amb una llengua de menor pes demolingüístic la qual està positivament discriminada, poden pensar que aquest suport actiu de les administracions cap a les llengües mitjanes “locals” no és pas tan necessari com els seus parlants creuen. A més a més, aquestes mesures de discriminació positiva, poden generar certs recels entre els parlants d'aquestes altres llengües, perquè poden entendre-les com una forma d'anar en contra de les seves llengües pròpies, com ja hem vist que passava a Estònia i, com també veurem, passa a Catalunya.

Finalment, pel que fa a les actituds lingüístiques en relació amb el català i el castellà, les quals havien de ser mesurades a la quarta part, observem aquí també que, en termes generals, les actituds cap a les dues llengües no són pas marcadament negatives en cap cas. Aquesta part tenia exactament la mateixa estructura que la tercera. La següent taula en resumeix els resultats obtinguts. Vegem-los i comentem-los més detalladament tot seguit.

Taula VI.3: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català i del castellà (mitjana entre 100 –totalment d’acord- i 0 –totalment en desacord)

	Total	L1CT	L1CS	BILING
1. És important saber parlar tant català com castellà	92	93	89	93
2. Es pot viure a Catalunya només en català	51	59	41	49
3. Si parles català i castellà, aleshores ets més intel·ligent	30	33	23	36
4. És difícil pels nens aprendre català i castellà perquè se’ls barregen conceptes	18	13	21	24
5. Saber parlar català i castellà t’ajuda molt a poder trobar feina	82	83	83	81
6. És important saber escriure en català i en castellà	91	94	86	90
7. Totes les escoles de Catalunya haurien d’ensenyar igual de bé tant català com castellà	85	83	87	88
8. En els llocs públics, el català i el castellà són essencials	79	77	82	81
9. Ser bilingüe no és una complicació	88	93	87	81
10. Em sap greu per aquelles persones que no saben parlar les dues llengües	63	71	53	59
11. Els nens a Catalunya haurien d’aprendre a parlar tant en català com en castellà	89	91	86	87
12. Les persones saben més coses si poden parlar les dues llengües	66	69	60	68
13. Les persones que parlen les dues llengües tenen més possibilitats de fer amics nous	63	67	58	64
14. El domini de les dues llengües és una característica més aviat de les generacions adultes	25	22	27	27
15. Si parles les dues llengües tens més possibilitats de ser promocionat a la feina	73	73	73	71
16. Els nens poden aprendre sense dificultat català, castellà i anglès com a llengua estrangera	88	91	85	84
17. Tant el català com el castellà haurien de ser importants, a Catalunya	78	73	83	83
18. Pots guanyar un millor sou si parles les dues llengües	65	63	67	66
19. No m’agradaria que la presència del castellà fos més gran que la del català, a Catalunya	75	91	50	72
20. Voldria que se’m considerés parlant tant de català com de castellà	76	71	80	81
21. Tothom a Catalunya hauria de parlar català i castellà	76	81	65	79
22. M’agradaria que els meus fills parlessin les dues llengües igual de bé	89	92	84	91
23. Les dues llengües poden conviure amb normalitat a Catalunya	81	76	87	83
24. Parlant només el castellà n’hi ha prou per viure a Catalunya	43	37	52	42
25. No m’agrada que a Catalunya la gent canviï de llengua i es posi a parlar en castellà des del moment que perceben que el seu interlocutor no és un parlant natiu de català	59	74	41	51

Com en les enquestes a Estònia, aquesta part ha trobat un més alt grau de consens, almenys si ens fixem només en els resultats del test ANOVA: no hi ha diferències estadísticament significatives entre els grups per raó d’L1 en 11 de les 25 afirmacions (l’1, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16 i 18) i en cinc de les afirmacions restants hi ha diferències significatives estadísticament, però són o poc importants o relativament poc importants, com per exemple en la número 3 (.043), la 4 (.036), la 6 (.025), la 20 (.044) i la 22 (.027).

És a dir que, generalitzant, tots tres grups estan d’acord que és important parlar les dues llengües, cosa que et podrà ajudar a trobar una millor feina o ser promocionat al treball i tots voldrien que els seus fills parlessin les dues llengües. Tots tres grups consideren que els nens poden aprendre el català i el castellà igual de bé, a més a més de l’anglès com a llengua estrangera, que és important saber escriure les dues llengües i que ser bilingüe no és cap complicació; que s’hauria d’ensenyar tant el català com el castellà a totes les escoles de

Catalunya i que les dues llengües haurien de ser igual d'importants a Catalunya. Pel que fa a aquesta darrera afirmació (número 17), veiem que són més aviat els grups L1CS i BILING els que hi estan més clarament a favor, mentre que el grup L1CT, tot i que també se situa a la banda del “sí”, no s’hi mostra tant d’acord. Podem veure aquesta actitud de reserva pel que fa a la importància del castellà a Catalunya per part del grup L1CT també a les afirmacions 23 i (sobretot) 19, on la diferència és encara més gran entre aquest grup i l’L1CS, especialment.

També podem veure que es destaca novament el valor integratiu del català sobretot tal com es percep pel grup L1CT: creuen més clarament que els altres dos grups que tothom a Catalunya hauria de parlar català i castellà, i més lleugerament que parlant només català n’hi ha prou per viure al Principat. De tota manera, aquesta darrera afirmació (número 2) tampoc troba un suport molt clar o ampli per part del grup L1CT; els altres dos grups se situen en una posició neutral, pel que fa a aquesta sentència. Tot sigui dit que el contrast amb l’afirmació contraposada (número 24), que diu que només amb el castellà n’hi ha prou per viure a Catalunya, els grups L1CS i BILING tampoc hi donen un suport clar, mentre que el grup L1CT hi està força més en contra. Per això, podem dir que no està clar si les persones enquestades creuen que n’hi ha prou amb una sola llengua per viure a Catalunya: només el grup L1CT demostra un lleugera inclinació per al català en aquest cas i una posició una mica més contrària a que aquesta llengua pugui ser el castellà, cosa que ens pot estranyar, ni que fos mínimament, perquè podem pensar que és més estesa la idea que es pot viure perfectament a Catalunya només en castellà més que no pas només en català. Podem interpretar que, en aquest sentit, els enquestats L1CT estan exposant més el seu desig que res més, o en la línia del que ja hem anat dient, estan accentuant el valor integratiu del català a Catalunya: si s’ha de viure en una sola llengua, tant per tant que sigui la catalana.

Finalment, vam voler mesurar quina era l’opinió dels enquestats en relació amb l’actitud coneguda com de “convergència lingüística” (afirmació 25). Veiem que el grup L1CT hi està clarament en contra: és a dir, està a favor de l’afirmació, la qual denota una opinió negativa d’aquesta actitud. Pel que fa als altres dos grups, la seva posició és potser més aviat neutra (sobretot en el cas dels BILING) o lleugerament favorable a aquesta actitud (és a dir, contrària a l’afirmació). Per tant, podem concloure que el grup L1CT detecta que aquesta és una actitud negativa per a la seva llengua, mentre que per als altres dos grups, no és pas que sigui tant així; com veurem tot seguit amb la presentació de les dades qualitatives,

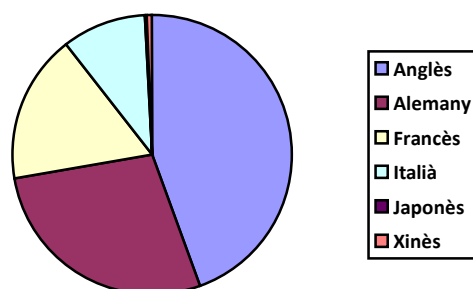
aquest és un dels temes que preocupen o que generen més debat. Però més important que això, a parer nostre, és que aquest resultat ens pot dur a pensar que és més aviat el grup L1CT el que té més interioritzat que això és així, que és, per tant, una afirmació “certa”, mentre que com hem vist, la realitat és força més complexa. Al mateix temps, també podem hipotetitzar que estem davant d’un grup L1CT els quals Pujolar *et al.* (2010) anomenarien *aguts*, és a dir, que demostrant una lleialtat lingüística més o menys accentuada, practiquen més aviat un “bilingüisme passiu”, amb poca tendència a la hibridació (*ibídem*).

VI.1.4. Les llengües estrangeres en la nostra mostra: coneixements i representacions

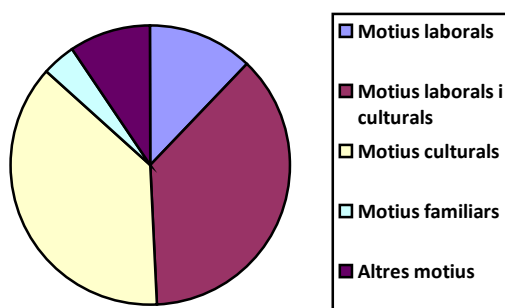
Per tal de cloure la presentació de les dades obtingudes de les enquestes que vam repartir als alumnes de l’escola d’idiomes on vam dur a terme part del nostre treball de camp a Barcelona, oferim a continuació les dades descriptives que mostren els seus coneixements i les seves representacions de les llengües estrangeres, així com dos apunts més molt breus: la percepció del nombre de parlants de català en connexió amb altres llengües de major, aproximadament igual i menor mida demolingüístic, i la seva opinió sobre quin creuen que serà el futur de les comunitats lingüístiques petites o mitjanes en el marc de la globalització.

En primer lloc, i tal com era d’esperar, la majoria dels enquestats estaven inscrits a cursos de llengua anglesa (un 51% van marcar que l’estudiaven). Un percentatge mitjà estudiaven alemany (32%) i francès (20%), i un percentatge més baix (11%) italià. De forma gairebé testimonial, tenim també estudiants de cursos de japonès i de xinès, amb un 0,5% de cada idioma.

Gràfic VI.7: Llengua que estudien els enquestats a l'escola

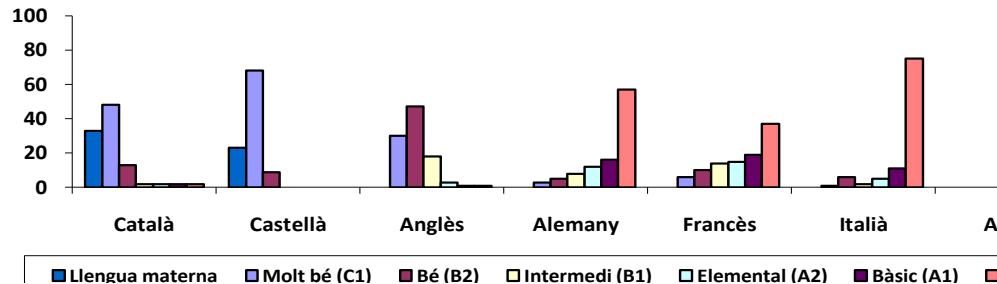
Pel que fa als motius indicats a l'hora de dir per què estudiaven aquestes llengües, gairebé tants enquestats van marcar l'opció "per interès cultural" com els que van escollir aquesta mateixa opció i la que deia "per motius laborals" (40% la primera i 39% la segona). Un 13% va indicar *només* l'opció "per motius laborals", mentre que un 10% va triar "per alguna altra raó", la qual si s'especificava, solia ser per viatjar o fer noves amistats. Un percentatge molt més reduït (un 4%) va marcar també l'opció "per motius familiars".

Gràfic VI.8: Motius pels quals els enquestats estudien aquestes llengües

Igual com en el cas de l'enquesta repartida a l'escola d'idiomes de Tallin, vam voler demanar als nostres enquestats quines altres llengües parlaven. Fent servir la mateixa escala (el marc europeu ALTE), per homogeneïtzar la declaració de nivell, vam proposar-los que marquessin una creu segons l'escala utilitzada en aquest marc d'avaluació, el qual està basat en una gradació de sis nivells, de l'A1 al C2, A1 essent el més elemental i C2 el nivell de

coneixement de l'idioma com un parlant natiu. El següent quadre resumeix les altres llengües que parlen els informants enquestats, amb els seus respectius nivells:

Gràfic VI.9: Altres llengües (estrangeres) que parlen i en quin nivell, %

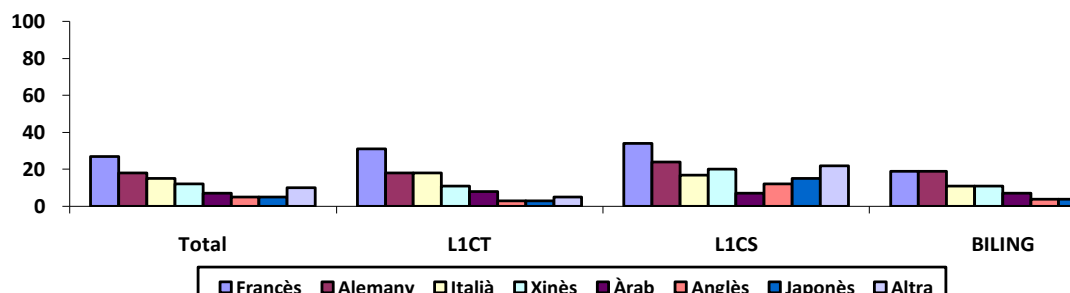

Val a dir que en els casos de les llengües “català” i “castellà”, no és tota la mostra sencera la que hem computat, sinó només els que van indicar la resposta “castellà” i “català” respectivament en la pregunta en què els vam demanar sobre quina llengua van aprendre primer a casa. També convé recordar que estem treballant amb dades declarades, és a dir, no estem observant nivells reals de les llengües dels nostres enquestats, cosa que, com ja sabem pot comportar certs biaixos a l'hora d'interpretar-les fidedignament. Veiem, doncs, que el grup que podríem considerar com de llengua primera castellana (d'ara endavant, L1CS), indiquen saber més bé el català que no al revés, és a dir, el grup de llengua primera catalana (des d'ara, L1CT) declara un més baix nivell de castellà. Fixem-nos en el primer nivell, el qual per cert, vam etiquetar com a “llengua materna” per tal que els enquestats poguessin indicar un nivell de llengua com el d'un “parlant natiu”. El grup L1CS indica que sap català a aquest nivell en un 33%, mentre que el grup L1CT ho diu del castellà en un 23%. Aquest segon grup presenta una major tendència a marcar el seu nivell de castellà com a “molt bo” (un 68%), mentre que l'L1CS tria aquesta opció per al català en un 48%.

Pel que fa al nivell declarat d'anglès de la mostra, podem considerar-lo relativament bo o força bo ja que, fora del nivell més alt (llengua materna), la majoria dels enquestats van escollir les altres tres opcions, essent la “bo” (B2), la qual correspondria a un nivell intermedi, la majoritària. Quant a altres llengües estrangeres, segueixen a molta més distància de l'anglès: el francès, l'alemany i l'italià, en aquest ordre.

També vam demanar-los quina llengua estudiarien ara mateix si en tinguessin l'opció. Majoritàriament, la balança es decanta a favor del francès: moltes persones argumentaven que ja l'han estudiat una mica i que els agradaria aprofundir-hi, o bé que simplement tenien un interès cultural. L'alemany és la segona opció més triada, seguida de l'italià i el xinès. Les raons argüïdes per triar l'alemany i el xinès són força semblants; totes giren al voltant del seu grau d'utilitat o d'importància: l'alemany “perquè em seria útil a la feina”, “perquè és una llengua molt important a Europa”, i el xinès “és la llengua més útil d'aprendre, després de l'anglès”, “per motius laborals”, “perquè serà important en el futur”, “en el futur serà necessari” o “és la llengua del futur”. En canvi, l'italià atrau més per “motius culturals”: proximitat lingüística, agrada com sona, interès personal, etc. A més distància d'aquestes, segueixen l'àrab, l'anglès i el japonès. Finalment, l'opció “altres”, que en l'agrupació total suma un 10% de respostes, resumeix un conjunt de diverses llengües entre les quals destaca, però, el rus. També hi trobem repetides el suec, el portuguès i l'euskera.

Gràfic VI.10: Llengües que estudiarien si tinguessin l'oportunitat, %

Si ens fixem en les respostes donades grup a grup, notem algunes diferències. Més enllà d'observar que el francès, l'alemany i l'italià predominen com a llengües triades com a primeres opcions, podem veure que, pel que fa al grup L1CS, el xinès és una opció amb una presència força més destacada que en els altres dos grups; de fet, supera fins i tot a l'italià com a quarta opció. També és molt triada l'opció “altres”, on aquí sí, dominen el rus i el portuguès. Val la pena remarcar, per entendre bé tots aquests percentatges, que en aquesta pregunta els enquestats podien marcar més d'una opció; d'aquí ve la diferència entre els diversos nivells de respostes entre els tres grups: com es pot veure, el grup L1CS va

assenyalar més d'una opció en molts més casos que no pas els altres dos grups. També destaquen en aquest mateix grup els força més alts nivells de japonès i d'anglès, en comparació amb els altres (L1CT i BILING).

Com ja dèiem en la introducció d'aquest subapartat i com a apunt complementari, els vam proposar que ordenessin una llista de llengües, entre les quals el català, segons el seu nombre de parlants. L'objectiu d'aquesta pregunta era veure quina era la percepció del nombre de parlants de català en contrast amb el d'altres llengües de molts més parlants, més o menys igual nombre, i molts menys. La llista de llengües era la següent: noruec, suec, finès, danès, estonià, hongarès, eslovè, gal·lès, grec, català, lituà, ucraïnès, bielorús, txec, serbocroat, eslovac, búlgar. El català es trobava exactament en la posició intermèdia (9 de 17), segons la computació de l'*Ethnologue* més recent (Gordon, 2005). La taula següent mostra els resultats d'aquesta pregunta dividits per grups de parlants.

Taula VI.11: Posició del català en relació amb altres llengües segons cada grup, %

Grup	Posició				
	1-3	4-7	8-10	11-13	14-17
L1CT	24,4	17,8	10	14,4	33,3
L1CS	21,1	39,5	13,2	7,9	18,4
BILING	13,3	36,7	16,7	13,3	20

Com es pot veure, el grup L1CT situa el català o molt per sobre o molt per sota de la seva posició real o aproximadament real a la llista. De fet, els percentatges majoritaris són als extrems: o en els primers llocs o, sobretot, en els últims. Per contra, el grup L1CS el col·loquen majoritàriament molt més per sobre del seu lloc, encara que també en un percentatge no gaire baix (el 18,4%), el situarien en les darreres posicions. En darrer terme, el grup BILING és el que més l'encerta en situar-lo on aproximadament estaria col·locat (un 16,7%), tot i que també majoritàriament el posen una mica més per sobre del que hauria de ser, o molt per sota.

És bastant difícil poder extreure qualssevol conclusions mínimament en ferm dels resultats que presentem en aquesta darrera taula. Per una banda, hem de reconèixer que el nombre de llengües proposades a la llista és relativament alt, i per l'altra, algunes de les que hi apareixen podia molt ben ser la primera vegada que les veien i que per tant, s'assabentaven

aleshores que existien com a llengua (podria ser fins i tot el cas de l'estonià mateix). Però que un percentatge gens menyspreable dels enquestats (més del 20% en els casos dels parlants L1CT i L1CS) col·loquin el català en les tres primeres posicions, per sobre de o igualant-lo en nombre de parlants amb llengües força més parlades, com l'ucraïnès, el serbocroat o el grec, és indicatiu, creiem, de fins a quin punt es desconeixen les realitats sociolingüístiques, no només del català mateix, sinó de moltes altres llengües europees. O el mateix podem dir si ens fixem en la part baixa de la taula: situar el català en les darreres posicions (cosa que fan aproximadament un 33% dels enquestats L1CT, per cert), és situar-lo a l'alçada de llengües com el lituà, l'eslovè, l'estonià o el gal·lès, les quals tenen un nombre de parlants relativament força inferior al de la llengua catalana. D'altra banda, el fet de situar el català en les darreres posicions trobem que també pot ser indicatiu de l'autopercepció de comunitat lingüística excessivament minoritària que moltes vegades tenim els catalanoparlants. I tot això, recordem-ho, entre una mostra que a priori semblaria més lingüísticament conscient o desperta, atès que són estudiants d'una escola d'idiomes, la majoria dels quals, a més a més, universitaris.

Per últim i també com a apunt complementari, se'ls formulava la següent pregunta, al final de l'enquesta: "Creus que les llengües petites i mitjanes sobreviuran en la globalització? Què t'ho fa pensar?" Val a dir que no tothom va contestar aquesta pregunta, però sí que un bon nombre ho va fer, si més no indicant simplement "sí" o "no" i una breu explicació de per què. Podem dir que la majoria dels enquestats són optimistes, ja que hem pogut comptabilitzar fins a 100 respostes clarament favorables al sí, més 29 que, tot i no dir explícitament "sí", declaraven que possiblement o que no ho sabien. La gran majoria de casos, a l'hora d'aportar una explicació, deien que "els parlants les seguiran utilitzant" o "és l'interès de tothom que se segueixin parlant", però també majoritàriament, sobretot en el cas dels indecisos, s'hi afegia una condició: que els governs o les institucions vetllin per aquestes llengües. De no ser així, és a dir, si les llengües no reben aquest suport institucional, no aconseguiran sobreviure en aquesta era actual. Per tant, tota llengua petita o mitjana que no sigui recolzada a nivell oficial, ho tindrà molt difícil per mantenir-se en el futur. Creiem que aquest pot ser un argument indicatiu del punt fins on la política lingüística catalana ha penetrat en el discurs popular, o almenys pel que fa als nostre enquestats: en justificar les mesures preses en aquest sentit, és a dir, per ajudar a la promoció del català i aturar-ne el seu

procés de substitució lingüística, tothom ha vist i ha cregut que era necessari, i és aquesta creença la que reproduïxen quan expliquen per què les comunitats lingüístiques petites o mitjanes necessiten d'un suport institucional. Alhora, no deixa de ser un argument curiós o fins a cert punt contradictori en el cas del grup L1CS, perquè tal com hem vist més amunt i com veurem també ampliat amb les dades qualitatives, són justament aquest conjunt de mesures institucionals les que els generen més reticències o incomoditats.

Però també vam recollir respostes negatives a aquesta pregunta, és a dir, més pessimistes (55 en total). Aquesta sèrie d'opinions giraven entorn de la idea que cada vegada s'aniran usant més les llengües amb major nombre de parlants, les quals cada vegada guanyaran més presència progressivament i aniran arraconant les llengües amb menys pes demolingüístic.

VI.1.4. Recopilació dels resultats dels qüestionaris

Per tancar aquesta primera secció de la presentació dels resultats del treball de camp realitzat a Catalunya, farem una pinzellada a tall de resum dels elements més desatacats que hem anat veient fins ara. Hem vist que la mostra enquestada és jove o relativament jove, que estudien majoritàriament anglès, alemany o francès i en menor mesura, italià, a l'escola d'idiomes. Que estudien aquestes llengües per motius laborals, laborals *i* culturals, o només culturals.

Hem remarcat que estem treballant amb dades declarades, dada important per tenir en compte a l'hora d'interpretar el nivell de les llengües que diuen que coneixen: hem vist com els enquestats que hem classificat com a L1CS declaren tenir un millor nivell de català que no els L1CT de castellà. Tota la mostra confessa saber més o menys bé l'anglès; el nivell d'altres llengües estrangeres és força més reduït, encapçalat pel francès i seguit per l'alemany i l'italià. Si tinguessin l'oportunitat d'estudiar una altra llengua, la majoria escolliria el francès, tot i que destaquen també l'alemany i l'italià, així com el xinès (sobretot entre el grup L1CS).

Pel que fa als usos lingüístics, hem vist com en contextos familiars, aquests usos solen mantenir-se més clarament diferenciats, mentre que en altres contextos, hi ha una mica més d'equilibri, en línies generals, un equilibri que hem convingut a anomenar desigual, ja que no és que les dues llengües s'usin per igual en tots els contextos, sinó que hem observat

que en línies generals, el català podria vincular-se més a usos més aviat formals (a la feina o a l'escola) mentre que el castellà guanyaria més pes percentual en contextos més relacionats amb el lleure.

Seguidament, hem entrat a observar la part principal de l'enquesta, la qual estava formada per les seccions segona, tercera i quarta. L'objectiu d'aquestes parts era mesurar el valor del català per part dels enquestats i les seves actituds lingüístiques en relació amb el català i el castellà. Hem pogut veure que, tot i que no es valori excessivament de manera negativa (amb l'excepció, possiblement, de la variable del lleure), el català no és tan positivament avaluat com el seu "homònim" estonià, és a dir, que per als mateixos contextos, els enquestats a Estònia dipositaven un major valor a la seva "llengua local" que no la mostra de Barcelona.

I seguint amb el paral·lelisme dels resultats trobats a Tallin, hem pogut veure que en l'enquesta catalana, les actituds lingüístiques dels parlants tampoc són excessivament negatives ni pel que fa al català ni per al castellà. Tothom valora positivament conèixer la llengua de l'altre, la qual pot arribar a ser útil en algun moment o per a determinades activitats, com ara en l'àmbit professional. Però també com observàvem a Estònia, on poden haver-hi certes friccions o diferències és a l'hora de demostrar la seva percepció de la necessitat d'unes polítiques oficials de protecció efectives, o de la convivència de les dues llengües en un mateix espai geogràfic determinat.

Finalment, com a apunts complementaris, hem presentat els resultats obtinguts a dues de les preguntes finals del qüestionari: per una banda, es demanava als enquestats que situessin el català en relació amb altres llengües quant al seu nombre de parlants; hem notat que, tot i que havia d'ocupar una posició exactament intermèdia, la majoria dels enquestats l'han situat o molt per sobre o molt per sota, amb la qual cosa hem conclòs temptativament que en general, es desconeix força tant la realitat sociolingüística de la llengua catalana com la de moltes altres comunitats lingüístiques a Europa. I per altra banda, els formulàvem la pregunta sobre com creien ells que la globalització afectaria les llengües petites i mitjanes i si aquestes hi sobreviurien. La majoria de respostes, com hem vist, han sigut positives, moltes d'elles, però, lligades a una condició: que aquestes llengües rebin suport institucional; en cas contrari, no hi tindran res a fer. D'altra banda, les respostes negatives, que també n'hi ha

hagut, com hem vist, afirmaven que aquest tipus de llengües no sobreviuran en la globalització perquè les de major pes demolingüístic acabaran imposant-se arreu.

VI.2. Dades qualitatives (grups de discussió, entrevistes i observació participativa)

Novament seguint la mateixa estructura com en el capítol dedicat als resultats del treball de camp dut a terme a Estònia, en aquest apartat presentarem els resultats del treball elaborat a Catalunya a partir de les tècniques qualitatives⁸⁵. Presentarem les opinions de les persones a qui vam entrevistar i de les que van prendre part en els grups de discussió. A més a més, farem notar els elements més rellevants que vam poder extreure del nostre treball d'observació participativa. Anirem desglossant, tema per tema, les opinions de cada grup, començant pels que més atenció van concentrar i intentant traçar un fil argumentador que passi per tots els temes més importants, contrastant les visions de cadascú.

Com a nota prèvia rellevant i important de tenir en compte, metodològicament parlant, és que a diferència de la realitat estudiada a Estònia, a Catalunya jo era un nadiu, amb la qual cosa la meua “vigilància epistèmica”, com diria Bourdieu, pot haver estat més difícil de controlar, i la meua simple presència, com a català i com a membre d'un dels col·lectius investigats, podria haver estat un factor d'influència en les opinions dels meus informants i en el desenvolupament de les entrevistes en si. Per això, i a l'hora de dur a terme el grup de discussió entre els parlants de llengua primera castellana, va ser una col·laboradora meua qui el va conduir, la llengua primera de la qual és també la castellana, amb la qual cosa ens semblava que controlaríem més aquest factor potencialment distorsionador.

Una diferència destacada quant a la presentació dels resultats del treball a Catalunya en relació amb els d'Estònia és que aquí destriarem de manera més explícita l'opinió dels experts que vam entrevistar dels de la resta d'informants. Hem trobat més adient fer-ho d'aquesta manera perquè els temes que vam tocar en aquestes entrevistes poden ser posats en paral·lel de forma més senzilla separant-los de les opinions de la resta d'entrevistats i per tant, serà més entenedor i quedarà més clar fent-ho d'aquesta manera a l'hora de presentar-ho.

---

⁸⁵ Es poden consultar els detalls metodològics i de la mostra d'estudi a l'apartat I.4, al capítol introductori.

Seguint la mateixa línia com en la presentació del treball d'Estònia, amb la finalitat de preservar l'anonimat de les persones que van concedir-nos les entrevistes o que van participar en els grups de discussió, aplicarem el mateix tipus de codi per referir-nos-hi, el qual, recordem-ho, també ens és informatiu: la primera inicial del codi és la del nom de l'entrevistador, la segona és la de la inicial del nom de l'entrevistat. A continuació apareix un nombre, el qual fa referència a la generació a què pertany l'entrevistat: 1 (si té menys de 30 anys), 2 (si té entre 30 i 50 anys d'edat) i 3 (si té més de 50 anys). Després del nombre, trobem una altra inicial: H o D, que distingeix el gènere de l'entrevistat (Home o Dona). Tot seguit apareix una nova inicial: fa referència a la professió de la persona entrevistada: E (Estudiant), TQ (Treballador Qualificat), TNQ (Treballador No Qualificat), EMP (Empresari), PENS (Pensionista), i EXP (Expert). I finalment, s'afegeix informació sobre quina és la llengua inicial d'aquella persona en concret: L1CT (català), L1CS (castellà), BILING (bilingüe familiar català-castellà) o L1OTHER (una altra). Per exemple, el codi JC1DEL1CT significa que aquesta persona ha estat entrevistada per mi mateix, que el seu nom comença per C, que és una noia de menys de 30 anys, estudiant i de llengua primera catalana. A vegades, al costat de la lletra inicial del seu nom n'hi trobem una altra, la qual correspondrà a la del seu cognom.

Com en el cas de la presentació dels resultats del treball a Estònia, anirem citant els fragments de les entrevistes i dels grups de discussió amb una referència, la qual correspon a l'extracte que podrà consultar-se sencer a l'annex. Hem cregut que d'aquesta manera alleugerirem la lectura del text, fent-la més fluïda.

VI.2.1. El català, llengua de treball

Tal com vèiem en presentar els resultats de les enquestes, concretament en l'apartat dels usos lingüístics de la nostra mostra, s'observava un lleuger favoritisme per al català en entorns laborals. Com veurem tot seguit amb les següents opinions extretes de les entrevistes i dels grups de discussió, sembla que hi ha una lleugera diversitat d'opinions en relació amb la necessitat d'aquesta llengua a la feina en funció de la llengua primera de qui opina: els L1CT o BILING, pels quals el català és una llengua molt propera o més aviat propera, no semblen afirmar d'una manera tan convençuda que aquesta és una llengua necessària per trobar feina

o per accedir a un lloc de treball més ben pagat. En canvi, el grup L1CS ho creuen més clarament, o això sembla ser a partir de les nostres dades. Podríem hipotetitzar que en ser parlants ja d'aquesta llengua, no són tan conscients de que calgui o no, perquè ells ja la tenen entre les del seu repertori lingüístic per defecte, mentre que l'altre grup, per contra, serien força més conscients d'aquesta necessitat ja que l'han d'incorporar de forma més efectiva i conscient.

Observem que hi ha un deix dubitatiu en les seves opinions (“No ho sé”, “Jo suposo que sí”, “si no el tens, et perjudica, però tenir-lo tampoc t’ajuda”), però també, sobretot en les opinions [VI.2.1.2] i [VI.2.1.3] hi ha la idea que “en determinats sectors, és una cosa imprescindible” o “segurament tindries accés a unes feines més restringides”, és a dir, és com el que ens argumentaven alguns parlants d'estonià quan eren preguntats sobre si es podia viure a Estònia sense parlar estonià i deien que sí, que perfectament, però amb algunes limitacions (vegeu l'opinió [IV.2.3.6]). Així, doncs, els parlants d'aquestes llengües, com que ells ja les parlen, no les perceben tant necessàriament imprescindibles en el món laboral, excepte per alguns contextos de l'administració, segurament. Contrastem-ho amb les opinions del grup L1CS (vegeu [VI.2.1.4] i [VI.2.1.5]).

D'entrada, fixem-nos que aquests dos fragments que citem no van introduïts amb la pregunta de si el català els sembla necessari o no *a la feina*. Més aviat, se'ls preguntava si era important per ells saber parlar català o no ([VI.2.1.4]), o bé pels moments en què havien sentit la necessitat de parlar-lo millor ([VI.2.1.5]) i ells mateixos es van situar directament en aquest context laboral. És claríssim en el primer d'aquests dos fragments: a la pregunta “és important per vosaltres saber parlar català i castellà, a Catalunya?” la resposta va ser “Depende qué tipo de trabajos”. Novament, doncs, surt també la idea, com ja comentaven els grups L1CT i BILING, tal com vèiem més amunt, que no per a totes les feines és un requeriment.

Tot plegat ens recorda una mica el que també hem vist que passava en el fragment [IV.2.3.1] quan un parlant russòfon, preguntat sobre si creia que era important parlar bé estonià, ell mateix, sense nosaltres haver-li preguntat explícitament que ens digués on, quan, amb qui ni per què, se circumscribia ràpidament en l'àmbit laboral. I també és quelcom que passa en el següent fragment, extret del grup de discussió, on s'estava parlant de la integració i del paper de la llengua en aquest sentit. En un altre fragment (del grup de discussió L1CS, a

[VI.2.1.6]) aquest grup de parlants, relativament més joves que l'informant JC2HTQL1CS el qual acabem de veure explicant-se en aquests termes, tenen igualment clar que el català “és imprescindible” “tal com estan les coses ara mateix, no et pots permetre, a sobre, no parlar-lo”, tot i i no tenir aquests problemes igual de severos amb la fluïdesa de la llengua.

En definitiva, aquests exemples demostren el que ja hem anat comentant més o menys extensament en el capítol anterior quan hem parlat del concepte de mudes tal com el presenten Pujolar *et al.* (2010) i Woolard (2010). Sobretot en el cas dels parlants L1CS que hem vist quan parlaven de la importància del català en el món laboral, encara que no l'hi utilitzin sempre ni en exclusiva, aquest és un àmbit en què hi hauran de recórrer i per tant, hauran de *mudar*, conscientment o inconscient.

VI.2.2. El català i els catalans

Tal com també trobàvem en les entrevistes amb els informants de llengua primera estoniana, el grup L1CT sol relacionar la seva llengua a aspectes molt sentimentals o amb components més aviat de caràcter emocional, cosa que també ens pot portar a veure-hi reflectida, tal com observarem en els següents fragments, una certa ideologia de l'autenticitat (Woolard, 2008a i 2008b), tal com ha estat descrita més amunt i comentada per al cas estonià, com diem. Però també és cert, segurament, que no és una autenticitat tan marcada com en els casos que vèiem en les entrevistes de Tallin. Vegem-ho a [VI.2.2.1] i [VI.2.2.2].

Diem que potser és una autenticitat no tan marcada tampoc hem pogut trobar-ne tants fragments com en les entrevistes d'Estònia, que girin entorn d'arguments d'aquest tipus. I tampoc són elaboracions tan esteses i més o menys detallades com les que vèiem, per exemple, en el fragment [IV.2.4.1] en què dos parlants de llengua primera estoniana arribaven a dir que els agrada la seva llengua perquè “no és anònima”. Segurament una de les raons per les quals no hem trobat tants arguments d'aquesta mena és que la situació present a Catalunya és degut a l'evolució que ha viscut la llengua catalana en les darreres dècades, de la qual ja n'hem donat fe en el capítol anterior (vg. V.2.1 i V.2.3). En poques paraules, el català ja no es veu exclusivament com “la llengua que els catalans fan servir per parlar amb altres catalans” (entengui's amb els “catalans de tota la vida”), sinó com la llengua de Catalunya en general. En almenys una de les entrevistes (a [VI.2.2.3]), amb una parlant

bilingüe de trenta-i-pocs anys podem afirmar haver capturat aquest argument: “Crec que el que està passant ara no era possible fa vint anys. Jo ara tinc amics estrangers o de, que han vingut aquí i parlen català com a, és la llengua que utilitzem entre nosaltres i això, no ho sé, per mi era impensable fa vint anys, o fa quinze anys. Sí, sí. I llavors tot això crec que ha canviat molt, i això és una part positiva de la situació sociolingüística. Perquè a més a més s'està canviant una mica la concepció del català, no? que ja no és una llengua tampoc, que pots utilitzar amb la gent de fora, una llengua amb totes les, una llengua “normal” entre cometes, i això està molt bé.”

Trobem interessant aquí particularment l'ús de la paraula “normal”, amb la qual trobem ressonàncies amb el treball que presentàvem de Frekko (2009), i en aquest sentit “normal” aquí seria el “normal (2)” segons la proposta d'aquesta autora, és a dir, que en l'opinió d'aquesta noia, s'hauria avançat en el sentit de crear una llengua d'ús públic la qual pugui ser utilitzada per tothom i en la qual tothom s'hi senti identificat.

Més endavant aprofundirem en la qüestió de quina percepció tenen els nostres entrevistats sobre la situació sociolingüística que s'està configurant a Catalunya més àmpliament. El que és interessant aquí, però, és observar això que dèiem, que “pots utilitzar el català amb la gent de fora” perquè és “una llengua “normal” entre cometes, i això està molt bé”. Va ser justament en aquesta mateixa entrevista i amb aquesta parlant bilingüe on també trobaríem una possible explicació o causa de per què el català podria haver entrat en un procés de “desautenticació”, tal com l'exposàvem en el capítol anterior (vg. V.2.3). Ho veiem també en el fragment [VI.2.2.4], en què comentàvem el perquè hi ha gent a Catalunya que encara no es decideixen a parlar en català.

És a dir, aquesta noia “ha notat un canvi” perquè “ara hi ha una barreja tan gran que ser fill d'andalús ja no és res.” A més, segons ella, si algú té dret a tenir “accent anglès” a l'hora de parlar català, per què no s'hauria de poder tenir el mateix dret a tenir un “accent espanyol”? Novament, observem un altre paral·lelisme amb el que ja vèiem que passa a Estònia, amb la diferència que el cas català potser estarà prenent una nova fesomia: parlar estonià amb accent també és una marca, però només (o especialment) un accent, el rus. Com dèiem, moltes valoracions de l'estonià que parlen els russòfons solen acabar amb la sentència “sí que parla molt bé l'estonià, però se li nota l'accent”. A Catalunya, repetim, aquesta situació podria ja haver fet un tomb, cosa que va totalment en la línia de les investigacions

prèvies que s'han fet en aquest sentit, especialment les que vèiem als punts V.2.1 i V.2.3 del capítol anterior.

Però ja que esmentàvem els parlars del català amb un accent anglès, fixem-nos justament en l'extracte [VI.2.2.5], en què apareix conjugada la percepció de l'autenticitat del català per part d'un parlant anglòfon, i fixem-nos també amb l'exemple que comenten ell i la seva companya (de llengua primera catalana), el qual aportaria els fonaments d'aquesta percepció i el qual indicaria que, efectivament, segueix havent-hi aquest sentiment de “grata sorpresa” en el moment en què hom es troba un parlant d'anglès fent servir el català, o si més no, intentant-ho. Un indicador clar, a parer nostre, del que també exposàvem abans, quan dèiem que el valor identitari del català, la seva autenticitat, és un valor no pas esgotat, al contrari. Veiem que ell mateix recull la idea que comentava la parlant bilingüe a la qual citàvem just abans: “if you're Spanish and you're learning Catalan, people think you should do it anyway, but if you're a foreigner from outside Spain, everybody notices it more.”

Més endavant, en aquesta mateixa entrevista, la companya d'aquest xicot anglès comentava el que podríem considerar potser un tipus diferent d'autenticitat no tant vinculat directament amb la llengua pròpiament dita, sinó amb aspectes més aviat de caràcter territorial, perquè ella, segons deia i tal com veurem, ha notat que la seva percepció de Catalunya i de la seva identitat ha canviat en el moment en què ha començat a viatjar i “s'ha mogut d'aquest país”. Tot i que l'extracte [VI.2.2.6], on apareix aquest fragment, potser no se situï tan directament en la línia del que fins ara comentàvem aquí, sí que creiem que podria ser indicatiu de que alguna cosa està canviant en ella i en la seva percepció del català i el valor de les llengües. Insistia molt, aquesta informant, que és un canvi que ha de venir donat per una experiència viscuda a nivell molt personal, la qual servirà per destapar i fer créixer tota una colla de noves sensacions i/o percepcions del català que no es tenien abans. Ho comentava ella mateixa justament en aquest sentit en l'extracte [VI.2.2.7]. Un canvi que potser aniria en el sentit del que vèiem en Boix (1993), que *triar* la llengua de l'altre *no és trair* al teu propi grup, que ens allunya del patiment per la llengua (Woolard, 2008a), tal com el descriu Larreula (2002), i que reforça la idea que d'aquesta manera, es pot fomentar una percepció del català com una eina més útil sobretot a nivell integratiu, perquè l'allunya d'una imposició massa forçada, un aspecte que de seguida comentarem en el següent punt.

Finalment, per tancar aquest apartat, aportem tres cites més ([VI.2.2.8], [VI.2.2.9] i [VI.2.2.10]) que anirien més en la línia de com la llengua catalana és determinant o no a l'hora de definir la identitat catalana. Per als uns (L1CT i BILING) ho seria clarament, de manera “fonamental”, com era d’esperar, “perquè et marca políticament” o perquè “és el que més ens separa de la resta d’Espanya”, mentre que per als altres (L1CS) no seria tant així, perquè “un catalán no es más catalán por hablar catalán”.

És a dir, els uns vehiculen la identitat catalana a través sobretot de la llengua i els altres, del territori. Segurament, un matís important que podríem introduir en comentar aquest darrer fragment és que aquest parlant de llengua primera castellana el que estava intentant fer era criticar la idea que no hi hauria d’haver “catalans de primera” i “catalans de segona” per raons lingüístiques, és a dir, potser estava provant d’aportar una crítica a l’estructura social o socioeconòmica, més que no pas identitària i cultural. En qualsevol cas, hi ha un deix negatiu perceptible en aquesta cita, el qual veurem que d’alguna manera ressona en altres parts d’aquesta i d’altres entrevistes amb parlants d’L1CS.

VI.2.3. La percepció del català com a imposició

Un dels temes que més ressentiment o males sensacions sembla generar entre els parlants de llengua primera castellana que vam poder entrevistar és el fet de notar a vegades que el català s’imposa de manera massa coercitiva, en la seva opinió, sobretot en contextos com a l’escola o en la legislació promoguda des de la Generalitat. Els primers dos fragments que trobem en aquest sentit ([VI.2.3.1] i [VI.2.3.2]) giren al voltant justament d’aquests dos punts, i s’afirma que està bé que els nens estudiïn en català, en el fons és bo, però que tampoc és necessari que “surtin fets uns nacionalistes.”

En aquesta mateixa línia de debat trobem d’altres opinions (vegeu [VI.2.3.3]) aportades novament per un parlant de llengua primera anglesa: en el seu punt de vista, no és bo obligar ni posar sancions o multes per no etiquetar en català o per no parlar-lo en un lloc de treball d’atenció al públic. Per ell, és important el fet que tothom pugui mantenir la seva capacitat d’elecció i tenir total llibertat d’utilitzar les llengües com li plagui, i castigar algú per fer servir la llengua que ell vol, no està bé. Prosseguint en aquesta mateixa línia, són dignes de destacar unes quantes opinions més extrems del grup de discussió L1CS. En

l'extracte [VI.2.3.4], per exemple, s'afirma el que acabem de veure, que hi hauria d'haver sempre la possibilitat de poder fer-ho tot en castellà, perquè “las dos lenguas son igualmente oficiales” i es fa ressò del que ja apareixia en l'anterior fragment que vèiem d'aquest grup ([VI.2.3.2]), en el sentit que “a mí, el catalán me gusta, pero...”

Són interessants els dos darrers torns de paraula entre AYI1HEL1CS i AYP1HEL1CS, en què el primer diu “pero en el tema burocrático también es más...”, volent dir que des de l'administració, això potser seria una mica complicat, i el segon respon que bé, “que un escrito te lo den en catalán, bueno. Si te lo...” i aquí s'atura i no completa la frase que anava a dir, que intuïtivament podríem pensar que podria haver dit “si te lo traducen”, però no ho diu obertament. I és que tenen la sensació que, encara que no fos tan obligatori en l'educació, se seguiria parlant, perquè “todos los que lo hablan lo quieren conservar” (vegeu [VI.2.3.5]).

Part del ressentiment amb el sistema d'immersió lingüística, però, podria venir donat perquè senten que “nos han culturalizado”, una sensació que ja havíem pogut extreure de converses amb altres parlants de llengua primera castellana a Catalunya i que aquí hem pogut enregistrar. Com diuen a [VI.2.3.6], “parece una tontería”, però pot ser quelcom que mirat de més a prop, no ho vegin com una cosa tan supèrflua, en el fons.

En definitiva, trobem que aquestes opinions, sobretot les d'aquest grup de més joves, se situarien en la línia d'una més o menys bel·ligerància contra el català vehiculada a través de la defensa oberta i desacomplexada del castellà a Catalunya, a la qual es dóna suport minoritàriament des del Principat mateix, però sobretot des de fora, des de la resta de l'Estat –a parer nostre.

Finalment, per tancar aquest apartat, acabarem citant un intercanvi d'opinions (vegeu [VI.2.3.7]) entre dos parlants els quals ja han aparegut més amunt. Aquí, l'informant JJ1HEL1CT replica les opinions del seu company en relació amb el fet que “el català s'imposi” i que es multi o se sancioni a empreses o persones “per no parlar català”. Trobem il·lustratius alguns dels arguments que aporta aquest informant, sobretot, si més no, per destacar que a vegades són debats que produeixen opinions esbiaixades o poc fonamentades (sobretot, per exemple, amb el tema de les retolacions i les multes als establiments per no retolar en català), i per subratllar que “a vegades, la política no és prou intel·ligent”, tal com diu ell.

VI.2.4. El castellà, “una lengua más flexible”

Un altre dels temes destacats i del qual es va parlar també força en les entrevistes i/o grups de discussió era el sentiment de comoditat que els parlants notaven a l'hora de fer servir les seves llengües i que podia esdevenir un impediment o una barrera important a l'hora de fer servir una llengua que no és la seva primera, amb la qual se sentiran normalment menys còmodes. Per exemple, fixem-nos primerament en el fragment [VI.2.4.1], extret d'una entrevista amb dos parlants de castellà com a llengua primera, els quals ja hem anat llegint en anteriors extractes.

Novament, trobem més evidències sobre les *mudes* que practiquen aquests parlants L1CS, com ja hem anat comentant anteriorment. És curiós, però, que en aquest fragment diuen que “cambias el *xip* automáticamente y no te cuesta”, mentre que abans, quan els preguntàvem quan havien pensat que haurien volgut saber parlar millor el català, ens deien, sense dubtar-ho, que a la feina, “porque te cuesta un huevo”, deia el mateix parlant. Podem suposar, però, que aquí no s'està referint a cap context en concret, sinó que en general, en la vida diària, no és una cosa que sigui un tema tan important.

El que es nota força, però, és la sensació que si només estudies la llengua a l'escola, de manera formal, i no fas servir de forma espontània, en el teu dia a dia, costa més d'adquirir-hi certa fluïdesa. Ho deia el mateix parlant JC2HTQL1CS més amunt, quan afirmava que “lo estudias sólo en la escuela”. En un fragment d'aquesta mateixa entrevista (a [VI.2.4.2]), però, prenia una forma diferent: en el fons notem que hi ha el mateix, aquesta idea que en castellà se senten més còmodes perquè hi tenen més fluïdesa, però la forma com es verbalitza aquest pensament és, com a mínim, força original, en la nostra opinió: explica que el castellà és “més evolucionat que el català” perquè va sorgir posteriorment del llatí, és a dir, que el català, “amb l'occità” i d'altres llengües es formen primer, de manera que són més antigues (potser volia verbalitzar que són més arcaïques, i d'aquí la seva sensació de menys flexibilitat amb aquesta llengua).

Aquesta falta de “fluïdesa” o de “flexibilitat” del català és el que justament documentava ja Frekko en el seu estudi (2009), tal com vèiem. D'altra banda, a vegades aquesta sensació també la tenen els parlants de llengua primera catalana en relació amb el

castellà, que tot i formular la idea en termes una mica diferents, vénen a dir que els costa parlar castellà perquè no el parlen mai, o almenys aquesta va ser la sensació que van tenir durant un temps. Per entendre aquest seu punt de vista, tal com llegirem en el diàleg que presentem a continuació, hem de tenir present que aquestes opinions són les d'uns informants molt concrets i segurament no àmpliament majoritaris d'entre el grup de catalanoparlants, tot i que potser sí fins a cert punt representatius. Estem davant les opinions d'uns informants procedents d'un territori concret del domini lingüístic del català: són d'un poble del nord d'Osona, però han viscut i porten vivint i treballant a Barcelona o a l'àrea metropolitana fa més d'una dècada (dos d'ells) i gairebé en farà una (el tercer). Per tant, cal entendre aquest canvi de context com el *trigger point*, el gallet que acciona la percepció que tenen sobre la poca comoditat amb què es troben parlant en castellà, perquè a la capital catalana aquesta llengua se'ls fa molt més present i en segons quins moments, necessària, cosa que en molt poques ocasions passaria al seu poble d'origen. És a dir, quan aquests parlants han hagut de *mudar* a l'altra llengua, per fer servir un altre cop la terminologia de Pujolar *et al.* (2010a i 2010b), els ha estat igual de difícil com per als L1CS que han mutat al català.

En resum, en aquest fragment que volem destacar ([VI.2.4.3]) es comenta que és aquesta “falta de pràctica” el que arribant a Barcelona “els sobta, però no perquè diguis “no sé castellà”, sinó que el problema és que no t'expresses amb la mateixa facilitat que ho fas en català”, com hem vist que deia JGR1HTQL1CT. És interessant també observar la distinció que fan entre els tipus de contextos: més formal (a la feina) i menys formal (amb amics), on en el primer, encara que cometis errors, ningú es riu de tu, perquè estàs parlant de temes seriosos (tot i que també poden ser els que més tensió puguin generar-los com a parlants de castellà com a segona llengua, un motiu d'estrès afegit al de la situació comunicativa en si), mentre que en el segon, la situació és més propensa perquè puguis rebre mofes o la gent es rigui de tu, sobretot també *pel teu accent*. El mateix parlant JGR1HTQL1CT fa un moviment interessant a l'hora de parlar dels accents. Primer, fa referència al castellà de Catalunya o dels parlants de català com a primera llengua, dient que a vegades, en segons quins contextos o ambients, fa servir aquest “castellà de pagès” que diu ell, en clau humorística, cosa que podríem interpretar com una autenticació del seu castellà, perquè el distingeix com a membre d'un col·lectiu concret, l'identifica i el fa “més real”, fet que ara pot controlar a voluntat seva, mentre que “al principi, no, i aquesta és la diferència.” I en la darrera part del

paràgraf s’hi introdueix, encara que potser no del tot directament, la diferenciació entre “el català real” i “el de Barcelona”, com veiem quan comenta que quan ell i un company seu de la mateixa regió d’on procedeix ell, si coincidien al bar de la facultat on estudiaven i es posaven a parlar en català entre ells, encara que qui els estigués escoltant fos també catalanoparlant o algú que entengués el català de Barcelona, a ells no els entenien perquè “parlaven amb massa accent o amb un accent massa tancat”, com se sol dir, tot i que ell no ho verbalitzi així literalment.

Relacionat amb aquest tema del major sentiment de comoditat en una llengua o l’altra, els parlants bilingües a qui vam entrevistar també tenen alguns arguments interessants a aportar. Per exemple, a [VI.2.4.4] i [VI.2.4.5] hi ha una mena de temor, per part seva, per intentar no produir castellanismes quan parlen català, o com en el cas de la informant en el segon extracte, hi ha més temor en aquest sentit que no pas al revés, és a dir, no és tan greu si quan parles castellà dius alguna catalanada, però al revés sí. Podem intuir aquí, segurament, una certa ideologia de l’estàndard (fixem-nos sobretot en la darrera intervenció de la segona informant: “a vegades el meu català no és estàndard”), una ideologia que pot provocar algun tipus de tensió, que si bé aquests informants semblen controlar relativament bé (en el fons, són bilingües), potser altres vegades no és així (recordem la primera de les cites que presentàvem en aquest mateix subapartat en què uns parlants L1CS afirmaven que “el castellà és més flexible”). És interessant la diferenciació que apunta la darrera informant, quan diu que potser és una *qüestió de registres*, cosa que novament ens sona molt a la “manca de registres del català” de què parla Frekko (2009). Aquest tema apareixia repetit en una altra entrevista (a [VI.2.4.6]), en aquest cas amb un informant L1CT, i tot i que potser en termes lleugerament diferents al que ens deia la nostra informant bilingüe, creiem interessant presentar què ens deia aquest xicot, en aquest sentit. Segons ell, potser és “aquesta obsessió tan catalana per la correcció” el que ha anat posant més pressió del compte als que fan servir aquesta llengua, especialment com la seva segona, però fins i tot també als que la tenen com a primera, com en el seu cas, que en segons quins determinats moments s’acaba trobant més còmode en castellà perquè sent que és una llengua “més *suelta*, en la qual no hi ha aquesta rigidesa hi t’hi trobes més còmode.”

Tot això, i encara que ara potser ens desviarem una mica del tema central d’aquest subapartat, ho vam acabar lligant amb la idea recurrent que a vegades apareix

intermitentment en els mitjans de comunicació i entre els cercles de *llenguaferits*: el temor que el català s'acabi erosionant tant que finalment passi a ser més aviat un dialecte del castellà. Dos dels informants que acabem de citar, la noia bilingüe i el xicot L1CT, ens deien, referent a aquest tema (a [VI.2.4.7] i [VI.2.4.8]) que en certa mesura sí que es nota aquest temor, o almenys ells així ho perceben, i segurament ho veuen com quelcom més aviat negatiu, cosa que en part justificaria, segons com, la pressió que noten que hi ha per una vigilància de la correcció del català, com ells mateixos comentaven que també noten de tant en tant. Perquè tal com ens deia JC2DEBILING “Crec que en certa mesura això ja ha passat a Barcelona. El català de Barcelona, de la meva generació, potser ja ha passat. Hi ha coses que no, que ja no formen part de la llengua i que tenen estructures que ja no és català. Fins i tot hi ha també molts catalanoparlants que ja parlen, que potser no saben parlar castellà però que també parlen un català sense pronoms o sense... Llavors, és possible que ja hagi passat això, en algunes zones.” O bé JFS2HEL1CT afegia que “clar, també el que passa és que topes amb els mitjans de comunicació que, per una banda són els màxims exponents de la propagació del model de llengua normalitzat, però per l'altra també són els que difonen aquestes estructures que dèiem d'apropament al castellà. I això, a molta gent, li grinyola. Li xiulen les orelles. I també hi ha un discurs molt apocalíptic. Precisament perquè no som un país normal, i aquesta és la gran qüestió”, perquè tal com conclouïa JC2DEBILING en el fragment anterior: “de vegades em preocupa, perquè clar, no és que hi hagi un canvi simètric, que totes les dues llengües s'estiguin acostant entre si. És un canvi bastant asimètric potser que el català té les de perdre.”

D'aquest aspecte, relacionat amb el temor d'una possible dialectalització del català en parlarem novament més endavant, quan presentem les opinions dels experts a qui vam poder entrevistar i que també van tenir-hi alguna cosa a dir-nos, en aquest sentit.

VI.2.5. La vergonya com a barrera important

En certa manera, relacionat amb el punt anterior, trobem un altre tema que apareix també en unes quantes de les entrevistes que vam dur a terme, i és el de la vergonya com a barrera important a l'hora de començar a parlar una llengua que no és ben bé la teva, o com a element que t'impedeix “deixar-te anar”. Ho vàiem en els primers extractes que citàvem en la

secció anterior, encara que el grup L1CS i l'L1CT ho expressessin en termes relativament distints (per als uns era que la seva llengua és “més flexible”, per als altres, que temien “ser dolents” en l'altra llengua). I també ho vèiem encara una mica més amunt, quan una de les nostres informants bilingües ens explicava que el que ha passat històricament és que molts parlants de castellà com a llengua primera no s'han decidit a parlar en català pel fet de sentir vergonya i perquè se'ls estigmatitzava pel seu accent. Pel que hem trobat, i sobretot això va sortir més aviat en el grup de discussió L1CS, aquest sentiment de vergonya sembla tenir força importància, tant per elles, que fins i tot havent estudiat en català, els costava fer aquest pas de llançar-se a parlar en català, com evidentment encara més per als seus familiars més grans. Donen fe d'aquest punt els extractes [VI.2.5.1], [VI.2.5.2] i [VI.2.5.3], del primer dels quals en destacaríem sobretot el següent fragment: “Y bueno, referente a eso que has dicho de cómo nos sentíamos en algún momento, cuando era pequeña sí que me acuerdo de eso, que me daba vergüenza entrar en las tiendas y a veces, optaba por la opción de decir vale, yo soy una de esas personas que no quiero hablar en catalán, que a mí me hablan en catalán y yo voy a hablar en castellano y nada, no pasa nada, todos tan contentos. Pero hubo un momento en que cambié, igual fue porque yo de pequeña no sabía pronunciar la erre, fui a la logopeda, y desde el primer momento que entré a la logopeda le hablé en catalán. Y el día que se enteró que yo era castellanoparlante dijo “no puede ser, porque tú hablas perfectamente en catalán, como si te lo hubieran enseñado en tu casa”. Y yo creo que eso me animó un poco. Y me dijo eso, que no, no aparentaba.” És a dir, no és tant el fet pròpiament dit que es riguin d'algú, sinó la percepció que té la persona que poden arribar a mofar-se d'ella. Aquesta noia ja s'havia autocatalogat com “una de esas personas que no quiero hablar en catalán, que a mí me hablan en catalán y yo voy a hablar en castellano”, però hi va haver un punt d'inflexió (comenta l'encontre amb la seva logopeda) que la va fer canviar.

Sobre aquest aspecte de percebre que pots ser objecte de mofes també s'hi expressava una companya del mateix grup de discussió, com veiem en el segon extracte: “Me acuerdo a veces entrar en una tienda y veías ahí el dependiente hablar en catalán y me daba vergüenza porque me daba vergüenza que mi amiga me oyera a mí hablar en catalán. Y no creo que lo hablase mal, porque nunca me han dicho “tú eres castellanoparlante”, pero me daba como vergüenza.” En el fons, l'aspecte de l'accent apareix com un element destacat en aquest sentit, tal com veiem en el tercer extracte: “Pero también creo que hay personas que son un

poco reticentes a aprenderlo porque les da vergüenza. Yo lo que creo es que hay mucha gente a la que le da vergüenza expresarse en catalán, porque el catalán es un idioma más difícil a nivel fonético. Y entonces las personas que son de Andalucía, como es mi caso, hablan muy mal el catalán. Te ríes mucho porque no saben pronunciar los sonidos correctamente, entonces se sienten un poco avergonzados. Yo creo que quizás por culpa de esa vergüenza (no sé si se habrán reído de ellos alguna vez o no), por culpa de esa vergüenza se cierran a aprender el idioma.”

Per tant, semblaria que aquesta sensació de sentir que es poden riure d'algú, més que el fet que això s'arribi a produir, pot arribar a actuar com un element detonador d'una barrera que dificulta el fet de començar a parlar en una llengua amb la qual no t'hi sents tan còmode. I en això, resulta força clar també que qui hi té un paper important és tant el que se sent ridiculitzat com el que posa en ridícul a l'altre. Segons la teoria de la ideologia de l'autenticitat, qui intenti parlar una llengua valorada a partir d'aquest constructe ideològic (que solen ser les llengües minoritàries o minoritzades), correrà un risc major d'haver d'enfrontar-se a justament aquest aspecte que comentem aquí, perquè tal com diu la definició d'aquesta ideologia lingüística, “accent matters” (Woolard, 2008b). Ara bé, també és cert que aquesta valoració dels accents no és patrimoni exclusiu d'aquest tipus de llengües valorades amb l'autenticitat, com també ja apunta la mateixa Woolard. En alguns fragments de les nostres entrevistes (vegeu [VI.2.5.4] i [VI.2.5.5]) s'observa que parlants de català o d'estonià com a L1 semblarien haver patit també algun tipus d'estigma a l'hora de parlar castellà o rus respectivament, i això, com en els casos anteriors, tampoc els hauria ajudat a sentir-se progressivament més còmodes en aquestes llengües; al contrari, més aviat hauria generat un rebuig i una negació a parlar aquesta altra llengua. “Antes hablaba con mucho acento, ahora lo dice bien”, es diu a [VI.2.5.4] sobre l'accent del seu company L1CT. És a dir, “accent matters” també a l'hora de parlar castellà i no sonar massa “pagès.”

I en el cas del rus parlat pels estonians, tres quarts del mateix. De fet, ens hem trobat també en diverses ocasions amb valoracions de l'accent dels estonians parlant rus per part dels russòfons. Sovint, als russòfons d'Estònia els grinyola molt l'accent que tenen els estonians quan parlen rus, perquè en estonià no hi són propis els sons fricativs retroflexs (/ʂ/, /ʐ/) ni els fricativs postalveolars palatalitzats (alveolopalatals) (/ç/), ni els africats postalveolars o alveolopalatals (/ʃs/, /dʒ/, /tʃ/); només apareixen en alguns manlleus,

freqüentment del rus mateix. En rus, en canvi, aquests sons hi són molt presents i són molt típics, amb paraules d'ús freqüent, com ara del menjament [шашлык] (sh ashlik) o [борщ] (borshch). Per tant, la valoració dels accents i el potencial estigmatitzador que aquest fet comporta no succeeix exclusivament entre els parlants de llengües minoritàries i/o minoritzades com a segona llengua, sinó que com veiem, també pot passar entre els parlants de llengües majoritàries (o majoritàries minoritzades, com les d'aquests contextos).

VI.2.6. Sobre la convergència lingüística cap al castellà

A Catalunya, aquesta percepció de l'accent en els parlants de castellà com a L1 de part dels L1CT és segurament un dels elements a la base del que es coneix com l'actitud de convergència lingüística al castellà, la qual correspon a una actitud de canviar de llengua i començar a parlar en castellà en el moment en què es percep que l'interlocutor amb qui es parla no és de llengua primera catalana. Vam voler preguntar als nostres informants, doncs, com vivien ells aquest hàbit i com el percebien a fi de documentar quins discursos hi ha al seu voltant.

“Hi ha molta gent que continua amb aquesta idea” ens deia un informant L1CT a [VI.2.6.1], la idea de que no canviar al castellà és percebut encara com una mostra de mala educació arrelada profundament amb el franquisme, segons ell, i és per això que es manté aquesta norma, conscientment o inconscient. L'important, creiem, és que sigui com sigui, es percep que és una actitud que no ha canviat, al contrari, que “la gent continua amb aquesta idea.” És a dir, que encara que hi hagi estudis que apuntin cap a una línia diferent, subratllant que aquest hàbit no és universal, tothom, en general, segueix reproduint *la creença* d'aquest fet com si fos únic i inapel·lable. I a vegades, la perpetuació d'aquest discurs pot arribar a generar algun conflicte més o menys punyent en els parlants, tant d'un grup com de l'altra. A [VI.2.6.2] veiem el cas de la parlant JRM2DTQL1CT, de la qual ja n'hem citat abans un fragment que anava en el sentit d'estar a favor d'un alleujament del patiment per la llengua: “El que passa que també et qüestionen fins a quin punt també arriba la integració aquesta. Penso en un noi que des del principi, vull dir, ell sabia que en [nom del seu company] era estranger i que no entenia català i que li costava el castellà. I em va vindre un dia i em va dir “el teu nòvio és molt anglès, no?” I li vaig dir “sí, bueno, igual que jo molt d'aquí, no ho sé”

I em diu “no, perquè és de poques paraules”. I clar, o sigui, és de poques paraules, però perquè ell li estava parlant en català, i com que en [nom del seu company] poques paraules entenia, ell deia que no li parlava en castellà. O li parlava en català o li parlava en anglès. De manera que a en [nom del seu company] li sabia greu dir-li “és que no t’entenc, parla’m en castellà, queestic aprenent, no?” I clar, de poques paraules perquè li deia “com estàs?” i ell deia “bé” “Tot va bé?” “Sí”. Clar, eren poques paraules perquè tampoc no en tenia.”

En resum, l’amic d’aquesta informant demostrava un cert grau d’intransigència i poca voluntat d’adaptació per tal de facilitar-li les coses al seu xicot, de parla anglesa. I era quelcom que aquesta parlant destacava amb un cert ressentiment amb el seu amic perquè “I ara fa poc, clar això era al principi, i ara fa poc aquest noi li va estar parlant i li va dir que això, que havia de practicar anglès i li va estar parlant tota una nit en anglès. I vaig pensar vale, això està bé, però no només quan a tu et convé, tío! O sigui, haver-li parlat també en anglès al principi, no? Que també hi ha molt d’això, hi ha molta gent de “o tot o res”. Bueno, doncs parla-li en català i ajuda’l també en castellà de tant en quant perquè vagi entenent.” És justament aquesta actitud del “o tot o res” que aquesta noia vol criticar, perquè com ja vèiem, per ella els usos lingüístics no equivalen a les lleialtats sempre unívocament.

Des d’un angle lleugerament diferent, potser pel fet de no estar tan directament afectats per aquest hàbit, entre el grup L1CS és on segurament trobem opinions més diverses sobre aquest tema. Per un cantó, ho valoren negativament, tot i que també entenen, segons ells, que es mantingui aquesta pràctica perquè, tal com observava el parlant L1CT en el primer extracte que citàvem més amunt en aquest subapartat, no canviar al castellà s’ha vinculat històricament amb una demostració de mala educació. Però ho veuen com una cosa negativa (vegeu [VI.2.6.3]) perquè “fa mala impressió” i perquè per a la integració, és millor seguir parlant sempre en català, sobretot amb els immigrants. En aquest mateix extracte s’elogia al seu amic L1CT, present en la conversa, perquè “hay pocos como él”, és a dir, que no canviïn al castellà i mantinguin una conversa bilingüe, cosa que per ells seria del tot normal i natural, perquè “si no te entiendo, ya te diré *ep*, oye, mira, que no te entiendo.” A [VI.2.6.4], un fragment d’aquesta mateixa entrevista, aquests parlants d’L1CS, que podem classificar com a aguts, fent servir la terminologia de Pujolar *et al.* (2010), en el sentit que no canvien mai o gairebé mai de llengua, perceben el fet que els L1CT s’adaptin a ells com a “un problema que tiene el catalanoparlante.” Han incorporat en el seu discurs la visió general

que es té a Catalunya dels canvis de codi com a quelcom problemàtic per al català, una “batalla perduda” per aquesta llengua, i reproduint-lo d’aquesta manera, es perd del tot l’altra cara de la moneda, que és que també succeeix que hi ha adaptacions a la inversa, tal com documenten també Pujolar et al. (2010) i d’altres estudis, des de Boix (1993) fins a articles més o menys recents de Woolard (2009 i 2010).

Pel seu cantó, els informants del grup de discussió L1CS (a [VI.2.6.5]) ho veien de manera més ambivalent. Per una banda, com els que acabem de veure, opinaven que és positiu seguir parlant en català, perquè de no ser així, serà més difícil que els que no en saben, n’acabin aprenent, i la llengua s’anirà perdent. Tanmateix, per altra banda, creuen que si és algú que no entén gens el català i que no és un immigrant procedent d’Amèrica Llatina, serà una bona opció passar-se al castellà, perquè “es parla més” i la finalitat, al cap i a la fi, és comunicar-se; o si no, una altra opció seria fer servir l’anglès: “Yo pienso que si una persona, a ver, que está bien, porque también tienen que aprender a hablarlo. Yo lo que haría, si yo fuera una persona catalanoparlante y me encuentro a uno que no lo entiende voy a cambiar al castellano automáticamente. Eso sí, si es una persona que me encuentro a diario, igual le preguntaría si está interesado en que le hable en catalán para que aprenda. Pero sobre todo, lo que veo muy, por ejemplo mi abuela no es de aquí, es de [ciutat del nord-oest de l’estat espanyol], a veces viene a vernos y claro, ella no es de aquí, ella no lo entiende, el catalán, y a veces se ha encontrado que va a una tienda y no le cambian al castellano. Para mí esto es una falta de respeto, porque es una persona mayor que viene aquí diez días y no tiene por qué escuchar una lengua que no es la suya, pero para otras cosas, pues sí que lo veo bien. Si es una persona que está interesado en aprender, sí. Pero una persona mayor o lo que sea, pues...”

És a dir, en l’opinió d’aquesta participant del grup de discussió, està bé que els catalanoparlants mantinguin la seva llengua sempre i quan sigui algú amb qui es troben habitualment i estigui interessat en aprendre català. Si és algú que ve de fora, que parla una altra llengua i que a més a més és una persona gran, “no té per què escoltar una llengua que no és la seva.” Si no, és una “falta de respeto.”

VI.2.7. Conflictes per motius (extra)lingüístics

Aquesta secció que encetem aquí està dedicada als relats que hem pogut extreure de les entrevistes i els grups de discussió que van girar entorn dels relats d'episodis conflictius generats per motius (extra)lingüístics tal com van ser viscuts pels nostres informants. Posem extra entre parèntesi perquè, com veurem, tot i que sovint es vulgui posar èmfasi en la seva naturalesa lingüística, no sempre ho són, de lingüístics, tal com d'altra banda l'observació quotidiana de la realitat sociolingüística de Barcelona i de Catalunya en general ens faria preveure. A [VI.2.7.1] i [VI.2.7.2], dos extractes de les entrevistes amb dos dels nostres informants bilingües, s'hi expliquen alguns exemples del que estem destacant aquí, els quals semblarien estar també lligats amb el que acabem de comentar en el subapartat anterior: “part de la meua família estava allà, no sé si a casa d'algú i entre ells parlen en català, i algú, un tercer, que no era de la família ni res, va dir “ya nos hemos enterado todos”, o alguna cosa així. I a un casament de la meua família també va passar, que a la taula on érem, el meu pare i jo parlàvem en català i algú va dir que parléssim en castellà o no sé què.” “Tensió per part meua m'ha passat que no sé, per exemple, un dia estava a un bar i li vaig demanar no sé què a una cambrera i em va respondre molt malament dient-me que estava molt cansada i que sisplau li parlés en espanyol i que no estava per tonteries. Llavors no sé, a mi a vegades no m'agrada que utilitzar el català sembli una decisió política o que estiguis no sé, que estiguis fent un míting o, quan simplement estàs demanant un cafè i que ni tan sols t'has plantejat quina llengua utilitzar. I que una altra persona ja tingui aquesta actitud com de que l'estàs atacant en la seva llibertat o identitat, no sé, a mi em genera un conflicte, sí que em genera un conflicte. Sobretot perquè no sé, perquè trobo que si ella està cansada i no em pot atendre en català, potser jo també ho estic, i que moltes vegades s'exigeixi l'ús del castellà, o que se't polititzi i se't tracti d'independentista, és a dir, que sigui fer política, parlar català, i parlar castellà no, parlar castellà sigui lo normal. Això sí que em genera un conflicte.”

Entre el grup de parlants L1CT també hi trobem exemples de moments conflictius per raons lingüístiques o extralingüístiques (vegeu [VI.2.7.3] i [VI.2.7.4]). És interessant, però, observar com es repeteix almenys en dos casos la idea que un controla la situació i pot decidir si entrar-hi i prendre part activa en el conflicte, és a dir, adoptar una actitud de confrontació o evitar-la, és a dir que com deia Boix (1993) els joves barcelonins volen evitar

complicar-se la vida: “De fricció? No, però va a persones, perquè jo, per exemple, sempre ho evito. L’evito en el sentit de que saps com parlar a la persona que tens al davant. Si tu no t’adaptes a com espera que parlis una persona, i no vol dir canviar de llengua, eh. Al revés, és intentant al màxim de les vegades possibles haver de canviar de llengua, perquè precisament has de sentir que la teva llengua serveix per comunicar-te amb gairebé tothom amb qui et puguis trobar amb el dia a dia. Si tu interpretes que no serveix, llavors sí que tens un gran problema. Ara, si saps parlar, tampoc cal, adaptant-te una mica amb sensibilitat, amb tacte, a vegades potser utilitzant una paraula que és més semblant a la llengua castellana, encara que no deixi de ser catalana. Sí, tens formes, tens habilitats comunicatives, per fer-te entendre. Jo és el que intento normalment. En cas de que no pugui, canvio. Cap problema. Però normalment, en un 99% de les ocasions, jo crec que no canvio.”

O a [VI.2.7.4], un dels participants al grup de discussió deia que “N’he vist molts [de moments de fricció per motius lingüístics]. No n’he viscut gaire, perquè crec que això també depèn de tu. Tu controles una mica, no? Perquè hi hagi un conflicte, sempre hi ha d’haver dues parts, o perquè hi hagi una baralla. Aleshores tu, normalment, tens una actitud de no, de no cercar raons, no?” Però tot i això, tot i la capacitat de controlar que té cadascú, aquest darrer fragment posa de manifest que moltes vegades tothom té frescos a la memòria alguns exemples del que estem comentant en aquesta secció. A més a més, en la part final del fragment és destacable la intervenció del tercer informant, el qual comenta que li sembla el que justament presentàvem en el subapartat anterior: la convergència lingüística al castellà. A ell li sembla bé, perquè “a vegades és estranya la situació d’estar parlant dues llengües al mateix temps.” Novament, trobem diversitat d’opinions sobre aquest fet: per alguns, com vèiem més amunt, els sembla bé, perquè si no “els catalans es canvien de llengua massa fàcilment, i és un problema que tenen ells”, mentre que per altres, com ara aquest informant, “és estrany parlar dues llengües alhora.”

Tancarem la secció amb unes quantes opinions més procedents del grup de discussió L1CS. El primer fragment ([VI.2.7.5]) és un exemple força conegut entre el món acadèmic i universitari, en què un estudiant Erasmus o procedent de fora del domini lingüístic català intervé a classe per demanar que si us plau, si es podria fer la classe en castellà. Segons el nostre informant, li sap greu que no es pugui donar resposta a aquestes demandes, sobretot en el cas que es produeixin de la manera com ell explica: “Luego el profesor lo comentaba en

castellano, y luego seguía la clase en castellano no con maldad, sino porque había visto que la explicación había sido necesaria para el compañero o compañera en cuestión. Y entonces pues algún compañero levantar la mano y “escolti, per què no continua en catalá? La docència ha de fer-se en català”. Entonces claro, en ese momento sí que te sientes mal, porque ves al compañero que viene de Alemania o a la chica de Sevilla que... a final de curso sí que más o menos alguna palabra ya lo captan y tal, pero al principio yo tampoco lo vi muy correcto, por lo menos en aquel momento que era un punto importante de la asignatura que tenía que quedar claro. Yo sé que bueno, luego los compañeros vuelven a ir al despacho del profesor y le pidan que repita los puntos importantes. Pero bueno, que aquello que me interrumpieran en ese momento para decir que por favor “tornés al català”, pues hombre, yo me sentí un poco mal. Más por empatía con esa persona que necesitaba en ese momento un poco de ayuda, pero bueno.”

Tot seguit, ell mateix juntament amb la resta del grup passen a comentar altres casos d'exemples de confrontació per motius lingüístics o extralingüístics. Com veurem, apareix de nou la qüestió de la convergència lingüística al castellà; novament, com en el cas de la parlant L1CT la companya del qual és anglòfon, a la qual hem vist queixar-se d'unes actituds a vegades massa intransigents entre els catalanoparlants d'origen aguts, serà ara el torn d'un dels participants al grup de discussió L1CS que explicarà com un amic seu, company d'escola, va deixar de ser justament el seu amic per aquest tipus d'actitud d'ell (de l'amic) (vegeu [VI.2.7.6]). En aquest fragment tornem a veure la mateixa parlant que deia que la seva àvia no té per què haver d'escoltar una altra llengua quan ve a Catalunya, aquesta vegada amb nous comentaris que reforcen la seva opinió i que a més a més, il·lustren com també vehicula el seu sentit identitari català a través de la territorialitat, com ja hem vist que feia un altre parlant L1CS més amunt quan deia que no és més català qui parla català que ell (que no parla català habitualment), sinó que la teva identitat te la marca la teva terra, la teva gent.

D'altra banda, és interessant la percepció visual de la divisió entre parlants de català i de castellà com a L1 que introdueix una de les participants del grup, un element que no havia sortit fins llavors, el de l'estètica 'hippie' o 'nacionalista' relacionada amb els catalanoparlants d'origen, que tindria el seu contrapunt en el 'chungo' o 'basto' castellanoparlant d'origen, tal com els classifica aquesta parlant, cosa que ressona

directament als estudis de Pujolar (1997 i 2001)⁸⁶. És destacable que ella veu aquests tipus de conflictes lingüístics vehiculats a partir d'aquests dos personatges tipus, dels quals justament en té dues representacions fidels en la seva classe, i acaba dient que “si todos cedemos un poquito, no tendría por qué pasar nada.” Tanca el fragment la intervenció d'un dels participants del qual també ja hem llegit opinions més amunt, en la línia de defensa del castellà a Catalunya, i que de nou remarca que no s'hauria d'obligar a les persones a estudiar en cap llengua, sinó que haurien de ser lliures d'escollir.

VI.2.8. Sobre la configuració sociolingüística present a Catalunya

Atesa la importància de la qüestió de la immigració (com ja introduïem en el capítol anterior) el qual, tal com veurem més endavant quan presentem els resultats de les entrevistes amb els informants experts, és un dels temes més destacats com a un dels majors reptes per al català de cara al futur, vam voler també tocar aquest punt en les entrevistes en profunditat i amb els grups de discussió. En general, no hem pas trobat unes opinions excessivament negatives, sinó que temptativament, es valora com un aspecte positiu i que aporta beneficis, com ara que “oxigena”, com veurem que dirà un dels nostres informants L1CS, o bé perquè pot ajudar a fer veure que el català pot realment ser la llengua d'intercomunicació a Catalunya (vegeu [VI.2.8.1], [VI.2.8.2] i [VI.2.8.3]): “Això també depèn molt, perquè moltes vegades també hi ha molt una versió positiva d'això. Crec que el que està passant ara no era possible fa vint anys. Jo ara tinc amics estrangers o de, que han vingut aquí i parlen català com a, és la llengua que utilitzem entre nosaltres i això, no ho sé, per mi era impensable fa vint anys, o fa quinze anys. Sí, sí. I llavors tot això crec que ha canviat molt, i això és una part positiva de la situació sociolingüística. Perquè a més a més s'està canviant una mica la concepció del català, no? que ja no és una llengua tampoc, que pots utilitzar amb la gent de fora, una llengua amb totes les, una llengua normal entre cometes, i això està molt bé.”

En els casos en què es valora negativament (per exemple, a [VI.2.8.4]), és més aviat una valoració negativa del fet de la nova immigració en si i de tot el que comporta, més que

---

⁸⁶ Dit sigui de passada, és quelcom que enllaça altra vegada amb el que ja vàiem a Estònia, tot i que allí la notàvem com segurament més emfàtica aquesta divisió de la societat visualment perceptible.

no pas de la nova situació sociolingüística que es pugui estar creant o no: “Porque oxigena mucho, porque aporta muchas cosas, pero claro, con lo bueno viene lo malo. Sobre todo creo que la gente tiene mucho miedo a la pérdida de la identidad, no? De decir, vendrán de fuera y al final acabaremos todos hablando peruano, marroquí o zulú o lo que sea, no? No, no creo que sea así, porque tampoco ha pasado en ningún país. Pero sí que luego se mezclan las culturas, pierdes un poco la identidad de tu cultura, tus costumbres y tal. Pero eso es más bien, yo creo, con la gente mayor. La gente joven, que ostia, como tú dices. En Hospitalet, mis vecinos eran gallegos, nosotros extremeños y tal, dices ostia. Estamos acostumbrados a, tus amigos, cada uno ha sido de un lado y tal y pascual, no? Y bueno, tiene su lado bueno, y su lado malo. Para mí, estoy con [nom del company], tiene más cosas buenas que malas.”

De la qüestió identitària en parlarem tot seguit. De moment, és interessant simplement remarcar el fet que sembla que, segons l'opinió d'aquests darrers parlants L1CS als quals acabem de citar, una certa hibridització identitària no semblaria pas negativa *per se*. Al cap i a la fi, ells se senten i es perceben com el resultat ben viu d'un tipus d'hibridització més o menys marcat. Conclourem aquesta secció novament amb algunes de les intervencions dels participants al grup de discussió L1CS (a [VI.2.8.5]), els quals tenen a dir un altre cop coses destacades, en aquest sentit. AYNIDEL1CS deia que “Yo pienso que lo que ha dicho él, que en la Barcelona TV, pues que han hecho los telenoticias en otros idiomas, yo pienso que es súper enriquecedor pues para todos, porque aparte de que te hace ser consciente de la realidad, de que sí que hay una minoría que habla otros idiomas, también a ellos les va bien, porque es como un dar y recibir, o sea tú tampoco les vas a... a ver, obligación no tenemos, yo creo que es algo que se puede hacer y que está muy bien, pero de obligación yo pienso que tampoco tenemos, porque a veces tampoco hay medios para hacer tantas cosas. Pero así ellos se pueden sentir recibidos e igual pues también se animan un poco. Y lo que sí, evidentemente, si vienen aquí yo pienso que se tienen que adaptar, pero ya por ellos, porque todo está... es como si yo me voy a vivir a Inglaterra, pues tendré que saber inglés. No voy a ir ahí y pretender que me hablen castellano. La rara soy yo, o sea, la diferente soy yo. Yo me voy a tener que adaptar.”

Per la seva banda, AYI1HEL1CS afegiria “yo opino que con los que vienen de Sudamérica, ellos ya tienen aprendido el castellano. Es decir, yo creo que ellos sí que deberían hacer un esfuerzo un poco más especial para aprender el catalán. No es como los

otros, que necesitan uno pero casi-casi como por definición. Pero ellos, como que se relajan y piensan “como con el castellano ya voy a todas partes, pues no aprendo el catalán”. Pues sin embargo, yo creo que los sudamericanos, como ya tienen uno, deberían de aprender los dos. En casos de los que vienen de otros sitios, tienen que aprender al menos uno. Es como nosotros. Yo aprendí el catalán en clase, y estoy muy contento de haberlo aprendido, porque si no, se me cierra una barrera también a nivel de Cataluña o de zonas limítrofes. Yo creo que también los sudamericanos, si van a venir a Barcelona, por ejemplo, o a Tarragona o lo que sea, pues tendrían que aprender el catalán. Vale que con el castellano sirve, pero no sé, si quieres estar bien aquí, si quieres que la gente sepa comprenderte o que sientan realmente que formas parte de ellos, pues deberían hacer ese esfuerzo de dar un paso más.”

I AYNIDELICS concloïa “a mí lo que me resulta bonito de ver es que sí que hay gente que han tenido aquí a sus hijos y que estos niños se están educando en nuestra sociedad. Eso yo, ver que una niña pues de siete años, que sus padres no son de aquí pero que ella ya ha nacido aquí o que ya crecido aquí, pues ver que habla catalán pues a mí me gusta, porque pienso que esta niña al fin y al cabo aprenderá a vivir aquí. Y es que es por ella, no es que por nosotros, porque somos catalanes o eso, es por ella, porque le va a ayudar más a estar más metida en el grupo de amigas que tenga, se va a integrar mucho mejor en nuestra sociedad. Y a la hora de buscar trabajo, es que es fundamental, en la mayoría de sitios. No sé, hay muchísima gente de Sudamérica, incluso de España o yo tengo un amigo francés que también, que se han apuntado a cursos de catalán para aprender, porque si quieres trabajar, con lo mal que está ahora para encontrar trabajo y encima, ya tienes este punto en tu contra de no saber catalán.”

És destacable, sobretot, el moviment diríem que inconscient de part de la parlant AYNIDELICS (recordem que és la mateixa noia que defensava el dret de la seva àvia, quan visita Catalunya, de romandre en un context monolingüe en castellà): per una banda, creu que la gent que arriba aquí s’ha d’adaptar al que es troba, perquè és com si ella se n’anés a Anglaterra, la “rara” seria ella, i no podria pretendre que la gent se li dirigís en anglès. Però aleshores, quan el seu company suggereix que especialment els nouvinguts procedents d’Amèrica Llatina són els que s’haurien de mostrar més oberts a aprendre català, perquè “ja vénen amb una llengua”, és ella mateixa la que observa la contradicció o la incompatibilitat de defensar aquesta idea i alhora que els seus familiars, que també van arribar amb la mateixa

llengua, no hagin de fer l'esforç d'aprendre el català també. I és ella mateixa la que afirma que, tal com estan les coses, econòmicament parlant, un no pot permetre's el luxe de, a sobre, no parlar català, tal com ja citàvem més amunt en aquest mateix capítol. Però sembla haver-hi implícit, en el seu discurs, que els que han arribat més recentment tenen una mica més l'obligació d'adaptar-se a la realitat d'aquí. Hi ha, doncs, una mena de valoració ambivalent (com també destaca la tercera opinió que hem subratllat, positiva o a favor del català) en relació amb aquest discurs d'adaptació.

VI.2.9. Identitats i llengua

Com hem anat veient, doncs, el lligam entre la identitat i la llengua sembla quelcom força present en tots els grups. Hem destacat, per exemple, que la identitat catalana i la llengua catalana poden estar en aquests moments prenent un nou tipus de vincle, amb la qual cosa tot seguit ens centrarem per tal de repetir aquesta idea i comentar-la una mica més a fons, cosa que va en la línia d'estudis per part d'altres experts ja citats en el capítol anterior. Fixem-nos de nou en què ens deia un informant L1CT (a [VI.2.9.1]) al qual ja citàvem més amunt en relació amb aquesta nova interpretació de com sentir-se català, a més a més o a banda de parlar la llengua. Sobre la importància de la llengua com a element definitori de la seva identitat, diria que “No sé què dir-te. Jo crec que hi juga un paper rellevant, però, eeh, és que clar, a nivell identitari, t'enganyaria si només em centro amb el paper de la llengua, perquè realment no hi crec. La meua visió de Catalunya no té res a veure amb la llengua que parlen els que viuen a Catalunya, sinó molt més en el nivell social, de tots els que som aquí som catalans, per tant la nostra identitat és aquesta. Però tampoc puc dir que no juga un paper important. Quantificar-lo? És difícil.” Per això, no és estrany que ell ens comentés el següent (a [VI.2.9.2]), sobre el fet de sentir-se català tot i no parlar aquesta llengua: “Em sembla perfecte. Em sembla el millor que es pot fer. Una de les millors coses que es poden fer per aquest país. Home, perquè no podem limitar, hi ha aspectes socials, polítics, econòmics i culturals a la vegada tan importants o més que la llengua. A mi m'agrada trobar-me gent que se sent català i parla castellà. Perquè interpreto que se sent català per una altra cosa, no? Una altra cosa que ell valora com a positiva. Val la pena sentir-se o ser català, a part de la llengua.”

No obstant aquest canvi, també vam registrar opinions al voltant de les quals gira la idea que la llengua és un element molt important, cosa que en el cas català hem vist ja més amunt (vegeu el punt VI.2.2) en què comentàvem la valorització d'aquesta llengua a través de la ideologia de l'autenticitat. És a dir que com dèiem, el valor identitari del català no està pas exhaurit, ni molt menys. Valgui el següent fragment (a [VI.2.9.4]), extret d'una de les entrevistes amb un informant bilingüe, com a il·lustració d'aquesta idea: “Una cosa, potser, que tingui alguna cosa a veure amb allò de en quin, què important és la llengua pels catalans, una vegada quan vaig venir de Berlín cap aquí, amb [nom de companyia aèria de baix cost], una de les hostesses, allò que diuen “Ara aterrem, bla, bla, bla” tot el rotllo, el va fer en català.”

Finalment, el que també hem trobat és una idea de “defensar la llengua” en el sentit de defensar allò que és teu, expressada tant per parlants del grup L1CT com del grup L1CS, i tant els uns com els altres semblen vincular-la novament a una certa autenticitat, la volen defensar perquè és *la seva* llengua (vegeu especialment [VI.2.9.7], el qual ja hem citat abans, més amunt, però que reproduïm aquí de nou per reforçar aquesta idea). Apareix també una certa crítica a la norma de convergència al castellà, sobretot a [VI.2.9.5], així com la idea que “la llengua està polititzada” (a [VI.2.9.6]).

VI.2.10. L'opinió dels experts

En aquest darrer apartat exposarem les opinions més rellevants dels cinc experts en temes sociolingüístics als quals vam poder entrevistar durant el període en què vam dur a terme el nostre treball de camp. Hem dividit el contingut de les entrevistes en quatre subtemes principals: el present, els reptes, el futur i el català i les altres llengües. En diverses ocasions, com veurem, aquests subtemes se solapen els uns amb els altres, però hem cregut bo de mantenir aquest ordre per qüestions d'organització i claredat per a la presentació dels fragments citats.

VI.2.10.1. El present

Preguntats sobre quina és la situació present de la llengua catalana i si la podien definir amb algunes paraules clau, la majoria dels entrevistats van coincidir a destacar que no podem prendre-la com una qüestió de “o tot és blanc o tot és negre”, que en alguns aspectes “anem bé” i en d’altre, “no tant”, sinó que s’han d’intentar trobar els matisos, perquè tal com deia un dels nostres informants, “la societat que tenim, com tot el món, és molt complexa, i en algunes coses estem bé, en altres estem malament” (vegeu [VI.2.10.1.1] i [VI.2.10.1.2])

Un altre dels nostres informants feia una anàlisi una mica més detallada de la qüestió. Com veiem a [VI.2.10.1.3], aporta a més a més una metàfora visual explicativa per ajudar-nos a entendre què pot estar passant: segons aquesta imatge, estaríem en una escala mecànica en la qual, alhora que anem pujant (perquè s’estan produint avenços importants i destacables, com ara en l’extensió del coneixement de la llengua), també es va baixant (sobretot, per exemple, en l’ús).

En una altra entrevista, apareixia ja la importància del component migratori actual i el seu impacte en la situació sociolingüística del català, així com el fet de mantenir la norma de convergència al castellà, el qual pot resultar crucial. A més a més, es torna a mencionar la idea que aquesta “realitat present” del català no és igual a tot arreu del seu domini lingüístic (vegeu [VI.2.10.1.4]).

Finalment, un darrer informant expert (a [VI.2.10.1.5]) proposa una descripció més breu de quina creu ell que és la situació actual, destacant l’entramat històric-polític per sobre d’altres aspectes: “El català és una comunitat lingüística mitjana a Europa que ha superat una situació de molt forta minorització lingüística política, que no té un Estat propici i que en el seu territori històric s’hi ha incorporat nombroses migracions al·loglotes. No té un Estat propici vol dir que té un Estat que afavoreix la liquidació de la comunitat lingüística, ara per vies suaus, i protegeix la llengua de la comunitat lingüística nacional majoritària de l’Estat. Llavors, aquesta és la situació. I crec que hi ha una situació de conflicte nacional que s’expressa entre altres coses amb un conflicte lingüístic”

VI.2.10.2. Els reptes

Atès, doncs, que la realitat és múltiple i variada i que la llengua catalana pot tenir diversos fronts oberts al mateix temps, vam voler preguntar als nostres experts sobre quins serien els reptes més importants amb què s'enfronta aquesta llengua. Els arguments que aporten, com veurem de seguida, pivoten entorn als següents punts: el multilingüisme com a horitzó inescapable, la necessitat d'una bona gestió d'aquest multilingüisme a escala local, cosa que de retruc significa que calen unes bones polítiques lingüístiques (no només a escala local, sinó també estatal) les quals comportin un canvi d'actituds, sobretot pel que fa a la qüestió espinosa de la norma de convergència al castellà.

Per exemple, a [VI.2.10.2.1] es destaca que “hi ha missatges contradictoris sobre l'actual moment, però hem après que les evidències que ara tenim no ens indiquen necessàriament que l'escenari a mitjà termini sigui la desaparició del català. Crec que és possible trobar un *modus vivendi* en què el català no ocuparà tot l'espai funcional, això em sembla bastant difícil d'aconseguir, però sí que podrà refermar la seva posició, per tant, mantenir-se com a llengua viva al llarg de les properes generacions.” I es fa una crítica a un discurs que, segons ell, a vegades circula, que és el de passar del català al multilingüisme, sense aclarir quina posició hauria d'ocupar el castellà: “potser més en general sí que gestionar el nostre propi multilingüisme és més, és un repte que tot just ara es comença a plantejar. No ho sé: hem de fer inscripcions en urdú a les ciutats amb una població pakistanesa important? Això és cert, però el primer pas d'aquest acord general per gestionar el multilingüisme és consensuar quina ha de ser la posició del castellà, no? I de retruc, evidentment, la del català. El que no podem és fer el salt del català al multilingüisme i ignorar la posició del castellà, o reduir la posició del castellà a la mateixa posició que poden tenir l'urdú o l'amazic o altres llengües, que és un missatge que de vegades circula. És a dir, català i les altres. Em sembla que això no és just amb la realitat que...”

Una mica també en aquest sentit, però des d'un punt de vista potser més en defensa del plurilingüisme a escala global, a [VI.2.10.2.2] s'hi afirma que s'ha de defensar el català com un exemple més de la diversitat lingüística existent al món, no perquè sigui millor o pitjor que cap altra llengua: “En fi, al meu entendre, el català és valuós perquè és una manifestació cultural, patrimonial, històrica, com qualsevol altra. Aleshores, en si mateix no

crec que tingui ni valor ni deixi de tenir-lo. Què vol dir això? S'ha de conservar? Sí, però no pas pel que és en si, sinó perquè és una manifestació de la diversitat, no? Jo crec que hi ha un imperatiu ètic essencial, no? Que diu que un no pot defensar la seva llengua si no les defensa totes, igual com no pot defensar la seva, no sé, la igualtat, per exemple, de les persones, si no està disposat a compartir aquest dret o privilegi. Vaja, va implícit, no? Aleshores, tot el que, hi ha un corrent a Catalunya i als Països Catalans en defensa del català perquè és el nostre. A veure, no és que no sigui legítim. Jo no ho comparteixo, però evidentment és legítim. Tothom té dret a defensar la seva condició del que sigui, no? Però trobo que ideològicament, èticament...", "La proposta catalana, el que Catalunya pot aportar al món en aquest sentit lingüístic és que és possible no ser de la primera divisió sense desaparèixer, és possible trencar les divisions, no?"

A [VI.2.10.2.3], per la seva banda, es feia més èmfasi en la idea de trencar els esquemes estereotípics a la resta de l'Estat espanyol sobre el plurilingüisme estatal, cosa que afavoriria a fer guanyar prestigi en defensa del català a Europa: "Un altre repte, que jo crec que és molt important, és aquest d'entendre la diversitat lingüística dins de l'Estat espanyol. Jo crec que aquest és un repte on sóc bastant pessimista, perquè crec que hi ha molt camí per córrer i a vegades es deixa de banda perquè es veu com ja perdut, que és com fer pedagogia, com fer que la resta del país entengui què és la diversitat lingüística, què vol dir aprendre dues llengües, quins costos té, i evidentment el meu somni seria que en el nostre país tothom pogués entendre i aprendre les quatre llengües del país. Ja sé que això és molt utòpic, però jo crec que és on es podria fer molta feina, perquè si no caiem molt en ridiculeses d'aquestes, no sé si ho vas veure, fa tres setmanes va venir no sé si em sembla un càrrec de la Comissió Europea, no recordo quin càrrec, i se li va, em sembla que va ser Esquerra Republicana, se li va retreure que el català no fos oficial a Europa. I clar, el senyor què va dir: "quan el català sigui una llengua que es pugui utilitzar al vostre parlament, veniu i en parlarem". Clar, és que és una mica ridícul, tot plegat. Que nosaltres encara estiguem aquí debatent si es pot fer servir el català al Parlament espanyol i que anem per Europa exigint, no? Llavors jo crec que és una feina pendent aquesta de a nivell estatal fer alguna cosa. Perquè no estiguem en aquesta situació encara que rars som, clar, llavors jo crec que això és molt greu."

També apareix com a problema la norma de convergència al castellà com a influència de l'*habitus* dels parlants L1CT (a [VI.2.10.2.4]): "perquè tenim l'*habitus*, que diria el

Bourdieu, molt interioritzat i no som capaços, però podríem viure en català a Catalunya. Ens passem el dia plorant, ah és que em parlen en castellà, és que tal, i a l'hora de la veritat, a la primera de canvi ens canviem nosaltres, vull dir. Això ho sento, però és responsabilitat exclusivament dels catalanoparlants, no? Això, avui dia, no caldria, en general. És cert que en l'àmbit serveis, amb la immigració i tal, sí que hi ha un sector petit, un sector que no l'entén, però l'entendria de seguida si els el parléssim.”

El fragment [VI.2.10.2.5] representa una mena de síntesi d'alguns dels punts importants que s'han comentat aquí: la influència de la norma de convergència al castellà i les ideologies lingüístiques, sobretot de la resta de l'Estat, tal com també s'observa a [VI.2.10.2.6], en què l'expert entrevistat té molt clares quins serien els principals elements a modificar per tal que la situació del català millorés: “En l'àmbit polític, aconseguir un Estat propici, sigui transformant l'Estat nacionalista castellà que és ara mateix, que són les romanalles de l'imperi dels Àustria i dels Borbó, o sigui aconseguint un Estat propi, les dues coses podrien funcionar. En segon lloc, aconseguir en l'àmbit sociodemogràfic, incrementar el ritme d'atracció cap al català substancialment per part de les poblacions d'altres llengües, tant com a llengua d'ús públic, com en tant que llengua d'ús interpersonal privat i familiar. Aquests són els reptes en els dos extrems. Per aconseguir això, hi ha d'haver canvis substancials en el que és el panorama mediàtic, però això depèn de l'Estat, perquè són d'àmbit Estatal, sobretot. I això implica també aconseguir que el català tingui una presència més important en el món laboral. És a dir, com a llengua imprescindible en el món laboral, i no com a complement interessant que és ara.”

VI.2.10.3. El futur

Com dèiem a l'inici d'aquest subapartat, alguns dels punts en què l'hem dividit se solapen, i és força clar que a l'hora de parlar de reptes i del futur de la llengua, els dos temes poden tenir bastants llocs comuns. Però preguntats específicament sobre quins escenaris de futur podien imaginar per la llengua catalana, els nostres experts són, en general, optimistes o realistes, com deia un d'ells abans, i és que majoritàriament no albiren un futur excessivament negre per al català. Vam posar el 2050 com a data simbòlica, perquè en l'imaginari sociolingüístic català sol veure's com un moment clau per al futur de la llengua,

on realment es veuria si desapareix o no. Dos dels nostres entrevistats van dir que tampoc falta tant, i és per això que, segons un dels experts entrevistats (a [VI.2.10.3.1]), no s'imagina uns escenaris gaire diferents, i explica com ho veu: “Doncs en realitat no me la imagino gaire diferent de com és ara. És a dir, penso que el català continuarà mantenint aquest petit grau d'atracció que ha tingut, hi haurà una part de la nova immigració que l'incorporarà com a llengua habitual, n'hi haurà una altra que no i, per tant, continuarem vivint una situació de desequilibri. Però més que respondre't positivament, et respondria negativament: els escenaris de futur no seran ni la desaparició del català, ni tampoc l'absoluta hegemonia del català en el sentit clàssic del tema. Per tant, bàsicament una situació semblant a l'actual.”

Segons un altre dels entrevistats, sí que seria necessària una visualització més clara de la diversitat present ja en aquests moments (hi hauria d'haver representants de més ètnies diferents a les aules universitàries, segons s'afirma a [VI.2.10.3.2]) i poder evitar, d'aquesta o d'alguna altra manera, una dicotomització de la societat catalana entre “la Catalunya rural” i “la urbana”, com diu un altre dels experts (a [VI.2.10.3.3]).

Finalment, un dels experts que més es va estendre en aquesta qüestió (a [VI.2.10.3.4]) va esbossar uns quants escenaris possibles segons el seu punt de vista, que van des de continuar amb el model actual i mirar com s'acaba fins a trencar amb l'Estat poc propici en el qual es troba incardinat el català per tal d'obtenir unes sinergies més favorables perquè, tal com hem vist que opinava ell mateix més amunt, l'actual situació política no és la més propícia. Però és important, tal com ell indica, observar que aquesta no és una qüestió estrictament lingüística. Si de cas, el component lingüístic hi és i reforça la confrontació actual, però no és el més important, sinó que en la seva opinió, és més aviat l'econòmicopolític. L'opinió d'aquest expert subratlla la rellevància del marc políticolingüístic, tal com ho hem exposat en el capítol anterior (vg. V.3). En la opinió d'aquest expert, doncs, és destacable que les contradiccions en què vivim, la globalització les accentua, i la necessitat d'un canvi pot ser quelcom que s'escampi a sectors tradicionalment podien ser-hi contraris, com de fet estem començant a observar, encara que sigui tímidament, si es vol.

VI.2.10.4. El català i les altres llengües

Com diem, un dels escenaris més probables de cara al futur del català, així com segurament de tantes altres llengües més al món, és el del multilingüisme com a horitzó pràcticament inevitable. Novament tornant als reptes, això en comporta un d'essencial, que és el de la seva imbricació en macroestructures polítiques i socials, i doncs la seva coordinació amb d'altres llengües amb major o menor pes demolingüístic. Algunes de les opinions dels nostres experts anaven justament encarades en aquest sentit, com ja hem vist una mica més amunt quan parlàvem dels reptes del català: “I en aquest sentit és absurd que cap país del món, anava a dir que Catalunya, que cap país del món aspiri a tornar a aquell món idíl·lic del passat en què tothom era monolingüe. Jo crec que anem cap al multilingüisme segurament, i per tant no hem de mirar, no hauríem de mirar la immigració actual com una amenaça o com un repte.” (a [VI.2.10.4.1])

I molt segurament, la llengua amb la qual el català té un contacte més immediat i viu, i amb la qual, per tant, caldrà que es coordini a més alt nivell o més efectivament, no pot ser cap altra que el castellà, cosa que ja vàiem destacat de part de l'opinió d'un dels experts entrevistats i que reproduïm sintèticament de nou a [VI.2.10.4.2].

Segons aquest mateix expert, una via per explorar a l'hora de promocionar una coordinació de les diferents llengües a Catalunya més eficient seria, fent servir el mateix joc de paraules que utilitza ell mateix (a [VI.2.10.4.3]), intentar trobar una menor dependència de la política lingüística de la política (general), perquè en la seva opinió, a Catalunya es practica massa un paternalisme de les institucions cap als ciutadans, la qual cosa afavoreix un enfocament “top-down” de la política lingüística. Ell creu que podria mirar d'utilitzar-se el Consell Social de la Llengua i mirar de transformar-lo en el Consell Social de les Llengües per afavorir la gestió del multilingüisme a Catalunya.

Però a vegades, el castellà també pot ser vist com una barrera que limita l'accés a àmbits com per exemple la primera divisió mundial de la recerca universitària, tal com sembla indicar el comentari que ens oferia en aquest sentit un altre dels experts entrevistats (a [VI.2.10.4.4]): “Però per Catalunya, jo crec que el castellà és, d'una banda és una eina útil per tenir relacions amb determinades societats, però per una altra és un impediment per acostar-nos a l'anglès. Això és claríssim a la universitat. És patètic el nivell d'anglès dels

nostres investigadors i dels nostres professors i dels nostres estudiants. És demencial. Però és clar, l'excusa és que un professor, un catedràtic de dret, o de sociologia, o d'educació, en té prou venent cursos en castellà a estudiants llatinoamericans que tenen diners per pagar aquests cursos. Clar, això és una anomalia. És una anomalia en el sentit que estem convertint-nos en capdavanters de països com Guatemala, El Salvador i Hondures, que fins on jo sé, no lideren la recerca internacional. I nosaltres l'única cosa que fem és explicar a aquests països refregits de coses que hem llegit prèviament, hem mal llegit en anglès. Això no va enlloc. Per tant, s'ha de canviar el model. Canviar el model vol dir que les nostres universitats, el nostre sistema de recerca, ha de deixar de mirar cap a Llatinoamèrica i ha de mirar cap a Europa i cap a Estats Units. I això implica que el tercer cicle ha de ser en bona mesura en anglès. Ara és el 100% en castellà. És idiota, la situació, i ja està. Quan dic que el castellà ens impedeix entrar en el món vull dir això. I això no vol dir que no calgui que no sapiguem castellà, i molt bé. El nivell que tenim és molt elevat, em sembla fantàstic. I si els podem vendre de tot, doncs fantàstic. No hi ha cap problema. Però té costos, i el cost en internacionalització és espectacular.”

I en aquesta ordenació lingüística, en la gestió del multilingüisme, tal com estem comentant, qui sembla tenir-hi un paper rellevant són les institucions públiques com les privades, en definitiva, els agents socials en general. En aquest sentit, novament, torbem una certa diversitat d'opinions, des de qui creu que ja es duen a terme prou iniciatives i que, per tant, amb la independència de Catalunya el panorama a curt o mitjà termini canviaria poc (vegeu [VI.2.10.4.5]), fins a qui reafirma el que ja hem anat veient i comentant més amunt: que al català li caldria un Estat més propici (sigui propi o no, com vèiem) (vegeu [VI.2.10.4.6]).

VI.2.11. Addenda: els resultats de l'observació participativa

Com a darrer punt de la presentació dels resultats del treball de camp, volem afegir alguns dels aspectes més destacats de les notes de la nostra observació participativa, duta a terme en una classe de la mateixa escola d'idiomes on vam repartir l'enquesta, les dades de la qual ja hem comentat més amunt. Val a dir que, en conjunt, la diferència principal d'aquesta observació amb la que vam poder fer a Tallin és que, com ja s'entén, no vam poder passar el

mateix nombre d'hores observant la classe en qüestió a Barcelona com a la capital d'Estònia. Això no obstant, en vam tenir prou per notar alguns elements sociolingüísticament rellevants i que, com veurem tot seguit, s'afegeixen o van en la línia dels resultats presentats al llarg de tot el capítol.

Recordem que la classe observada era un curs d'alemany de nivell poc avançat (principiants). La idea d'escollir l'alemany va sorgir perquè a Estònia vam observar un grup d'estudiants de castellà com a llengua estrangera, de manera que podíem entendre totes dues llengües com en el mateix nivell d'atracció com a llengua estrangera: segona a cada lloc respectivament, per darrere l'anglès. Observar un grup de principiants era també important, atès que si haguéssim observat estudiants de nivell més avançat, segurament ens hauríem trobat que la llengua més comuna al llarg de la classe hauria estat sobretot l'alemany, cosa que no ens hauria interessat, ja que nosaltres volíem veure com es posaven en joc particularment el català i el castellà.

Una de les principals observacions que podem apuntar en primer lloc, i a diferència d'Estònia, és que ens va ser difícil o molt difícil detectar la primera llengua o la llengua de base dels participants. A més a més, amb molt poques excepcions, gairebé en cada sessió tots els estudiants s'asseien en llocs diferents de la classe, cosa que tampoc passava a la classe de Tallin, de manera que els que havíem tingut a prop un dia, els teníem més apartats en un altre. De qualsevol manera, aquí vam comptar amb l'ajuda del professor, el qual ja havia estat amb ells durant una mica més de mig any, i ens va comentar que el grup era majoritàriament catalanoparlant; malgrat les reserves amb què haguéssim de prendre aquesta percepció mediatitzada, la nostra pròpia observació semblava corroborar-la.

Tenint en compte aquest primer apunt, és a dir, tenint present que els participants castellanoparlants d'origen estaven en una posició minoritària, l'observació de les interaccions entre els estudiants en si, és a dir, entre iguals, es plantejava a priori com a poc rellevant. Però contràriament a aquestes expectatives, sí que va resultar interessant d'observar-la, tot i que com de seguida veurem, d'on segurament podrem treure'n més suc seria de la interacció entre el professor i els estudiants.

D'entre el grup d'alumnes, vam detectar-ne com a mínim una noia la qual vam classificar com a LICS; una de les evidències més poderoses en aquest sentit va ser que en un moment d'una classe, vam parlar-hi personalment, mantenint una conversa bilingüe CT-

CS tota l'estona. A més a més, aquesta noia faria servir sempre el CS amb els seus companys, per la qual cosa podríem dir, doncs, que representava un comportament agut (fent servir la terminologia de Pujolar *et al.*, 2010). La gran majoria dels seus companys utilitzaven també el CS per parlar amb ella, i recordem que també eren majoria els L1CT, amb la qual cosa, aquests resultats reforcen la hipòtesi segons la qual per mínima que sigui la presència d'algun element CS, aquesta llengua tendirà a tenir un poder d'atracció important.

Però si ens fixem en la interacció professor-estudiants, podem dir que vam ser testimonis de diverses sessions d'una hibridació formidable. El professor és un home alemany, d'origen bavarès, d'uns cinquanta anys, el qual porta prop de vint-i-cinc anys vivint a Barcelona i donant classes de llengua alemanya. És afable i simpàtic. Parla català perfectament, però la classe la fa majoritàriament en castellà, sobretot les explicacions gramaticals. Concretament parlant d'això, ens va explicar que ho feia així perquè feia ja molts anys que donava les classes en castellà i per tant, hi estava més acostumat a fer-ho d'aquesta manera. A més, si tenia algun dubte en català, com a vegades deia que li passava, això podia afectar la seva posició d'autoritat, dins la dinàmica de la classe, com ens deia. El més remarcable, però, era que en diverses ocasions, no pas poques, introduïa algun element en català al llarg de la classe, sobretot per explicar vocabulari o també fins i tot a vegades en explicacions pròpiament gramaticals.

Per exemple, durant la primera sessió, acabant uns exercicis per practicar l'habilitat auditiva, el professor va preguntar “Es ist klar? *Més o menys?*”, i un dels alumnes va contestar “Jah! *Més o menys.*” A pesar, doncs, que la llengua de base de les interaccions professor-alumnes fos el castellà, sovint s'hi intercalaven elements del català, fins i tot en converses metalingüístiques, parlant de les diferències entre l'alemany i el català i el castellà (va sortir aquest tema, entre d'altres ocasions, parlant dels usos dels verbs “anar” i “venir”). Molts dels canvis al català en la classe eren en moment puntuals però molt concrets, quan el professor volia donar una pinzellada de frescor o fins i tot un punt juganera. A vegades, també podia ser corregit per part dels estudiants, si cometia algun error: en un moment concret, va dir “*Qué mala sort!*” i un dels alumnes el va rectificar, “*Quina mala sort!*”.

En general, la sensació que donava la classe era d'un anar i venir constant, que si bé es jugava fonamentalment en terreny del castellà, el català no hi era pas absent. És per això que diem que molt probablement vam poder ser testimonis *in vivo* d'unes quantes sessions

d'hibridació elevada. I és que cap dels alumnes, recordem que majoritàriament de llengua primera catalana, mostraven cap sentiment de recança o de frustració per haver de canviar de llengua. Ho feien com la cosa més normal del món. Fins i tot, al final d'una de les sessions, el professor els va explicar que té ganes de parlar català, cosa que els estudiants van valorar-li i van afegir que, de fet, ja el parlava, i molt bé. Però la llengua base de les classes seguiria sent el castellà. Probablement, doncs, vam poder observar un grup de no patidors de llengua, els quals s'adapten a la llengua de l'interlocutor amb molta facilitat.

Pel que fa a la relació del professor amb la llengua catalana, vam comprovar que efectivament, la parla molt bé i amb prou fluïdesa, fins i tot suficient com per fer la classe en aquesta llengua, amb tota probabilitat. Conversant amb ell al final de cada classe, vam parlar sempre en català i, a banda d'alguns dubtes puntuals, el seu nivell de correcció era alt o molt alt. A més, estava molt motivat per aprendre'l i per parlar-lo, tal com ens va dir, perquè per ell era en primer lloc un repte, i en segon lloc podia arribar a considerar-ho una vergonya, pel que ens deia, que després de tants anys a Catalunya, encara no el parlés. Per això estava anant a classes i per tant, feia un esforç actiu en aquest sentit.

Deixant a banda la seva personalitat perfeccionista (complint el tòpic de l'estereotip alemany, tal com confessava ell mateix), és probable que el cas d'aquest professor demostrï la falta de comoditat que encara a vegades pot haver-hi entre els parlants de català com a segona llengua o llengua estrangera a l'hora de parlar-lo. El seu cas, doncs, se situaria en la línia del que ja hem exposat més amunt: la rellevància de la correcció del català i la preponderància del registre estàndard, en aquest sentit; per què, si no, una persona com ell, que porta tant temps vivint a Catalunya i parla català perfectament, no acaba de "deixar-se anar", quan podria fer-ho sense cap problema, des del punt de vista de la seva competència lingüística? De tota manera, per acabar amb un to més d'optimisme, en la nostra darrera conversa amb ell ens va explicar que de cara a la darrera part del curs, intentaria augmentar el nivell de català en les seves explicacions a classe. Amb tota probabilitat, doncs, en la mesura que ho aconseguís fer, podem proposar la hipòtesi que la llengua base de la classe aniria també canviant del castellà al català.

VI.3. Recapitulació dels resultats

Al llarg de tot el capítol hem exposat els resultats més destacats del nostre treball de camp realitzat a Catalunya. Hem presentat, en primer lloc, les dades corresponents als resultats dels qüestionaris que vam repartir entre els alumnes d'una escola d'idiomes, a partir dels quals hem vist que els usos lingüístics declarats d'aquesta mostra s'adiuen força als dels resultats d'enquestes d'abast més general: en situacions formals, el català té més probabilitats de ser usat, i en situacions més informals, el castellà guanyaria pes. Tanmateix, hem vist que fora dels contextos familiars, on cada grup manté força fidelment la seva llengua de base, i on els bilingües semblen decantar-se lleugerament cap al català, en contextos no familiars els usos lingüístics declarats d'aquesta mostra són relativament anivellats o hi ha fins i tot una certa inclinació a favor del català, excepte en contextos del lleure, de mitjans de comunicació, música i DVDs, on la molt baixa presència d'aquesta llengua en l'oferta d'aquests entorns faria que la balança es decantés més clarament a favor del castellà o d'una altra llengua. Hem conclòs, doncs, que podríem parlar d'un equilibri desigual entre les llengües en joc pel que fa als usos lingüístics declarats de la nostra mostra.

Quant a les seves actituds i representacions lingüístiques respecte del català i del castellà, hem pogut comprovar que aquestes no són excessivament negatives ni per a l'una ni per a l'altra. Conèixer la llengua de l'altre és valorat positivament sobretot per a determinades activitats, com ara en l'àmbit professional en especial. Ara bé, el que sí que hem volgut destacar és que com a llengua mitjana "local", el català no rep una valoració tan obertament positiva com el seu homòleg estonià, el qual rebia una puntuació alta (és a dir, era ben valorat) per part de la minoria russòfona. I igual com en el qüestionari de Tallin, els enquestats a Barcelona demostren també que poden haver-hi certes friccions o diferències a l'hora de valorar la necessitat d'unes polítiques oficials de protecció efectives, o de la convivència de les dues llengües en un mateix espai geogràfic determinat. Així, els parlants de llengües "internacionals" en aquests contextos podrien no veure amb tant bons ulls el fet que s'apliquin determinades mesures de discriminació positiva per a la llengua mitjana "local", cosa que poden interpretar a vegades com un atac a la seva pròpia llengua.

Pel que fa a la part principal de les dades del nostre treball, les qualitatives, podem dir que se situen en línia amb les investigacions més recents sobre la qüestió sociolingüística a

Catalunya. Hem comprovat que el prestigi del català segueix sent alt, cosa que podem interpretar com un dels motius principals pel qual continuï sent atractiu com a llengua a fer servir en el món laboral per part especialment del grup L1CS. Parlant del món laboral, l'hem destacat com un dels *trigger points* que exerceixen una major influència a l'hora de determinar les mudes lingüístiques, unes mudes, però, que hem vist que poden ser igualment difícils tant pels L1CS com pels L1CT; i hem parlat del fet que un dels elements que més poden jugar en contra d'aquestes mudes és el fet de percebre's com el centre de mofes i de rialles, el sentiment de vergonya en un moment concret quan s'ha parlat la llengua de l'altre grup, cosa que pot detonar una barrera d'autoprotecció psicològica per intentar evitar, en la mesura del possible, haver de parlar aquesta altra llengua i per tant, afavorint un comportament *agut*.

D'altra banda, hem vist també que tot i que el valor identitari del català no estigui pas esgotat, ni molt menys, és a dir, que encara és vàlid, no és menys cert que especialment els nostres informants L1CT i BILING valoren positivament també el fet que s'usi el català, sigui qui sigui el qui ho faci, o que hom pugui sentir-se català, independentment de si parla o no la llengua catalana (com a L1 o no). Per la seva banda, també hem observat com el castellà pot ser vist alhora com un marcador identitari significatiu per al grup L1CS, els quals –elaborant en el que ja vèiem en els resultats dels qüestionaris– valorarien negativament les polítiques de discriminació positiva per al català en tant que representarien una ofensiva per la seva llengua.

Ja que parlem del que podia causar tensió, hem exposat els relats de situacions conflictives per motius (extra)lingüístics, dels quals ens n'han donat compte tant els L1CT com els L1CS o els BILING. Tothom, doncs, qui més qui menys, i malgrat que alguns també comentaven que “no volen complicar-se la vida”, és conscient d'aquests episodis de fricció, els quals poden generar-se de diferents maneres. Pot ser que sigui una confrontació entre els dos tipus estereotípics de cada grup (els ‘hippies’ o ‘pijos’ contra els ‘chungos’ o ‘bastos’), però també poden venir donats per part de comportaments *aguts*, com ara els que hem vist relatats per part d'una jove L1CT en relació amb la tensió que podia generar el fet que algú no volgués canviar-se de llengua, és a dir, quan hem comentat la influència i la importància dels discursos sobre la convergència lingüística cap al castellà.

Un altre punt destacat que hem notat de les nostres entrevistes és el que tindria a veure amb la “flexibilitat” de les llengües dels entrevistats. Així, en línia amb el que proposava Frekko, com hem vist, el català tendria a ser percebut com a “mancat de registres” en ser massa exclusivament relacionat amb un de sol: l’estàndard. D’aquesta manera, els parlants L1CS veurien la seva llengua com a més “flexible” o “fluïda”, i els propis L1CT, en veure’l jeràrquicament oposat als altres registres, també s’expressarien en el sentit de trobar a faltar una certa “desimboltura” en la seva llengua.

Finalment, com a darrers punts destacats, hem presentat l’opinió dels experts a qui vam poder entrevistar, els quals coincidien en exposar que la situació a Catalunya no és ni blanc ni negre, sinó que com en tot, hi ha matisos importants a tenir en compte, que un dels reptes més importants de cara al futur serà la gestió de les noves onades migratòries que arriben al principat i la consecució d’un major grau de reconeixement oficial del català a nivell estatal (és a dir, aconseguint un Estat propici per al català, com deia un dels experts, sigui reformulant la integració lingüística estatal o sigui canviant el model d’Estat). En definitiva, convé mirar a l’horitzó lingüísticament a través del prisma del multilingüisme com a escenari ineludible, el qual és ja ben present a Catalunya.

VI.4. Evolució i síntesi del cas català

Seguint el fil del punt anterior, i per tancar de la mateixa manera com hem tancat la part estoniana del treball, conclourem aquesta secció aprofundint en les idees o temes més destacats de l'evolució del cas català, a tall de síntesi. És a dir, amb què ens hem de quedar de tot el que portem dit fins ara, des de l'exposició del context català fins a la presentació dels resultats que hem aportat amb la nostra recerca? En primer lloc, val a dir que l'evolució de la percepció, el valor i en definitiva, l'autoritat i legitimitat de la llengua catalana ha estat certament diferent de l'estoniana. Per començar, hem de dir que a Catalunya ja no podem parlar de grups lingüístics ni ètnics (tret, potser, dels que formarien part d'alguns grups arribats més recentment amb les darreres onades migratòries) tan clarament marcats i amb fronteres ben definides com és el cas a Estònia. Per això, ja fa temps que es fa difícil definir qui és catalanoparlant i qui no. Així, el grau de mescla entre persones de diferents orígens lingüístics és molt més gran a Catalunya, i podem dir que ha estat així des de sempre. Podria ser degut a la proximitat entre les nostres cultures, o la poca distància lingüística que separa el català del castellà. Potser sigui en part també pel que apunta Shafir (1995) quan diu que la diferència principal entre Catalunya i les repúbliques bàltiques d'Estònia i Letònia és que aquí van ser els emprenedors catalans, la burgesia de classe mitjana o alta, la que va promoure el desenvolupament econòmic del territori i va atraure els moviments migratoris d'altres zones de l'Estat, mentre que a Estònia i a Letònia, va ser més clarament el centre polític des de Moscou qui, amb les seves planificacions quinquennals, van dissenyar els plans d'industrialització a la perifèria de la Unió Soviètica, i la zona del Bàltic era una àrea important, en aquest sentit. Això va comportar que la societat catalana visqués més barrejada ja d'inici, mentre que l'estoniana, per contra, la formaven dues societats en paral·lel. Tot i que també val a dir-ho, encara que a tall de parèntesi, aquesta seria una lectura que no compartien els russòfons d'Estònia, per exemple, perquè tal com hem vist a partir de l'entrevista amb un dels experts d'aquest grup, hi ha la idea que clarament hi havia una major mescla i més alt grau de contacte interètnic en el període soviètic més que no pas ara, atès que es compartien més espais comuns.

Així, a Catalunya, els immigrants arribats als anys 60 del segle passat, tot i arribar en un moment en què el català estava públicament prohibit, veien que els amos dels negocis on

treballaven i els encarregats eren catalans. Per això, quan el català començaria a recuperar àmbits d'ús sobretot a nivell institucional i s'anava fent un lloc en l'espai públic de Catalunya i en els mitjans de comunicació, molts d'ells van veure que fóra bo, sobretot per als seus fills, que aprenguessin la llengua d'on vivien, ja que com els russòfons d'Estònia actualment, no desitjaven quedar-se enrere quant a capital simbòlic i cultural.

Una altra cosa és que després l'evolució vingués marcada pels significats socials que aniria adquirint cada llengua i cada varietat lingüística, i que això provoqués que els castellanoparlants d'origen no parlessin català perquè se sentien “socialment marginats” com trobava Woolard en una seva segona estada de recerca a Barcelona (1987), quan segurament encara eren vigents i forts els límits entre grups, tot i que ja no ho fossin tant com quan aquesta mateixa autora va fer el seu primer treball de camp a Catalunya (1979-80) i notava que el català era només la llengua que parlaven els catalans entre ells. Actualment, ja no són útils les etiquetes que funcionaven abans de “catalans” i “castellans.” Woolard mateixa (2009 i 2010) troba que poden tenir més vigència altres termes, com ara “catalans” i “espanyols”, on els segons serien més aviat persones d'entorn castellanoparlant amb un marc de referència fortament hispanocèntric. L'arribada de nous col·lectius d'immigrants i la progressiva consolidació del català en espais públics han estat factors segurament importants en la redefinició d'aquestes etiquetes, i tal com ens deia una de les nostres informants, actualment ser fill d'andalusos ja no és marca de res, ara la balança en aquest sentit es decanta més cap als magribins, per exemple, els quals han arribat més recentment.

Per tant, podríem dir que l'autoritat del català vehiculada a través del constructe ideològic de l'autenticitat ha caigut pel seu propi pes. Si bé va ser segurament molt útil en temps passats més difícils, quan el poeta ens va salvar els mots, actualment s'ha anat esllanguint, tot i que segurament segueix tenint encara certa validesa en segons quins àmbits i per segons quins col·lectius, cosa que es veu en el valor integratiu que encara manté la llengua, quan algú no-autòcton vol remarcar que “ja és d'aquí”, o també quan intermitentment es fa referència a la dialectalització del català (i es vincula, d'aquesta manera, amb la ideologia de l'estàndard i la puresa lingüística).

Però diem que podem creure que ha caigut pel seu propi pes perquè actualment, l'àrea on se socialitza la major part de la població catalana és l'àrea metropolitana de Barcelona, on a dia d'avui pràcticament ningú parla un “català autèntic”, si és que poguéssim definir què

entenem per aquest terme. I és per això, tal com hem vist amb els casos d'alguns dels nostres informants catalanoparlants d'origen procedents d'àrees on es percep que hi ha encara un "català pur", que quan aquests parlants han arribat a Barcelona i han començat a parlar amb el seu accent han pogut actuar com a element de contrast per als seus amics que coneixien a l'àrea metropolitana. Per això, quan han parlat castellà també amb el seu accent català han estat etiquetats com algú que no parla bé castellà, però "ahora ya lo dice bien", ens deia un jove castellanoparlant d'origen amb referència a un amic seu d'aquests, catalanoparlant d'origen de fora de Barcelona, el qual "ha anat millorant", a la vista d'aquest seu amic castellanoparlant.

El català a través del qual la major part de la població se socialitza, doncs, és un català que molts d'ells parlen com a L2. Per això, bona part dels habitants de l'àrea metropolitana no perceben que traeixin al seu grup lingüístic quan estan triant la llengua dels de l'altre grup, tal com ja ens explicava Boix (1993); i també per això, progressivament s'ha pogut anar guanyant adscripcions lingüístiques, cosa que es veu en les enquestes, per exemple, quan veiem que un percentatge gens menyspreable de persones que no el parlaven amb els seus pares, el parlen ara als seus fills. Aquesta és clarament una evolució del català que cal llegir en clau positiva. Una evolució positiva que destaquen també estudis més recents (Woolard, 2010; Pujolar *et al.*, 2010a i 2010b), on se'ns presenten casos de parlants que han adoptat el català en un moment determinat de la seva vida, a partir d'un *trigger point* concret (començar estudis a la universitat, necessitar-lo a la feina, encetar una relació amorosa amb algú que el té com a L1, etc.), és a dir, que hi ha hagut un moment que, per una raó o altra, s'han *mudat* o demostren un comportament híbrid – per dir-ho en termes de Pujolar–, fent servir tan aviat una llengua com una altra. Aquests estudis demostren que no hem d'aturar les nostres anàlisis sociolingüístiques en l'adolescència ni l'institut ni l'escola, sigui el que sigui el que entenguem que comprèn aquesta etapa (sobretot l'adolescent). I a parer nostre, són molt importants perquè ens ensenyen com al llarg de la nostra vida, els marcs de referència amb què ens identifiquem i els quals fem servir en el nostre món social poden evolucionar, no es queden estàtics en un punt espacio-temporal concret, cosa que per al català, és molt rellevant, ja que es demostra que poc o molt, qui preveu quedar-se a viure a Catalunya i establir-s'hi amb la seva família pot acabar adoptant-lo, més tard o més d'hora.

Per tant, com a valoració general de l'evolució del cas català per la llengua catalana, creiem que ho hem de veure positivament, o com a mínim, més positivament que negativa, sobretot si tenim en compte el context del passat històric i del present, on certament hem hagut de superar tota mena d'obstacles proposats per un Estat no només no favorable als interessos de la llengua catalana, sinó cada vegada més contrari a ells. És segur que si ens posem a analitzar àmbit per àmbit la presència i l'ús del català, en trobarem molts en què la llengua podria presentar millors condicions. Per exemple, i per destacar un element que creiem que fóra dels més importants a millorar, el fet de facilitar un ús col·loquial de la llengua a aquells qui no la tenen com a L1 o és molt poc present en el seu entorn més immediat, seria quelcom molt positiu. Aquest és un comentari que ja s'ha fet en altres llocs i per molts altres sociolingüistes catalans, els quals ja han destacat la complexitat de posar-hi fil a l'agulla, en aquest sentit, però nosaltres ens volem afegir a aquesta crida perquè creiem que seria una de les millors maneres d'avançar en el sentit que el català s'anés consolidant en la llengua d'ús públic i normal (normal(2), com diria Frekko), la no-marcada, a Catalunya. Potser també m'empeny massa el meu optimisme personal, però crec que venint d'on venim, podem considerar que Déu n'hi do, el que s'ha fet, en les nostres condicions.

Si hi ha un element, però, força més negatiu en relació amb l'evolució de la situació sociolingüística catalana, segurament en bona part també conseqüència d'un discurs generat per i des d'aquest Estat hostil en què vivim, és la progressiva ideologització (ara sí, en el sentit més marcat del terme "ideologia") de la defensa del castellà a Catalunya i dels drets dels seus parlants, cosa que en part també hem recollit en algun dels nostres informants (tot i que podem dir que, probablement, aquest discurs és encara minoritari, a Catalunya). Una conseqüència important en aquest sentit és que es destaca el castellà des d'un punt de vista identitari, per tant, vehiculant la seva autoritat als ulls dels seus parlants a través de la ideologia de l'autenticitat. Cal fer notar, però, que aquest és un discurs fal·laciós, tal com bé indica Terricabras (2003), i subratllar que en realitat, no es busca una llibertat d'elecció real (perquè qui té llibertat per escollir és qui pot triar, per tant, qui té només una llengua no pot triar). El problema, però, serà quan qui vehiculi aquest discurs sí que tingui llibertat d'elecció efectiva, com era el cas del jove a qui vam entrevistar, ja que aleshores, la qüestió ètica tal com la planteja Terricabras ja no serà tant el cas, i això sí que fóra un impediment important

per tal que el català anés guanyant progressivament la posició de llengua no-marcada de Catalunya.

Ja que parlem del castellà, val la pena dir que aquí no juga el mateix paper que té el rus a Estònia. En primer lloc, perquè el parla tothom (tal com mana la Constitució Espanyola); en segon lloc, hi ha molta més gent que el parla com a L1 a Catalunya que no pas el rus a Estònia, i per tant és una llengua molt més àmpliament usada, i en determinats àmbits, sobretot del món econòmic, empresarial, del lleure i de la justícia, és la llengua no-marcada. El castellà, per tant, és una llengua ben coneguda i propera per als catalanoparlants d'origen, la qual segurament voldrien seguir aprenent i sabent, encara que es donés un hipotètic cas en què no se'ls obligués per llei. Per la seva condició de llengua internacional, segurament més clara que no el rus a Estònia, i per la proximitat lingüística dels dos codis, és difícil imaginar una situació en què els catalanoparlants d'origen volguessin desentendre's d'aprendre aquesta llengua. Si bé també és cert que és justament aquesta proximitat lingüística i la condició de llengua internacional el que fan que sigui, segons com, una barrera per accedir més directament a la globalització per excel·lència, com bé ens comentava un dels nostres informants experts de Catalunya. I en això és innegable el paper que hi té la globalització i com aquest procés reassigna els valors de les llengües que hi ha en joc en cada context. Però per altra banda, i en aquest sentit sí que podria haver-hi un paral·lelisme més clar amb Estònia, la globalització pot ser un element que contribueixi a perpetuar l'autopercepció del grup catalanoparlant d'origen com una comunitat lingüística minoritària, cosa que també hem notat certament en les nostres dades, i val a dir que aquest podria ser també un fet negatiu, ja que no es correspon amb la realitat, si comparem, per exemple, el nombre de parlants del català amb el d'altres llengües d'una mida semblant, els parlants de les quals no tenen pas, segurament, aquesta autopercepció de formar part de cap minoria. En definitiva, com ja veiem i ja sabem, hi ha molts reptes també per al cas català, tal com s'intueix pel que hem anat dient fins ara, els quals comentarem més aprofundidament en l'apartat de discussió, tot seguit.

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

Por eso, podemos decir que la afirmación según la cual sólo existe una verdad es totalmente válida y auténtica para cada individuo, desde su punto de vista particular. Pero desde un punto de vista global, en lo que se refiere a un grupo de muchos individuos, debemos decir que hay muchas verdades y muchos caminos auténticos. En este sentido, pienso que no hay contradicción. Para resumirlo: desde el punto de vista de un único individuo o de vuestra propia práctica espiritual, sólo puede haber una única verdad. Pero desde el punto de vista de la multitud, puede haber muchas.

Tenzin Gyatso (14^è Dalai Lama)

Hem començat la recerca preguntant-nos una sèrie de qüestions que motivaven l'estudi i, sobretot, la perspectiva comparativa que volíem adoptar. Ha arribat el moment, doncs, de reprendre aquestes preguntes que ens fèiem a l'inici i assajar de donar-los una resposta a partir dels resultats que hem obtingut, els quals haurem de lligar necessàriament al marc teòric que hem volgut utilitzar. En primer lloc, comentarem el valor de les llengües mitjanes en els contextos estudiats, posant èmfasi en la perspectiva dels qui no la tenen com a L1 (és a dir, els parlants de llengües internacionals), per veure com conviuen amb la llengua mitjana del seu context, si l'adopten o no, per a què sí i per a què no; en definitiva, com la valoren. Alhora, ens fixarem en com els parlants que sí que la tenen com a L1 li atorguen legitimitat i autoritat; per tant, veurem també com la valoren ells. En el següent punt, analitzarem el paper de les llengües internacionals en aquests contextos, com són valorades pels seus parlants i pels parlants de llengües mitjanes, sobretot a la llum de la influència que pugui tenir-hi, en aquesta valoració, el moment actual de la globalització. Finalment, revisarem l'evolució dels dos casos estudiats i en destacarem els reptes amb què, a parer nostre, s'haurà d'enfrontar de manera més urgent cadascun d'ells, alhora que proposarem algunes recomanacions o suggeriments que també nosaltres creiem més adequats per a cada cas. Al final del capítol serà el moment de concloure el treball, una conclusió en què subratllarem els punts forts del treball i les aportacions més importants que haurem fet, tot mencionant els punts que encara quedaran foscos, cap a on creiem que poden anar les futures recerques sobre el tema que hem tractat i quins aspectes podrien millorar-se del nostre estudi.

VII.1. Discussió-comparació

VII.1.1. Ressituant les preguntes de la recerca

En aquesta tesi comparem Catalunya i Estònia des del punt de vista sociolingüístic, comparació que creiem interessant perquè en tots dos casos es dona un tipus de contacte lingüístic molt específic entre el que hem anomenat llengües mitjanes i llengües internacionals. Com dèiem d'entrada, hem basat la comparació a partir del fet que tant en un lloc com en l'altre, tenim una llengua mitjana “local” o “autòctona” que històricament ha estat minoritzada per una altra llengua hegemònica o dominant. Això no obstant, les respectives llengües mitjanes no han passat a veure's com un estigma negatiu per als que les tenen com a llengua inicial (almenys a Catalunya, pel que fa al cas català, ja que en altres territoris de parla catalana potser la darrera afirmació no seria tan vàlida). A més a més, com diem, aquestes llengües mitjanes conviuen en els seus territoris d'origen amb una llengua internacional, la qual ha estat precisament la que ha exercit aquest procés dominador en un passat històric més o menys recent. Una convivència que ve de segles enrere però que es fa més intensa durant el tercer quart del segle passat amb l'arribada d'importantes onades d'immigrants de classe treballadora que solien arribar parlant alguna varietat de la llengua internacional en qüestió i quan era més intensa la subordinació política de la llengua mitjana.

Actualment, però, tant a Estònia com a Catalunya, els règims autoritaris que van donar lloc a aquests processos de dominació de la llengua mitjana han deixat pas a sistemes més democràtics, a partir dels quals hi ha hagut un reequilibri en la balança del poder polític i cada comunitat lingüística s'ha reesituat en una posició determinada. Però aquest procés, mitjançant el qual la llengua mitjana ha guanyat progressivament àmbits d'ús públic i reconeixement oficial, no s'ha donat de la mateixa manera a cada lloc, i és que, com hem vist, Estònia ha esdevingut un estat independent, mentre que Catalunya és una Comunitat Autònoma amb un cert grau d'estatus federal en el si d'un altre estat. També a l'inici ens plantejàvem de manera destacada veure quines conseqüències ha pogut comportar aquesta diferent evolució de cada cas justament en aquest sentit, ja que com sabem, vist des de

Catalunya, sovint s'observa la fita d'assolir l'estatus d'estat independent com a condició indispensable perquè millori definitivament la situació del català.

Hem volgut veure què hi ha de comú i què de diferent entre els dos casos a fi d'aportar una caracterització d'aquesta tipologia de contacte lingüístic com el que hem estudiat per tal que allò que haguem pogut trobar s'afegeixi a una teorització sociolingüística d'aquestes situacions de contacte entre llengües mitjanes i llengües internacionals en aquest tipus de contextos. Creiem que és un estudi pertinent per tractar d'entendre millor els reptes que encaren sobretot comunitats amb una llengua mitjana com poden ser l'estoniana i la catalana, especialment vist a través del prisma de la nostra era *glocal*, una era que amb tots els seus elements i trets característics, pot estar dotant d'una nova fesomia el valor del multilingüisme. Però aquesta revalorització del multilingüisme de què parlem pot estar actuant en direccions que semblarien contradictòries, en especial vist des de la perspectiva de les llengües mitjanes. Per una banda, el fet multilingüe es valoraria cada vegada més com una riquesa (un dels més clars indicadors de la diversitat cultural humana), com un valor afegit per aquell qui parla més d'una o de dues llengües, la qual cosa li aportarà una retribució en capital simbòlic, cultural i/o fins i tot econòmic. Però quines són les llengües o varietats de cada llengua, les que es valoren? No són pas totes, ni molt menys, perquè com ja diu Heller (1999 i 2003), el que realment es valora són “different sets of monolingualisms”. Per altra banda, el darrer que apuntàvem ja assenyala que, de fet, la globalització pot estar actuant com un agent homogeneïtzador, cosa que aniria, com dèiem, en direcció contrària a la tendència en positiu que indicàvem en primer lloc. Com es pot conciliar aquesta aparent paradoxa? Perquè, com ja veiem, són precisament les llengües mitjanes “locals” o “autòctones” les que la viuran més intensament. Segurament, un dels enfocaments teòrics que més ens hi podrà ajudar serà el paradigma de la complexitat, com ja hem exposat en el marc teòric, intentant traduir el que ens ensenya aquest paradigma en polítiques que ens facilitin el fet de viure d'una manera menys conflictiva aquestes contradiccions que apuntem.

Tot això ho hem analitzat a partir d'un estudi etnogràfic dut a terme a cada lloc, posant d'aquesta manera el parlant en el centre del nostre focus d'atenció, perquè hem volgut veure com s'experimenta personalment i ideològica tots aquests canvis i aquesta reconfiguració contextual, analitzant alhora les ideologies lingüístiques que legitimen les llengües als ulls dels seus parlants i els donen autoritat, i com aquestes són una part

fonamental i co-modificadora del context. Hem cregut important de situar-nos en aquest nivell d'anàlisi perquè, tal com hem argumentat, creiem que és on de manera més crucial es reproduïxen els significats socials de les llengües en contacte, els quals poden explicar bona part de les diferències i desigualtats (lingüístiques i/o socials). A més a més, serà en aquest nivell on podran tenir més impacte les actuacions en política lingüística, ja que serà en la interpretació significativa d'aquestes actuacions el que, en darrer terme, afectarà en major mesura el fet que els parlants puguin observar-les com a legítimes i adequades o no. És a dir que, com ja ens avisa Bastardas (2002a), no podem simplement ignorar aquest component cognitivo-emotiu en la ideació i implementació de determinades polítiques, per molt ben intencionades i legítimes que creguem que són. Sempre haurem de mirar com són rebudes i interpretades pels parlants, per tal d'avaluar-ne els seus efectes, fer-ne un seguiment i aconseguir objectius concrets.

Dit això, passarem a comentar comparativament els resultats obtinguts a cada lloc a la llum del marc teòric que hem volgut utilitzar, buscant els paral·lelismes més destacats entre cada grup lingüístic dels dos casos estudiats, fent, doncs, la nostra lectura del perquè de les semblances i les diferències observades.

VII.1.2. Valors, usos i competències de les llengües mitjanes en els contextos estudiats

VII.1.2.1. Pel que fa als parlants de llengües internacionals

Una de les preguntes principals que ens plantejàvem en el nostre treball era la d'observar quin valor tenia la llengua mitjana en els contextos estudiats i en especial com els parlants de llengües internacionals d'aquests contextos li atorgaven valor, és a dir, la legitimaven i li donaven autoritat, amb l'objectiu d'avaluar com les llengües mitjanes exerceixen poder d'atracció cap a elles (o no). Entenem que el distint passat històric, tot i que comparable, ha generat unes posicions situades de cada grup en contacte molt concretes, les quals legitimen els seus discursos a partir de constructes ideològics diferents, cosa que té un impacte en la (re)creació del context actual i el reforçament de determinats marcs de referència. Quins

efectes i quines conseqüències sociolingüístiques té això darrer en relació amb la construcció d'un discurs legitimador de les llengües mitjanes, sobretot des del punt de vista dels que no les tenen com a L1?

Com diem, ens interessa especialment observar la posició d'aquests grups de parlants perquè ja sabem que és una preocupació històrica per a les comunitats de llengües mitjanes saber com fer-ho per atraure altres parlants i així augmentar el seu pes demolingüístic. Aquest és el cas, especialment, de les llengües que hem analitzat pel fet que tenen un elevat grau de contacte i de convivència amb parlants d'origen al·lòfon en el seu territori històric, de manera que la capacitat d'atracció de nous parlants *d'aquestes altres llengües*, per part de les llengües mitjanes, es pot prendre com a indicador de la seva bona salut. En aquest sentit, destacarem la següent qüestió: quin és, doncs, el paper que tenen els parlants de llengües internacionals en aquests contextos, en tant que parlants justament d'aquest tipus de llengües a l'hora d'esdevenir també parlants de la llengua mitjana del seu entorn (com a L2, per exemple)? Amb quina actitud i a través de quines ideologies s'hi aproximen, pel que hem vist? Des de l'angle d'aquests parlants en els contextos concrets que hem analitzat, hem de destacar paral·lelismes relativament importants en el discurs sobre les seves pràctiques en relació amb les llengües mitjanes dels seus contextos més immediats.

Per un cantó, i segurament més a Estònia que no pas a Catalunya, tal com hem anat veient, els russòfons (sobretot els joves més actius) consideren que és necessari dominar-les fins a un cert punt per tal de progressar en tots els sentits. Com diem, és quelcom més perceptible a Estònia que no a Catalunya, ja que allà, si més no a Tallin, l'estonià sembla haver guanyat força més terreny com a llengua amb més presència i, per tant, amb més probabilitats de ser usada, i en això és molt possible que el fet que Estònia sigui un país independent hi haurà tingut força influència. Per això, direm que és possible que els humans tinguem molt interioritzat dins nostre la idea que a un estat li correspon una llengua i infraconscientment molts de nosaltres treballem partint d'aquest esquema mental com a rerefons infraconscient. En aquest sentit, es destaca la importància del que proposava Mackey i els horitzons lingüístics en tant que modificadors potents d'un paisatge (físic i mental) claus: fins on creiem que podem arribar amb la nostra llengua i fins on l'han duta els nostres avantpassats. Nosaltres hi afegiríem que no només és crucial per a la nostra llengua, sinó per a qualsevol llengua del nostre entorn: fins on creiem que podem arribar amb

(aquesta) llengua. En part per aquest efecte dels horitzons lingüístics, doncs, tant en un lloc com en l'altre, no es negligeix pas el fet d'haver de conèixer la llengua mitjana "local" per part dels grups de parlants de llengües internacionals. Recordem en aquest sentit, per exemple, els gràfics resultants de la primera part de les enquestes (gràfics IV.2 i IV.4 per a Estònia –pàgines 326-327–, i gràfics VI.2, VI.4 i VI.6 per a Catalunya –pàgines 453-455). Pel que hem vist, sembla que sí que es vol adoptar aquesta llengua per a certs àmbits, sobretot pel que fa al laboral i usos més aviat formals, en la qual cosa de seguida aprofundirem.

Així, a Catalunya, per la seva banda, les persones que no tenen el català com a L1 o que aquesta llengua no té una destacada presència en el seu entorn familiar ni en els seus contextos més propers, també manifesten, si més no de forma declarada, tenir clara una certa necessitat d'haver d'aprendre el català, sobretot per motius laborals. Com hem vist, els castellanoparlants d'origen a qui vam poder entrevistar afirmen que sempre és millor saber-la que no al contrari, fent-la equivaler a qualsevol altra habilitat o coneixement més que un pugui tenir, com ara la informàtica.

De fet, seguint amb els resultats dels qüestionaris, si prenem els de la segona part⁸⁷, on es demanava el valor de la llengua mitjana per a determinades activitats, les quals vam resumir en quatre variables⁸⁸, observem que de mitjana, els valors que obtenien el català o l'estonià de part dels castellanoparlants d'origen o els russòfons respectivament, no és pas que fossin excessivament baixos (excepte, potser, en el cas del valor per a les activitats relacionades amb el temps lliure per al català). Vegem la taula:

---

⁸⁷ Recordem que es poden consultar els qüestionaris als annexos en la seva versió estoniana (annex 3) i catalana (annex 5).

⁸⁸ A tall també de recordatori, direm que les activitats que comprenien cada variable eren les següent. Activitats de caràcter social: per fer nous amics, per ser ben vist, per viure a Estònia, per educar als fills, per comprar, per parlar per telèfon, per ser acceptat en la societat, per parlar amb els amics, per parlar amb companys de feina i per parlar amb els veïns. Activitats de tipus laboral: per guanyar més diners, per trobar una bona feina. Activitats relacionades amb el temps lliure: per veure la televisió, per veure DVDs, per cantar, per fer esport. I finalment, activitats relacionades amb algun tipus de treball intel·lectual: per llegir, per escriure, per ser més intel·ligent, per fer exàmens.

Taula VII.1: Valors del català i l'estonià en activitats socials, laborals, temps lliure i intel·lectuals (mitjana entre 100 –molt important- i 0 –gens important)

	L1CT	L1CS	BILING	L1EST	L1RUS
Valor del català/estonià en activitats socials	72	56	59	85	72
Valor del català/estonià en activitats laborals	68	66	65	83	97
Valor del català/estonià en el temps lliure	47	33	35	64	50
Valor del català/estonià en activitats intel·lectuals	81	68	69	90	82

Es destaca, doncs, que les llengües mitjanes poden ser força ben valorades també per part dels parlants de llengües internacionals, sobretot si ens fixem en els resultats d'Estònia, malgrat que a priori podríem haver hipotetitzat el contrari. Per què és a Estònia que es valora més la llengua mitjana "local"? Segurament, en això hi tindrà molt a veure el que dèiem de la influència dels horitzons lingüístics que proposava Mackey, com ja comentàvem suara, però també val la pena no oblidar les dades procedents del context sociodemogràfic i del món laboral, perquè com recordarem, hem vist que solen ser els estonians els qui ocupen posicions en llocs de treball de més prestigi o importància, tenen menys risc d'atur, etc. Per tant, tot apunta al fet que els (joves) russòfons, com a mínim a Tallin, tenen força clara la necessitat de bilingüitzar-se o adquirir certs coneixements d'estonià, com ja hem anat dient repetidament. A Catalunya, per la seva banda, potser aquesta no és tant la sensació entre els castellanoparlants d'origen perquè la situació no és la mateixa i, per tant, no és tan clar que el català sigui imprescindible per al progrés social i econòmic de cadascú.

Això no obstant, sí que hi ha un cert paral·lelisme entre els dos llocs pel que fa al valor de la llengua en l'àmbit laboral, cosa que s'observa a partir de les dades que hem obtingut amb les entrevistes i els grups de discussió, especialment. Quan es preguntava als parlants de llengües internacionals sobre si creien que era important parlar la llengua mitjana del seu entorn, tots deien que sí i automàticament se circumscrivien a aquest context concret: el laboral, sense que nosaltres els demanéssim específicament en quins àmbits o per a quines activitats ho creien important, ni a Catalunya ni a Estònia. És un signe que segurament podem considerar favorable per a les llengües mitjanes, ja que d'alguna manera es destaca que mantindrien, en les ideologies o representacions lingüístiques d'aquests parlants, un estatus més o menys alt, amb el qual seguirien sent percebudes com a útils i amb funcions per a activitats rellevants, encara que només siguin del món laboral. I per això darrer, també podem dir que, almenys pel que fa a les nostres dades, es destaca més emfàticament el valor

instrumental de les llengües locals que no pas l'integrador. En altres paraules, per als parlants dels grups de llengua internacional que hem estudiat, sembla que sigui més important el fet que la llengua mitjana tingui un valor intercanviable econòmicament que no pas identitàriament.

Ja que parlàvem dels resultats d'algunes parts centrals dels qüestionaris, tot l'anterior semblaria lligar justament amb algunes de les afirmacions de la quarta part, on se'ls demanava el grau d'acord o desacord que sentien en relació amb algunes afirmacions, entre les quals destaquem les següents en tant que relacionades amb el que estem dient aquí.

Taula VII.2: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català/estonià i el castellà/rus (mitjana entre 100 –totalment d'acord- i 0 –gens d'acord)

	L1CT	L1CS	BILING	L1EST	L1RUS
1. Saber parlar català/estonià i castellà/rus t'ajuda molt a poder trobar feina	83	83	81	85	99
2. Si parles les dues llengües tens més possibilitats de ser promocionat a la feina	73	73	71	75	88
3. Pots guanyar un millor sou si parles les dues llengües	63	67	66	64	83
4. L'estonià/català és important per ser acceptat com a part de la societat estoniana/catalana	76	69	71	91	76
5. Un és més ben valorat si parla estonià/català	55	55	48	54	57

S'observa, doncs, el valor afegit que pot arribar a representar el fet de parlar *també* la llengua mitjana "local" (especialment en les afirmacions 1 i 2 de la taula anterior), és a dir que d'alguna manera no només és un simple "a més a més", sinó que es valora com a quelcom que pot fer la diferència, encara que en darrera instància, potser no tingui aquest paper tan crucial com semblen atorgar-li els enquestats i els parlants a qui vam entrevistar. Al cap i a la fi, doncs, malgrat que potser no acabin fent servir gaire aquestes llengües ni tan sols en les seves respectives feines, que les percebin com a quelcom positiu en aquest sentit ja pot ser pres com a bon indicador. I és quelcom que destaca quan, on i en quin àmbit concret aquestes llengües poden decantar la balança i realment guanyar poder d'atracció: l'econòmic. A més a més, s'observa també la idea que comentàvem fa un moment: el fet que les llengües mitjanes d'aquests contextos són valorades quan són més o menys importants des del punt de vista econòmic o laboral, més que no pas des del punt de vista identitari. L'afirmació quarta de la taula anterior denotaria que el valor identitari d'aquestes llengües no ha pas

desaparegut, però la cinquena no el reforça, aquest valor; tampoc el contraduïu, ni molt menys, però el que volem subratllar aquí és que pot haver-hi una actitud més ambivalent, pel que fa a aquest valor, mentre que en l'aspecte laboral, semblaria que la idea que és bo saber la llengua mitjana és més clara. Per tant, destacaríem sobretot la importància del món empresarial a l'hora de reforçar certs marcs cognitius o de referència i la capacitat que tindrien les empreses de millorar la situació sociolingüística d'una llengua històricament dominada. En poques paraules, si una llengua resulta útil per guanyar-se la vida, aquesta llengua té molts punts per “escalar posicions” i ser positivament valorada.

Però al costat d'aquestes opinions o punts de vista més aviat en clau positiva, tant a un lloc com a l'altre en detectem d'altres que podríem considerar negatius, entre els quals destacaríem el següent: la sensació d'imposició de la llengua mitjana de manera a vegades massa forçada o coercitiva. Tant russòfons com castellanoparlants d'origen, cadascú a la seva manera, manifesten un cert pesar pel que creuen ells que és un excés de zel per part del govern o els responsables polítics locals per tal d'imposar la seva llengua als que no la tenen com a L1. En aquest sentit, són destacables els paral·lelismes en les valoracions dels dos grups de parlants de llengües internacionals a l'hora de parlar del sistema educatiu i les llengües en aquest organigrama de tots dos llocs, respectivament. Com hem vist, ambdós creuen que s'ha anat massa enllà. Recordem, per exemple, una de les informants del grup de discussió amb parlants d'L1 castellana quan comentava el fet que se'ls expliquin termes o conceptes en català, a partir de la immersió lingüística, i deia que semblava una tonteria, però que en els fons, li feia la sensació que els havien “culturalitzat”⁸⁹. I en el mateix sentit, semblantment, s'expressaven els parlants d'L1 russa quan valoraven el progressiu procés d'immersió lingüística parcial a les escoles de secundària russòfones d'Estònia, i un d'ells, de manera emfàtica, deia que ara està havent-hi una “estonianització”, cosa que pot considerar-se fins i tot una “agressió a l'ànima”, contraposant-la a la “russificació” que segons deia ell, “creuen els estonians que hi va haver durant l'època soviètica.” Al cap i a la fi, doncs, tots

---

⁸⁹ Com a incís, val la pena fer notar el sentit en què emprava aquest terme la nostra informant: utilitzava aquest terme per queixar-se del fet d'haver hagut d'estudiar diverses matèries en català, com ara ciències naturals, de manera que quan havien d'aprendre determinats noms, conceptes o el que fos, tot era en català, cosa que “llega a un punto en que, *jolín*, te da rabia”, tal com conclouïa ella mateixa.

dos grups de parlants de llengües internacionals veuen que hi ha una excessiva preocupació per la llengua mitjana “local” des d’instàncies oficials, perquè tal com deia un dels informants del grup de discussió amb castellanoparlants d’origen, tots els catalans volen continuar parlant català, i per tant, no es perdrà pas, sinó que la transmissió intergeneracional està més que assegurada, o sigui que hi hauria d’haver una “alternativa bilingüe” que realment pogués oferir-se i fer-se efectiva.

Aquestes opinions no deixen de reflectir, doncs, un cert sentiment de pesar de part dels parlants de llengües internacionals en aquests dos llocs analitzats, a l’hora de valorar les raons i els beneficis d’haver d’aprendre les llengües mitjanes “locals” del seu entorn. Tornant a Estònia, recordarem que quan preguntàvem als nostres informants d’L1 russa si creien que era important parlar estonià o no, més d’una vegada la seva resposta era “A Estònia? A Estònia, sí, però enlloc més”, i ho deien com volent dir que segons com, els sabia greu haver de fer aquest esforç extra per uns beneficis tan reduïts com parlar amb l’escàs milió de persones que parlen estonià com a L1. Una sensació segurament accentuada per la distància lingüística entre els dos codis, l’estonià i el rus, i la suposada immensa dificultat que representa haver d’aprendre estonià, una llengua críptica fins i tot segons els mateixos estonians. A Catalunya, doncs, aquesta sensació potser no la hi vam trobar tan marcada, primerament perquè partint del castellà, entendre el català i començar-lo a parlar és relativament senzill, i perquè en el fons, la influència dels nombres acaba sempre tenint la seva importància, sigui més o menys conscientment, i el fet que el català tingui potencialment deu vegades més parlants que l’estonià pot ser quelcom que la faci veure com una llengua més “útil.” Un altre cop, observem la influència que hem vist dels horitzons lingüístics de cada grup, però en aquest sentit, per als parlants de llengües internacionals, la llengua mitjana “local” és molt més “limitada” i no els pot portar tan “lluny” com la seva.

No és pas aquest el lloc ni el moment adequats per una crítica de la qüestió controvertida del nombre de parlants de les llengües, però tot plegat no deixa de ser un reflex més de les ideologies lingüístiques imperants que ens fan veure les llengües com objectes “grans” o “petits” en funció del seu hipotètic nombre de parlants, cosa que directament influeix en la nostra percepció del seu també hipotètic grau d’“utilitat”, sense parar-nos a pensar en si una llengua d’un milió, cent mil, deu mil, mil o cent parlants ens seria o no “útil” en el nostre dia a dia si totes les activitats significatives per nosaltres les haguéssim de fer en

aquestes llengües “petites.” Dit d’una altra manera, i com ja s’ha denunciat a bastament des d’instàncies de promoció de la igualtat de les llengües, si amb tots els teus veïns, els veïns dels teus veïns, els companys de feina, col·legues i coneguts, etc., has d’interactuar-hi eminentment en una llengua, quina importància té que aquesta sigui parlada per cent, cent mil o cent cinquanta milions de persones més?

En definitiva, podem observar una certa actitud ambivalent per part dels parlants de llengües internacionals en aquests contextos en relació amb les llengües mitjanes “locals” del seu entorn, cosa que podríem considerar com un conflicte ideològic-representacional. Per una banda, no troben pas malament haver-les d’aprendre i fins i tot les arribaran a considerar necessàries per al seu progrés i en àmbits del món econòmic; alhora, però, trobaran excessiu que els governs locals actuïn massa en el sentit de planificar una sèrie de polítiques compensatòries a favor d’aquestes llengües mitjanes.

VII.1.2.2. Pel que fa als parlants de llengües mitjanes

Com recordem, segons el marc teòric proposat, podríem haver hipotetitzat que les llengües mitjanes rebrien el valor, l’autoritat o la legitimitat de part dels seus parlants sobretot a partir del constructe ideològic de l’autenticitat (Woolard 2008a i 2008b), però com hem vist, a partir dels resultats obtinguts, no sempre els parlants d’aquestes llengües vehiculen el seu valor a través d’aquest constructe (com de fet ja explica la mateixa Woolard, *ibídem*). Una altra cosa que també podríem haver hipotetitzat per al cas concret d’Estònia és que havent esdevingut ja un estat independent, sobretot després de dues dècades de tenir aquest estatus, hauríem pogut preveure una major capacitat “d’anonimitzar” l’estonià en l’esfera pública⁹⁰, cosa que com ja hem vist, no ha estat pas el cas, com de seguida passem a comentar.

En tots dos llocs, cadascun a la seva manera, hi observem un comú denominador per als qui tenen una llengua mitjana com a L1: la tensió (accentuada per la globalització) entre les ganes de seguir sent qui són i com són, i la necessitat d’haver d’obrir-se i acceptar diferents formes de ser com són. Tanmateix, un excessiu pes sobre la primera d’aquestes tendències (més visible segurament a Estònia) pot comportar una legitimitació massa aferrada

---

⁹⁰ Agraïxo altre cop a en Joan Pujolar haver-me fet notar aquest punt en concret.

de la seva llengua a través de la ideologia de l'autenticitat, cosa que pot generar certs riscos. Quedant-nos a Estònia, doncs, un d'aquests riscos més notable és la dificultat amb què pot trobar-se l'estonià de guanyar pes en espais o àmbits d'ús públics, especialment en les interaccions en què intervinguin parlants d'estonià com a segona llengua o llengua estrangera. Si l'estonià parlat "amb accent" no acaba de ser prou vàlid, o no només això, sinó que resulta que el "deforma" i en constitueix una amenaça (sobretot si és un estonià amb accent rus, com hem vist), és clar que la pressió que podrà sentir un a l'hora d'intentar expressar-se en aquesta llengua serà molt alta, facilitant més aviat que eviti qualsevol exercici d'aquest tipus, més que no pas que busqui les oportunitats de practicar aquesta llengua amb els qui la tenen com a L1, els quals estaran vigilant per on se li escapa una ella massa velaritzada, per exemple. Aquesta situació, vàlida a Catalunya potser fa unes dècades, ja no és tant el cas aquí, tal com hem anat dient. Segons sembla, actualment el català ha "perdut" un cert grau de marcador identitari (tot i que constantment haguem de matisar aquesta idea pel fet, com ja hem anat repetint, per a certs grups més procatalanistes, no seria pas el cas, ni molt menys). Però sí que sembla cert que, com ens deia una de les nostres informants, cada vegada hom pot tenir "un accent" quan parla català, i les nostres dades tímidament semblarien indicar la validesa d'aquest extrem, tot i que som conscients que caldrien noves recerques que anessin més al fons d'aquesta qüestió en concret.

S'observa, doncs, una progressió distinta, en cada cas, de l'evolució de la llengua mitjana en la mesura en què aquesta va guanyant espais i àmbits d'ús públics. Què ha ocasionat aquesta evolució dispar i quina influència hi ha tingut, en això, els discursos dominants institucionalment i individual? Com diem, no és pas gens fàcil, per a una llengua que històricament ha estat dominada, no té tant pes demogràfic ni mediàtic, i té relativament poca presència a nivell internacional, guanyar-se espais d'ús públic fins i tot en el seu propi territori, on precisament ha estat subordinada a una altra llengua amb unes característiques ben diferents, pel que fa a aquests components que acabem d'esmentar, tradicionalment vinculada a poders dominants.

Simplificant-ho molt, és probable que a Catalunya, en no haver-hi un trencament amb el règim anterior tan dràstic com a Estònia, el català pot haver guanyat una major presència pública sobretot més enllà de les institucions de govern o dels mitjans de comunicació públics catalans, parcialment gràcies a o per culpa d'una "desautenticació", cosa que ha

ajudat, poc o molt, a veure que el català ja no fos només la llengua que feien servir els catalans per parlar-se entre ells, sinó la llengua que es parla a Catalunya (repetim, amb tots els matisos que calgui fer-hi a aquesta afirmació). A Estònia, per contra, la recuperació de la independència ha estat un element d'una influència molt gran en la reconfiguració dels marcs cognitius dels habitants d'Estònia i en aquest sentit, una de les conseqüències més importants és que ha empès els estonians d'alguna manera a reforçar el seu marc cognitiu estonianocèntric, on un dels eixos principals és l'equació “un estat, una llengua, una cultura.”

Què s'està fent, actualment, des d'instàncies institucionals, per tal que aquestes llengües mitjanes segueixin tenint un paper d'atracció per part dels qui no les tenen com a L1? Observem que, tant a Estònia com a Catalunya, es treballa d'alguna manera per fer guanyar àmbits d'ús públics a les respectives llengües mitjanes a partir d'elements que serien més aviat propis del constructe de l'anonimat, que és, recordem-ho, la ideologia a través de la qual tradicionalment s'ha atorgat l'autoritat a les llengües que han ocupat aquests espais (Woolard, 2008a i 2008b; Gal & Woolard, 2001). Aquest és un fet força perceptible a Catalunya quan, per exemple, es defineix el català com la “llengua comuna” d'aquest territori. Aquesta altra ideologia és també present en l'imaginari col·lectiu català, cosa observable en idees arrelades profundament en la nostra personalitat com ara “Catalunya, terra d'acollida”, la qual subratllaria la visió idealitzada d'una mena de *melting pot* català. I moltes vegades és una percepció que des de les institucions s'afavoreix, com ara justament amb la recentment aprovada Llei d'acollida de Catalunya, la qual defineix el català precisament com la llengua comuna de Catalunya, com ara mateix comentàvem, o altres discursos de presentació i promoció de català al món (recordarem l'eslògan amb què es presentava el català a la darrera fira Expolangues, a París: “el català, una llengua de 10 milions d'europes”). A Estònia també es treballa en aquesta direcció: ho hem vist quan presentàvem els diferents Programes Estatals per la Integració a la Societat Estoniana (2000-2007 i 2008-2014). S'intenta “anonimitzar” l'estonià com la base del procés d'integració a la societat estoniana, on tothom pot seguir mantenint els seus trets culturals, lingüístics i religiosos, però la interacció ha de ser basant-se en valors estonians i la llengua estoniana.

A partir del que portem dit en els darrers paràgrafs, s'observa que la centralitat de la qüestió rau en la progressiva conquesta dels espais públics per part de llengües mitjanes antigament dominades, cosa que per a elles resulta un exercici doblement complex perquè,

per una banda, han de guanyar aquest espai, tradicionalment ocupat per llengües hegemòniques (que reben l'autoritat a través de la ideologia de l'anonimat), però han de seguir sent autèntiques (perquè són llengües tradicionalment legitimades a través d'aquest altre constructe). Per això, en la nostra opinió, la lenta entrada a la ideologia de l'anonimat per part dels discursos autoritzadors d'aquestes llengües té, segons com, la seva raó de ser, però al mateix temps, poden anar justament en contra de l'objectiu pel qual són inicialment pensades aquestes polítiques i s'elaboren tals discursos. En altres paraules, el fet d'intentar estendre l'ús del català com a "llengua comuna" de Catalunya o presentar-la al món com "la llengua de 10 milions d'uropeus" pot generar un sentiment de rebuig per part de qui a Catalunya té una altra llengua que no sigui el català, una població que, com ja hem vist, sembla ser especialment sensible i contrària als discursos "impositius" del català. Tres quarts del mateix pot passar a Estònia: intentant construir una base d'integració a la societat estoniana amb un comú denominador d'arrel clarament estoniana pot veure's com un intent d'assimilació de qui no és exactament estonià, malgrat que es digui que tothom hi ha de ser acceptat independentment del seu origen etnolingüístic i ha de ser respectat precisament per aquest seu caràcter diferencial. Així, encara que els objectius per als quals s'estudien i es confeccionen aquests discursos, amb campanyes publicitàries, presentacions en congressos i fires, i publicacions de tot tipus de materials, puguin ser legítims i defensables, ja que es presenten a favor de la promoció del coneixement i ús de la llengua mitjana, a primera vista menys usada i més necessitada de polítiques favorables, hem d'analitzar-ho també des d'aquest angle, veient les conseqüències de cada tipus de discurs. Altrament, com diem, els efectes que poden tenir podrien ser justament contraris als desitjats, i això seria quelcom que no ens hauria de passar per alt.

Aquesta és, doncs, una de les qüestions centrals que el nostre estudi permet posar de relleu: el dilema amb què s'enfronten les llengües mitjanes que hem estudiat en els seus territoris d'origen, un dilema produït per diverses variables alhora, però que dit breument, té a veure amb els diferents constructes ideològics a partir dels quals es legitimen les llengües als ulls dels seus parlants, amb la tipologia de llengües amb què treballem i amb els àmbits d'ús que ocupen aquestes llengües.

VII.1.3. Valors, usos i competències de les llengües internacionals en els contextos estudiats

VII.1.3.1. Pel que fa als parlants de llengües internacionals

De la mateixa manera que hipotetitzàvem, en la secció anterior, que les llengües mitjanes podrien haver rebut l'autoritat de part dels seus parlants a través del constructe ideològic de l'autenticitat, en aquest cas hauríem d'haver predit que els parlants de llengües internacionals atorgarien valor a les seves llengües a partir del constructe de l'anonimat. Si bé és cert que observem determinats paral·lelismes destacats entre els dos grups comparats, com ja hem anat veient al llarg de les presentacions dels resultats en els capítols corresponents, hem de dir que no hem registrat opinions que poguessin ser classificables com a exemples clars de la ideologia de l'anonimat (almenys tal com el definiria Woolard, 2008a i 2008b). Sí que hem vist, però, que valoren les seves respectives L1 com a eines molt útils, ja que les poden fer servir per viatjar a molts llocs diferents del món, per exemple, i aquí novament repetiríem la influència dels seus horitzons lingüístics. Parafraçant un dels informants castellanoparlants d'origen entrevistat, ens comentava que justament pel fet de ser parlada en tants països d'Amèrica Llatina, el castellà havia pogut enriquir-se amb molt més vocabulari que el català, “tens un diccionari molt més ampli i tires més d'això”, ens deia (tot i que en el fons, és molt probable que en el seu dia a dia, empri ben poques expressions del castellà d'Amèrica). També hem notat a vegades un punt de grandiloqüència, en els seus arguments, com ara quan els parlants russòfons ens deien que parlar rus els agradava perquè era una manera de tenir accés directe a molta més informació, i és que “qui controla la informació, controla el món”, segons deia una de les informants. O per la seva banda, un dels castellanoparlants d'origen a qui vam entrevistar també diria que per ell, el castellà era “més flexible” perquè estava més “evolucionat”, tot i que val la pena dir que aquesta seva opinió aniria més aviat relacionada amb el fet de veure la seva llengua com a més flexible, més manejable, perquè és la que utilitza cada dia i en la majoria dels seus contextos, en contraposició amb el català, una llengua que només hauria après a l'escola, és a dir, de manera molt formal i, per tant, menys “flexible.”

On sí que potser podríem donar fe d'una presència més marcada de la ideologia de l'anonimat és a Estònia i entre els russòfons quan, recordem-ho, ens deien que l'estatus del rus havia disminuït d'ençà de la fi de la Unió Soviètica, i era una llàstima, perquè simplement per "qüestions ideològiques", els estonians s'havien autoprivat d'una eina tan útil com ara una llengua estrangera més. I atesa la situació geogràfica del país, creien que era simplement molt negatiu per a Estònia mateix el fet de no saber ser prou llestos com per enriquir-se d'aquesta manera; és aquí on justament s'observaria amb més claredat com treballa la ideologia de l'anonimat a Estònia entre els russòfons, ja que perceben la seva llengua clarament com un bé important i que val la pena aprofitar, una idea que sí que és definitiva del constructe de l'anonimat, tal com ho considera Woolard (2008a:181) a partir de les observacions de Silverstein (1987). Tot i que potser no sigui la cara més visible d'aquesta ideologia, val la pena subratllar-la, ja que l'hem vist i registrat. I val la pena fer-ho també perquè, com veiem, els russòfons d'Estònia en aquest sentit haurien girat el discurs de la riquesa que comporta el fet de ser poliglòt. Essent ells els que ara estan més clarament obligats a bilingüitzar-se i havent estat la seva llengua bandejada institucionalment d'Estònia, són els que proclamen els beneficis del plurilingüisme.

Des d'un altre angle, hem de comentar encara un altre significat o valor de les llengües internacionals tant a Estònia com a Catalunya. En tots dos llocs hem vist com aquestes llengües poden ser vistes com molt "autèntiques" per part dels seus parlants, de manera que com la mateixa Woolard ja explica (2008a i 2008b), la dualitat entre els constructes ideològics de l'anonimat i l'autenticitat no esgota totes les possibilitats d'expressió dels valors de les llengües mitjanes i les llengües internacionals, per seguir amb la nostra terminologia. Així, tal com els parlants afroamericans dels Estats Units treballen per seguir reproduint els significats socials dels seus vernacles, "keepin' it real", per als russòfons d'Estònia i els castellanoparlants d'origen a Catalunya, les seves llengües són també uns marcadors importants de la seva identitat i el seu caràcter, perquè en el fons, com ens deia una parlant russòfona, "encara que parlis molt bé l'estonià, la teva llengua, la teva cultura, el teu entorn sempre segueix sent rus." O també un dels nostres informants de llengua primera castellana (del grup de discussió) optava per preferir la seva llengua i "defensar-la" perquè és la seva.

A més a més, fent referència ara exclusivament als russòfons d'Estònia, el rus i les seves formes peculiars amb una marcada influència de l'estonià, poden estar ajudant a construir una identitat estonio-russa volgudament diferenciada de la “rusa de Rússia.” Algunes investigacions (Verschik, 2005b) ja assenyalen com determinades formes verbals, les quals no serien acceptables des del punt de vista del registre estàndard en rus, són defensades per part d'estudiants russòfons universitaris de Tallin perquè “això és Estònia, no Rússia”, implicant que ells tenen la legitimitat de jugar amb la seva llengua, transcendent aquests límits per crear la seva identitat pròpia, fent ús d'una mena de recursos bivalents com els que observava Woolard (1998b) estudiant el registre humorístic de la mescla de català i castellà que utilitzava l'Eugenio.

Però on més hem pogut observar justament com podria estar treballant la ideologia de l'autenticitat entre aquests grups de parlants és novament en la valoració dels accents en aquesta llengua per part dels qui no la tenen com a L1. Així, tant a Estònia com a Catalunya, parlar rus o castellà amb accent (estonià i català sobretot) és significatiu, tot i que amb les nostres dades no puguem descriure realment com es construeixen aquests significats i quins efectes tenen. És destacable, però, que tant parlants de rus com de castellà com a L1 sancionin els accents (sobretot estonians i catalans, com diem) en les seves llengües i els observin com a mínim de manera graciosa (recordem el que comentaven alguns dels nostres informants castellanoparlants d'origen en relació amb l'accent en castellà d'un amic seu, catalanoparlant d'origen de Sant Pere de Torelló –un català que sí que poden contrastar i notar-lo efectivament com a “autèntic”), o fins i tot digne de mofa (cosa que sentirien més aviat els mateixos parlants d'aquestes llengües internacionals com a L2, és a dir, els estonians o catalanoparlants d'origen).

De la mateixa manera que, com hem dit en el marc teòric, s'afirma que una excessiva valorització per part dels parlants de llengües mitjanes de les seves llengües a partir d'aquest constructe ideològic, el de l'autenticitat, pot esdevenir una barrera important a l'hora d'acceptar noves veus en aquestes llengües i, per tant, d'atraure parlants potencials (“amb accent”), també seria bo veure si aquesta valoració de les llengües internacionals en aquests contextos pot arribar a actuar segons com, en aquesta direcció, és a dir, com treballa el constructe ideològic de l'autenticitat per als parlants de llengües internacionals com a L1. Intuïtivament, podem pensar que és una estratègia per aconseguir una buscada diferenciació,

però les nostres dades no ens permeten pas ni afirmar aquest extrem ni, encara menys, explicar-ne el seu funcionament, objectius que hauran de perseguir futures recerques, en cas de valorar-se com una línia d'investigació que valgui la pena seguir. Si prenem per exemple Estònia, la minoria russòfona, valorant la seva llengua com el seu baluard identitari, podria sancionar fortament els accents estonians en rus, mofant-se'n o amb actituds negatives, i d'aquesta manera inhibint que els estonians efectivament desenvolupessin unes certes habilitats, sobretot orals, en rus. Perquè per norma general, de la mateixa manera que parlar estonià amb accent significa no ser estonià, parlar rus amb accent també significa no ser russòfon. Repetim que les nostres dades no ens permeten pas afirmar rotundament tal extrem, sinó que més aviat ara estem proposant escenaris hipotètics, però que creiem que valdria la pena seguir de prop, sobretot veient quines conseqüències pot tenir parlar rus “amb accent (estonià)” o “sense accent.” Perquè a Catalunya, per la seva banda, la situació potser seria quelcom diferent, ja que els privilegis de parlar castellà “sense accent” en comparació amb fer-ho “amb accent (català)” no sembla que siguin significativament diferents. El que sí pot ser cert per a tots dos llocs és que si com a mínim hi ha mofes o ridiculitzacions dels accents locals en la llengua internacional, és fàcil pensar que els qui tinguin aquest accent probablement evitaran exposar-se en situacions en què puguin ser objecte de burla, cosa que més aviat afavorirà poc un ús constructiu i complementari de totes les llengües als dos llocs. Seria bo, doncs, mantenir l'atenció posada en l'evolució i anàlisi d'aquesta qüestió de cara a futures recerques.

VII.1.3.2. Pel que fa als parlants de llengües mitjanes

Si la relació dels parlants de llengües internacionals amb la llengua mitjana del seu entorn pot ser ambivalent, com hem vist, també ho serà, però no de la mateixa manera, la que puguin tenir els parlants de llengües mitjanes amb la llengua internacional amb què es troben més en contacte. Prenguem, primerament, el cas estonià. Com hem pogut veure a partir de les nostres dades i de l'exposició del context a Estònia, actualment la situació per als estonians pot arribar a ser certament complexa. Com hem vist, per a alguns llocs de treball relativament atractius pot ser que es demani, fins i tot explícitament, tenir certs coneixements de rus. S'entén, doncs, que mica en mica la idea de no voler parlar ni entendre per a res aquesta

llengua, molt present en els darrers anys de la Unió Soviètica i els primers de la recuperació de la independència, vagi canviant, com de fet alguns dels nostres informants ja constataven que succeeix en el present. Però és un dilema difícil de superar, i, per això, no és estrany que la relació dels estonians amb el rus sigui segons com controvertida, una demostració més de la complexitat d'aquests casos. Per una banda, per a bona part de la població segueix sent viva la idea que és la llengua dels “ocupants”, els representants del poder opressor sobre els quals es fa recaure la responsabilitat, ni que sigui indirectament, dels anys de patiment més dur de la seva història recent. Però per altra banda, és una llengua que els pot reportar beneficis a nivell personal i econòmic. Conscientment o inconscient, segueix essent la llengua del “temps dels russos”, tal com per part dels estonians popularment es coneix el període que va durar l'ocupació soviètica, molt aptament demostrat per part d'un dels informants estonians amb els seus *crossings* en rus, amb els quals representava un autèntic *homo sovieticus*. Així, encara que moltes vegades es declari que sí, que no els desagradaria estudiar més rus, en el fons hi ha aquesta idea que els ho dificulta. I no són pas pocs els estonians que ens deien que sí, que els agradaria saber més rus, fins i tot per viatjar a països de parla eslava, com vèiem entre les opinions d'una de les informants del grup de discussió estonià.

Com hem fet notar ja en diverses ocasions, aquesta no és una evolució casual de la situació sociolingüística a Estònia. La fi de la Unió Soviètica, la recuperació de la independència i l'entrada a la Unió Europea han marcat un camí dispar en la construcció de marcs cognitius de referència en les dues comunitats del país, tal com ja comentava Laitin (2003). Amb el seu “retorn a occident”, els estonians s'han desentès volgudament de tot allò que tingués certes arrels esclaves, i evidentment la llengua russa era l'element més destacat, en aquest sentit. I mentre no es resol el dilema de si aprendre bé la llengua dels antics colonitzadors per motius laborals o no, l'ús de l'anglès com a llengua d'intercomunicació a Estònia pot anar guanyant pes i atributs socio-significatius no pas negatius. Dit breument, la *glocalització* tindria allà un efecte doble: per una banda, la revalorització del rus, com a “llengua *glocal*”, la dels “nostres veïns”, però també una llengua “útil” globalment, i per una altra, l'acció de l'anglès com a llengua d'intercomunicació que podria ser que anés guanyant progressivament més terreny.

Així, doncs, la nostra era *glocal* té uns efectes ben destacats en la configuració del context sociolingüístic en tots dos casos estudiats, tot i que no iguals a cada lloc. Seguint amb Estònia el rus seguirà tenint sempre un grau alt, poc o molt, d'atracció i sempre generarà interès, per molt que l'evolució intergeneracional el vagi fent cada cop menys necessari, almenys teòricament, perquè les generacions més velles i que no parlen estonià aniran deixant pas a les més joves, que ja l'hauran estudiat i après millor, i fins i tot arribaran a parlar-lo prou bé, sobretot els joves més actius. Però una altra conseqüència potser encara més important de la globalització per a Estònia és l'ús de l'anglès, encara que potser de manera molt incipient i poc estesa, com a llengua d'intercomunicació entre els russòfons i estonians. A partir de l'evolució dels repertoris lingüístics de cadascun d'ells i dels canvis en els seus marcs de referència en els darrers anys, com hem vist, no és pas una conseqüència extravagant i, en cas de consolidar-se, podria ser causant més de problemes que no pas ser una solució pacífica i neutral, tal com nosaltres ho veiem. Tampoc no és que vulguem cridar el mal temps i engendrar un discurs negatiu de la situació de les relacions interètniques a Estònia, però creiem que no és pas més productiu amagar el cap sota l'ala i fer com si "això de l'anglès" no hi fos i no representés cap problema. A tall de parèntesi i com a primera recomanació, tot i que en aquest sentit, hi aprofundirem més endavant, no volem deixar de dir des d'ara que cal seguir dotant bé a la població de les millors i majors habilitats lingüístiques en totes les llengües que es pugui, començant per l'estonià, però sense perdre de vista el que diem pel que fa a les ideologies, representacions i actituds de cada grup, fomentant una acceptació mútua efectiva i clara.

A Catalunya, per contra, l'anglès com a "llengua global" no és un agent realment actiu, en primer lloc, perquè les dues llengües en contacte, el català i el castellà, són molt més properes tipològicament que no pas el rus i l'estonià; per tant, és molt difícil imaginar-se la situació en què un catalanoparlant d'origen i un castellanoparlant d'origen haguessin de recórrer a una tercera llengua per entendre's l'un amb l'altre. A més a més, és molt difícil imaginar-se aquesta situació perquè actualment, tots els catalanoparlants d'origen de Catalunya han de conèixer també el castellà, tal com requereix la Constitució Espanyola. Però segurament podem afegir que també és poc probable que, en cas que algun dia els catalanoparlants d'origen no estiguessin obligats per llei a haver d'aprendre el castellà, voluntàriament i de manera explícita escollissin l'opció de no aprendre aquesta llengua.

Potser algunes persones, les més emfàticament procatalanistes, sí que adoptarien aquesta actitud, però no seria pas la majoria dels catalanoparlants d'origen. Després de tants segles de contacte i amb una presència tan forta entre nosaltres, seria difícil que s'arribés a donar aquesta situació, atesa, a més a més, la proximitat lingüística, com diem, i la utilitat que seguiria tenint el castellà. Per això, també es fa difícil imaginar un cas hipotètic com l'estonià, en què els catalans tanquessin la porta al castellà més o menys conscientment com han fet els estonians amb el rus, i per tant no s'arribaria pas a donar el cas que els castellanoparlants d'origen que aprenguessin català acabessin adquirint un major capital lingüístic, simbòlic i/o cultural que els catalanoparlants d'origen.

El que sí que és interessant d'observar com a efecte de la globalització a Catalunya i per la presència del castellà és el següent: essent una llengua clarament més internacional i intercontinental que el rus a Estònia, el castellà juga un paper doble. Per una banda, és això que dèiem, una eina útil i beneficiosa per viatjar a segons quins països del món, sobretot a Amèrica Llatina, i ampliar contactes de tot tipus, però per una altra, és alhora la facilitat que comporta l'aprenentatge i l'ús d'aquesta eina que pot "ajudar" a acomodar-nos a una situació en què costi més acabar de fer un esforç per incorporar de manera més efectiva un coneixement de l'anglès en tant que llengua "global" per excel·lència i que vehicula justament aquesta globalitat a la qual en determinats àmbits s'aspira. Això es veia molt clarament reflectit en l'opinió d'un dels nostres informants experts (a [VI.2.10.4.4]), el qual es queixava del baix nivell d'anglès a les universitats catalanes com un problema per a l'activitat de recerca en aquests centres generat per, tal com diem, aquest sentit conformista de la "comoditat" en què es troben instal·lats per culpa del castellà i la fàcil atracció que els comporta d'estudiants d'Amèrica Llatina. Però també es veu constantment en les crides intermitents, tant des del món acadèmic com de fora, per a una poliglòtització de la societat catalana, que es resumeix en la necessitat de dominar més o menys efectivament com a mínim tres llengües: català, castellà i anglès, a la qual cosa el sistema educatiu s'haurà d'enfrontar urgentment.

Des d'un altre punt de vista, la globalització sí que està tenint un efecte destacat a Catalunya i que no té a Estònia: ens referim a l'arribada de nous fluxos de població procedent de països històricament vinculats amb la colonització espanyola, d'Amèrica Llatina sobretot, els quals arriben a Catalunya atrets per la teòrica facilitat lingüística, la qual perceben que els

ajudarà a l'hora d'establir-se en aquest nou territori. Sense tenir una idea segurament clara prèviament a la seva arribada del context sociolingüístic català, aquestes persones arriben a Catalunya amb les seves pròpies ideologies i representacions lingüístiques particulars, les quals poden modificar-se a favor del català a partir de la feina d'integració que es fa aquí, però una de les primeres conseqüències innegables d'aquesta arribada de nous immigrants és la seva contribució a la relativa minorització de la població catalanoparlant d'origen.

I ja que parlem de la mida de les poblacions "locals", un altre efecte que segurament té la globalització és l'accentuació del sentiment de petitesa en l'auto-co-configuració d'aquest tipus de poblacions, molt perceptible a Estònia, com hem vist, però segons com, també a Catalunya. Aquest sentiment de ser una població minoritària, membre d'una cultura minoritària, parlants d'una llengua minoritària pot ser quelcom negatiu. A Estònia, hem vist que això pot fomentar el valor de la ideologia de l'autenticitat com a constructe que dóna valor a la seva cultura i per tant, en facilita el seu tancament en si mateixa. A Catalunya, per la seva banda, aquesta autopercepció de ser un grup minoritari pot afectar la valorització del propi grup en igualtat de dignitat amb grups lingüístics d'una mida semblant o fins i tot menor.

VII.1.4. Evolució i reptes per als casos estudiats

Quina ha estat l'evolució de cada cas, sobretot vist des de la perspectiva històrica? Quines són les conseqüències que hem pogut observar més destacades que ha tingut el canvi de sistema de govern? Recordem que ens interessava especialment el cas estonià per veure els efectes de la recuperació de la independència. En el nostre treball, hem volgut destacar el fet que, amb les successives onades de polítiques etnonacionalistes, es va reforçar un marc cognitiu estonianocèntric entre els estonians molt fort, present i observable encara actualment en bona part de la societat estoniana (entre els estonians, s'entén). A partir d'aquesta via, l'autenticitat com a constructe ideològic que dóna autoritat a l'estonià no només no ha perdut vigència, sinó que segueix essent molt present en el discurs dels estonians, tant per part de l'elit política (amb les seves polítiques lingüístiques) com per part dels parlants, a peu de carrer, tal com hem vist amb les diverses cites que hem pogut aportar del nostre treball de

camp, sobretot de les entrevistes en profunditat i els grups de discussió, però també a partir de l'anàlisi de les polítiques i, en concret, de la legislació lingüística.

Els russòfons, per la seva banda, han anat veient com no els quedava més alternativa que bilingüitzar-se progressivament i adquirir certs coneixements d'estonià, sobretot en un context com el de Tallin. Tot i que també hi hagi part d'aquest grup que segueixi auto-co-construint-se un marc de referència de confrontació, nostàlgic del passat soviètic i fent ús també d'un discurs amb elements de la ideologia de l'autenticitat, bona part d'ells s'han adaptat a la situació actual i han decidit "passar a l'acció, no quedar-se només queixant-se al sofà", com ens deien algunes de les nostres informants més joves.

Alguns d'ells, com a mínim els més actius, normalment joves i amb cert nivell educatiu, acabaran adquirint un relativament bon nivell d'estonià, amb la qual cosa s'equiparan amb un capital lingüístic, simbòlic i cultural que els situarà en una posició teòricament prou bona com per competir amb els seus compatriotes, sobretot per a posicions en què sigui necessària l'atenció de cara al públic. En la "nova economia", on la paraula ha passat a guanyar pes i centralitat en l'activitat econòmica (Heller, 1999), els joves que sàpiguen més llengües seran més ben valorats que els que en sàpiguen menys, i a Estònia, els primers podran tendir a ser més aviat aquests joves russòfons, com a mínim a curt o mitjà termini.

Els joves russòfons d'Estònia, doncs, si més no els que visquin a Tallin o en contextos mínimament estonianitzats (és a dir, fora del comtat d'Ida-Viru), tendeixen a tenir clar que, si volen progressar socialment i econòmicament, hauran d'adquirir uns més o menys bons coneixements d'estonià. Han interioritzat, doncs, la idea que l'estonià "els obrirà portes", tal com bé porta per títol un dels pocs manuals de nivell mitjà-alt per aprendre la llengua (*Avatud Uksed*, en estonià "Portes Obertes"). Però el rus també els continua obrint certes portes, és a dir, no els és pas cap rèmora del passat, estigmatitzada i que vulguin abandonar. Si bé bona part de la població estoniana el veurà com la llengua dels "ocupants", els russòfons no hi veuen pas cap mal a seguir-la mantenint i transmetent-la als seus fills, al contrari, ja que és una eina molt útil, la qual pot servir-te per obtenir-hi informació de tot tipus, sobre qualsevol tema, i també per viatjar sobretot a Rússia i a altres països de tradició eslava, en certa mesura. Per tant, els horitzons lingüístics de què ens parlava Mackey (1993), tant en el pla físic com el cultural, pel que fa a la comunitat russòfona d'Estònia, són uns

horitzons prou estables com per, tot i ser una minoria oficialment poc reconeguda al país, gaudir d'una suficient vitalitat grupal.

Per què es dona aquesta situació? En la nostra opinió, hem de buscar la resposta en la influència de l'era *glocal*, tal com també hem volgut analitzar amb el nostre treball. El rus és la llengua d'alguns barris de Tallin, de ciutats de la perifèria de la capital estoniana i de bona part del comtat d'Ida-Viru, a la frontera amb Rússia, al nord-est. Però és alhora la llengua d'un país amb molta influència política i una creixent potència econòmica en el món. Això ajuda a fer que en aquestes localitats específiques d'Estònia, on bona part de la població parla una varietat d'aquesta llengua, la vulgui seguir mantenint i la vegi com a quelcom útil, com diem. I és per això que el capital lingüístic amb què els joves russòfons s'aniran equipant, a mesura que vagin aprenent millor l'estonià, serà més ric perquè parlaran rus (la seva L1) estonià (com a L2 o llengua estrangera) i anglès (com a llengua estrangera). Per tant, la minoria a Estònia té unes característiques especials perquè parla un tipus de llengua concret i pot actuar com el que Heller (1999) en deia "language brokers", perquè se suposa que parteixen amb cert avantatge gràcies a l'existència d'un centre amb pes polític, econòmic i demogràfic relativament important, el qual en aquest cas resulta ser també una mena d'"external homeland."

Pel que fa a Catalunya, l'evolució ha estat certament diferent, tal com hem vist. Els catalanoparlants d'origen no demostren tan clarament aferrar-se a un discurs que legítimi i doni autoritat a la seva llengua a partir de la ideologia de l'autenticitat, almenys en relació amb les nostres dades, sobretot les procedents de les entrevistes i els grups de discussió, perquè val a dir que aquest valor és molt present encara en determinats sectors catalanistes, sobretot en el moment actual, amb l'auge del sentiment sobiranista al Principat. Però els nostres resultats, si més no en principi, semblen alinear-se juntament amb el que ja han anat indicant recerques més o menys recents fetes sobre aquesta mateixa qüestió (des de Boix, 1993 fins a Woolard, 2009 i 2010, passant per Pujolar, 1997, 2001 i Pujolar *et al.* 2010a i 2010b, entre d'altres) en el sentit que no només el català és l'element més definitori de la identitat catalana, sinó que n'hi pot haver d'altres, potser més importants i tot, i és que com deia un dels nostres informants catalanoparlant d'origen, "val la pena sentir-se català, més enllà de la llengua." Com hem dit, el paper de la ideologia de l'autenticitat com a constructe a través del qual s'atorga l'autoritat del català als ulls dels seus parlants s'hauria modificat

substancialment de manera força natural, i és que, havent esdevingut ja una minoria en el seu territori originari, no hi havia cap més sortida: o una certa *desautenticació*, o un estancament dur i impermeable en l'autenticitat, cosa que amb tota probabilitat, seria força més negatiu per a la pervivència de la llengua.

En aquest procés hi haurà tingut una influència destacada la necessitat d'acceptar noves veus en català, noves perspectives i nous horitzons (entre els quals el monolingüisme figura cada vegada com a més utòpic), cosa que des dels moviments de militància lingüística, com ara Veu Pròpia i d'altres grups, ja fa anys que es promociona. Amb Woolard (2008a) creiem que podem estar davant d'un moment molt important per a l'autoritat i la legitimació del català, la qual no vagi directament vehiculada ni a través de la ideologia de l'autenticitat ni de l'anonimat, i és per això que valdrà la pena seguir de prop aquesta “desautenticació” del català, com diem i com diu també Woolard (*ibídem*). Aprofundirem una mica més en aquesta idea de seguida, quan parlem dels reptes i les recomanacions per a Catalunya.

D'altra banda, també val a dir que els anys del passat opressiu queden relativament més lluny a Catalunya que a Estònia, sobretot per a les generacions més joves, les quals tot i haver begut de la influència dels marcs cognitius de les generacions més grans en els seus espais de socialització més propers, s'han allunyat progressivament del discurs del patiment i de resistència militant, a grans trets. I és evident també que, tot i haver recuperat un més o menys important grau d'autogovern, Catalunya no ha esdevingut un estat independent com Estònia, cosa que per una banda haurà ajudat a fer que la societat no fos tan ètnicament segregada, però que ha perpetuat certs horitzons lingüístics i marcs de referència potser no tan favorables per a la llengua mitjana “local”, per una altra.

Segurament podem dir que hem captat de manera succinta amb els qüestionaris el fet que la tensió i la fricció entre els grups en contacte es troba localitzada sobretot en el nivell ideològic i en la interpretació socialment significativa que es fa cadascú de la seva realitat. Fixem-nos, si no, en el fet que en les afirmacions de les parts tercera i quarta de les enquestes, les que denotaven un sentit positiu del multilingüisme obtenien puntuacions més aviat positives o neutres, i al revés, les que denotaven un sentit més negatiu eren també penalitzades o valorades neutralment⁹¹.

---

⁹¹ Recordem un altre cop que es poden consultar els qüestionaris i les preguntes als annexos (annex 3 per a la versió estoniana, annex 5 per a la catalana).

Taula VII.2.1: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català/estonià i el castellà/rus (mitjana entre 100 –totalment d’acord- i 0 –gens d’acord)

	L1CT	L1CS	BILING	L1EST	L1RUS
1. M’agrada sentir parlar en català/estonià	97	74	81	92	69
2. M’agrada parlar en català/estonià	99	72	88	96	72
3. Cal destinar recursos tècnics i econòmics per al desenvolupament del català/estonià (perquè s’inclouï en traductors automàtics, per exemple, etc.)	89	61	68	81	66
4. M’agradaria que els meus fills parlessin català/estonià	97	73	91	94	88
5. M’agradaria que els meus fills parlessin les dues llengües igual de bé ⁹²	92	84	91	74	89

Especialment destacables són les dues darreres afirmacions, on es fa referència al fet que els fills parlessin o bé la llengua mitjana “local”, o bé les dues llengües en contacte (la mitjana i la internacional). Tothom tendeix a valorar positivament el fet multilingüe (potser qui menys favorable s’hi mostri serien els parlants d’estonià com a L1, tot i que se situïn igualment en la part del “d’acord” pel que fa a l’afirmació 5). I tal com dèiem, les afirmacions de caràcter més negatiu, reben també puntuacions negatives o neutres:

Taula VII.2.2: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català/estonià i el castellà/rus (mitjana entre 100 –totalment d’acord- i 0 –gens d’acord)

	L1CT	L1CS	BILING	L1EST	L1RUS
1. Invertir recursos en el desenvolupament del català/estonià és una pèrdua de temps i de diners	8	24	23	10	43
2. No val la pena aprendre català/estonià	6	19	15	12	25
3. El català/estonià no té lloc en el món actual	12	29	26	22	39
4. No és necessari que els nens estudiïn català/estonià	3	19	7	13	24

On és, doncs, el conflicte? Tal com dèiem ara, més amunt, és en les afirmacions que tenen a veure amb l’organització polícolingüística i amb la convivència de les dues llengües en contacte, en la seva co-presència compartint espais públics, on s’observa més discrepància de valoracions. Vegem en aquest sentit les següents afirmacions extreïdes de les mateixes parts tercera i quarta dels qüestionaris:

⁹² S’entén “català i castellà” per una banda i “estonià i rus” per l’altra.

Taula VII.2.3: Actituds lingüístiques dels enquestats respecte del català/estonià i el castellà/rus (mitjana entre 100 –totalment d’acord- i 0 –gens d’acord)

	L1CT	L1CS	BILING	L1EST	L1RUS
1. M’agradaria que el català/estonià fos/continuï sent l’única llengua oficial de Catalunya/Estònia	61	15	29	93	31
2. En els llocs públics, el català/estonià i el castellà/rus són essencials	77	82	81	66	78
3. Tant el català/estonià com el castellà/rus haurien de ser importants, a Catalunya/Estònia	73	83	83	49	86
4. No m’agradaria que la presència del castellà/rus fos més gran que la del català/estonià, a Catalunya/Estònia	91	50	72	76	47
5. Les dues llengües poden conviure amb normalitat a Catalunya/Estònia	76	87	83	57	83

Per una banda, els parlants de les llengües mitjanes perceben el fet de tenir un suport oficial i un reconegut i més o menys alt grau estatutari de les seves llengües com a important per a la seva supervivència. Per la seva banda, els parlants de llengües internacionals no ho veurien pas tan així. Si ens hi fixem, la diferència de puntuacions en la primera afirmació és encara més gran a Estònia, on el conflicte del reconeixement del rus a nivell estatutari es viu com un element de tensió potser més alt, atès que és una reclamació periòdica per part de la minoria russòfona que s’ha anat repetint al llarg dels darrers anys amb més o menys freqüència.

Els resultats de la resta d’afirmacions s’alineen amb la idea que estem plantejant. Tot i que formulades cadascuna d’elles en termes diferents, totes fan referència a la situació polític-sociolingüística a cada lloc i es destaca la tendència que ja acabem d’apuntar: que els parlants de llengües mitjanes veuen el suport institucional com a imprescindible per a la bona salut de les seves llengües, mentre que per la seva banda, els parlants de llengües internacionals en aquests contextos semblarien no veure-ho igual i reclamarien, amb més o menys intensitat segons el cas, una major presència pública i institucional a cada lloc. Aquest és segurament el cor o una de les qüestions que més de relleu posa el nostre estudi: la dificultat que tenen aquestes llengües mitjanes com les que hem estudiat a l’hora de guanyar espais d’ús públics, legitimar i estabilitzar-hi la seva posició, sobretot en contextos d’elevat contacte amb una llengua exhegemònica com els que nosaltres hem analitzat.

Avançant-nos en certa manera a les conclusions finals, podem dir que observem com hi ha un cert conflicte lingüístic ideològic-representacional en tots els grups estudiats. Per

una banda, pel que fa als parlants de llengües internacionals, en general no els sembla pas malament haver d'adquirir un cert grau de competència en la llengua mitjana amb què es troben en contacte, però al mateix temps, s'oposen a determinades accions polítiques o de planificació lingüística de promoció d'aquesta llengua mitjana ja que les poden veure com a abusives o "impositives". Per una altra banda, en relació amb els parlants de llengües mitjanes, també generalitzant-ho molt, veuran com els és imprescindible haver d'adquirir competències en llengües internacionals, quelcom absolutament necessari per ells alhora d'obrir-se al món. El conflicte, en el seu cas, és la interpretació ideològica que pot tenir la llengua internacional amb què es troben en contacte de manera més intensa, una llengua que podran relacionar fàcilment amb un passat opressiu o de dominació, si més no pel que fa a una part (més o menys significativa) dels parlants de la llengua mitjana. Alhora, i *a priori* una idea que pot semblar positiva, és que cada grup demostra una voluntat més o menys ferma de voler seguir parlant i transmetent la seva llengua, tot i que a través de discursos legitimadors diferents. Partint d'aquest context, quins són els reptes que encaren els casos estudiats? Tot seguit els passem exposar els que nosaltres considerem més importants, juntament amb algunes recomanacions també de part nostra. Però quedem-nos amb la idea que acabem d'apuntar en aquest paràgraf, la qual voldrem reprendre més endavant, a l'hora de les conclusions generals.

VII.1.4.1. Els reptes de les comunitats lingüístiques mitjanes analitzades

Com ja s'intueix a partir del que concloïem en el paràgraf anterior, segurament un dels reptes comuns per a les dues llengües mitjanes que hem estudiat és el fet de superar amb èxit la tensió que planteja el renovat valor del multilingüisme que, com hem anat veient, pot prendre dos camins aparentment contradictoris: per una banda, pot ser un element de riquesa, beneficiós en tant que aporta capital (simbòlic, cultural, econòmic) a qui sigui poliglòt, però alhora, pot significar per altra banda, una reducció de funcions i d'àmbits d'ús sobretot a nivell públic de llengües amb menor pes demolingüístic. Amb la voluntat de seguir essent qui són i com són, partint, doncs, de la base que autovaloren positivament les seves varietats, aquestes llengües fan una aportació a la diversitat cultural global en un dels seus vessants més visibles, el lingüístic. Al mateix temps, però, els seus parlants saben que han de fer

l'esforç de poliglòtitzar-se i d'adquirir habilitats lingüístiques en altres llengües per fer sentir la seva "veu" més enllà de les seves pròpies fronteres. Actualment, és clar que una de les llengües que més atrau per aconseguir aquest objectiu és l'anglès, la llengua global per excel·lència. Però els dos casos estudiats tenen la peculiaritat que conviuen intensament amb una altra llengua d'abast internacional, amb un pes demolingüístic important. És una llengua, per dir-ho francament, que tenen a casa seva, la parlen els seus veïns d'escala, els seus companys de feina, i sobretot en el cas català, els seus amics, parelles, oncles, cosins, avis, etc. Com s'han de gestionar, des del punt de vista de les polítiques lingüístiques, la presència específica d'aquestes llengües internacionals que conviuen estretament amb una llengua mitjana? Perquè els parlants d'aquestes llengües internacionals no sostenen pas una percepció negativa de la llengua mitjana *per se*, com hem vist, sinó que és la interpretació de determinades polítiques de promoció d'aquestes llengües el que els fa trontollar el seu esquema ideològic. Però quan veuen que realment la necessiten per progressar a nivell social i econòmic (com és més el cas segurament per als joves russòfons de Tallin, en particular), no es mostren pas contraris a haver d'aprendre aquesta llengua mitjana i fer-la servir en determinats moments. Fins i tot llengües tan "petites" i "exòtiques" com l'estonià aconseguixen atraure nous parlants, si al cap i a la fi, són rendibles com a capital, especialment econòmic.

Per tot plegat, i observant la dificultat de gestionar aquest dilema important per a les comunitats lingüístiques mitjanes, creiem molt convenient de destacar l'elevat grau de complexitat que es viu en aquests ecosistemes, i és per això que creiem que amb una mirada informada a partir del paradigma de la complexitat, tal com l'hem presentat en el marc teòric i sobretot a partir de les tesis de Morin, podem assajar de trobar-hi alguna resposta més efectiva. Aquest paradigma potser ens pot ajudar a entendre que la realitat no és o blanc o negre, que hi ha diferents tonalitats i per tant, hi ha d'haver espai per a tothom, allunyant-nos d'aquesta manera de punts de vista més simplistes i excessivament reduccionistes. En definitiva, coses que tots sabem perquè segurament formen part d'allò que en diem "sentit comú", però que segons com, de tan evidents, es fa difícil de captar-les en la seva plenitud, com diria el mateix Morin.

D'aquesta manera, volem subratllar una idea que creiem que és crucial per a la sostenibilitat d'aquests ecosistemes sociolingüístics: la necessitat de trobar pactes explícits

entre totes les comunitats implicades més directament. Partint del respecte dels drets individuals inherents a cadascú, s'ha de poder arribar a un consens mitjançant el qual les comunitats amb llengües mitjanes puguin trobar-se còmodes en el seu territori d'origen, adaptant-se a la necessitat de poliglòtitzar-se que la nostra era ha reforçat, i acceptant les diferents veus que es puguin anar escoltant en la seva llengua, gestionant-les a favor seu i per a l'atracció de nous parlants. Alhora, s'ha de poder donar sortida al dilema que representa, per a aquestes comunitats, el fet d'haver de reconèixer més o menys explícitament la comunitat de llengua internacional que conviu amb ells al seu territori estretament, com dèiem suara. És un dilema important, i com a tal, no es pot resoldre amb una mirada simple, ja sigui basada en la ignorància total o en el reconeixement ple i el tracte igualitari. Cal trobar formes eficaces que puguin donar resposta a aquest dilema accentuant la importància de no poder tractar amb igualtat coses que són desiguals; és necessari, doncs, buscar l'equitat, més que no pas la igualtat, com diu Bastardas (2002a), destacant que si les llengües mitjanes "locals" necessiten un tracte preferent no és "perquè sí", sinó justament per equilibrar llengües amb un potencial demolingüístic molt dispar, tal com són les que hem analitzat. És important, doncs, el paper de les polítiques lingüístiques i dels *discursos* dels parlants: els de les llengües mitjanes han d'oferir un reconeixement raonable als de les llengües internacionals en el seu entorn, però aquests darrers al mateix temps han de desfer-se dels temors assimilistes i dels discursos de la por que sovint circulen en els seus cercles. Per això, de nou, ressaltem la importància, a fi de comptes, dels marcs de referència i els constructes ideològics de cada parlant i de cada comunitat, perquè és en aquest nivell que la realitat se'ns fa significativa i hi dirigim una determinada mirada o una altra. Creiem que és així com es podria arribar a una pau lingüística que assegurés una convivència més harmoniosa entre els distints grups lingüístics que hem estudiat. I com diem, el paradigma de la complexitat ens pot ajudar a resoldre contradiccions aparentment irreconciliables, com ara el fet d'haver de donar drets a un conjunt de població que és interpretat com el representant d'un passat opressiu amb l'objectiu no de retornar-los una posició hegemònica i dominant, sinó de guanyar la seva complicitat a favor de les llengües mitjanes, o bé el fet d'haver de fomentar l'ús i la protecció de les llengües mitjanes a través de determinades polítiques no pas perquè siguin "més bones", sinó per reequilibrar uns pesos demolingüístics molt desiguals, per

exemple. I és que el paradigma de la complexitat ens pot ajudar a entendre com és que a vegades, el que pot semblar que és “perdre” ens ajudarà a “guanyar” i a l’inrevés.

Amb això, tampoc no estem dient que haguem de prescindir de la història i apostar per un enfocament eminentment *presentista*, que diria Bourdieu, o sincrònic, que dirien d’altres. Aquest “perdre-hi per guanyar-hi” és vàlid per a tothom, per a tots els grups més directament implicats en aquestes situacions. Perquè en aquest sentit, és evident que cada lloc presenta els seus propis reptes concrets, i el que més explica l’especificitat de cada cas és, segurament, la diferent evolució històrica de cada lloc. Si prenem els dos casos analitzats, per exemple, la periodització de la fi dels règims autoritaris és dispar; a Estònia fa relativament menys temps que no a Catalunya que es va acabar aquest període, però la primera ha esdevingut un Estat independent, mentre que la darrera no, amb totes les conseqüències que tot això ha comportat, com ja hem esmentat més amunt. Una altra de les causes que explica les diferències que hem observat és la distància tipològica entre les llengües en contacte, cosa que a Estònia, com hem vist, ha afavorit l’emergència d’un altre element destacat (producte alhora de l’era *glocal*): ens referim al paper de l’anglès com a llengua d’intercomunicació entre estonians i russòfons, que tot i que incipient, pot anar guanyant pes i és, per tant, digne de ser seguit.

En definitiva, però, és evident que cada cas requerirà d’unes intervencions concretes que poden ser més o menys diferents, ateses les respectives especificitats i evolució, cosa que implicarà també uns reptes determinats per a cadascun d’ells. Abans d’entrar a veure els de cada cas analitzat més a fons, conclourem dient que segurament, un dels reptes que no només comparteixen Catalunya i Estònia com a societats multilingües complexes, sinó la majoria d’aquest tipus de societats (cosa que és gairebé la humanitat sencera, actualment), és com poder fer extensiva la mirada complexa a aquest tipus de situacions, és a dir, a partir de la teoria del paradigma de la complexitat, com ara mateix esmentàvem. Perquè és molt probable que en cercles acadèmics, tot i que hi haurà excepcions més o menys destacades, segurament, ens podríem posar d’acord amb més o menys facilitat i podríem avançar en aquest sentit. Però correm el risc d’estar “predicant als conversos”, i si volem que aquest discurs tingui efectes més significatius, hem d’estudiar la manera d’anar més enllà i d’arribar a un públic més extens. Per tant, hauríem de trobar la manera d’explicar amb senzillesa la complexitat,

no només de la situació en si, sinó de la mirada complexa que ens convé aplicar-hi. Sens dubte, és una línia de recerca que seria bo cultivar conscientment de cara al futur.

VII.1.4.2.1. Reptes i recomanacions per a Estònia

Un dels desafiaments més importants per a Estònia és intentar acostar les posicions, sovint tan distants, de russòfons i estonians. Per dir-ho en termes de Bakhtin, estonians i russòfons viuen en *chronotpes* –llocs espai-temps– (a vegades molt) diferents i distants, de manera que el Tallin o l'Estònia on creuen viure els uns té ben poc a veure amb el Tallin o l'Estònia on també creuen viure els altres. El repte més important, doncs, és fer que aquest “Tallin tan diferent” segons qui el vegi sigui potser una mica més igual per a tothom, cosa que entenem que podria afavorir la pau lingüística, tal com suara comentàvem, i l'estabilitat interètnica, freqüentment conflictiva. Novament citant Vetik (2000), podem dir que la tensió principal sorgeix del mateix procés d'integració, atès que els seus principals objectius van en direccions aparentment oposades. Per una banda, Estònia ha de ser el país dels estonians, on aquests puguin desenvolupar la seva llengua i cultura amb absoluta normalitat i amb plenitud. Per altra banda i al mateix temps, Estònia és un país que alberga també altres llengües i cultures, les quals ocupen una posició minoritària i les quals han de poder també tenir l'oportunitat de desenvolupar els seus propis trets culturals, si així ho desitgen. Per tant, com es poden reconciliar aquests dos enfocaments? Cosa que probablement, dit sigui de passada, és un repte que comparteix Estònia amb Catalunya, com veurem.

Com diu Serguei Ivanov (2004), Estònia és perfecta per als estonians: tenen tot el que els fa falta, des del poder fins a les universitats passant per les institucions oficials, la llengua, la cultura, el teatre, etc. Però al mateix temps, hi tenen una minoria, amb la qual encara no saben quin model de comunicació, és a dir, de relació, adoptar. Diu Ivanov:

This is above all a question of language, education, culture, even politics. But it is extremely important in terms of Estonia's future. Estonians are good-natured people and do not wish harm to others. But at the same time, they do not want other people to come and live in their state, people who do not speak Estonian are not concerned about the "Estonian cause." You can speak another language in Russia or in Germany, think the Estonians, but in Estonia, you have to speak Estonian.

Ivanov, 2004 (a Subrenat, ed.):274

Probablement la darrera part d'aquesta cita d'Ivanov sigui més discutible, en el sentit que segurament molts estonians creurien que siguis on siguis, has de parlar la llengua del país on et trobis: aquest és l'argument que molts donen quan es queixen de l'actitud dels russòfons pel que fa a no voler aprendre la llengua d'Estònia. I aquesta és una idea, com hem pogut registrar, present almenys entre bona part dels nostres informants estonians, cosa que ens ha servit per destacar la vigència, a vegades ratllant l'extrem, de l'equació “un estat, una llengua” en la seva construcció ideològica.

Però sí que trobem força encertada la visió d'Ivanov en el sentit d'observar que el problema n'és segurament un de comunicació, entesa com la capacitat *i la voluntat* d'interactuar amb totes les persones de la societat, per tant, fent desaparèixer barreres simbòliques o basades en prejudicis. S'entén, doncs, que és una qüestió global que no només afecta a un grup únicament, sinó a tots dos. Podem dir que hi ha una manca de comunicació en molts sentits, però principalment a nivell intergrup. Com també hem vist, en general, les persones tendeixen a tenir xarxes socials del mateix grup ètnic. Les nostres dades de l'observació participativa ens han permès concloure, intuïtivament, que hi ha també una relativa poca predisposició a interactuar amb persones de l'altre grup. Existeix, d'altra banda, també una falta de comunicació a nivell institucional. Probablement els esforços duts a terme en els darrers anys a nivell oficial no s'han sabut transmetre de la millor manera, o han tingut un menor impacte per això.

Però sigui com sigui, el cert és que la minoria russòfona, amb la seva llengua i la seva cultura, són a Estònia per quedar-s'hi, com diu el mateix Ivanov; per tant, un no pot fer com si no hi fos, fer com si res no passés⁹³. Prenent una postura potser massa “presentista” com dirien Hogan-Brun *et al.* (2007), fent servir la terminologia de Bourdieu, Ivanov afirma que és igual si la incorporació a la Unió Soviètica va ser il·legal o no, el fet és que ara aquesta població russòfona és a Estònia, la qual consideren casa seva, i per mirar d'edificar el futur

---

⁹³ Aquesta actitud de “fer com si els russòfons no existissin” seria la que caracteritzaria els nacionalistes radicals. Mart Nutt exemplifica perfectament aquesta postura en la següent intervenció en aquest mateix debat amb Ivanov: “Emotionally, Estonians are relatively tolerant towards Russians, but they are also prudently skeptical, displaying a sort of “goodness knows what they will be up to next” attitude. The Estonians try to live as if the Russians did not exist.” (Nutt (2004) a Subrenat (ed.):270).

de la societat constructivament a partir de valors democràtics i del respecte dels drets humans i de les llibertats de les persones, alguna cosa hi hauran de fer les autoritats perquè aquestes persones que formen part d'una minoria no se sentin ciutadans de segona categoria (Ivanov (2004) a Subrenat, ed.).

D'altra banda, no es pot negar que l'Estat ha treballat en aquest sentit en els darrers anys, mogut per la motivació que sigui, ja sigui política (voluntat de poder-se distanciar del passat soviètic i entrar a formar part de les estructures supra-estats d'occident), ja sigui ètica o moral (ferm convenciment que les minories necessiten un tracte just). I precisament l'enfocament que s'està intentant reforçar actualment, basant-nos amb el plantejament del Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana 2008-2014, és el de construir un marc comunicatiu comú, sense potser fer tanta referència a la llengua *per se*, tal com s'havia fet fins ara. Trobem que aquesta pot ser una via adequada per fomentar la integració en la societat estoniana. Definitivament, però, si alguna cosa es destaca de tot el que portem dit fins ara és la necessitat de treballar a fons el nivell ideològic-representacional, en tant que com hem vist, és aquí on es (re)creen els sociosignificats rellevants per a cada grup, els quals el situen en una posició interaccional concreta, produint i modificant alhora els seus marcs cognitius respectius. A l'hora d'acostar aquestes posicions aparentment allunyades o confrontades, és difícil dir quin dels dos grups hi té més responsabilitat. Segurament tothom hi tindrà feina i podrà aportar-hi el seu gra de sorra, però la teoria política o la psicologia social segurament ens diria que és el grup demo-sociològicament dominant el que té més possibilitats de poder fer decantar la balança a favor d'un enfocament clarament integrador i integracionista o no.

Diversos dels estudis ja citats (Laitin, 1998 i 2003; Pettai, 2003; Poleshchuk & Semjonov, 2006) donen fe de les tendències actuals i presenten les direccions oposades que estan prenent els dos principals grups de la societat estoniana. Així, doncs, un dels principals reptes és la modificació d'aquestes actituds que treballen en sentits oposats. Fent servir el marc teòric de John Berry (2003 i 2008), seria important que les actituds dels estonians no conduïssin cap a l'extrem de la "separació" i que les actituds dels russòfons no fossin "l'assimilació", la "marginalització" o "l'exclusió." Berry apunta que el Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana posa les bases perquè tots dos grups assumeixin justament aquest marc, el "d'integració", com l'ideal cap al qual dirigir-se. Però el cert és

que alguns estudis sociològics més recents poden suscitar prediccions no gaire optimistes, perquè ja sabem que les lleis diran el que diran, però a fi de comptes, la societat pot tenir un tipus d'evolució ben diferent a l'estipulat legalment.

Com hem vist també en el capítol III, unes de les conclusions més importants de l'estudi *Estonian Human Development Report 2008* és que la sensació de desigualtat entre russòfons i estonians pot anar en augment, i és especialment preocupant perquè aquesta sensació podria estar-se accentuant entre les generacions més joves. No ens ha pas d'estranyar, perquè tal com afirmen els autors d'aquest informe, els russòfons que ja han nascut en l'Estònia independent consideren que haurien de ser dignes de les mateixes oportunitats que els seus contemporanis estonians. I com també hem vist llavors, els episodis viscuts l'abril de 2007 es prenen com un indicador de la plausibilitat que apareguin brots de confrontació interètnics més o menys violents.

Per tant, cal seguir treballant en la direcció que marca el Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana, intentant trobar aquest marc de comunicació comú amb base estoniana però de respecte i de reconeixement mutu de totes les cultures que conviuen al país, tal com resumeix Yves Plasseraud (2008). El problema, però, és que segurament aquest és un nivell encara massa abstracte i vague. Definir què és exactament "integració" i quines característiques ha de tenir aquest "marc de comunicació comú" de "respecte i reconeixement mutu" és el quid de la qüestió, perquè podem trobar opinions des de les més assimilacionistes⁹⁴ fins a les més separatistes, passant per les integradores, en funció de com s'entenguin els conceptes plantejats.

Plasseraud (2008) resumeix les necessitats en el sentit de definir millor què vol dir "integració" en dues línies principals: per una banda, els russòfons que vulguin mantenir les seves arrels han de veure que és possible ser ciutadà d'Estònia, és a dir, tenir la nacionalitat estoniana, i alhora retenir les seves arrels identitàries i culturals. Per altra banda, els estonians

---

⁹⁴ Novament un nacionalista radical com Mart Nutt dóna fe de l'existència, si més no entre la classe política, d'aquesta aproximació favorable a l'assimilació dels russòfons, tot i que ell entengui que és "integració" al qual està fent referència: "The Estonians could develop an integratory attitude, by which I mean that the Russians should be viewed as long-term guests who want to become natives, and the Estonians should communicate with them as they would with other Estonians –in Estonian and with Estonian values as the basis for communication. If the Estonians view the Russians as foreigners, this will inevitably lead to a bilingual state." (Nutt (2004) a Subrenat, ed.:278-279).

consideraran els russòfons com a membres de la seva comunitat i els veuran com un benefici per a la nació. El problema per tal que aquestes dues tendències bàsiques s'acabin imposant en el conjunt de la societat estoniana, tal com també enuncïàvem al capítol III, l'exposa Martin Ehala (2009) de la següent manera: en el procés d'integració accelerada a la Unió Europea i la sobre-emfasització d'uns valors europeus de base consumista i d'identitats líquides ha creat inseguretats entre els estonians. Al mateix temps, l'accentuació exagerada d'una identitat cívica basada en valors estonians ha creat el mateix tipus d'inseguretats entre la comunitat russòfona. Per tant, possiblement s'ha donat una reacció en cadena en què cada grup se sent igualment amenaçat per la pressió exercida des d'un marc identitari superordinat. Prenent el marc teòric de Hornsey & Hogg (2000), Ehala creu que el reconeixement de les identitats a nivell subgrupal i la preservació de les diferències en el context d'un marc identitari superordinat abstracte podria afavorir una dinàmica integradora de les identitats i reforçar alhora aquest mateix marc identitari superordinat. Novament, però, falta definir les característiques d'aquest marc, que vindria a ser el marc comunicatiu comú que es busca amb el Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana, com dèiem.

Segurament un dels millors indicadors per avaluar aquest marc comú i veure quina direcció pren és observar l'evolució dels contactes personals. En aquest sentit, Poleshchuk & Semjonov (2006) aporten dades que poden convidar a un cert optimisme: entre els anys 2001 i 2005, els contactes interètnics es van mantenir majoritàriament al mateix nivell o van incrementar-se lleugerament en el cas dels estonians. Això pot voler dir que, individualment, les persones no tenen massa problemes a l'hora d'interactuar amb representants de l'altre grup, cosa que també semblen indicar les nostres dades, tal com hem vist: la majoria dels nostres informants afirmaven no tenir massa prejudicis individuals; tal com deien dos dels informants respecte dels treballadors russòfons que van anar a casa seva a reparar-los l'escalfador, "no eren pas dolents, simplement no en sabien més." Però això sí, si deien tenir un amic o conegut de l'altre grup, el solien considerar una excepció. I és que, pel que fa al grup, la cosa és diferent, tal com concloïa un dels informants russòfons del grup de discussió: "a nivell personal, tot va bé, són educats amb tu, cap problema, però com a grup, hi ha alguna cosa que no acaba de funcionar." En definitiva, ja es veu que sona sempre la mateixa música de fons: la diferent perspectiva des d'on cadascú parla i actua, la qual es retroalimenta amb les pràctiques diàries (re)creadores dels sociosignificats.

Proposem, doncs, que una de les possibles opcions que es podrien implementar per tal de trobar aquest marc comú al qual es fa tanta referència per a l'objectiu de la integració seria adoptar una postura de reconeixement de la diversitat cultural del país més proactiva, no només afirmant-la en els documents base per a l'estratègia integradora, sinó també aplicant canvis notoris en la legislació. Certament, com hem anat veient al llarg del capítol III i en bona part de les nostres dades, una de les preocupacions més grans de la minoria russòfona és el poc grau de reconeixement que troben per part de l'estat al qual pertanyen, cosa que els pot generar un sentiment de decepció, un estat de desafecció que pot portar a conflictes puntualment violents. Creiem que l'adopció d'unes reformes legals en aquest sentit podria actuar en pro de llimar les diferències que es perceben en aquest camp. Però per això, caldria primer que la majoria estoniana s'hi mostrés a favor, deixant de veure la minoria russòfona com una amenaça per la seva integritat etnonacional, o que almenys hi tingués una actitud neutral, cosa que ara per ara, sembla encara complicat.

Posats a plantejar possibles opcions, però, creiem que una de les vies per explorar podria ser l'extensió de la nacionalitat estoniana per a tots els residents permanents del país que la demanessin⁹⁵. Ja hem vist que la majoria dels apàtrides serien partidaris d'adoptar la nacionalitat estoniana si se'ls facilités el procés per adquirir-la –malgrat la recentment detectada tendència a abandonar aquesta predisposició– cosa que voldria dir, principalment, eliminar els criteris lingüístics. En aquest sentit, Eric Kaufmann (2008) comenta que l'extensió de la nacionalitat afavoriria l'adopció d'actituds positives per part de les minories, atès que podrien participar més directament del procés de presa de decisions que afecten les seves vides més directament. Sota la influència clara de les tesis de Kymlicka, Kaufmann diu que d'aquesta manera, els immigrants nacionalitzats s'identifiquen més amb el país on viuen

---

⁹⁵ Un estudi encara més recent, conduït pel professor i polític Raivo Vetik (<http://www.postimees.ee/?id=313168>, consultat el 17.09.2010), demostra que la tendència actual és, com d'altra banda ja indiquen les xifres, que els apàtrides no volen adquirir la nacionalitat estoniana. Mentre que en anys anteriors, la tendència era que sí, que la volien adoptar, ara és que no. L'estudi apunta a raons pragmàtiques, com ara perquè des que Estònia forma part de l'espai Schengen, ara aquests apàtrides poden viatjar amb facilitat tant a tots els països de la Unió Europea com a la Federació Russa sense haver de sol·licitar visat per entrar en aquest país, cosa que sí que han de fer els ciutadans amb nacionalitat estoniana. En qualsevol cas, és un element més que indica el progressiu distanciament entre estonians i russòfons, tal com detecten altres estudis també macroscològics, com hem vist i presentat.

i desenvolupen una major lleialtat cap a ell. Cosa que, de fet, ja és el que hem estat veient també en el capítol III: els russòfons que tenen la nacionalitat estoniana i un mínim domini de la llengua (l'estonià) demostren millors actituds que no pas la resta del seu grup que no comparteixen aquestes característiques. Així, doncs, l'adquisició de la nacionalitat no hauria de ser vist com una recompensa per als “bons ciutadans lleials”, tal com mantenen els més nacionalistes, sinó que s'hauria de plantejar més aviat com una eina per crear justament més ciutadans d'aquest tipus.

En aquest sentit, el sociòleg russòfon Aleksei Semjonov no podria estar més d'acord amb Kaufmann. Semjonov distingeix entre dos principis bàsics: “integració a través de la participació” i “integració per a la participació”. Segons el primer, els ciutadans russòfons són percebuts com a suficientment lleials i responsables per participar en la vida pública del país, cosa que els facilitarà la seva integració a la societat estoniana. En el cas del segon, el qual s'ha acabat imposant a Estònia, els ciutadans russòfons primer han de demostrar la seva lleialtat al país abans de poder participar en l'esfera pública (Semjonov, 2000).

Anant una mica més enllà, novament Poleshchuk & Semjonov (2006) opinen que, en relació amb les institucions, Estònia està operant amb una base contradictòria. Per una banda, l'Estat es defineix com a monoètnic i monocultural (des de la Constitució fins a les lleis més importants), però alhora busca mantenir la diversitat ètnica i cultural que alberga, tal com s'estipula al Programa Estatal per a la Integració a la Societat Estoniana. Possiblement aquesta contradicció no sigui del tot insostenible, però com diem, sí que seria desitjable introduir alguns canvis legislatius en el sentit de fomentar la sensació integradora entre la minoria russòfona, com ara l'extensió de les possibilitats d'adquirir la nacionalitat estoniana, o també en relació amb les lleis que regulen les minories (recordem la definició restrictiva de “minoria” a Estònia que comentàvem també al capítol III i la dificultat que comporta per aplicar els principis de bilingüisme territorial i cultural que s'estipulen legalment).

I ja que citàvem Kymlicka com a influència perceptible en les tesis de Kaufmann, en un article de 2004 Kymlicka mateix duu a terme una comparació dels diferents enfocaments per a l'acomodació de les minories en països occidentals, per una banda, i de l'Europa central i de l'est, per l'altra. Com diu el mateix autor, simplificant massa l'argument, podem dir que a occident hi ha la tendència a acceptar la legitimitat dels moviments nacionalistes minoritaris, buscant-los una acomodació amb alguna fórmula d'autonomia territorial. A

l'Europa central i oriental, en canvi, els nacionalismes minoritaris sovint són vistos com a il·legítims, i la idea de l'autonomia territorial rep normalment una oposició forta (Kymlicka, 2004:144). Novament generalitzant, l'autor conclou que el que provoca aquestes diferències és que a occident, el debat entre majories i minories és normalment al voltant del concepte de justícia: molts països occidentals estan d'acord que en l'acomodació de les seves minories, és "just" que les minories gaudeixin d'algun tipus d'eines amb les quals puguin autogestionar els seus recursos (culturals, econòmics o els que siguin), d'alguna manera. En canvi, a l'Europa central i de l'est, la noció d'atorgar un cert grau d'autogovern a les minories no és concebible amb base a criteris de seguretat: en el fons hi ha el temor que a partir d'aquest autogovern dels grups minoritaris, es podria perdre part important de la integritat nacional, a nivell territorial. Per tant, segons Kymlicka (*ibidem*) fins que en aquests països el debat no canviï de caire i passi d'anar al voltant de la seguretat a fer-ho al voltant de la justícia, la tensió no podrà relaxar-se. També és cert, però, que a casa nostra tenim un exemple clar que tot i haver-hi un relatiu repartiment de poder entre l'Estat i les diferents Comunitats, l'horitzó secessionista no és sempre obertament acceptat, sobretot des d'instàncies centrals/centralitzadores, i la tensió hi segueix sent, i fins i tot pot ser-hi en augment. Per això, el mateix Kymlicka conclou el següent:

To summarize a complicated argument, I think that the fair accommodation of diversity requires that states be willing to consider claims of territorial autonomy or other forms of power sharing; and that states will only consider these claims in an open-minded way if they are willing to accept the legitimacy of secessionist mobilization; and they will only accept the legitimacy of democratic secessionist mobilization if they no longer see secession as tantamount to national death.

Kymlicka, 2004:167

Cal dir que, per al cas estonià, la idea de l'autonomia territorial com a possible "solució" a la situació de la minoria russòfona fóra només aplicable en el cas del comtat d'Ida-Viru, on sí que hi ha una concentració elevada de població d'origen russòfon, però no pas per a Tallin, on la població, com hem vist, està certament barrejada. A més a més i per un altre cantó, és previsible que no seria fàcil introduir canvis en la legislació relativa a les minories a Estònia, sobretot perquè, com diu Kaplinski,

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

The current legislation in the field of national policy has been a matter of prestige for Estonian politicians and is based largely on the prevailing national ideology. This ideology is one of the few things which binds the various political forces and a considerable part of the population together, and it is clung to with tenacity. There will undoubtedly be changes, but they will come little by little over a long period of time.

Kaplinski, 2004 (a Subrenat, ed.):277

Per no parlar de la dificultat que suposaria introduir el rus com a segona llengua oficial del país, cosa que segons Järve (2002), no passarà mai: l'Article 6 de la Constitució prescriu que "l'estonià és la llengua oficial d'Estònia", article que hauria de ser esmenat si es volgués introduir una llengua oficial addicional. Per iniciar el procés d'esmena cal com a mínim el suport d'una cinquena part dels diputats (21 dels 101 que hi ha en total al *Riigikogu*), tal com preveu l'Article 161. Però segons l'Article 162, l'Article 6 només es pot esmenar a través d'un referèndum nacional, perquè pertany al Capítol 1 de la Carta Magna. Per aprovar l'inici del procés de consulta per modificar la Constitució fan falta els vots de tres cinquenes parts dels diputats del *Riigikogu* (l'equivalent a 61 membres de la cambra). Si totes aquestes condicions es complissin, llavors el poble faria cap a les urnes per decidir a favor o en contra de l'esmena per afegir una segona llengua oficial al país.

Per si no n'hi hagués prou amb aquesta explicació, Järve continua i diu que no hi ha cap possibilitat que el 95% de parlamentaris estonians autòctons convoquin un referèndum d'aquest estil. I encara que tots els russòfons obtinguessin la nacionalitat estoniana i per tant poguessin votar i escollissin representants russòfons al *Riigikogu*, com a molt s'aconseguirien els 21 membres necessaris per iniciar el procés, però ni de bon tros s'arribaria als 61 que calen per convocar el referèndum.

De tota manera, malgrat aquest magre escenari que vol pintar Järve, segurament no seria pas impossible pensar en alternatives viables per donar sortida *de jure* a la situació que es viu en diversos indrets del país ja a hores d'ara *de facto*. I és que en alguns ajuntaments, sobretot del comtat d'Ida-Viru, com ja hem esmentat, es treballa majoritàriament en rus, de manera extraoficial, per després fer els plens o redactar els informes que s'hagin de redactar en estonià. Creiem que, amb Branchadell (2005), estem davant d'una confusió del terme "llengua oficial", i suggeriríem que s'adoptés una perspectiva funcional de l'oficialitat lingüística, en aquest cas dotant d'algun grau d'oficialitat el rus, tot i no aparèixer

formalment declarat com a tal en els textos constitutius de la nació estoniana. És a dir, probablement no caldria modificar ni la Constitució ni l'Acta Lingüística; simplement fent extensiva la condició de ciutadania estoniana als apàtrides que així ho volguessin i a les persones de terceres nacionalitats (majoritàriament de Rússia), podrien aplicar-se de manera més fluïda els règims de bilingüisme territorial i cultural que ja preveu l'Acta Lingüística, com hem explicat.

En el fons, segons Järve (i també Poleshchuk, 2007), el debat és més aviat en relació amb el control del poder polític dels russòfons: partint d'una "democràcia ètnica", fent servir el vocabulari de Smooha & Hanf, la legislació està pensada per garantir els interessos i privilegis dels membres "titulars" de la nació i restringir l'accés al poder dels "no-titulars". Vist fredament, si tots els russòfons adquirissin la nacionalitat estoniana, poguessin votar a les eleccions generals i votessin representants russòfons (cosa que ja actualment no és el cas, perquè moltes vegades la minoria russòfona que sí que pot votar normalment es decanta a favor de partits liberals majoritaris), com a màxim aconseguirien fer entrar al *Riigikogu* entre 15 i 20 parlamentaris. Segons Järve, aquest seria el preu que hauria de pagar Estònia políticament per guanyar-se la reputació d'un país democràtic amb plena participació ciutadana.

En definitiva, és fàcil d'entendre, doncs, que la minoria russòfona percebi tot aquest entramat legal com una amenaça per a la seva integritat com a comunitat minoritària, i que vegin que, en el fons, la seva llengua i la seva cultura no és tan valorada com, també des d'instàncies oficials, es vol transmetre. Mikhalchenko & Trushkova (2003) pensen que l'objectiu últim de l'Estat és un monolingüisme i monoculturalisme, cosa que segons hem vist a partir de les nostres dades, és un sentiment força estès entre la minoria russòfona, com a mínim entre els nostres informants. Un objectiu que, si bé sobre el paper no és pas el que es busca, sí que és cert que entre els informants estonians del nostre treball, tampoc no seria del tot indesitjable.

Això no obstant, per un altre cantó, alguns comentaristes internacionals (Labrie, 2003) opinen que seria bo per a Estònia fer servir tot el poder de coneixement que pugui crear. En aquest sentit, la comunitat russòfona hauria de ser vista com un recurs important per al país, especialment en l'era actual de la globalització, la qual pot servir per generar un bon rendiment econòmic, atraient l'atenció d'empreses i de turisme, per exemple, de Rússia.

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

Amb una influència de les tesis de Heller (1999) sobre l'impacte de la “nova economia” en les minories lingüístiques tradicionals i en la seva reubicació en el mercat econòmic, llegim la següent opinió de Labrie:

The objective, in my opinion, should be to allow this important community to manage its own educational system from kindergarten to university, with the aim of educating and training a multilingual Russian-speaking population, which, in the current context of European integration and globalization, can represent an enormous asset for the Estonian economy and for the Estonian society as a whole. I refer here to the conclusion of Lauristin and Heidmets (2002) about development of human capital as being the next challenge to be faced by Estonians. In order to achieve this objective, in my understanding, the issue of citizenship remains the most urgent issue to be solved.

Labrie, 2003:38

Però a parer nostre, perquè això succeeixi, els ciutadans russòfons han de poder percebre que són ciutadans membres de ple dret de la societat estoniana; en altres paraules, han de poder veure que se'ls té un reconeixement real, no només teòric. Per començar, Labrie suggereix desfer-se de la terminologia acadèmica que s'ha anat fent servir en els darrers anys: es refereix a la divisió entre “estonians” i “no-estonians”, una proposta que com ja comentàvem també al capítol III, sembla ser que es va adoptant mica en mica (si més no per part del que abans era la *Fundació per a la Integració dels no-Estonians*, que ara i des de gener de 2010 és la *Fundació per a la Integració i la Migració “la Nostra Gent”*). Segons Labrie, tots els habitants d'Estònia (que no siguin immigrants recents) haurien de poder tenir el privilegi de poder ser anomenats “estonians”, ja siguin ciutadans o residents permanents (Labrie, 2003). També Maria Golubeva (2008:68) comparteix l'opinió de Labrie: “If indeed the purpose is to build society around core common values and to avoid exclusion, one needs to start with avoiding the practice of labeling Estonian citizens of minority ethnic backgrounds as non-Estonians.” Segurament el cert és que sempre serà millor anomenar les persones per allò que són que no pas per allò que no són, per molt terminològicament acurat que sigui el terme.

Amb tot el que hem explicat fins ara, s'entén que el sentiment de discriminació percebut per la minoria russòfona va néixer en els anys immediatament posteriors a la recuperació de la independència i ha perdurat fins avui dia, moment (l'actual) en què fins i

tot pot estar accentuant-se. Observem que és un sentiment generat per una doble causa o doble via, dos camins que es retroalimenten: “des de dalt”, és a dir, verticalment, a partir dels discursos oficials de les elits polítiques que es transformen en lleis, i “des de baix”, horitzontalment, en segons quines actituds o discursos de part dels ciutadans, entre iguals. Certament, la postura oficial de l’elit política estoniana no hi ajuda gaire, en això, perquè no només es nega que hi hagi discriminació a Estònia fent referència a les conclusions a què han arribat la majoria d’observadors internacionals en les seves missions al país, en les quals es diu que la legislació està “essencialment en conformitat” amb les obligacions internacionals, sinó que se subratlla que el deure de l’Estat és el de garantir que els drets dels parlants d’estonià són respectats arreu del territori del país, especialment on estan en una posició clarament minoritària (Tomusk, 2002; Rannut, 2004a i 2004b). De fet, la majoria de sociolingüistes locals estarien d’acord amb l’afirmació de Druviete (1997), que diu que “Neither the linguistic legislation nor the practice in the Baltic States gives ground for the infringement of the linguistic human rights of minorities at an individual or collective level.”

Alhora, altres comentaristes també assenyalen que, des d’instàncies internacionals, s’han fet sentir “crítiques serioses en relació amb determinades disposicions” (Tsvilevich, 2001), amb la qual cosa es pot donar fe de la base del sentiment discriminatori en el camp lingüístic, tal com les minories ho perceben. Pel que fa a la política lingüística, deixant de banda els aspectes que ja hem comentat en altres punts del capítol III, com ara la retroacció dels requeriments lingüístics per obtenir la nacionalitat, un dels aspectes que se sol destacar en el sentit que podria generar consideracions discriminatòries és l’ús de les llengües minoritàries davant d’instàncies institucionals. Branchadell (2009 i 2010) assenjala que aquest seria un aspecte en què la política lingüística d’Estònia podria millorar, com ja indicava l’informe del Comitè Consultiu que controla l’aplicació de la Convenció-Marc sobre la Protecció de les Minories Nacionals (2001).

La preocupació rau en el fet que les minories lingüístiques o culturals tenen el dret de rebre respostes en la seva llengua de part d’instàncies oficials, però no d’adreçar-s’hi en les seves respectives llengües. En tot cas dependrà de l’oficial encarregat d’atendre la transacció en concret i de la capacitat que ell tingui d’entendre la llengua de la minoria. Si no hi ha intercomprensió i s’ha de fer servir un intèrpret o aportar les traduccions dels documents amb què s’hagi de treballar, el cost d’aquests serveis aniran a càrrec de la persona que no domini

la llengua oficial, tal com estipula l'Acta Lingüística de 1995. D'altra banda, la capacitat de rebre respostes en la llengua minoritària estarà lligada al fet que en la localitat en la qual pertanyi la dependència oficial hi hagi més de la meitat d'habitants que siguin part d'una minoria nacional, amb la qual cosa s'elimina pràcticament del tot la possibilitat de fer servir cap altra llengua que no sigui l'estonià, per tal com hem vist que la definició de "minoria nacional" és de naturalesa restrictiva (només considera els ciutadans de nacionalitat estoniana, ja siguin autòctons o naturalitzats, com a possibles candidats per formar part d'una minoria nacional).

Per això, Boris Tsvilevich (2001) considera que aquest és un aspecte en què sí que s'infringeix una discriminació per qüestions lingüístiques. Per veure-ho clar, proposa el següent exemple: considerem la posició en què es troba un reclús que no domini la llengua oficial i que, per raons òbvies, no tingui accés al servei de traduccions notarial. Queda clara la situació d'indefensió en la qual es trobaria aquesta hipotètica persona.

Des d'una perspectiva internacional, altres institucions que treballen en pro de la defensa dels drets humans dels col·lectius més vulnerables també han dirigit la seva mirada a Estònia, sovint mostrant la seva preocupació per la situació de la minoria russòfona. A banda del Comitè Consultiu de la Convenció Marc per la Protecció de les Minories Nacionals ja mencionat, el Comitè per l'Eliminació per la Discriminació Racial i sobretot Amnistia Internacional (AI) han realitzat treballs i informes en què posen de manifest el seu malestar en relació amb el tractament oficial de les minories, especialment la russòfona. Concretament AI presentava el 2006 un informe en què feien constar, a través d'exemples recollits pels seus analistes, diversos casos de persones que podien haver estat discriminades per motius ètnics i/o lingüístics en el terreny laboral i educatiu, fixant-se sobretot en la reforma de les escoles de línia russa a secundària.

Laboralment, AI cita alguns casos de persones russòfones els drets de les quals han pogut ser infringits en alguna ocasió. És el cas d'una jove apàtrida la qual en trucar per demanar feina per a un lloc de treball en una fàbrica, li demanaven si tenia la nacionalitat; ella deia que no i automàticament quedava descartada, quan segons el que estableix la llei (Article 8 de la Llei d'Institucions Aplicades d'Alt Nivell), aquest requeriment només es demana en cas que la feina sigui del sector serveis i impliqui una atenció de cara al públic. Irina, que és com AI anomena aquesta jove, explica que hi ha molta discriminació a nivell

informal a Estònia. Segons AI, Irina no sap que existeixen vies a través de les quals pot presentar queixes, si creu que els seus drets s'estan infringint. Irina creu que la majoria dels seus amics russòfons tampoc coneixen aquestes possibilitats. Per això, AI recomanava als oficials d'Estònia que facin saber millor les vies de tramitació de queixes en aquest sentit per tal que es pugui tenir una percepció una mica més real de l'existència o no de discriminació al país, perquè que no hi hagi queixes no vol dir que no existeixi discriminació.

Situats encara en el pla del mercat laboral, hem vist també com d'altres autors fins i tot locals autòctons (Lindemann & Saar, 2009) assenyalen que el grau de vulnerabilitat per part de les minories a Estònia és alt (més nivell d'atur, menys possibilitats d'ocupar llocs de treball de més alt rang, etc.). I l'explicació que normalment es dona, interpretant aquestes diferències, és el nivell dispar de capital humà de cada grup (bàsicament domini de la llengua oficial i el fet de tenir la nacionalitat estoniana o no). Però com també ja hem vist, quan les minories s'equiperen d'aquest capital humà, el seu nivell d'oportunitats en relació amb els estonians segueix essent desigual.

Sigui com sigui, que existeixi o no realment discriminació en relació amb les minories, pel que fa al nostre treball, no és tan important com el fet que els russòfons sentin o percebin que són menystinguts. Podem analitzar objectivament si hi ha o no discriminació per raons ètniques, però el que a nosaltres ens ha interessat aquí era veure si les persones que formen part del grup minoritari se senten o no discriminades, cosa que sí que passa, com hem anat veient també a partir de les nostres dades. Novament, doncs, el nivell comunicatiu torna a ser rellevant, i si no hi ha discriminació s'ha de saber transmetre adequadament. I pel que hem vist amb les nostres dades, la majoria dels russòfons a qui vam poder entrevistar afirmaven que si bé personalment podien no haver-se sentit discriminats (a ells, a nivell personal, no els havia tocat viure cap experiència discriminatòria), en general, sí que percebien amb major o menor intensitat que als russòfons “no se'ls té per res”, un sentiment que travessa de generació a generació i que és segurament més fortament sentit pels representants de més edat d'aquest grup (recordem el senyor que ens explicava amb vehemència que el que estava succeint actualment a Estònia era una “agressió a l'ànima”), però que també arriba als més joves (al cap i a la fi, la majoria de protagonistes dels aldarulls de finals d'abril de 2007 eren joves).

Per tant, en la mesura que els russòfons segueixin percebent-se com a “ciutadans de segona”, d’alguna manera, seguirà havent-hi camí perquè el discurs discriminatori en relació amb ells i de part seva continuï funcionant i legitimant l’estructura macrosocial que manté aquesta discriminació. I en posar-hi fi, a aquests aspectes denigrants, hi tenen a dir tant la majoria estoniana, com vèiem, com també la minoria russòfona, desfent-se d’aquesta profecia que s’autoacompleix i, com deien unes de les nostres informants, “sortir en busca de les oportunitats” i no només queixar-se.

Com a colofó a aquesta història, convindria comentar la importància del rol que pot tenir Rússia en tot aquest afer com un element destacat en la creació del discurs antidiscriminatori adoptat per la minoria russòfona del Bàltic, és a dir, un agent rellevant en aquesta co-modificació del context “des de dalt.” Segurament hi ha pocs casos al món en què els habitants que són minoria en un país tinguin un altre estat geogràficament proper amb el qual es puguin sentir tan identificats com són les minories russòfones en la majoria de les repúbliques ex-soviètiques, perquè a més a més, Rússia, recordem-ho, es va declarar l’estat legalment successor de la Unió Soviètica i observava que tenia una certa obligació moral en relació amb aquests conciutadans seus que s’havien quedat “embarrancats” en les repúbliques resultants del trencament de la URSS. A banda d’això, el que possiblement defineixi de manera més adequada la particularitat d’aquests casos és que a més de poder-s’hi sentir identificats, les minories russòfones poden veure Rússia com la seva “mare pàtria”, és a dir, positivament, atès que a més a més és reconegut com a un país influent a mundialment.

Però la relació amb Rússia per part de la minoria russòfona d’Estònia és, segons com, ambivalent. Per una banda, hi ha aquest sentit d’“external homeland”, país amb el qual mantenen forts vincles, més o menys notables depenent del marc de referència de cadascú. Però per altra banda, i on també es veu justament la influència d’aquests marcs cognitius amb els quals es treballa subjectivament, hi ha qui creu que “en el fons, a Rússia no esperen ningú”, com ens deia una de les nostres informants. Per tant, en general, la percepció d’Estònia com casa seva és clara, tant pels qui ja hi han nascut com pels qui van arribar-hi procedents d’altres llocs de l’aleshores Unió Soviètica. I a partir d’aquí, hi ha qui accentua més la idea que més val posar-se les piles i treballar per construir-se un millor futur a Estònia, i hi ha qui preferirà seguir recordant les bondats del passat enyorat.

Sigui com sigui, el que sí és cert és que en contra del que s'ha predit per part d'alguns autors (Galbreath, 2005) observant que, amb la integració europea, les polítiques nacionalistes promogudes pel govern disminuirien i per tant, la capacitat d'influència per part de Rússia declinaria en la mateixa proporció, aquest fet no sembla pas haver-se acomplert. Tornant als fets d'abril de 2007, podem observar aquells esdeveniments com un exemple que les polítiques nacionalistes no només no van disminuir, sinó que segurament al contrari, es van accentuar; a més a més, el paper que va tenir Rússia en aquest afer probablement va ser clau o molt important per mobilitzar els joves russòfons d'Estònia, els quals a última hora van ser els protagonistes principals dels actes de vandalisme que van arrasar el centre de la capital d'Estònia a finals d'abril d'aquell any. En aquest sentit, segurament Rússia continuarà aprofitant les finestres que se li obrin des del Bàltic per tal d'exercir pressió a països com Estònia, i en conseqüència, a la Unió Europea. I possiblement trobarà un bon camp fèrtil per poder explotar en la mesura que el desencís entre la població russòfona, tal com hem explicat, segueixi existint, si no és que augmentant.

En resum, doncs, el que es destaca a fi de comptes és el que ja hem anat subratllant al llarg de tot aquest capítol: a través dels seus marcs cognitius, cadascú se situa en una posició interaccional distinta, des de la qual crea i transforma el seu entorn més proper amb les seves pràctiques diàries, cosa que reconfigura constantment el context macrosocial en què es troben inserides aquestes pràctiques. Ja hem vist que l'espectre de diferents posicions que pot ocupar cadascú és molt variat, tant per part dels estonians com dels russòfons –recordem la configuració de grups que proposava Iris Pettai (2003)–, i que l'evolució de la situació present no és cap casualitat, tal com ens ensenyaven Laitin (2003), Ehala (2009) i d'altres. En el fons, doncs, tothom pren dels recursos que té al seu abast, allò que li sembla més adient per definir la seva posició particular (el seu marc cognitiu) i fer d'aquesta manera significatiu el seu entorn. Per això, com també hem recalcat, es destaca la necessitat de treballar el nivell ideològic-representacional en benefici de la pau lingüística i l'estabilitat interètnica, cosa que com també veurem, s'evidencia a Catalunya. I és molt important també treballar en aquest pla perquè, tal com demostren alguns estudis (Skerrett, 2008) que han treballat en el mateix context, els discursos dominants tenen una elevada capacitat de resiliència i de seguir transmetent determinats marcs cognitius i de referència. Skerrett, tot i reconèixer la limitació

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

del seu treball ell mateix (sobretot per la mida –i per tant, la poca representativitat– de la mostra) conclou el següent:

Notions of history passed down to generations are enduring, especially if they are tinged with sadness and emotion. People of both groups [estonians i letons] indicated little change in the national version of history they had learnt at home. Most respondents reported crying because of issues relating to their ethnic homelands; the majority felt to some extent that a personal injustice had occurred to them because of the Soviet occupation. These are strong sentiments, evidenced by the fact that these people have actually come to live in the Baltic countries and overwhelmingly intend to continue doing so, despite a general indication that their standard of living is lower. Are these emotional, national issues the reason they came? Certainly not in every case; but, as I have argued, in many instances the weight of the loss of homeland and its culture and language as memory for one generation undoubtedly became reality for the next.

Skerrett, 2008:49

L'autor treballa, doncs, amb una mostra altament sensible al discurs dels seus avantpassats, són persones que han decidit voluntàriament tornar a viure al Bàltic, lloc que perceben com el seu territori d'origen ètnic. A partir de la (re)creació d'un passat molt concret, el present té una significació per a ells també molt concreta, i és en la mesura que aquesta significació es basa en un discurs del patiment i de la restitució d'una dignitat perduda amb violència que es fomenta, al mateix temps, una actitud de confrontació contra aquells qui són vistos com els perpetradors d'aquest patiment sobre el seu grup ètnic. Amb Skerrett, tot i haver de reconèixer la limitació dels seus resultats, creiem que enriqueixen la visió de la situació a Estònia, i si bé no s'han de prendre com un indicador fidel ni conclouent de cap a on pot anar l'evolució de les relacions interètniques, sí que trobem que ens ajuden a subratllar el fet que volem destacar nosaltres, tal com dèiem: la necessitat de treballar els nivells ideològics, representacionals o emocionals.

Molt probablement, doncs, tal com Kathryn Woolard recomanava per a la Catalunya de finals dels anys 70, principis dels 80 del segle passat, podríem preveure que fóra necessari que el grup estonià fes menys intens el seu grau de tancament en si mateix i la seva impermeabilitat, cosa que el pas dels anys segurament anirà afavorint, per simple inèrcia, però ateses les circumstàncies passades i presents, amb el que comporta quant a reforçament de determinats marcs de referència, valdria la pena no deixar de banda el fet de dur a terme

un treball efectiu i concís, en aquest sentit, fomentant el contacte intergrup, el coneixement mutu i la disminució de prejudicis tant per part dels uns, com dels altres.

Repetint succintament les nostres recomanacions que poden afavorir un acostament de les diverses posicions, a vegades fins i tot confrontades, direm que notem una necessitat de flexibilitzar determinades actituds i punts de vista. Sense haver d'arribar a posicions massa 'presentistes', com dèiem, estem segurs que es poden trobar consensos i graus d'acord entre tots, perdent la por a la 'despurificació' els uns i a l'assimilació, els altres. Cal destacar la importància de l'espai cívic, en aquest sentit, i és que a mesura que augmentin els contactes interètnics i en aquests encontres s'hi duguin a terme activitats socialment significatives, l'aproximació entre les dues comunitats serà cada vegada més fluida. En aquest sentit, són digne de mencionar les accions que promouen plataformes com *Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed* (la Fundació per a la Integració i la Migració "la Nostra Gent"), o sobretot altres ONGs, com ara *SINA, Suured Ideed Noorte Algatusel* (Grans Idees per a Joves en Moviment) o *Koos-Vmeste* (Units-Junts, la primera paraula és en estonià, la segona en rus). Destaquem aquestes organitzacions de joves principalment pel seu paper mobilitzador i transgressor: busquen realment canviar la societat del seu voltant. Creiem que són bones aproximacions a la tensa relació interètnica, si més no originals, i dignes de ser seguides de prop per observar-ne els seus efectes, ja que poden afavorir una valoració positiva de les llengües de cadascú, amb la qual cosa creiem que l'estonià hi tindria molt a guanyar, sobretot a l'hora de disminuir els efectes que pugui tenir l'adopció de l'anglès com a llengua d'intercomunicació a Estònia, per exemple, entre altres efectes importants en particular en relació amb l'estabilitat de la posició de l'estonià en àmbits d'ús públics.

VII.1.4.2.2. Reptes i recomanacions per a Catalunya

Un dels primers grans reptes que podem comentar per a Catalunya seria la pendent bilingüïtzació efectiva de les noves generacions castellanoparlants d'origen, els joves descendents de les que ara se solen anomenar "velles" migracions (per contraposició a les "noves", les arribades més recentment, en els darrers deu anys, aproximadament). En la seva reproducció intergeneracional, aquesta població ha arribat a superar demogràficament a la

d'origen catalanòfon, i la seva socialització es duu a terme principalment en castellà, més enllà de l'exposició al català a través de l'escola. Ja sabem que l'escola no ho pot fer tot, en el sentit de catalanitzar aquesta població, ni tampoc se li ha d'exigir que ho faci, perquè en el context actual i a partir del passat més recent, hauríem d'admetre que ja fa molta feina, l'escola, per a l'extensió sobretot del coneixement del català entre aquest tipus de població en especial. Els nostres resultats s'han alineat, tot i que potser tímidament, amb els presentats per altres recerques també recents (com ara Woolard, 2010 i Pujolar *et al.*, 2010a i 2010b), les quals subratllen els canvis o les *mudes* que poden experimentar justament aquest tipus de joves al llarg de la seva vida i la importància que poden tenir sociolingüísticament parlant. És a dir, tot i que potser acabin l'escola sense usar indistintament les dues llengües igual de bé (això és probablement més un desideràtum que un objectiu factible) i que fins i tot sostinguin un marc de referència hispanocèntric fort o molt fort, a la llarga les seves condicions vitals els poden fer canviar d'opinió i la seva percepció del català i de la necessitat de parlar-lo pot també modificar-se precisament a favor d'aquesta llengua. Ens calen, doncs, més recerques per seguir coneixent millor com funcionen aquests canvis que poden afavorir al català, alhora que seguim vetllant per a un treball al màxim d'efectiu en l'ensenyament d'aquesta llengua als centres escolars, sobretot pel que fa als aspectes més relacionats amb la col·loquialització i els usos espontanis, cosa que a parer nostre, afavoriria el fet que el català guanyés pes com a llengua d'ús habitual a Catalunya, aproximant-se a la no-marcada. És natural que s'hagi pres com a focus central l'escola i el seu paper crucial per al manteniment d'una certa dignitat per al català, i que s'hagi volgut estudiar els joves com a mirall de la nostra societat del futur. Però també és molt bo ampliar el zoom i veure què passa més enllà de l'escola, perquè certament hi ha vida més enllà de l'adolescència, tot i el rol central que tingui aquesta època vital en la construcció de models d'identificació i marcs de referència. Per tant, segurament l'ideal serà combinar aquestes dues aproximacions per poder obtenir una imatge general, "the big picture" que dirien en anglès, més ben informada i per tant, més enriquidora per a tots nosaltres, analistes o no.

Una de les idees que comentàvem en el darrer paràgraf, el fet d'aconseguir que a Catalunya la llengua d'ús més habitual sigui el català, és segurament un altre gran repte per al qual cal seguir treballant, per no dir que amb tota probabilitat és *el repte* per excel·lència, el que ens ocupa i preocupa no només a la majoria de sociolingüistes catalans o estudiosos

del cas català, sinó també a bona part de la societat civil més movilitzada en aquest sentit o per a la qual la situació de la nostra llengua és sempre un motiu d'inquietud. Per això, a partir dels comentaris dels experts a qui vàrem entrevistar, l'acolliment de les "noves" migracions a la nostra societat presenta encara un altre nivell extra de complexitat a la situació actual, quelcom que Catalunya no comparteix amb Estònia, ja que l'arribada de nous fluxos migratoris en aquesta república bàltica és realment menor, comparada amb la que hem experimentat nosaltres en els darrers anys. Hem de treballar, doncs, per a una bilingüïtzació o plurilingüïtzació en català dels adults nouarribats, si més no en el pla de la comprensió, acollir a les escoles els seus fills i a les llengües diverses amb què arriben⁹⁶. Tot això, com diem, a partir del comú denominador que ha de ser la llengua i la cultura catalanes, del reforç que ha de tenir el català en aquest sentit, però partint del respecte i la mirada no-jerarquitzant amb què haurem de rebre aquesta població i les seves cultures. Ja sabem que aquells que se senten ben acollits als seus nous llocs de residència i que tenen més possibilitats d'adaptar-se millor a les seves noves condicions socials són els que se senten reconeguts. Per tant, treballeu en aquest sentit amb convenciment clar, a partir d'accions diàries que puguin arribar al conjunt de la població perquè *tothom* entengui el grau de complexitat de la societat en què vivim i que construïm alhora amb les nostres pràctiques dia a dia. Així, doncs, com a Estònia, hem de perseguir objectius aparentment contradictoris: establir la llengua i la cultura catalanes com a comú denominador de la nostra societat, alhora que ens allunyem de "somnis de societats compactes", com deia ja Boix (1993), acceptant que, "a casa nostra", tothom pugui establir-s'hi amb la seva llengua, costums, tradicions, cultura, etc.

Com ho farem, doncs, per fer del català la llengua d'ús més habitual a Catalunya? És evident que ens caldrà seguir intervenint i ideant polítiques que ens hi ajudin, en això, caldrà seguir revisant què hem fet i com hem arribat on hem arribat, què podem millorar o canviar. I és força probable que, veient aquest punt de partida certament paradoxal o contradictori en

---

⁹⁶ Val a dir que la gestió de les llengües de les "noves" migracions representa un repte en si ja prou important i que cal contemplar per separat. Com les rebrem? Quines reconeixem amb més intensitat i en funció de què? Com ens ho farem per transmetre als seus parlants un sentit de dignitat identitària i de valor de les seves llengües, alhora que els demanem que adoptin el català per al seu repertori lingüístic? Són preguntes que no pretenem pas respondre (ni ho preteníem amb el nostre treball) però que ja es veu que caldrà tenir ben presents i que per tant, suposen un repte important.

què ens trobem, el paradigma de la complexitat, tal com hem vist que el planteja sobretot Edgar Morin, ens pugui ajudar a trobar un suport teòric que ens permeti alhora idear concrecions pràctiques per a la gestió de la nostra situació. És qüestió de pensar-hi entre tots i de mirar de trobar aquestes aplicacions necessàries.

A partir d'aquí, en els darrers anys i més recentment sobretot, hem vist com des d'àmbits acadèmics primer, i polítics, més tard, s'ha anat intensificant la crida per fer del català la "llengua comuna" de Catalunya. Tal com a Estònia es busca una integració a la societat estoniana a través d'uns valors clarament estonians i amb un element principal important, la llengua estoniana, també a Catalunya s'afirma que tothom que resideix al Principat ha de tenir un domini almenys bàsic del català. I això és justament el que fomenta la Llei d'acollida de les persones immigrades i retornades a Catalunya, aprovada pel Parlament català el propassat mes d'abril de 2010. "La llei estableix el paper del català com a llengua comuna en un context de multilingüisme present i futur", afirma el document amb què es presenten breument els continguts de la llei⁹⁷. Els dos casos analitzats, el català i l'estonià, comparteixen un repte comú destacable: en la voluntat de seguir essent qui són i com són, arrelats en allò que els defineix, aspiren a formar part d'això que se'n diu "globalitat" a través d'una poliglòtització efectiva de les seves poblacions, cosa que pel que fa a Catalunya, Bastardas ja ha anat subratllant en repetides ocasions des de fa temps:

Per poder respondre a tots aquests reptes, segurament complicats i no pas fàcils, només hi ha un camí, i és que la societat catalana en conjunt es doti intel·ligentment dels recursos i dels coneixements necessaris i adopti les estratègies polítiques més adequades que permetin la construcció d'una nova identitat comuna que, mútuament respectuosa amb les diferències, reculli com a fet bàsic la identificació originària catalana, incorpori altres grups presents i s'incardini alhora amb els altres nivells de participació superiors.

Bastardas, 2007:144

O més recentment, afirmava que

---

⁹⁷ Dossier de premsa informatiu sobre la Llei d'Acollida (2010): http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/docs/2010/04/28/13/27/b970411b-9f82-44f3-a4be-f218e1514119.pdf

En això Catalunya ha de ser clara: promovent el poliglòtisme dels seus individus i reconeixent els seus diversos orígens, i en el marc de la integració del país en altres supraestructures polítiques i econòmiques internacionals, apostem per un eficaç manteniment del català com a llengua comuna i intergrupal quotidiana, i en tant que instrument de cohesió i singularització. Vinguem d'on vinguem som cridats a esdevenir una comunitat lingüística europea plenament digna i sense menys usos ni serveis que els altres grups lingüístics continentals de demografia semblant. No som cap comunitat lingüísticament “minoritària” i la integració en altres estructures estatals, si així ho vol la població, no ens hi hauria de convertir. Això, però, no ens ha de fer oblidar la situació en què vivim, que ens pot dur a una minorització demolingüística real en el propi territori històric.

Bastardas, 2009:130

Valorar el català com a “llengua comuna” de Catalunya, però, pot tenir un cert perill poc reconegut institucionalment. Darrera de la primera lectura positiva, pel que fa a millorar la posició del català com a llengua d'ús més habitual entre els habitants de Catalunya i per tant, un objectiu defensable, s'hi podria acabar relacionat una altra interpretació basada en la imposició del català, la qual pot ser atuada sobretot des de fora del Principat i per part d'agents anticatalanistes, però també minoritàriament des de l'interior per partits amb visions clarament hispanocèntriques. Un sentiment d'imposició que, com hem vist a partir de les nostres dades, és el que sovint solen subratllar els castellanoparlants d'origen a l'hora de valorar les polítiques lingüístiques endegades per la Generalitat. Val la pena, doncs, tenir cura de l'ús de les etiquetes, perquè ja sabem que no és gratuït, i en aquest sentit, la definició del català com a “llengua comuna” de Catalunya per part de la recentment aprovada Llei d'acollida de les persones immigrades o retornades pot no tenir els resultats positius que se n'espera. De fet, alguns d'aquests partits que comentem amb visions hispanocèntriques ja s'han mostrat obertament contraris a aquesta llei precisament pels seus continguts en matèria lingüística. Per això, estem d'acord amb el que afirma Albert Branchadell en un article a *El Periódico*⁹⁸:

Si alguna cosa li sobra a la llei d'acollida de les persones immigrades és el qualificatiu de «comuna» aplicat a la llengua catalana («*El català és la llengua comuna per a la gestió de les polítiques d'acollida i d'integració*»). Per començar, el concepte de «llengua comuna» ni tan sols és estatutari.

---

⁹⁸ Vegeu l'article a:

<http://www.elperiodico.cat/ca/noticias/opinio/20100702/quatre-anys-politica-linguistica/360374.shtml>

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

Però el pitjor que pot passar és que aquest precedent legislatiu serveixi per introduir la «llengua comuna» en futurs productes legislatius o, fins i tot, en l'horitzó sociolingüístic de Catalunya. Doncs no: el concepte de llengua comuna és un invent jacobí que ha servit històricament de coartada ideològica per aconseguir l'homogeneïtat lingüística dels estats nació sorgits després de la Revolució Francesa. Els que rebutgem que el castellà sigui la llengua comuna d'Espanya també hem de rebutjar que el català sigui la llengua comuna de Catalunya.

Branchadell, 2010

És cert que potser el concepte de “llengua comuna” que vehicula la Llei d'acollida no és ben bé el mateix que el que vehicula, per exemple, el *Manifiesto por la lengua común*, presentat a Madrid l'estiu de 2008⁹⁹, però el simple fet d'haver fet coincidir les etiquetes és, si més no, poc afortunat, i si des de visions realment pluralistes i no-jerarquitzadores de les llengües a l'Estat espanyol volem oposar-nos positivament a les que sí que ho són (com les del *Manifiesto*) hem de ser capaços de trobar vies que no ens condueixin per aquests carrerons sense sortida als quals ens guiem a vegades nosaltres mateixos. Hem de saber que els nostres discursos tenen conseqüències, i hem de ser-ne conscients i avaluar-los el més adequadament possible justament per poder preveure els efectes que poden tenir.

L'anterior ens porta a comentar un dels darrers reptes més importants, no només per al cas català, sinó per bona part de les comunitats amb llengües mitjanes “locals”: ens referim a la tensió que poden experimentar aquestes comunitats en el que comentàvem com una progressiva “desautenticació” de la seva identitat pròpia. No és gens fàcil, ja ho deia Bastardas, mantenir-se arrelat a allò que per un és definitori de la seva personalitat i el seu caràcter, i alhora estar obert a incorporar noves veus, nous trets identitaris. Aquest estrès cultural pot portar a les comunitats amb llengües mitjanes “locals” o bé a tancar-se massa en si mateixes, o bé a anar més enllà del compte en valors propis del constructe ideològic de l'anonimat. Per superar aquest estrès, proposem ni més ni menys que el que ja hem anat comentant al llarg de tot el treball i que volem destacar com una de les idees-força d'aquesta tesi: la necessitat de treballar en el pla ideològic-representacional i emocional, perquè és segurament aquí, com hem vist, on es (re)creen i (re)construeixen els sociosignificats a mitjançant els quals ens auto-co-construïm les nostres realitats.

---

⁹⁹ Vegeu-ne la reproducció que en va fer el diari *El País* a:

http://www.elpais.com/articulo/espana/Manifiesto/lengua/comun/elpepuesp/20080623elpepunac_29/Tes

És probable que aquest estrès cultural de què estem parlant i de la tensió que poden experimentar les llengües mitjanes com el català i l'estonià en la seva progressiva conquesta d'espais i d'àmbits d'ús públics tingui a veure amb els constructes ideològics a partir dels quals tradicionalment s'ha donat valor a aquest tipus de llengües, per una banda, i a les llengües que han ocupat aquests espais d'ús, per una altra. En aquest sentit, observem una nova contradicció, com ja hem comentat anteriorment. Per una banda, les llengües com el català i l'estonià han tendit a ser valorades tradicionalment a partir del seva autenticitat, tal com ja hem anat veient i tal com ho definiria Woolard (2008a i 2008b). Però per una altra banda, els àmbits d'ús públics han estat històricament ocupats per llengües el valor o l'autoritat de les quals tendia a girar entorn del constructe de l'anonimat, com la mateixa Woolard el definiria. Per tant, com s'ho hauran de fer, unes llengües que han rebut la seva autoritat o legitimitat als ulls dels seus parlants a través de l'autenticitat per tal d'ocupar espais d'ús tradicionalment dominats per llengües hegemòniques i valorades per la ideologia de l'anonimat?

Segurament, el català parteix amb un cert punt d'avantatge, en aquest sentit, respecte de l'estonià, perquè tal com hem vist, és possible que en els darrers anys hagi començat a tenir lloc una certa *desautenticació*, tal com hem proposat anomenar-ho nosaltres, i que la legitimitat o l'autoritat de la llengua ja no depengui tan fortament de la seva autenticitat. Avui és més important el fet que es parli català que no pas qui està legitimat per parlar-lo, amb qui, i quin tipus de català ha de ser, tot i els matisos que s'haurien de fer a aquesta darrera afirmació, però a grans trets, creiem que és així. Per contra, l'estonià segueix vehiculant uns valors estonians molt vius encara en l'imaginari col·lectiu estonià. Per això, trobem molt pertinents les preguntes que es fa Woolard (2008a:195-196) i les idees que ens suggereix per anar-hi pensant, sobretot per al cas català:

Es pot aconseguir un nou ordre lingüístic? Un que es fonamenti no en una ideologia de l'autenticitat, no en una falsa reivindicació d'anonimat, sinó en alguna altra mena de consciència lingüística? Potser un ordre lingüístic que assumeixi la diferència i la variabilitat com a processos comunicatius bàsics? Un que valori la multiplicitat, la heteroglòssia, el joc, el plaer, i que es prengui seriosament la idea del repertori lingüístic com a fonament de la vida social? Generalment no sóc optimista, i reconec que sembla ingenu imaginar que un canvi tan gran sigui possible, i encara menys que estigui en procés. Però, he dedicat els darrers anys a investigar la gran ruptura d'ideologia lingüística que va portar el

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

Renaixement europeu. Aquesta ruptura va comportar una massiva reorganització lingüística no solament a Europa sinó també a bona part del món. De les meves exploracions històriques he après que el canvi en la ideologia lingüística és possible i transcendent, especialment en el cas de societats amb recursos econòmics i polítics que experimenten un canvi social significatiu, com Espanya i Catalunya ara. El moviment humanista del Renaixement valorava el llatí com a llengua en si mateixa. Aquest va ser un canvi ideològic transcendent. Paradoxalment, a través del purisme i de la imitació del llatí per part dels vernacles romànics, aquesta nova valoració lingüística va provocar a la llarga el desplaçament i la mort del llatí, i el desenvolupament de les llengües nacionals. En estudiar aquests esdeveniments tan remarcables, he après que l'estricta continuïtat d'una tradició ideològica pot comportar ruptures. També he après que els esdeveniments lingüístics que resulten d'un canvi ideològic poden ser inesperats i fins i tot inimaginables.

Woolard, 2008a: 195-196

En resum, la dificultat per a aquestes llengües mitjanes, com el català i l'estonià, rau no tant en com trobar el seu nínxol en els espais públics, sinó en com legitimar el fet que ocupin elles aquest espai, i no una altra llengua, normalment una d'hegemònica i dominant. A més a més, en els dos casos estudiats resulta que aquestes llengües es troben en contacte intens amb una altra llengua justament exhegemònica i exdominant en l'espai originari de la llengua mitjana. Aquest és, sens dubte, un gran repte especialment per a Catalunya, però també per a altres llengües mitjanes, especialment pel que fa a la capacitat d'aquestes llengües per atraure nous parlants, i sobretot en cas que els neoparlants d'aquestes llengües mitjanes siguin originalment parlants d'una llengua demolingüísticament important. Si a més a més, hi afegim que es tracta d'una llengua exhegemònica a l'àrea on conviu la llengua mitjana amb aquesta llengua internacional, on encara manté una forta presència i vigor, la qüestió es torna encara molt més complexa, com hem vist a partir dels dos casos estudiats.

Per tant, Catalunya necessitarà d'unes polítiques lingüístiques acurades i ben pensades, en aquest seu camí cap a la revalorització i relegitimació del català per als àmbits d'ús públics, alhora que aquesta llengua ha de continuar sent un tret distintiu de la cultura que representa i la seva personalitat ben definit. Per això, un altre repte important per al català serà la seva incardinació en els marcs polítics en què actualment es troba, tal com ja s'apuntava també per part dels experts entrevistats. És a dir, serà important la relació que a partir d'ara s'estableixi amb l'Estat espanyol i la Unió Europea per tal d'aconseguir un marc idoni per al desenvolupament del català en el sentit que estem comentant. En aquest sentit i

com a primer objectiu, hi hauria dues opcions principals: o bé reformar l'Estat espanyol de forma que es declarés com un estat plurilingüe de debò, no només de façana com actualment, o bé aconseguint per a Catalunya el seu estat propi. En qualsevol dels dos casos, la Unió Europea ja no pot seguir donant l'esquena a la realitat catalana, i si realment vol actuar com la Unió de tots els pobles i totes les nacions que en formen part ja actualment, hauria de començar a treballar per tal de resoldre incongruències com la que genera el fet d'ignorar la llengua catalana com a llengua oficial de la Unió, situant-la així al costat d'altres grups amb un pes demolingüístic semblant, per no parlar dels grups la llengua dels quals sí que es reconeix pel fet que són llengües d'un estat independent, però que en nombre de parlants, el català les superaria de bon tros.

El futur, en aquest sentit, és a les nostres mans, i som nosaltres els que realment decidirem a fi de comptes què volem per a la nostra llengua. Aquesta elecció i les conseqüències que podria tenir quedava resumit de forma aclaridora en les següents paraules amb què Vila i Moreno concloïa un seu article (2004b):

En la mesura que les llengües són alhora símbol però també eina d'autonomia creativa i cultural, la societat catalana té a les seves mans la capacitat de decidir fins a quin punt vol continuar constituint una entitat cultural original o si s'estima més quedar totalment diluïda en un marc idiomàtic hispanòfon. La primera opció exigeix una presència vigorosa del català i una reacció activa per preservar-ne la personalitat. La segona només demana cedir, fins i tot inconscientment, a les pressions subordinants que emanen de l'Estat i de bona part del mercat espanyol.

Vila i Moreno, 2004b:47

Finalment, un dels darrers reptes que no hauríem de deixar de comentar, vàlid no només per al català, sinó en general, per a totes les comunitats amb una llengua mitjana, és la necessària poliglòtització en llengües internacionals, una poliglòtització que han de fer per tal de, paradoxalment, fer sentir les seves veus i no quedar recloses en el seu interior, amb la qual cosa trobem un punt més per subratllar la rellevància del paradigma de la complexitat, tal com proposa Morin. Necessàriament, aquestes comunitats no podran desatendre aquesta poliglòtització dels seus parlants per tal de dotar-los d'una preparació el més adequada possible per al món actual i, com ja sabem, actualment això vol dir aprendre anglès a un nivell mitjà-alt, llengua a la qual, a més llarg termini, s'hi haurien de sumar les que tenen una

presència més o menys important a la zona d'influència més immediata de cada grup, que per al català haurien de ser segurament el francès i l'alemany.

En el cas català, a més a més, no ens hem d'oblidar de la rellevància del castellà com a llengua internacional, cosa que pot tenir un doble efecte. Per una banda, ens resulta una eina útil de comunicació, amb la qual podem viatjar a diversos països, sobretot d'Amèrica Llatina, ens permet el desenvolupament de determinades àrees de negocis, etc. Però alhora, instal·lats com ens trobem en aquesta pseudocomoditat que ens ofereix el castellà, pot resultar que ens sigui més difícil adquirir un cert nivell una mica més alt en anglès per part de la majoria de la població i poder participar d'aquesta manera de la "globalitat" per excel·lència, vehiculada en anglès. Recordem, en aquest sentit, les paraules d'un dels experts a qui vàrem entrevistar i el que ell ens deia en relació amb les conseqüències negatives que podria comportar aquest fet vist des de la perspectiva de les universitats i el creixement pel que fa a recerca i desenvolupament. A Catalunya no s'ha esdevingut com a Estònia pel que fa a la relació amb la llengua internacional respectiva, on com hem vist, es va decidir deixar totalment de banda el rus i considerar-lo com una "llengua estrangera" com ara l'anglès, l'alemany o el francès, una decisió la qual ja ha estat criticada des d'altres llocs, sobretot per part d'analistes internacionals (recordem les paraules de Labrie, en aquest sentit, com vàiem més amunt). És cert, també, que els significats que vehicula el rus, la proximitat encara amb l'època comunista i la distància interlingüística entre el rus i l'estonià són factors d'un pes important que convé tenir presents a l'hora d'entendre la situació en el seu conjunt. Però el fet que actualment el rus estigui començant a ser percebut de manera diferent per part dels joves estonians, com ens comentaven algunes de les nostres informants a qui vàrem entrevistar, és un indicador important que subratlla la idea que volem destacar aquí: la complexitat afegida amb què han d'enfrontar-se les comunitats amb llengües mitjanes com la catalana i l'estoniana, les quals es troben en una situació de fort contacte amb una altra llengua internacional. És a dir, la qüestió de la poliglòtització efectiva en aquest tipus de llengües és important per a tots els grups de parlants d'una llengua mitjana, però pren un altre significat i un altre caire per als que, com catalans i estonians, conviuen justament amb una llengua internacional.

VII.2. Conclusions

En aquest treball hem volgut comparar la situació sociolingüística d'Estònia amb la de Catalunya amb l'objectiu principal de comprendre el tipus de contacte lingüístic específic que representen aquests dos casos; ens hem fixat, concretament, en com viuen en el seu dia a dia les persones que habiten aquests contextos i com perceben la situació de les llengües que tenen al seu voltant. Per això, hem buscat unes dades concretes i les hem volgut posar en un diàleg constructiu per mirar de trobar què tenen en comú i què hi ha de diferent en els casos analitzats. Ha estat quelcom central, en el present treball, mirar de trobar quina és la situació de la llengua mitjana de cada lloc, observant els paral·lelismes que poguessin haver-hi, provant de fer una lectura que anés més enllà d'una anàlisi molt contextual o contextualitzada, és a dir, fent un pas més enllà i intentar aportar, per a la teoria sociolingüística general, quins elements hi ha que siguin distintius d'aquesta tipologia de contacte que ens permetessin dur a terme anàlisis genèriques en aquest sentit.

Així, doncs, què hi ha de nou en el contacte lingüístic que hem estudiat a partir de l'observació comparada de les situacions a Catalunya i a Estònia? Què és allò que fa distintiu a aquestes situacions, què tenen en comú i què hi ha de diferent, i quines conseqüències té la configuració de cada context en el pla ideològic-representacional, de les competències i dels comportaments lingüístics de cada grup? Malgrat tots els matisos que haguem de fer, és a dir, tenint en compte les diferències estructurals (sociodemogràfiques i d'ordre polític) que pugui haver-hi entre Catalunya i Estònia, tal com ja hem exposat a l'inici del treball, així com la distància interlingüística (diferències tipològiques) entre els parells de llengües en contacte, com també hem apuntat, podem arribar a les següents generalitzacions bàsiques, les quals considerarem els pilars fonamentals d'aquest treball.

En primer lloc, hem de dir que hem estudiat dos casos que exemplifiquen una antiga subordinació política a una potència (dictatorial) que va mantenir subjugades a les comunitats amb llengua mitjana. Actualment, la història ha evolucionat de tal manera que aquests règims autoritaris han deixat d'existir i políticament, Estònia i Catalunya constitueixen noves entitats: un estat independent, per una banda, i una Comunitat Autònoma incardinada en un altre estat, però amb un cert grau de federalisme, per una altra. Però com a conseqüència del contacte intens i durador amb la respectiva comunitat exsubordinant, l'auge del qual va tenir

lloc durant el període de més intensitat subjugadora, en la segona meitat del segle passat, actualment el territori d'on la llengua mitjana és originària és habitat per un bon nombre de parlants de la llengua exhegemònica, la qual nosaltres hem anomenat “llengua internacional”. Els parlants d'aquesta llengua s'han establert en aquests territoris de tal manera que en són ja actualment també autòctons, malgrat que puguin trobar traces del seu arbre genealògic en territoris més o menys allunyats.

Què han significat, doncs, aquests canvis d'escenari en el pla polític i en el sociodemogràfic, per a cada comunitat? Dit breument, i per tant, simplificant molt l'argument, cada grup ha hagut d'acceptar, tots ells de manera més o menys reticent, el nou escenari en què s'han trobat. Per una banda, els parlants de la llengua mitjana han vist com en els seus respectius territoris originaris s'hi instal·lava definitivament una comunitat al·lòfona (a Catalunya, actualment, fins i tot la comunitat catalanoparlant d'origen ja s'ha vist superada, en nombre, per part de la castellanoparlant). Així, els horitzons mentals dels autòctons s'han hagut d'allunyar de “sognis de societats compactes” (Boix, 1993). A Catalunya, aquest fet ha comportat que el català reduís el seu paper de marcador identitari per excel·lència, i si bé és cert que segueix havent-hi present la idea que el català és el signe de la personalitat catalana més destacat, la situació actual és diferent, en aquest sentit, de la de fa tres dècades, com no podia ser altrament, i ara el català ja ha deixat de ser només la llengua amb què parlen els catalans entre ells, a grans trets, tal com havia descrit Woolard (1989) per a la Barcelona de principis dels vuitanta. Poc o molt, doncs, tot i que sense gaudir d'una posició plenament estable, ni molt menys, en aquest sentit, el català hauria guanyat pes com a llengua d'interrelació grupal a Catalunya.

A Estònia, per contra, la renúncia efectiva a un horitzó estonià més o menys homogeni està costant més que quallí, i és molt prevalent encara l'equació “un estat, una llengua, una cultura” entre els estonians d'origen. És probable que el fet que el període de subordinació sigui encara més o menys proper en el temps, en comparació amb el cas català, sigui un factor important a tenir en compte, en això. Però nosaltres hem volgut destacar, en aquest sentit, la gran importància que creiem que han tingut en la configuració d'un discurs determinat (proestonià i proestonianitzador) les polítiques dutes a terme pels diferents governs d'Estònia d'ençà de la recuperació de la independència (tots ells amb un clar marcat color nacionalista).

Per tant, aquí ja tenim un primer element distintiu important produït per una diferència bàsica en aquest canvi d'escenari polític que comentem, ni més ni menys que el fet que Estònia hagi esdevingut un estat independent i Catalunya no. En aquest sentit, ens interessava molt veure què havia succeït a Estònia a partir de la independència, i la lectura que podem fer-ne, globalment, és que val la pena tenir en compte les contrapartides de les decisions que es prenguin a nivell polític. És innegable que l'assoliment d'un estat independent ha comportat un reforç molt important per a l'estonià a l'hora de ser valorat com una llengua necessària per viure *i treballar* a Estònia. Gràcies a aquest fet, s'ha aconseguit redreçar la situació negativa en què es trobava l'estonià a la fi de la Unió Soviètica, però sobretot ha fet que els russòfons, especialment pel que fa als joves més actius que viuen en contextos on l'estonià té una relativament alta presència, vegin que no poden passar sense adquirir un nivell mitjà-alt d'estonià, en funció de les seves aspiracions personals. Aquest és un progrés que, amb sensatesa, cal llegir en clau positiva. Però al costat d'aquesta nota positiva, n'hi ha una altra de negativa, i és que com dèiem, la recuperació de la independència ha reforçat un marc cognitiu o de referència estonià i estonianitzant molt fort entre els estonians, cosa que més que ajudar a reconciliar les posicions històricament enfrontades dels habitants del país, com les que hi ha encara actualment, i mirar de llimar diferències entre punts de vista oposats pel que fa a la convivència multiètnica i multilingüe dels distints grups, el que fa és reforçar encara més el grau de confrontació i de tibantor.

Val la pena recordar en aquest punt que, com farem al llarg de totes les conclusions, estem generalitzant molt, perquè les actituds o els marcs de referència de cada grup poden ser molt diversos. En aquest sentit, és bo tornar a fer menció de l'estudi d'Iris Pettai (2003) en què es mostrava la diversitat de posicions pel que fa a la convivència multiètnica que tenia cada grup i on l'autora feia notar almenys l'existència de quatre grups pel que fa als estonians i cinc en relació amb els russòfons, els quals se situarien en un contínuum que aniria entre dos pols oposats: el màxim i el mínim d'integrats o integradors.

A Catalunya, per contra, és probable que el fet que no s'hagi aconseguit un estat sobirà hagi ajudat, segons com, a mirar de buscar punts de trobada, encara que de manera més o menys obligada, entre tots els habitants del nostre territori. És cert que potser el fet de no tenir un estat clarament darrere comporti que el català no sigui tan transparentment valorat com a eina imprescindible entre els que no el tenen com a llengua d'origen, en contrast amb

el valor que rep l'estonià de part dels russòfons, en aquest sentit. Per això, intuïtivament, podem dir que els humans tendim a funcionar a partir d'esquemes simplificadors de la complexitat de la realitat del nostre voltant, i tot i que no sigui pas una idea original d'aquest treball, constatem la vigència del fet que solen ser les llengües “amb estat” les que tenen més possibilitats de ser valorades i d'escalar posicions en una mena de jerarquia de valors (lingüístics).

Poc o molt, doncs, les dues comunitats lingüístiques amb llengua internacional detecten la necessitat d'haver d'aprendre la llengua mitjana amb què es troben en contacte, i aquest és un altre punt comú dels dos casos estudiats, el qual ha de ser positivament valorat pel que fa als interessos del manteniment de la llengua mitjana. El més important, però, és un altre element comú que demostren, en aquest sentit, Catalunya i Estònia, i és el fet que és en l'àmbit laboral on més es considera el valor de les respectives llengües mitjanes. Això ens porta a concloure que les llengües antigament dominades o minoritzades que poden tenir una més o menys capacitat de maniobra o de reacció per contrarestar els efectes d'un passat històricament subordinant són les que “obren portes”, les que permeten a la gent guanyar-se la vida. Aquest és un element que, a parer nostre, segurament pesarà més que qualsevol declaració de drets lingüístics o d'oficialitat de llengües minoritzades.

Però al costat d'aquesta primera valoració en clau positiva, hem de fer notar, negativament, un altre aspecte comú en els dos grups de parlants de les llengües internacionals que hem analitzat. Tant castellanoparlants d'origen com russòfons, almenys una part d'ells, es mostren contraris a les polítiques i decisions que es prenen en matèria cultural a l'hora de promocionar la llengua mitjana del seu entorn. Aquests grups de parlants poden valorar aquestes accions com a excessivament impositives, com unes accions encaminades a forçar-los massa coercitivament a aprendre i usar la llengua mitjana, cosa que subconscientment veuran com un atac a la seva pròpia llengua, cultura i identitat. A més a més, uns i altres s'autoperceben com a parlants d'una llengua més “útil” (segurament de manera més explícita els russòfons d'Estònia), i d'alguna manera els sap greu haver d'aprendre una llengua mitjana que els ofereix uns “horitzons lingüístics” tan limitats. Per tant, els grups de parlants de llengües internacionals es troben amb un dilema ideològicorepresentacional conflictiu: per una banda, senten la necessitat d'aprendre la llengua mitjana

local, pensen que els serà útil i que els ajudarà a progressar, però per l'altra, no volen que els governs respectius "els la imposin" obligatòriament.

Pel que fa als grups de parlants de llengües mitjanes estudiats, també trobem paral·lelismes destacats entre ells. Uns i altres senten clarament la necessitat de poliglòtitzar-se, ja que si només parlen i entenen la seva llengua, respectivament, els resultarà difícil fer sentir les seves veus més enllà de les seves fronteres, per paradoxal que sembli¹⁰⁰. Per ells, és clar que han d'aprendre llengües internacionals, i tot indica que la llengua que es vol aprendre més, en aquest sentit, és l'anglès, atès que actualment és ja la llengua global per definició. El problema per a les comunitats amb llengües mitjanes que hem estudiat és l'alt grau de contacte i la intensa convivència que mantenen amb una altra llengua internacional, i aquí s'observen diferències significatives a cada lloc que han donat peu a evolucions també distintes, d'aquesta relació.

A Estònia i des del punt de vista dels estonians, hem vist com s'ha optat per deixar de banda el rus, considerat una llengua estrangera més com ara l'anglès, l'alemany o el francès. Així, els estonians han virat de direcció i han decidit no aprendre més rus, una llengua estretament relacionada amb el passat opressiu i per tant, símbol d'allò que hom se n'ha d'apartar. Aquest fet està provocant un canvi important en el repertori lingüístic dels estonians, de manera que les generacions més joves s'estan equipant lingüísticament amb la seva llengua i l'anglès. Però això té unes conseqüències segurament poc previsible d'entrada, i és que actualment pot començar-se a gestar la següent situació: els russòfons que aprenguin bé estonià acabaran estant lingüísticament més ben equipats que els estonians, ja que els primers parlaran rus (la seva llengua), estonià (la llengua oficial del país) i anglès, segurament en aquest ordre. I el rus sempre acabarà tenint un cert grau de poder d'atracció, atesa la seva qualitat de llengua internacional, per molt que la tendència natural hauria de fer-lo cada vegada menys necessari, ja que les generacions més velles, que no parlen estonià, aniran deixant pas a les més joves, que ja l'hauran après millor. A parer nostre, aquest és un fet destacat que les tendències de la globalització s'han encarregat de subratllar. És per això

---

¹⁰⁰ Tal com Pedro Guerra s'encarrega de recordar-nos amb la cançó *Chiapas*, manllevant unes paraules del *subcomandante* Marcos, sembla ser la paradoxa dels grups minoritaris o minoritzats: "y miren lo que son las cosas, porque para que nos vieran, nos tapamos el rostro, para que nos nombraran, nos negamos el nombre, apostamos el presente, para tener futuro, y para vivir, morimos."

també que, tímidament, alguns joves estonians “ja estan començant a canviar d’opinió, en relació amb el rus”, tal com ens deien algunes de les nostres informants russòfones i estonianes, perquè al capdavall, veuen que tampoc és tan dolent parlar *també* rus. Aquesta tendència podria ser que anés en augment a mesura que, d’una banda, vagi quedant més lluny l’època de repressió, i de l’altra –i en conseqüència–, vagin llimant-se les diferències entre els dos grups principals de la societat estoniana, per molt que actualment aquest escenari sembli encara molt improbable.

A Catalunya, per la seva banda, aquesta situació no es dona de la mateixa manera que a Estònia, perquè absolutament tots els catalanoparlants d’origen, o si més no, vorajant molt el 100% del total, saben parlar castellà i l’entenen, entre altres coses, perquè la Constitució Espanyola així ho prescriu. En el cas català, però, la influència del castellà és d’un altre ordre, com ja s’ha indicat anteriorment. En tant que llengua internacional clarament intercontinental, pot jugar un paper diferent que el del rus a Estònia, i en aquest sentit, ens pot resultar una arma de doble tall. Per una banda, ens és molt útil, ja que ens permet relacionar-nos amb els països llatinoamericans de forma molt directa, viatjar-hi, establir-hi negocis, etc., però per altra banda, ens pot resultar també quelcom que ens dificulta l’accés a la “globalitat” per excel·lència, vehiculada en anglès. Pels catalanoparlants d’origen, l’associació negativa del castellà no és tan clara com el rus ho és a Estònia pels estonians, on encara és molt viva la idea que es tracta de “la llengua dels ‘ocupants’”. Però alhora, té aquest paper, el qual ens instal·la en la comoditat d’una llengua amb una forta presència internacional i ens redueix la necessitat d’aprendre’n d’altres, cosa que ens resta capital. Això és també quelcom que les tendències de la globalització han posat més de manifest, i a aquest fet, hem d’afegir-hi una destacada manca històrica d’una tradició forta d’aprenentatge d’anglès com a llengua estrangera (com seria el cas dels països nòrdics, per exemple), cosa que planteja un repte important, pel que fa a la poliglotització de la població catalana, com també ja hem vist.

Per tant, els grups amb llengües mitjanes que hem estudiat demostren també un tipus de relacions particulars, i en certa mesura semblants, amb la llengua internacional amb què estan en contacte intens. Per una banda, necessiten aprendre llengües internacionals, però les que tenen més a prop comporten unes connotacions històriques (sobretot més a Estònia, com dèiem) que en lloc de fer-les desitjables, fan que siguin rebutjables o els atorguen un paper

d'arma de doble tall: una bona eina, per una banda, però que genera massa conformisme, per l'altra. Així, doncs, també podem parlar d'un conflicte ideològic-representacional pel que fa a aquests grups de parlants en relació amb les llengües internacionals del seu entorn més immediat.

En definitiva, estem davant d'un cúmul de variables tan gran que es fa difícil gestionar-les analíticament a favor d'una interpretació clara. Però si reprenem sintèticament les preguntes amb què començàvem l'estudi, modificades per fer-les més simples i entenedores, obtindríem el següent: ¿són valorades les llengües mitjanes en els contextos estudiats? Sí. ¿Ho són per part dels que les parlen com a L1? Segur que sí. ¿I per part dels qui no les parlen originàriament? També, però més clarament en segons quins contextos que en d'altres, i com que un d'aquests contextos és el laboral, l'acaben volent aprendre; alhora, consideren negatives les polítiques dels governs locals que vagin en la línia de fomentar l'ús o l'aprenentatge de la llengua mitjana en qüestió, ho troben un excés. Per això, parlem d'un conflicte ideològic-representacional en aquest grup en relació amb la llengua mitjana del seu context. ¿Són valorades les llengües internacionals en els contextos analitzats? Sí. ¿Ho són per part dels que les parlen com a L1? Segur que sí. ¿I per part dels qui no les parlen com a L1? També, però aquí, les tendències a Catalunya i a Estònia són diferents. A Estònia, els estonians d'origen troben difícil desvincular el rus del passat opressor. Per això, se n'han volgut desentendre i només ara que els joves russòfons poden començar a equipar-se millor lingüísticament és possible que comenci a capgirar-se la tendència de no voler aprendre rus per a res. A Catalunya el castellà ens és una arma de doble tall, útil per una banda, però que ens manté conformistes, per una altra. Per tant, pensem que ens convindrien recerques molt situades, perquè la qüestió esdevé molt situacional, i és molt difícil respondre categòricament a preguntes relacionades amb el valor de les llengües, de manera que com ja avançàvem, ja es veu que el que acabem de fer en aquest paràgraf és una simplificació molt dràstica de les realitats estudiades. ¿Són valuoses les llengües dels grups estudiats? Sí, i així ho creu cadascú, tant pel que fa a la seva llengua com pel que fa a la de l'altre, però depèn de per fer què i en quines situacions. Nosaltres hem trobat uns primers punts de partida, en els quals suggerirem aprofundir tot seguit.

Abans, però, creiem necessari desgranar, ni que sigui succintament, el conflicte ideològic-representacional que hem detectat entre els parlants de llengües internacionals en

relació amb la llengua mitjana del seu entorn, perquè trobem que és aquí on rau una de les qüestions més essencials per a les llengües mitjanes estudiades. Com hem dit, aquests parlants senten, per una banda, la necessitat d'aprendre i parlar la llengua mitjana del seu entorn, però per l'altra, consideren que les polítiques dels governs locals per afavorir aquesta llengua mitjana són un excés i que els la volen imposar obligatòriament. En la nostra opinió, això es deu al fet que les llengües mitjanes, especialment les exdominades, exminoritàries o exminoritzades, diguem-ne com es vulgui, tradicionalment no han ocupat un espai públic. Aquests espais públics han tendit a ser ocupats per llengües hegemòniques, les quals legitim(av)en la seva posició en aquests espais a partir del constructe ideològic de l'anonimat. Així, metonímicament parlant, les llengües mitjanes estudiades fan un exercici complicat: per una banda, no volen deixar de ser autèntiques, no volen deixar de representar el caràcter específic del poble que les ha parlat de generació en generació, però volen també ser el comú denominador de les seves respectives societats, en què tothom, sigui de l'origen que sigui, les pugui adoptar i pugui fer-se-les seves. Estem, doncs, davant d'un xoc de constructes ideològics legitimadors o atorgadors d'autoritat a les llengües, i és justament en l'expansió d'una llengua que no ha ocupat històricament una posició hegemònica en el seu territori d'origen que, als ulls dels parlants de la llengua que sí que la hi ha ocupat, la qüestió trontolla i es fa controvertida. En altres paraules, el que estem intentant subratllar és el que a Catalunya sabem prou bé, i és que quan una llengua exsubordinada passa a ocupar determinats espais públics i és regulada en aquests àmbits, s'interpreta com una imposició, però quan qui fa aquest exercici, quan qui ocupa aquests espais és una llengua hegemònica o dominant, aleshores aquesta interpretació s'esvaeix. Seria un subtipus del nacionalisme banal descrit per Billig (1995) aplicat a la sociolingüística.

El més important, a parer nostre, serà observar atentament què fan les persones en les seves interaccions socials en aquests entorns, com construeixen els significats socials a partir de les seves pràctiques diàries, cosa que en sociolingüística, ja fa dècades que s'és conscient. Per això, ens afegim a la crida per seguir duent a terme estudis de cas molt concrets, amb enfocaments etnogràfics informats acuradament del context històric i social concret. A partir d'aquests estudis, intuïm que es podran trobar respostes interessants a les preguntes generades en relació amb les llengües mitjanes i els reptes més importants que encaren. Així, tal com vèiem que diu Woolard (2008a), el català es troba actualment en un moment molt

important, pel que fa a com s'atorga legitimitat o autoritat a la llengua, i caldrà veure, doncs, si es pot trencar motlles i s'aconsegueix que la llengua rebi aquesta legitimitat a partir ni d'una autenticitat de ferro ni d'un anonimat banal. A Estònia també serà molt interessant seguir la qüestió de prop, sobretot per la influència que pot tenir l'anglès com a incipient llengua d'intercomunicació entre estonians i russòfons. Per això, seria bo estudiar detalladament grups de joves com els que hem mencionat anteriorment en el treball, com ara *Koos-Vmeste* o *SINA*, on hi ha un significatiu contacte intergrup al voluntari, per veure què fan amb els seus recursos lingüístics, com hi juguen i quin paper té cada llengua, en les seves activitats.

És normal que davant d'un treball amb una comparació multivariant tan gran, amb tants nivells d'estratificació i tantes variables a tenir en compte, hi haurà molts aspectes que no haurem pogut abastar com caldria. A grans trets, però, creiem que allò que hem il·luminat i la nostra aportació a la teoria sociolingüística general és tot el que hem dit fins ara en aquest capítol conclusiu. Hem analitzat, doncs, la convivència de dos grups lingüístics semblants en dos contextos diferents, però comparables, en el marc de la globalització, i n'hem tret la idea que cada grup demostra interès per seguir parlant i transmetent la seva llengua i que no és pas absolutament contrari a haver d'aprendre la llengua de l'altre; per tant, les competències i els comportaments són, en aquest sentit, modificables a favor d'un ús sostenible de totes les llengües en contacte. Però hem trobat també que el nivell ideològic-representacional té un paper destacable a l'hora de configurar el marc de referència de cadascú, i de manera important per a les llengües mitjanes, hem vist que els parlants de llengua internacional la voldran aprendre si els és atractiva en el món laboral.

Com a línies per continuar el treball que hem encetat aquí, suggeriríem aprofundir en aquest aspecte: en com les llengües mitjanes com les que hem analitzat específicament nosaltres poden generar atracció i guanyar la lleialtat de nous parlants; és a dir, com gestionar aquest conflicte ideològic-representacional viscut pels parlants de llengües internacionals. Per tant, caldria dur a terme un treball en particular sobre les llengües en els àmbits públics i com reben l'autoritat que els és atorgada per part dels seus parlants, primerament, i per part dels qui no en són parlants originaris, en segon lloc, seguint en la línia del treball que es fa en antropologia lingüística, sobretot des d'Amèrica. Alhora, no hem de perdre de vista el paper

que els mateixos parlants de llengües mitjanes tenen en la (re)creació d'un context concret. Per tant, creiem que el treball en la investigació dels discursos i les ideologies lingüístiques d'aquests grups de parlants és igualment indispensable per seguir tenint a la nostra disposició tots els elements en joc. També convindria sistematitzar d'una manera més clara els ingredients de la globalització que afecten de forma més immediata cada context sociolingüístic que estudiem, sabent què hem de mirar per avaluar aquests aspectes d'una manera més concreta i ordenada.

Conscients del fet que la comparació és una eina heurística important, seria bo continuar treballant en aquesta línia també, sobretot si es comparen realitats semblants, de les quals podem extreure informació valuosa, com era el nostre cas. Ara bé, de cara al futur suggeriríem sistematitzar al màxim el procediment comparatiu, sabent sempre i en tot moment què busquem i per saber què, mirant de deixar a l'atzar el mínim possible, malgrat que sempre quedin aspectes imprevisibles. Amb tota probabilitat, aquesta seria una de les modificacions que introduiria si ara tornés a començar aquesta tesi. Per a properes recerques en comunitats lingüístiques mitjanes des d'una perspectiva comparada, aconsellaria dur a terme treballs monogràfics ben aprofundits de cada cas estudiat, combinant enfocaments etnogràfics amb anàlisis històriques, polítiques i sociològiques que permetin una contextualització adequada de cada cas, però després, per a la comparació, fa falta una reflexió prèvia molt important, tenir un guió ben detallat per saber allò que es busca *en concret*, no només llançar-se a la piscina, i a veure què trobem. Com a investigador novell, he de reconèixer que segurament he pecat en el sentit d'haver pres massa aquesta darrera perspectiva, cosa que potser m'ha fet subestimar l'envergadura del projecte i sobreestimar les meves capacitats.

Ha arribat, doncs, el moment de concloure el treball, i ho farem tancant amb uns comentaris finals amb els quals resumirem les idees centrals de l'estudi.

Repensar els principis amb els quals s'han dissenyat i generat polítiques lingüístiques tradicionalment: els casos d'Estònia i Catalunya, tal com hem vist, demostren que els principis tradicionals amb què s'ha pensat la política i la planificació lingüístiques, sobretot al voltant de la territorialitat i la personalitat, han de ser repensats i, en situacions en què no acabin de funcionar, idear-ne de nous que puguin ser més efectius. Segurament

haurem d'incorporar principis com els de la funcionalitat, la distribució de funcions exclusives per a les llengües mitjanes "locals", sense perdre de vista els límits raonables de la intervenció en aquest sentit, és a dir, recollint els drets lingüístics de cada grup, però equilibrant els pesos demolingüístics efectivament a partir de les polítiques. Amb Bastardas (2002a) i Blommaert (2003 i 2005a), prenent una perspectiva situada, és a dir, correctament contextualitzada, "a fi d'anar deixant enrere ja l'estadi de discussió i teorització dels valors de la diversitat i de poder passar a la pràctica, hauríem de poder aconseguir de decidir clarament *quines polítiques per a quines situacions-tipus en quins estadis evolutius i en quins contextos històrics*" (Bastardas, 2002a:11, èmfasi en l'original). Entenem que això és una crida perquè els grups lingüístics com els que hem estudiat, amb llengües de diferent tipologia ("mitjanes" i "internacionals"), arribin a pactes de consens general, posant èmfasi en una necessitat clara: ens hem d'entendre. No només lingüísticament, des d'un punt de vista comunicatiu, sinó que hem d'entendre les necessitats culturals de tots, deixant clar que la història ens ha portat per camins els quals ens han dut a haver de conviure conjuntament. Per tant, seguint amb Bastardas i amb una aplicació del paradigma de la complexitat en la ideació de polítiques i planificacions lingüístiques, afegirem que "més que la cerca de la *igualtat*, doncs, haurà de ser la de l'*equitat*, per tal que es pugui assegurar un ecosistema sociocultural que afavoreixi l'estabilitat de la diversitat lingüística. Al costat de la tradicional conceptualització en termes de 'drets', caldrà introduir en aquells casos que així ho demanin, la de funcions compensatòries, molt més àmplia i apta per a intentar la solució de les problemàtiques derivades del contacte lingüístic en especial en casos de força asimetria entre els grups" (*ibídem*: 12, èmfasi en l'original). Com hem vist que també aconsellava McRae (1993:98): "los principios guías para tales negociaciones tendrían que ser el consenso, la amistad y la generosidad con las minorías más que la simetría, la racionalidad o la adhesión a una estricta reciprocidad."

D'aquesta manera, tal com reclamen Blommaert i d'altres, ens caldrà seguir treballant amb estudis a nivell micro, per veure quines necessitats hi ha sobre el terreny i com funcionen en realitat els significats socials de les llengües i les diverses varietats lingüístiques en contacte, però relacionant-ho alhora, i per tant sense perdre de vista, el context històric en el qual s'engloben aquestes pràctiques concretes, és a dir, el nivell més aviat macrosociològic.

La importància del capital lingüístic en l'era 'glocal': tot el que estem dient creiem que és rellevant per a les comunitats lingüístiques que hem estudiat, sobretot també si hi afegim, tal com hem fet, un nivell més d'anàlisi o un element més, clarament influent, com és el de la globalització, o com hem volgut anomenar nosaltres (seguint Bastardas, via Robertson) de 'glocalització'. Hem de veure que els efectes de la nostra era –major intensitat d'intercomunicació a tots els nivells entre diferents grups de persones, facilitat de comunicació i de moviments– tenen uns efectes i un impacte en la construcció dels significats socials pel que fa a les llengües i varietats lingüístiques, molt important. Amb Pujolar (2009), creiem que en països com a Catalunya i Estònia, els polítics i planificadors lingüistes, els activistes lingüistes i educadors han de veure que en l'esforç de protegir i desenvolupar les seves llengües, estem davant de nous reptes i noves circumstàncies. Principalment, cal veure quina seria la forma més adequada d'avaluar els canvis socials en el món contemporani i actuar d'acord amb això, i hem de reconèixer que els canvis profunds que estan tenint lloc al món d'avui dia impacten necessàriament en els usos socials de les llengües i, per tant, la regulació d'aquesta esfera ha de donar resposta a aquests reptes, tal com diem. Això ens porta de nou a enllaçar amb el que ja dèiem en el punt anterior, i és que ens caldrà cada vegada més, segurament, recerques etnogràfiques que ens aportin una perspectiva informada de la situació en concret, alhora que es té en compte el punt de partida històric, perquè ja es veu que oblidar-nos d'això fóra un error.

En aquest sentit, ens sembla també encertada l'aportació novament de Bastardas (2007:39): “potser anem, per tant, cap a una època de pors i temors a causa de l'augment de la interrelació i el contacte, en què cal sobretot diàleg i imaginació per reorganitzar lingüísticament i identitàriament l'espècie humana. Probablement el consens haurà de raure en el fet que, davant del procés d'internacionalització de l'economia i dels contactes en general, cal reconèixer que és bo que les persones i les empreses puguin tenir una llengua comuna [l'anglès] (o més) d'intercomunicació. Alhora, cal acceptar també que força països i grups humans no voldrien que aquesta “llengua comuna d'intercomunicació” reemplaqués fins i tot el codi propi en les funcions “internes” habituals i normals de cada territori i col·lectiu. [...] Tot plegat, com es veu, demana força canvis també en la perspectiva de la política i la planificació lingüístiques i presenta una enorme tasca de futur.” És la tensió que esmentàvem a l'inici pel que fa al multilingüisme com a problema (per a la seva gestió) i com a recurs

(com a capital simbòlic i cultural de les persones, un material identitari de gran valor), que es transforma en un dilema important per a les comunitats amb llengües mitjanes, tal com hem vist. Si alguna cosa fa la globalització és accentuar aquesta aparent contradicció, la qual hem de saber menar en benefici dels interessos de tots els grups humans, és a dir, en benefici de la diversitat i la unitat d'espècie.

El treball en el pla ideològic, representacional i emotiu, i la transformació dels marcs de referència: un altre punt que volem destacar del nostre estudi, com ja hem anat subratllant en altres apartats, és la necessitat de treballar el pla ideològic o representacional i emotiu, perquè tornant a Bastardas (2009:8), “les polítiques lingüístiques no poden ignorar aquest pla cognitivoemotiu dels individus, ja que intervindrà de manera decisiva en la legitimació o no de les mesures que es prenguin i en les decisions sobre el propi ús lingüístic de les persones com a tals i en tant que membres d'institucions i organitzacions socials.” Nosaltres hi afegirem que no només en aquest sentit és necessari no perdre de vista el pla ideològic, sinó que val la pena considerar-lo com un ingredient important en tant que modificador dels marcs de referència amb què s'identifiquen les persones. Tal com hem subratllat destacant els resultats d'alguns estudis recents del cas català (Woolard, 2009 i 2010; Pujolar *et al.* 2010a i 2010b), els nostres marcs de referència evolucionen perquè les nostres condicions vitals també canvien; per tant, val la pena tenir en compte aquestes evolucions en tant que poden arribar a afavorir una visió positiva de la situació sociolingüística del seu entorn, allunyada de confrontacions i patiments. Ens sembla una línia d'investigació prometedora i que, per tant, cal seguir-la treballant, sobretot per la necessitat de trobar com fomentar marcs de referència de trobada, més que de confrontació, punts entremitjos, no divisions radicals, per tal que entre tots, en la mesura que puguem, anem vivint en els mateixos *chronotopes*, entenent que hi ha moltes maneres d'interpretar-nos la realitat, amb les quals hem de i podem conviure.

Sobre la nostra visió de les realitats estudiades: Susan DiGiacomo (1999:436-437) diu que és inevitable “prendre part” (“taking sides”) d'algun dels bàndols, quan s'estudia realitats polièdriques com les que hem analitzat nosaltres. Tot i que hem intentat mantenir un rigor científic, evitant aportar el menys possible les nostres opinions fins al final, quan hem discutit els resultats, estarem d'acord amb DiGiacomo en observar que, al cap i a la fi, quan estudiem una realitat lingüística des d'un punt de vista històric, social i polític, hem de donar

VII. DISCUSSIÓ-COMPARACIÓ I CONCLUSIONS

veu per força als qui han interpretat aquesta realitat abans nostre, unes interpretacions que segurament també seran partidistes i s'alinearàn, al seu torn, amb una posició o altra. I en aquest sentit, com ja hem dit en la introducció també, la nostra lectura de les dades estonianes hauria pogut interpretar-se com a massa "catalana"; per això, l'aportació de dades del nostre propi treball de camp a Catalunya ens haurà servit per fer entrar en un diàleg constructiu les dades dels dos territoris analitzats. Com a membre d'un dels grups estudiats, espero que aquest diàleg sigui pres com una aportació positiva per a totes les parts implicades i que, per tant, hagi estat profitós per tal d'entendre millor els nostres mons, mirant de suggerir models d'actuació que cerquin l'harmonia convivencial i la justícia.

Bibliografia

- Aasland, A. (2002). «Citizenship status and social exclusion in Estonia and Latvia». *Journal of Baltic Studies*, 33 (1), 57-77.
- Abric, J.C. (1989). «L'étude expérimentale des représentations sociales». A: D. Jodelet (Ed.) *Les représentations sociales*. Paris: Presses Universitaires de France (Sociologie d'Aujourd'hui), pp. 205-223.
- Angrosino, Michael V (2005). *Projects in ethnographic research*. Long Grove, IL: Waveland Press.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Amnesty Internacional (2007). *Estonia: La policia de la lengua obtiene poderes adicionales de acoso*. 27 de febrer. [Consulta: 02/09/2010] A: <http://www.amnesty.org/es/region/estonia>
- Amnesty International (2006). *Estonia: Linguistic minorities in Estonia: Discrimination must end*. 7 de desembre [Consulta: 02/09/2010] A: <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR51/002/2006/en>
- Aracil, L.V. (1982). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana (Els Orígens; 9).
- Argente, J.A., et al. (1979). Una nació sense Estat, un poble sense llengua? A: M.C. Junyent, & V. Unamuno (Eds.) (2004), *El català: mirades al futur*. Barcelona: Octaedro, pp. 109-124.
- Arnau, J. (2004). Sobre les competències en català i castellà dels escolars de Catalunya: una resposta a la polèmica sobre el decret d'hores en castellà. *Llengua, Societat i Comunicació* (1), 1-7.
- Arnau, J. (2009). Languages and schools in Catalonia. *Catalan International View* (5), 34-39.
- Asari, E.M., & Mätlik, T. (2009). "Subjective indicators on perception, values and identification. Estonia." Conferència dels representants del Ministeri de la Població i Afers Ètnics, i de la Fundació per a la Integració i la Migració "la nostra Gent". Berlin, 16 de juny. Disponible a:
http://www.bundesregierung.de/nsc_true/Content/DE/Artikel/IB/Artikel/Internationales/Conference/04-estonia.property=publicationFile.pdf/04-estonia

Bibliografia

- Bakhtin, M.M (1981). *The dialogic imagination. Four essays*. Texas: The University of Texas Press.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Balcells, A. (2008). Memory, history and politics. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (3), 32-40.
- Barreña, A., Idiazabal, I., Juaristi, P., Junyent, C., Ortega, P., & Uranga, B. (2006). The world languages review: some data. A: D. Cunningham, D. Ingram, & K. Sumbuk (Eds.), *Language diversity in the Pacific. Endangerment and survival*. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 15-23.
- Barth, F. (1969). Ethnic groups and boundaries. A: F. Barth (Ed.), *Ethnic groups and boundaries*. Boston: Little, Brown, pp. 9-38.
- Bastardas i Boada, A. (1986). *Llengua i immigració. La segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana*. Barcelona: La Magrana.
- Bastardas i Boada, A. (1987). La planificació lingüística en els casos flamenc, basc i català. Una nota comparativa. *Revista de Llengua i Dret* (9), 141-146.
- Bastardas i Boada, A. (1993). Llengua catalana i futur. Notes des d'una perspectiva ecosistèmica. *Revista de Llengua i Dret* (19), 81-93.
- Bastardas i Boada, A. (1994). Persistència i canvi en el comportament lingüístic: La planificació lingüística. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (12), 31-39.
- Bastardas i Boada, A. (1996). *Ecologia de les llengües. Medi, contacte i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- Bastardas i Boada, A. (2000). De la "normalització" a la "diversitat" lingüística: Cap a un enfocament global del contacte de llengües. *Revista de Llengua i Dret* (34), 151-168.
- Bastardas i Boada, A. (2002a). Política lingüística mundial a l'era de la globalització: diversitat i intercomunicació des de la perspectiva de la 'complexitat'. *Noves SL. Revista de Sociolingüística* (Estiu), 1-14. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
- Bastardas i Boada, A. (2002b). Llengua i noves migracions: Les experiències canadenques i la situació a Catalunya. *Revista de Llengua i Dret* (37), 153-190.

- Bastardas i Boada, A. (2003a). Comunicacions institucionalitzades i comunicacions individualitzades: La complexitat de l'ús social de les llengües. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 317-322.
- Bastardas i Boada, A. (2003b). Breu aportació sobre l'ús del català en les relacions interpersonals. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 267-269.
- Bastardas i Boada, A. (2003c). Ecodinámica sociolingüística: Comparaciones y analogías entre la diversidad lingüística y la diversidad biológica. *Revista de Llengua i Dret* (39), 119-148.
- Bastardas i Boada, A. (2004a). Cap a una 'sostenibilitat lingüística': Conceptes, principis i problemes de l'organització comunicativa dels humans per al segle XXI. A: *Congrés Linguapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a: <http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>
- Bastardas i Boada, A. (2004b). Les llengües a Catalunya: diversitat sociolingüística i perspectives de futur. In L. Payrató, & F. X. Moreno, *Les llengües a Catalunya*. Sabadell: Fundació Caixa Sabadell, pp. 175-183.
- Bastardas i Boada, A. (2007). *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era "glocal"*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Institut d'Estudis Autonòmics.
- Bastardas i Boada, A. (2009). Vint-i-cinc anys de política i planificació lingüístiques. *Revista de Llengua i Dret* (51), 125-132.
- Bastardas i Boada, A. (2010). Towards a global model of linguistic ecology. *Catalan International View* (5), 14-17.
- Bastardas i Boada, A., Boix-Fuster, E. (2009). "Globalización, intercomunicación y lenguas propias en las comunidades lingüísticas medianas (MLC, *medium-sized language communities*).” Projecte presentat al Ministerio de Ciencia e Innovación.
- Bastardas i Boada, A., Genovès, I & Solé, J. (2009). Per una política lingüística per als joves. *Llengua i ús* (45), 3-11.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization. The human consequences*. New York: Columbia University Press.
- Bauman, Z. (2008). *L'art de la vida*. Barcelona: Paidós.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1988). *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder.

- Berry, J. W. (2003). How shall we live together? Alternative visions of intercultural relations. *Multicultural Estonia Conference*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 3-11.
- Berry, J. W. (2008). Integration: A psychological and cultural perspective. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 23-32.
- Bierbach, C. (1983). Aproximacions a la significació de les actituds lingüístiques: dos estudis de cas. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (5), 93-118.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage Publications.
- Blommaert, J. (Ed.). (1999a). *Language ideological debates*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Blommaert, J. (1999b). The debate is open. A: J. Blommaert (Ed.) (1999a), *Language ideological debates*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 1-39.
- Blommaert, J. (1999c). The debate is closed. A: J. Blommaert (Ed.) (1999a) *Language ideological debates*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 425-437.
- Blommaert, J. (2001). The Asmara Declaration as a sociolinguistic problem: Reflections on scholarship and linguistic rights. *Journal of Sociolinguistics*, 5 (1), 131-155.
- Blommaert, J. (2003). Commentary: A sociolinguistics of globalization. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (4), 607-623.
- Blommaert, J. (2005a). *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J. (2005b). Situating language rights: English and Swahili in Tanzania revisited. *Journal of Sociolinguistics*, 9 (3), 390-417.
- Blommaert, J. (2007). On scope and depth in linguistic ethnography. *Journal of Sociolinguistics*, 11 (5), 2007.
- Boix-Fuster, E. (1993). *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62.
- Boix-Fuster, E. (2004a). Les llengües en els òrgans centrals de l'Estat espanyol (un balanç de 25 anys de la CE). *Llengua, Societat i Comunicació* (2), 1-9.
- Boix-Fuster, E. (2004b). Les representacions: un camp de recerca des de l'antropologia lingüística per mantenir la diversitat. A: *Congrés Linguapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a: <http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>

- Boix-Fuster, E. (2004c). El camí fins a la situació contemporània del català i del castellà a Catalunya: entre la complexitat i la fragilitat. A: L. Payrató, & F. X. Moreno, *Les llengües a Catalunya*. Sabadell: Fundació Caixa Sabadell, pp. 13-27.
- Boix-Fuster, E., & Moreno, F. X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial Ariel, S.A.
- Borja, J., & Castells, M. (1997). *Local and global. The management of cities in the information age*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Bouchard Ryan, E. (1979). Why do low prestige varieties persist? A: H. Giles, & R. N. Clair (Eds.), *Language and social psychology* (pp. 145-157). Oxford: Blackwell.
- Bourdieu, P. (1985). *¿Qué significa hablar? Economía de los intercambios lingüísticos*. Torrejón de Ardoz: Akal.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.
- Bradley, D. (2002). Language attitudes: The key factor in language maintenance. A: D. Bradley, & M. Bradley (Eds.), *Language endangerment and language maintenance*. London-New York: Routledge Cuzon, pp. 1-10.
- Branchadell, A. (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries (Biblioteca Universal Empúries; 103).
- Branchadell, A. (2003). (Els límits de) La intervenció en l'ús privat de la llengua. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 187-199.
- Branchadell, A. (2004a). La regulació constitucional del multilingüisme a Espanya: Qui vol canviar què. *Llengua, Societat i Comunicació* (2), 43-49.
- Branchadell, A. (2004b). Els nous estats membres de la Unió Europea: Demografia i política lingüístiques. *Noves SL, Revista de Sociolingüística* (Primavera-estiu), 1-10. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
- Branchadell, A. (2005). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística, X.

- Branchadell, A. (2009). *Assessing language policy: The treatment of Russian in Estonia and Spanish in Catalonia*. Conferència: Workshop Barcelona vs. Tallinn, Tallinn University, Estonian Association for Applied Linguistics, Tallinn.
- Branchadell, A. (2010). *Assessing Language Policy. The Treatment of Russian in Estonia and Spanish in Catalonia*. En premsa.
- Branchadell, A. (2010, 2 de juliol). Quatre anys de política lingüística (o no). *El Periódico de Catalunya*.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brüggemann, K. & Kasekamp, A. (2008). The Politics of History and the ‘‘War of Monuments’’ in Estonia, *Nationalities Papers*, 36, 3.
- Bucholtz, M., & Hall, K. (2010). Locating identity in language. A: C. Llamas, & D. Watt (Eds.), *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 18-28.
- Budryte, D. (2005). *Taming nationalism? Political community building in the post-Soviet Baltic states*. Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Calsamiglia, H., & Tuson, A. (1984). Use of languages and code switching in groups of youths in a barri of Barcelona: Communicative norms in spontaneous speech. *International Journal of the Sociology of Language* (47), 105-121.
- Calvet, L. J. (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. París: Plon.
- Calvet, L. J. (2002). *Le marché aux langues: essai de politologie linguistique sur la mondialisation*. París: Plon.
- Calvet, L. J. (2006). *Towards an ecology of world languages*. Cambridge: Polity.
- Cardús, S. (2007). Questions of identity. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (2), 80-87.
- Castells, M. (2003). *Globalització i identitat*. Barcelona: Tribuna Mediterrània.
- Castells, M. (2006). Globalisation and identity. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (1), 56-66.
- Chessa, E. (2007). La llengua fora de la llar. A: E. Querol *et al.* (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 65-104.

- Cilliers, P. (1998). *Complexity and postmodernism*. London-New York: Routledge.
- Chinn, J., & Kaiser, R. (1996). *Russians as the new minority. Ethnicity and nationalism in the Soviet successor states*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Constitution of the Republic of Estonia, President of the Republic [Consulta 02/09/2010]: <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>
- Comellas, P. (2005). *Representacions lingüístiques a l'ensenyament secundari obligatori públic de Barcelona*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament de Lingüística General, Barcelona.
- Comellas, P. (2007). Idees entorn del llenguatge i de les llengües a l'ensenyament secundari públic de Barcelona: visibilitat, diversitat i correcció. *Catalan Review* (XXI), 175-205.
- Comissió Europea (2007) *FINAL REPORT, High Level Group on Multilingualism*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 2007, 36 pp. http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf
- Cortès Colomé, M. (2009). *A psycholinguistic stance: cognitive, social and educative dimensions*. Conferència: Workshop Barcelona vs. Tallinn, Tallinn University, Estonian Association for Applied Linguistics, Tallinn.
- Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2a Edició.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2004). Creating a world of languages. A: *Congrés Linguapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a: <http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>
- Crystal, D. (2006). *Language and the Internet*. New York: Cambridge University Press.
- Cummins, J. (2003). Bilingual education: Basic principles. A: J.-M. Dewaele, A. Housen, & L. Wei (Eds.), *Bilingualism: Beyond basic principles*. Clevedon: Multilingual matters, pp. 56-66.
- De Swaan, A. (2001). *Words of the world. The global language system*. Cambridge: Polity.
- De Varennes, F. (1999). Equality and non-discrimination: Fundamental principles of minority language rights. *International Journal on Minority and Group Rights* (6), 307-318.

Bibliografia

- De Varennes, F. (2004). Pax linguae, pax humana: Linguistic rights as foundation for peace. A: *Congrés Linguapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a:
<http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>
- DeWalt, K.M., B.R. DeWalt & C.B. Wayland (1998). Participant observation. A: Bernard, H. R. (Ed.). *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Departament d'Acció Social i Ciutadania (2010). *Llei d'acollida de les persones immigrades i retornades a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DiGiacomo, S. M. (1999). Language debates in an Olympic city: Barcelona 1992-1996. A: J. Blommaert (Ed.), *Language ideological debates*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 105-142.
- Direcció General de Política Lingüística (1983). *Llibre blanc de la direcció general de política lingüística*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination (2006, August 18). *Estonia. 01/11/2002. A/57/18, paras.344-366. (Concluding Observations/Comments)* [Consulta 02/09/2010], United Nation Human Rights Web Site: <http://www.un.org/en/rights/index.shtml>
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination (2009, April). *Estonia's Eighth and Ninth Periodic Report on Implementing the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. [Consulta 02/09/2010] United Nations Human Rights Web Site: <http://www.un.org/en/rights/index.shtml>
- Dooly, M. (2007). Constructing diversity: Teachers' perspectives on classrooms in Catalonia. *Catalan Review* (XXI), 207-230.
- Druviete, I. (1997). Linguistic human rights in the Baltic states. *International Journal of the Sociology of Language* (127), 161-185.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology. An introduction*. London-New York: Verso.
- Edwards, J. (1985). *Language, society and identity*. Oxford-New York-London: Blackwell.

- Edwards, J. (2003). Language and the future. Choices and constraints. A: H. Tonkin, & T. Reagan (Eds.), *Language in the twenty-first century*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 35-45.
- Eesti Statistika [Statistics Estonia]. www.stat.ee
- Ernst & Young (2009). *Final appraisal of the State Programme "Integration in Estonian Society 2000-2007"*. Final report [Consulta 21/09/2010]: http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Riikliku_programmi_Integratsioon_Eesti_yhiskonnas_2000_2007_16pphindamine_inglisek.pdf
- Estonica, Encyclopedia about Estonia: www.estonica.org/en/ [Consulta 02/09/2010]
- Ehala, M. (2009). The Bronze Soldier: Identity threat and maintenance in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 40 (1), 139-158.
- Ehala, M., & Niglas, K. (2006). Language attitudes of Estonian secondary school students. *Journal of Language, Identity & Education*, 5 (3), 209-227.
- Esteve i Fabregat, C. (1984). Ethnocentricity and bilingualism in Catalonia: The state and bilingualism. *International Journal of the Sociology of Language* (47), 43-57.
- Fairclough, N. (1992). *Critical Language Awareness*. London-New York: Longman.
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power* (2a edició). London-New York: Longman.
- Fernández i Martín, X., & López, J. (2009). Abstenció a Catalunya: una qüestió de marc cognitiu. *Eines, Tardor*, 23-35.
- Fettes, M. (2003). The geostrategies of interlingualism. A: J. Maurais & M. A. Morris (Eds.). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 37-46
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A. (1993). Tres casos amb (més o menys) èxit: L'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (11), 19-47.
- Fishman, J. A. (2002). Commentary: What a difference 40 years make! *Journal of Linguistic Anthropology*, 12 (2), 144-149.
- Folch, R. (2009). Socio-ecology and sustainability. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (4), 62-76.

Bibliografia

- Fonzari, L. (1999). English in the Estonian multicultural society. *World Englishes*, 18 (1), 39-48.
- Foucault, M. (1983). *El orden del discurso*. Barcelona: Tusquets.
- Fowler, R. (1985). Power. A: T. A. Van Dijk (Ed.), *Handbook of discourse analysis*, Vol. 4. London-Orlando: Academic Press, pp. 61-83.
- Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995). [Consulta 21/09/2010]: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>
- Frekko, S. E. (2006). *Catalan that doesn't hurt the eyes: Linguistic display and linguistic regimentation in Barcelona*. Tesi Doctoral, University of Michigan, Department of Anthropology, Ann Arbor.
- Frekko, S. E. (2009). "Normal" in Catalonia: Standard language, enregisterment and the imagination of a national public. *Language in Society* (38), 71-93.
- Fukuyama, F. (1992, 19 de desembre). Trapped in the Baltics. *The New York Times*.
- Gal, S., & Irvine, J. T. (1995). The boundaries of languages and disciplines: how ideologies construct difference. *Social Research*, 62 (4), 967-1001.
- Gal, S., & Woolard, K. A. (2001). Constructing languages and publics authority and representation. A: S. Gal, & K. A. Woolard (Eds.), *Languages and publics: the making of authority*. Manchester: St. Jerome Publishing, pp. 1-15.
- Galbreath, D. J. (2005). *Nation-building and minority politics in post-socialist states. Interests, influence and identities in Estonia and Latvia*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Galindo, M. (2006). *Les llengües a l'hora del pati. Usos lingüístics en les converses dels infants de primària a Catalunya*. Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Barcelona.
- Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second-language learning*. Rowley, MA: Newbury House Publishers.
- Generalitat de Catalunya, Comissionat per a Actuacions Exteriors (1994). *Ran de la mar tenia una casa...: Dinou poemes de Salvador Espriu / Mere ääres mul oli kodu...: Salvador Espriu üheksateist luuletust*. Recull a cura de Joan-Francesc Ainaud i Escudero, Albert Lázaro Tinaut, amb la col·laboració de Jüri Talvet. Traduccions d'Ain Kaalep i Jüri Talvet, il·lustracions de Lembit Karu.

- Giles, H., & Smith, P. (1979). Accommodation theory: Optimal levels of convergence. A: H. Giles, & R. N. Clair (Eds.), *Language and social psychology*. Oxford: Blackwell, pp. 45-65.
- Golubeva, M. (2008). Equitable and undivided education system: The way out of the cultural conflict factory. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 65-68.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Government of Estonia (1993). *National Minorities Cultural Autonomy Act*. Aprovada el 26 d'octubre de 1993 (esmenada 2 vegades). [Consulta 21/09/2010]: <http://www.legaltext.ee/text/en/XX00038.htm>
- Government of Estonia (1995). *Language Act*. Aprovada el 21 de febrer de 1995 (esmenada 15 vegades). [Consulta 21/09/2010]: <http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/estonia3.pdf>
- Government of Estonia (1995). *Citizenship Act*, aprovada el 19 de gener de 1995 (esmenada 13 vegades). [Consulta 21/09/2010]: <http://www.legaltext.ee/text/en/X40001K6.htm>
- Government of Estonia (2000). *State Programme "Integration in Estonian Society 2000-2007"*, aprovat pel govern d'Estònia el 14 de març de 2000. [Consulta 21/09/2010]: http://www.fuen.org/pdfs/20050928ee_state_programme.pdf
- Government of Estonia. Estonian Language Council (2004). *Development strategy of the Estonian language (2004-2010)*. Haridus ja Teadusministeerium [Ministeri d'Educació i Ciència], Tartu.
- Government of Estonia (2008). *Estonian Integration Strategy 2008-2013*, aprovat pel govern d'Estònia el 10 d'abril de 2008 (ordre N°172), esmenat l'11 de juny de 2009 (ordre N°236). [Consulta 21/09/2010, traducció no-oficial]: http://www.kogu.ee/public/documents/Loimumiskava_2008-2013_ENG_VV_11.06.pdf
- Government of Estonia (2009). *Equal Treatment Act*. Aprovada l'1 de gener de 2009. [Consulta 21/09/2010]: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=XXXX006&keel=en&p=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5rdse+kohtlemise+seadus>
- Government of Estonia (2009). *Fact Sheet September. Estonia Today. Integration in Estonian society*. Välisministeerium [Ministeri d'Affers Exteriors], Tallinn.

- Graddol, D. (1997). *The future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*. London: British Council.
- Grossman, M. (1990). La sociolingüística als Països Catalans. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (8), 89-112.
- Guia, A. (2007). Globalisation of borders: International migration in the Twenty-First century. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (2), 54-66.
- Gumperz, J. J., & Cook-Gumperz, J. (2008). Studying language, culture and society: Sociolinguistics or linguistic anthropology? *Journal of Sociolinguistics*, 12 (4), 532-545.
- Gumperz, J. J., & Cook-Gumperz, J. (1982). Introduction: Language and the communication of social identity. A: J. J. Gumperz (Ed.), *Language and social identity*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-21.
- Gyatso, Tenzin (14è Dalai Lama) (2008). *La mente en serenidad*. Barcelona: Kairós.
- Hallik, K. (2006). Multiple citizenship and self-determination in Estonian society. A: K. Hallik et al. (Ed.), *Estonia: Interethnic relations and the issue of discrimination in Tallinn*. Tallinn: Legal Information Center for Human Rights, pp. 18-31.
- Hallik, K., Poleshchuk, V., Saar, A., & Semjonov, A. (2006). *Estonia: Interethnic relations and the issue of discrimination*. Tallinn: Legal Information Center for Human Rights.
- Helemäe, J. (2003). Ethnic dimension of Estonian labour market. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 22-29.
- Heller, M. (1999). *Linguistic minorities and modernity. A sociolinguistic ethnography*. London-New York: Longman.
- Heller, M. (2000). Bilingualism and identity in the post-modern world. *Estudios de Sociolingüística*, 1 (2), 9-24.
- Heller, M. (2003). Globalization, the new economy, and the commodification of language and identity. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (4), 473-492.
- Heller, M. (2005). Language, skill and authenticity in the globalized new economy. *Noves SL Revista de Sociolingüística, Hivern* 1-7. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
- Heller, M. (2008). language and the nation-state: Challenges to sociolinguistic theory and practice. *Journal of Sociolinguistics*, 12 (4), 504-524.

- Heidmets, M. (Ed.). (2008). *Estonian Human Development Report 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Heidmets, M., & Lauristin, M. (2002). Learning from the Estonian case. A: M. Lauristin, & M. Heidmets (Eds.), *The challenge of the Russian minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, pp. 319-332.
- Hennayake, S. K. (1992). Interactive ethnonationalism. An alternative explanation of minority ethnonationalism. *Political Geography*, 11 (6), 526-549.
- Hill, J. H. (2002). "Expert rhetorics" in advocacy for endangered languages: Who is listening, and what do they hear? *Journal of Linguistic Anthropology*, 12 (2), 119-133.
- Hogan-Brun, G. (2005a). Language in society across the Baltic Republics: A comparative overview. *Journal of Baltic Studies*, 36 (3), 273-282.
- Hogan-Brun, G. (2005b). The Baltic Republics and language ideological debates surrounding European Union accession. *Journal of Baltic Studies*, 26 (5), 367-377.
- Hogan-Brun, G., Ozolins, U., Ramoniené, M., & Rannut, M. (2007). Language politics and practices in the Baltic states. *Current Issues in Language Planning*, 8 (4), 469-630.
- Hogan-Brun, G. (2007). Language-in-education across the Baltic: Policies, practices and challenges. *Comparative Education*, 43 (4), 553-570.
- Hornsey, M. J., & Hogg, M. A. (2000). Assimilation and diversity: an integrative model of subgroup relations. *Personality and Social Psychology Review*, 4 (2) 143-156.
- Hymes, D. (1996). *Ethnography, linguistics, narrative inequality. Toward an understanding of voice*. London-Bristol, PA: Taylo & Francis.
- Ilves, T. (2004). An opinion. A: J.-J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 199-201.
- Irvine, J. T., & Gal, S. (2000). Language ideology and linguistic differentiation. A: P. V. Kroskity (Ed.), *Regimes of language: ideologies, politics and identities*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, pp. 35-84.
- Ivanov, S., Kaplinski, J., Nutt, M., Vseviov, D., & Tiido, H. (2004). The Pragmatic and the "national" approach to the question of the Russian-speaking population of Estonia. A: J.-J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 269-280.

Bibliografia

- Iwaskiw, W. R. (Ed.) (1996). *Estonia, Latvia and Lithuania – country studies*. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress.
- Järve, P. (2002). Two waves of language laws in the Baltic states: Changes of rationale? *Journal of Baltic Studies*, 33 (1), 78-110.
- Järve, P. (2003). Language battles in the Baltic States. A: F. Daftary, & F. Grin (Eds.), *Nation-Building, ethnicity and language politics in transition countries*. Budapest: European Centre for Minority Issues, pp. 73-105.
- Järve, P., & Poleschchuk, V. (2009). *Country report: Estonia*. [Consulta 02/09/2010] EUDO Citizenship Observatory, European University Institute: <http://www.eui.eu/Home.aspx>
- Jaffe, A. (2001). Authority and authenticity: Corsican discourse on bilingual education. A: M. Heller, & M. Martin-Jones (Eds.), *Voices of authority*. Westport, Connecticut: Ablex Publishing, pp. 269-295.
- Jaspars, J., & Fraser, C. (1984). Attitudes and social representations. A: R. M. Farr, & S. Moscovici (Eds.), *Social representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 101-123.
- Johns, M. (2003). "Do as I say, not as I do": The European Union, Eastern Europe and Minority Rights. *East European Politics & Societies* (17), 682-699.
- Johnstone, B. (2010). Locating language in identity. A: C. Llamas, & D. Watt (Eds.), *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 29-36.
- Joseph, J. E. (2010). Identity. A: C. Llamas, & D. Watt (Eds.), *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 9-17.
- Jou i Mirabent, L. (1998). El repte de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística. *Llengua i ús* (11), 4-7.
- Junyent, M.C. (2006). The volatilization of literature. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (1), 108-121.
- Junyent, M.C. (1999). El català, una llengua en perill d'extinció? A: M. C. Junyent, & V. Unamuno (2002), *El català: mirades al futur*. Barcelona: Octaedro, pp. 133-150.
- Junyent, M.C. (1998). *Contra la planificació: una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries (Biblioteca Universal Empúries; 105).
- Junyent, M.C., & Unamuno, V. (2002). *El català: mirades al futur*. Barcelona: Octaedro.

- Jurado, E. (2003). Complying with European standards of minority education: Estonia's relations with the European Union, OSCE and Council of Europe. *Journal of Baltic Studies*, 34 (4), 399-431.
- Kaplinski, J., Kross, J., Rummo, P.-E., & Kesküla, K. (2004). Resistance, scepticism and Homo Sovieticus: An exchange of opinions. A: J.-J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 153-166.
- Karrouch, L. (2007). We are all citizens of the world. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (2), 98-107.
- Kaufmann, E. (2008). Dominant ethnicity and integration: the Estonian case. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 33-38.
- Kelley, J. G. (2004). *Ethnic politics in Europe: The power of norms and incentives*. Princeton-Oxford: Princeton University Press.
- Kibbee, D. A. (2003). Language policy and linguistic theory. A: J. Maurais & M. A. Morris (Eds.). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 47-57
- Kirss, L. (2008). *NPLD Youth Project 08: Priorities for promoting language diversity among young people. NPLD Local Youth Report: Estonia/Estonian*. [Consulta: 02/09/2010] NPLD Network to Promote Linguistic Diversity: <http://npld.eu/Pages/default.aspx>
- Kitzinger, J. (1994): "The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants", *Sociology of Health and Illness*, 16 (1), 103-121.
- Knowles, F. (1990). Language planning in the Soviet Baltic Republics: An analysis of demographic and sociological trends. A: M. Kirkwood (Ed.), *Language planning in the Soviet Union*. New York: St. Martin's Press.
- Kolstoe, P. (1995). *Russians in the former Soviet republics*. Londres: Hurst & Co.
- Kontra, M. (1999). Some reflections on the nature of language and its regulation. *International Journal on Minority and Group Rights* (6), 281-288.
- Kovalenko, J. (2009). *ENAR Shadow Report 2006. Racism in Estonia*. European Network Against Racism. Brussels: ENAR.
http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/pdf/Estonia_2006.pdf
- Kremnitz, G. (1980). La sociolingüística catalana. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (3), 135-157.

Bibliografia

- Kress, G. (1985). Ideological Structures in Discourse. A: T. A. Van Dijk (Ed.), *Handbook of discourse analysis*. London-Orlando: Academic Press, Vol. 4, pp. 27-42.
- Kroskrity, P. V. (2000). Regimenting languages: Language ideological perspectives. A: P. V. Kroskrity (Ed.), *Regimes of language: ideologies, politics and identities*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, pp. 1-34.
- Kulu, H., & Tammuaru, T. (2004). Diverging views on integration in Estonia: Determinants of Estonian language skills among ethnic minorities. *Journal of Baltic Studies*, 35 (4), 378-401.
- Kymlicka, W. (2000). Estonia's integration policies in a comparative perspective. In *Estonia's integration landscape: From apathy to harmony*. Tallinn: Avatud Eesti Fond & Jaan Tõnissoni Instituut, pp. 29-58.
- Kymlicka, W. (2004). Justice and security in the accommodation of minority nationalism. A: S. May, T. Modood, & J. Squires, *Ethnicity, nationalism and minority rights*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 144-175.
- Kymlicka, W., & Rubio-Marín, R. (1999). Liberalism and minority rights. *Ratio Juris*, 12 (2), 133-152.
- Kymlicka, W., & Grin, F. (2003). Assessing the politics of diversity in transition countries. A: F. Daftary, & F. Grin (Eds.), *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. Budapest: European Centre for Minority Issues, pp. 5-27.
- Labrie, N. (2003). Linguistic pluralism and language politics in the new economy. Estonia's integration model at an era of change. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 30-38.
- Laihonen, P. (2008). Language ideologies in interviews: A conversation analysis approach, *Journal of Sociolinguistics*, 12 (5), 668-693.
- Laitin, D. (1992). Language normalization in Estonia and in Catalonia. *Journal of Baltic Studies*, 23 (2), 149-166.
- Laitin, D. (1996). Language planning in the former Soviet Union: The case of Estonia. *International Journal of the Sociology of Language* (118), 43-61.
- Laitin, D. (1998). *Identity in formation. The Russian-speaking populations in the near-abroad*. Ithaca: Cornell University Press.

- Laitin, D. (2003). Three models of integration and the Estonian/Russian reality. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp.39-57.
- Laitin, D. (2009). "Multilingualism is not associated with low economic growth". Entrevistat per Salvador Tordera, UOC. [Consulta 21/09/2010]: http://www.uoc.edu/portal/catala/la_universitat/sala_de_prensa/entrevistes/2009/dauid_laitin.html
- Larreula, E. (2002). *Dolor de llengua*. València-Barcelona: Edicions Tres i Quatre.
- Lauristin, M. (editora del capítol) (2008). Non-Estonians as part of Estonian society. A: M. Heidmets (Ed.), *Estonian human development report 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, pp. 46-87.
- Lauristin, M., & Heidmets, M. (Eds.). (2002a). *The challenge of the Russian minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.
- Lauristin, M., & Heidmets, M. (2002b). Introduction: The Russian minority in Estonia as a theoretical and political issue. A: M. Lauristin, & M. Heidmets (Eds.), *The challenge of the Russian minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, pp. 19-29.
- Lauristin, M., & Vihalemm, T. (2009a). Introduction. A: T. Vihalemm (Ed.), *Estonian human development 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, p. 81.
- Lauristin, M., & Vihalemm, T. (2009b). Summary. A: T. Vihalemm (Ed.), *Estonian human development report 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, pp. 100-101.
- Lauristin, M., Vihalemm, T., Kallas, K., & Jakobson, V. (2007). *Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi*. [Relacions ètniques i reptes per a la política d'integració després de la crisi del Soldat de Bronze] Saar Poll OÜ, Rahvastikuministri Büroo. Tallinn: Saar Poll OÜ.
- LeCompte, M. D. & J. J. Schensul (1999a). *Designing and conducting ethnographic research. Ethnographer's toolkit*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- LeCompte, M. D. & J. J. Schensul (1999b). *Analyzing and interpreting ethnographic data. Ethnographer's toolkit*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Lehti, M., Jutila, M. & Jokisipilä, M. (2008) Never Ending Second World War: Public Performances of National Dignity and the Drama of the Bronze Soldier, *Journal of Baltic Studies*, 39, 4.

- Legal Information Centre for Human Rights. "Some Differences in Rights of Estonian Residents which are Stated in Legal Acts (as of 01/09/2009)". [Consulta 03/09/2010] <http://www.lichr.ee/main/diferences/>
- Lewis, M. P. (Ed.) (2009). *Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition*. Dallas, Tex.: SIL International. Versió online: <http://www.ethnologue.com/> [Consulta 03/09/2010]
- Lippi-Green, R. (1997). *English with an accent: language, ideology and discrimination in the United States*. London-New York: Routledge.
- Liiv, S., & Laasi, B. (2006). Attitudes towards the influence of the English language on Estonian. *Journal of Baltic Studies*, 37 (4), 482-487.
- Lindemann, K., & Saar, E. (2009). Non-Estonians in the labour market. A: T. Vihalemm (Ed.), *Estonian human development report 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, pp. 95-99.
- Luik, J., Subrenat, J.-J., & Tiido, H. (2004). Globalisation, integration into European structures and their effect on national identity and culture. A: J.-J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 281-291.
- Mackey, W. F. (1986). Consideracions sobre la sociolingüística catalana. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (6), 21-31.
- Mackey, W. F. (1994). La ecología de las sociedades plurilingües. A: A. Bastardas i Boada, & E. Boix-Fuster (Eds.), *¿Un estado, una lengua?: la organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, pp. 25-54.
- Mackey, W. F. (2003). Forecasting the fate of languages. A: J. Maurais, & M.A. Morris (Eds.). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 64-81.
- Maimone, C. (2004). *The Estonian Russian divide: Examining social diversity in Estonia with cross-national survey data*. Draft, Stanford University, Department of Political Science.
- Marí, I. (2004). Cinc qüestions entorn del plurilingüisme estatal. *Llengua, Societat i Comunicació* (2), 25-28.
- Marí, I. (2006). Globalisation and linguistic rights. Towards a universal framework of linguistic sustainability. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (1), 78-91.

- Marí, I. (2007). An intercultural project for all to share. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (2), 88-95.
- Mar-Molinero, C. (1996). The role of language in Spanish nation-building. A: C. Mar-Molinero, & A. Smith (Eds.), *Nationalism and the nation in the Iberian peninsula: competing and conflicting identities*. Oxford-Washington: Berg, pp. 69-87.
- Mar-Molinero, C. (2006). Forces of globalization in the Spanish speaking world: Linguistic imperialism or grassroots adaptation. A: C. Mar-Molinero, & S. Miranda (Eds.). *Globalization and language in the Spanish-speaking world. Macro and micro perspectives*. Houndmills-New York: Palgrave Macmillan, pp. 8-26.
- Mar-Molinero, C., & Stewart, M. (2006). Introduction. A: C. Mar-Molinero, & S. Miranda (Eds.). *Globalization and language in the Spanish speaking world. Macro and micro perspectives*. Houndmills-New York: Palgrave Macmillan, pp. 1-7
- Martí, F. (2009). Challenges facing the future of linguistic diversity. *Catalan International View* (5), 10-13.
- Martin, M. (2003). An applied linguists' view on Estonian multilingualism and multilingual education. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 63-72.
- Martin, S., & Bolin, M. (2006). *Language tension in post-Soviet education policies: Estonia and Kazakhstan*. Presentació 4 de desembre [Consulta 02/09/2010] University of North Carolina:
<http://www.unc.edu/depts/slavdept/lajanda/slav467martin&bolin.ppt>
- Masso, A., & Vihalemm, T. (2005) Võõrkeelte oskus ja kasutamine, seos sotsiaalse integratsiooni ja mobiilsusega Eesti uhiskonnas 2002-2003. Kvantitatiivne analüüs küsitluse „Mina. Maailm. Meedia.” baasil. [Coneixement i ús de llengües estrangeres en el marc de la integració i la mobilitat en la societat Estoniana 2002-2003. Anàlisi quantitativa de l'enquesta “Jo. El món. Els media”]. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium [Ministeri d'Educació i Ciència].
- Maurais, J. (1997). Regional majority languages, language planning, and linguistic rights. *International Journal of the Sociology of Language* (127), 135-160.
- Maurais, J., & Morris, M. A. (Eds.) (2003). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bibliografia

- May, S. (2001). *Language and minority rights. Ethnicity, nationalism and the politics of language*. London: Longman.
- May, S. (2003). Misconceiving minority language rights: implications for liberal political theory. A: W. Kymlicka, & A. Patten (Eds.), *Language rights and political theory*. New York: Oxford University Press, pp. 123-152.
- McRae, K. (1994). El establecimiento de una política lingüística en sociedades plurilingües: cinco dimensiones cruciales. A: A. Bastardas i Boada & E. Boix-Fuster (Eds.). *¿Un estado, una lengua?: La organización de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.
- McRoberts, K. (2003). Per què els estats tenen polítiques lingüístiques: Construcció d'estats i construcció de nacions. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 23-44.
- Mercado, S. (2008). *Linguistic citizenship: Language policy, social cohesion and immigration in Barcelona, Spain*. Tesi Doctoral, University of California, Berkeley, Department of Anthropology, Berkeley.
- Mikhailchenko, V. I. & Trushkova, Y. (2003). Russian in the modern world. A: J. Maurais, & M.A. Morris (Eds.). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 260-290.
- Moore, R. E. (2009). *Standardizing diversity: A guided tour of recent multilingualism policy in the European commission*. Borrador en premsa.
- Moreno Cabrera, J. C. (2008). *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva*. Barcelona: Ediciones Península.
- Morin, E. (1994). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa.
- Morin, E. (2008a). *On complexity*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Morin, E. (2008b). “La mondialisation, une et plurielle”. Tallin, 9 de maig: *Problématiques Culturelles dans l'Enseignement-Apprentissage des Langues-Cultures. Mondialisation et Individualisation: Approche Interdisciplinaire*.
- Moscovici, S. (1972). Preface. A: S. Moscovici, *The psychology of language*. Chicago: Markham Publishing Company, pp. v-xv.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. A: R. M. Farr, & S. Moscovici (Eds.), *Social representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-69.

- Mufwene, S. (2005). Globalization and the myth of killer languages: What's really going on? A: G. Huggan, & S. Klasen (Eds.), *Perspectives on endangerment*. Leipzig: Olms, pp. 19-48.
- Mühlhäusler, P. (1996). *Linguistic ecology. Language change and linguistic imperialism in the Pacific region*. London: Routledge.
- Mühlhäusler, P. (2002). Why one cannot preserve languages (but can preserve language ecologies). A: D. Bradley, & M. Bradley (Eds.), *Language endangerment and language maintenance*. London-New York: Routledge Curzon, pp. 34-39.
- Mätlik, T. (2008). Estonian integration strategy 2008-2013. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 8-12.
- Ninyoles, R. L. (1976). *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*. València: Tres i quatre.
- Ninyoles, R. L. (1994). España como país plurilingüe: líneas de futuro. A: A. Bastardas i Boada, & E. Boix-Fuster, *¿Un Estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, pp. 143-154.
- Ozolins, U. (1999). "Between Russian and European hegemony: Current language policy in the Baltic States". *Current Issues In Language & Society*, 6, 1.
- Ozolins, U. (2003). "The Impact of European Accession upon Language Policy in the Baltic States". *Language Policy* (2), 217-238.
- Ozolins, U. (2004). Post-imperialist language situations: The Baltic states. A: *Congrés Lingüapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a: <http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>
- Plasseraud, Y. (2008). Estonia: Multiculturalism and the nation state. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 19-22.
- Packer, J. (1993). On the definition of minorities. A: *The protection of ethnic and linguistic minorities in Europe*. Turku-Abo: Institute for Human Rights, Abo Akademi University, pp. 23-63.
- Palou, J., & Fons, M. (2009). Actituds dels docents davant les noves situacions escolars multiculturals i multilingües: qüestions recurrents. *Zeitschrift für Katalanistik* (22), 151-169.

Bibliografia

- Partal, V. (2010). *El català com a llengua global*. Conferència, Expolangues, París. [Consulta 21/09/2010]:
<http://www.vilaweb.cat/media/attach/vwedts/docs/conferenciaparis.pdf>
- Patten, A., & Kymlicka, W. (2003). Introduction. Language rights and political theory: Context, issues and approaches. A: W. Kymlicka, & A. Patten (Eds.), *Language rights and political theory*. New York: Oxford University Press, pp. 1-51.
- Pavelson, M., & Vihalemm, T. (2002). The Russian child in the Estonian language school. A: M. Lauristin, & M. Heidmets (Eds.), *The challenge of the Russian minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, pp. 265-276.
- Payrató, L., & Moreno, F. X. (2004). *Les llengües a Catalunya*. Sabadell: Fundació Caixa Sabadell.
- Pennycook, A. (1994). *The cultural politics of English as an international language*. Harlow: Longman.
- Pennycook, A. (2007). The myth of English as an international language. A: *Disinventing and reconstructing languages*. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 90-115.
- Pettai, V. (1998). *The ethnopolitics of Integration in Estonia and Latvia*. [Consulta: 02/09/2010], Akadeemiline Balti ja Vene Uuringute Keskus:
<http://www.ut.ee/ABVKeskus/>
- Pettai, I. (2003). Estonians and non-Estonians: A typology of tolerance. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 103-124.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism* (5a Edició, 2000). Oxford: Oxford University Press.
- Poleshchuk, V. (2001). *Accession to the European Union and National Integration in Estonia And Latvia*. ECMI Report #8.
- Poleshchuk, V. (2007). Russkij jazyk v sovremennoj Estonii: politicheskie i pravovie aspekty. *Russkij jazyk v strannakh SNG i Baltii. Mezhdunarodnaja nauchnaja konferentsija* [La llengua russa a l'Estònia contemporània: aspectes polítics i legals. *La llengua russa als països del CEI i el Bàltic. Conferència científica internacional.*]. Moscou: Nauka, pp. 203-212.

- Poleshchuk, V. (2009a). *The war of the monuments in Estonia: the challenges of history and the minority population*. [Consulta 02/09/2010], Aland Islands Peace Institute: www.peace.ax
- Poleshchuk, V. (Ed.). (2009b). *Chance to survive: Minority rights in Estonia and Latvia*. Moscow-Paris-Tallinn: Foundation for Historical Outlook.
- Poleshchuk, V., & Semjonov, A. (2006). Interethnic relations and unequal treatment. A: K. Hallik et al. (Ed.), *Estonia: Interethnic relations and the issue of discrimination in Tallinn*. Tallinn: Legal Information Center for Human Rights, pp. 32-60.
- Ponarin, E. (2000). The prospects of assimilation of the russophone populations in Estonia and Ukraine: A reaction to David Laitin's research. *Europe-Asia Studies*, 52 (8), 1535-1551.
- Pool, J., & Fettes, M. (1998). The challenge of interlingualism: A research invitation. *Esperantic Studies*, 10 (Autumn 1998), 1-3.
- Proos, I. (2000). Significance of Estonian language integration of non-Estonians. A: *Estonia's integration landscape: From apathy to harmony*. Tallinn: Avatud Eesti Fond & Jaan Tõnissoni Instituut, pp. 108-137.
- Pujolar, J. (1993). L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (11), 61-77.
- Pujolar, J. (1997). *De què vas, tio*. Barcelona: Empúries. (Biblioteca Universal Empúries; 98).
- Pujolar, J. (2001). *Gender, heteroglossia and power. A sociolinguistic study of youth culture*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Pujolar, J. (2008). Els joves, les llengües i les identitats. *Noves SL, Revista de Sociolingüística, Hivern*, 1-11. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
- Pujolar, J. (2009). *Language and identity in the globalized new economy: exploring sociolinguistic change*. Conferència: Workshop Barcelona vs. Tallinn, Tallinn University, Estonian Association for Applied Linguistics, Tallinn.
- Pujolar, J., Balletbò, I. G., Tanyà, A. F., & Sanmartí, R. M. (2010a). *Llengua i joves. Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria de Joventut.
- Pujolar, J., González, I., Martínez, R. (2010b). Les mudes lingüístiques dels joves catalans. *Llengua i ús* (48), 65-75.

- Querol, E. (1998). *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesi Doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Romànica.
- Querol, E., Chessa, E., Sorolla, N., Torres, J., & Villaverde, J.-A. (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de Política Lingüística.
- Querol, E. (2007a). Les habilitats lingüístiques en català. A: E. Querol *et al.* (Ed.), *Llengua i Societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 25-40.
- Querol, E. (2007b). Conclusions. A: E. Querol *et. al.* (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 183-190.
- Raag, R. (2004). The national identity and culture of Estonians living in the West. A: J.-J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 179-197.
- Rafanell, A., & Rossich, A. (2002). Quin futur hi ha per la llengua catalana? A: M. C. Junyent, & V. Unamuno, *El català: mirades al futur*. Barcelona: Octaedro, pp. 125-131.
- Rajangu, V. (2007). Estonia. A: W. H. al., *The education systems of Europe*. Dordrecht, The Netherlands: Spriger, pp. 237-248.
- Rampton, B. (1995). *Crossing : language and ethnicity among adolescents*. London-New York: Longman.
- Rannut, Ü. (2002). Keelekeskkonna mõju muukeelsete õpilaste integratsioonile. *Keel ja Kirjandus*, 5, 342-358.
- Rannut, Ü. (2003). Impact of the language environment on integration and the Estonian language acquisition of Russian-speaking children in Estonia. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 125-137.

- Rannut, M. (1994). Beyond linguistic policy: the Soviet Union versus Estonia. A: T. Skutnabb-Kangas, & R. Phillipson, *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 179-208.
- Rannut, M. (2004a). *Language planning in Estonia: Past and present*. [Consulta 02/09/2010], Ciemen mercator working papers: www.ciemen.org/mercator/pdf/wp16-def-ang.PDF
- Rannut, M. (2004b). Language policy in Estonia. *Noves SL, Revista de Sociolingüística* (Primavera-estiu), 1-17. <http://www.gencat.cat/llengua/noves>
- Raud, R. (2004). The conditions for a multicultural Estonia. A: J. J. Subrenat (Ed.), *Estonia. Identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V, pp. 257-268.
- Ricento, T. (2000a). Historical and theoretical perspectives in language policy and planning. A: T. Ricento (Ed.), *Ideology, politics and language policies. Focus on English*. Philadelphia: John Benjamins, pp. 9-24.
- Ricento, T. (2000b). Ideology, politics and language policies. A: T. Ricento (Ed.), *Ideology, politics and language policies. Focus on English*. Philadelphia: John Benjamins, pp. 1-8.
- Robertson, R. (1995). Glocalization. Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. A: M. Featherstone, S. Lash & R. Robertson (Eds.), *Global modernities*. London: SAGE Publications, pp. 25-44.
- Robertson, R. (2000). *Glocalización: tiempo-espacio y homogeneidad heterogeneidad*. [Consulta: 03/09/2010], Zona abierta N. 92-93. Biblioteca Virtual de Ciencias Sociales: www.cholonautas.edu.pe/modulo/upload/R%20Robertson.pdf
- Royo, J. (1991). *Una llengua és un mercat*. Barcelona: Edicions 62.
- Ruus, V.-R. (2005). Education in Estonia at the threshold of the new millennium. *Eesti Haridusfoorum* [Consulta: 21/09/2010], http://www.haridusfoorum.ee/index.php?page=education_in_estonia_at_the_threshold_of_the_new_millennium
- Sánchez, J. (2007). Immigration in Catalonia. An overview. *Transfer. Journal of Contemporary Culture* (2), 67-79.
- Saar, A. (2006). Soviet legacy as the factor impacting on attitudes respecting ethnic relations. A: K. Hallik *et al.* (Ed.), *Estonia: Interethnic relations and the issue of*

- discrimination in Tallinn*. Tallinn: Legal Information Center for Human Rights, pp. 6-17.
- Sanvicén, P. (2004). Condicionants sociològics de la planificació lingüística en un context global i multicultural. *Revista Catalana de Sociologia* (20), 85-113.
- Schensul, J.J., & Schensul S.L (1991). Collaborative Research: Methods of Inquiry for Social Change. A: M. LeCompte, J., Geotz & W. Millroy (Eds.), *Qualitative Methods in Education Research*. New York: Academic Press, pp. 161-198.
- Schensul, S.L., Schensul, J.J., & LeCompte M.D. (1999). *Essential ethnographic methods: observations, interviews and questionnaires. Ethnographer's toolkit*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Schensul, J.J., LeCompte, M.D., Nastasi, B.K., & Borgatti, S.P. (1999). *Enhanced ethnographic methods: Audiovisual Techniques, Focused Group Interviews and Elicitation Techniques. Ethnographer's toolkit*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Seargeant, P. (2005). "More English than England itself": the simulation of authenticity in foreign language practice in Japan. *International Journal of Applied Linguistics*, 15 (3), 326-345.
- Seargeant, P. (2008). Language, ideology and "English within a globalized context". *World Englishes*, 27 (2), 217-232.
- Secretaria de Política Lingüística (2005). "Dóna corda al català". *Llengua i ús* (33), 4-11.
- Secretaria de Política Lingüística (2009). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008 (EULP 2008)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- http://www.observatoridelallengua.cat/arxius_documents/eulp08_presentresultats.pdf
- Semjonov, A. (2000). *Estonia: Nation building and integration. Political and legal aspects*. [Consulta: 02/09/2010], Danish Institute for International Studies (Publications from the former Copenhagen Peace Research Institute): http://www.diis.dk/graphics/COPRI_publications/COPRI_publications/publications/workingpapers.htm
- Shafir, G. (1995). *Immigrants and nationalists. Ethnic conflict and accommodation in Catalonia, the Basque Country, Latvia and Estonia*. Albany: State University of New York Press.

- Silverstein, M. (1998). The uses and utility of ideology. A commentary. A: B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, & P. V. Kroskrity (Eds.), *Language ideologies. Practice and theory*. New York-Oxford: Oxford University Press, pp. 123-146.
- Siguan, M. (2004). Les llengües i la pau. A: *Congrés Linguapax: diversitat lingüística, sostenibilitat i pau: Barcelona, 20-23 de maig de 2004*. Barcelona: Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 [Consulta: 03/09/2010]. Disponible a: <http://www.linguapax.org/congres04/indexcat.html>
- Siiner, M. (2006). Planning language practice: A sociolinguistic analysis of language policy in post-communist Estonia. *Language Policy* (5), 161-186.
- Skerrett, D. M. (2007). La represión de las lenguas nacionales bajo el autoritarismo en el siglo XX: Los casos de Estonia y Cataluña. *Revista de Llengua i Dret* (48), 251-311.
- Skerrett, D. M. (2008). History and memory in the 'return' of the descendants of Latvian and Estonian refugees to the Baltic: A survey. *Journal of Baltic Studies* , 39 (1), 39-56.
- Skerrett, D. M. (2010). Language and authoritarianism in the 20th century: The cases of Estonia and Catalonia. *Estonian Papers in Applied Linguistics / Eesti Rakenduslingviistika Ühingu Aastaraamat* (6), 261-276.
- Skutnabb-Kangas, T. (1994). Linguistic human rights in education. *Language Policy in the Baltic States*. Conference Papers. Riga: Gara Pupa.
- Skutnabb-Kangas, T., & Phillipson, R. (1994). Linguistic human rights, past and present. A: T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson, & M. Rannut (Eds.), *Linguistic human rights. Overcoming linguistic discrimination*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 70-110.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic genocide in education, or worldwide diversity and human rights?*. Mahwah (N.J.): Lawrence Erlbaum Associates.
- Skutnabb-Kangas, T., Phillipson, R., & Kontra, M. (2001). Reflections on scholarship and linguistic rights: A rejoinder to Jan Blommaert. *Journal of Sociolinguistics* , 5 (1), 143-155.
- Smith, D. J. (2003). Minority Rights, Multiculturalism and EU Enlargement: the Case of Estonia. *JEMIE: Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. Issue I. European Centre for Minority Issues. http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus1-2003_Smith.pdf

Bibliografia

- Smith, A. D. (1992). Introduction: Ethnicity and nationalism. *International Studies in Sociology and Social Anthropology*, LX, 1-4.
- Smootha, S., & Hanf, T. (1992). The diverse modes of conflict-regulation in deeply divided societies. *International Journal of Sociology and Social Anthropology*, LX, 26-47.
- Solà, J. (2003). *Ensenyar la llengua*. Barcelona: Empúries (Biblioteca Universal, 179).
- Sorolla Vidal, N. (2007). Mitjans de comunicació i llengua. A: E. Querol *et al.* (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 105-142.
- Spradley, J. (1980). *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Strubell, M. (1984). Language and identity in Catalonia. *International Journal of the Sociology of Language* (47), 91-104.
- Strubell, M. (2000). La investigación sociolingüística en los Países Catalanes. A: G. Bossong, & F. B. González, *Identidades lingüísticas en la España autonómica*. Frankfurt am Main; Madrid: Vervuert Verlag; Iberoamericana, pp. 39-60.
- Strubell, M. (2009). Discourse on language policies in stateless nations. *Catalan International View* (5), 18-21.
- Subrenat, J. J. (Ed.). (2004). *Estonia. identity and independence*. Amsterdam: Editions Rodopi B.V.
- Taylor, C. (1992). *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Tender, T. (2008). *Reflections on the language policy in Estonia: Minority and regional languages*. Tallinn: Estonian Bureau of Lesser Used Languages. www.estblul.ee/FILES/2008OldBelievers/11-10.02-tender_eng.pdf
- Terborg, R. (2006). La 'ecología de presiones' en el desplazamiento de las lenguas indígenas por el español. Presentación de un modelo. *Forum: Qualitative Research*, 7 (4).
- Terricabras, J. M. (2003). El mite de la llibertat d'elecció de la llengua. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 179-184.
- Terricabras, J. M. (2009). Linguistic rights: a belated convention. *Catalan International View* (5), 22-25.

- Thompson, J. B. (1984). *Studies in the theory of ideology*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- TNS Emor. (2006). *Subject teaching in Estonian in Russian schools: current situation and needs*. Survey briefing, Government of Estonia, Haridus ja Teadusministeerium, Tallinn.
- TNS Emor. (2008). *Brief summary: Non-Estonians' awareness of and attitude towards the transition of Russian-medium schools to teaching subjects in Estonian at the upper secondary school level*. Survey briefing, Government of Estonia, Haridus ja Teadusministeerium, Tallinn.
- Tollefson, J. W. (1991). *Planning language, planning inequality*. London-New York: Longman.
- Tollefson, J. W. (1995). *Power and inequality in language education*. New York: Cambridge University Press.
- Tomusk, I. (2003, Setembre 19). *Language legislation and ethnolinguistic situation in present-day Estonia*. [Consulta: 02/09/2010], Estonian Language Inspectorate: <http://www.keeleinsp.ee/index.php3?lng=1&s=menu&ss=content&news=177&id=82>
- Tonkin, H. (2001). Language learning, globalism, and the role of English. *ADFL Bulletin*, 32 (2), 5-9.
- Tonkin, H. (2003). The search for a global linguistic strategy. A: J. Maurais, & M. A. Morris (Eds.), *Languages in a globalizing world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 319-333.
- Tonkin, H., & Reagan, T. (2003). Introduction. Language and the pursuit of the millennium. A: H. Tonkin, & T. Reagan (Eds.), *Language in the twenty-first century*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1-7.
- Torres i Pla, J. (2007). L'ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional. A: E. Querol et al. (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 41-63.
- Truchot, C. (2003). Languages and supranationality in Europe: the linguistic influence of the European Union. A: J. Maurais & M.A. Morris (Eds.). *Languages in a globalising world*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 99-110.

Bibliografia

- Tsvilevich, B. (2001). Development of the language legislation in the Baltic states. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 3 (2), 137-154.
- Tuson, J. (1988). *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics*. Barcelona: Empúries.
- Tuson, J. (2001). *Una imatge no val més que mil paraules. (contra els tòpics)*. Barcelona: Empúries, Biblioteca Universal, 152.
- Ubach, N. (2003). Immigrants i estrangers. *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 275-278.
- Valme, V. (2004, Abril 24). Me helistame teile, Ivanov [Ja et trucarem, Ivanov]. *Postimees*.
- Vallverdú, F. (1984). A sociolinguistic history of Catalan. *International Journal of the Sociology of Language* (47), 13-28.
- Van Dijk, T. A. (1985). Introduction: The role of discourse analysis in society. A: T. A. Van Dijk (Ed.), *Handbook of discourse analysis*. London-Orlando: Academic Press, Vol. 4, pp. 1-8.
- Van Dijk, T. A. (1999). *Ideología. Un enfoque multidisciplinario*. Barcelona: Gedisa.
- Vare, S. (1998, December 26). *Non-Estonian education and non-Estonian schools in Estonia*. [Consulta: 02/09/2010], Estonian Institute: <http://www.einst.ee/historic/society/neducation.htm>
- Verschik, A. (2005a). Research into multilingualism in Estonia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 26 (5), 378-390.
- Verschik, A. (2005b). The language situation in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 36 (3), 283-316.
- Vetik, R. (2000). *Democratic multiculturalism: A new model of national integration*. [Consulta: 02/09/2010], Akadeemiline Balti ja Vene Uuringute Keskus: <http://www.ut.ee/ABVKeskus/>
- Vetik, R. (2003). The need to develop the integration model of Estonia. *Conference Multicultural Estonia*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 158-164.
- Vetik, R. (2008). Conclusions to the conference. *Tallinn conference on conceptualising integration*. Tallinn: Integration Foundation, pp. 73-74.
- Vila i Moreno, F. X. (1993). *Transmissió dels idiomes en les parelles lingüísticament mixtes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

- Vila i Moreno, F. X. (1998). Escola i promoció de l'ús: el paper del 'model de conjunció en català'. *Llengua i ús* (11), 65-76.
- Vila i Moreno, F. X. (2004a). "Hem guanyat l'escola però hem perdut el pati?" Els usos lingüístics a les escoles catalanes. *Llengua, Societat i Comunicació* (1), 8-15.
- Vila i Moreno, F. X. (2004b). El català i el castellà a començament del mil·lenni a Catalunya: condicionants i tendències. A: L. Payrató, & F. X. Moreno, *Les llengües a Catalunya*. Sabadell: Fundació Caixa Sabadell, pp. 29-51.
- Vila i Moreno, F. X. (2004c). Hora de fer balanç? Elements per valorar les polítiques lingüístiques a Catalunya en el període constitucional. *Revista de Llengua i Dret* (41), 243-286.
- Vila i Moreno, F. X. (2004d). Introducció. El model lingüístic escolar a Catalunya: balanç i reptes. *Llengua, Societat i Comunicació* (1), I-IV.
- Vila i Moreno, F. X., Cassel, S., Busquet Isart, N., Callejón i Mateu, J.P., Mercadal Moll, T. , & Soler Carbonell, J. (2007). Sense accents? Les contradiccions de l'estàndard oral en els doblatges catalans de pel·lícules d'animació. *Revista de Llengua i Dret* (47), 387-413.
- Vila i Moreno, F. X (en col·laboració amb Natxo Sorolla) (2003). Els usos lingüístics interpersonals no familiars a Catalunya. Estat de la qüestió a començament del segle XXI. *Treballs de Sociolingüística Catalana* (17), 77-158.
- Vila, I. (1999). Immigració, educació i llengua pròpia. A: E. Aja, F. Carbonell, Colectivo Ioé, J. Funes, & I. Vila, *La immigració estrangera a Espanya. Els reptes educatius*. Barcelona: Fundació "la Caixa", Col·lecció Estudis Socials, 1a ed., pp. 143-162.
- Villatoro, V. (2009). The 'normalization' of Catalan: A qualified success. *Catalan International View* (5), 30-33.
- Villaverde i Vidal, J.-A. (2007). Comportament dels grups lingüístics i representacions sobre la llengua. A: E. Querol *et al.* (Ed.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, Secretaria de la Política Lingüística, pp. 143-182.
- Vihalemm, P. (2009). Evaluation and social changes among Estonian, Latvian and Lithuanian ethnic majorities and Russian-speaking minorities. A: T. Vihalemm (Ed.), *Estonian human development report 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, pp. 87-90.

Bibliografia

- Vihalemm, T. (1999). Estonian language competence, performance, and beliefs on acquisition among the Russian-speaking inhabitants of Estonia, 1989-1997. *International Journal of the Sociology of Language* (139), 69-85.
- Vihalemm, T. (editora del capítol) (2009). Chapter 4. Quality of life and Integration. A: *Estonian human development report 2008*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, pp. 81-101.
- Williams, C. H. (2008). *Linguistic minorities in democratic context*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Woolard, K.A. (1984). A formal measure of language attitudes in Barcelona: A note from work in progress. *International Journal of the Sociology of Language* (47), 63-71.
- Woolard, K.A. (1985). Language variation and cultural hegemony: toward an integration of sociolinguistic and social theory. *American Ethnologist*, 12, 4, 738-748.
- Woolard, K.A. (1988). Codeswitching and comedy in Catalonia. A: M. Heller (Ed.), *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin-New York-Amsterdam: Mouton de Gruyter, pp. 53-77.
- Woolard, K.A. (1989) *Double Talk: Bilingualism and the Politics of Ethnicity in Catalonia*. Stanford: Stanford University Press.
- Woolard, K.A. (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana.
- Woolard, K.A. (1998a). Introduction: Language ideology as a field of inquiry. A: B. B. Schieffelin, K. A. Woolard, & P. V. Kroskrity (Eds.), *Language ideologies. Practice and theory*. New York-Oxford: Oxford University Press, pp. 3-35.
- Woolard, K.A. (1998b). Simultaneity and bivalency as strategies in bilingualism. *Journal of Linguistic Anthropology*, 8 (1), 3-29.
- Woolard, K.A. (2003). "We don't speak Catalan because we are marginalized: Ethnic and class meanings of language and Barcelona. A: R. K. Blott, *Language and social identity*. Westport, Connecticut: Praeger, pp. 85-103.
- Woolard, K.A. (2008a). Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística. *Revista de Llengua i Dret* (49), 179-199.

- Woolard, K.A. (2008b). Language and Identity Choice in Catalonia: The Interplay of Contrasting Ideologies of Linguistic Authority. A: K. Süselbeck, U. Mühlischlegel, P. Masson (Eds.), *Lengua, nación e identidad. La regulación del plurilingüismo en Espana y América Latina*. BerlA: Ibero-Amerikanisches Institut P.K.
- Woolard, K.A. (2008c). Why *dat* now?: Linguistic-anthropological contributions to the explanation of sociolinguistic icons and change. *Journal of Sociolinguistics*, 12 (4), 432-452.
- Woolard, K.A. (2009). Linguistic consciousness among adolescents in Catalonia: A case study from the Barcelona urban area in longitudinal perspective. *Zeitschrift für Katalanistik* (22), 125-149.
- Woolard, K.A. (2010). Is there linguistic life after high-school? Longitudinal changes in the bilingual repertoire in metropolitan Catalonia. En premsa.
- Woolard, K.A., & Ghang, T.-J. (1990). Canvis en les avaluacions i les actituds lingüístiques a Barcelona (1980-1987). *Treballs de Sociolingüística Catalana* (8), 79-88.
- Woolard, K.A., & Schieffelin, B. B. (1994). Language ideology. *Annual Review of Anthropology* (23), 55-82.